

**CENGİZ AYTMATOV'UN ESERLERİNİN DEĞERLER
EĞİTİMİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ VE
ORTAOKUL TÜRKÇE DERS KİTAPLARI İÇİN METİN
ÖNERİLERİ**

NURULLAH ŞAHİN

**Doktora Tezi
Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ
2017
(Her Hakkı Saklıdır)**

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI

CENGİZ AYTMAOV'UN ESERLERİNİN DEĞERLER EĞİTİMİ
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ VE ORTAOKUL TÜRKÇE DERS
KİTAPLARI İÇİN METİN ÖNERİLERİ

THE INVESTIGATION OF CENGİZ AYJMATOV'S WORKS IN THE CONTEXT
OF VALUES EDUCATION AND TEXT SUGGESTIONS FOR MIDDLE
SCHOOL TURKISH COURSE BOOKS

DOKTORA TEZİ

NURULLAH ŞAHİN

Danışman: Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ

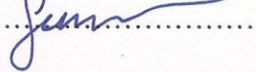
ERZURUM

Eylül, 2017

KABUL VE ONAY

Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ danışmanlığında, Nurullah ŞAHİN tarafından hazırlanan “Cengiz Aytmatov’un Eserlerinin Değerler Eğitimi Bağlamında İncelenmesi ve Ortaokul Türkçe Ders Kitapları İçin Metin Önerileri” başlıklı çalışma 27/09/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalında Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Semra ALYILMAZ

İmza:

Danışman : Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Selami SÖNMEZ

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Erhan DURUKAN

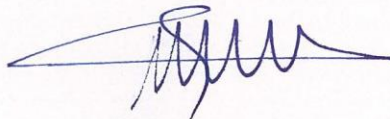
İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Onur ER

İmza:

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.20. Ekim 2017

Prof. Dr. Mustafa SÖZBİLİR

Enstitü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİMİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doktora Tezi olarak sunduğum “Cengiz Aytmatov’un Eserlerinin Değerler Eğitimi Bağlamında İncelenmesi ve Ortaokul Türkçe Ders Kitapları İçin Metin Önerileri” başlıklı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

27 / 09 / 2017

Nurullah ŞAHİN

ÖZET

DOKTORA TEZİ

CENGİZ AYTMATOV'UN ESERLERİNİN DEĞERLER EĞİTİMİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ VE ORTAOKUL TÜRKÇE DERS KİTAPLARI İÇİN METİN ÖNERİLERİ

Nurullah ŞAHİN

Danışman: Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ

2017, 549 sayfa

Bu çalışmanın amacı; Cengiz Aytmatov'un eserlerindeki değerleri analiz etmek ve bu değerlerden yola çıkarak, ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alması için Aytmatov'un eserlerinden seçilmiş; millî, manevi, ahlaki değerlere uygun ve bu değerleri kapsayıcı nitelikte olan metin önerilerinde bulunmaktadır.

Nitel araştırma yaklaşımının benimsendiği ve iki boyutlu olarak tasarlanan çalışmanın birinci boyutunda; Cengiz Aytmatov'un eserlerindeki değerler tespit ve analiz edilmiştir. Çalışmanın bu boyutunda belge tarama ve doküman incelemesi yöntemleri kullanılmıştır. Öncelikle, araştırmacı tarafından 2017 yılında yayınlanan *İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı*, 2017 yılında yayınlanan *İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Taslak Öğretim Programı*, 2015 yılında yayınlanan *Türkçe Dersi (1-8. sınıflar) öğretim programı*, 2006 yılında yayınlanan *İlköğretim Türkçe Dersi(6,7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı* ve son olarak 2006 yılında yayınlanan ve MEB'in bir değerler listesi sunduğu ilk programlardan biri olan *Sosyal Bilgiler Öğretim Programı* incelenmiş ve bu programlardan yola çıkılarak, araştırmacı tarafından bir değerler listesi oluşturulmuştur. Daha sonra, Cengiz Aytmatov'un Türkiye Türkçesine çevirisi yapılmış bütün kurgusal eserleri, bu değerlerin bulunup bulunmaması bağlamında incelenmiştir. İnceleme sonunda; 36 değere yönelik toplam 2765 veriye ulaşılmıştır.

Çalışmanın ikinci boyutunda ise, belge tarama ve doküman incelemesi yöntemleriyle tespit edilen metinlerin uzmanlar tarafından değerlendirilmesi sağlanmıştır. Uzmanlardan gelen puanlamalar Lawshe Tekniği ile kapsam geçerlilik oranlarının bulunması için değerlendirmeye alınmıştır. Bu değerlendirme için Türkçe Eğitimi, Eğitimde Program Geliştirme ve Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme alanlarında uzman 20 farklı akademisyenin görüş ve düşüncelerinden yararlanılmıştır. Bu bağlamda araştırmanın sonucunda Aytmatov'un eserlerinden oluşturulmuş toplam 20 metin, ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alması için önerilmiştir.

Araştırmanın sonunda Cengiz Aytmatov'un eserlerinin Türk millî eğitiminin belirlemiş olduğu değerler bakımından çok zengin bir içeriğe sahip olduğu ve bu eserlerin Türkçe ders kitaplarına kaynak metin oluşturma bağlamında birer başucu eseri olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Aytmatov, değerler, değerler eğitimi, Türkçe ders kitabı, kaynak metin.

ABSTRACT

DOCTORAL DISSERTATION

**THE INVESTIGATION OF CENGİZ AYJMATOV’S WORKS IN THE
CONTEXT OF VALUES EDUCATION AND TEXT SUGGESTIONS FOR
MIDDLE SCHOOL TURKİSH COURSE BOOKS**

Nurullah ŞAHİN

Supervisor: Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ

2017, 549 pages

The purpose of this study is; to analyze the values of Cengiz Aytmatov's works and to recommend the text that are suitable for national, moral and moral values and includes these values and created from the works of Aymatov to take place in middle school Turkish course books.

In the first dimension of the study designed as a two-dimensional model in which the qualitative research approach is adopted, The values of the works of Cengiz Aytmatov were identified and analyzed. In this aspect of the work, document scanning and document review methods are used. Firstly, Primary and Secondary Turkish Language Teaching Program published in 2017, Primary and Secondary Turkish Language Teaching Draft Program published in 2017, Turkish Language Teaching (1-8th grade) curriculum published in 2015, Primary Turkish Language Teaching (6,7 and 8 Classes) Curriculum and the Social Studies Curriculum, which was one of the first programs published in 2006 were examined by the researcher and a list of values was created by going out of these programs. Then, all fictional works of Cengiz Aytmatov translated into Turkish Turkic are examined in the context of passing these values. As a result of the investigation; A total of 2765 data have been found from 36 values.

In the second dimension of the study, the texts detected by document scanning and document review methods were evaluated by experts. Scores from experts were assessed by the Lawshee Technique for coverage validity. For this evaluation, the opinions and thoughts of 20 experts in the field of Turkish Education, Curriculum Development in Education and Measurement and Evaluation in Education were utilized. In this context, a total of 20 texts, composed of Aytmatov's works, were suggested for inclusion in secondary school Turkish course books.

As a result of the research, it was found that Cengiz Aytmatov's works has a very rich content in terms of the values that Turkish national education has determined, and that these works has some works in the context of creating source texts for Turkish course books.

Key Words: Cengiz Aytmatov, values, education of values, Turkish course book, source text.

ÖN SÖZ

Türk Edebiyatı tarihine baktığımızda, faydalanılabilecek en önemli isimlerden biri olarak Cengiz Aytmatov ismi karşımıza çıkmaktadır. Aytmatov'un kendisiyle birlikte eserlerindeki kişilerin ve kahramanların her hücrelerine enjekte ettiği millî ve kültürel değerler, Aytmatov'u ve eserlerini bu bağlamda inceleme gerekliliğini bir ihtiyaç hâline getirmiştir.

Cengiz Aytmatov'un Türkiye Türkçesine aktarılmış kurgusal eserlerindeki değerleri tespit ve analiz etmekle beraber, bu değerlerden yola çıkarak ortaokul Türkçe ders kitapları için Aytmatov'un eserlerinden metinler hazırlamayı konu edinen bu çalışma; "Giriş", "Kuramsal Çerçeve", "Yöntem", "Bulgular", "Sonuç ve Değerlendirme" olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır.

"Giriş" bölümünde araştırmanın problemi, amacı, önemi, varsayımları, sınırlılıkları açıklanmış; çalışma boyunca kullanılan terimlere ait tanımlara yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan "Kuramsal Çerçeve"de değer kavramı ile değerler eğitimi üzerinde durulmuş; bireyin doğumundan itibaren tüm yaşamı boyunca etkili olan, davranışlarına yön veren değerler ile ilgili olarak ileri sürülen çeşitli teoriler ve bu kapsamda oluşturulan değer sınıflamalarından bahsedilmiştir. Ayrıca bu bölümde, Cengiz Aytmatov'un hayatından, eserlerinden, edebî kişiliğinden, beslendiği kaynaklardan bahsedilmiş ve Cengiz Aytmatov, değerler, değerler eğitimi, Türkçe ders kitapları, kaynak metin oluşturma konularında hazırlanmış bazı araştırmalara yer verilmiştir.

Üçüncü bölümü oluşturan "Yöntem" bölümünde ise; araştırmanın modeli, incelenen dokümanlar ve çalışmanın kapsamı, veri toplama araçları ve verilerin toplanması ile elde edilen verilerin analizi ve yorumlanması süreci hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Cengiz Aytmatov'a ait eserlerdeki değerlerin ve bunlara ait istatistiki bilgilerin yer aldığı "Bulgular" bölümünde, ayrıca, Cengiz Aytmatov'un eserlerinden hazırlanan ve Türkçe ders kitaplarında yer alabilirliğini tespit etmek için uzman görüşüne sunulan metinlere yönelik uzman görüşlerinin Lawshe Tekniği ile analiz edilmesinden elde edilen bulgulara da yer verilmiştir.

“Sonuç ve Öneriler” bölümünde de araştırma bulgularından hareketle ulaşılan sonuçlara ve bu sonuçlardan hareketle yapılan önerilere yer verilmiştir.

Sadece akademik araştırmalarım sırasında değil hayatımın tüm dönüm noktalarında benden desteklerini esirgemeyen, kıymetli zamanlarını ayırıp engin bilgilerini ve tecrübelerini paylaşan başta danışmanım Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ’a, Doç. Dr. Semra ALYILMAZ’a ve Prof. Dr. Osman Mert’e; tez izleme komitesinde yer alan Yrd. Doç. Dr. Selami SÖNMEZ’e; çalışmanın başından sonuna kadar ihtiyaç duyduğum her anda yanımda olan çok kıymetli arkadaşlarım / kardeşlerim Yrd. Doç. Dr. Nurşat BİÇER’e, Arş. Gör. Faruk POLATCAN’a ve Arş. Gör. İsmail ÇOBAN’a teşekkürlerimi sunarım.

Erzurum – 2017

Nurullah ŞAHİN

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	i
TEZ ETİK VE BİLDİRİMİ	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	xiii
GRAFİKLER DİZİNİ	xix
KISALTMALAR DİZİNİ	xx
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Problem	1
1.2. Amaç	8
1.3. Önem	9
1.4. Varsayımlar	12
1.5. Sınırlılıklar.....	13
1.6. Tanımlar	13
İKİNCİ BÖLÜM.....	15
2. KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	15
2.1. Çalışılan Konu İle İlgili Kuramsal Çerçeve	15
2.1.1. Cengiz Aytmatov’un hayatı, eserleri ve edebî kişiliği.....	15
2.1.2. Cengiz Aytmatov’un ilham kaynakları.....	37
2.1.3. Değer nedir?.....	48
2.1.4. Değerlerin sınıflandırılması	53

2.1.5. Değerler eğitimi ve önemi	58
2.1.6. Değerler eğitiminin tarihsel gelişimi	63
2.1.7. Değerler eğitiminde yaklaşımlar	65
2.1.7.1. Değerleri telkin etme, aşılama.....	65
2.1.7.2. Değerleri belirginleştirme, açıklama.....	66
2.1.7.3. Değer analizi	68
2.1.7.4. Ahlaki muhakeme	69
2.1.7.5. Karakter eğitimi	70
2.1.7.6. Değerler eğitiminde gizil güç: örtük program.....	74
2.1.7.7. Vatandaşlık eğitimi	75
2.1.7.8. Eylem ve gözlem yoluyla öğrenme yaklaşımı	76
2.1.8. Türkçe dersi öğretim programları ve değerler eğitimi.....	76
2.1.9. Ders kitabı.....	86
2.1.10. Kaynak metinler.....	88
2.1.11. Kaynak metinler seçilirken dikkat edilmesi gereken özellikler.....	90
2.1.12. Ders kitaplarında temalar ve metin türleri	91
2.1.13. Metin oluşturma ölçütleri.....	94
2.1.14. Ortaokul öğrencilerine metin hazırlarken uygulanması gereken adımlar....	95
2.2. Konuyla İlgili Yapılan Çalışmalar	96
2.2.1. Yurt içinde yapılan çalışmalar	96
2.2.2. Yurt dışında yapılan çalışmalar	107
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	113
3. YÖNTEM.....	113
3.1. Araştırmanın Modeli	113
3.2. İncelenen Dokümanlar / Çalışmanın Kapsamı	114

3.3. Verilerin Toplanması.....	116
3.4. Verilerin Analizi.....	119
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	122
4. BULGULAR VE YORUM	122
4.1. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinin Değerler Eğitimi Bağlamında İncelenmesi ...	122
4.1.1. Adalet / adil olma değeri.....	122
4.1.2. Aile birliğine önem verme değeri	127
4.1.3. Alçakgönüllülük (tevazu) değeri	132
4.1.4. Arkadaşlık – dostluk / kardeşlik değeri	137
4.1.5. Azimli ve mücadeleci olma değeri	143
4.1.6. Barış değeri.....	148
4.1.7. Bilimsellik değeri.....	154
4.1.8. Cesaret / cesur olma değeri.....	158
4.1.9. Cömertlik ve kanaatkâr olma değeri.....	163
4.1.10. Çalışkanlık değeri	170
4.1.11. Dayanışma değeri	175
4.1.12. Dürüstlük değeri	179
4.1.13. Eşitlik değeri	184
4.1.14. Fedakârlık / fedakâr olma değeri	189
4.1.15. Güven / güvenilir olma değeri	194
4.1.16. Hoşgörü değeri.....	199
4.1.17. İşbirliği değeri.....	205
4.1.18. İyilikseverlik değeri	210
4.1.19. Merhamet / merhametli olma değeri.....	215
4.1.20. Misafirperverlik değeri	221

4.1.21. Özgürlük / bağımsız olma değeri.....	225
4.1.22. Öz güven / öz saygı değeri.....	232
4.1.23. Paylaşma değeri	237
4.1.24. Sabır / sabırlı olma değeri	242
4.1.25. Sadakat / sadık olma değeri	247
4.1.26. Sağlıklı olmaya önem verme değeri	251
4.1.27. Saygı değeri	256
4.1.28. Sevgi değeri	261
4.1.29. Sorumluluk değeri.....	267
4.1.30. Sözünde durma değeri	272
4.1.31. Tarihsel mirasa duyarlılık değeri	277
4.1.32. Temizlik değeri	282
4.1.33. Vatanseverlik değeri	286
4.1.34. Vefa / vefalı olma değeri	293
4.1.35. Vicdanlı olma değeri.....	299
4.1.36. Yardımlaşma / yardımseverlik değeri.....	303
4.2. Ortaokul Türkçe Ders Kitapları İçin Metin Önerileri	315
4.2.1. Ortaokul öğrencileri için Cengiz Aytmatov’un eserlerinden seçilen kaynak metinlere yönelik uzman görüşü sonuçlarının analizi	317
4.2.1.1. “Boynuzlu Maral Ana” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi	317
4.2.1.2. “Danyar’ın Türküsü” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi.....	320
4.2.1.3. “Lura Ördeği” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi	322
4.2.1.4. “Gülsarı” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi	324
4.2.1.5. “Kökpar Oyunu” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi	327
4.2.1.6. “Karagül” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi	330

4.2.1.7. “Bitmez Tartışma” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi	332
4.2.1.8. “Uzaydan Mektup” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi	334
4.2.1.9. “Orman Göğsü Gezegeni” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi	337
4.2.1.10. “Altın Mekre” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi	341
4.2.1.11. “Okuma Sevinci” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi	344
4.2.1.12. “Oğula Veda” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi.....	347
4.2.1.13. “Sevda” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi	350
4.2.1.14. “Sultanmurat” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi.....	353
4.2.1.15. “Şehir Gezisi” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi	356
4.2.1.16. “Toprak Ana” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi.....	359
4.2.1.17. “İlk Traktör” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi.....	362
4.2.1.18. “Çalışmak” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi.....	365
4.2.1.19. “Asker Şapkası” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi	368
4.2.1.20. “Mutluluk ve Kaygı” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi.....	370
BEŞİNCİ BÖLÜM	373
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	373
5.1. Sonuç ve Tartışma	373
5.1.1. Cengiz Aytmatov’un eserlerinin incelenmesi neticesinde ulaşılan değerlerden hareketle varılan sonuçlar	376
5.1.2. Tespit edilen değerlerin aktarımını sağlamak amacıyla Cengiz Aytmatov’un eserlerinden seçilen metinlerin, ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alabilmesine yönelik uzman görüşlerine ilişkin sonuçlar	405
5.2. Öneriler.....	413
6. KAYNAKÇA	416
EKLER	440

EK 1. Ortaokul Türkçe ders kitapları için Cengiz Aytmatov'un eserlerinden seçilen kaynak metinlerin *2017 İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı* 'nda belirtilen ders kitaplarına alınacak metinlerin sahip olması gereken niteliklere göre uygun metinler hâline getirilmesi440

TABLolar DİZİNİ

Tablo 2.1. Schwartz'ın Değer Grupları ve Değer Listesi	55
Tablo 2.2. Ülkelere Göre Eğitim Programlarına Yansıyan Değerler.....	58
Tablo 3.1. Kapsam Geçerlilik Oranları İçin Minimum Değerler	121
Tablo 4.1. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Adalet / Adil Olma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdellik Dağılımları	126
Tablo 4.2. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Aile Birliğine Önem Verme Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdellik Dağılımları	130
Tablo 4.3. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Alçakgönüllülük (Tevazu) Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdellik Dağılımları	136
Tablo 4.4. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Arkadaşlık - Dostluk / Kardeşlik Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdellik Dağılımları	141
Tablo 4.5. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Azimli ve Mücadeleci Olma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdellik Dağılımları	147
Tablo 4.6. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Barış Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdellik Dağılımları	152
Tablo 4.7. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Bilimsellik Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdellik Dağılımları	157
Tablo 4.8. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Cesaret / Cesur Olma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdellik Dağılımları	162
Tablo 4.9. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Cömertlik ve Kanaatkâr Olma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdellik Dağılımları	169
Tablo 4.10. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Çalışkanlık Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdellik Dağılımları	173
Tablo 4.11. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Dayanışma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdellik Dağılımları	178
Tablo 4.12. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Dürüstlük Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdellik Dağılımları	183

Tablo 4.13. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Eşitlik Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzelik Dağılımları	188
Tablo 4.14. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Fedakârlık / Fedakâr Olma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzelik Dağılımları	193
Tablo 4.15. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Güven / Güvenilir Olma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzelik Dağılımları	198
Tablo 4.16. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Hoşgörü Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzelik Dağılımları	203
Tablo 4.17. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde İşbirliği Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzelik Dağılımları	209
Tablo 4.18. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde İyilikseverlik Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzelik Dağılımları	214
Tablo 4.19. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Merhamet / Merhametli Olma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzelik Dağılımları	219
Tablo 4.20. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Misafirperverlik Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzelik Dağılımları	224
Tablo 4.21. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Özgürlük / Bağımsız Olma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzelik Dağılımları	230
Tablo 4.22. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Öz güven / Öz saygı Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzelik Dağılımları	236
Tablo 4.23. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Paylaşma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzelik Dağılımları	241
Tablo 4.24. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Sabır / Sabırlı Olma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzelik Dağılımları	245
Tablo 4.25. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Sadakat / Sadık Olma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzelik Dağılımları	250
Tablo 4.26. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Sağlıklı Olmaya Önem Verme Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzelik Dağılımları	255

Tablo 4.27. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Saygı Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdelik Dağılımları	260
Tablo 4.28. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Sevgi Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdelik Dağılımları	265
Tablo 4.29. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Sorumluluk Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdelik Dağılımları	270
Tablo 4.30. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Sözüde Durma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdelik Dağılımları	275
Tablo 4.31. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Tarihsel Mirasa Duyarlılık Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdelik Dağılımları	281
Tablo 4.32. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Temizlik Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdelik Dağılımları	285
Tablo 4.33. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Vatanseverlik Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdelik Dağılımları	292
Tablo 4.34. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Vefa / Vefalı Olma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdelik Dağılımları	298
Tablo 4.35. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Vicdanlı Olma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdelik Dağılımları	302
Tablo 4.36. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Yardımlaşma / Yardımseverlik Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdelik Dağılımları	306
Tablo 4.37. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Tespit Edilen Değerlerin Frekans ve Yüzdelik Dağılımları	308
Tablo 4.38. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Tespit Edilen Değerlerin Eserlere Göre Dağılımının Frekans ve Yüzdelik Dilimleri	311
Tablo 4.39. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Tespit Edilen Değerlerin Edebî Türlerle Göre Dağılımının Frekans ve Yüzdelik Dilimleri	314
Tablo 4.40. "Boynuzlu Maral Ana" İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi	317

Tablo 4.41. “Boynuzlu Maral Ana” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdellikleri	319
Tablo 4.42. “Danyar’ın Türküsü” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi	320
Tablo 4.43. “Danyar’ın Türküsü” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdellikleri	321
Tablo 4.44. “Lura Ördeği” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi	322
Tablo 4.45. “Lura Ördeği” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdellikleri	323
Tablo 4.46. “Gülsarı” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi	324
Tablo 4.47. “Gülsarı” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdellikleri	325
Tablo 4.48. “Kökpar Oyunu” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi	327
Tablo 4.49. “Kökpar Oyunu” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdellikleri	328
Tablo 4.50. “Karagül” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi	330
Tablo 4.51. “Karagül” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdellikleri	331
Tablo 4.52. “Bitmez Tartışma” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi	332
Tablo 4.53. “Bitmez Tartışma” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdellikleri	333
Tablo 4.54. “Uzaydan Mektup” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi	334
Tablo 4.55. “Uzaydan Mektup” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdellikleri	335
Tablo 4.56. “Orman Göğsü Gezegeni” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi	337
Tablo 4.57. “Orman Göğsü Gezegeni” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdellikleri	339
Tablo 4.58. “Altın Mekre” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi	341

Tablo 4.59. “Altın Mekre” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdeleri 342	342
Tablo 4.60. “Okuma Sevinci” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi 344	344
Tablo 4.61. “Okuma Sevinci” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdeleri 345	345
Tablo 4.62. “Oğula Veda” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi 347	347
Tablo 4.63. “Oğula Veda” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdeleri 348	348
Tablo 4.64. “Sevda” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi 350	350
Tablo 4.65. “Sevda” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdeleri 351	351
Tablo 4.66. “Sultanmurat” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi 353	353
Tablo 4.67. “Sultanmurat” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdeleri 354	354
Tablo 4.68. “Şehir Gezisi” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi 356	356
Tablo 4.69. “Şehir Gezisi” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdeleri 357	357
Tablo 4.70. “Toprak Ana” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi 359	359
Tablo 4.71. “Toprak Ana” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdeleri 360	360
Tablo 4.72. “İlk Traktör” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi 362	362
Tablo 4.73. “İlk Traktör” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdeleri 363	363
Tablo 4.74. “Çalışmak” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi 365	365
Tablo 4.75. “Çalışmak” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdeleri 366	366
Tablo 4.76. “Asker Şapkası” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi 368	368

Tablo 4.77. “Asker Şapkası” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdeleri	369
Tablo 4.78. “Mutluluk ve Kaygı” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi	370
Tablo 4.79 “Mutluluk ve Kaygı” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdeleri	371

GRAFİKLER DİZİNİ

- Grafik 4.1. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Tespit Edilen Değerler ve Frekanslarına İlişkin Kümelenmiş Silindir Grafik..... 310
- Grafik 4.2. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Tespit Edilen Değerlerin Eserlere Göre Dağılımını Gösteren Kümelenmiş Silindir Grafik 313
- Grafik 4.3. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Tespit Edilen Değerlerin Edebî Türlere Göre Dağılımını Gösteren Pasta Grafik 314

KISALTMALAR DİZİNİ

<i>akt.</i>	Aktaran
BAP	Bilimsel Araştırma Projeleri
<i>bk.</i>	Bakınız
<i>çev.</i>	Çeviren
<i>ed.</i>	Editör
<i>fel.</i>	Felsefe
KGO	Kapsam Geçerlik Oranları
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
MÖ	Milattan Önce
<i>müz.</i>	Müzik
S	Sayı
<i>ss.</i>	Sayfa Sayısı
TDK	Türk Dil Kurumu
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
<i>vb.</i>	ve benzer(ler)i
<i>vd.</i>	ve diğer(ler)i
<i>vs.</i>	vesaire
YÖK	Yükseköğretim Kurulu

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

Çalışmanın bu bölümde araştırmanın konusu tanıtılmış, problemi tartışılmış ve tanımlanmış, ilgili alanyazına ait bir derleme sunulmuş, araştırmanın amaçları ifade edilmiş, araştırmanın önemi belirtilmiş ve araştırmaya dair önemli kavramlar açıklanmıştır.

1.1. Problem

Küreselleşen dünyada toplumların gelecekleriyle ilgili çok fazla kaygıları vardır. Bunların başında da kültürü ve nesillerin kimliğini koruma problemi gelmektedir. Toplumların, geçmişten günümüze değin çok zor şartlar altında elde ettiği birikimlerinden bağımsız bir gelecek inşa etmenin olanaksız olduğu çağdaş dünyada, toplum ve toplumu oluşturan her bir fert, bu birikimi kendi geleceği adına genç nesillere aktarmak durumundadır. Çünkü her nesil, kendinden önce yaşamış olan ve kendinden sonra yaşayacak olan nesil arasında hem biyolojik hem de kültürel anlamda birer köprü vazifesi görmektedir. Bu hassas silsilede herhangi bir neslin bu köprü işlevini yerine getirmemesi / getirememesi, gelecek nesillerin, atalarının kültürel mirasından habersiz kalmasına ve bu büyük birikimden mahrum kalmasına yol açar ki; bu da gelecek nesillerin kültürel olarak atalarına benzememesine neden olur. Bu yüzden devletlerin ve milletlerin payidar olabilmeleri için, eğitim sürecinde, bireyleri şekillendirirken uygulanan eğitim faaliyetlerinde, topluma ait sosyal değerleri, kültürel birikimin en nadide örneklerinin sergilendiği tarihî eserleri ve bu tarihî eserler kadar kıymetli olan sanatçı, edip, şair, yazar gibi şahsiyetleri; birer araç olarak kullanmak ve bu sayede tarihî akıl ile birlikte millî bilinci toplumda oluşturmak zorundadır. Aksi takdirde nesiller arasında var olan organik bağ, bir milletin varlığını devam ettirebilmesi için yeterli değildir. Bu organik bağ, nesilleri sadece genetik olarak ileriye aktarabilir. Kültüründen, geçmişinden ve değerlerinden yoksun bir şekilde ilerleyen toplumlar ise hiç kuşkusuz başka kültürlerin etkisi altına girecek ve bir müddet sonra da tarihin tozlu sayfalarındaki yerlerini alacaklardır. Bunun aksine, temelini evrensel değerlere saygılı,

millî / genetik değerlerine bağlı, eğitilmiş, mutlu ve huzurlu bireylerin oluşturduğu toplumlar ise; ilelebet payidar kalacaktır. Çünkü kendini ve geçmişini bilmek isteyen insan için en önemli unsur, içinde bulunduğu toplumun geçmişte yaptıkları ya da biriktirdikleridir (Mert, Alyılmaz, Bay, Akbaba, 2009; Alyılmaz, 2015). “Serçe, kaplan dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın serçe ve kaplan iken evrensel bir canlı olarak dünyaya gelen insan, içine doğduğu kültürel çevre içinde Türk, İngiliz, Fransız, Rus... olur. Yani toplumsal davranışı sergileyen insan evrensel bir canlı iken, kültürler evrensel değildir” (Timuçin, 2000, s. 147). Bireyleri birbirine bağlayarak toplumun oluşmasını sağlayan kültür, toplumun fertlerindeki ortak düşünce ve bilincin oluşmasındaki en vazgeçilmez unsurdur. “Türk boy ve topluluklarının yüzyıllar boyu bir arada, dayanışma içinde yaşamalarında ortak değerlerin; ayrışmalarında ise söz konusu değerlerden uzaklaşmalarının” (Alyılmaz, 2015, s. 69) büyük rolü olduğu gerçeğinden hareket edilirse; genetik olarak varlığını devam ettiren nesiller arasında, kültürel kodları taşıyabilecek kanalları açık tutmanın ve kültürün tekrarlanabileceği, yaşayabileceği ortamları korumanın önemi çok net bir şekilde anlaşılacaktır. Bu kültürel kodların nesiller arasında taşınması sürecindeki en önemli faktör ise hiç kuşkusuz dildir. Kültürün taşıyıcısı konumundaki dil, toplumların en önemli millî ve manevi varlığıdır. Bu nedendir ki; ancak dillerini korumayı başarabilen toplumlar, kültürlerini koruyabilirler ve gelecekte tüm benlikleriyle yer alabilirler (Mert, Alyılmaz, Bay, Akbaba, 2009).

Bu bilgilere ek olarak aşağıdaki iki sorunun cevabını vermek, konuyu daha da aydınlatacaktır:

1. İnsanları toplumun bir parçası yapan, o toplumun kültürünü, yaşayışını, düşünce şeklini doğal yollardan bireye miras bırakan dil nedir?
2. Dil, ait olduğu toplumun kültürünü, yaşayış tarzını, düşünce şeklini geleceğe taşıma işini nasıl yapmaktadır?

Öncelikle dil denilen olgunun ne olduğu üzerinde durmak yerinde olacaktır. Üzerinde farklı bilim insanlarının binlerce çalışma yapılan dil ile ilgili farklı tanımlar yapılmıştır. Bunlardan bazıları şöyle verilebilir:

Dil, insanların duygu ve düşüncelerini bildirmek için kullandığı kelime ve işaretlerden oluşan bir araçtır [Türk Dil Kurumu (TDK), 2010].

Dinamik sistemler arasındaki her türlü iletişimi ve denetimi sağlayan durağan / biçimsel dizgelere türüne ve düzeyine bakmaksızın en geniş anlamıyla dil denilmektedir. Bu açıdan bakıldığında dil, canlılarla canlılar, canlılarla canlı sayılabilecek varlıklar (makinelere) ve canlılarla cansızlar (fizikoşimik dünya) arasındaki iletişimi sağlayan araç takımlarının genel adıdır (Gemalmaz, 2010, s. 53).

“Fert tarafından yaratılan veya yok edilen bir varlık değil; fertleri aşan, onların doğduklarında çevrelerinde hazır olarak buldukları bir toplum ürünüdür” (Ergün, 1996, s. 139).

“Dil; düşünce, duygu ve isteklerin bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanarak başkalarına aktarılmasını sağlayan çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir” (Aksan, 1998, s. 55).

“Dil, duygu ve düşünceyi insanlara aktaran bir vasıta olduğu için, insan topluluklarını bir kitle veya yığın olmaktan kurtararak, aralarında ‘duygu düşünce birliği’ olan bir cemiyet yani ‘millet’ hâline getirir” (Kaplan, 1985, s. 8).

Yukarıdaki tanımlardan ve dilin diğer tanımlarından da anlaşılacağı gibi dil bir aktarım aracıdır. Peki dil, bu aktarım işini nasıl yapıyor? Bu soruya farklı cevaplar vermek mümkündür. Bu cevaplardan biri de “birer dil ürünü olan edebî eserler vasıtasıyla” cevabıdır. Toplumun geçmişte ürettiği / kazandığı ve geçmişten günümüze değin varlığını devam ettirerek toplumsal birer bellek mahiyetinde olan tarihî ve kültürel eserler, gelecek nesillere kültür aktarımını sağlayan vazgeçilmez unsurlardandır. Bu bağlamda, eğitim öğretim faaliyetlerinde, tarihî, kültürel ve edebî eserlerin kullanımının gerekliliği; hatta zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Eğitim kavramı, eğitim bilimciler tarafından kasıtlı kültürlenme işi olarak tanımlanmaktadır. Toplumun yapısına, kültürel kodlarına uygun ve toplumu her yönüyle geleceğe taşıyacak bireyler yetiştirme, toplumun eğitim faaliyetlerinden beklentilerini oluşturmaktadır. İşte bu nedenle yukarıda bahsedilen tarihî, kültürel, edebî eserler ve şahsiyetler eğitim faaliyetlerine taşınmalı ve eğitim vasıtasıyla toplumun fertlerine tanıtılmalıdır ki; toplumda ortak bir düşünce ve hissiyat oluşturulabilsin.

Bununla ilgili olarak Bay, Mert, Alyılmaz ve Albayrak (2012, s. 70) şunları kaydetmektedirler:

Günümüzde Sibiryaya ve Moğolistan coğrafyasından Anadolu'ya, Anadolu'dan Avrupa'ya Türk kültür coğrafyasındaki kaya üstü tasvirler, bengu taşlar (tasvirli, damgalı ve yazılı taşlar), kurganlar, anıt mezar kompleksleri, arkeolojik buluntular, şehir kalıntıları gibi tarihî eserler... Türk kültür ve uygarlığı için de son derece önemlidir. Türk kültürünün gelişme ve değişme aşamalarını bünyesinde barındıran bu eserler, vücuda getirildikleri dönem ile günümüzü birbirine bağlayan kültürel kodların da başında gelmektedir. Önemli bir kısmı Türk dünyasının ortak geçmişine ait olan bu eserler, Türk kültür kimliğinin oluşturulmasında; toplumda kolektif düşüncenin geliştirilmesinde önemli bir paya sahiptir. Bu nedenle her biri sosyal ve kültürel bir "değer" olarak algılanan bu eserlerin nesillere tanıtılması, aktarılması ve bireylerin hayatlarına yapacağı sosyal ve kültürel etkilerin öğretim programları ve öğretmenler aracılığıyla kazandırılması gerekmektedir.

Köklü bir medeniyetin taşıyıcısı olan Türk dilinin tarihsel gelişimini incelediğimizde ve Türkçe konuşulan geniş coğrafyayı dikkate aldığımızda Türkçe'nin ve Türk kültür tarihinin bu anlamda oldukça parlak ve göz kamaştırıcı bir geçmişe sahip olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Türkçe, ilk yazılı eserleri olarak gösterilen ve VIII. yy'e ait olan Orhun Yazıtları'nda bile bir kültür dili olarak güçlü bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Ancak bugün son yapılan araştırmalarla elde edilen bulgular, Türkçenin bir yazı dili olarak çok daha eski bir geçmişe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu anlamda Türkçenin sahip olduğu kültürel varlık birikimiyle, insanlık tarihinin en önemli uygarlıklarına zemin oluşturduğunu söylemek hiç de yanlış olmaz. Burada dilin, kültür ve uygarlık dediğimiz insanlık birikimi ve mirasını nesilden nesile taşıma fonksiyonu önem kazanmaktadır. Dilin tanımlanması ve fonksiyonlarının belirlenmesi evresinde bütün araştırmacıların dilin bu yönüne vurgu yaptığı görülür (Biçer, 2013).

Hızla değişen dünyada eğitim de bundan nasibini almaktadır. Gelişen teknoloji neticesinde değişimlerin olması ve buna bağlı olarak da kuşaklar arası farklılıkların oluşması normaldir. Fakat bu değişim, iki neslin birbirini anlayamaması kadar ileri boyutta olursa o zaman tehlike çanları çalıyor demektir. Bunun olmaması için de kültür aktarımının ve değer eğitiminin önemi, yukarıda vurgulanmaya çalışıldı. Eğitim boyutunda da okullarda verilen her ders bu amaca hizmet etmelidir. Atatürk Üniversitesi BAP biriminde, Doç. Dr. Semra ALYILMAZ yürütücülüğünde sürdürülen ve danışmanlığını Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ'ın yaptığı Türk Dünyası Vatandaşlığı

Projesi; kültür aktarımının ve değer eğitiminin önemine, eğitim-öğretim faaliyetleri düzleminde dikkat çekmekte; Türk kültür ve medeniyetinin bekası için hayati noktalara temas etmektedir. Projenin genel ve özel amaçlarında aşağıdaki ifadelere yer verilmiştir:

Genel amaçlar:

Çoğunluğu Orta Asya’da olan ortak inanç ve kültürel değerler ile ortak tarih gibi pek çok doğal ortak paydaları bulunan birçok devlet ve topluluklar arasında kurulabilecek olan bir birlik, bu dengeleri milletimizin lehine çevirip bu sayede geleceğin etkin güçlerinden biri olmamızı sağlayabilecektir. Bu amaçla hem dünyanın ortak değerleri olan insan haklarına saygılı, demokrasiyi özümsemiş, kendisi dışındakileri ötekileştirmeyen, birlikteliğin şuuruna ermiş, ortak değerlerin önemini kavramış, kendi toplumunu ve dünyadaki gelişmeleri doğru algılamış vatandaşlar yetiştirmek gerekmektedir. Bunu sağlamanın yollarından biri ise bu konuyla ilgili ortak eğitim programlarının geliştirilmesidir.

Devamlılığın sağlanabilmesi benzerlik ve farklılıkların tek amaçta bütünleştirilebilmesine bağlıdır. Önemli olan farklı seslerden oluşan bir kompozisyonu oluşturmak ve Türk Milleti’nin geleceğini bu şekilde yetişen vatandaşlarla garanti altına almaktır. Bu hedef ise iyi şekilde hazırlanmış ders programları ile mümkündür. Bu nedenle projenin genel amacı öncelikli olarak Türk Dünyası’ndaki üniversiteli gençlerde Türk Dünyası Vatandaşlığı bilincini geliştirecek bir *Türk Dünyası Vatandaşlığı* eğitim programının geliştirilmesidir.

Bu çalışmanın genel amacı, farklı coğrafyalarda yaşıyor olsalar da, aynı soydan gelen, ortak tarih ve kültürel değerlere sahip olan toplumların homojen toplumlar olarak, ortak paydada iş birliği içerisinde geleceği inşa edebilmelerini sağlamak için üniversiteli gençlerde *Türk Dünyası Vatandaşlığı* bilincini geliştirmektir. Bu bağlamda *Türk Dünyası* olarak tanımlanan coğrafyada yer alan üniversitelerde seçmeli ders olarak okutulmak üzere *Türk Dünyası Vatandaşlığı* isimli bir ders programı geliştirilerek uygulanacak ve bu programın etkililiği değerlendirilecektir.

Özel amaçlar:

1. Türk Dünyası’ndaki üniversiteli gençlere “Türk Dünyası Vatandaşlığı” hususunda farkındalık kazandırmak ve bilinç düzeylerini geliştirmek,

2. Türk Dünyası'ndaki üniversiteli gençlerin ortak kültürel ve tarihsel değerleri benimsemelerini sağlamak,
3. Paylaşılan ortak değerlerin korunmasının ve geliştirilmesinin önemini kavratmak,
4. Türk dünyasında üniversiteli gençlerin Türk dilinin lehçeleri konusunda farkındalıklarını geliştirmek,
5. Türkiye'deki ve Türk Dünyası'ndaki üniversiteler arasında iş birliğini geliştirmek,
6. Türk Dünyası'nda yer alan üniversitelerin deneyimlerini paylaşımına aktarmak (Alyılmaz, 2015, s. 78-79).

Kültür aktarımı ve değer eğitimi söz konusu olduğunda diğer derslere göre Türkçe dersi bu anlamda ön plana çıkmaktadır.

Türkçe dersi; dil bilgisi kurallarını, düzgün konuşmayı, dinlemeyi, güzel okumayı öğretmenin yanında öğrencinin hem millî manevi hem de evrensel değerlerini geliştirmesine yardımcı olur. Öğrencilere, ders kitaplarında yer alan metinler aracılığıyla değer kazandırılır. Türkçe dersi değer kazandırmada içerik itibarıyla zengindir. Masal, hikâye, roman, destan, tiyatro, şiir gibi bütün türlerle kolaylıkla değer eğitimi verilebilir. Kuşkusuz, bu konuda eser yazan birçok yazar ve şairimiz vardır. Her birinin eserlerinden hareketle değer aktarımı yapılabilir. Bu bağlamda Türkçe ders kitaplarında yer alan edebî metinler ön plana çıkmaktadır. Edebiyatın kelime yapısı 'edeb-i-yat' şeklindedir. Edeb'e eklenen '-i' nin 'edebe ait, edebe dâir' anlamı veren aitlik eki, 'yât'ın ise eklendiği kelimeye Fransızca'dan Osmanlıca'ya kazandırılan 'bilim' anlamı veren bir yapım eki olduğu söylenmektedir. Böylece edebiyat; edebe ait ilim, edep ilmi olmaktadır. Türkçe dersinde işlenen metinler, öğrenciye temel dil becerilerinin kazandırılmasında ve değerlerin gelecek nesillere aktarılmasını sağlamada ilk sırada yer almaktadır (Şen, 2008, s. 765).

Edebiyat tarihimize baktığımızda bu anlamda karşımıza çıkan en önemli isimlerden birisi de hiç kuşkusuz Cengiz Aytmatov'dur. Aytmatov'un eserlerinde âdeta bir nakış gibi işlediği millî, manevi ve evrensel değerler, onu bir dünya markası yapmıştır.

Her çağa ve her millete dâhiler nasip olmaz derler. Bu, doğanın bir kuralı olsa gerek. 20. yüzyılda edebiyat meydanına gelmiş olan bir dâhinin Kırgız toprağında doğduğundan biz Kırgızlar ve bütün Türkler gurur duyarız. Cengiz Aytmatov, Kırgızların sıradan hayatını sıradan insanların davranışlarına, düşüncelerine, duygularına yükleyerek genç Kırgız edebiyatını dünya klasik edebiyatı mertebesine ulaştırdı ve kendisi de 150'den fazla dile çevrilerek okunan eserleri ile dünya klasikleri içinde şerefli yerini aldı (Cumakunova, 2008a, s. 159).

Cengiz Aytmatov, bir yandan dünya edebiyatını derinden etkilerken bir yandan da okuyucuların estetik ve sanatsal duygularını harekete geçirerek onların gönül dünyasına hitap etmiş ve dünyanın dört bir yanındaki insanlara Kırgız insanının yaşamını, değerlerini, kültürünü ve psikolojisini anlatmıştır (Akmataliyev, 1998).

“Onun eserlerine ilham veren her zaman yeni düşüncelere sevk eden mitler, efsaneler, millî şuur ve gurur, doğa ve insan anlayışı bizim tahmin bile edemeyeceğimiz eski çağlara dayanır. Onun yaşam ve sanat felsefesinin pınarı, hayatına yön veren o köklü kültürle örülmüş vaziyettedir” (Cumakunova, 2008a, s. 160).

Milletinin tarih boyunca kazandığı bütün maddî ve manevi zenginliğini eserlerine yansıtan, yaşadığı coğrafyanın insanının tarih içinde kazandığı değerlerini, acılarını, kahramanlıklarını, tecrübelerini yazıya döküp ölümsüzleştiren, halkının içine düştüğü zor durumları eserlerinde en güzel şekilde anlatan, onların çözümlerine dair ipuçları gösteren, eserlerinde kendi ifadesi ile “tipik insan”ı ortaya koymaya çalışan Cengiz Aytmatov, yarattığı eserleriyle Kırgız halkının kültürünü, tarihini, halkının değerlerini yeniden hatırlatmaya çalışmıştır (Nerimanoğlu, 2011, s. 70).

Ünlü Azeri yazar Rustam İbragimbekov ise, Aytmatov'un eserleriyle şunları kaydeder:

Onun ilk yapıtlarından büyük romanlarına kadarki her eserinin temelinde her zaman açık, basit ve çok duygulandırıcı kişisel hikâyeler yatmaktadır. Psikolojik vurgular doğru yerlere koyulmuş ve ilişkiler ince ince ayarlanmıştır. Bunlar, çoğu izleyicinin hoşuna giden özelliklerdir. Aynı zamanda Aytmatov, ilk adımlarından beri hep felsefi meselelere eğilim gösterir. Bunun için mekânı ve zamanı belli olan hikâyeleri anlatırken, modern dünyanın önemli özelliklerini

de tasarlar. Ve ilk bakışta basit gözükken hikâyeler aslında günümüzdeki insanları, onların sorunlarının ve ilişkilerinin çok önemli yönlerini yansıtır. Hatta, ebedi sorunları (...). Onun eserlerindeki derinliği, sadece bu derinliğe inebilen birisi kavrayabilir. Bunun için Aytmatov'a hem saf okuyucu ve izleyici hem de yetişmiş entelektüel ilgi duyar. Özel gerçekliği anlatırken Aytmatov, aynı anda tüm insanlık için önemli olan sorunları da açığa çıkarır (*akt. Abdıldabekov, 1975, s. 3*).

Bu nedenle Aytmatov ve eserleri, Millî Eğitim'in genel amaçlarında ve Türkçe Öğretim Programı'nın genel amaçları ve kazanımlarında belirtilen özellikleri / becerileri öğrencilere kazandırma konusunda yararlanılabilecek birer başucu kaynaklarıdır.

Bu çalışmada Cengiz Aytmatov'un eserlerindeki değerler tespit edilmiş ve bu değerler ışığında, Türkçe Öğretim Programı'nın genel amaçları ve kazanımları da dikkate alınarak, ortaokul Türkçe ders kitapları için metin önerilerinde bulunulmuştur.

1.2. Amaç

“Cengiz Aytmatov'un Eserlerinin Değerler Eğitimi Bağlamında İncelenmesi ve Ortaokul Türkçe Ders Kitapları İçin Metin Önerileri” isimli bu çalışmanın amacı; Cengiz Aytmatov'un eserlerindeki değerlerin tespit edilmesi ve bu değerler ışığında, Türkçe Öğretim Programı'nın genel amaçları ve kazanımları da dikkate alınarak, ortaokul Türkçe ders kitapları için metin önerisinde bulunmaktır.

Bu çerçevede çalışmada, aşağıdaki sorulara cevap aranmış ve sonuçlar doğrultusunda öneriler sunulmuştur:

1. MEB'in yayınlamış olduğu öğretim programlarında, öğrencilere kazandırmayı hedeflediği değerlerin, Cengiz Aytmatov'un eserlerinde yer alma durumu nasıldır?
2. Cengiz Aytmatov'un eserlerinde yer alan bu değerler nasıl tanımlanmaktadır?
3. Cengiz Aytmatov'un eserlerinde yer alan bu değerlerin mevcut durumları (geçiş sıklıkları ve yüzdeler) nedir?
4. Tespit edilen bu değerlerin eserlere ve edebî türlere göre dağılımı nasıldır?

5. Tespit edilen bu değerlerden yola çıkarak, Cengiz Aytmatov'un eserlerinden hazırlanan metinlerin, ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alabilirliği nasıldır?

1.3. Önem

Rus Çarlığı'nın 1917'deki Sovyet Devrimi'yle yıkılmasının ardından birçok milleti bünyesinde barındıran Sovyetler Birliği kurulmuş ve bu birlik 1991 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Sovyetler Birliği'nin birçok milleti bünyesi altında barındırması, hâkimiyeti altındaki halkları kendisine bağlamak için değişik stratejiler oluşturmaya neden olmuştur. Bu stratejilerden birisi de edebiyat vasıtasıyla Sovyet halklarını eğitmek ve güçlü bir Sovyetler Birliği oluşturmaktır. Sovyetler Birliği döneminde edebiyata büyük bir misyon yüklenmiş, edebiyat güçlü Sovyet halkının inşası için kullanılmıştır. Halkın eğitiminde ve güçlü bir millet inşa etmede edebiyatın ne denli önemli bir role sahip olduğunun farkında olan Sovyetler Birliği'nde birçok önemli yazar ve şair yetişmiştir. Bu yazarlardan birisi de Cengiz Aytmatov'dur. Sovyetler Birliği egemenliği altında doğmuş ve yetişmiş bir Türk yazarı olan Cengiz Aytmatov, hiç şüphesiz sadece Türklere ya da Sovyetler Birliği'ne değil bütün dünyaya mal olmuş bir yazardır.

Cengiz Aytmatov, Sovyet döneminde yetişmiş, dünyanın en büyük yazarlarından biridir. Sovyet yetkililer tarafından yetenekleri takdir edilen ve eserleri tüm dünyaya tanıtılan Aytmatov, Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte "büyük yazar" lakabıyla gerek Kırgızistan'da gerekse bütün Türk dünyasında en çok okunan ve beğenilen yazar olmayı başarmıştır. Çünkü Aytmatov'un edebiyat alanındaki başarısı, özelde kendi ülkesinin insanlarının genelde ise tüm dünya insanlarının sosyal, ekonomik, toplumsal sorunlarıyla ilgilenmesinden ve bunlara gerçekçi çözümler üretmesinden gelmektedir (Nerimanoğlu, 2011).

Cengiz Aytmatov'un hikâye ve romanlarını paylaşmak, tartışmak ve her şeyden önce düşünmek, insana her türlü malzeme vermekle beraber insanda yeni bir başlangıç yaratmaya benzer. Eserleriyle herkesin bildiği dünyayı yeniden biçip dikmek, her okuyucuda yeni bir dünya yaratmak çok az yazara nasip olmuştur. Bunlardan biri de Cengiz Aytmatov'dur. ... Cengiz Aytmatov gerçek anlamda bir edebiyat profesyoneli. O, yeni edebiyatın tekniğini de, dokuma usulünü ve yöntemini de yüksek seviyede bildiği için yazılarına apayrı bir değer

kazandırma gücüne sahiptir. Aslında gerçek yazar herkesten bir şeyler almalı ama hiç kimsenin kuramadığı bir dünya yaratmalıdır. Bunu başarabilen Cengiz Aytmatov'un hem batı edebiyatını, hem doğu edebiyatını, hem de halk edebiyatını her yönüyle bilmesi gayet doğaldır. Bu dünyada insan ruhunun yakalanması için bir ağ örüldüğünde bu ağın dokuma tekniğini bilme tecrübesine sahip olan bir yazar, işin zirvesine ulaşmış büyük bir yazardır (Nerimanoğlu, 2011, s. 72).

Sovyet Sosyalist rejimi idaresinde doğup büyüyen Aytmatov, hem Kırgızların hem de diğer Türk boylarının yaşadığı sıkıntılara ve zulümlere şahit olmuş ve bunun acısını kalbinin en derinlerinde hissetmiş bir yazardır.

Sovyet Sosyalist rejimi idaresinde yaşayan Kırgızların yaşadıkları sıkıntılarla ilgili olarak Alyılmaz (2009, s. 194) şunları kaydetmektedir:

Kırgızistan'da komünist baskı yüzünden camilerin kapatıldığı, önemli bir kısmının farklı amaçlarla kullanıldığı dönemlerde (dinî içerikli olsun veya olmasın) Arap alfabesiyle yazılmış eserler ya yakılıp yok edilmiş, ya depolara taşınıp en değerlileri ve gösterişlileri seçilerek ülke dışındaki (Moskova, St. Petersburg ve Alma Ata...vd.) müzelerde teşhir objesi hâline dönüştürülmüş ya da saklamak amacıyla toprağa, dağlara, tepelere gömülmüşlerdir.

Komünist rejimden hiç kuşkusuz ki, camilere ait kitabeler de nasibini almıştır. Genel koordinatörlüğünü yapmış olduğum "Türk Kültüründe Yazı Kavramının Gelişimi" projesi çerçevesinde Kırgızistan'da gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmaları sırasında camilere, mescitlere ait arazilerin önemli kısmının tarlaya dönüştürüldüğünü birçok kitabenin ev, türbe, bahçe duvarlarında, sulama kanallarında kullanıldığını tespit ettik.

Rejimin baskısından kurtulup günümüze kadar ulaşan tarihî camilere ve mescitlere ait envanterin ise, pek çoğu yok edilmiş; bazıları da bugün ne yazık ki, ülke içindeki turistik eşya satan mağazalarda, seyyar satıcı tezgâhlarında rahatlıkla alınıp satılabilen objeler hâline gelmiştir. Yüzlerce yıl öncesine ait ceylan derisine yazılmış el yazması Kur'an-ı Kerimler'in, edebî eserlerin, hat sanatının ilk örneklerini teşkil eden levhaların, şamdanların, rahlelerin ve diğer tarihi eserlerin turistlere satılması, yurt dışına çıkarılması da durumun ciddiyetini ortaya koymasına bakımından önemlidir.

Yukarıdaki satırlarında Sovyet rejiminin, Kırgızların kültürünü ve mirasını yok etmeye çalıştığını ve bu baskı altında Kırgızların kültürel miraslarının nasıl yok olmaya yüz tuttuğunu anlatan Alyılmaz; aynı baskıcı anlayışın, Kırgız kültürünü ve dilini araştıran bilim adamlarına da uygulandığını şu sözlerle belirtmiştir:

Kırgızistandaki petroglifler, damgalar ve genel anlamda yazıtlarla ilgili olarak bugüne kadar birçok kitap, makale ve bildiri yazılmıştır. Önemli bir kısmı alanında ilk ve tek olma özelliği de taşıyan bu yayınların büyük bölümü Sovyetler Birliği döneminde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarının ve akademik çalışmaların ürünüdür. Bilimsel birikim ve çabanın yanı sıra bireysel cesaret ve özverinin de ürünü olan bu çalışmalar, Sovyetler Birliğinin siyasi, politik ve ideolojik sistemi ve atmosferi içerisinde gerçekleştirilmiştir. “Merkezî otorite”nin direktifi ve kontrolü altındaki bilim adamları / araştırmacılar çalışmalarını çoğu zaman “arzu ettikleri bilimsel seviyede” değil; “kendilerine verilen izin” ve “sunulan imkânlar ölçüsünde” yapabilmişlerdir. (Alyılmaz, 2009, s. 189).

Sovyet Sosyalist rejiminin baskıcı idaresinde yaşayan Kırgızların dil, din ve kültürel değerlerini kaybedişlerine şahit olmuş olan Aytmatov, bu durumu sembolik bir dil kullanarak eserlerinde işlemiştir. Aytmatov’un eserleri, sadece bir roman, hikâye ya da tiyatro metni olmasının ötesinde, içinde bulunduğu toplumun aksayan yönlerini ve eğitimi ile ilgili yanlış gidişatını tespit eden, eleştiren, değiştiren ve güncelleyen bir yapı arz etmektedir.

Dünya çapında böylesine kıymetli olan bir yazarın kendisi ve eserleri ile ilgili yapılmış birçok çalışma vardır. Fakat yazarın eserlerini değerler açısından inceleyen çalışmalar yok denilecek kadar azdır. Bu anlamda yapılmış çalışmalar ise ya yazarın eserlerinin çok küçük bir bölümü ile sınırlandırılmış ya da sadece birkaç değer incelenmesi ile yetinilmiş çalışmalardır. Yani Cengiz Aytmatov’un bütün eserlerini kapsayan ve onun zihnindeki eğitici dünyayı tam anlamıyla yansıtabilecek nitelikte bir çalışma henüz yapılmamıştır. Bu çalışmada, Cengiz Aytmatov’un tüm eserleri incelenerek bu eserlerde yer alan değerler tespit edilmiş ve değerlendirilmiştir. Böylelikle eğitici ve millî kimliği ile ön plana çıkmış olan Cengiz Aytmatov’un eğitsel dünyası sistemli ve planlı bir şekilde gözler önüne serilmiştir. Bu anlamda çalışmamız bir ilk olma özelliği taşıyacak ve kendisinden sonra bu bağlamda yapılacak olan

çalışmalara da ışık tutacaktır. Ayrıca Aytmatov'un farklı edebî türlerde kaleme almış olduğu eserlerinin Türkçe Öğretim Programı'nın amaçları ve kazanımları doğrultusunda incelenerek, ders kitaplarında yer alabilirliğinin incelendiği herhangi bir çalışma da yoktur. Bu nedenle bir dünya yazarı olan Aytmatov'un eserlerinin ders kitaplarında yer alması ve öğrencilere tanıtılması da çalışmanın önemini başka bir açıdan gözler önüne sermektedir.

1.4. Varsayımlar

Bu çalışmada;

- Araştırmacı tarafından, 2017 yılında yayınlanan *İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı*, 2017 yılında yayınlanan *İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Taslak Öğretim Programı*, 2015 yılında yayınlanan *Türkçe Dersi (1-8. sınıflar) öğretim programı*, 2006 yılında yayınlanan *İlköğretim Türkçe Dersi(6,7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı* ve son olarak 2006 yılında yayınlanan ve MEB'in bir değerler listesi sunduğu ilk programlardan biri olan *Sosyal Bilgiler Öğretim Programı* incelenerek hazırlanan değerler listesinin, Türk millî eğitiminin öğrencilere kazandırmak istediği değerleri yansıtması bakımından yeterli olduğu;
- Cengiz Aytmatov'un eserlerinden, ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alması için oluşturulan metinlerin uygunluklarının tespit edilmesi amacıyla görüşlerine başvurulmuş uzmanların, bu metinleri hiçbir etki altında kalmadan, istekli ve ayrıntılı bir şekilde değerlendirdikleri;
- Hazırlanan veri toplama araçlarının çalışmanın amaçlarına uygun olduğu varsayılmıştır.

1.5. Sınırlılıklar

Bu çalışma;

- Cengiz Aytmatov'un kurgusal (roman, hikâye ve tiyatro türündeki) eserleriyle,
- Araştırmacı tarafından, 2017 yılında yayınlanan *İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı*, 2017 yılında yayınlanan *İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Taslak Öğretim Programı*, 2015 yılında yayınlanan *Türkçe Dersi (1-8. sınıflar) öğretim programı*, 2006 yılında yayınlanan *İlköğretim Türkçe Dersi(6,7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı* ve son olarak 2006 yılında yayınlanan ve MEB'in bir değerler listesi sunduğu ilk programlardan biri olan *Sosyal Bilgiler Öğretim Programı* incelenerek hazırlanan değerler listesi ile,
- Cengiz Aytmatov'un eserlerinden, ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alması için oluşturulan metinlerin uygunluklarının tespit edilmesi amacıyla görüşlerine başvuru yapılan 20 uzman görüşü ile sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Dil: “Dinamik sistemler arasındaki her türlü iletişimi ve denetimi sağlayan durağan / biçimsel dizgelere türüne ve düzeyine bakmaksızın en geniş anlamıyla dil denilmektedir. Bu açıdan bakıldığında dil, canlılarla canlılar, canlılarla canlı sayılabilecek varlıklar (makinelere) ve canlılarla cansızlar (fizikoşimik dünya) arasındaki iletişimi sağlayan araç takımlarının genel adıdır” (Gemalmaz, 2010, s. 53).

Ana dil: “İnsanın içinde doğup büyüdüğü aile ya da toplum çevresinde ilk öğrendiği dildir” (Vardar, 1980, s. 20).

Değer: “1. Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet. 2. *fel.* Kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey. 3. Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” (TDK, 2015, s. 483).

Değerler Eğitimi: “Çocukların ve gençlerin pozitif değerleri keşfedip geliştirmeleri ve kendi potansiyellerine göre ilerlemeleri için yürütülen eğitimsel gayretler” (UNESCO, www.livingvalues.net).

Tema: 1. Asıl konu, temel motif, ana konu 2. *ed.* Öğretici veya edebî bir eserde işlenen konu, düşünce, görüş, tem, ana konu 3. *müz.* Bir besteyi oluşturan temel motif, ana konu (TDK, 2015).

Uzman Görüşü: Uzman görüşlerine başvuru nitel araştırmalarda, uzmanlardan toplanan verileri istatistiksel verilere dönüştürmek amacıyla kullanılan ve araştırmacı tarafından hazırlanan uzman değerlendirme formlarının uzmanlar tarafından doldurulmasıyla verilerin toplandığı bir yöntemdir (Karakuş, 2010).

Kaynak Metinler: Oluşturuldukları toplum ve dönemle sıkı bir bağ kuran, ortak hafızanın oluşmasını ve işlenmesini sağlayarak toplumun yaşayışını, inanışlarını, kabullerini, dilini, ahlak anlayışını, değerlerini vb. gelecek nesillere aktaran metinlerdir (Yılmaz, 2010; Karakuş, 2010).

İKİNCİ BÖLÜM

2. KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Çalışılan Konu İle İlgili Kuramsal Çerçeve

2.1.1. Cengiz Aytmatov'un hayatı, eserleri ve edebî kişiliği

“Kırgızistan Cumhuriyeti, Orta Asya'nın yüz ölçümü bakımından en küçük ülkelerinden biri olmasına rağmen insanlık tarihinin eski kültür varlıklarından önemli bir kısmını üzerinde barındırması sebebiyle öteden beri bilim dünyasının ilgi odağı hâline gelmiştir” (Alyılmaz, 2009, s. 186).

Cengiz Aytmatov'un da mensubu bulunduğu Türk boyu olan “Kırgızlar, birçok tarihî hadisenin oluşumunda etkin rol oynayarak tarihte silinmez izler bıraktıklarından eski Türk boy ve toplulukları içinde genelde konargöçer hayat sürmeleri, savaşçı kimlikleri ve eşsiz halk anlatısı Manas Destanı ile tanınmışlardır” (Alyılmaz, 2013, s. 1).

Kırgızların kökeni, kimlikleri, kimlerle kardeş ve akraba oldukları, tarih boyunca nere(ler)de ve ne zaman yaşadıkları, bugün yaşadıkları topraklara nere(ler)den ve ne zaman geldikleri... hususlarında yapılan çalışmalar ise ne yazık ki yetersiz kalmıştır.

Tarihin farklı dönemlerinde tarihin akışını değiştiren; mevsimlere ve dönemin şartlarına göre kimi zaman konargöçer kimi zaman da yerleşik hayat sürüp yazlık ve kışlık yerleşim yerleri inşa eden Kırgızlar, aynı zamanda petroglifler, damgalı ve tasvirli (dikili) taşlar, yazıtlar, anıtlar, kurganlar, heykeller, mezarlar, mezarlıklar, süs ve kullanım eşyaları da vücuda getirmişlerdir. Konuyla ilgili tarihî ve güncel kaynaklarda Kırgızların sürdürdükleri yaşam biçimi ve savaşçı kimlikleri ön planda tutulmuş; onlara ait kültür ve uygarlık eserlerinden ya hiç bahsedilmemiş ya bu eserler bazı dönem adları (Afanasyevo kültürü, Okunevo kültürü, Andronova kültürü, Karasuk kültürü, Tagar kültürü, Taştık kültürü ...) verilerek geçiştirilmiş; ya da başkalarına mal edilmiştir. ...

Kırgızların bugünkü Sibiryâ bölgesinde Kögmen / Sayan dağlarının etekleriyle Yenisey / Kem ve Abakan ırmaklarının suladıkları verimli ve güvenli topraklarda yaşadıklarına dair en kıymetli deliller II. (Kök)türk kağan ve kumandanları tarafından vücuda getirilen Orhun yazıtlarıdır. Nitekim ünlü Türk kağan ve kumandanları tarafından vücuda getirilen Orhun yazıtlarında (Kök)türklerin Kırgızlara karşı yaptığı seferlerden bahsedilirken Kırgızların yaşadıkları bölgeler hakkında da önemli bilgiler verilir. ...

Kırgızların yaşadıkları bölgeler dikkate alındığında bu bölgelerde vücuda getirilen eserlerin ve bu bağlamda da yazıtların gerçek sahiplerinin kimlikleri de açıklık kazanmaktadır. Açık ve yalın bir ifadeyle belirtmek gerekirse Sibiryâ bölgesindeki arkeolojik eserlerin, tarihî kalıntıların, mimarlık eserlerinin, anıtların ve yazıtların önemli bir kısmının sahipleri Kırgızlar ve Kırgız birliği içinde yer alan Türk boy ve topluluklarıdır. Kırgız birliği içinde yer alan ve (bugün bir bölümü) hâlâ o bölgede yaşayan ve daha ziyade Kıpçak grubuna mensup olan Türk boy ve toplulukları arasında Kırgızların / Hakasların, Azların, Çiklerin, Şorların, Teleütlerin, Tatarların... bulunduğunu belirtmek gerekir. ...

Batı (Kök)türklerinin asıl unsurunu teşkil eden Oğuz, Türgiş, On-Ok, Karluk gruplarına mensup Türk boy ve topluluklarının da (Kök)türk Kağanlığının merkeziyle olan ilişkilerine paralel olarak Kırgızlarla sosyal, kültürel, askerî ve ticari ilişki ve ittifak kurdukları; Kırgızların yaşadıkları bölgelerde koloniler kurdukları bilinmektedir (Alyılmaz, 2013, s. 2-6).

Kırgızların ve aslında tüm Batı Türkistan'ın geçtiğimiz yüzyıldaki durumuna bakacak olursak bu coğrafyadaki Türk nüfusunun yaşadığı zulümlere şahit olmaktayız. 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak 20. yüzyılda da devam eden olumsuz gelişmeler, bu bölgede yaşayan Türkleri çok zor durumda bırakmış ve buradaki Türk nüfus, tüm dünyanın gözleri önünde çok büyük katliamlara ve asimilasyon hareketlerine maruz kalmıştır. Bu konuyla ilgili Buran, şunları kaydetmektedir:

Kırgızlar, 19. yüzyıla kadar genellikle göçebe bir hayat yaşamakta idiler. Çarlık Rusyası 19. yüzyılın ikinci yarısında Türkistan'ı, bu arada Kırgızların yaşadıkları bölgeleri de işgal eder. 1855 yılında başlayan işgal hareketi 1876 yılında tamamlanır. Çarlık yönetimi Kırgızları yerleştirerek onları belli yerlerde denetim altında tutmak ister. Bu yerleştirme sırasında, Rusya'dan getirilen aileler, verimli düz arazilere yerleştirilirken, Kırgızlar daha çok dağlık

arazilerde ve yaylalarda yaşamak zorunda kalmışlardır. Rus işgalinin, baskı ve sürgünlerin yarattığı huzursuzluk dolayısıyla Kırgızlar zaman zaman isyan etmiş; çeşitli çatışmalar yaşanmıştır.

Kırgızistan bir ara Kazakistan'a bağlanmış, 1924'te Kara Kırgız Özerk Oblastı hâline getirilmiş, 25 Mayıs 1925'te Sovyetler Birliğine katılmış ve Kırgız Ata SSC şeklinde adlandırılmıştır. Bu süreçte, Kırgız Türkçesi ayrı bir yazı dili hâline getirilmeye çalışılmış ve ilk Kırgızca gazete olan (1924) Erkin Too çıkarılmaya başlanmıştır. Dil ve tarih farklılaştırmasına dayanan farklı ulusal kimliklerin yaratılması ve bu kimliklere mensup olma duygusunun derinleştirilmesi politikaları, bu yıllarda yoğun bir biçimde işlenmiştir. Lenin'in bu mikro milliyetçi yaklaşımı, Marksizm'e aykırı olsa da, oldukça başarılı olmuştur. Nitekim toplumların gururlarını okşayarak onları yavaş yavaş ve incitmeden yok etme politikası, bölünmüş, çok parçalı zayıf bir Türk kimliğine dönüşmüştür.

Diğer Türk bölgelerinde olduğu gibi, Kırgızistan'da da devrim karşıtı STP'ye katılmakla suçlanarak ağır cezalara çarptırılan binlerce kişi vardır. Cezalandırılan bu insanların bir bölümü önemli devlet görevlerini üstlenmiş memurlardır (Buran, 2010, s. 146-147).

İşte böyle zulüm ve asimilasyon politikaları ile Çarlık Rusya'nın ve Sovyetlerin soykırımlarına maruz kalan Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'e bağlı Şeker köyünde 12 Aralık 1928'de doğan Cengiz Aytmatov, Bolşevik İhtilali'nin etkisi altında kalan genç nesil arasında gösterilmektedir. (Korkmaz, 2009; Akmataliyev, 1991).

(Fotoğraf Manas Üniversitesi Arşivi'nden alınmıştır)

Cengiz Aytmatov'un babası Törökul Aytmatov, annesi ise Nagima Aytmatova'dır.

Cengiz Aytmatov'un kız kardeşi Roza Aytmatova ailesinin kökeni hakkında şunları kaydetmektedir:

Bizim babamız Talaslıdır. Talas bölgesinde eskiden beri Kuşçu, Saruu ve Kıtay boyunun mensupları yaşamışlardır. Kuşçu boyu genel olarak Talas nehrinin yukarı tarafına yerleşmiştir. Saruu boyu, Talas vadisinin orta kısmında, Kıtay boyu ise Kürküröö nehri tarafında yaşamışlardır. Biz Kıtay boyunuz. Abramzon'un incelemelerine göre Kıtay boyu Sol Kanat'a tabidir. Şecereye bakacak olursak, bizim atamız Kıtay boyunun Tülkü adlı oğluymuş. Onun Baytike ve Buuday adlı iki oğlu olmuş. Baytike'den Töntögör ve Kıyra adlı çocukları varmış. Töntögör'ün oğullarından biri olan Şeker bizim sülalenin lideriymiş. Şeker'den Kudaynazar, ondan Konçucok, Konçucok'tan Kimbildi doğmuş. Bizim büyükbabamız Aytmat Kimbildi'nin oğludur. Aytmat'ın ise Törökul ve Rıskulbek adlı iki oğlu, Ayımkül, Karagız ve Gülayım adlı üç kızı olmuş. Birimkul, Kimbildi'nin Aytmat'tan büyük olan oğludur. Onun ilk eşinden olan Alımkul, ikinci eşinden olan Özübek ve Kerimbek adlı çocukları varmış. Köydeki yaşlıların anlattıklarına göre dedemiz Aytmat, çok iyi bir terzi olmanın yanında kuyumculuğu, at eğeri ve komuz yapmayı da iyi bilen usta bir insan imiş. Aytmat Kimbidiyev, köyde "Singer" markalı dikiş makinesini satın alarak elbise diken ilk insan olmuş. Bundan dolayı ona "Terzi Aytmat" lakabını takmışlar, gelinler de onu lakabıyla "terzi ağabey" diye çağırırlarmış. ... Babam kendi elleriyle kaleme aldığı biyografisinde Rus-Tüzem mektebinde okuduğunu, buradan 1917 senesinde mezun olduğunu yazar. Bu okulun birinci aşamasıydı, daha sonra okulun ikinci aşamasına da devam eder. Artık Aytmat, oğlunun okula alışıarak çevresindekilerle de iyi anlaştığını bildiği için, eskisi gibi (okula gönderdiği ilk günlerdeki gibi) pek de merak ederek üzülüyordu. Bu sebepten Şeker'e içi rahat döner. Ancak Şeker'e döndüğü zaman sık sık hastalanmaya başlar. Durumunun düzelmeyeceğini hisseden Aytmat, Törökul'u çağırır. Bu tarih 1920 senesiydi. Törökul'un orta öğretimini tamamlayıp, yüksekokula başladığı dönem idi. Aytmat: "Törökul sen erkek çocuklarımla büyüğün, 17 yaşına geldin, artık delikanlı oldun. Ablan Ayımkül ile kız kardeşin evlenerek kendi hayatlarını kuracaklar, sen onlar için bir dayanaksın. Küçük kız kardeşin Gülayım 14 yaşına, erkek kardeşin Rıskulbek ise henüz 10

yaşına girdi. Bunları yetiştirmek lazım. Galiba benim içecek suyum tükendi. Ailemizi sana emanet ediyorum, sana güveniyorum oğlum!” der. Aytmat, 1920 senesinde bu fani dünyadan göç eder. Böylece Ayımkan genç yaşta (38- 39 yaşlarında) dul kalır (Aytmatova, 2008b, s. 35-37).

Cengiz Aytmatov'un babası Törökül Aytmatov Kırgızistan'da parti ve devlet işlerinde aktif görev almış bir insandır. 1920-1921 yılları arasında Grozny Kışlağı'ndaki Fakirler Teşkilatında sekreterlik görevinde bulunmuştur. 1921-1924 yılları arasında Doğu Emekçileri Komünistlik Üniversitesinde eğitimini tamamlayan ve sonrasında Sovyet Partisi memurluğuna giren Törökül Aytmatov, Kırgızistan'da parti bünyesinde önemli görevlerde bulunmuştur. Babasının görevinden dolayı Cengiz Aytmatov'un çocukluğunun bir kısmı Moskova'da ve Bişkek'te geçmiştir. Yazarın Rus diline ana dili kadar hâkim olmasının altında bu durum yatmaktadır (Akmataliyev, 1998; Cumakunova, 2008).

Az sayıdaki Kırgız komünistlerinden biri olan Törökül Aytmatov, Stalin'in 1937'deki tasfiye hareketinden nasibini alanlar arasındadır. Stalin rejiminden korkan Törökül Aytmatov, eşi Nagima'yı ve çocuklarını akrabalarının yanına göndermiştir. Bununla ilgili Cengiz Aytmatov şunları kaydetmektedir:

Moskova'da Kızıl Profesörlük Enstitüsüne (The Red Professürship Institute) katılan parti görevlisi babam 1937'de tasfiye edildi. Ailece köye taşındık. Bu benim için bütün karmaşıklığı ile gerçek hayat okulunun başlangıcı oldu (Aytmatov, 1988).

Henüz altı aylık olan küçük Roza ile birlikte dört kardeşlik. Babam Kazan garına götürmüştü bizi. Tren oradaydı. Kapıları açıldı. Vagonun biri bize rezerve edilmiş bölümlerden oluşuyordu. Altı üstlü ranzalar vardı. Babam bunlardan ikisine bizi yerleştirdi. Ve vedalaştı. Annemin nasıl ağladığını ve babamın kendisine nasıl güçlkle hâkim olabildiğini görüyordum (Aytmatov, 2002, s. 35-36).

1937 yılında Stalin yönetiminin yaptığı sürgün ve katliamlardan Kırgız aydınları da nasibini almış, Cengiz Aytmatov'un babası Törökül Aytmatov'un da içinde bulunduğu yüz otuz yedi kişi tutuklandıktan sonra bir daha haber alınmamıştır. Yazar'ın annesi Nagima Aytmatov, 29 Ekim 1939 tarihinde Halk Komiserliğine dilekçe yazmış ve kendisine kocasının on yıl süre ile Sibiryaya sürgüne gönderildiği bilgisi verilmiştir. Cengiz Aytmatov da babasının akıbetini

öğrenmek için 15 Temmuz 1956 tarihinde SSCB Harp Başsavcılığına bir dilekçeyle başvurmuştur. Töreku Aytmatov ile ortadan kaybolan diğer aydınların aileleri de yetkili makamlara başvurmuş; fakat kimse bu kaybolan yüz otuz yedi kişinin akıbetini öğrenememiştir. Bu aydınlara ne olduğu ancak SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan tek görgü tanığı sayesinde öğrenilmiştir. Ortadan kaybolmalarının üzerinden elli dört yıl geçtikten sonra tamamının kurşuna dizilerek öldürüldüğü ortaya çıkmıştır. Aytmatov, babasına olan duygularını 'Toprak Ana' isimli eserinin girişinde 'Baba, ben sana anıt koyamadım; senin nerede gömüldüğünü bile bilmiyorum. Bu eserimi sana, babam Töreku Aytmatov'a armağan ediyorum' şeklinde dile getirmiş, 1992 yılında babasının kemikleri başında ise 'Baba elli yıldır seni arıyordum, neredeydin' diye hıçkırıklarla ağlamıştır. (Buran, 2008, s. 80).

Aralarında Töreku Aytmatov'un da bulunduğu 137 Kırgız aydınına ait toplu mezarın bulunmasına ön ayak olan Bübüra Kıdıraliyeva isimli kadın, 1938 yılındaki olayı şöyle anlatmaktadır:

Babam (Abıkan) o tarihlerde Çon Taş denilen yerde bulunan İçişleri Bakanlığına bağlı KGB dinlenme merkezinde çalışıyordu. Bu dinlenme merkezinin yakınında bir kerpiç fabrikası / tuğla ocağı vardı. Ben ilkokul ikinci sınıfa gidiyordum. 1. çeyrek tatilde babam bir gün bize, "toplamanın Aşirkul amcanıza gidiyoruz" dedi. Biz apar topar hemen Aşirkul amcamların köyüne gittik ve orada 12 gün kaldık. Bu arada babam, sabahları erken saatlerde ve akşamları hayvanlara yem vermek için evimize gidip geliyordu. Tekrar Çon Taş'a döndüğümüzde, daha önceleri içinde saklambaç oynadığımız yakındaki tuğla ocağının yıkıldığını ve binanın yerinde bir tümsek olduğunu fark ettik. Bu arada, daha önceleri duymadığımız bir tarzda köpekler sürekli uluyordu ve bir süre sonra da etraftan çok kötü kokular gelmeye başladı. Biz bütün bu olanlara bir anlam veremiyorduk. Babam bir gün yine bizleri topladı ve: "Birisi size bir şey sorarsa biz burada değildik, amcamlardaydık, hiçbir şey görmedik, bilmiyoruz deyin, yoksa kötü şeyler olur, bizi hapse koyarlar" diyerek sıkı sıkı tembihledi. Biz de soranlara hep bir şey bilmediğimizi, evde olmadığımızı söyledik. Daha sonra babam başka bir yerde görevlendirilince oradan ayrıldık. Ne zaman o bölgeden geçsek babam hep Kuran okurdu, ama niçin okuduğunu bilmiyorduk.

1973 yılında babam hastalandı. Bir gün bütün çocuklarını, damatlarını yanına çağırıp ve bana dönerek: “Sen çocukların büyüğün, diğerleri küçüktü hatırlamazlar, ama sen hatırlayabilirsin. Ben hastayım ve her an ölebilirim, boynumdaki borçla gitmek istemiyorum. 1938 yılı 1. çeyrek tatilinde Aşırkul amcanlara gitmemizi, döndükten sonraki köpek ulumalarını, pis kokuları ve kerpiç fabrikasının yıkılarak bir tümseğe dönüşmesini hatırlıyor musun? Şimdi bütün bunların nedenini ve yıllardır içimi kemiren sırrı açıklayacağım. Aşırkul amcanlara gittiğimiz günlerde, yakınları acı içinde olan insanların cesetlerini o kerpiç fabrikasındaki ocağı çukuruna atıp, binayı üstlerine yıkıp ve kapattılar. Bütün o insanların cesetleri, kerpiç fabrikasının yerinde oluşan o tümseğin altındadır. Şimdi vakit uygun değil, ama uygun bir zaman olursa, sen bunu yetkililere söyle ve yerini göster” dedi. Bu konuşmadan birkaç ay sonra babam vefat etti.

1991 yılı geldiğinde artık Sovyetler Birliği yıkılmıştı ve ne yazık ki babam da hayatta değildi. Artık babamın söylediği günün geldiğini düşünmeye başlamıştım. Daha fazla beklemek istemiyordum ve babamın bana emanet ettiği sırrı açıklamaya karar verdim.

Bir gün tarihçi, Begaliyev’in bir gazetede bu konuyla ilgili bir makalesini okudum. Hemen Begaliyev’i telefonla arayarak bu konu hakkında bilgi sahibi olduğumu ve kendisiyle konuşmak istediğimi söyledim. Ancak Begaliyev, beni tanımıyordu ve tanımadığı bir kişinin böyle önemli bir konuda bilgi sahibi olduğunu söylemesinden çekinmiş olacak ki, benimle görüşmek istemediğini söyleyerek telefonu kapattı. Daha sonra, bir ayakkabı tamircisinde tesadüfen tanıştığım, İngilizce öğretmeni Gülay Bayterekova’ya bazı şeyleri anlattım. Cengiz Aytmatov’un oğlu Askar Aytmatov’un öğretmeni olan Bayterekova, Askar Aytmatov’u haberdar edebileceğini söyledi. Çok geçmeden yetkililer geldiler, konuştuk ve ben bütün bildiklerimi anlattım. Bu konuşmadan sonra hemen beni aldılar ve Çon Taş’a gittik. Cesetlerin bulunduğu yeri gösterdim. Mevsim kış idi, hemen açmadılar ve baharı beklediler. Bahar ayları gelince, Mayıs ayında gösterdiğim yeri açtılar ve 137 kişinin cesedine ulaştılar (Buran, 2010, s. 155-157).

Törökul Aytmatov ve diğer aydınların gömüldüğü toplu mezarın bulunuşunu ve kendisi üzerinde yarattığı hissiyatı Roza Aytmatova şöyle anlatmıştır:

1991 yılında Bişkek şehrinin yakınlarındaki Çon-Taş köyünde bir toplu mezarın bulunması ve onların 30'lu yıllardaki Stalin katliamının günahsız kurbanları olduğunun tespit edilmesi sırasında bu insanların arasından babam Törökul Aytmatov'a ait belgenin bulunması bizim ailemiz için büyük bir dönüm noktası olmuştur. Sanki babam, idam edilmeden önce kendisine ait suçlama belgesini yaka cebine özellikle koymuş ve aradan yarım asır geçtikten sonra çocuklarının bunu bulacağını hissetmiş gibi geliyordu bana. Bu haberi duyduğum an yerimde hiç durmadığımı hâlâ çok iyi hatırlıyorum. Kalbimi parçalayıp nefesimi daraltan bu acı kederimi nereye, nasıl saklayacağımı bilemedim ve babamı kurşuna dizerek hayvan gibi gömen canileri bütün dünyaya rezil edip ayıplamak istedim. İşte bu duyguları yaşadığım sırada, benim yanımda, hâlimden anlayan ve benim sözlerime kulak veren hiç kimse yoktu. İşte, o zaman bütün gücümü toplayıp elime kalemimi aldım. Her şeyi yazmak istedim. Yoksa bu kadar sıkıntıdan göğsüm patlayacaktı... (Aytmatova, 2008a, s. 27).

Kırgızistan Cumhuriyeti'nin eski cumhurbaşkanı Askar Akayev, Törökul Aytmatov ve o dönemde öldürülen aydınlar hakkındaki görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

Bu insanlar hakkında kendi hitabımda bahsettiğim zaman onlara sıcak bir ilgi ve sevgi beslediğimi hatırlıyorum. *Unutulmaz 10 Yıl* adını verdiğim kitabımda şunlardan bahsetmişim: Politik hayatın değeri, 20 ve 30'lu yıllar aralığında gelişti. Bunda devletin enerjik ve genç yöneticilerinin halklarına yaptığı hizmetler rol oynadı. Bu genç yöneticiler; Abdulkerim Sıdkov, Yusuf Abdurrahmanov, Törökul Aytmatov, İmanali Aydarbekov, Bayalı İsakeyev, Erkinbek Esenamanov, Kasım Tınıstanov ve diğerleridir.

Gerçekten de çok kabiliyetli, güçlü ve aydınlık olan bu insanlar; ölçülü kişiliklere sahip ve o zamanların yüksek eğitimli insanları idi. Böyle kabiliyetli nesiller herhangi bir toplumu ve devleti yüceltirler. (Akayev, 2003, s. 173)

Roza Aytmatova, annesi Nagima'nın şeceresi ile ilgili olarak ise, şunları belirtmektedir:

Nagima Aytmatova (kızlık soyadı – Abduvaliyeva) 7 Kasım 1904 tarihinde Issıkköl'deki Karakol şehrinde, dünyaya gelmiştir. Onun babası Hamza Abduvaliyev (soyadı, Arap harflerinden Abduvaliyev veya Gabduvaliyev şeklinde okunabilir) Issıkköl bölgesinde tanınmış, çok saygıdeğer ve zengin bir

insandır. Hamza Abduvaliyev Tatar asıllıdır. O Kazan şehrinin yakınlarındaki Myaçkara köyünde doğup büyümüştür. Onun ataları çok çalışkan, hiçbir zorluktan korkmayan cesur insanlarmış. İşte onlar, bu Myaçkara köyünün temelini atmışlar. Hamza, o dönemin şartlarına uygun olarak yeterli derecede eğitim almış ve kendi devrinin eğitimli insanlarından biriydi. Arap ve Kiril alfabesinde okuma-yazmayı çok iyi biliyordu. Rus dilini de çok iyi derecede öğrenmişti (Aytmatova, 2008b, s. 37).

Gençlik Komitesinin aktif üyelerinden olan Nagima Aytmatova ise 1919 yılında Sovyet Okulunda eğitim hayatını tamamlamış, kültürlü ve eğitimli bir kadındır. Eğitimi süresince komsomoldaki görevine de devam etmiştir. Başarılı çalışmaları onun Komsomol Karakolun İdari Komitesinin Bölüm Başkanlığı görevine kadar yükselmesini sağlamıştır. Törökul Aytmatov'la Bişkek'te tanışan ve evlenen Nagima Aytmatova, evlilikten sonra da aktif görevine devam etmiş, rejimin değerlerinin hanımlara aktarılması konusunda birçok çalışmada bulunmuştur (Akmataliyev, 1998, s. 6).

Böylesine eğitimli ve aydın kişilikteki insanların oğlu olan Cengiz Aytmatov, babasının ortadan kaybolmasıyla kendisine ve ailesine yapıştirılan “halk düşmanı” yaftası sebebiyle çok zor şartlarda geçinmek zorunda kalmıştır. Köydeki okul müdürünün, Cengiz ve İlgiz Aytmatov’u okula kabul etmekten korkmasına rağmen, Nagima Aytmatova’nın büyük fedakârlığı sayesinde tüm kardeşler kaliteli eğitim almışlardır (Glinkin, 1968; Korkmaz, 2009). Onların okula kabul edilmemesini Aytmatov’un kız kardeşi Roza güzel bir şekilde anlatmıştır:

Bir gün Cengiz ile İlgiz bozkırda çırpı toplarken atlı birisine rastlar. Yabancı, çocukların soyadını sorar. Cengiz de, söylemenin ne kadar ızdırap verici olduğuna rağmen (babası halk düşmanı sayılırdı), yanıt verir. Sonra Cengiz’in elindeki kitabın ismini sorar - coğrafya kitabıydı. Yabancı gülüp çocuklara okula gitmek isteyip istemediklerini sorar. İki çocuk da, ağlayarak evet anlamında başlarını sallar.

-O zaman okuyacaksınız!- diyerek atlı onlardan ayrılır.

Bir hafta sonra ikisi de köydeki okula kabul edilir. Yabancı, okulun müdürünü kanunun vseobuç (ülkedeki herkesin eğitim görme zorunluluğu) maddesiyle korkutmuş olabilir. Atlının okuldaki hocalardan biri Tanabalı Usubaliyev olduğunu çocuklar sonradan öğrenirler. Aytmatov, bu ismi *Erken Gelen*

Turnalar romanında kullanır. Aynı romanda kullandığı diğer isim, coğrafya hocası İnkamal Joloeva'dır (Ahmedov, 1999, s.12).

Aytmatov, on üç yaşındayken İkinci Dünya Savaşı çıkmış ve o da yaşlıları gibi okulu bırakmak zorunda kalarak kolhozda çalışmaya başlamıştır.

Savaş, Aytmatov'un hayat çizgisinde silinmeyecek izler bırakır. Vatani korumak için cephelere koşan er yiğitlerin kolhozdaki işlerinin hepsi, halkın sorunlarına merhem olmak, on üç yaşındaki Cengiz Aytmatov'a düşer. Bu işler, bozkıra göç, evrakları ve formları doldurmakla kalmıyor savaşın bu halk üzerine yüklediği içtimaî ve ziraî yönden baş gösteren birtakım sıkıntıları ve idari meseleleri hâletme uğraşını da getiriyordu. Genç sekreter, kolhoz işlerini düzene sokup cepheye asker gönderme, ailelerin iaşesi, giyim kuşamıyla ilgili bin bir derde çareler aramıştır (Akmataliyev, 1998, s. 11).

Henüz on beş yaşındayken, köyünde tarım makinelerinin hesabını tutmuş tahsildarlık ve sekreterlik gibi birçok işle uğraşırken bazen de ek iş olarak postacılık yapmıştır. Sonraları Kırgızistan'da Veteriner Teknik Üniversitesinden mezun olarak, Tarım Enstitüsüne devam etmiştir. Kırgız gazetelerinde aldığı görevler onu yavaş yavaş edebî dünyaya hazırlamıştır. *Gazeteci Cyudo* isimli ilk hikâyesi Rusçaya çevrilerek *Pravda* gazetesinde yayımlanmıştır (Korkmaz, 2009).

Yazar daha ilk eserleriyle geçmiş ile gelecek arasında bir bağ olacağını her ikisini de çok iyi tanıdığını göstermiştir. Yazar bu durumu eserlerine şu şekilde yansıtmıştır:

Süpeyçi adlı hikâyesinin kahramanı baraj mühendisi Beknazar ve *Beyaz Yağmur*'un kahramanı köylü Zeynepapa alışıla gelmiş hayatı temsil ederler. Ahlaki normlar ile çocuklarının hayatları ve iç çatışmaları anlatılır. Rakipler adlı eserin kahramanı Karatay, Baydamtal Irmağının kahramanı Nurbek, yeni neslin uyanışını, bugünle ve geçmişle, yaşlı kuşaklarla çatışmalarını, bağımsız düşünme yeteneği kazanmak için verdikleri mücadeleleri vs. anlatır. Onları etkileyen ruhi ve ahlaki değerleri, objektif ve subjektif yeniye ayak uydurma problemlerini, yeni sistemin kriterlerini ele alır (Çetin, 1994, s. 18).

(Fotoğraf Manas Üniversitesi Arşivi'nden alınmıştır)

“Yazar, Tarım Enstitüsünden Zooteknisyen (veteriner) olarak mezun olduktan sonra 1956 - 1958 yıllarında Gorki Edebiyat Enstitüsüne devam etmiştir. Aytmatov, 1956 yılında Sovyet Yazarlar Birliği'ne üye olmuştur” (Beşik, 2011, s. 58).

Aytmatov, ilk eserim dediği *Yüz Yüze*'yi 1957'de *Oktabr* (Ekim) edebiyat dergisinde yayınlanmıştır. Yazar, *Yüz Yüze* de asker kaçağı kocası İsmal'i ele veren Seyde'nin trajik hikâyesini anlatmıştır. Eser, anlattığı olay ve karakterlerden dolayı Kırgız halkı üzerinde kendilerine karşı yazılmış düşüncesi uyandırmıştır. *Yüz Yüze* asker kaçaklarını anlatan ilk hikâye değildir; fakat bu kaçağın karakterize edilme şekli onları rahatsız etmiştir. Yazar, *Yüz Yüze*'yi kaleme aldığı yıllarda edebî ve hayat tecrübesi bulunmadığını itiraf etmiş ve eserdeki bazı kısımların Rasputin'in *Yaşa ve Unutma* adlı eseriyle benzerlik gösterdiğini belirtmiştir. Bu durumun farkına edebiyat bilimi sayesinde vardığını, yapılan eleştirilerin bu konuyu aydınlattığını söylemiştir. Aytmatov, konuya ilerleyen dönemlerde daha farklı bir şekilde yaklaşmıştır. (Çetin, 1994, s. 28-29).

Asanaliyev, 1958 yılının Cengiz Aytmatov'un edebiyat dünyasına adım atmasında önemli bir dönemeç olduğunu belirtmiştir. Moskova'da 1958 yılının Ekim ayında Kırgız sanatı ve edebiyatı üzerine bir etkinlik düzenlenmiştir.

Etkinlik süresince genç yazar Cengiz Aytmatov'un ismi, Moskovalı yazarların dilinden düşmemiştir. Bununla birlikte o dönem Sovyet edebiyatının büyük yazarlarından Muhtar Avezov'un da Cengiz Aytmatov'la ilgili bir makale yayımlamasıyla genç yazara olan ilgi doruğa çıkmıştır (Asanaliyev, 2004, s. 63).

1958 yılında yayınladığı *Cemile* hikâyesi önce *Ala-Too* adlı edebiyat dergisine gönderilmiş; fakat dergi editörü Cemile karakterinin Kırgız kültürü ve değerlerinden uzak bir seviyede tasvir edilmesi sebebiyle hikâyeyi yayınlamayı reddetmiştir. Daha sonra eser Rusçaya tercüme edilerek aylık *Prestij Novyi-Mir*'de yayınlanmıştır (Soucek, 1981; Söylemez, 2010, 2002).

“Louis Aragon’un Fransız okurlara “Dünyanın en güzel aşk hikâyesi” olarak tanıttığı *Cemile*, yazarın Sovyet Cumhuriyetleri dışında, gerçek anlamda dünyaya ilk açılışıdır. Yazar dünya edebiyatındaki tartışılmaz yerini *Cemile* ile kazanır” (Çetin, 1994, s. 29).

Rudyard Kipling’in “Dünyanın Aşkı Anlatan En Güzel Hikâyesi” adında bir eseri var. Bu hikâyeye koyulan adın üzerimde bıraktığı tesiri hiçbir zaman unutamam. Ben 12 yaşındayken “Merkur Defans” yayınlarından çıkan ve “Dünyanın Aşkı Anlatan En Güzel Hikâyesi” adını taşıyan bir kitap geçmiştir elimde. Bu esere ismini veren hikâye, kitabın başında yer almış. O hikâyeyi okumaya bir türlü karar verememiştim. Ancak bütün kitabı okuduktan sonra biraz önce bahsini ettiğim hikâyeyi okumuştum. Bunun gibi isimlerin ne okuyacağımı bilemeyen kararsızları tuzağa düşürmek için verildiğini, böyle bir isimle basılan hikâyenin asla “Dünyanın Aşkı Anlatan En Güzel Hikâyesi” olamayacağını çok iyi biliyordum. Aslında bu hikâye, koyulan adına hiç de yakışmıyordu. Bu yüzden şimdi bile Kipling’i affedemem.

Fakat “Cemile” hakkındaki düşüncelerimi yazmaya başlarken, her zaman ne kadar tereddüt içinde olsam da, ifade edebilirim ki bu eser benim için “Dünyanın Aşkı Anlatan En Güzel Hikâyesi”. İşte bu yüzden boş vaktimin olup olmadığını düşünmeden bütün işlerimi bir kenara bırakıp kendime çalışacak zaman yarattım ve bu hikâyeyi çevirdim. Artık “Dünyanın Aşkı Anlatan En Güzel Hikâyesi”, benim elimde, basılmaya hazır bir hâlde duruyor. Bu sözü durmadan tekrar etmekten kendimi alamıyorum. Bundan başka herhangi bir övgü sözü de kullanmak istemiyorum zaten. Bu hikâye hakkında, kitabın

kapağına çalاکalem bir şeyler yazıp altına imzamı atsam da olurdu. Fakat ben, “Dünyanın Aşkı Anlatan En Güzel Hikâyesi” diye birkaç övgü sözü yazıp bununla yetinemeyeceğimi, kendimi tutamayacağımı anladım... (Aragon, 1959, s. 235).

(Fotoğraf Manas Üniversitesi Arşivi'nden alınmıştır)

“Moskova’daki Gorki Edebiyat Enstitüsü’ndeki iki yıllık tecrübe döneminden sonra gazeteci ve yazar olarak çalışmaya başlayan Aytmatov, 1958 ve 1960 yılları arasında Bişkek’teki Rusça dergi *Literaturnyi*’de Kırgızistan’ın editörlerinden biri olarak çalışmıştır. 1960 ve 1965 yılları arasında ise Kırgızistan’da *Pravda* gazetesinde muhabir olarak çalışmıştır” (Söylemez, 2002, s. 129).

1959 yılında Komünist Partiye üye olan yazar, 1961 yılında *Selvi Boylum* ve *Deve Gözü* adlı eserlerini kaleme almıştır. İki eserdeki başkahramanlar Aysel ve Kemal birbirlerine paralellik gösterir. İki kahraman da karşılaştıkları güçlükler karşısında dimdik ayakta durmuşlardır. Aytmatov'un ideal insanı anlattığı *Deve Gözü* adlı eseri Doğu Almanya'da ders kitabı olarak okutulmuştur. İnsanın ideallerine ulaşmak için verdiği mücadeleyi anlatan eserin, "ideal insanın" mücadelesini veren Doğu Bloku'nda ders kitabı olarak tercih edilmesi gayet anlaşılırdır. *Selvi Boylum* ise SSCB'de filme ve baleye uyarlanmıştır (Çetin, 1994, s. 31).

Aytmatov'un ortaokul 3. sınıfta iken başarılı bir öğrenci olmasına rağmen, 1 Mayıs bayramının resmi bölümünde komünist çocukların kurumsal faaliyetleri olarak tanımlanan pionerlere kabul edilmemesinden duyduğu büyük üzüntüden dolayı, okulun yanındaki deve gözüne benzeyen su pınarının yanına oturup ağlamasından esinlenerek yazdığı *Deve Gözü* isimli hikâyesi, "Sıcak" ismi ile beyaz perdeye uyarlanmıştır. (Aytmatova, 2009).

Selvi Boylum Al Yazmalım hikâyesinde Asel'in masum kişiliği, Baytemir'in insanî yönü ve Samat'ın geleceği etrafında dönen olaylar zincirinde, başkahramanlardan biri olan İlyas, beklenmedik anda sinirlenerek mutluluk ışığını söndürüp, parlayan yıldızını elinden düşürür. Hayatı mahvolup kırmızı başörtülü sevgilisi Asel'inden ayrılır (...) Asel'in İlyas'ı ya da Baytemir'i seçmesi lazım. Kalbini kaygı ile sevinç aynı anda ezerek hayat arkadaşının kim olacağını düşünür. Bu sırada Asel'e oğlu Samat destektir. Hikâye'de Samat'ın karakteri çok güzel işlenmiş, fikri anlamda ona büyük vazife verilmiştir (Brudny, 1961).

Yazarın 1962 yılında Kırgız Türkçesiyle yazdığı ve daha sonraları A. Dmitriewa ile birlikte Rusçaya çevirdiği *İlk Öğretmen* adlı eseri, yeni sisteme bağlı ideal insan profilini anlatmaktadır. (Çetin, 1994).

"*İlk öğretmen* daha çok Kırgızistan'daki aydın neslin yetişmesine neden olan okulları kuranlara, sosyal iyileştirme hareketinin temelini atanlara Aytmatov'un gönül borcunu ödemesini gösteren bir belge niteliğindedir" (Navikov, 1978, s. 254).

"Yazar, eseri gerçek olaylardan yola çıkarak hikâyeleştirmiştir. Şeker köyünde Düşön isimli bir öğretmen okul açmış ve öğrencilere okuma yazmayı öğretmiştir.

Düyşön'ün okul olarak kullandığı yer hâlen köyde muhafaza edilmektedir. Düyşön'ün diktiği fidanlar korunmuş ve burada ilk öğretmen Düyşön'ün adına anıt dikilmiştir” (Akmataliyev, 1998, s. 19).

1963 yılında yazdığı *Toprak Ana* ile Lenin ödülünü kazanmıştır. Yazar, *Toprak Ana*'da üç oğlunu ve kocasını savaşta kaybeden ve savaş sırasında kolhoza başkanlık eden Tolgonay'ın hikâyesini anlatmıştır.

Aytmatov'un *Toprak Ana* adlı eseri 1968 yılında genç yönetmen Gennadiy Bazarov tarafından aynı isimle uyarlanır. Bu filmin senaryosunun yazılışında Dobrodeyev ve Talankin'in yanı sıra Aytmatov da yer almıştır. Filmde, Kırgız halkının savaş dönemindeki yaşamı anlatılır. Yazılı eserde olduğu gibi, filmde de tüm Kırgız halkının trajedisini, tek tek kişilerin trajedilerinin toplamından oluşur. Savaşın trajedisini yansıtırken, Bazarov ilk önce insanların ahlaki potansiyelini ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Bunun sayesinde film, Aytmatov'un işlediği poetik ve optimistik havasını kaybetmemiştir (Sekimov, 1983, s. 7).

Cengiz Aytmatov, 1964 yılında ise, ülkemizde ve dünyada çok da bilinmeyen ve ilk kez 1969 yılında Hasan Ali Ediz'in Rusça aslından yaptığı çeviriyle Türkiye'deki okuyucularla buluşan *Kızıl Elma* isimli hikâyesini yazmıştır. Bu eserin İngilizce nüshası 1982 yılında *Soviet Literature* dergisinde yayınlanmış ve 1985 yılında ise İngilizce nüshasından Türkçeye tercüme edilmiştir. Kırgız Türkçesinde kırmızı, al olarak anlamlandırılan “Kızıl” kelimesi, Türkiye Türkçesinde ise bu anlamla beraber politik bir anlam da taşımaktadır. Cengiz Aytmatov ise “Kızıl” kelimesinin eserinde gerçek anlamının dışında kızıl al yanaklı, nazik, yüzü hafiften kızaran, estetik anlamda güzel bir kadını temsil ettiğini de belirtmiştir. Bu konu da spekülasyon için bir sebep olmadığını da söylemiştir (Çetin, 1994).

Ünlü Kırgız ressam Baizak ALİBAYEV, Kızıl Elma adlı eserinin önünde (Foto: İsmail ÇOBAN) (Tablo: Cengiz ALYILMAZ Arşivi)

“1965 yılında Kırgız Sinemacılar Birliği Başkanlığı görevine getirilmiştir. Aynı yıl Beyrut’ta, 1966’da Delhi’de Asya Afrika Yazarlar Konferansı’na katılmıştır. Komünist Parti’nin 23. Kongresinde delege olarak bulunmuş ve aynı yıl nesir dalında en iyi eser olarak değerlendirilen bir başka önemli eseri *Gülsarı*’yı yazmıştır” (Çetin, 1994, s. 21).

Aytmatov, 1967 yılında Sovyet Yazarlar Birliği İdare Heyeti Üyeliği’ne seçilmiştir. 1968 yılında Büyük Sovyet (Devlet) Ödülü’nü almıştır. Aynı yıl *Kırgızistan Halk Edipleri* adlı çalışması yayınlamıştır. 1970’de *Beyaz Gemi*, *Asker Çocuğu*, *Oğulla Buluşma* adlı eserleri basılmıştır. (Albayrak, 2007; Kolcu, 2015). Yazarın bu üç eserinin ortak özelliği hiç gelmeyecek birine duyulan özlemdir. Buradaki özlem, belki de Aytmatov’un hiç gelemeyecek olan babasına duyduğu özlemin yansımasıdır. Özellikle *Beyaz Gemi* romanında Aytmatov bu özlemini aşikâr bir şekilde ortaya koyar. Romandaki isimsiz çocuğun sürekli olarak elinde dürbünle babasının gelmesini beklemesini, Aytmatov’un yaklaşık elli yıl boyunca babasını aramasına ve onu beklemesine benzetilebilir. Bununla birlikte *Oğulla Buluşma* isimli eserde de Çordon ve

oğlu Sultan arasındaki özleme dikkat çeken Aytmatov, *Asker Çocuğu* isimli hikâyede de yine baba özlemini işleyerek, kendi babasına duyduğu özlemi eserlerine yansıtmıştır.

Cengiz Aytmatov, 1973 yılında, Kazak tiyatro yazarı Kaltay Muhammedcanov ile birlikte *Fuji Yama* isimli tiyatro eserini yazmıştır. 1975 yılında Amerika’da sahnelenen ve Frank Oetlein’in ifadesiyle “aklın alamayacağı kadar başarılı” bir eser olan *Fuji Yama*, satır aralarında okurlarına mesaj verebilen iyi bir dram örneğidir. Eserin orijinal adı “Kökşetav’da Közdevüş” yani “Gökçedağ’da Buluşma” dır (Söylemez, 2008).

Aytmatov, 1975 yılında savaş nedeniyle okulunu bırakarak kolhozda çalışmaya başlayan Sultanmurat’ın hikâyesini anlattığı *Erken Gelen Turnalar* isimli eserini; 1977 yılında ise Nivih halkını anlatan *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* adlı eserini yayınlamıştır.

31 Temmuz 1978 tarihinde Yüksek Sovyet Presidiumu tarafından Sosyalist İşçi Kahramanı olarak ödüllendirilen Aytmatov, 1980 yılında Sovyet Rejimine ilk açık eleştirilerini yaptığı, ilk uzun romanı *Gün Olur Asra Bedel*’i yazmıştır. *Gün Olur Asra Bedel* romanıyla Büyük Sovyet Edebiyat Ödülü’nü ikinci kez kazanan Aytmatov, aynı yıl D. Nehru Ödülü’nü de kazanmıştır (Albayrak, 2007; Kolcu, 2015; Korkmaz, 2009 ve Akmataliyev, 1998).

Aytmatov’un toplumsal faaliyetleri içinde Isık Köl Forumu’nun ayrı bir yeri vardır. Toplantılarına dünya kültürünün meşhur üstatları, siyaset, tiyatro, fotoğraf, edebiyat, sinema dünyasının önemli isimlerinin katıldığı bu forum, evrensel anlamda da ses getiren bir oluşumdur. Isık Köl kenarında sanat, ekoloji, eğitim, kültür vb. birçok meselenin konuşulduğu bu forum, Aytmatov’un insanlığa bakış açısını anlamak için değerlidir (Akmataliyev, 1998, s. 194-195).

Deniz Kıyısında Koşan Alaköpek’ten sonra yazarın Kırgızistan dışına ikinci çıkışı olan ve *Gün Olur Asra Bedel* romanından sonra ikinci uzun romanı olan *Dişi Kurdun Rüyalari* adlı eser ise, ilk kez, Cengiz Aytmatov’un öncülüğü ve önderliğinde 1986 yılında, Bişkek’te gerçekleştirilen Isık - Göl Forumu’nda tanıtılmıştır.

Roman kahramanı Abdias adlı bir Rus’tur ve yazar, yeni bir Hristiyanlık arayışında olan Abdias’ın trajedisiyle birlikte Sovyetlerdeki esrar mafyasını, çevre

düşmanlığını da dile getirmiştir. Yazar romanda Hristiyanlığı ele almış ve Sovyet rejiminin çöküşünü hazırlayan nedenlerden birinin de insanların dinle olan bağlantılarını koparması olarak göstermiştir. Bu durum insanlarda Cengiz Aytmatov'un Hristiyan olduğuna dair bir düşünce uyandırmıştır (Albayrak, 2007; Kolcu, 2015; Korkmaz, 2009; Akmataliyev, 1998, 1991 ve Çetin, 1994, 1985).

Aytmatov, bu düşüncelerle ilgili olarak bir konuşmada kendisine sorulan “*Dişi Kurdun Rüyalari*’nda Abidas niçin Hristiyan” ve “Aytmatov Tanrısını Arıyor” şeklindeki yorumlar hakkında ne düşünüyorsunuz” gibi sorulara “Hristiyanlıkta ikilik olduğunu, İslam’da ikilik olmadığını” belirterek aşağıdaki şekilde cevap vermiştir:

Allah metafizik bir mefhum. Bunun tersini düşünmek diye bir şey olamaz. Allah sonsuz. O bir. Allah’ı herkes kendince düşünüyor, kendince arıyor, ona ulaşmaya çalışıyor. Elbette ki ben Kur’an’ı biliyorum. İnanıyorum. Bunlara uymam gerekiyor. Biz Allah’ı biliyoruz. Allah’tan başka ilah yok. Allah’ı hissediyoruz. Biz insanların Allah’ı, tam olarak bilmeye gücümüz yok. Allah’ın sonu yok. Her zaman her yerde ona ulaşmak mümkün. Her yerde, her zaman vardır (Çetin, 1994, s. 154).

Yazar, 1990 yılında *Yıldırım Sesli Manasçı* ve *Cengiz Han’a Küsen Bulut* isimli uzun hikâyelerini yayınlamıştır. *Cengiz Han’a Küsen Bulut*’un, *Gün Olur Asra Bedel* isimli romanda yer alması gerekirken, yazar o dönemdeki baskılardan dolayı bu bölümü romandan çıkarmış, roman yayımlandıktan on yıl sonra ayrı bir hikâye olarak yayınlamıştır. Hikâye, şimdiki ve geçmiş olmak üzere iki zaman boyutunda gelişmiştir. Şimdiki zamanda Abutalip Kuttubayev’in Stalin döneminde uğradığı zulümler anlatılırken; geçmişteki olay örgüsünde Cengiz Han’ın yaptığı zulüm anlatılmaktadır (Dağlar, 2007, s. 122 - 123).

Cengiz Aytmatov, Gorbaçov Döneminde Sovyet Parlamentosu Kültür ve Ulusal Diller Komitesi Başkanlığı ve Sovyet Yazarlar Birliği Sekreterliği görevlerinde bulunmuştur. Glasnost ve Perestroyka dönemlerinde Sovyetler Birliği’nin dağılına kadar Gorbaçov’un beş danışmanından biri olarak görev yapmıştır. Sovyetler Birliği’nin yıkılışından sonra bir süre Rusya adına çeşitli Avrupa ülkelerinde büyükelçilik yapmıştır. Hayatının son yıllarında Kırgızistan’ın Benelüks ülkelerinde büyükelçilik görevini yürütmüştür. 1996’da Kırgızistan’ın UNESCO temsilciliğine atanmıştır. Uluslararası arenada diyalog faaliyetleriyle tanınan Aytmatov, Cengiz Aytmatov Vakfı

Onur Başkanlığı'nın yanı sıra *Diyalog Avrasya* dergisinin yayın kurulu üyeliğini de yapmıştır (Glinkin, 1968; Camankulova, 2008; Cumakunova, 2008; Aytmatova, 2009; KTMÜ, 2004).

Cengiz Aytmatov'un, *Gün Olur Asra Bedel* romanı ile başlayıp *Dişi Kurdun Rüyalari* ile devam eden gelecek endişesi 1995 yılında yazdığı *Kassandra Damgası* ile zirve yapmıştır. Yazar, romanda dünyanın içinde bulunduğu kötü gidişatı, insanların büyük bir çılgınlık ve düşüncesizlik içinde olmasını, insanların bu sorumsuzluklarının devam ettiği takdirde büyük bir felaket ile karşılaşacaklarını anlatmıştır (Ercilasun, 2008; Korkmaz, 1999; Söylemez, 2002). Aytmatov, bu romanıyla Nobel Ödülü'ne aday gösterilmiştir.

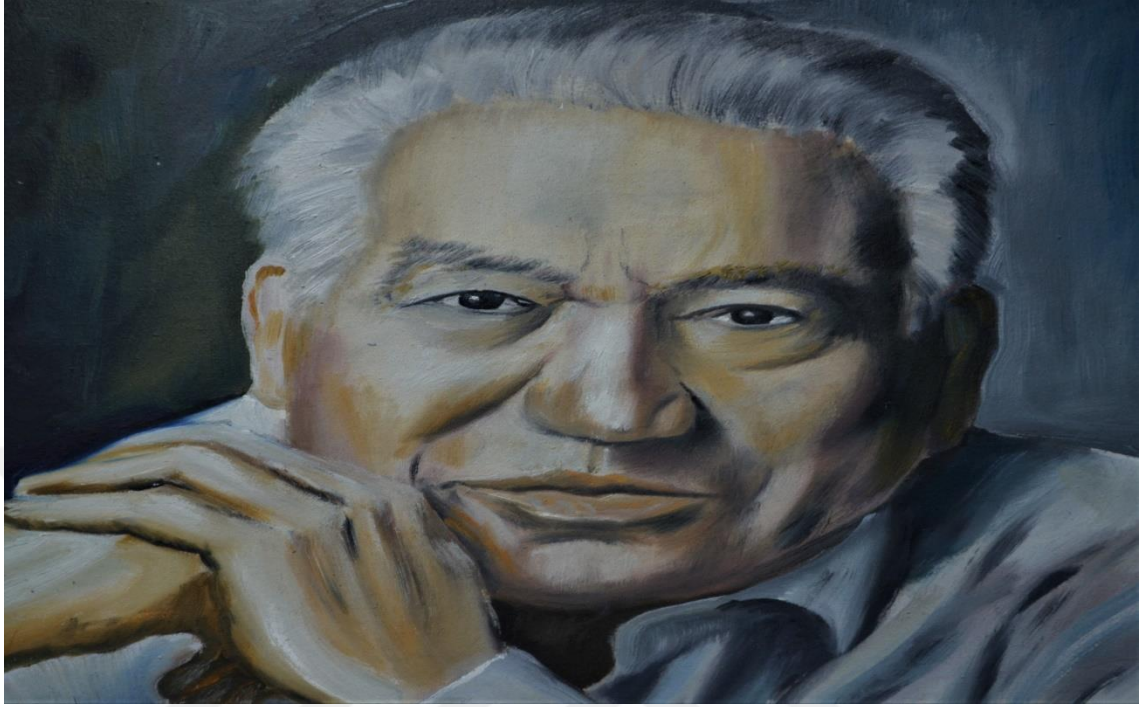
Yazar, *Ebedi Gelin - Dağlar Yıkıldığı Zaman* adını taşıyan son romanını 2006 yılında yayınlamıştır. Cengiz Aytmatov, bu eserinde küreselleşme karşısında direnen yerelliğin direncini anlatmıştır. Uzun bir hikâye olarak da görülebilecek romanda Arap pars avcılarına karşı direnen Tuyuk Car köylülerinin hikâyesine yer verilmiştir.

Javaharlala Nehru (Hindistan), Etruriya (İtalya) uluslararası ödülleri; Dünya Bilim ve Sanat Akademisi'nin akademisyenliği, Avrupa Bilim Sanat ve Edebiyat Akademisi'nin üyeliği, Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Kırgızistan) Bilimler Akademisi'nde akademisyenlik, Issık-Köl Forumu'nun başkanlığı ve Roma Kulübü'nün üyeliği gibi birçok alanda ödül ve unvana sahip olan Aytmatov; uluslararası platformda saygınlığı olan bir kültür adamıdır (Albayrak, 2007; Cumakunova, 2008; Kolcu, 2015; Korkmaz, 2009; Akmataliyev, 1998, 1991 ve Çetin, 1994, 1985).

Aytmatov, 16 Mayıs 2008 günü, *Gün Olur Asra Bedel* romanının film çekimleri için gittiği Kazan'da rahatsızlanmıştır. Böbrek yetmezliği teşhisi konulan Aytmatov, tedavi için Almanya'ya nakledilmiştir. Almanya'nın Nürnberg kentindeki Klinikum Nord'da tedavi gören Cengiz Aytmatov, 10 Haziran 2008 günü vefat etmiştir. Cenazesi devlet töreniyle 14 Haziran 2008 günü Bişkek'te toprağa verilen Cengiz Aytmatov için Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı Dimitri A. Medvedev ve Başbakan Vladimir V. Putin, ailesini arayarak bizzat taziyede bulunmuştur. Yazarın cenazesine Kırgız Devlet Başkanı Bakiyev, başbakan, meclis başkanı, bakanlar, milletvekilleri katılmıştır.

Bişkek Millî Konser Salonu'nda yapılan törenden sonra yazarın naaşı Ala-Too Meydanı'na götürülmüştür. Burada yapılan saygı duruşunun ardından cenaze Çon Taş

Köyü'ne, Kırgızistan için kutsal kabul edilen Ata Beyit Anıt Mezarlığı'na yazarın babasının mezarının yanına defnedilmiştir (Ganiyans, 2008; Akgöneç, 2008).

(Fotoğraf Manas Üniversitesi Arşivi'nden alınmıştır)

Cengiz Aytmatov'un Türkiye'de tanınması 1970 yılların başıdır. Yazar, 1970 yılından günümüze kadar Sovyet'ten Kırgız Türküne, sosyalist yazardan milliyetçi yazara, Hristiyan misyonerden Müslümanlığa kadar uzanan geniş bir yelpazede dolaşmıştır. Türkiye'de de eserlerinden yola çıkarak yazara farklı kesimlerden değişik bakış açıları oluşmuştur.

Türkiye'de ilk olarak *Cemile* adlı hikâyesi yayınlanan Aytmatov'un daha sonra *İlk öğretmen* ve *Toprak Ana* isimli eserleri yayınlanmıştır (Söylemez, 2000). Cengiz Aytmatov'un eserlerini Türkiye'de ilk olarak Varlık Yayınları basmıştır. 1970'ten sonra ise birçok yayın evi Aytmatov'un eserlerini yayınlamaya başlamıştır. Hür Yayınları, Yeni Dünya Yayınları ve Cem Yayınları; yazarın eserlerini külliyat olarak yayınlayan yayınevleridir. Gün Yayınları, May Yayınları, De Yayınları ve Günce Yayınları ise; yazarın eserlerini tek tek basan yayınevleridir (Ercilasun, 2008).

1982 yılında *Türk Edebiyatı Dergisi*'nde Cengiz Aytmatov ile ilgili yazılar çıkmaya başlamıştır. Derginin 1984 yılında çıkarılan "Çağdaş Türk Edebiyatları Anıt Sayısı"nda Aytmatov'a geniş yer verilmiştir. Bu yıllarda yazara yer veren bir diğer

dergi ise *Kardaş Edebiyatlar Dergisi*'dir. Burada yazarın yazılarının çevirileri de yayımlanmıştır (Ercilasun, 2008). Aytmatov ile ilgili yazıların çıktığı ilk dergilerden birisi *Nilüfer*'dir. 1985 yılında Mustafa Çetin tarafından çıkarılan bu derginin üçüncü sayısında, Aytmatov için özel bir bölüm ayrılmıştır. 3 Ekim 1985 tarihli üçüncü sayıda Cengiz Aytmatov'un hayatına, genel bir bibliyografyasına ve eserlerine yer verilmiştir (Çetin, 1985).

1990 yılından sonra Aytmatov ile ilgili yayınlar profesyonel bir şekil almış ve yazar üzerinde üniversitelerde çalışmalar yapılmıştır. Yazarın eserleri hem külliyat olarak yayınevleri tarafından basılmaya başlanmış hem de bu eserler üzerine çalışmalar yapılmıştır. Ötüken Yayınevi ve Elips Yayınları yazarın eserlerini külliyat olarak basmıştır.

Orhan Söylemez (2002a), "Türkiye'de Cengiz Aytmatov'u Anlamak" başlıklı makalesinde, yazarın eserlerinin algılanışının Türkiye'de dönemlere göre değiştiğini, her kesimden yapılan yorumların birbirinden çok farklı olduğunu, bunda ideolojik bakış açılarının etkili olduğunu anlatır. Türkiye'de 1970'li yılların başında *Cemile*, *İlk Öğretmen* ve ardından da *Toprak Ana* gibi eserleriyle tanınmaya başlayan Cengiz Aytmatov, bu eserlerin yayınlanmasının ardından "yabancı" bir yazar olarak tanınır. Bu yargının altında onun dünyaya Sovyet yazarı olarak tanıtılmasının etkisi olmuştur. *Beyaz Gemi* adlı Sovyetler Birliği'nde büyük eleştirilere uğrayan ve sosyalist sisteme ihanetle suçlanan Aytmatov'a karşı bazı kesimler ise millî duygularla yaklaşarak, örneğin *Dişi Kurdun Rüyalari*'ndeki "Akbara" ve "Taşçaynar" isimli kurtların Türk dünyasını temsil ettiği yorumları yaparak, Aytmatov'u "Turancı" olarak tanımlamışlardır. *Gün Olur Asra Bedel* romanıyla Türkiye'deki sosyalistlerin tekeline sınırlanarak milliyetçi kesiminde yazarı olmaya başlayan yazarın, romanda anlattığı Nayman Ana efsanesi ile siyasi görüşüne dair tartışmalar yeni bir boyut kazanır. Siyasi görüşünün ardından *Beyaz Gemi* ve *Gün Olur Asra Bedel* romanlarında kalıplaşmış İslami öğelere yer veren Aytmatov'un, *Dişi Kurdun Rüyalari* adlı romanıyla bu kez de dinî inancı sorgulanmaya başlanır. Tartışmalar sürerken yazarı, Sovyetlerin, Kırgızların, milliyetçilerin, sosyalistlerin, Müslümanların veya Hıristiyanların yazarı olmaktan çıkaran *Kassandra Damgası* isimli romanı yayınlanır. Yazar bu eserle evrensele ulaşır ve Nobel Barış Ödülü'ne aday gösterilir.

(Fotoğraf Manas Üniversitesi Arşivi'nden alınmıştır)

Ali İhsan Kolcu ise (2008), Cengiz Aytmatov'un eserlerindeki folklorik unsurları kanıt göstererek, onun millî bir yazar olduğunu vurgulamıştır. Kolcu, Aytmatov'un yanlış değerlendirildiği kanısındadır. Aytmatov'un *İlk Öğretmen*, *Sultan Murat*, *Beyaz Yağmur* gibi ideolojik eserler vermesini baskıcı ve zorba marksistliğe bağlayan Kolcu, onun gerçek düşüncelerini *Gün Olur Asra Bedel*, *Dişi Kurdun Rüyaları*, *Kassandra Damgası* ve *Dağlar Yıkıldığında / Ebedi Gelin* romanlarında açıkça rejimi eleştirerek ortaya koyduğu görüşündedir. Kolcu'ya göre Aytmatov önce millî sonra evrenseldir.

Kolcu'nun aksine Yağmur Atsız (2008), Aytmatov'un büyük bir Rus yazarı olduğu kanısındadır. Bunun sebebi olarak da yazarın eserlerini Rusça olarak yazmasını göstermiştir. Atsız, Cengiz Aytmatov'u gerçek bir "homo sovieticus" "Sovyet insanı" olarak nitelendirmiştir. Atsız'a göre yazarın babası Törekul Aytmatov'un Stalin terörüne kurban gitmesine rağmen Aytmatov, rejimle bir düzen içinde hareket etmiştir. Beş sene *Pravda* dergisinin muhabirliğini yapması, "Lenin Nişanı", üç kere "SSCB Devlet Nişanı" ve bir nevi Sovyet asalet ünvanı olan "SSCB Kahramanı" ünvanı alması ayrıca 1966'dan 1989'a kadar Yüce Sovyet Milletvekilliği yapması, SSCB'nin

dağılmasından sonra Rusya Federasyonu'nun Lüksemburg ve Bruksel sefirliklerini yapması onu Rus bir yazar olarak nitelendirmek için fazlasıyla yeterlidir.

Şerif Aktaş (1999), “Millî Romantik Duyuş Tarzı ve Cengiz Aytmatov’un ‘*Gün Olur Asra Bedel*’ Romanı” başlıklı çalışmasında, Avrupa milletlerinin oluşumunda etkin rol oynayan romantik yazarların kendi halklarının ortak değerlerini coşku ve heyecanla yansıttıklarını söyler. Bu ortak değerler tarihî süreç içinde şekillenmiştir. İçinde yaşadıkları toplumun değerlerinden ilham alan ve bu kültür değerlerine hizmet eder şekilde edebî metinler oluşturan yazarlar, şüphesiz mensup oldukları milletle bir bütündür. Orta Asya’yı ve Doğu Türkistan’ı bir bütün olarak değerlendiren Aktaş, Kazak yazar Avezov’la, Aytmatov arasında ilişki kurmuş Aytmatov’un “Doğu Türkistan’ın ses bayrağı” olduğunu söylemiştir. Şerif Aktaş, Aytmatov’un Orta Asya’nın ruhunu yansıtması açısından “millî romantik” yazarlar safına konabileceği görüşünü destekler.

2.1.2. Cengiz Aytmatov’un ilham kaynakları

Aytmatov’un eserlerini oluştururken ilham aldığı iki kaynak vardır: geleneksel kültür ve Manas Destanı. Aytmatov’a göre edebiyatın önemli görevlerinden birisi de; ait olduğu toplumun kültürel unsurlarını ve değerlerini yansıtmasıdır. Bununla ilgili olarak yazar şunları kaydeder: “Bana göre edebiyatın görevlerinden birisi, her toplumun kendi tarihî gelişimi içinde geçirdiği tecrübeyi sanatkârane bir biçimde yansıtması ve böylece geçmişin ışığı altında yeni tarih gerçeğini takdir edebilmesidir” (Soucek, 1981, s. 91). Aytmatov’un da mensubu bulunduğu Kırgız kültürü ve tarihi, çok zengin bir birikime sahip olmakla birlikte bu zengin birikim birçok şairi, yazarı, sanatçıyı ve zanaatkârı etkilemiştir.

Bugün Kırgızistan Cumhuriyeti sınırları içinde kalan topraklar tarihte birçok Türk devlet ve topluluğuna ev sahipliği yapmıştır. Bu sebeple Kırgızistan Cumhuriyeti’nin farklı bölgelerinde eski Türk kültür ve uygarlıklarına ait pek çok kültür ve sanat eseri bulunmaktadır. Kırgızistan’daki kaya resimleri (petroglifler), damgalı taşlar ve heykeller de Türk epigrafisinin, resim ve heykel sanatının en seçkin örnekleri arasında sayılmaktadır.

Kırgızistan’daki eski Türk sanatına ait anılan eserler, bu coğrafyada yaşayan sanatkârları da etkilemiş; onların tarihî şahsiyetleri, millî, manevi ve otantik

değerleri konu alan eserler vücuda getirmelerine de vesile olmuştur (Alyılmaz, 2016, s. 1033).

Aytmatov, öncelikle bir halk yazarıdır. Dünyanın her yerinde onun ilk kimliği budur.

“Aytmatov, her şeyden önce bir Kırgız Halk Yazarıdır. Halkının 1968 yılında yazarın 40.yaş gününde verdiği bu yüksek unvanı o, 80 yıllık hayatı boyunca gururla taşıdı ve bir Kırgız Yazarı olarak da ebediyete uğurlandı” (Cumankunova, 2008, s. 18).

Cengiz Aytmatov, biyografisinden de anlaşılacağı üzere, uzun yıllar Kazak-Kırgız topraklarında dolaşmış, buralarda yaşayan soydaşları ile yakın münasebetler kurma imkânını elde etmiştir. Bu bakımdan derin bir tarih ve kültürüne sahiptir. O, ait olduğu milletin en küçük hassasiyetini bile ihmal etmeden eserlerine yansıtmaya çalışmıştır. Uçsuz bucaksız bozkırlarda yaşayan insanların problemlerini, sevinçlerini edebî eserin imkânları dâhilinde ifade etmesini bilmiştir. Onun orijinal tarafı burada aranmalıdır. O mahallî olandan millî olana, millî olandan da evrensele ulaşır. O, milli hissiyatı bütün insanlığı kucaklayan ortak zevk, estetik ve duyarlık hâline dönüştürerek yakalamaya çalışır (Kolcu, 1997, s. 37).

Aytmatov’un eserlerine ilham veren ve onu yeni düşüncelere sevk eden mitler, efsaneler, millî şuur ve gurur, doğa ve insan anlayışı çok eski çağlara dayanır. Onun yaşam ve sanat felsefesinin pınarı, hayatına yön veren o köklü kültürle örülmüştür (Cumakunova, 2008).

Aytmatov, eserlerinde yoğun bir şekilde geleneksel kültür öğelerine yer verir ve bunun nedenini ise şöyle ifade eder:

Her yazar bir milletin çocuğudur ve o milletin hayatını anlatmak, eserlerini kendi millî gelenek ve törelerini kaynak alarak zenginleştirmek zorundadır. Benim yaptığım önce bu, yani kendi milletimin hayatını ve geleneklerini anlatıyorum. Fakat orada kaldığınız takdirde bir yere varamazsınız. Edebiyatın millî hayatı ve gelenekleri anlatmanın ötesinde de hedefleri vardır. Yazar, ufkunu millî olanın ötesine doğru genişletmek, “evrensel” olana ulaşmak için gayret göstermek durumundadır. İyi bir yazar”tipik insan” ortaya koyma ustalığına erişen yazardır (Ayvazoğlu, 1992’den akt. Kolcu, 1997, s. 37).

Yazarın amacı, yukarıdaki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, kendi milletinin gelenekleri ve tarihi unsurları aracılığıyla tüm dünya insanlığına hitap edebilmek ve evrensele ulaşabilmektir. Bu sebeptir ki; onun eserlerinde oluşturduğu karakterler, tüm insanların gönüllerine ve fikirlerine etki edebilmektedir.

Bir Kırgız yazarı olarak eserlerinde yoğun bir şekilde Kırgızların tarihini, hayatını ve geleneklerini anlatan Aytmatov, başta birçok Kırgız masal, efsane, hikâye ve destanından da etkilenmiştir. Bu etkilenmenin doğal bir sonucu olarak eserlerinde Kırgız kültürel ürünlerinden birçok folklorik malzemeye yer veren Aytmatov, bu folklorik malzemelerin önemine yönelik sorulan bir soruya şu cevabı vermiştir:

- Günümüzde insanlar yeni bir teknolojik gelişme göstermişlerdir. Artık uzaya çıkıyoruz, aya çıkıyoruz, televizyonu, bilgisayarını kullanıyoruz. Bunlar teknolojinin bize verdiği nimetler, kolaylıklardır. Bugün doğan çocuklar bilgisayarlar kullanıyorlar, onlarla büyüyorlar, teknolojik yeniliklere kendilerini veriyorlar. Böylelikle insanların, atalarımızın eski zamanlarda yaşadıkları olaylardan haberleri olmuyor. Onun için biz sadece kendimizi bugünkü teknolojiye veremeyiz. O teknolojik dünya içinde sınırlı kalamayız. Mitoloji, masallar, efsaneler eski insanların yaşadığı hadiselerdir. Kulaktan kulağa gelen tarihî zenginliğimizdir. Eskiden bize kalan kültürel zenginliklerdir. Bunlarla bugünkü teknoloji arasında bir bağlantı kurmakta yarar görüyorum. Onun için ben ve benim gibi yazarlar da eskiden başımızdan geçmiş halkın tecrübelerini anlatan, halkın tarihini anlatan, ışık tutan bu tür zenginlikleri kitaplarımızda kullanıyoruz. O da anlatmaya ayrı bir güzellik, ayrı bir zenginlik katıyor.

- Var olan efsaneyi aynen ya da değiştirerek mi kullanıyorsunuz? Yoksa muhayyilenizin bir ürünü, çocuklukta duyduğunuz şeylerle mi alakalı?

- Bizde mitolojik ürünler çok zengin. Benim bilakis çocukluk zamanında başımdan geçen pek çok hadise bana ışık tutmuştur. Beş altı yaşında babamın annesi Ayımkan, çok sohbete düşkün bir insandı, eski kültüre vakıf bir insandı, irticalen şiirler söylerdi. Ben onun yanında büyürken devamlı onun ninnilerini, masallarını, efsanelerini dinlerdim. Köylerde, yaylalarda onunla birlikte dolaşırken bana hep bir şeyler anlatırdı. Ben buna öyle alıştım ki onu her gördüğümde bir şeyler anlatması için ısrar ederdim. Saatlerce anlatırdı ve artık konusu kalmazdı. Bu sefer “Yavrum müsaade et biraz uyuyayım, gördüğüm düşü anlatayım” derdi. İşte ninemin anlattıkları bende çok büyük bir zenginlik

yarattı. Daha sonra Kazak-Kırgızlarda çok meşhur olan ama günümüzde kaybolmaya yüz tutan Ozanlık-Akınlık kurumu vardır. Bizde ozanlar arasında atışmalar olur, her türlü konu hakkında şarkılar, türküler, eleştiriler yaparlar. Halka bilgi verirler. Onlarla da bir arada bulundum. Sohbetlerine katıldım. Bunların hepsi birlikte bana eski kültürden birçok şey ulaştırdılar. Sorunuzun ikinci kısmı, bu efsaneleri değiştiriyor musunuz idi. Ben değiştiriyorum. Benim romanımın konusuna göre, mevzua göre ve bugünkü hayatın problemlerine, şartlarına göre o efsaneden bir anlam çıkartıyorum, onu değiştiriyorum, bugünün insanıyla arasında bir ilişki kuruyorum, ona, o şekilde yön veriyorum (Aytmatov, 1992, s. 12-13).

Aytmatov'a ait bu ifadeler, onun eserlerini oluştururken etkilendiği kaynakları göstermesi bakımından da önemlidir. Kırgızlara ait sözlü edebiyat ürünlerinin onun hayal dünyasını şekillendirmedeki etkisini bu ifadelerde çok açık bir şekilde görmekteyiz. Aytmatov'a kaynaklık eden Kırgız destanlarının başında da hiç şüphesiz Manas Destan'ı gelmektedir.

Manas Destanı, çeşitli bilgileri ihtiva eden bir komplekstir. Burada tarih, etnografya, dil, felsefe, folklor, diplomasi, askerlik, halk pedagojisi, müzik kültürü, halk hekimliği gibi çeşitli konularda bilgiler geçmektedir. Manas Destanı, eski devirlerin hayatını yansıtmaları bakımından diğer destanlar arasında ayrı bir yer tutmaktadır. Destan, en az bin yıl önceki büyük Türk devletlerini kuran boy ve kabilelerin hayatını, gelenek-göreneklerini gözümüzün önünde canlandırmaktadır (Geyikoğlu, 2001, s. 204).

Manas Destanı hem Kırgızların hem de diğer Eski Türk boylarının kültürlerini, yaşam tarzlarını ve inanç öğelerini içinde barındıran ansiklopedik bir özellik arz etmektedir (Useev, 2016a; 2016c).

Hem hacmi hem de içeriğinin zenginliği açısından dünyanın en büyük destanlarından birisi sayılan Manas Destanı sadece Kırgızların değil, Eski Türk boylarının da kültürünü, inancını, dünya görüşünü, tarihini ve toplum düzenini yansıtan bir destandır. Çünkü Kırgızlar, VII - IX. asırlar arasında kullandıkları Köktürk yazısını unuttukları ve Türk dünyasına daha sonra kazandırılan Arap yazısını belirli nedenlerle (yarı göçebe hayat tarzı sürmesi, önemli kültür ve siyasi merkezlerden uzak kalması vb.) yaygın olarak kullanmadıkları için kültürlerini, dünya görüşlerini, tarihlerini, önemli tarihî olaylar hakkındaki

görüşlerini sözlü edebiyat ürünlerinde, özellikle destanlarında yaşatmaya çalışmışlardır (Useev, 2016b, s. 1612).

Manas'ın, oğlu Semetey'in ve torunu Sektey'in hayatlarını ve maceralarını soy bilimi ilkelerine uygun bir şekilde inceleyen Manas Destanı, günümüzde bir milyon dizeyi aşmıştır ve dünyanın en uzun destanı olma özelliğini taşımaktadır. Ana temasını; dağılan ve ana yurtlarından sürgün edilen Kırgızların Manas tarafından tekrar bir bayrak altında toplanması için verilen mücadelelerin oluşturduğu destan, Kırgızların bugüne gelinceye kadar başlarından geçen olaylara duygusal planda tanıklık etmektedir. Destanı oluşturan ana olayların kronolojik sırası aşağıda verilmiştir:

- Manas'ın Doğumu
- Manas'ın Altay'daki Mücadeleleri
- Kırgızların Ana Vatana Göçü
- Manas'ın Almambetle Karşılaşması
- Manas'ın Evlenişi
- Közkamanların İhaneti
- Kökötöy'ün Aşı
- Altı Hanın Mücadelesi
- Büyük Sefer
- Manas'ın Ölümü

Manas Destan'ını yaratan, destanın günümüze ulaşmasını sağlayan ve içeriğini zenginleştiren “comokcu”, “ırcı” gibi isimlerle de bilinen manasçılardır. Varyant sayısı tam olarak bilinmeyen ve Kırgız Bilimler Akademisinde toplam 63 varyantının yazılı kaydı bulunan Manas Destanı, Bolşevik İhtilali ile birlikte Sovyet hükümeti tarafından yerleşik hayata zorlanan Kırgızların, bu hayat tarzına geçişleriyle kiril harfleri ile de olsa yazıya geçirilmiştir. Fakat Sovyet rejimi, destanın kendisi için taşıdığı tehlikeyi fark etmiş ve 1951-1954 yılları arasında diğer Türk destanları ile birlikte Manas Destanı'nın okunmasını, anlatılmasını ve neşredilmesini yasaklamıştır. Manas Destanı daha sonra, Sagımbay Orazbakoğlu tarafından, 1958 yılında dört cilt olarak yayımlanmıştır. (Temur, 2012; Kolcu, 2008; Söylemez, 2002; Akpınar, 1986; İnan, 1972; Çınar, 1999; İbrayev, 1999; Yoloğlu, 1999).

Ünlü Kırgız ressam Baizak ALİBAYEV, Manas'ın vefalı ve gizemli atı Akkula'yı betimlediği eserinin önünde (Tablo: İbrahim SUNGUR Arşivi)

Cengiz Aytmatov için Manas Destanı'nın çok ayrı bir yeri ve önemi vardır. Manas, onun için eserlerinin kaynağıdır. Yazar bunu şu cümlelerle ifade etmektedir: “Benim iki ilham kaynağım var: Bunlardan birisi Manas Destanı, diğeri de Muhtar Avezov'dur” (Yıldız, 1999, s. 213).

Aytmatov, Manas Destanı'ndan sadece edebî yönden değil duygusal yönden de çok etkilenmiştir. “Cengiz Aytmatov'a sorulan *Manas Destanı'nı dinlediğiniz zaman ağladığınız oldu mu?* şeklindeki soruya, Aytmatov'un verdiği *Manas Destanı'nı dinlediği vakit ağlamayan Kırgız olmaz*” (*Manas Entsiklopediya*, 1995'den akt. Yıldız, 1999, s. 214) cevabı yukarıdaki yargının ispatı niteliğindedir.

Manas Destanı'nın izleri, Cengiz Aytmatov'un eserlerinde açık bir biçimde takip edilebilmektedir. Aytmatov'un eserlerindeki karakterler, olaylar, fikirler, felsefe, problemlere yaklaşım şekli ve destansı üslup bu yargının eserlerdeki yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan bazıları aşağıda dikkatlere sunulmuştur:

Cengiz Aytmatov'un *Yıldırım Sesli Manasçı* isimli hikâyesinde yazar, Kırgızlar arasında saygın ve önemli bir yere sahip olan "Manasçı" karakterini anlatır. Kırgız toplumunda, Manas atanın sesini tüm dünyaya duyurmakla sorumlu olan manasçılar, çok küçük yaşlardan itibaren eğitim görürler. Hikâyede belirtildiği gibi manasçılara güzel konuşma becerisi Gök Tanrı tarafından bahşedilir. Bahsi geçen hikâyenin kahramanı Eleman'a da, korkanlara Manas Ata'yı anlatma görevi Gök Tanrı tarafından kader olarak yazılır. Görüldüğü üzere Aytmatov, burada, doğrudan Manas'ı ve manasçılığı anlatmaktadır.

"Görülen o ki Kırgız halkı da bağımsızlığını kaybettiği bir dönemde Tanrı, Manas'ı anlatmak, Manas'ı hatırlatmak, hem de bütün dünyaya, görevini Cengiz Aytmatov'a vermiştir. Yazar son asrın modern manasçısıdır âdeta" (Söylemez, 2002, s. 9). Yine, *Gün Olur Asra Bedel* isimli romanda, halk türkülerini, efsanelerini, masallarını, destanlarını derleyip toplayan ve millî hafızanın canlı ve güçlü olması gerektiğinin bilincinde olan Abutalip de bir tür manasçı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aytmatov, *Cemile* adlı hikâyede, erkeklerini askere gönderen köylülerin, "Bozkır yardımcınız olsun, kahramanımız Manas'ın ruhu yardımcınız olsun" diye dua ettiklerini belirtir. Burada köylülerin Manas Ata'dan yardım istemeleri, yine Manas Destanı'nın Aytmatov'un eserlerindeki yansımalarından bir başkası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sultanmurat isimli hikâyede ise, Aytmatov, Tinaliev ve Aksay Ovasına çalışmaya gidecek olan gençleri, Manas'a ve askerlerine benzetmektedir. Bir yanda Kırgız halkını yok olmaktan kurtarmak için savaştan savaş koşan Manas ve askerleri vardır, diğer yanda ise, vatan için cephede savaşan babalarına ekmek yetiştirmeye çalışan çocuklar tasvir edilmektedir.

Aytmatov'un eserleri arasında Manas Destanı'na ait izler taşıyan bir diğer eser ise, *Beyaz Gemi* romanıdır. Romanda, çocukları olmayan Orozkul ve Bekey, şehre doktora giderler; fakat bir çare bulamazlar. Mümin Dede'nin karısı Nine ise, onlara, doktor yerine pîre, yatıra gitmelerini öğütler. Bugün de Türk dünyasının birçok coğrafyasında yaşayan bu inanış, Manas Destanı'nda da karşılığını bulmaktadır. Destanda Çakıp Han'ın elli yaşına gelmesine rağmen hâlâ bir çocuğunun olmamasının nedeni, eşinin mezar ziyaretlerinde bulunmaması olarak verilmektedir.

Beyaz Gemi romanında, Manas Destanı'na ait izlerden bir diğeri de “Boynuzlu Maral Ana” efsanesinin başında anlatılan, Kırgızların başına gelen felakettir. Romanda anlatılan efsaneye göre; Kırgızlara ansızın, başbuğlarının cenaze töreninde saldıran düşmanları; Kırgızları büyük bir kıyımdan geçirirler. Aynı şekilde Manas Destanı da böyle bir felaket ile başlar. Destanda Kalmuklar Kırgızistan'ı işgal edip Kırgızlara yönelik büyük bir katliam yaparlar.

Bugün Türk dünyasının birçok bölgesinde uygulanan ve Manas Destanı'nda da geçen, kocası ölen kadının kayını ya da yakın akrabalarından birisiyle evlendirilmesi geleneği; Aytmatov'un eserlerine yansıttığı bir başka unsurdur. Manas Destanı'nda Cakıp'ın Çıyır adındaki abisinin ölmesinden dolayı yengesini alması ve Manas'ın eşi Kanıkey'in kayınlarından birisiyle evlenmeye zorlanması gibi şekillerde karşımıza çıkan bu gelenek; Aytmatov'un *Cemile* isimli hikâyesinde, Cemile'nin kaynatasının ölen akrabasının eşiyle evlenmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Elveda Gülsarı romanında ise, Gülsarı'nın Tulpar'a benzetilmesi; Manas Destanı'nın Aytmatov'un eserlerine bıraktığı bir diğeri izdir. Aynı benzetmeyi yazarın *Oğulla Buluşma* adlı hikâyesinde de görebilmek mümkündür. (Argunşah, 1995; Albayrak, 2007; Korkmaz, 2008; Kolcu, 2008; Mirza Ahmedov, 1999; Söylemez, 2002; Yıldız, 1999).

Aytmatov'un eserlerindeki Manas Destanı'na ait bütün izleri tespit etmek geniş bir çalışmayı gerekli kılmaktadır. Yukarıda dikkatlere sunulan örnekler, bu anlamda sadece “tadımlık” diyebileceğimiz bir nitelik taşımaktadırlar. Çünkü Aytmatov, dünyada bilinen son gerçek manasçıdır ve onun eserlerinin hepsi açık ya da örtük bir biçimde Manas'ı anlatma amacı taşır.

Aytmatov'un ilham kaynaklarından bir diğeri ise, Kazak kültür adamı Muhtar Avezov'dur. Aytmatov, ondan her zaman saygıyla bahsetmiştir.

1897 yılında Semey'e (Semipalatnsk) bağlı olan Çıngız'da dünyaya gelen ve Kazak edebiyatının bir klasiği olan Muhtar Avezov, 1908 yılında Abay isimindeki Rus ilkokulunu bitirdi. Bir yıl sonra Semey'deki beş yıllık bir okulu da bitirdikten sonra ise, yine bu şehirde 1919 yılında öğretmen okulundan mezun oldu. 1917 ihtilali sırasında yirmi yaşında olan Muhtar Avezov, dönemin aydın kişilerinden biri olarak görülüyordu ve çevresinde olup biten olayların dışında kalmak istemiyordu. Leningrad ve Orta Asya

üniversitelerinde almış olduğu eğitim, Avezov'un bilimsel ve siyasi bakış açısının oluşmasına büyük katkıda bulunmuştur. Kazakistan Bilimler Akademisi tarafından çalışmaları değerlendirilen ve 1946 yılında akademik üye olarak seçilen Avezov, filoloji bilimleri doktoru unvanıyla. S. M. Kirov adındaki Kazak Devlet Üniversitesinde profesör oldu. Göçebe yaşam süren bir Kazak ailesinin çocuğu olan Avezov'un babası Avez, annesi Abdilda Tacibayeva, eşi ise Valentina Nikolayevna'dır. Dedesinin yardımıyla eski yazıyı öğrenen Muhtar; Abay'ın şiirlerini ezberledi, masallarla ve hikâyelerle yakından ilgilendi. Bir yandan da edebî çalışmalar yapan Avezov, 1928 yılında Leningrad Üniversitesi'nin Rus Slavyan Bölümünü bitirdi. Daha sonra ise, Taşkent' teki Orta asya Üniversitesinde yüksek lisansını tamamladı. Yazarlık ve bilim adamlığı kimliğiyle olduğu kadar eğitimci yönüyle de ön plana çıkan Muhtar Avezov, bu özelliğini ömrünün son anlarına kadar sürdürdü. Edebiyat ve bilim alanındaki çalışmalarından ve araştırmalarından ötürü iki kez "Kızıl Bayrak", "Lenin Nişanı " ile ödüllendirilen Avezov, 1955 ile 1959 yılları arasında Kazakistan Yüksek Sovyet'inde milletvekili oldu. 1960 yılında ise, "Kazakistan'ın Bilim Emekçisi" unvanına layık görülmüştür. Hint Dostluk Derneği ve Kazakistan Sovyet'inin temsilciliği görevlerinde bulunan Avezov, yeryüzünde istikrarlı barışı yerleştirmek, yabancı milletlerle ilişkileri sağlamlaştırmak için var gücüyle çalışmış, sayısız hizmetlerde bulunmuştur. Ülkesi Kazakistan'ın temsilcisi olarak; Hindistan, Demokratik Almanya Cumhuriyeti, Çekoslovakya, Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi birçok ülkeye gidip üst düzey temaslarda ve fikir alışverişinde bulunan Muhtar Avezov; bütün ömrünü ve yaratıcılığını halkı ve vatani için harcamıştır. Muhtar Avezov, 28 Haziran 1961 yılında, Almatı'da vefat etmiştir. Ömrünü ve bütün enerjisini milletin mutluluğuna harcayan Avezov, geride bıraktığımız yüzyılın en büyük dehalarından biri olarak kabul görmektedir. Avezov için Kazak halkı kendisinin geleceğidir. Bu nedenle halkın ideallerinin zaferle sonuçlanmasını hedef edinmiş, bu hedefi eserlerin kahraman tipleri aracılığıyla idealize etmiştir. Kazak araştırmacılar özellikle Abay ve Avezov'a büyük değer vermişlerdir. Bunun sonucu olarak Abaytanuv (Abay'ı Tanıma Öğrenme Bilimi) veya Muhtartanuv (Muhtar Avezov'u Tanıma Öğrenme Bilimi) biçiminde tek bilim adamı veya tek sanatçıya hasredilen bilim dalları, araştırma alanları oluşturmuşlardır. Kazak edebiyatının, sanatının, biliminin gelişmesinde ve dünyaca tanınmasında büyük emeği olan Avezov, Kazaklar için belki de en değerli bilim

adamıdır. İlk Kazak tiyatro eseri sahibi ve mükemmel bir çevirmen olan Avezov, Kazakistan'da birçok bilimsel araştırma dalının açılmasında öncülük etmiştir (Çınar, 1997; Aşa, 1997; Iskakov ve Bidanov, 1997; Musakulov, 1997; Marina, 1997; Tanabayev, 1997).

Avezov sanat çalışmalarına ilk defa 1917 yılında başlamıştır. Sovyetler Birliği'nde yaşamasına ve Kazakistan Sovyet'ine üye olmasına rağmen, hiçbir zaman kalemini partinin emrine vermemiş, bilimi, hakkı, emeği, gerçeği öne almış, Kazak dünyası etrafında evrensele ulaşmayı hedeflemiştir. Avezov için gerçek; halkın yaşantısı, duygu ve düşünce dünyasıdır. Bu bakımdan gerçeği yalın olarak yansıtmak sanatçının görevidir. Edebiyat, sanat ve bilim hem halk, hem kendisi için vardır. Bu tür düşünce biçimi Komünist Parti içinde yer almış, bazı kesimlerce haksızca eleştirilmiş, Kazakların Sovyet öncesi dönemdeki hayatlarını esas alarak hazırladığı yazılarından dolayı hücumu uğramıştır. Kendisinden Sovyet dönemini esas alan çalışmalar yapması, eserlerini bu yönde kaleme alması istenmişse de o gerçeği, yaşanan olayları yazmaya devam etmiştir. Muhtar Avezov, arkasında bıraktığı büyük mirası vasıtasıyla Kazak yazarlarına sanatkârlık yolunda yön göstermiştir. O, bugün Kazak halkının gurur kaynağını oluşturan Şokan Velihanov, İbray Altınarsarı, Abay Kunanbayev, Kuvaniş Satbayev vb. büyük Kazak sanatçıları arasında yerini almıştır. Söz üstadı Muhtar Avezov, aynı zamanda dünya medeniyetini hazinesinden beslenen bir bilim adamıdır. Muhtar Avezov hangi konuda olursa olsun, ister Kazak edebiyatının realist unsurlarını, ister Velihanov ile Dostoyevski ilişkisini; ister günümüz romanın problemlerini, Orta Asya Cumhuriyetlerinin millî gelişimini, isterse Kazak folklorunu ele alsın bütün bunların yanında onun kişiliğine ait bir özellik vardır. Bu da insanların birbirleriyle olan iyi kötü ilişkilerinin açıklık ortamında gelişebileceğine olan inancıdır. Yazarın böylesine geniş dünya görüşüne sahip olması sadece yaratıcılığın kaynaklanmaz. O, Kazak halkında varolan derin düşünce gücünü ortaya çıkarmıştır (Çınar, 1997, s. 14-15).

Avezov'un ilham kaynaklarından biri Abay'dır. Eserlerinde Abay'ın hayatına, çalışmalarına, duygu ve düşünce dünyasına büyük yer ayıran Avezov için Abay, bütün araştırmacılık ve yazarlık hayatının en önemli amacıdır. İşlediği konularla gittikçe Abay'a yakınlaşan Avezov, onun eğitim, bilim, kadın, çağdaşlık vb. konulardaki düşüncelerinden çok fazla etkilenmiş ve âdeta Abay'ın takipçisi olmuştur. Avezov gibi sanatçı, şair ve araştırmacı bir kişiliğe sahip olan Abay, bilim ve çağdaşlığın önemini

anlatan ve bu anlayış üzerinden yazılar kaleme alan birisidir (Çınar, 1997; Aşa, 1997; Iskakov ve Bidanov, 1997; Musakulov, 1997; Marina, 1997; Tanabayev, 1997).

Avezov'u güçlü kılan ve geleceğe kalmasında önemli etkenlerden biri olan nedenler, onun hem sanatçı yeteneği, hem de araştırmacı kişiliği ile ilgilidir. Araştırmacı ve incelemeci, bilim adamı Avezov; Kazak halk kültürüne yönelik malzemeleri derleyip değerlendirirken sanatçı Avezov, incelediği halk kültürüne yönelik değerleri eserlerinde en iyi şekilde kullanmıştır. Avezov, Kazak halk kültürü unsurlarını ayrıntısı ile derlemiş ve öğrenmiş, bunları duygu ve düşünce potasında eriterek yeniden biçimlendirmiştir. Büyük Kazak bozkırlarında edinilen bilgiler, Avezov'un iç dünyasında patlamalara yol açmış, Avezov bunları yoğurup biçimlendirdikten sonra dış dünyaya, Kazak dünyasına bırakmış, yazmıştır.

...

Muhtar Avezov sadece Kazak edebiyatının değil, Sovyetler Birliği'ni oluşturan tüm cumhuriyetlerin edebiyatlarının gelişimine de katkı sağlamış, takdir edilmiş, izlenmiştir. Eserleri hem eski Sovyet Cumhuriyetleri, hem de dünya dillerine çevrilmiştir. Hakkında yazılanlar iki cilt kitap hâlinde yayınlanmıştır. Avezov üzerine pek çok yüksek lisans ve doktora tezi hazırlanmıştır. Prof. Dr. Kenjabayev, Prof.Dr. Murat Adibayev gibi ünlü araştırmacıların doktora tezi konusu Avezov üzerinedir. Bu eserler Kazakistan Bilimler Akademisi Edebiyat Ve Sanat Enstitüsü bilim adamları tarafından hazırlanmış, Jazuvşy Matbaasında basılmıştır. Kazakistan'da Muhtar Avezov'un eserleri tek tek olduğu gibi, üç kez toplu hâlde yayınlanmıştır (Çınar, 1997, s. 16-17).

Cengiz Aytmatov, Avezov'un edebî yönünü şöyle ifade eder: “Bence çağdaş Orta Asya edebiyatının düşüncesini ve komşularımızın ruhsal hayatını Avezov, zamanında Puşkin'in Rus edebiyatının gelişimini etkilediği gibi etkilemiştir. Büyük yazarın kitapları çok büyük güce sahiptir. Sen onları açarsın, onlar da seni” (Sultanbekov, 1992, s. 46).

1950 yılında Muhtar Avezov'un, Manas Destanı ile ilgili yasaklara karşı çıkıp bu destanın sadece Kırgız halkının değil, bütün Sovyet halklarının iftihar edeceği bir destan olduğunu ileri sürmesinin ve 1952 yılında düzenlenen ilmî konferansta Manas Destanı'nın millî varyantının tanzim edilmesi yolunda görüş sunmasının, Manas Destanı'nın aslı olmayan suçlamalardan bir nebze olsun aklanıp yasakların hafiflemesinde etkili olduğunu düşünen Cengiz Aytmatov,

“Avezov’un bu büyük yiğitlik örneği cesaretini, yazarlık şerefini bizim halkımız hiçbir zaman unutmayacaktır” demektedir. İşte bu sebeple, Cengiz Aytmatov’un, gittiği yabancı ülkelerde “Nerelisiniz?” diye soranlara “Manas caralğan cana Avezov tuulğan cerdenmin: Manas’ın yaratıldığı ve Avezov’un doğduğu yerdenim” şeklinde cevap vermesi de son derece manalıdır (Yıldız, 1999, s. 213-214).

2.1.3. Değer nedir?

Ne olduğu konusunda uzmanlarca üzerinde henüz ortak bir tanıma varılamamış olan “değer” kavramı, *Türkçe Sözlük*’te “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet. Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” (TDK, 2015) şeklinde tanımlanmaktadır. Birçok bilim dalında kullanılan “değer” sözcüğünü tek bir tanımla açıklamak elbette yeterli olmaz. TDK’nın tanımına ek olarak aşağıdaki bazı değer tanımlarını da dikkatlere sunmak, konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Bilgin (1995, s. 83)’e göre “Değer, genelde inanılan, arzu edilen ve davranışlar için bir ölçek olarak kullanılan olgulardır. İlk defa Znaniecki tarafından sosyal bilimlere kazandırılan değer kavramı Latince *kıymetli olmak* veya *güçlü olmak* anlamlarına gelen *valere* kökünden türetilmiştir.”

Değerleri her şeyden önce toplumun en küçük yapı taşı diye nitelendirebileceğimiz bireyin davranışları üzerindeki etkisiyle açıklamak gerekirse; değer, “Davranışlara genel olarak rehberlik eden ilkeler ve temel inançlar, eylemlerin iyi ya da istenilen olarak yargılandığı standartlar” şeklinde tanımlanmaktadır (Halstead ve Taylor, 2000, s. 169).

İnsan, anlayan ve anlamlandıran bir canlı olarak, bir anlamlar ve bu anlamların içinde yoğurulduğu bir değerler dünyasında yaşar. Bu nedenle insan, hem kendisine hem de diğer her şeye bu anlam ve değerlerin içinden bakar (Günay, 2006). Bu anlam ve değerler dünyasının, bireylerin davranışları üzerindeki etkisine ilişkin olarak Beil şunları kaydetmektedir:

Değerler, bireylerin kendileri ve başkalarıyla ilgili davranışlarına yön verip, davranış kılavuzu görevi yapmaktadır. Her birey kendisi için önemli sayılan değerler için çaba sarf etme olanağına sahiptir. Herkes sosyal çevresinde hangi

davranışın daha geçerli olduğuna hangisinin geçersiz olduğuna ilişkin önceden belirlenmiş yerleşmiş değer yargıları ile karşılaşır. Bireyler toplumsal kurallar, gelenek ve görenekler yoluyla “iyi” ve “kötüyü”, “doğru” ve “yanlış” ayırt ederek kendi ahlak ilkeleri doğrultusunda bir ölçü edinmeyi öğrenirler (Beil, 2003, s. 13–14).

Demircioğlu ve Tokdemir değer kavramı için şunları söylemiştir: “Değerler duyuşsal alan içerisinde yer alan düşünce ve eylemlerimizi etkileyen, onlara yön veren zihinsel olgulardır. Toplumsal değişim değerlerin yeniden ele alınmasını ve değer öğretiminin önem kazanmasını kaçınılmaz kılmıştır. Her davranışın temelinde değer ya da değerler vardır” (Demircioğlu ve Tokdemir, 2008, s. 71). H. Hökelekli’ye göre ise değerler, “Değerler, davranışlarımıza yol gösteren, rehberlik eden inançlar ve kurallardır. Eylem ve davranışlarımızın yerindeliğini, etkililiğini, güzelliğini, ahlakiliğini belirlemeye hizmet eden ilke ve standartlardır” (2011, s. 285).

“Toplumların oluşumunda ve birlikteliklerinde ortak değerlerin rolü büyüktür. Ortak değerler, ortak yaşayış ve inanın, amaç ve ihtiyaçların ürünüdür” (Alyılmaz, 2014, s. 77). Konuya ilişkin olarak Dökmen ise; “Kişilerin bir arada yaşayabilmeleri için birtakım değerlere sahip olmaları gerekir. Birey, sahip olduğu değerler sayesinde sosyal yaşamını biçimlendirir, diğer insanlar arasında varlığını gösterebilir. Kendinde bulunan değerler aracılığıyla, bulunduğu toplumdaki veya gruptaki diğer bireylerin davranışlarını yorumlayabilir veya tahmin edebilir” (Dökmen, 2000, s. 3) görüşündedir.

İnsanların birbirleriyle olan ilişkileri, ortak yaşam ve paylaşımları beraberinde ortak bir aklın, tutumun, davranışın da oluşmasına zemin hazırlamıştır. İnsanların temel hak ve özgürlüklerinin sınırlarını belirleyerek içinde yaşanılan toplumda düzeni ve huzuru sağlayıp sürekli ve kalıcı kılma ihtiyacı ise, adlarına “kanun”, “yasa”, “töre”, “âdet”, “âdabımuaşeret”, “gelenek”, “görenek”...vb. denilen ve birbirinden ayrı anlamlar ifade eden toplumsal ve evrensel kuralları doğurmuştur (Alyılmaz, 2008, s. 137).

Yine yukarıdaki bu görüşlere paralel olarak, Tolan ise şunları aktarır: “Değerler, bireylerin düşünce, davranış ve yapıtlarında birer ölçüt olarak ortaya çıkarlar ve toplumsal bütünselliğin ayrılmaz bir ögesini oluştururlar. Bireyler içinde yaşadıkları toplumun ve kültürün değerlerini genellikle benimseyip bunları muhakeme ve

seçimlerinde birer ölçüt olarak kullanarak daha iyi, daha doğru veya daha adil gibi genel yargılara varma olanağı bulur” (Tolan, 1996, s. 233).

Sistemler üstü bir sistem ve mükemmel bir varlık olarak yaratılmışlığın bilincinde olan insanoğlunun iyi, güzel, doğru, mutlu ve huzurlu bir yaşam sürmesi bir anlamda içinde yaşadığı toplumla ilgilidir. Nitekim insanı temel, toplumsal ve evrensel değerlerle bütünleştirip bireysel ve toplumsal huzura kavuşturacak, aynı zamanda seçkin ve aydın kılacak etmenlerin başında içinde yaşadığı toplumun değerleri / değer yargıları gelir (Alyılmaz, 2008, s. 137).

Değerler bireylerin aldıkları kararların rehberidir. Yaşadığı toplumun değerlerini iyi bilen ve bunları içselleştiren insanlar, hem toplum tarafından sevilirler hem de toplumda lider, sözü geçen insan konumuna yükselirler.

Değerleri “alternatif davranış biçimleri arasından seçim yapmak ve bunları değerlendirmek için kullanılan normatif standartlar” olarak tanımlayan Amerikalı psikolog Rokeach (1973, s. 3)’a göre; “değerler, belirli davranışların yahut sonuçların, kişisel ya da toplumsal olarak kabul edilebilir olup olmadığını işaret eden sürekliliği olan inançlardır”. Rokeach insanların değerleri ile ilgili olarak birtakım varsayımları ileri sürmüştür. Bunlar:

1. Değerler, değer sistemleri içinde örgütlenmiştir.
2. Her birey bir değere ve değerler sistemine sahiptir.
3. Bir insanın sahip olduğu değerlerin toplam sayısı görece azdır.
4. Herkes aynı değere farklı derecelerde sahiptir.
5. İnsanın sahip olduğu değerler, kültürün, toplumun, kurumların ve bireylerin kişiliğinin bir ürünüdür (Rokeach, 1973’den akt. Yılmaz, 2008, s. 50).

Bireyin davranışları üzerinde tartışılmaz bir etkiye sahip olan değerler, sosyal yaşamı düzenleme ve işleri yoluna koyma anlamında da aynı etkiye sahiptir. Değerlere göre davranışlarına ve hareketlerine çeki düzen veren bireyler, toplumsal yaşamda da birbirleriyle uyumlu ve barışçıl bir yol tercih edeceklerdir.

Tolan (1996)’a göre, iyiyi ve kötüyü anlamak yerine, bunları hissetmek ve yaşamak, toplumun bireyden beklentisidir; çünkü doğal bir olgu olan değer, kendisini toplumsal yaşamda bu şekilde kabul ettirir. Bu yönüyle sosyal hayatı düzenleme aracı

olarak değeri tanımlamak gerekirse; “Değer, sosyal olguların önemliliği üzerindeki değerlendirmede, özel eylemleri ve amaçları yargılamada temel ölçü sağlayan ve bir grubun üyelerinin güçlü duygusal bağlarıyla oluşmuş soyut, genelleştirilmiş davranış prensipleri” (Theodorson, 1979’dan *akt.* Aydın, 2003, s. 122) tanımı yapılabilir. Yani toplumsal yaşamı düzenleme bağlamında kritik bir önem arz eden değerler, aile yaşamından yönetim sistemine kadar birçok alanda büyük etkiye sahiptirler. “Değerler kişiler üzerinde kimi zaman öyle güçlü baskı yapar ki, sonunda kişiler o değerlere uyarlar. Toplum belli bir hareketi genel olarak onaylar ya da onaylamazsa bu durum o hareketin doğru veya yanlış, uygun ya da uygunsuz olduğunu gösterir” (Fichter, 2006, s. 171). Bununla ilgili olarak Yörükoğlu ise, şunları kaydetmektedir:

Toplumsal yaşamın düzenli işleyişi için yasalara uymak yetmez. Bunun yanı sıra ortak değerlerin, görenek ve geleneklerin toplumsal yaşam için birleştirici gücüne de gereksinim vardır. Başka bir deyişle, insancıl değerler olmadan toplum çarkı dönmez. Bütün dinler ve toplumsal yasalar adam öldürmeyi, hırsızlığı, başkasının hakkını çiğnemeyi günah ve suç saymışlardır. Ancak; doğruluk, konukseverlik, hoşgörü, güçsüzlere el uzatma, sevgi, saygı, yardımlaşma ve dayanışma gibi değerler sadece yasa gücüyle insanlara benimsetilemezler. Toplumsal ilişkiler, insanların tek tek ve toplu hâlde insancıl değerlere bağlılığı ölçüsünde ve bu değerleri içselleştirmeleri ile düzenli olarak yürür (Yörükoğlu, 2003, s. 221).

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere bir bakıma toplumu ayakta tutan ve toplumun köklerine bağlı kalmasını sağlayan dinamikler olarak karşımıza çıkan değerlere, kültür açısından baktığımızda, değerlerin kültür ile de yakın bir ilişki içerisinde olduğunu görmekteyiz. Bu yakın ilişkiye yönelik olarak, Tural, şunları kaydetmektedir: “Değerler, toplumun tarihi birikimi ile ortaya çıkan; toplumun tamamı tarafından kabul gören; toplumun varlık, birlik ve devamının sebebi olarak görülen; tasvip ve teşvik gören; korunan kabulleniş ve inanışlardır. Değerler ve normlar, kültürel kimliğin şekillenmesinde etkili olan kültür unsurlarıdır” (Tural, 1992, s. 29). Bu görüş, diğer araştırmacılar tarafından da farklı şekillerde dile getirilmiştir:

“Değerler, bir toplumun kültürünü, diğer toplumların kültürlerinden ayıran ve millî sınırlarla çizilmiş toplum yapısı içindeki bireylerin dağılmasını önleyen, millî

birliği pekiştiren ve sosyal dayanışmayı sağlayan faktörlerdir” (Seyyar, 2003, s. 99-100).

“Her toplum var olabilmek için değerlere gereksinim duyar ve değerler toplumsal kültürü özgünleştirerek diğer kültürlerden ayırt eder, yani biz ve onlar ayrımını hem oluşturur hem de bunun süreklilik kazanmasını sağlar” (Yapıcı, Kutlu & Bilican, 2012, s. 31 42).

“Değerler aynı zamanda ait oldukları kültürlerin içinde bile ayrılık gösterebilirler. Farklı iki toplum aynı değere sahip olabilir ama o değere verdikleri önem derecesi farklı olabilir” (Reboul, 1995, s. 365-366).

Özgüven (1994) ise, değerlerin toplumun kültürel öğeleriyle etkileşim içinde bulunduğunu ve onları yansıttığını belirtir. Özgüven aynı çalışmasında değerlerin psikolojideki yerini göstermesi bakımından şunları kaydetmektedir:

Değerler, uzun yıllardır sosyolojiden felsefeye, antropolojiden psikolojiye kadar birçok alanın çalışma konusu olmuştur. Son yıllarda da eğitimin öncelikli konuları arasında yer almaktadır. Davranış bilimciler ve sosyal psikologlar değerlerin bir yandan bireysel tutum ve davranışları, bilişsel süreçleri etkilediğini, diğer yandan toplumun kültürel kalıplarıyla etkileşimde bulunduğunu ve onları yansıttığını dile getirmektedir. Bireylerin davranışlarının dolaylı ya da dolaysız olarak değerler tarafından yönlendirildiği de kabul edilen bir gerçek durumuna gelmiştir (Özgüven, 1994, 349).

Özgüven’in de belirttiği gibi değerler, sadece insanın hareketlerine değil psikolojilerine ve düşünme şekillerine de etki ettiği ortadadır. Çağlar (2005), değerleri, kişilerin düşünce ve tutumlarında ortaya çıkan kültürel bir bakış açısı olarak değerlendirerek, değerlerin insan psikolojisindeki yönlendirici etkisine dikkat çekmek istemiştir. Kuçuradi (1985) ise değerleri; doğru bilme, doğru düşünme ve doğru değerlendirme yetilerine etki etmesi bakımından ele alarak, değerlerin psikolojik boyutunu vurgulamak istemiştir.

Değerleri felsefi bir düzlemde ele aldığımızda ise, bu konunun çok eskilere kadar uzandığını görmekteyiz. Felsefe tarihinde çok değişik şekillerde ele alınan değer kavramı, ‘iyi’, ‘kötü’, ‘gaye’, ‘doğru’, ‘fazilet’, ‘hakikat’ ve ‘gerçeklik’ gibi başlıklar altında tartışma konusu edilmiştir.

Felsefi bir problem olarak değer konusunun ortaya çıkışının izlerini Sofistler ve Sokrat'a kadar geri götürmek mümkündür. Bununla birlikte değer felsefesine en fazla önem veren ilk filozof Eflatun'dur. Eflatun, Symposium'da aşk'ı; Menon'da fazilet'i; Kritias ve Küçük Hippias'ta ahlak değerini; Lysis'te dostluk'u; Lakhes'te cesaret'i; 19 Phaidros'ta güzellik'i inceler; Timaios'da bütün değerleri bir manevi âlem içinde toplamaya çalışır. Eflatun'dan itibaren filozoflar değer problemini 'iyi', 'kötü', 'gaye', 'doğru', 'fazilet', 'hakikat' ve 'gerçeklik' gibi değişik başlıklar altında tartışmışlardır (Kılıç, 2012, s. 84).

Yukarıda değere yönelik olarak verilen tanımlara ve bilgilere baktığımızda, değer konusunun çeşitli bilim alanlarınca ve çeşitli bilim adamlarınca incelendiğini ve değerlendirildiğini görmekteyiz. Bunca araştırmaya ve incelemeye rağmen yine de değer ne olduğu hâlâ üzerinde uzlaşma sağlanmış bir konu değildir. Her bir araştırmacının kendi bakış açısından ve kendi uzmanlık alanı sınırları çerçevesinde yaptıkları tanımlar, konuya, hep bir boyutuyla yaklaşabilmiştir. Bu nedendir ki; bugün, değişmez bir değer tanımının yapılamayacağı görüşü, genel bir kanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.4. Değerlerin sınıflandırılması

Değerleri sınıflandırma çabaları, araştırmaları kolaylaştırma amacı taşımaktadır. Değer tanımında olduğu gibi değerlerin sınıflandırılmasında da birçok farklı görüş mevcuttur. Bunlardan öne çıkanları paylaşmak gerekirse ilk olarak; Spranger'in değer sınıflandırmasından bahsetmek gerekir. Psikolojide değer testi ilk defa Spranger tarafından 1928 yılında kullanılmıştır. Değerleri; estetik, teorik (ilmi), iktisadi, siyasi, sosyal ve dinî değerler olmak üzere 6 temel değer grubunda toplayan Spranger'ın bu araştırmasına ek olarak Güngör (1993) ise, bunlara bir de ahlaki değer boyutu ekler. Her insanın bu değer gruplarından birini veya birkaçını ön plana çıkarabileceğini, başka bir deyişle bu değer gruplarına verilen önemin her insanda farklılık arz edebileceğini vurgulayan Spranger, araştırmasında, deneklerinin her birinde hâkim olan değerlere göre onları kişilik tiplerine ayırmaya çalışmış ve herkesin altı temel kişilik tipinden birine gireceğini ifade etmiştir. Spranger'ın bu çalışması daha sonra Allport, Verno ve Lindzey tarafından ölçeğe dönüştürülmüştür. "Study of Values" isimli bu çalışmadan sonra ise, değerleri bu altı grupta toplamak eğilimi genel bir eğilim hâline dönüşmüştür. Bu değerlerin açıklamalarına aşağıda yer verilmiştir:

1. Teorik (Bilimsel, İlmî) Değer: Gerçeği önemsemeyi, bilgiyi, muhakemeyi, eleştirel düşünmeyi içerir. Bilimsel değeri olan insan, deneysel, akılcı ve entelektüeldir.
2. İktisadi (Ekonomik) Değer: Yararlı ve pratik olana önem verilir. Ekonomik değerlerin hayatta önemsenmesi gerektiği ifade edilir.
3. Estetik Değer: Deneyim, tercih ve kabulleri kapsar. Birey, hayatı, olayların bir çeşitliliği olarak görür ve sanatın toplum için zorunlu olduğunu düşünür.
4. Sosyal Değer: Toplumsal ve bireysel ilişkileri kapsar. Bencil olmama, başkalarını sevmeye ve onlara yardım etmeye esastır. En yüksek değer insan sevgisidir.
5. Siyasi (Politik) Değer: Güç, yetkinlik, liderlik vb. değerleri kapsar. Kişisel güç, etki ve şöhret her şeyin üstündedir.
6. Dinî Değer: Dünya ve evren hakkındaki genel değerleri kapsar. Bu değere sahip olan insanlar evreni bir bütün olarak kavrar ve kendini onun bütünlüğüne bağlar.

Bunlara Güngör'ün eklemiş olduğu ahlaki boyutta ise; dürüstlük, doğruluk, yardımseverlik ve hoşgörülülük gibi değerler ifade edilmiştir. (Akbaş, 2004; Güngör, 1993, 2000; Özgüven, 2003)

Değerlerin sınıflandırılması söz konusu olduğunda bahsedilmesi gereken isimlerden bir diğeri ise, Milton Rokeach'tır. Rokeach'ın "Rokeach Değerler Envanteri" başlığını taşıyan çalışması, günümüzde en çok kabul gören değer sınıflandırması çalışmalarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. 1973'teki bu çalışmaya göre Rokeach; değerleri "gaye değerler" ve "vasıta değerler" olmak üzere iki ana başlık altında toplamış ve gaye değerlerin yaşamın temel amaçlarını, vasıta değerlerin ise gaye değerlere ulaşmak için kullanılacak davranış tarzları olduğunu belirtmiştir. 18 gayesel, 18 araçsal değerden oluşan bu çalışmaya göre; gaye değerlerini; aile güvenliği, barış içinde bir dünya, başarılı olma, bilgelik, dinî olgunluk, eşitlik, gerçekler dünyası, güzellikler dünyası, heyecan verici bir yaşam, iç huzur, mutluluk, gerçek dostluk, özgürlük, rahat bir yaşam, sosyal kabul, ulusal güvenlik, zevk olarak açıklayan Rokeach; vasıta değerleri ise; bağımsız olma, bağışlayıcılık, cesaret, dürüstlük, entelektüellik, geniş görüşlülük, hırslılık, itaatkârlık, kendini kontrol, kibarlık, kendine hâkim olma, mantıklılık, neşelilik, sevecenlik, sorumluluk sahibi olma, temizlik,

yardımsızlık, yaratıcılık şeklinde ifade etmiştir. (Rokeach, 1973; Akbaş, 2004; Güngör, 2000; Tahiroğlu, 2014; Yazıcı, 2006).

Değer sınıflandırması konusunda yapılan diğer bir çalışma ise, Schwartz'a aittir. "Değerler Teorisi" başlıklı bu çalışmada, Schwartz, daha geniş bir yelpaze kullanarak, Rokeach'ın belirlediği değerler üzerinde bazı değişiklikler yapmıştır. Rokeach'ın 18 gaye ve 18 vasıta değerini, 10 başlık altında ve 56 farklı değer şeklinde inceleyen Schwartz'a göre; tüm dünya medeniyetlerinde karşılaşılma olasılığı en yüksek olan değerler, insanın doğal ve evrensel gereksinimlerini, bilinçli amaçlar şeklinde simgeleyen değerler olmalıdır. Schwartz'ın değer grupları ve listesi aşağıdaki şekildedir. (Schwartz, 1996; Kuşdil ve Kağatçıbaş, 2000; Akbaş, 2004).

Tablo 2.1.

Schwartz'ın Değer Grupları ve Değer Listesi

Değer Grupları	Değerler
Güç: Toplumsal konum, insanlar ve kaynaklar üzerinde denetim gücü	Sosyal güç sahibi olmak, otorite sahibi olmak, zengin olmak, toplumdaki görüntüyü korumak, insanlar tarafından benimsenmek
Başarı: Toplumsal standartları temel alan kişisel başarı yönelimi	Başarılı olmak, yetkin olmak, hırslı olmak, sözü geçen biri olmak, zeki olmak
Hazcılık: Bireysel zevk ve hazza yönelim	"Zevk, hayattan tat almak."
Uyarılım: Heyecan ve yenilik arayışı	Cesur olmak, değişken bir hayat yaşamak, heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak
Öz yönelim: Düşünce ve eylemde bağımsızlık	Yaratıcı olmak, merak duyabilmek, özgür olmak, kendi amaçlarını seçebilmek, bağımsız olmak, kendine saygısı olmak
Evrenselcilik: Anlayışlılık, hoşgörü, tüm insanların ve doğanın iyiliğini gözetmek	Açık fikirli olmak, erdemli olmak, toplumsal adalet, eşitlik, dünyada barış istemek, güzelliklerle dolu bir dünya, doğayla bütünlük içinde olma, çevreyi koruma, iç uyum
Gelenekseverlik: Kültür ya da dinsel töre ve fikirlere saygı ve bağlılık	Alçakgönüllü olmak, dindar olmak, hayatın kendine verdiklerini kabullenmek, geleneklere saygılı olmak, ılımlı bir hayat
Uyma: Başkalarına zarar verebilecek ve toplumsal beklentilere aykırı olabilecek dürtü ve eylemlerin sınırlanması	Kibarlık, itaatkârlık, anne, babaya ve yaşlılara değer vermek, kendini denetleyebilmek
Güvenlik: Toplumun, var olan ilişkilerin ve kişinin huzur ve sürekliliği	Ulusal güvenlik, toplumsal düzenin sürmesini istemek, temiz olmak, aile güvenliği, iyiliğe karşılık vermek, bağlılık duygusu, sağlıklı olmak

İyilikseverlik: Kişinin yakın olduğu kişilerin iyiliğini gözetme ve geliştirme	Yardımseverlik, dürüstlük, affedici olma, sadık olmak, sorumluluk sahibi olma, gerçek arkadaşlık, olgun sevgi, manevi ve anlamlı bir hayat, alçakgönüllülük
--	---

Spranger, Rokeach ve Schwartz'ın değer sınıflandırmalarının dışında yapılmış başka değer sınıflandırması çalışmaları da vardır. Bunlardan bazılarını belirtmek gerekirse;

Nelson (Naylor ve Diem, 1987'den *akt.* Yazıcı, 2006, s. 500), yaptığı çalışmada değerleri bireysel değerler, grup değerleri ve sosyal değerler olmak üzere üçe ayırmıştır. Ona göre bireysel değerler hobilerimizde olduğu gibi kişisel tercihlerimizle ilgili iken grup değerleri belli bir grubun üyeleri tarafından paylaşılan değerlerdir. Sosyal değerler ise adalet, saygı, eşitlik gibi bireyin toplumsal yapıda varlığını devam ettirmesine yarayan değerlerdir.

Kinnier & Kernes ve Dautheribes (2000) ise, dünyadaki tüm dinleri, laik kurumları ve uluslararası kuruluşlarla ilgili belgeleri inceleyerek oluşturdukları değerler listesinde şu değerlere yer vermişlerdir: gerçeği arama, adaleti arama, kendini koruma ve kendine saygı gösterme, kendini övmeme veya benmerkezci olmama, davranışlarından sorumlu olma ve vicdanına göre hareket etme, tüm insanlar arasındaki bağımlılığa saygı duyma, başkalarına yardım etme, diğerleri için saygılı, hoşgörülü ve bağışlayıcı olma, başkalarına zarar vermeme, çevreyi ve diğer canlıları korumak .

Bir başka çalışmada ise, Özlem (2002), felsefe tarihindeki değer tartışmalarından yola çıkarak öznelci ve nesnelci bakış açılarından yola çıkılarak yapılan sınıflandırmaları birleştirme yoluna gitmiş ve değerleri 5 ana başlık altında toplamıştır. Bunlar: 1. Hazcı (Hedonist) Değerler (olumlu: haz, olumsuz: acı), 2. Bilgisel Değerler veya Bilgi Değerler (olumlu: doğru, olumsuz: yanlış), 3. Ahlaksal Değerler (olumlu: iyi, olumsuz: kötü), 4. Estetik Değerler (olumlu: güzel, olumsuz: çirkin), 5. Dinsel Değerler (olumlu: sevap, olumsuz: günah).

Kahle tarafından geliştirilen "Değerler Listesi" isimli çalışmada ise, değerler önem sırasına göre sınıflandırılmıştır. Kahle'ye göre değerler üç grupta toplanmaktadır ve şunlardır: Hazcı (hedonik) değerler, empatik değerler, kendini gerçekleştirme (Daghfous *vd.* 1999, s. 317).

Fernandes ise, 1999 yılında yaptığı çalışmasında, değerleri daha ayrıntılı gruplandırarak sekiz başlık altında ele almıştır. Bu başlıklar şöyledir: Etik değerler, organik değerler, dinlenme ile ilgili değerler, ekonomik değerler, politik değerler, bireysel değerler, entelektüel değerler, manevî değerler (Fernandes, 1999).

Ercan ise (2001), değerleri ulusal ve evrensel olmak üzere ikiye ayırmıştır. Ulusal Değerler: Millet, devlet, vatan, ordu, cumhuriyet, kahramanlık, dil, gelenek-görenekler ile ulusal marş, bayrak ve ulusal bayramların ifade ettiği ulusal kavramlardır. Ercan'ın evrensel olarak benimsediği değerler ise şunlardır: Demokrasi, insan hakları ve özgürlükleri, bağımsızlık, uygarlık, barış, hoşgörü, saygı, sevgi, anlayış, uzlaşma, bilim, eşitlik, çevre duyarlılığı.

Dilmaç ise, insanların hayatlarında yer alan ve önemstedikleri en belirgin değerleri şöyle sıralamıştır:

1. İnsanları sevmek
2. Uyumlu olmak
3. Hırsları kontrol altına almak
4. Başkalarının mutluluğunu istemek
5. Kendini kontrol etmek
6. İyi insan olmak
7. Manevi değerlere inanmak
8. Yardımsever olmak
9. Tecrübeli ve bilgili olmak
10. Dost edinmek
11. Evlat yetiştirme
12. Eser oluşturma (Dilmaç, 1999, s. 16–17).

Ketenci (1997) ise, çalışmasında değerlerin; insani değer “dil, bilgi, sanat” , toplumsal değerler “adalet, laiklik”, etik değerler “adil olmak, dürüst olmak”, millî değerler, burjuva değerleri, batılı- doğulu değerler, evrensel değerler, İslami değerler, tarihî- turistik değerler başlıkları altında incelenebileceğini belirtmiştir.

Doğan (2007, s. 313-314), değerleri toplumsal, ulusal ve küresel değerler olarak sınıflandırırken Ünalın (2005, s. 35) ise, değerleri beşeri/insani (onur, şefkat, sevgi, adalet, saygı gibi), millî (vatan, bayrak gibi) ve ideolojik (şehitlik, gazilik, kahramanlık gibi) olarak üç gruba ayırmıştır.

Bilim dünyasından birçok bilim adamının değer sınıflandırmasına getirdiği tanımlardan ve sınıflandırmalardan yola çıkarak, değerlerin eğitim programlarına yansımalarını ise aşağıdaki tabloda görmek mümkündür.

Tablo 2.2.

Ülkelere Göre Eğitim Programlarına Yansıyan Değerler

Ülke Adı	Ortak Değerler
Türkiye	Adil olma, aile birliğine önem verme, hoşgörü, dürüstlük, misafirperverlik, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, estetik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme, temizlik (Köroğlu, 2006).
Yeni Zelanda	Doğruluk, itaat etme, başkalarını düşünme, dürüstlük, saygı, sorumluluk, iyi kalplilik, görev, merhamet (Heenon, 1996).
Avustralya	Tarafsızlık, gerçeğe saygı, akıl yürütmeye saygı, adalet, eşitlik, başkalarının iyiliğini düşünme, özgürlük, çeşitliliği kabul etme, çatışmalara barışçıl çözümler arama (Moroz & Reynolds, 2000).
ABD "NCSS"	Özgürlük, gizlilik, doğruluk, hukukun üstünlüğü, insan onuru, adalet, sadakat, uluslararası insan hakları, hakkaniyet, eşitlik, sorumluluk, dürüstlük, çeşitlilik, otoriteye saygı (NCSS, 1984).

(Akt. Doğanay, 2006, s. 263).

2.1.5. Değerler eğitimi ve önemi

Yüzeysel olarak, eğitim, bireyi, toplumun istediği yönde yetiştirme ve kültürlenme işi olarak tanımlanmaktadır. Aslında toplumun kültürünü ve varlığını devam ettirmesinin yegâne yollarından birisi de budur. Kendi genetik yapısına uygun karakterde bireyler yetiştiremeyen toplum ve sahip olduğu kültürel birikim, gelecekte kendine yer bulamayacak; bulsa da başka toplumların ve kültürlerin boyunduruğu altında, silik bir yaşama mahkûm olacaktır. Bir başka deyişle; milletlerin bekaları, kültürlerini geleceğe taşımakla, yani yeni nesillerine aktarmakla alakalıdır. Kültür ise doğrudan değerler ile ilişkilidir. Çünkü değerler, kültürün gelişim yönünü belirler. Toplumların kültürleri, sahip oldukları değerlerle birlikte gelişir ve yayılır. Milletlerin ve toplumların kalıtsal özellikleri olarak niteleyebileceğimiz değerler, o milletin ortaya

koyacağı her üründe yansımasını gösterecektir. Milletler, bu kalıtsal yansımalarını ortaya koydukları ürünlerde gösteremezlerse, o zaman gelecekleri konusunda kaygılanmaya başlayabilirler. Bu yüzden değer eğitimi toplumların geleceğini doğrudan etkileyen önemli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gelişim aşamalarına göre farklı seviyeler olan toplumlar kendilerine özgü bir anlayışla insan yetiştirmeye çalışmaktadırlar. Bu süreçte, toplumsal anlayışa uygun bireyler yetiştirmek için kullanılacak en temel kurum eğitimidir. Eğitime yön veren ise kültürdür. Her toplum kendi özünü, kültürünü koruyarak varlığını devam ettirme isteğinde olduğundan, bu özün korunmasında eğitim öne çıkmaktadır. (Akyüz, 1991, s. 157).

Bir insanı içinde yaşadığı toplumun ve kültürün bir üyesi hâline getiren süreç “ham insan tabiatının yoğrulması”dır. Bu yoğrulma işi, öğrenme aracılığıyla gerçekleşir. Başka bir ifadeyle eğitim, insanın öğrenme yolu ile sonradan kazanmış olduğu birtakım davranışların dâhil olduğu bir yoğrulma işidir. Bunda kültürün büyük payı vardır. Çünkü öğrenimin çoğu ilgili toplum tarafından tayin ve kontrol edilir (Erdentuğ, 1982, s. 373).

“Bir toplum değerlerinden yoksunlaştırılmışsa, değerleri ile olan bağı kopmuşsa o toplumun ayakta durması zorlaşacaktır. Türk milletinin din, dil, tarih, musiki, edebiyat” (Kaplan, 2000, s. 10-72) alanında paha biçilemez değerlere ve kültürel birikimlere sahiptir. Bunların gelecek nesillere aktarılması sayesinde Türk milleti de varlığını ebediyete kadar sürdürecektir.

Konuyla ilgili olarak Doğan ise, “Bir ülkenin eğitim sistemi o ülkenin önem verdiği ve eğitim sistemine de yansımış olan değerlerle başlar. Bu değerler eğitimin çerçevesini, amaçlarını ve yönünü belirler” (Doğan, 1997, s. 18) değerlendirmesini yapmaktadır.

Din, hukuk, devlet, ahlak, bilim, dil edebiyat, sanat, ekonomi ve teknik vasıtalar kültür objeleridir ve nakledilebilir mülkiyetlerdir. Kültür olgusu olmanın kıstası, onlara sinmiş olan değerlerin toplumun üyeleri tarafından geçerli kabul edilmesidir. Bu geçerlilik talebi ve gereği toplumun sonraki kuşaklarını da kapsar. Dolayısıyla yansıyan ya da nakledilen şey, aslında ‘değerler’dir (Köktürk, 2006, s. 274).

Tural ise, konuyla ilgili olarak; “değerler, toplumun tarihî birikimi ile ortaya çıkan; toplumun tamamı tarafından kabul gören; toplumun varlık, birlik ve devamının sebebi olarak görülen; tasvip ve teşvik gören; korunan kabulleniş ve inanışlardır. Değerler ve normlar, kültürel kimliğin şekillenmesinde etkili olan kültür unsurlarıdır” (Tural, 1992, s. 29) değerlendirmesinde bulunmaktadır.

En geniş ve genel anlamıyla eğitim, çocuk olsun, genç olsun, yaşlı olsun, insanlarda sosyal hayata ve çağa uygun tutum ve davranış değişikliği sağlamaktır. Eğitimin işlevi topluma sağlıklı bir biçimde uyum yapabilmeleri için insanları etkilemektir. Bu etkileme, geçmişteki sosyal ve ulusal değerleri tanıtır benimsenme, bugünün gerçeklerini gösterme ve geleceğe dönük değerler, hüneler kazandırma yoluyla olur. Çağdaş eğitimin amacı, dünü koruyarak yarını güven altına almaktır... Kısacası eğitimden beklenen üç esas; dünü tanıtırma, bugünü kavratma ve yarına hazırlamadır (Kavcar, 1999, s. 1).

Değer eğitiminin böylesine hayati önem arz ettiği bir düzlemde, eğitimciler büyük sorumluluklar düşmektedir. Eğitimin birincil amaçları arasında yer alan kültürü ve değer yargılarını bir sonraki nesle aktarma işi, öncelikle hangi değerlerin aktarılacağına, bu değerlerin nasıl aktarılacağına, bu süreçte eğitimcilerin sahip olması gereken niteliklerin ve davranışların nasıl olması gerektiğinin tespit edilmesiyle yakından ilgilidir. Bu nedenle sağlıklı bir değer öğretimi programına ve sürecine ihtiyaç vardır.

Değer eğitiminin önem kazanmasının nedenlerinden birisi de hiç şüphesiz insanların gittikçe değerlerden kopması ve amaçsız bir hayata sürüklenmesidir. Çağdaş dünya insanı artık birçok değerden kopmuş, tamamen keyfi ve arzuları için yaşamını sürdürmektedir. Bu tür insanların hayattan tek beklentileri hazdır. Binlerce yıllık geçmişi olan evrensel ve ahlaki değerlerin, bu insanlar için hiçbir bağlayıcılığı maalesef yoktur. Günümüzde, yer altı zenginlikleri için insan hayatını hiçe sayan savaşların artması, terörün tüm dünya ülkelerini kasıp kavurması, kadınların tecavüz edilme ve öldürülme korkusuyla tek başına sokağa bile çıkamaz hâle gelmeleri, insanların organları için kaçırılıp öldürülmeleri, bir tarafta açlıktan ölen insanlar varken diğer tarafta obeziteden ölen insanların olması, çocukların bile her türlü istismara maruz kalmaları gibi olumsuz durumların tamamı, yukarıdaki yargının delili niteliğindedir. Bu

düzlemde değerler eğitimi ile ilgili olarak aşağıda bilim insanlarınca belirtilen görüşler dikkate değerdir.

“Değerler eğitimindeki amaç, kim olduğumuzu, yaptıklarımızı niçin yaptığımızı, ne yapmak istediğimizi anlamamıza yardımcı olabilmektir. Ancak bu arada değerlerin niçin ortaya konduğunu; doğru kararları verebilmek için birer rehber olduklarını, anlayabilmemiz çok önemlidir” (Lebow ve Simon, 1999; Sagie *vd.* 1996 *akt.*: Dönmez, 2011, s. 4).

Değerler, bireylere nelerin önemli olduğunu, nelerin tercih edilmesi gerektiğini ve kısaca nasıl yaşanması gerektiğini öğreten ifadelerdir. Eğitim kurumlarının genel hedefleri içinde vatansever olma, temiz olma, sağlığına dikkat etme, düzenli olma, adil olma, yaratıcı olma, girişimci olma gibi çok sayıda değer bulunmaktadır. Eğitim kurumları bu değerler ışığında öğrencilere nelerin önemli olduğunu ve nasıl yaşanması gerektiği konusunda yön verir (Akbaş, 2008, s. 10).

Kale (2004, s. 319) ise, değerler eğitiminin amacını ise şu sözlerle açıklamaktadır:

Bireyleri evrensel (etik) ve kültürel değerlere ve bunların önemine ilişkin bilinçlendirmek, demokratik tutumlarla, hoşgörüyle çok kültürlülüğü ilişkilendirmek, naturalist bir hümanizmi vurgulamak, tüm değerleri insanın varlık şartları ve olanaklarını geliştirme ölçütüyle değerlendirmek, etik değerlere ilişkin somut problemlerden hareketle hayatı bilgiye ve / veya bilgiyi hayata dönüştürmek.

Tüm bu sebeplerden sonra denilebilir ki; değerler eğitimi, eğitimin her kademesinde yer almalı ve buna yönelik son derece hassas bir şekilde oluşturulmuş öğretim programları ve eğitim süreçleri hazırlanmalıdır. Bu bağlamda yapılacak her çalışmanın amacına ulaşması için aşağıdaki kriterlere dikkat edilmesi gerekmektedir.

1. Bireysel değer sistemlerinin aydınlatılmasında öğrencilere yardım için birçok strateji ve materyal geliştirilmelidir.
2. Yeni fikir ve materyalleri etkili kullanmaları için öğrencilere tecrübeli eğitimciler rehberlik etmelidir.
3. Değer kavramının kurulması için çeşitli teoriler geliştirilmelidir.

4. Çeşitli konularda değerlerle ilgili biyografiler derlenmelidir.
5. Öğrencilere başkalarına nasıl daha iyi hizmet edileceğini öğretmek için diğer insanlarla birlikte olabilecekleri ortamlar sağlanmalıdır.
6. Değer eğitimiyle ilgili araştırmalar hakkında birçok insana bilgi verilmelidir (Grand Rapids, 1970'den *akt.* Dilmaç, 1999, s. 5).

Bridge (2003'den *akt.* Kumbasar, 2011, s. 34) ise, değer eğitiminde dikkat edilmesi gereken ilkeleri şöyle sıralamaktadır:

1. Sevecenlik, dürüstlük, adalet gibi temel etik değerler kişilik eğitimin temelini oluşturmaktadır.
2. Etkili bir kişilik eğitimi programı; düşünsel, duygusal ve davranışsal ahlaki yaşamı bütün yönleriyle birlikte kapsamalıdır. Çünkü iyi kişilik, değerleri anlamak, düşünmek ve bu yönde davranmakla gelişir.
3. Etik kişilik eğitimi bütünü kapsayan bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Evin ve okulun bütün imkânları kişilik eğitimi için kullanılmalıdır.
4. Okul ve aile, düşünceli ve sevecen bir topluluk modeli olmalıdır. Böyle bir ortam iyi insan olmaya istek duyulmasını sağlar. Okuldaki ve evdeki günlük yaşam, koridorlar, oyun alanları, okul otobüsleri gibi ortamlar sorumluluk, iyi kalplilik gibi temel değerleri iletir.
5. Çocuklar etik kuralları uygulayabilecekleri olanaklara gereksinim duyar. Bu yüzden çocuklara adalet, sorumluluk gibi kavramları uygulayabilecekleri ortamlar sağlanmalıdır.
6. Oluşturulan akademik müfredatlar tüm öğrencileri önemseyecek ve hepsinin başarılı olmasına yardımcı olacak biçimde düzenlenmelidir.
7. Okul ve ailelerin temel değerlere bağlı bir iç disiplin anlayışı geliştirmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca okul ve aileler, çocuklara baskı yapmaktan ve ceza vermekten kaçınmalıdır.
8. Aile ve öğretmenler, öğrencilerden bekledikleri değerlere öncelikle kendileri sahip olmalıdır. Çünkü öğrenciden beklenen saygı, iş birliği, dürüstlük gibi değerlere yetişkinlerin de bağlı olması gerekir.

9. Buraya kadar sayılan ilkelerin yaşama geçirilebilmesi için liderlere ihtiyaç vardır. Değerleri kazanırken öğrencilere destek olacak, takım çalışmalarını sağlayacak liderler olmalıdır.

10. Etik kişilik eğitimi verilirken aile, okul ve toplum el ele çalışmalıdır.

11. Her çalışmada olduğu gibi etik kişilik eğitiminin de değerlendirilmesi yapılmalıdır. Bu süreçte okulun ve ailenin değerleri iletmedeki başarısı, öğrencilerin değerleri ne kadar anladığı ve bu değerlere ne derece bağlı olduğu değerlendirilmelidir.

2.1.6. Değerler eğitiminin tarihsel gelişimi

“Son zamanlarda bir hayli popüler olan “değerler eğitimi” oldukça yeni bir kavram olmasına rağmen geçmişte “ahlak eğitimi” ve “karakter eğitimi” gibi adlar altında verilen eğitimin güncel ve geliştirilmiş şeklidir” (Sancak, 2011, s. 16).

“Değerler eğitiminin geçmişinin 1920’li yıllarda Amerika’da yapılan karakter eğitimi çalışmalarına dayandığı görülmektedir” (Elbir & Bağcı, 2013, s. 1323).

“Karakter eğitiminde temel amaç, bireyin küçük yaşlardan itibaren daha anlayışlı, ilgili, ahlaki değerleri olan, üretken, sonraki gençlik zamanlarında kapasitelerini en iyisini yapmak için kullanan, doğru şeyler yapan ve hayatın amacını anlayarak yaşayan bireyler yetiştirmektir” (Battisitch & Hong, 2003’ten *akt.* Güven, 2014).

“1930’lu yıllarda karakter eğitime gösterilen ilgi düşüş göstermiş ve bu ilgisizlik 1960’ların ikinci yarısına kadar sürmüştür. Ancak 1960’lı yılların sonuna doğru hem eğitimciler hem de halk tarafından değerlere gösterilen ilgide canlanma görülmüş, değer eğitimi önem kazanmıştır” (Leming, 1997; Kirschenbaum, 2000). 1970’li yıllarda da Rokeach, Simon, How, Raths, Harmin, Kirschenbaum, Kohlberg gibi isimler ön plana çıkmıştır (Elbir & Bağcı, 2013, s. 1323).

Kirschhenbaum’un (1994, s. 3-6’dan *akt.* Ulusoy & Dilmaç, 2012, s. 55) belirttiği üzere, 1900’lü yıllardan başlayarak ahlak ve değer eğitiminin yöntem ve amaçları üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Değer ve ahlak eğitimi İkinci Dünya Savaşı sonunda geleneksel metotlarla sürdürülmüştür.

1960'ın ortalarında ABD'de Sidney Simon ve arkadaşları tarafından geliştirilen değer açıklama yaklaşımı, 1970'lerin başlarında Kohlberg ve arkadaşları tarafından geliştirilen ve uygulanan adil topluluk okulları gibi yaklaşımlar ile telkine dayalı değer öğretimine alternatif öğretim yolları geliştirilmiştir. 1980'lerden sonra vatanseverlik, aile, sorumluluk ve güven gibi geleneksel değerlere dönüş başlamış, 1992 yılında ise Lickona tarafından karakter eğitimi akımına yeniden dikkatler çekilmiştir (Kirschenbaum, 1995; Lickona, 1992; Yuksel, 2005'ten *akt.* Akbaş, 2008, s. 11).

1990'lı yıllara bakıldığında, toplumdaki ahlaki değerlerin öneminin azaldığı görülürken, bireylerin uyumu ile ilgili değerler ön plana çıkmıştır. Yaşanan ciddi gençlik sorunları ve sosyal yapıdaki bozulmalar değerlerin kazanımını tekrar gündeme getirmiştir. Bu olumsuz gelişmelerin olması nedeniyle de aileler, eğitimciler ve toplumun liderleri pozisyonunda olanlar, okullardaki ahlaki eğitimi tekrar vurgulamaya başlamışlardır (Demircioğlu & Tokdemir, 2008, s. 73).

İngiltere'de ise öğrencilerin duyuşsal ve davranışsal becerilerini geliştirmek ve okullarda disiplin sorunlarını çözmek amacıyla 1997 yılından itibaren Kişisel, Sosyal ve Sağlık Eğitimi / Personal, Social and Health Education (PSHE) programı yürürlüğe girmiştir. Bu programda ders konuları ile vurgulanması istenen değer ve tema arasında ilişki kurulmaktadır. Temel amaç öğrencilerin ahlaki gelişimini sağlamak, vatandaşlık ve din eğitimi vermektir. Değerler eğitimi ulusal eğitimin temel amaçları doğrultusunda ve sistemli bir şekilde modelleştirerek uygulamaya koyan ülkelerden biri de Avustralya'dır. 2003 yılında değerler eğitimi çalışma programı başlatılmış, 2005 yılında ise Avustralya Okulları İçin Değerler Eğitimi Çerçevesi yayınlanmıştır. Bu çalışmalar 2006 ve 2008 yıllarında yürütülen Değerler Eğitimi Okul Projeleri: İyi Örnekler programları ile uygulamaya geçirilmiş, tecrübe ve materyal paylaşımları sağlanmıştır. Geleneksel olarak Şintoizm, Budizm ve Konfüçyanizm dinlerinin şekillendirdiği değerler sistemine sahip Japonya'da ise ahlak eğitimi (moral education) dersi okutulmaktadır. Bu ders ile dört ana tema çerçevesinde toplamda yetmişden fazla değer ve tutum öğrencilere kazandırılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca diğer dersler ve ders dışındaki etkinlikler de ahlak eğitiminde kullanılmaktadır (Kaymakcan & Meydan, 2016).

2.1.7. Değerler eğitiminde yaklaşımlar

Bireysel ve toplumsal yaşam için hayati bir önem teşkil eden değerlerin öğretiminde, farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bunlar:

1. Değerleri Telkin Etme, Aşılama
2. Değerleri Belirginleştirme, Açıklama
3. Değer Analizi
4. Ahlaki Muhakeme
5. Karakter Eğitimi
6. Değerler Eğitiminde Gizil Güç: Örtük Program
7. Vatandaşlık Eğitimi
8. Eylem ve Gözlem Yoluyla Öğrenme

2.1.7.1. Değerleri telkin etme, aşılama

“Telkin yaklaşımı 1920’ler ve sonrasında karakter eğitimi içerisinde temel metot olarak kullanılmıştır. Günümüzde daha çok ordu, izcilik ve dinî kurumlar tarafından kullanılmaktadır. Bu kurumlarda telkin yaklaşımı, yemin etme, ezberleme ve önemli insanların yaşamlarını incelenme şeklinde uygulanmaktadır” (Leming, 1997’den *akt.* Akbaş, 2004, s. 97).

Bu yaklaşımda, “Yeterince söyler ve gösterirseniz insanlar sonunda sizin istediğiniz gibi davranacaktır.” (Welton ve Mallan’dan *akt.* Akbaş, 2004, s. 71) varsayımı söz konusudur. “Bu yaklaşımın temelinde yetişkinlerin, çocukların davranışlarını şekillendirme ve onlara iyi alışkanlıklar kazandırma sorumluluğu olduğu, bu yüzden de değerleri doğrudan öğretmeleri gerektiği anlayışı yatmaktadır” (Halstead ve Taylor, 2000’den *akt.* Doğanay, 2006, s. 267).

Simon (1972’den *akt.* Akbaş, 2004, s. 96)’a göre “değerleri aşılama yaklaşımı daha çok aileler tarafından kullanıldığında etkili olur. Aileler öğütlerle çocuklarının değer ve davranışlarını düzenler. Oysa aynı yaklaşım öğretmenler tarafından kullanıldığında aynı başarıyı göstermez. Çünkü veliler çocukların doğumundan itibaren onların yanında oldukları için öğütlerini açıklamaya yeterince zamanları vardır. Öğretmenler ise çocuklarla sınırlı vakit geçirmektedir.”

Eyler (1989’dan *akt.* Tokdemir, 2007, s. 39)’e göre “yetişkinlerin çocuklara değerleri doğrudan öğretmesine dayalı olan bu yaklaşım özellikle ilköğretim

aşamasında saygı, dikkat, uyum, adalet, doğruluk gibi temel değerlerin öğretilmesinde kullanılır. İlköğretim ders kitaplarındaki okuma parçaları, hikâyeler, örnek olaylar gibi etkinliklerle gerçekleştirilebilecek olan bu yaklaşım, yetişkinlerde ise doğrudan değeri telkin yoluyla uygulanabilir.”

“Telkin/öğüt, aşılama yöntemi ile değer öğretimi ergenlik öncesi çocuklarda daha etkili olabilmektedir. Çünkü ergenlik döneminde birey, yetişkinler olmadan ayakta durabileceğini kanıtlamak durumundadır. Ayrıca bu dönemde ergen, artık yetişkin toplumsal düzeni içine girmek ve sorumluluk yüklenmek ister” (Bacanlı, 2004, s. 51)

2.1.7.2. Değerleri belirginleştirme, açıklama

Bu yöntem de “bireylerin kendi değerlerini açık bir şekilde anlayamayacakları” (Welton ve Mallan’dan *akt.* Akbaş, 2004, s. 71) varsayılmaktadır. Bu nedenle öğretmen öğrencilere yardım eden kişi konumundadır.

“Değerleri açıklama yaklaşımının temeli bireylerin kendi yaşamlarında neyin önemli olduğunu nasıl belirlediklerine dayanmaktadır. Değerleri aşılama yaklaşımının aksine bu yaklaşımda birey neye değer vereceğini başkalarının telkiniyle değil kendi özgür kararı ile verir” (Doğanay, 2006, s. 269). Burada, öğretmen, sadece öğrencilerin sahip oldukları değerlerin farkına varmasına yardım etmekle mükelleftir. Bunu yaparken de dikkat etmesi gereken bazı basamaklar vardır. Akbaş (2004, s. 674), bunları şu şekilde belirtmiştir.

1. Özgürce seçim ya da bağımsız seçim yapma (seçme özgürlüğü).
2. Bir dizi mevcut seçeneği değerlendirdikten sonra alternatifler arasından seçebilme.
3. Her alternatifin olası sonuçlarını düşünerek değerlendirdikten sonra seçebilme.
4. En önemli ve değerli olduğu düşünülen şeyleri ödüllendirme ve değer verme.
5. Serbestçe (özgür) seçilen bir değeri açıkça söyleyebilme.
6. Serbestçe (özgür) seçilen değerle uyumlu olan bir hareket tarzı (tavır) ortaya koyma.
7. Seçilen değerle uyum içerisindeki bir hareket tarzında tekrar tekrar hareket edebilmek.

Harmin ve Simon'a göre ise, bu rehberliğin ve yol göstericiliğin en iyi şekilde gerçekleştirilmesi için takip edilmesi gereken üç basamak vardır (Welton ve Mallon, 1999'dan *akt.* Doğanay, 2006, s. 269). Bunlar:

1. Seçme

- a. Çocukların değerleri özgürce seçmelerini özendirme
- b. Seçme durumuyla karşılaştığında, alternatif seçenekler oluşturmasına yardımcı olma
- c. Alternatifleri değerlendirmede çocuklara yardımcı olma

2. Ödüllendirme

- a. Çocukları nelerin ödüllendirilip, nelerin korunduğu konusunda düşünmeye özendirme
- b. Seçeneklerini başkalarının onaylaması için fırsatlar sunma

3. Davranma

- a. Çocukları seçimleriyle tutarlı yaşaması için özendirme
- b. Yaşamın daha sonraki anlarında bu davranışın tekrarlanması için çocuklara yardımcı olma

Değerleri belirginleştirme yaklaşımı her yaştan birey için tüm alan eğitimlerinde uygulanabilir olma özelliği taşımaktadır. “Öğretmen, değer açıklama yöntemini kullandığında grup tartışması, etkin dinleme, görüşme gibi sözel etkinliklerden yararlanabileceği gibi düşünce kâğıtları, otobiyografi, değer kâğıdı” (Bacanlı, 1999, s. 26) gibi etkinlikleri de kullanabilir.

“Değerleri belirginleştirme yaklaşımı 1960-1980 yılları arasında etkili olmuş, 1980’li yıllardan sonra önemini kaybederek eleştirilmeye başlanmıştır” (Dilmaç, 2007, s. 38).

“Leming 75’ten fazla araştırma sonucunu inceledikten sonra değerleri belirginleştirme yaklaşımının istenilen davranış değişimini sağlayamadığı sonucuna varmıştır” (Welton ve Mallan, 1999’dan *akt.* Doğanay, 2006, s. 272). “Hatta değerleri belirginleştirme yaklaşımı öncülerinden Kirschenbaum da son zamanlarda bu görüşünü terk etmiş; başka bir yaklaşım olan karakter eğitimine inandığını belirtmiştir” (Dilmaç, 2007, s. 38).

2.1.7.3. Değer analizi

Amerikan Sosyal Bilgiler Ulusal Kurulu tarafından geliştirilen (Metcalf, 1971'den akt. Bacanlı, 1999, s. 20) değer analizi yaklaşımı dikkati, derinlemesine düşünmeyi ve üst düzey zihinsel süreçleri ön plana çıkaran bir yaklaşımdır.

Sosyal bilimciler tarafından geliştirilen bu yaklaşımın temel amacı, değerlerle ilgili sorunlarla karşılaşan öğrencilerin karar vermelerini sağlamak için bilimsel araştırma ve mantıksal düşünme sürecini kullanmalarına yardımcı olmaktır. Bu yaklaşımda değer içeren soru ya da sorunlar mümkün olduğunca duygular katılmadan ve akıl yürütmeye dayalı olarak çözülmeye çalışılır. Bu süreçte üst düzey bilişsel süreçler kullanılır (Doğanay, 2006, s. 272).

Bu yaklaşımın amaçlarını, Bacanlı (1999, s. 22) ise, şöyle belirtmektedir:

1. Öğrencilere, bir değer nesnesini belli bir şekilde değerlendirmeyi öğretmek,
2. Öğrencilerin, söz konusu değer nesnesi hakkında en akılcı yargıya ulaşmalarına yardım etmek,
3. Öğrencilere, en akılcı yargıya ulaşmayı öğretmek,
4. Öğrencilere, bazı değer nesneleri hakkında genel bir değer yargısını paylaşan bir grubun üyesi olunabileceğini öğretmek.

“Bu yaklaşımda öğrenciler, örnek olaylarla ahlaki düşünme becerisini kazanırlar. Aynı zamanda öğrenciler, bilimsel problem çözme yöntemini sosyal problemlere uygulamayı da öğrenirler” (Akbaş, 2004, s. 77).

Coombs ve Meux (1971'den akt. Dilmaç, 2007, s. 39) değer analizi yaklaşımının başarılı olması için üç öneride bulunur. Bu öneriler sırasıyla şunlardır:

1. Öğrencilere mantıklı kararlar alabilmeleri için yardımcı olunmalıdır.
2. Öğrencilerin yetenek ve eğilimlerini geliştirmek için mantıklı karar mekanizmaları oluşturmaları sağlanmalıdır.
3. Öğrencilere yaşadıkları değer çatışmalarını nasıl çözecekleri öğretilmelidir.

Tokdemir (2007, s. 43) ise, değer analizi yaklaşımının değer açıklama yaklaşımından farkının, değer analizi yaklaşımının kanıtların toplanması ve değerlendirilmesi aşamalarını içermesi olduğunu belirtmiş ve bu yönüyle problem

çözme yöntemine benzeyen bu yaklaşımın hem değer açıklama hem de telkin yaklaşımından daha üstün özelliklere sahip olduğunu vurgulamıştır.

2.1.7.4. Ahlaki muhakeme

“Ahlaki muhakeme yaklaşımı Piaget ve Kohlberg’in bilişsel muhakeme, bilişsel düşünme, değer ikilemleri ve karar verme süreçleri ile ilgili araştırmalarına dayanır” (Fernandes, 1999’dan *akt.* Yazıcı, 2006, s. 508).

Uygulanacak olan etkinliklerin seviyeye uygun olmasına ve dönemin değer anlayışına dikkat edilmek şartıyla, tüm eğitim kademelerinde kullanılabilir bir yapı arz eden ahlaki muhakeme yaklaşımının amacı; “öğrencilerin davranışlarına rehberlik edecek ahlaki ilkeler geliştirmelerine yardımcı olmaktır. Bu yaklaşımda öğrenci ileride karşılaşabileceği durumlarla yüz yüze getirilir. Böylece öğrenci gelecekteki davranışının toplumun beklentilerini karşılayıp karşılamadığını öğrenir” (Akbaş, 2008, s. 16).

“Kohlberg tarafından geliştirilen bu yaklaşımda amaç öğrencilere verilen ahlâkî ikilem içeren hikâyelerle onların ahlâkî yargılarını ortaya çıkarmaktır. Kohlberg yaptığı araştırmalarda aynı hikâyelere farklı yaş grubunda bulunan öğrencilerin farklı yargılarda bulunduğunu saptamıştır. Araştırmaları sonucunda öğrencilerin gelişme dönemlerinin üç düzey ve altı basamakta toplandıklarını görmüştür” (Selçuk, 2000, s. 112).

I. Gelenek öncesi düzey: Bu düzeyde değerler dışa bağımlı, kişinin kendi ihtiyaçları ön plandadır.

1. Dönem: Ceza ve itaat (4–6 yaş); kişi cezadan kaçındığı için kurallara uyar.
2. Dönem: Çıkara dayalı alış-veriş (6–9 yaş); ödüle ulaşmak için kurallara uyar.

II. Geleneksel Düzey: Başka kişilerin ve grupların ihtiyaçlarını dikkate alır. Geleneksel değerler benimsenir.

3. Dönem: Kişiler arası uyum (10–15 yaş); iyi çocuk evresinde olup başkalarının onayını almak için kurallara uyar.
4. Dönem: Kanun ve düzen (15–18 yaş); otoriteye, sosyal kurallara ve kanunlara suçluluk ve dışlanma kaygısından dolayı uyar.

III. Gelenek Ötesi Düzey: insan haklarının gözetildiği evrensel değerler benimsenir.

5. Dönem: Sosyal anlaşma (18–20 yas); davranışlarına insanlığın ortak mutluğu için gerekli olan değerler yön verir.

6. Dönem: Evrensel ahlâkî ilkeler (20-üstü); davranışlarına insan hakları, eşitlik, demokrasi, özgürlük gibi evrensel ilkeler yön verir.

“Kohlberg’e göre bu evreler evrenseldir, hiyerarşiktir ve yapısal olarak bütündür. Kişi geçiş dönemi hariç bu basamaklardan birine göre davranır. Onun hangi düzeyde olduğunu saptamak içinse kendisine sunulan sözel ikilemlere verdiği yanıtlar değerlendirilir” (Doğanay, 2006, s. 274).

“Kohlberg’in, bireylerin bulunduğu ahlâkî yargılama basamaklarının kestirimi için kullandığı metodu, önceden ahlâkî ikilemleri tanıtan hikâyelerin verildiği yarı standart, yapısal bir mülakattan oluşur. Bu hikâyelerin her birinde, mülakata katılan kişiden, hikâyedeki kişilerin çatışan taleplerle karşılaştıkları bir durumu tasavvur etmesi istenir” (Çiftçi, 2003, s. 55).

Beyer (1978’den *akt.* Doğanay, 2006, s. 276)’e göre ahlaki tartışmalar altı aşamada gerçekleşir: Birinci aşama, çocuklara bir örnek olay üzerinden gerçek yaşamda karşılaşılabilecekleri bir ikilemin sunulmasıdır. İkinci aşamada verilen bu ikilem için geçici yanıtlar alınır. Bu aşamada bireylerin o yanıtı niye verdiğini açıklaması önemlidir. Üçüncü aşamada küçük gruplar oluşturularak yanıtlar bu gruplarda tartışılır. Dördüncü aşamada gruplar oluşturdukları görüşleri bir sözcü aracılığıyla sınıfa sunar. Ardından öğretmen tahtayı ikiye böler ve öğrencilerin iki seçenek için görüşleri yazılır. Altıncı adımda hep beraber öneriler üzerinde düşünülerek bir sonuca erişilmeye çalışılır.

2.1.7.5. Karakter eğitimi

1990’lı yıllardan itibaren değerler eğitimi yaklaşımları arasında en önemli görüleni karakter eğitimidir (Tokdemir, 2007, s. 43). Lickona’ya göre karakter eğitimi insanların temel etik değerleri anlaması, onları önemsemesi ve onlar doğrultusunda davranması için kasıtlı olarak yapılan çabaların tümü iken Scot (*akt.* Doğanay, 2006, s. 278)’a göre değerlerin eğitiminde öğretmenin rol ve otoritesinin kullanılması, ahlaki erdemlerin aşılması, çocuk ve gençlerin itaatinin sağlanmasıdır.

Karakter eğitiminin öncülerinden biri olan Licona (1991'den *akt.* Doğanay, 2006, s. 278)'ya göre toplumda uyuşturucu kullanımı, cinsel taciz, şiddet gibi yıkıcı davranışlar artmıştır. Bu davranışların ortadan kaldırılması için organize çaba gerekmektedir. Çünkü iyi karakter kendiliğinden oluşmaz, ahlaki değerleri anlama ve içselleştirme ile gelişir. Bu yüzden bireylere sağlam bir karakter eğitimi verilmelidir.

Çağdaş dünya toplumlarında gitgide yaygınlaşan saygısızlık, sevgisizlik, sorumsuzluk, hırsızlık, şiddet eğilimi, bağımlılık, bencillik, alkolizm vb. olumsuz durumların önüne geçebilmenin en iyi yollarından biri de karakter eğitimidir. Bu nedenle sağlıklı ve etkin bir karakter eğitimi olan ihtiyaç, hiç bu kadar fazla olmamıştı.

Başaran (1997, s. 93)'a göre karakter eğitiminde üç yol izlenir. Bu yollardan birincisi öğrencilere ahlâk kuralları vermek ve bu kurallar için araştırmalar yaptırmaktır. İkinci yol ise öğrencilere ahlâk kurallarını anlatmak ve bu konuda yazılmış kitapları okutmaktır. En etkili olan üçüncü yol ise öğrencinin karşı karşıya kaldığı ahlaki sorunların çözümünde onlara kılavuzluk etmektir.

Bireyin karakterini şekillendirmede ailenin yanı sıra okullar da önemli bir fonksiyona sahiptir. Ailede daha ziyade plansız yapılan karakter eğitimi okullarda planlı etkinlikler aracılığıyla yapılır. Cronbach (1978'den *akt.* Başaran, 1997, s. 193)'a göre okulların karakter eğitimindeki görevleri şunlar olmalıdır:

1. Öğrencinin güven içinde olacağı bir çevre hazırlayarak onun duygusal olgunluğa ulaşmasına yardım etmelidir.
2. Öğrencinin ahlâklı olma arzusunu desteklemelidir.
3. Karşılaşılan ahlaki çatışmaların akılcı yollarla çözülebileceği öğrencilere öğretilmelidir.
4. Öğrencileri belli yaşantıların içine sokarak, onlara, ortaya çıkan ahlaki çatışmaları çözmesi için fırsat sunmalıdır.
5. Öğrencinin kazandığı bu yaşantılarla, bilinçli olarak ahlaki kavramlara ulaşmasına yardım etmelidir.

Birçok etken gibi öğretmen faktörü de karakter eğitiminde önemli bir yere sahiptir. Ryan (1999'dan *akt.* Akbaş, 2004, s. 70), okullarda başarılı bir karakter

eğitiminin gerçekleştirilmesi için öğretmenlerin bazı ilkelere dikkat etmesi gerektiğini belirtmiş, bu ilkeleri on maddede toplamıştır. Bu ilkeler şöyle özetlenebilir:

1. Öğretmen karakteriyle model olmalı, karakterini kendi yapılandırılmalıdır.
2. Öğretmenler, öğrencilerin ahlaki karakterlerini geliştirmeli ve onlarda mesleki sorumluluk ve bilinç oluşturmalarıdır.
3. Öğretmenler hayatta neyin doğru ve yanlış olduğu konusunda öğrencilerle bilinçlendirici konuşmalar yapmalıdır.
4. Ahlaki konuların dağılımında kendisi hakkındaki düşüncelerini açıkça ifade edebilmelidir.
5. Öğretmenler, öğrencilerin birbirleriyle aynı duyguları paylaşmasına yardımcı olmalıdır.
6. Öğretmenler, sınıfta ahlaki anlamda, olumlu bir ortam oluşturmalarıdır.
7. Öğretmenler, okulda ve toplumda öğrencilerin ahlaki davranışları sergileyebilecekleri uygun ortamlar oluşturmalarıdır.
8. Öğretmenler velilerle güçlü ilişkiler kurmalı, okulda iş birliğini sağlamalıdır.
9. Karakter eğitimi tek bir ders veya öğretmenle sınırlı kalmamalı, derslerin tümüne konu edilmeli ve bütün öğretmenler bu bağlamda tam bir iş birliği içerisinde çalışmalıdır. Okul tüm çalışanları ve ortamları ile karakter biçimlendirme merkezi misyonunu taşımalarıdır.
10. Öğretmen, öğrencilerin karakter eğitiminde edebî metinleri kullanmalıdır.

Lickona *Educating for Character* isimli kitabında, dikkatleri yeniden karakter eğitimi üzerinde toplayarak, başarılı bir karakter eğitimi için 12 önemli stratejiye vurgu yapmıştır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Lickona, 1991'den akt. Doğanay, 2006, s. 278-281):

Tüm Okulu Kapsayan Stratejiler

1. Sınıf Dışındakileri de Koruma ve Önemseme: Okullar hem kendi ülkelerindeki hem de yabancı ülkelerdeki yardıma muhtaç insanların varlığından öğrencileri haberdar ederek okul dışında kalan insanların da önemsendiğini öğrencilere gösterebilir.

2. Okulda Pozitif Değerler Kültürü Yaratma: Okul müdürleri herkesin birbirini sevdiği ve saydığı bir biz kültürü yaratarak, öğrencilerin okul yönetimine demokratik katılımını sağlayarak ve oluşturulan kültüre aileleri de katarak etkili bir değerler kültürü oluşturabilir.

3. Aile ve Çevreyi de Karakter Eğitiminin Bir Parçası Olmaya Davet Etme: Okullar ailelerle iş birliği yaparak evde çocukların yapması ve yapmaması gerekenleri tartışabilir, etkili anne-baba seminerleri düzenleyebilir, velilere anket uygulayarak çocuklarında istedikleri ahlaki özellikleri belirleyebilir.

Öğretmenlerin Sınıflarında Bireysel Olarak Kullanabilecekleri Stratejiler

1. Etik Kılavuz, Bakıcı ve Model Olarak Öğretmen: Öğretmenler hakaret, kayırma, dövme gibi davranışlardan uzak durarak öğrencilere hak ettiği sevgi ve saygıyı eşit bir şekilde göstererek, akıl yürütmeye dayalı tekniklerle öğrencilerin ahlaki gelişim düzeylerini yükselterek, davranışları hakkında onlara geri bildirim vererek öğrencilerine iyi örnek olabilir.

2. Herkesin Birbirine Saygı Duyduğu ve Önemsediği Bir Sınıf Ortamı Yaratmak: Öğretmenler böyle bir ortamı sağlamak için öğrencilerin birbirini daha iyi tanımalarına yardımcı olabilir, sınıfın oturma düzenini değiştirebilir, bir sınıf kataloğu hazırlayarak grup çalışmalarına ağırlık verebilir.

3. Ahlaki Disiplin Sağlama: Öğretmenler sınıf içinde disiplini sağlamak için kuralları öğrencilerle birlikte oluşturabilir, kurallara uygun davranmamanın sonuçlarını öğrencilere gösterebilir ya da öğrencilerin öz disiplin geliştirmelerini sağlayıcı etkinlikler yapılabilir.

4. Demokratik Bir Sınıf Ortamı Oluşturmak İçin Sınıf Toplantıları: Etkili bir sınıf toplantısı için öğretmenler sınıfı çember biçiminde oturtmalı, toplantıların amacını içeriğini ve kurallarını belirlemeli, problemi birlikte tartışmak için ikili gruplar oluşturmalı, öğrencilerin görüşlerini grup arkadaşıyla paylaşmasını istemeli, tüm sınıfın problemi tartışmasını sağladıktan sonra toplantıyı sona erdirmelidir.

5. Değerleri Eğitim Programının Bir Parçası Olarak Öğretme: Öğretmenler değerleri eğitim programının bir parçası hâline getirerek öğrencilerin karakter gelişimine katkı yapabilir. Bunun için öğretmen farklı insan ve kültürlerle saygıyı temel alan çok kültürlü bir bakış açısıyla konuları işleyebilir, bazı değerlerin önemini vurgulamak adına sınıfa konuk davet edebilir, değerlerin

geliştirilmesi ile ilgili hazırlanmış programlardan ya da kaynaklardan yararlanabilir.

6. İş Birliğine Dayalı Öğrenmeyi Kullanma: Öğretmenler sınıf içinde işbirlikçi öğrenmenin etkili bir şekilde uygulanması için sınıfta birliktelik havası yaratmalı, iş birliğini kolaylaştırıcı beceriler öğretmeli, her üyenin grupta etkin çalışabilmesi için önlem almalı, grup üyelerine roller vermeli, iş birliğini bir görevle birleştirmelidir.

7. Vicdan Geliştirme: Öğretmeler öğrencilerin öğrenmeye değer vermelerini ve yaptıkları işin önemine inanmalarını sağlamalıdır. Bunun için onların kendi kendilerini değerlendirmelerini desteklemeli, başarılarını sınıfta kutlamalı, öğrenme stillerini dikkate almalı, öğrencilerde diğerlerinin yaşamlarını etkileme duygusu ve bilinci geliştirmelidir.

8. Öğrencilerin Ahlaki Gelişim Düzeylerini Yükseltme: Öğretmenler okuma, araştırma, rol oynama, günlük yazma, ikilem tartışması gibi yollara başvurarak öğrencilerin ahlaki akıl yürütme süreçlerini geliştirebilir.

9. Çatışma Yöntemini Öğretme: Öğretmenler öğrencilerin karşılaştığı çatışmaları güç ve şiddete başvurmadan barışçıl yollarla çözmelerine yardım etmeli, onlara sosyal beceriler kazandırmalıdır.

2.1.7.6. Değerler eğitiminde gizil güç: örtük program

“Gizli müfredat, olarak adlandırılan örtük program, öğrencilerin günlük normal faaliyetleri çerçevesinde öğrendikleri anlam, inanç ve doğruları ifade eder” (Taşpınar, 2009, s. 27).

Resmi programlarda öngörülen etkinliklerin dışında, öğretim sürecine dair her şeyi içerisine alan örtük program, önceden planlanmamış olması nedeniyle doğaçlama bir özellik arz eder. Öğretmenin sözlerinden ve davranışlarından başlayıp aile – yönetici ilişkilerine kadar çok geniş bir kapsama sahip olan örtük program, resmi programların eksikliklerini telafi etme bağlamında da önemli görülmektedir.

“Değerler en iyi sosyal öğrenme, model alma ve taklit yoluyla öğrenilir. Bu nedenle okulun yönetim biçimi, öğretmenlerin birbiriyle ve öğrencilerle olan iletişim biçimi gibi örtük program içerisinde yer alan unsurlar çocuklara aktarılmaya çalışılan değerler üzerinde önemli etkilere sahiptir” (Taşpınar, 2009, s. 26-27).

Çocuklara değerler aktarılırken açık ve örtük program uygulamaları birbirini desteklemelidir. Çünkü eğer bir öğretmen demokratik değer olarak düşünce özgürlüğünden bahsediyor fakat öğrencilerin sınıfta düşüncelerini özgürce ifade etmesine izin vermiyorsa ya da iş birliğinin öneminden bahsedip yarışmacı bir öğrenme yaklaşımı izliyorsa bu ortamda ifade özgürlüğü ve iş birliği değerlerinin kazanımı oldukça güçtür (Doğanay, 2006, s. 282).

Çocuklar üzerinde resmi programlar kadar etki düzeyine sahip örtük program, öğretim sürecinde göz ardı edilemeyecek bir öneme sahiptir. Bu nedenle eğitim – öğretim sürecinin tüm basamaklarındaki görevli kişilerin, rol model olma konusunda azami bir dikkat göstermeleri gerekmektedir.

2.1.7.7. Vatandaşlık eğitimi

“Vatandaşlık sosyal kurallara bağlı olma, uzlaşma gibi daha çok toplumsal değerleri içerir ve vatandaşlık eğitimi sorumlu ve yeterli vatandaş olmak için gerekli bilgi, beceri ve anlayışın geliştirilmesine odaklanır” (Ersoy, 2007, s. 9).

“İnsan ve vatandaş” olarak kişilere sahip olduğu hakları bilme, kullanma ve koruma bilinci kazandırmanın yanı sıra; aynı haklara başkalarının da sahip olduğu gerçeğinden hareketle diğer insanların haklarına saygı duyma alışkanlığı kazandırma sürecine vatandaşlık eğitimi denir (İşcan ve Demir, 2009, s. 123).

Kirschenbaum (1995’ten akt. Akbaş, 2008, s. 19-20)’a göre vatandaşlık eğitimi bireylere devletin kanuni ve siyasi ilkelerinin verildiği bir eğitimidir ve bu eğitim kamunun iyiliği, kişisel haklar, adalet, eşitlik, doğruluk, vatanseverlik gibi değerleri içerir.

Devletine bağlı, sorumluluklarını yerine getiren vatandaşlar yetiştirmek için vatandaşlık görevinin gerektirdiği bilgi, beceri ve değerlerin herkese aynı şekilde verilmesi, herkesin ortak eğitimden geçirilmesi gerekir. Bu durumu sağlamak amacıyla vatandaşlık eğitimi okulların görevi hâline gelmiştir. Okullar bu görevi yerine getirirken bireylere devletin yapısı, işleyişi, kurumları hakkında bilgi vermeli, devleti sevdirmeli, görev bilinci ve sorumluluk aşlamalıdır (Akbaş, 2008, s. 19).

Devletine ve milletine karşı olan görevlerini yerine getirme konusunda sorumluluk değerine sahip bireyler yetiştirme işi, vatandaşlık eğitiminin özünü

oluşturur. Bireyleri bu anlamda eğitime işi ise, okulların sorumluluğundadır. Bu nedenle okullarda, bu amaca hizmet edebilecek uygun ortamlar oluşturulmalı ve buradaki öğrencilerin, gerek vatandaşlık bilinci kazanması gerekse demokratik değerleri edinmesi konusunda son derece hassas davranılmalıdır.

2.1.7.8. Eylem ve gözlem yoluyla öğrenme yaklaşımı

Sims'e (2003) göre de eğitimde kazandırılmaya çalışılan ilkeler ve hareketler öğrencinin anlayışı ve yapısıyla tutarlı olduğu zaman gelişme daha hızlı olur. Eğer tutarsızlık varsa güvensizlik oluşur ve ilerleme kaydedilemez. Bu bakış açısıyla baktığımızda, bir değer öğrenci kazandırılması için o değer açıklanması, öneminin anlatılması, telkin edilmesi gibi yöntemler tek başlarına yetersiz kalmaktadırlar. Bunların yanında, değerlerin bireyler tarafından benimsenmesi yani içselleştirilerek davranış hâline dönüşebilmesi için, bu değerlerin olumlu ya da olumsuz yönlerinin bireyler tarafından fark edilmesi ve bireyin, bunları, kendi yaşantısıyla ve düşünceleriyle özdeşleştirmesi gerekmektedir.

“Eylem yoluyla öğrenme sürecinde öğrencilerin yaparak, yaşayarak, öğrenmelerini sağlayacak sosyal etkinlikler düzenlenmesi üzerinde durulmaktadır” (Aktepe ve Tahiroğlu, 2016, s. 377).

Gözlem yoluyla öğrenme sürecinde ise; bilindiği gibi çocuklar sosyal davranışlarının birçoğunu çevrelerindeki sosyal yaşamı (günümüzde bu duruma filmler, diziler, çeşitli televizyon programları, internet ve benzerleri de eklenmektedir) gözlemleyerek ve model alarak edinirler. Bu model aldıkları kişiler; öğretmen, anne, baba, arkadaş, film yıldızı, şarkıcı, futbolcu, basketbolcu vb. olabileceği gibi bir siyasetçi veya din adamı da olabilmektedir. Burada eğitimcilerle düşen görev öğrencilerin model aldıkları kişilerin olumlu değerlerini ön plana çıkararak (mümkünse olumlu davranışlar izlenerek ve gözlenerek) bu değerlerin içselleştirilmesine yardımcı olmaktır (Tahiroğlu, 2014).

2.1.8. Türkçe dersi öğretim programları ve değerler eğitimi

Öğretim programları eğitim-öğretim sürecinin en önemli ve kritik bileşenlerinden birisidir. Eğitim-öğretimin sağlıklı işleyebilmesi için tüm ayrıntılarıyla planlanmış öğretim programları vazgeçilmez bir şart olarak karşımıza çıkmaktadır (Durukan, 2008). Öğretim programı; “okulda ya da okul dışında bireye kazandırılması

planlanan, bir dersin öğretimiyle ilgili tüm etkinlikleri kapsayan yaşantılar düzeneği” (Demirel, 2004, s. 4) olarak tanımlanmaktadır. “Öğretim programlarının bir ülkenin eğitim felsefesi doğrultusunda hazırlanması ve bu programlarla öngörülen insan tiplerinin yetiştirilmek istenmesi, programların önemini artırmaktadır” (Durukan, 2008, s. 150). Ülkemizde yapılan bütün ders programları, özelde Türkçe dersi öğretim programları, incelendiğinde bazı kritik noktaların göz ardı edildiği görülmektedir.

İlköğretimden yükseköğretimin sonlarına kadar öğrencilere ana dili eğitimi verilse de istenilen başarı düzeyine ulaşamadığı görülmektedir. Bunun temel sebeplerinden biri olarak Türkçe öğretim programlarındaki eksiklikler ve yetersizlikler gösterilebilir. Farklı kademe programlarının farklı kurullar tarafından hazırlanması ve bu kurullar arasında yeterli koordinasyonun sağlanamamış olması nedeniyle öğretim programlarında sürekliliğin sağlanamaması, öğrenme alanlarının dengeli bir dağılım izlememesi, kazanımların sınıflara dağılımında öğrenci gelişim düzeylerinin tam anlamıyla gözetilmemiş olması, gerek ilk okuma yazma öğretiminde gerek kazanımlar düzeyinde farklı öğrenme stillerine sahip öğrencilerin göz önünde bulundurulmaması, kazanımların millî, manevi ve ahlaki değerlere yeterince yer vermemesi, Türkçe öğretmenliği lisans programının dersler bakımından öğretmen adaylarının alan bilgisi düzeyini artırmada yeterli düzeyde olmaması, Türkçe eğitimi lisansüstü programlarının farklı ana bilim dallarına ayrılmaması yüzünden daha özelleştirilmiş çalışmaların engellenmesi... müfredatlarla ilgili sorunlar olarak tespit edilmiştir (Alyılmaz, 2010, s. 743-744).

“1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu’nda Türk Millî Eğitiminin genel amaçları içerisinde “Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlılık; millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerleri benimseme; Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı görev ve sorumlulukları yerine getirme; dengeli ve sağlıklı kişilik ve karaktere sahip olma; kendilerini ve toplumu mutlu kılacak bir mesleğe sahip olma” hedefleri vurgulanmıştır” (Durukan, 2008, s. 151). Tarihî süreç içerisinde, yapılan Türkçe dersi öğretim programlarının en önemli eksikliklerinden birisi de; genel amaçlarda yer almasına rağmen kazanımlarda millî, manevi ve ahlaki değerlere / tutumlara yönelik ifadelerin yer almaması durumudur (Durukan, 2008a). Aşağıda, geçmişte yayınlanan bazı Türkçe dersi öğretim programlarında değerler konusunun nasıl işlendiği dikkatlere sunulmaya çalışılmıştır.

“Türkçe derslerinde, farklı edebi eserler aracılığıyla öğrencilerin doğru ve güzel konuşma, kuralına uygun yazma ve dinleme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmekte ayrıca incelenen eserlerdeki değerler öğrencilere aktarılmaktadır” (Yaman *vd.*, 2009, s. 108). Türkçe dersinin bu görevi 1981 İlköğretim Okulları Türkçe Eğitim Programı’nda şu şekilde ifade edilmiştir (MEB, 1981, s. 4).

Ulusal kültürümüzün yeni kuşaklara aktarılması, ortak bir kültür yoluyla kuşaklar arasında bağlılık kurulmasının sağlanması, millî eğitimimizin temel görevleri arasındadır. Okulda bu görevin yerine getirilmesinde en büyük ağırlık ve sorumluluk Türkçe derslerine düşmektedir. Çünkü ulusal kültürümüzün en canlı, en birleştirici, millî şuuru en iyi biçimde yaratıcı, ulusal ve yurt sevgisini besleyip güçlendirici örnekleri, Türkçe yazılmış sanat eserleridir ve çocuk, bu eserlerin ilk örnekleri ile Türkçe derslerinde karşılaşacaktır.

Türkçe dersleri bir bilgi dersi olmaktan ziyade, beceri ve tutum dersi olma özelliği göstermektedir. Türkçe derslerinin bir dil dersi olması ve dilin de kültürün en önemli unsurlarından biri sayılması, bu dersin dil becerilerini geliştirici özelliğinin yanı sıra kültürel işlevinin de var olmasını gerekli kılmaktadır. Anlama ve anlatma etkinlikleri olan okuma, yazma, konuşma ve dinleme/izleme faaliyetleri dersin beceri kısmını oluştururken, ana dili sevgisi ve bilincini geliştirme ile millî, manevî, ahlâkî ve evrensel değerleri benimseme de Türkçe derslerinin tutum yönünü oluşturmaktadır (Durukan, 2008, s. 157).

2006’da yürürlüğe giren İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı’nın amacı ise şu şekilde açıklanmıştır (MEB, 2006, s. 3).

“Dinledikleri, izlediklerini ve okuduklarını anlayan; duygu, düşünce ve hayallerini anlatan; eleştirel ve yaratıcı düşünen, sorumluluk üstlenen, girişimci, çevresiyle uyumlu, olay, durum ve bilgileri kendi birikimlerinden hareketle araştırma, sorgulama, eleştirme ve yorumlamayı alışkanlık hâline getiren, estetik zevk kazanmış ve millî değerlere duyarlı bireyler yetiştirilmesi amaçlanmıştır.”

2015 Türkçe Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı’nın ise (MEB, 2015, s. 4) temel yaklaşımı “Türkçe Dersi Öğretim Programı ile basılı ve elektronik ortamlarda dinlediklerini ve okuduklarını anlayan, kendilerini yazılı ve sözlü olarak ifade eden;

eleştirel, yansıtıcı ve yaratıcı düşünen, millî, manevi ve evrensel değerlere duyarlı bireyler yetiştirilmesi amaçlanmıştır.” şeklinde ifade edilmiştir.

Son olarak yayınlanan ve 2017-2018 eğitim – öğretim yılından itibaren 1., 5. ve 9. sınıflarda uygulanmaya başlayacak olan 2017 İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda ise, “Öğretim Programının Temel Felsefesi” başlığı altında şu ifadelere yer verilmiştir (MEB, 2017, s. 3):

Eğitim, bireyin içerisine doğduğu millî, manevi ve kültürel değerler başta olmak üzere, yetenek, beceri, tutum, estetik duyarlılık gibi davranışlar kazanılmasını içeren bir süreçtir. (...)

Sosyal beceriler başkaları ve çevreyle olumlu etkileşimi destekleyen davranışlardır. Bu beceriler içerisinde başkalarının duygularını anlama, grup etkinliklerinde yer alma, cömertlik, yardımseverlik, başkalarıyla iletişimde bulunma, müzakere etme, sorun çözme ve benzerleri yer alır. Burada önemli olan, kendisiyle ve toplumuyla uyum içinde, sorumluluklarını bilen ve gereğini yerine getirebilen, bir yandan millî, diğer yandan da evrensel değerleri içselleştirmiş öz güven sahibi bireyler yetiştirmektir.

Aynı öğretim programının “Öğretim Programında Temel Beceriler” başlığı altında ise, eğitimin “bireyin içerisine doğduğu kültürel değerler başta olmak üzere, yetenek, beceri, tutum, estetik duyarlılık ve olumlu davranışlar kazanılmasını içeren bir süreç” (MEB, 2017, s. 5) olduğu vurgulandıktan sonra MEB’in eğitim politikasının ve öncelikli hedefinin “temel eğitim almış öğrencilerin millî, manevi, evrensel değerlere sahip; hem akademik hem de sosyal anlamda başarılı olabilen; teknolojik gelişmelere uyum sağlayabilen; kendisine, toplumuna ve farklı kültürlere karşı yüksek düzeyde farkındalıkla saygı duymayı başarabilen, hayata hazır, mutlu ve sağlıklı bireyler olarak yetişmelerini sağlamak” (MEB, 2017, s. 5) olduğu belirtilmiştir.

Ayrıca, yine aynı başlık altında, “Sosyal ve Vatandaşlıkla İlgili Yeterlilik” maddesinin altında değerlere yönelik olarak “Bu yetkinlik, aynı demokratik prensiplere saygı gibi ulusal bağlılığı sağlamak için gerekli olan ve paylaşılan değerlere anlayış ve saygı göstermek kadar sorumluluk hissini ortaya koymayı da içermektedir” (MEB, 2017, s. 6) ifadelerine yer verilirken “İnisiyatif Alma ve Girişimcilik” maddesi altında ise değerlere yönelik olarak “Bu yetkinlik, etik değerlerin farkında olmayı ve iyi

yönetim becerilerine sahip olmayı gerektirmektedir” (MEB, 2017, s. 6) ifadesi yer almaktadır.

2017 İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın “Öğretim Programında Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı” başlığı altında ise, ölçme ve değerlendirmenin temel amacının “öğretim programlarındaki bilgi, beceri ve değerlerin istenilen düzeyde kazandırılması” (MEB, 2017, s. 7) olarak belirtilmektedir.

2006 İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programının Genel Amaçları incelendiğinde 9, 10. ve 11. maddelerin bazı değerleri kazandırılmaya yönelik olduğu görülür (MEB, 2006, s. 4):

9. Madde: Türk ve dünya kültür ve sanatına ait eserler aracılığıyla millî ve evrensel değerleri tanımaları,

10. Madde: Hoşgörülü, insan haklarına saygılı, yurt ve dünya sorunlarına duyarlı olmaları ve çözümler üretmeleri,

11. Madde: Millî, manevi, ahlaki değerlere önem vermeleri ve bu değerlerle ilgili duygu ve düşüncelerini güçlendirmeleri amaçlanmaktadır.

2015 Türkçe Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı'nın (MEB, 2015, s. 5) genel amaçlarında da millî değerlere vurgu yapılmıştır:

Madde 12: Millî, manevi, ahlaki, tarihî, kültürel, sosyal, estetik ve sanatsal değerlere önem vermelerini sağlamak; millî duygu ve düşüncelerini güçlendirmek,

Madde 13: Türk ve dünya kültür ve sanatına ait eserler aracılığıyla millî ve evrensel değerleri tanımalarını sağlamaktır.

2017 İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın genel amaçlarını incelediğimizde ise, “öğrencilerin hayat boyu kullanabilecekleri dinleme/izleme, konuşma, okuma ve yazma ile ilgili dil becerilerini ve zihinsel becerileri kazanmaları, bu becerileri kullanarak kendilerini bireysel ve sosyal yönden geliştirmeleri, etkili iletişim kurmaları, Türkçe sevgisiyle, istek duyarak okuma ve yazma alışkanlığı edinmelerini sağlayacak şekilde bilgi, beceri ve değerleri içeren bir bütünlük içinde” (MEB, 2017, s. 10) yapılandırılan programda değerlere ilişkin aşağıdaki iki maddeye yer verilmiştir.

- Millî, manevi, ahlaki, tarihî, kültürel, sosyal değerlere önem vermelerinin sağlanması, millî duygu ve düşüncelerinin güçlendirilmesi,
- Türk ve dünya kültür ve sanatına ait eserler aracılığıyla estetik ve sanatsal değerleri fark etmelerinin ve benimsemelerinin sağlanması amaçlanmıştır. (MEB, 2017, s. 10).

2006 İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı'nın Ara Disiplin Alan Kazanımları başlıklı bölümünde ise, "Kendi değerlerini örneklerle ifade eder" (MEB, 2006, s. 54) ibaresi bulunmaktadır.

2006 İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı'nın "Okuma Metinlerinde Bulunması Gereken Özellikler" başlığı altında sıralanan 27 maddenin değerlerle ilgili olanları şunlardır (MEB, 2006, s. 56):

1. Metinlerde millî, kültürel ve ahlaki değerlere, milletimizin bölünmez bütünlüğüne aykırı unsurlar yer almamalıdır.
2. Metinlerde insan hak ve özgürlüklerine, insani değerlere aykırı öğeler yer almamalıdır.
3. Metinler öğrencinin dil zevkini ve bilincini geliştirecek, hayal dünyalarını zenginleştirecek nitelikte olmalıdır.
4. Metinler öğrencinin kişisel gelişimine katkıda bulunacak ve onlara estetik bir duyarlılık kazandıracak nitelikte olmalıdır.

Yine aynı programın "Dinlenecek / İzlenecek Materyallerin İçeriğinde Bulunması Gereken Özellikler" başlığı altında ise, değerlerle ilgili şu ifadelere rastlanmaktadır (MEB, 2005, s. 57):

1. Millî, kültürel ve ahlaki değerlere, milletimizin bölünmez bütünlüğüne aykırı unsurlar yer almamalıdır.
2. İnsan hak ve özgürlüklerine, insanî değerlere aykırı öğeler yer almamalıdır.

2015 Türkçe Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı'nın öğrenme alanları bölümünde ise "okuma öğrenme alanıyla öğrencilerin yazılı metinleri doğru, akıcı bir biçimde okuyabilmeleri, okuduklarını değerlendirip dönemin zihniyetini, kültürel, ekonomik, sanatsal, siyasi, ahlaki vb. değerleri nasıl yansıttığının farkında olarak

okumayı bir alışkanlık hâline getirmeleri amaçlanmıştır” ifadesine rastlanmaktadır (MEB, 2015, s. 6).

2006 İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıf) Öğretim Programı’nda yer alan kazanımlar incelendiğinde değerlerle ilgili kazanımların az olduğu görülür. Değerlerle ilgili kazanımlardan bazıları şöyledir (MEB, 2006):

1. Konuşmacının sözünü kesmeden sabır ve saygıyla dinler (Dinleme/İzleme becerisi).
2. Yaşına ve seviyesine uygun sanat ve bilim etkinliklerine dinleyici/izleyici olarak katılır (Dinleme/İzleme becerisi).
3. Konuşmasında nezaket kurallarına uyar (Konuşma becerisi).
4. Sorunlarına konuşarak çözüm arar (Konuşma becerisi).
5. Kitaplık, kütüphane, kitap fuarı ve kitap evlerinden faydalanır (Okuma becerisi).
6. Yazdıklarını başkalarıyla paylaşır ve onların değerlendirmelerini dikkate alır.(Yazma becerisi).

Türkçe Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı’nın kazanımları incelendiğinde ise farklı sınıf seviyelerinde değerlerle ilgili kazanımlara yer verildiği görülmektedir:

3. Sınıf Kazanımları

Okuma (Anlama)

T3.2.5. Metnin vermek istediği mesajı veya değerleri belirleyerek bunların nasıl aktarıldığını açıklar.

8. Sınıf Kazanımları

Okuma (Anlama)

T8.2.25. Kurgu metinler ile anonim eserleri karşılaştırır.

Kurgu metinlerin; geleneksel masallar, kahramanlar, temalar, inançlar veya değerlerden nasıl yararlandığını veya etkilendiğini fark etmesi sağlar.

2017 İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı’nın kazanımlarını incelediğimizde ise, dinleme / izleme ve konuşma alanlarında dinlerken ve konuşurken

saygılı olma, sabırlı olma, nezaket kurallarına uyma gibi değerlerin ön plana çıkarıldığını görmekteyiz. Ayrıca kazanımlar arasında Anadili bilinci de vurgulanarak öğrencilerin konuşmalarında ve yazılarında, dilimize henüz yerleşmemiş yabancı sözcükler yerine Türkçelerini kullanma anlayışı verilmeye çalışılır (MEB, 2017). Bunun haricinde;

4. Sınıf Kazanımları

Konuşma

T4.2.5. Sınıf içindeki tartışma ve konuşmalara katılır.

b) Farklı bakış açılarına hoşgörüyle yaklaşmanın önemi vurgulanır. (MEB, 2017, s. 33).

7. Sınıf Kazanımları

Dinleme / İzleme

T.7.1.13. Dinleme stratejilerini uygular.

Empati kurarak, katımlı, katımsız, not alarak dinleme gibi yöntem ve teknikleri uygulamaları sağlanır. (MEB, 2017, s. 46).

Konuşma

T.7.2.3. Konuşma stratejilerini uygular.

Katımlı, yaratıcı, güdümlü, empati kurma, tartışma ve eleştirel konuşma gibi yöntem ve tekniklerinin kullanılması sağlanır. (MEB, 2017, s. 46).

8. Sınıf Kazanımları

Dinleme / İzleme

T.8.1.14. Dinleme stratejilerini uygular.

Seçici, yaratıcı, eleştirel, empati kurarak, not alarak dinleme gibi yöntem ve teknikleri uygulamaları sağlanır. (MEB, 2017, s. 50).

Konuşma

T.8.2.3. Konuşma stratejilerini uygular.

Yaratıcı, güdümlü, empati kurma, tartışma, ikna etme ve eleştirel konuşma gibi yöntem ve tekniklerinin kullanılması sağlanır. (MEB, 2017, s. 50).

Okuma

T.8.3.29. Medya metinlerini analiz eder.

Medya metinlerinin amaçlarının (kültür aktarma, olay yorumlama, bilgilendirme, eğlendirme, ikna etme) belirlenmesi sağlanır. (MEB, 2017, s. 52).

gibi kazanımlar da programda değerlerle ilişkilendirilebilecek kazanımlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

2006 İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıf) Öğretim Programı'nda temalarla ilgili tablo incelendiğinde ana ve alt tema başlığı altında bazı değerlere yer verildiği görülür. Örneğin sevgi, halk kültürü, toplum hayatı, duygular, hak ve özgürlükler, kişisel gelişim ana tema olarak kabul edilmiştir. Bu temalara bağlı alt temalarda ise vatan, millet, bayrak, dil ve insan sevgisi, bayramlar, dostluk, dayanışma, komşuluk, yardımlaşma, hakkını savunma, insan hakları, sorumluluk, başarı, bağışlama gibi değerlere yer verilmiştir. 1-5. sınıf düzeyindeki Türkçe programında ikinci kademedeki farklı olarak 'değerler' teması tüm sınıf düzeyleri için zorunlu tema olarak kabul edilmiştir.(MEB, 2009).

2015 Türkçe Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı'nın tema ve konu örneklerinde de yine değerlere yer verildiği görülmektedir. Örneğin "Biz ve Değerlerimiz" teması altında dostluk, vefa, sadakat, merhamet, saygı, sevgi, paylaşma, dayanışma, yardımlaşma, arkadaşlık, sözünde durma, çalışkanlık, dürüstlük gibi değerlere konu olarak yer verilmiştir.

2017 İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın temalarına ve bu temalara yönelik konu önerilerine baktığımızda ise;

Erdemler teması altında: Ahlak, Alçak gönüllülük, Azim, Cömertlik, Dayanışma, Dostluk, Dürüstlük, Güven, İyilikseverlik, Kardeşlik, Merhamet, Paylaşma, Sabır, Sadakat, Saygı, Sevgi, Sılayırahim, Vefa, Vicdanlı olmak, Yardımlaşma vb. değerlerine;

Millî Kültürümüz teması altında: Gelenekler, Geleneksel sporlar, Kültürel miras, Millî bayramlar, Dinî bayramlar, Şehirlerimiz, Tarihî mekânlar, Tarihî şahsiyetler, Tarihî eserlerimiz, Türkçe, Vatan, Yurdumuz vb. değerlerine;

Millî Mücadele ve Atatürk teması altında: Cesaret, Fedakârlık, Vatanseverlik *vb.* değerlerine;

Birey ve Toplum teması altında: Ana dili, Adalet, Barış, Dayanışma, Empati, Eşitlik, Kardeşlik, Misafirperverlik, Selamlaşma *vb.* değerlerine;

Kişisel Gelişim teması altında: Çalışkanlık, Empati, Öz denetim, Öz eleştiri, Öz güven, Öz saygı, Sorumluluk *vb.* değerlerine;

Vatandaşlık teması altında: Adalet, Eşitlik, İş birliği, Özgürlük, Paylaşma, Sorumluluk *vb.* değerlerine yer verildiğini görmekteyiz (MEB, 2017).

2017 İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı, değerler bağlamında, kendinden önceki Türkçe öğretim programlarından ayrılmaktadır. 2006 ve 2015 Türkçe dersi öğretim programlarında değerler örtük bir biçimde yer almakta ve değerlerden kastedilen şeyin ne olduğu tam olarak belirtilmemiştir. Buna karşın 2017 Türkçe dersi öğretim programında değerler için ayrı bir başlık açıldığını ve öğrenciye kazandırılması istenilen değerlerin ne olduğu, yukarıda verilen temalar altında sıralanmıştır. Bu nedenle 2017 İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı, değerlerin Türkçe dersi içerisinde ele alınması bağlamında bir milat niteliği taşımaktadır. 2017 programında “Öğretim Programında Değerler Eğitimi” başlığı altında şu ifadeler yer verilmiştir:

Öğrencilere iyi bir insan ve iyi bir vatandaş olmalarını sağlayacak bilgi, beceri, tutum, davranış ve alışkanlıkları kazandırmayı amaçlayan eğitim, bu yönüyle değerlerle şekillenmiş bir etkinliktir. Bu bağlamda okullardaki değer eğitiminin amaçlarından biri öğrencilerin sağlıklı, tutarlı ve dengeli bir kişilik geliştirmelerini sağlamaktır. Bunun için bireyin çok yönlü gelişmesi önem taşımaktadır. Ayrıca insanın tutum ve davranışlarını biçimlendirmede önemli bir role sahip olan değerler, öğrencinin sağlıklı ve dengeli gelişimine katkı sağlamaktadır.

Türk millî eğitim sisteminin temel hedefleri arasında öğrencileri sağlıklı, mutlu bir şekilde hayata hazırlamak, iyi insan ve iyi vatandaş olmalarını sağlayacak bilgi, beceri, değer, tutum, davranış ve alışkanlıklarla donatmak yer almaktadır. Bu bağlamda değerlerin eğitim süreci içerisinde kazandırılması ve yeni nesillere aktarılması hedeflere ulaşmada ve kültürel devamlılık açısından da son derece önem taşımaktadır.

Günümüz demokratik toplumlarında, akademik başarı kadar, insan ilişkilerini düzenleyen pek çok değer giderek daha fazla öne çıkmaktadır. Milli, manevi ve evrensel değerleri tanıyan, benimseyen ve bunları içselleştirerek davranışa dönüştüren bireyler yetiştirmede aile, toplum, medyanın yanı sıra öğretim programlarının da önemli bir etkisi bulunmaktadır. Öğretim programlarında derslerin doğasına uygun olarak kazanımlar içinde yer alan değer ifadeleri, öğrencilere hissettirilerek ve yaşantısal hâle getirilerek örtük bir biçimde kazandırılmaya çalışılmalıdır. Bu doğrultuda kazanımların gerçekleştirilmesinin değerlerin kazanılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ancak öğretim programının uygulayıcısı olan öğretmenin değerler eğitimine ilişkin farkındalığının yanı sıra yeterliliği ve becerisi bu süreçte büyük önem taşımaktadır. Değerlerin kazanılma sürecinde rehber olan öğretmen, öğretim programında yer verilen bilgi ve becerileri kazandırmanın yanı sıra neyin iyi ve doğru olduğunu model olarak ve etkinlikler yoluyla sunabilmelidir (MEB, 2017, s. 7).

2.1.9. Ders kitabı

“Ders kitapları, eğitimin amaçlarını gerçekleştirmek maksadıyla öğrencinin öğrenme yaşantılarına kaynaklık eden öğretim materyallerinden biri, hatta birçok durumda tek öğretim materyalidir” (Halis, 2002, s.51).

“Ders kitapları tüm dünyada en geniş kullanıma sahip basılı ürünlerdir. Ayrıca ders kitapları eğitim sürecinde bilgi edinmenin temel aracıdır ve kullanımı oldukça kolaydır” (Güneş, 2002, s. 2).

Öğrenme-öğretme sürecinin en vazgeçilmez materyallerinden olan ders kitapları, aynı zamanda bu sürecin haritası olma niteliğini taşımaktadır. “Öğrenme-öğretme sürecinde öğrencilerin neler öğreneceğini, öğretmenlerin neler öğreteceğini önemli ölçüde etkileyen bir kaynak” (Küçükahmet, 2003, s.18) olan ders kitabı, öğrenciyi, eğitim-öğretim sürecine odaklayıcı bir nitelik de taşır. Düzgün bir şekilde oluşturulmuş ders kitabı, öğretim sürecinin eğlenceli ve eğitici geçmesine de yardım eder. Bu nedenle ders kitaplarının gerekli niteliklere sahip olması büyük önem arz etmektedir.

Ders kitapları, belirlenen kazanımları edindirmede önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Bu bakımdan ders kitapları, doğru ve güncel bilgiler vermesi, öğrencileri araştırmaya yönlendirmesi, konuyu bütünleyen görsel materyallerle

zenginleştirilmesi, yapılan etkinliklerde öğrencilerin belirlenen kazanımlara ne ölçüde ulaştığının belirlenmesinde kullanılacak etkinlik içi ve tema sonu değerlendirme bölümleri bulunması vb. niteliklere sahip olması gerekmektedir (Bilgin, 2014, s. 44).

Bu bağlamda Türkçe ders kitaplarının dil becerilerini geliştirici niteliğinin yanında, kültürel ve ahlaki değerlere yeteri kadar yer vermesi de, eğitimin amacına ulaşması bakımından önem arz etmektedir. Bununla birlikte Türkçe ders kitaplarının öğrencinin söz varlığını geliştirmesi ve öğrencilere estetik zevk kazandırması bakımından da zengin bir içeriğe sahip olması beklenir.

2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı'yla birlikte üç kitaplı model: 1) Ders kitabı, 2) Öğrenci Çalışma Kitabı ve 3) Öğretmen Kılavuz Kitabı şeklinde kullanıma sunulmuştur. Türkçe dersi ele alındığında bu üç kitaplı model içerisindeki Ders Kitaplarında sadece metinler ve bu metinleri destekleyen görsel unsurlara yer verilmiş; Öğrenci Çalışma Kitaplarında programın amaçları doğrultusunda dersin öğrenilmesini kolaylaştıracak, öğrencinin temel dil becerilerini geliştirebilecek örnek, alıştırma ve çeşitli etkinliklere yer verilmiş; Öğretmen Kılavuz Kitaplarında ise dinleme metinlerine, öğrenci ders ve çalışma kitaplarının daha etkili kullanımını sağlayacak yönlendirmelere ve uygulamalara yer verilmiştir (Durukan, 2009, s. 85).

Ders kitapları (özellikle Türkçe ders kitapları) hazırlanırken yeterli özen ve hassasiyetin gösterilmediği bugün tüm eğitim bilimciler tarafından vurgulanan önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Alyılmaz, Türkçe öğretiminin sorunlarını ele alıp incelediği çalışmasında, bilgiye ulaşmanın en önemli aracı olmasına rağmen Türkçe ders kitapları hazırlanırken gerekli hassasiyetin gösterilmediğini belirterek, Türkçe ders kitaplarına yönelik olarak aşağıdaki sorunlara temas eder (Alyılmaz, 2010):

- Türkçe ders kitapları seviye, bilişsel tasnif, görsellik, yordama, soyutlama ve materyal örgütlenişi açısından sorunlar arz etmekle birlikte konuların düzenlenişinde de içerik bütünlüğü sağlayamamaktadır.
- Öğrencilerin gelişim özellikleri dikkate alınmadan konuların düzenlendiği Türkçe ders kitaplarında, bir konuya ilişkin farklı fikir ve tutumlara yer verilmemesi öğrencinin eleştirel düşünme becerisini geliştirmesine engel olmaktadır.
- Türkçe ders kitaplarının biçim ve tasarım yönünden yetersiz olması, öğrenci de olumsuz tutum geliştirmekte ve bu durum da öğrencinin başarısını olumsuz etkilemektedir.

- Türkçe ders kitaplarında yer alan metinler; gerek evrensel değerleri, kişiliğin oluşmasında önemli bir yeri olan millî bilinci ve coşkuyu, yargılama gücünü, imgeler gücünü gerekse dil yetkinliğini, ana dilin zenginliğini ve olanaklarını yansıtması bakımından yetersiz bir içerik arz etmektedir.

- Türkçe ders kitaplarında yer alan metinler, sözcük ve tümce yapısı bakımından öğrenci seviyeleri ve sınıf basamakları ile orantılı değildir.

- Türkçe ders kitaplarında yer alan metinler, öğrencilerin dikkatlerini ve okuma isteklerini cezbetmemekle birlikte anlaşılması zor metinlerdir.

- Türkçe ders kitapları hazırlanırken yazım ve noktalama açısından gerekli özen gösterilmemektedir.

- Her il veya bölgede farklı yayınevleri tarafından hazırlanan kitaplar okutulmaktadır. Ders kitaplarını hazırlayan bu yayınevleri arasında gerekli koordinasyon sağlanmadığı için ders kitapları arasında terim birliği, dil ve üslup, içerik gibi terminolojik anlamda büyük farklılıklar mevcuttur. Bu durumda öğrencinin başarısına olumsuz etki etmektedir.

- Yine her il veya bölgede farklı yayınevleri tarafından hazırlanan ders kitaplarının okutulması, eğitim-öğretimde birlikten uzaklaşılmasına yol açmaktadır.

Ders kitaplarının yukarıdaki özelliklere sahip ve Alyılmaz'ın belirttiği problemlerden uzak olmasının en önemli yollarından biri; kitaplardaki kaynak metinlerin nitelikli olmasından geçmektedir. Bu sebeple ders kitaplarına kaynak metin oluşturma işi, ciddi ve hassas bir iş olarak karşımıza çıkmaktadır. Alelade bir şekilde seçilen kaynak metinler, ders kitaplarını niteliksiz bir şekle sokmakla kalmaz, öğrencileri ve eğitimcileri de sağlıklı bir öğrenme-öğretme sürecinden uzaklaştırır.

2.1.10. Kaynak metinler

Dil öğretiminin en vazgeçilmez unsuru, hiç şüphesiz metindir. Dili öğrenen kişinin, öğrendiği dili sevmesi için, sunulan metinlerin gerek konu olarak gerekse edebî zevk ve yetkinlik olarak öğrenciye hitap etmesi gerekmektedir. Bu şekilde öğrenci öğretim sürecine odaklanabilecek, dil öğrenimini zevkli hâle getirebilecek ve motivasyonunu üst seviyede tutabilecektir.

Genel anlamda metin; bir konunun, dilin kurallarına bağlı kalınarak biçim, anlatım ve noktalama kurallarına uygun bir şekilde yazılı veya sözlü olarak ifade edilmesi olarak tanımlanabilen metin, farklı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde

tanımlandırılmıştır. Aşağıda Günay (2003)'ın ve Yılmaz (2010)'ın yapmış oldukları metin tanımlarına yer verilmiştir:

“Belirli bir bildirişim bağlamında bir ya da birden çok kişi tarafından sözlü ya da yazılı olarak üretilen bir dil dizgesi bütünüdür. Bir başka deyişle, bildirişim değeri taşıyan, eyleme yönelik devingen bir bütündür” (Günay, 2003, s. 35).

Metin, cümlelerin basit, rastgele, ardışık olarak sıralanması ile oluşmuş basit bir yapı değildir. Metin; en gelişmiş bildirişim dizgesi olan insan dilinin, en üst düzeydeki birimi; cümleler arası çeşitli düzeylerde yazarı tarafından derin ve yatay, uzak ve yakın ilişkilerle oluşturulmuş bağdaşık, tutarlı bir dilsel düzenleme; bütünlük ve birlik arz eden, anlaşılabilen, özetlenebilen, yorumlanabilen ve metinsel/sosyal/kültürel/durumsal bağlamlar içerisinde belli çıkarımlar/sezdirimler ve iletiler içeren dilsel bir bütünlük; metinsellik özelliği taşıyan sözlü/yazılı iletişimsel üründür (Yılmaz, 2010).

Böylesine karmaşık bir yapı arz eden metin olgusu, Türkçe ders kitaplarının ana malzemesidir. Türkçe dersleri, öğrenciyi estetik, kültürel, dilsel ve eğitsel yönden ileri taşımayı amaçlayan bir derstir. Bu bağlamda gerek yapısal gerek sanatsal gerekse eğitsel manada mükemmel bir yapı arz eden metinlerin ders kitaplarına alınması gerekmektedir. Bu yüzden Türkçe ders kitaplarına metin seçimi yapılırken son derece dikkatli ve hassas davranılmalıdır.

Dil öğretimi alanında araştırmacıların üzerinde durması gereken konulardan biri “kültür aktarımı”dır. İnsanoğlunun tarihin ilk zamanlarından beri ortaya koyduğu ritüeller, alışkanlıklar, günlük yaşam deneyimleri, beslenme-barınma ve geçinme koşulları; ayrıca düğün ve ölüm törenleri, savaşları, barışları; yani hayatlarını devam ettirmeleri hususunda gerekli olan ve yaptıkları her şey kültür unsurlarıdır ve insanoğlu bu unsurları dil sayesinde kuşaktan kuşağa aktarır. Bir anlamda varlığını sürdürebilmek için dile muhtaçtır. Dilin bu yönünden hareketle dil öğretiminde kullanılacak metinlerin kültür aktarımını da gerçekleştirecek içeriğe sahip olması beklenir. Bu nedenle ders kitaplarına alınacak metinler toplumun kültürünü, gelecek nesillerine aktarabilmelidir (Arslan ve Durukan, 2014).

Metin merkezli dil eğitiminde, metnin yazarı, içinde hayat bulduğu toplum ve şartlar, bağlı bulunduğu edebî gelenek ve mektep, büyük önem taşır. Hatta felsefe, psikoloji, sosyoloji, tarih, ilahiyat, dilbilim gibi disiplinlerden de

faydalanmak gerekir. Bütün bunlar düşünülduğünde, kaynak metin niteliğindeki edebî metinlerin Türkçe dersleri için ne kadar büyük önem taşıdığı anlaşılmaktadır (Karakuş, 2010, s. 36).

Durukan (2011), Türkçe ders kitaplarındaki metinleri öğrenci görüşlerine göre değerlendirdiği çalışmasında, öğrencilerin ders kitaplarındaki metinleri; uzunluk, görsellerle/resimlerle uyumluluğu, cümlelerin anlaşılabilirliği, etkinliklerle desteklenebilirliği açılarından olumlu bulduklarını belirtmiştir. Durukan, araştırmasından elde ettiği bu sonucun Bulut'un (1999), Akkaya ve Susar Kırmızı'nın (2007) öğretmen görüşleri üzerine yaptıkları çalışmalarıyla benzerlik göstermesine rağmen; Çiftçi, Çeçen ve Melanlıoğlu'nun (2007), Arıcı'nın (2009) çalışmalarından elde ettikleri sonuçlar ile farklılıklar gösterdiğini vurgulamıştır.

2.1.11. Kaynak metinler seçilirken dikkat edilmesi gereken özellikler

Ders kitaplarında yer alması için kaynak metin seçilirken dikkat edilmesi gereken noktalar, 2017 yılında yayınlanan ve 2017-2018 eğitim-öğretim yılında 1, 5 ve 9. sınıflarda uygulanmaya başlanacak olan İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda "Ders Kitaplarına Alınacak Metinlerin Nitelikleri" başlığı altında verilmiştir. Buna göre; Türkçe ders kitaplarına alınacak metinlerin aşağıdaki nitelikleri sağlanması gerekir:

1. Ders kitaplarına alanda yaygın olarak kabul görmüş yazar ve eserlerden, edebî değer taşıyan metinler alınmalıdır.
2. Seçilen metinler ikincil aktarımlar yerine yazarın eserinden alınmalıdır.
3. Ders kitaplarında "Bu kitap için yazılmıştır." ifadesini içeren metinler kullanılmamalıdır. Yalnızca 1.sınıf ders kitaplarında ders kitabının yazarı/yazarları tarafından yazılan en fazla iki metne yer verilebilir.
4. Aynı yayınevine ait kitaplarda bir sınıf düzeyi için seçilen metin, başka bir sınıf düzeyinde kullanılmamalıdır.
5. Öğrencilerin duygu ve düşünce dünyasını zenginleştirmek amacıyla aynı yazar ve/veya şairlerden (serbest okuma metinleri hariç, ders kitabı yazarı/yazarları tarafından yazılan metinler dâhil) en fazla iki metin seçilmelidir.

6. Dünya edebiyatından seçilen metinler, doğru ve nitelikli çevirilerden alınmalıdır.
7. Ders kitabında temaları destekler nitelikte edebî ve estetik değer taşıyan serbest okuma metinlerine yer verilmelidir.
8. Tamamı ders kitabına alınamayacak uzunluktaki roman, hikâye, tiyatro, destan gibi türlerdeki eserlerden yapılan alıntılarda eserdeki bağlamın yakalanabilmesi için metnin başında eserin seçilen bölümüne kadar olan kısmın kısa özeti verilmelidir. Seçilen metnin eserin hangi bölümünden alındığına dair kısa bir açıklama yapılmalıdır.
9. Metinlerdeki eğitsel yönden uygun olmayan ifadeler (argo ve küfür, olumsuz örnek oluşturabilecek davranışlar, cinsellik, şiddet vb. içeren unsurlar) metnin bütünlüğünü bozmamak kaydıyla çıkarılmalıdır.
10. Yazarın söyleyişinden ya da Türkçenin dönemsel söyleyiş özelliklerinden kaynaklı yazım farklılıkları hata olarak nitelendirilip düzeltilmez. Metin içerisinde yer alan dönemsel farklılıklara (yazım ve noktalama) yönelik açıklamalar dipnot şeklinde verilmelidir. Ayrıca bu hususlardan öğretim amaçlı olarak yararlanılabilir.
11. Ders kitabında gazete haberi, reklam, dilekçe, tutanak, öz geçmiş, ağ günlüğü (blog), sosyal medya uygulamalarında yer alan yazı türlerinde ders kitabının yazarı/yazarları tarafından üretilen metinler de kullanılabilir. Bu türler 3 ve 5. maddelerdeki açıklamalar kapsamında değerlendirilmez.
12. Metinlerde tema ve kazanımlara uygun olarak metnin bütünlüğü ve tutarlılığı korunmak kaydıyla bazı bölümler çıkarılarak kısaltmaya gidilebilir. Çıkarılan bölümler parantez içinde üç nokta ile gösterilmelidir.
13. Çeşitli metinler içinde yer alan kimi bağımsız ve kendi iç bütünlüğüne sahip anı, fıkra, anekdot vb. bölümler metin olarak seçilebilir.
14. Yazar ve şairlerin biyografilerinde yalnızca edebî yönleri ön plana çıkarılmalıdır. (MEB, 2017, s. 21).

2.1.12. Ders kitaplarında temalar ve metin türleri

2017 yılında yayınlanan İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda 1 - 8. sınıflar için ders kitaplarında yer alacak 16 temaya yer verilmiştir. Bu 16 tema ve bu temaların alt temaları aşağıda verilmiştir: (MEB, 2017, s. 18-19):

TEMA	ALT TEMALAR
Erdemler	Ahlak, alçak gönüllülük, azim, cömertlik, dayanışma, dostluk, dürüstlük, güven, iyilikseverlik, kardeşlik, merhamet, paylaşma, sabır, sadakat, saygı, sevgi, sılayırahim, vefa, vicdanlı olmak, yardımlaşma vb.
Millî Kültürümüz	Aile, bayrak, büyüklerimiz, dinî bayramlar, gelenekler, geleneksel sporlar, insan ilişkileri, kültürel miras, mekânlar, millî bayramlar, şehirlerimiz, sıra, tarihî mekânlar, tarihî şahsiyetler, tarihî eserlerimiz, Türkçe, vakıf kültürü, vatan, yurdumuz vb.
Millî Mücadele ve Atatürk	15 Temmuz, Atatürk, Çanakkale, cesaret, Cumhuriyet, fedakârlık, gazilik, İstiklâl Marşı, kahramanlık, Kut'ül Amare, millî egemenlik, millî irade, millî kimlik, millî mücadele, Sarıkamış Harekâtı, şehitlik, vatanseverlik vb.
Birey ve Toplum	Ana dili, adalet, barış, bireysel farklılıklar, çok dillilik, çok kültürlülük, dayanışma, devlet, dezavantajlı gruplar, empati, eşitlik, farklılıklara saygı, gurbet, haram, hayat becerileri, helal, hukuk, hükümet, iktidar, kardeşlik, kent kültürü, komşuluk ilişkileri, kul hakkı, kültürel farklılıklar, küreselleşme, medeniyet, meslekler, misafirperverlik, selamlaşma, siyaset, sosyal içerme, sosyokültürel farkındalık, toplumsal kurallar, vatandaşlık, zaman yönetimi vb.
Okuma Kültürü	Bilgi okuryazarlığı, çoklu okuryazarlık, dijital okuryazarlık, dil sevgisi, edebî şahsiyetler, e-kitap, eleştirel okuryazarlık, kitabevi, kitaplar, kütüphaneler, metinler arasılık, okuma alışkanlığı, okuma serüveni, okuma sevgisi, okur kimliği, sözlük kültürü, süreli yayınlar, teknoloji okuryazarlığı, yaratıcı okuma, yazılı kültür, z-kitap, z-kütüphane vb.
İletişim	Aile iletişimi, bilgi iletişimi, diğer canlılarla iletişim, etkili iletişim, iletişim becerileri, insanlarla iletişim, kitle iletişim araçları, komşuluk, kültürel iletişim, kültürler arası iletişim, medya okuryazarlığı, öğrenci hareketliliği, öğrenci öğretmen iletişimi vb.
Hak ve Özgürlükler	Bireysel haklar, birinci kuşak haklar, çocuk hakları, demokrasi, din ve vicdan özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, eğitim hakkı, engelli hakları, eşitlik, haberleşme özgürlüğü, hakkını savunma, hasta hakları, hayvan hakları, ifade özgürlüğü, ikinci kuşak haklar, inanç hakkı, insan hakları, kişi dokunulmazlığı, merhamet, özel hayatın gizliliği, özgürlükler, seyahat özgürlüğü, temel hak ve özgürlükler, toplumsal cinsiyet adaleti, toplumsal cinsiyet eşitliği, yaşama hakkı vb.
Kişisel Gelişim	Başarı, beceri, çalışkanlık, çatışma yönetimi, empati, girişimcilik, karar verme, kendini tanıma, kişilik tipleri, meslek seçimi, motivasyon, öğrenmeyi öğrenme, olumlu düşünme, öz denetim, öz eleştiri, öz güven, öz saygı, sorumluluk, sosyal gelişim, yetenek, yeterlilik, zaman yönetimi vb.
Bilim ve Teknoloji	Bilim insanları, bilim okuryazarlığı, bilişim okuryazarlığı, etik, girişimcilik, haberleşme, hayal gücü, iletişim, keşif ve icatlar, matematik okuryazarlığı, merak duygusu, olay, olgu, patent, sosyal medya, tasarım, teknoloji, telif, ulaşım, yenilikçilik vb.
Sağlık ve Spor	Adil oyun, beden eğitimi, beden sağlığı, beslenme, centilmenlik, dengeli beslenme, hareketlilik, hastalıklardan korunma, ilaç kullanımı, ilk yardım, öz bakım, ruh sağlığı, sağlıklı beslenme, sağlıklı yaşam, spor kültürü, sportmenlik, temizlik, uyku vb.

Zaman ve Mekân	Çevremiz, evimiz, geçmiş şimdi gelecek, gezginler, odamız, okulumuz, şehirler, sınıfımız, ülkeler <i>vb.</i>
Duygular	Bağışlama, beğenme, duygu yönetimi, heyecan, kaygı, kıskançlık, korku, mutluluk, özlem, sevgi, sitem, takdir etme, umut, üzüntü, veda, yalnızlık <i>vb.</i>
Doğa ve Evren	Bitkiler, canlılar, çevre, çevrenin korunması, doğa, doğa olayları, doğal afetler, dünya, evren, gece, gezegenler, gündüz, hayvanlar, iklim, kar, manzaralar, mevsimler, renkler, uzay, yağmur, yeryüzü, yıldızlar, zaman bilinci <i>vb.</i>
Sanat	Afiş, bale, cilt, söz sanatları, ebru, edebiyat, estetik, estetik duyarlılık, festival, fotoğraf, gala, geleneksel sanatlar, gölge oyunu, grafik, grafiti, heykel, mimari, minyatür, müzik, opera, özgünlük, pandomim, peyzaj, resim, seramik, sinema, tezhip, tiyatro, yenilikçi düşünme <i>vb.</i>
Vatandaşlık	Adalet, alın teri, çalışma, emek, eşitlik, göç, göçmenlik, görev bilinci, hukukun üstünlüğü, iş birliği, mültecilik, özgürlük, paylaşma, sorumluluk, üretme, vergi bilinci <i>vb.</i>
Çocuk Dünyası	Çocuk kültürü, çocuk müzesi, dijital oyunlar, eğlence, geleneksel çocuk oyunları, hayal, hobiler, keşif, lunapark, merak, mizah, okul, oyun, oyuncak, rüya, sokak oyunları <i>vb.</i>

Yine aynı programda, Türkçe ders kitaplarında yer alacak metinlerin türlerine ve dağılımlarına yönelik olarak şu bilgilere yer verilmektedir (MEB, 2017, s. 19-20):

Türkçe dersinde temel dil becerilerinin kazandırılmasında metinlerden yararlanılır. Metinlerin seçiminde aşağıdaki hususlar dikkate alınmalıdır.

- Tüm sınıf düzeylerinde 8 tema ve her temada 4 metin kullanılacaktır. Bu metinlerin 3'ü okuma 1'i dinleme/ izleme metnidir. Böylece kitap bütününde toplamda 32 okuma ve dinleme/izleme metni kullanılacaktır.
- Her sınıf düzeyinde temalara uygun ve eşit dağılım olması kaydıyla 8 serbest okuma metnine yer verilmelidir. Bu metinlerle beraber ders kitabında toplamda 40 metin yer alacaktır.
- Metin türleri 3 ana biçim altında toplanmıştır: Bilgilendirici, hikâye edici, şiir. Belirtilen metin sayıları içinde kalmak kaydıyla hangi temada, hangi metin türlerinin yer alacağı ders kitabı yazarının/yazarlarının tercihine bağlıdır. Metin türlerinin dengeli dağılıp dağılmadığı metin biçimlerine göre belirlenecektir. Örneğin "Bilim ve Teknoloji" temasında bilgilendirici metin daha fazla olabilir. Başka bir temada ise şiir türündeki metinlere daha fazla yer verilebilir. Ancak ilke olarak metin türlerinin temalar arasında, kitap bütününde dengeli bir şekilde dağılımının sağlanması esastır.

2.1.13. Metin oluşturma ölçütleri

Metinler öncelikli olarak iletişimsel bir amaca hizmet etmekle birlikte, bu amacı yerine getirebilmeleri için bazı ölçütlere uygun olmalarıyla ilgilidir. Bu ölçütleri Beaugrande ve Dressler (1981'den *akt.* Yılmaz, 2010, s. 4-5), şöyle sıralamaktadır:

1. Bağdaşıklık (Cohesion): Metnin yüzey yapısındaki öğelerdir (sözcük, sözcük öbeği, cümlecik *vb.*).

2. Bağlaşıklık (Coherence): Metnin derin yapısında bulunan kavramlar ve ilişkiler düzenidir. Metnin yüzey yapısındaki dil birimlerinin, yazar tarafından niçin seçildiği açıklanır. Üç türlü bağlaşıklıktan söz edilebilir:

a) Sözcükler arası bağlaşıklık: Sözcüklerin anlam bakımından kendilerinden önceki ve sonraki sözcüklerle olan ilişkilerini belirler.

b) Bölgesel-anlam bilimsel bağlaşıklık: Metinde, birbirine yakın olan anlam grupları arasındaki ilişkileri belirler.

c) Metnin bütünündeki bağlaşıklık: Metnin içinde, birbirinden uzakta bulunan anlam grupları arasındaki ilişkileri belirler.

3. Amaçlılık (İntensionality): Niyetlilik, yazarın tutumu, amacı ile ilgilidir. Ancak özellikle, edebî nitelik ve değer taşıyan metinlerde yazarın amacı her zaman açık olmayabilir. Bu noktada, metindeki derin yapının yüzeysel yapıdaki dilsel dışavurumlarla nasıl ifade edildiği iyi analiz edilmelidir.

4. Kabul edilebilirlik (Acceptability): Kabul edilebilirlik, okurun tutumu, metnin okura uygunluğu ve okur tarafından değerlendirilmesi, yorumlanmasıyla ilgilidir. Bu noktada Grice'in "iş birliği ilkesi"nden söz edilebilir. Çünkü iletişime girmek, insanların birbiriyle iş birliği yapmasını zorunlu kılar. Bu sayede, sözcelerin yorumlanması, hangi amaçla ve hangi şartlar altında söylendiğinin belirlenmesi kolaylaşır. İşbirliği, iletişimin şu dört alanında etkin olarak görülmektedir:

a) Nicelik ilkesi: Gerekli olan sözcük seçimini düzenler.

b) Nitelik ilkesi: Gerçeklik ve süreklilik olgusunun gerekliliğini belirler.

c) Bağntı ilkesi: Metin içindeki uzak ve yakın anlam ilişkilerini düzenler, anlam ağını belirler.

d) Tarz ilkesi: Metin içindeki bilgilerin anlaşılabilir, açık ve düzenli olması gerektiğini belirler. Ancak özellikle hikâye ve roman yazarları bu ilkeyi ihlal edebilirler, anlam bakımından kapalı, çoklu anlam anlayışına uygun bir üslup benimseyebilirler.

5. Bilgisellik (Informativity): Metnin, okuru –belirli ölçülerde- bilgilendirici nitelik taşıması gerekir.

6. Durumsallık (Situationality): Metnin, metinsel bağlama uygunluğunu gerektirir.

7. Metinlerarası ilişkiler (Intertextuality): Bir metnin doğrudan ya da dolaylı olarak, açıkça veya örtülü biçimde başka metin ya da metinlerle bağlantılı olması hâlinde “metinlerarası ilişki”ler doğar. Aslından hemen her metin için bu tür ilişkiler söz konusudur, hiçbir metin diğer metinlerden tamamen bağımsız değildir.

2.1.14. Ortaokul öğrencilerine metin hazırlarken uygulanması gereken adımlar

1. Uyumluluk (Bağdaşıklık): “Bu terim ile vurgulanmak istenilen metnin içyapısı ile ilgili özelliklerdir. Metnin dili üzerinde özenle durulması gereken aşamadır. Anlatımda dilbilgisi ve sözcük seçimleri açısından bir uyum olmalıdır. Bağdaşıklık kıstası ile metinlerdeki bu uyum tespit edilir. Dilin kullanımının ne derece düzgün ve doğru olduğu üzerinde dilbilgisi açısından bir inceleme yapılır” (Ayata, 2003 ve Durmuşoğlu, 1987’den *akt.* Karakuş, 2010, s. 151).

2. Kelime (Leksem) içeriği: “Bu adımda metnin hazırlandığı yaş grubu göz önünde tutularak kelime çeşitliliği ve seçimleri üzerinde durulur. Üzerinde çalışılan yaş grubu 12-14 yaş olduğu için, bu yaş grubundaki çocukların kelime hazineleri göz önünde bulundurularak bir inceleme yapılır. Metnin çocuklara kelime açısından kazandıracaklarının tespiti bu aşamada önemlidir” (Ayata, 2003 ve Durmuşoğlu, 1987’den *akt.* Karakuş, 2010, s. 151).

3. Tutarlılık: “Bu adımda kontrol edilmesi gereken metnin içeriği ile ilgili özelliklerdir. İncelenen metnin başında verilen mesaj ile sonunda varılan sonucun birbiriyle uyum içinde olması gerekir. Bu uyumun tespiti için metnin, tutarlılık

yönünden incelenmesi gerekir” (Ayata, 2003 ve Durmuşoğlu, 1987’den *akt.* Karakuş, 2010, s. 151).

4. Metin türü: “Metin türünden anlaşılması gereken, incelenen metnin; metin türleri içerisinde ele alındığı türe ne derece uygunluk gösterdiği. Örneğin incelenen metin; metin türleri içinde hikâye türünde ele alınıyorsa, bu türün özelliklerini ne kadar yansıttığının tespiti yapılır. Ayrıca ele alınan yaş grubunun bu metin türüne karşı ilgisi de göz önünde tutulmalıdır” (Ayata, 2003 ve Durmuşoğlu, 1987’den *akt.* Karakuş, 2010, s. 151).

5. Kabul edilebilirlik: “Yukarıdaki aşamaların uygunluğu sağlanmışsa bu aşamaya geçilmelidir; çünkü bu aşama yaş grubundan ziyade, mensubu olunan sosyokültürel yapı ile ilgilidir. İncelenen metnin, bu yaş grubundaki çocukların yetiştiği sosyokültürel yapıya ne kadar uygun olduğu üzerinde durulur ve bu yapıya uygunluğunun tespiti yapılır” (Ayata, 2003 ve Durmuşoğlu, 1987’den *akt.* Karakuş, 2010, s. 151).

6. Katkı sağlayıcılık: “Bu aşamada metnin hazırlandığı yaş grubundaki çocukların, metinden neler kazanacaklarına yönelik bir çalışma yapılır. Örneğin ele alınan 12-14 yaş grubu çocuklarına kazandırılması beklenen belirli davranışlar vardır. İşte bu aşamada, metnin beklenen davranışları kazandırmada ne kadar etkili olduğu üzerinde bir tespit yapılır” (Ayata, 2003 ve Durmuşoğlu, 1987’den *akt.* Karakuş, 2010, s. 152).

2.2. Konuyla İlgili Yapılan Çalışmalar

Bu araştırmada Cengiz Aytmatov’un eserlerindeki değerler tespit edilmeye çalışılmış ve ortaokul Türkçe ders kitapları için, Aytmatov’un eserlerinden kaynak metinler oluşturulmuştur. Bu bağlamda, bu başlık altında “Cengiz Aytmatov”, “değer”, “değer eğitimi” ve “kaynak metin önerisi” konularıyla ilgili literatürde yer alan çalışmaların tanıtımına yer verilecektir.

2.2.1. Yurt içinde yapılan çalışmalar

Cengiz Aytmatov Üzerine Yazılar ve *Bozkırdaki Bilge Cengiz Aytmatov*, Ali İhsan Kolcu’nun Cengiz Aytmatov ile ilgili yazdığı kitaplarıdır. Kitaplar Salkımsöğüt Yayınevinden çıkmıştır. *Bozkırdaki Bilge Cengiz Aytmatov*’da Kolcu, yazarın Türkçeye

çevrilmiş bütün eserlerini incelemiştir. Kolcu'ya göre Aytmatov, eserlerinin hemen tamamında insanın kötü yanıyla yarattığı felaketleri ortadan kaldırmak için yine insanın iyi yanına sağduyusuna dönmeyi telkin etmektedir. Bu yanıyla sadece Türk coğrafyasına değil bütün dünyada çağdaş bir Dede Korkut, bir Manas misyonu yüklenmiş gibidir.

Cengiz Aytmatov Üzerine Yazılar ise Cengiz Aytmatov'un eserleri üzerine yazılmış hemen tamamı ulusal ve uluslararası bilgi şöleni ve konferanslarda sunulmuş dergilerde yayınlanmış dokuz makaleden oluşmuştur.

Aytmatov söz konusu olduğunda zikredilmesi gereken önemli isimlerden birisi de Ramazan Korkmaz'dır. Onun *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri* adlı kitabı, Cengiz Aytmatov üzerine yazılmış önemli kitaplardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Grafiker yayınlarından çıkan kitapta yazar, Şeker köyünden tüm dünyanın sorunlarına ışık tutmaya çalışan Aytmatov'un bunu yaparken asla yerel ve folklorik söyleme takılıp kalmadığını; onun evrensel düzenin minyatür bir modeli olarak tasarladığı Şeker köyünü, kurduğu zaman mekân ötesi bağlantılarla bir insanlık laboratuvarına dönüştürdüğünü; eserlerinde anlattığı kişi ve olayları, tüm insanlığın serüvenine ortak payda oluşturacak kadar tarafsız bir gerçeklikle yansıttığını vurgular. Kitabının, yıllardan beri hayalini kurduğu bütünlüklü bir Aytmatov projesinin gerçekleşen en önemli bölümü olduğunu belirten Korkmaz, Aytmatov anlatılarının temel izleği olan ötekileşme sorununu, eserde, iki ana bölümde incelemiştir: Birinci bölüm; çözümlüş, ikinci bölüm ise; yeniden diriliş süreçleridir. Kitabın sonunda ise, Aytmatov'un hayatından bazı kesitlerin yer aldığı çeşitli fotoğraflara yer verilmiştir.

Bu bağlamda önemli kabul edilen eserlerden birisi de, Ramazan Korkmaz'ın editörlüğünü yaptığı ve Kültür Turizm Bakanlığı Yayınlarından çıkan *Cengiz Aytmatov* isimli kitaptır. Üç bölümden oluşan eserin birinci bölümü "Suların Sırrını Ödünçleyen İnsana Dair" başlığını taşımakta ve bu bölüm altında Cengiz Aytmatov'un şahsına dair, dünyaca ünlü bilim insanlarınca yazılmış 10 adet makaleye yer verilmiştir. "Bozkırın Bilgesine Bakışlar" başlıklı ikinci bölümde ise; yine birbirinden kıymetli bilim insanlarınca Aytmatov'un eserlerine edebî kişiliğine dair yazılmış 29 adet bilimsel çalışmaya yer verilmiştir. Son olarak "Bilgelik Durağında Söyleşiler" isimli son

bölümde ise, Aytmatov ile veya Aytmatov’la ilgili yapılmış 4 adet söyleşiye yer verilmiştir.

Cengiz Aytmatov üzerine yazılan kitaplardan biri de Orhan Söylemez’in yazdığı *Cengiz Aytmatov Hayatı ve Eserleri Üzerine İncelemeler*’dir. Kitap, Karam Araştırma ve Yayıncılık’tan çıkmıştır. Kitap iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm denemelerdir. Yazarın on beş yıl boyunca Aytmatov üzerine yazdığı çalışmalara yer verilmiştir. İkinci bölüm ise tercümelere aittir. Bu bölüm de ise Aytmatov hakkında yazılan bazı önemli yazıların tercümesine yer verilmiştir. Makaleler Aytmatov’un Türkiye serüvenini, SSCB’nin çöküşünü hazırlayan nedenleri, Aytmatov’un din konusundaki düşüncelerini ve Kassandra Damgası ile evrenseli yakalayışını irdelemektedir.

Orhan Söylemez’in bir başka eseri ise; *Cengiz Aytmatov: Tematik İncelemeler* ismini taşımaktadır. 2010 yılında Atatürk Kültür Merkezi Yayınlarından çıkan kitapta Orhan Söylemez’in Cengiz Aytmatov ve eserleri ile ilgili üç makalesi ve Seval Koçoğlu’nun “Orhan Söylemez İle Cengiz Aytmatov Üzerine” isimli söyleşi yer almaktadır. Kitabın “Genç Bakışlar” başlıklı bölümünde ise, çeşitli yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin Cengiz Aytmatov ve eserleri ile ilgili akademik çalışmaları yer almaktadır. Ayrıca kitabın genelinde Aytmatov’un hayatından kesitlerin sunulduğu fotoğraflara yer verilmiştir.

Abdıldacan Akmataliyev tarafından hazırlanan ve 1998 yılında Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınlarından çıkan *Cengiz Aytmatov’un Dünyası* isimli eser, bir dünya yazarı olan Cengiz Aytmatov’un annesine, babasına ve kendi hayatına ait yeterli bilgiler verildikten sonra onun eserlerine yansıyan değerleri ve fikirleri ele alan alt bölümlerle genişleyip zenginleşmektedir.

Yazar üzerine yapılan bir başka kitap çalışması ise *Aytmatov ve Eserleri Üzerine Bozkırda Yeşeren Sevda Türküleri*’dir. Kitabın yazarı Ayşe Yılmaz’dır. Kitap Ötüken Neşriyat’tan çıkmıştır. Kitap iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde Aytmatov’un bazı hikâye ve romanları tanıtılmıştır. İkinci bölümde ise daha çok tematik değerlendirmelere yer verilmiştir.

N. Kübra Erbay’ın yazdığı *Cengiz Aytmatov’un Eserlerinde Tabiat* isimli kitap giriş ve üç bölümden oluşmuştur. Girişte Cengiz Aytmatov’un eserlerini verdiği devrede Rusya’nın siyasi, sosyo - kültürel, ekonomik ve coğrafi yapısı ele alınır. Birinci

bölümde, Cengiz Aytmatov'un özel hayatı ve sanat hayatına yer verilmiştir. İkinci bölümde, Cengiz Aytmatov'un eserlerinin ana çizgileriyle vakaları anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise Cengiz Aytmatov'un eserlerinde tabiat konusu işlenmiştir.

Cengiz Aytmatov üzerine yazılan kitaplardan bir diğeri ise, editörlüğünü Ercan Köksal'ın yaptığı ve içerisinde Aytmatov'un biyografisiyle birlikte eserlerini dil, tema, söylem ve şekil yönlerinden değerlendiren ve her biri alanında uzman bilim adamlarınca yazılmış 13 bilimsel çalışmaya yer verilmiştir. 2013 yılında Eskişehir'de Laçın Yayınları tarafından basılan kitabın ismi ise, *Büyük Bozkırın Oğlu Cengiz Aytmatov*'dur.

Erbay (1997), *Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Tabiat* isimli yüksek lisans tez çalışmasında Cengiz Aytmatov'un tabiata bakış açısını, eserlerinde bu konuya nasıl, niçin yer verdiğini, baskı döneminde yaşayan bir Kırgız yazarının, tabiatı ne şekilde simgeleştirdiğini belirlemeyi amaçlamıştır. Erbay'a göre yazar, insanın iradesine, aklına güvenir. Amacı; halkında, ezilen insanlarda direnmeleri, değerlerini yitirmeden, gelişmelere ayak uydurmaları için umut uyandırmaktır. Bu evrensel mesajları verebilmek, zaman ve mekânları anlatabilmek için tabiat unsurlarını kullanmıştır.

Uzun (1998), *Cengiz Aytmatov'un Türkçeye Çevrilmiş Eserlerinde Mitolojik Unsurlar* isimli yüksek lisans tezinde Aytmatov'un eserlerindeki mitolojik unsurlar bulunmuş ve tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Zal (1999), *Kırgız Türkçesinde Edatlar - Cengiz Aytmatov'un "Cemile" Romanındaki Edatlar Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma* isimli yüksek lisans tezinde dünyaca ünlü Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un *Cemile* romanında geçen edatların, Türkiye Türkçesine aktarma yolları araştırılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda, Kırgız ve Türkiye Türkçesinin edatlar ve kullanımları bakımından birbirinden çok farklı olmadığı tespit edilmiştir. Buna rağmen Kırgız Türkçesindeki edatların sadece sözlükteki kelime karşılıklarıyla Türkiye Türkçesine aktarılamayacağı, duruma göre farklı yapı ve karşılıkların kullanılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Çakmakçı (2001), *Cengiz Aytmatov'un Hikâyelerinin Tematik Bakımdan İncelenmesi* isimli yüksek lisans tez çalışmasında, yazarın hikâyelerindeki yozlaşma, sevgi, doğa, yalnızlık, savaş, hürriyet, yoksulluk gibi temalar tespit edilerek, önem sırasına göre değerlendirilmiştir. Hikâyeler ile ilgili tematik inceleme yapılırken Aytmatov'un hayatı, özellikle de çocukluk yılları göz önünde bulundurulmuş sanatçıdan

esere ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca hikâyelerdeki, bazı kavramlar, simge değerler ve ibarelerden hareket ederek eseri çözmek de kullanılan bir başka metot olmuştur. Bu metot ile yola çıkarak yapılan incelemede Aytmatov'un okuyucuya "insan" ve "yaşam" ile ilgili önemli mesajlar verdiği ve hikâyelerdeki temalarla insan merkezleri bir sanat çizgisi izlediği tespit edilmiştir.

Bayraktar (2002), *Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Halk Edebiyatı ve Folklor Unsurları* isimli yüksek lisans tez çalışmasında, Aytmatov'un eserlerini halk edebiyatı ve folklor açısından incelemiştir. Bayraktar'a göre Aytmatov'un eserlerinde zaman ve mekân ne olursa olsun halk edebiyatı ve folklorik unsurlara yer verilmiştir. Bunun sebebi ise yazarın yaşadığı coğrafya ve çocukluğunda aldığı halk kültürüdür. Bu durum aynı zamanda sanatının temelini de oluşturmuştur.

Beşik (2011), *Geleneksel Eğitimimiz Açısından Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Kıssalar (Efsaneler) Üzerine Bir İnceleme* isimli yüksek lisans tezinde, kıssaların eğitimdeki yerini ve bu bağlamda Cengiz Aytmatov'un eserlerindeki kıssaları incelemiştir. Kıssaları içerik bakımından inceleyerek, özellikle millî, kültürel ve evrensel değerlerin öğrencilere kazandırılmasında kıssaların rolleri üzerinde durulmuştur.

Kızılkaya (2011), *Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Kadın* isimli yüksek lisans tezinde Aytmatov'un romanlarında kadına bakış açısını, romanlarında kadın konusuna nasıl, niçin ve ne şekilde yaklaştığını, baskı dönemlerinde yaşanan hayatın kadınlar üzerindeki etkilerini, kadınların bu sıkıntılı dönemde ne gibi olaylar yaşadığını incelemiştir.

Yamak (2012), *Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Kurt Motifi* isimli yüksek lisans tezinde yazarın eserlerinde yer alan kurt motifini incelemiştir. Yamak'a göre yazarın kurt motifine eserlerinde yer verme sebebi, Aytmatov'un çocukluğunda kurtlarla alakalı birçok hikâyeye dinlemiş olması ve bizzat kurtlarla karşılaşmasıdır.

Çırak (2013), *Cengiz Aytmatov Romanlarının Değerler Eğitimine Katkısı* isimli yüksek lisans tezinde, Aytmatov'un *Beyaz Gemi*, *Cemile*, *Dişi Kurdu Rüyalari*, *Gün Olur Asra Bedel* ve *Toprak Ana* isimli eserlerini; adil olma, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi,

sorumluluk, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverlik değerleri bakımından incelenmiştir. Çalışmasında toplam 810 veriye ulaştığını belirten Çırak, incelenen romanlarının değerler eğitimi katkı bakımından zengin bir içeriğe sahip olduğunu ve bu eserlerin değerler eğitimi sürecinde yararlanılması gereken kaynaklar arasında olduğu sonucuna varmıştır.

Ayrıca, Cengiz Aytmatov ile alakalı Çetin (1994), *Cengiz Aytmatov'un Eserleri ve Eserlerinden Sinemaya Uyarlanan Filmler Üzerine Bir İnceleme* isimli doktora tezi, Albayrak (1995), *Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Eski Türk Dinî İnançlarının Tesbiti ve Değerlendirilmesi* isimli yüksek lisans tezi, Nemutlu (1997), *Cengiz Aytmatov'un Eserleri Üzerine Bir İnceleme* isimli yüksek lisans tezi, Töröbekova (2001) *Sinema ve Edebiyat İlişkisi Açısından Cengiz Aytmatov'un Eserlerinin İncelenmesi 'Selvi Boylum Al Yazmalım' Üzerine Bir Çözümleme* isimli yüksek lisans tezi, Rehimov (2002), *Cengiz Aytmatov'un "Deniz Kenarı ile Gaçan Alabaş" Adlı Eserlerindeki Cümlelerin Yapı ve Anlam Bakımından İncelenmesi* isimli yüksek lisans tezi hazırlamışlardır.

Türk milletinin kültürel ve sosyal değerlerini inceleyen ve anlatan çalışmalar söz konusu olduğunda Mehmet Kaplan'ın 1987 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınlarından çıkan *Türk Milletinin Kültürel Değerleri* isimli kitabı, zikredilmesi gereken eserler arasındadır. Bu kitapta Kaplan, Türk milletinin çeşitli alanlardaki sosyal-kültürel değerlerini ve zenginliklerini gözler önüne sererek Türklüğe ve Türk kültürüne eşsiz bir hizmet yapmıştır.

1992 yılında Türk Kültürüne Hizmet Vakfı tarafından iki cilt hâlinde yayınlanan *Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları* isimli kitabın birinci cildi başlangıçtan Osmanlı Dönemine kadarki süreçte Türklerde insani, ahlaki, sosyal, siyasi ve evrensel değerleri işlerken ikinci cildi ise, ilgili değerler bakımından Osmanlı Devleti Dönemi'ni konu edinmektedir.

Ç. Kağıtçıbaşı'nın 1998 yılında yayınladığı *Kültürel Psikoloji, Kültür Bağlamından İnsan ve Aile* isimli kitabında; insan, kişilik gelişimi, aile kavramlarıyla birlikte değer olgusu da ele alınıp işlenmiştir.

Erol Güngör'ün *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar* isimli kitabı ise 2000 yılında Ötüken Yayınlarından çıkmıştır. Yazarın profesörlük tezi olarak hazırlayıp sonrasında kitaplaştırdığı eserde, ahlaki değerlerle ilgili çeşitli görüş ve teorilere yer

verilmiştir. Yazar, kitabının sonunda ise, değerlerle ilgili özellikle yurtdışında yapılmış akademik çalışmalara ait bir bibliyografyaya yer vermiştir.

Bedia Akarsu'nun 2006 yılında İnkılap Kitabevinden çıkardığı *Değişen Dünya Değişen Değerler* isimli eserinde ise, bilim ve teknolojiadaki baş döndürücü ilerlemelerin insan yaşamının tüm alanlarında yol açtığı değişikliklere değinen yazar, bu değişmelerin insan yaşamında ve toplumsal yaşamda büyük sarsıntılara yol açtığını, yüzyıllardan beri içinde yaşanan değerler dünyasının birden değişmesine insanın kolay kolay katlanamadığını vurgulayarak toplumun karşı karşıya kaldığı çok çeşitli sorunlara dikkat çekmektedir.

Değer-egitim ilişkisi ve eğitim-öğretim sürecinde değerlere yer verme konusunda yazılan kitaplardan biri olan *Eğitim Yönetiminde Değerler* isimli kitap, 2008 yılından Pegem Akademi Yayınlarından çıkmıştır. Kitabın yazarı olan Kürşad Yılmaz, eserde, eğitim yönetiminde değerler konusuna dikkat çekmek amacı ile konuyla ilgili teorik bir alt yapı sunmuş ve önemli konular ile ilgili okuma önerileri getirmiştir.

Türk milletinin sahip olduğu değerler üzerine yapılmış önemli çalışmalardan biri de, 2011 yılında Berikan Yayınlarından çıkmıştır. Mehmet Sabir Aydın tarafından yazılan *Devlet, Demokratik Değerler ve Eski Türkler* isimli kitapta, en eski Türk topluluklarındaki demokratik değerler araştırma konusu edilmiştir.

Bülent Dilmaç'ın 2012 yılında Pegem Akademi Yayıncılıktan çıkardığı *İnsanca Değerler Eğitimi* adlı kitapta, yazar, çocukları değerler eğitimi bağlamından eğitirken, anne-babaların ve öğretmenlerin kullanabilecekleri oyunlara, etkinliklere ve hikâyelere yer verilmiştir.

Pegem Akademi Yayınlarından çıkan bir diğer kitap ise, *Değerler Eğitimi* ismini taşımaktadır. 2016 yılında Bülent Dilmaç ve Kadir Ulusoy'un ortak çalışma olarak yayınladıkları kitapta, değer kavramının tanımı, sınıflandırılması, değer öğretimindeki temel süreç ve ilkelerle birlikte değer öğretiminde yaklaşımlara yer verilmiştir.

Şen (2007) ise, *Millî Eğitim Bakanlığının 2005 Yılında Tavsiye Ettiği 100 Temel Eser Yoluyla Türkçe Eğitiminde Değerler Öğretimi Üzerine Bir Araştırma* başlıklı yüksek lisans tezinde, Millî Eğitim Bakanlığının ilköğretim okulları için hazırladığı 100 Temel Eser serisinde yer alan kitaplarda millî, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerleri tespit etmiş; Türkçe eğitiminde değer aktarımının nasıl olması gerektiğini

ortaya koymuştur. İncelenen eserlerde, en çok yer alan değer “sevgi” değeri olduğunu belirten Şen, bu değeri sırasıyla; duyarlılık, yardımseverlik, saygı, sorumluluk değerlerinin izlediğini ve sağlıklı olmaya önem verme, barış, özgürlük, bilimsellik ve bağımsızlık değerlerinin ise eserlerde en az yer verilen değerler olduğunu vurgulamıştır.

Kumbasar (2011)’ın *Muzaffer İzgü’nün Romanlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi* isimli yüksek lisans tezinde, araştırmacı, yazarın 1971-2003 yılları arasında yayınlanmış 12 romanını, Sosyal Bilgiler ve Din Kültürü Ahlak Bilgisi dersi öğretim programlarında yer alan değerleri baz alarak oluşturduğu 25 değere göre taramıştır. Çalışmanın sonunda Kumbasar, Muzaffer İzgü’nün incelemeye konu olan romanlarında, en çok geçen değer sevgi değeri, en az geçen değerlerin ise, sırayla barış, tutumlu olma, bilimsellik ve cesur olma değerleri olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Latioğlu (2011), “*Çocuklara Mahsus Gazete*”de *Değerler Eğitimi (101-200. Sayılar)* başlıklı yüksek lisans tezinde, Çocuklara Mahsus Gazete’nin 101-200. sayılarını değerler eğitimi bağlamında incelemiş ve araştırmanın sonucunda, bu gazetenin bugünkü değerler eğitimi ve öğretimine yeterli düzeyde kaynaklık edemeyeceğini, bu nedenle din eğitimi açısından daha önemli görülebileceğini belirtmiştir.

Kaynak (2012)’ın Seviç Çokum’un hikâyelerinin değerler eğitimi bağlamında incelediği çalışmasında, araştırmacı, hikâyelerde tespit ettiği değerleri konularına göre; Ahlâk, Toplum, Din-Tasavvuf ve Eğitim ve Kültür başlıkları altında sınıflandırıp incelemiştir.

Biçer (2013) ise, *Değerler Eğitimi Açısından Mehmet Akif Ersoy’a Ait “Safahat” Adlı Eserin İncelenmesi* adlı yüksek lisans tez çalışmasında, Safahat’taki şiiirleri, adil olma, aile birliğine önem verme, hoşgörü, dürüstlük, misafirperverlik, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, estetik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme, temizlik değerleri bağlamında incelemiş ve bu değerlerle ilgili toplamda 607 veriye ulaşmıştır. Bu sonuçlarda yola çıkarak Safahat’ın değerler eğitimi açısından zengin bir içeriğe sahip olduğunu vurgulayan Biçer, bu eserin Türkçe öğretimi sürecinde, değer eğitimi konusunda yararlanılacak kaynaklar arasında olduğunu belirtmiştir.

Memiş (2013) ise, *Âşık Şeref Taşlıova'dan Derlenen Halk Hikâyelerinde Değerler Eğitimi* isimli yüksek lisans tez çalışmasında, Âşık Şeref Taşlıova'dan derlenen halk hikâyelerini değerler eğitimi düzleminde incelemiştir. Araştırmacı çalışma sonunda elde ettiği bulguları; Ahlaki, toplumsal, dinî-tasavvufî, eğitim ve öğretim ile ilgili değerler olmak üzere dört tema altında toplayan Memiş, bu bulguları analiz edip sonuçlarını tablolar hâlinde dikkatlere sunmuştur.

Çayır Çevik (2014)'in *Türkçe Öğretim Programlarında Değerler ve Dede Korkut Hikâyeleri'nin Değerler Açısından İncelenmesi* başlıklı yüksek lisans tezinde, *Dede Korkut Hikâyeleri*'ni değerler eğitimi bağlamında incelemiş ve araştırmanı sonucunda hikâyelerde en çok geçiş sıklığına sahip değerın sevgi, en az geçiş sıklığına sahip değerın ise hoşgörü olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Erol (2014) ise, *Tarık Buğra'nın Hikâyelerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi* başlıklı yüksek lisans tezinde, Tarık Buğra'nın hikâyelerinin değerler eğitimi düzleminde incelemiş ve ilgili hikâyelerde tarih bilinci, din sevgisi, insan sevgisi, adalet anlayışı; vatan ve millet kavramları başta olmak üzere değerler eğitimine kaynak teşkil edebilecek mahiyette pek çok unsurun yer aldığını belirtmiştir.

Akpınar (2015)'in *Yağmur Dergisindeki Hikâyelerde Değerler Eğitimi: 2004-2014* isimli yüksek lisans tezinde, araştırmacı, ilgili hikâyelerdeki millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerler tespit edip incelemiş ve toplumsal değer aktarımında hikâyelerin rolünü, ortaya koymaya çalışmıştır.

Akbalık (2015) ise, *Değerler Eğitimi Bağlamında Hacı Bektaş-ı Veli'nin Eserlerinde Eğitsel Unsurlar* isimli yüksek lisans tezinde, Hacı Bektaş-ı Veli'nin eserlerini, Türkçe, Sosyal Bilgiler ile Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretim Programı'ndaki değerleri göz önünde bulundurularak tespit ettiği 20 adet değere göre incelemiş ve çalışmanın sonucunda, eserlerde en çok tespit edilen değerın hoşgörü değeri olduğunu belirtmiştir. Eserlerde misafirperver olma değerının hiç geçmediğini vurgulayan Akbalık, en az geçen değerlerin ise sırasıyla sorumluluk, saygı, fedakârlık ve sabırlı olma değerleri olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Albayrak (2017) ise, *Köktürk ve Uygur Dönemi Eserlerindeki Değerler ve Bu Değerlere İlişkin Öğretmen Adaylarının Görüşleri* isimli doktora tezi çalışmasında, Eski Türkçe Dönemi eserleri arasından İslamiyet öncesi dönemi temsilen seçilen Orhun

Yazıtları, Ötüken Uygur Dönemi Yazıtları (Şine Us, Tes, Tariat), Irk Bitig, Huastuanift, Altun Yaruk (Birinci Kitap, Şehzade ile Aç Pars Hikâyesi), İyi ve Kötü Prens Öyküsü, Daşakarmapathâvadânamâlâ (Çaştani Bey Hikâyesi, Dantıpalı Bey Hikâyesi) adlı eserleri, Schwartz'ın Değer Ölçeği'nde listenen on temel değer ve alt değerlere göre incelemiştir. Ayrıca, çalışmanın nicel boyutunda, bu eserlerden elde edilen değerlere ilişkin Türkçe ve Türk dili edebiyatı öğretmenlerinin görüşleri araştırılmıştır. Araştırmanın sonucunda, Eski Türkçe Dönemi eserlerinin sosyal değerler bakımından oldukça zengin kaynaklar olduğu ve tespit edilen değerlerin çoğunlukla günümüzde de yaşadığı sonucuna ulaşan Albayrak; Türkçe ve Türk dili edebiyatı öğretmenlerinin, eserlerdeki değerlerden hareketle oluşturulan görüşlere büyük oranda katıldıklarını belirtmiştir.

Akçay ve Şahin (2015), Türk dilinin en eski yazılı örneklerinin ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alabilirliklerini inceledikleri araştırmalarında, Türkçenin en eski kaynaklarından seçilen parçaları, alanla ilgili toplam 12 uzmanın görüşüne sunmuş ve araştırmanın sonucunda, seçilen metinlerin, uzman görüşlerine göre Türkçe ders kitaplarında yer alabilecek nitelikte olduklarını tespit etmişlerdir.

Bilgin (2014) ise, *Türkçe Eğitimi Ders Kitaplarında Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Kullanılabilirliği* isimli yüksek lisans tezinde, 10 ciltten oluşan 17. yüzyıl eseri Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*'nin dil ve kültür eğitimi açısından Türkçe ders kitaplarında kaynak metin olarak kullanılabilirliğini araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda, Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*'nin dil ve kültür açısından öğrencilere katkı sağlayacağı ve Türkçe dersinin amaçlarına ve kazanımlara ulaşmasında kullanılabilir olduğu vurgulanmıştır.

Çay (2013) ise, *Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi Sefaretnamesi'nden Türkçe Ders Kitaplarına Metin Aktarımı* başlıklı yüksek lisans tezinde, kaynak metin olan Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi Sefaretnamesi'nden ortaokul Türkçe ders kitaplarında kullanılacak farklı sınıf ve türde metinler oluşturmuştur. Elde edilen metinler araştırmacı tarafından eserin ait olduğu dönemi ve kültürü yansıtacak şekilde resimlenmiş; metni anlamaya ve çözümlenmeye yönelik etkinlikler düzenlenmiştir. Çalışmanın sonucunda ise; Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi Sefaretnamesi'nin

Türkçe öğretiminde kültür aktarımı, edebî zevk kazandırma ve kelime kazanımı çerçevesinde kullanılabilir zengin bir kaynak olduğu vurgulanmıştır.

Sulak (2011)'ın *Kaynaklardan Ders Kitaplarına Aktarma Kutb'un Husrev ü Şîrîn'inin Metin Çeviri ve Sözlüğü* isimli yüksek lisans tezinde, araştırmacı, 14. yy'da Harezmi Türkçesi ile yazılmış olan *Husrev ü Şîrîn* adlı mesneviyi yeniden okumuş, çevriyazılı metnini oluşturmuş, dizin ve sözlüğünü hazırlamıştır. Ayrıca araştırmacı, elde edilen metinden seçilen bölümleri hikâyeleştirmiş, eserin mensup olduğu kültürü ve dönemi yansıtabilecek şekilde resimlendirmiştir. Çalışmanı sonucunda; kaynak eser olarak seçilen *Husrev ü Şîrîn*'in Türkçe öğretiminde kültür aktarımı, edebî zevk kazandırma ve kelime kazanımı çerçevesinde kullanılabilir zengin bir kaynak olduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

Karakuş (2010)'un *Türkçe Öğretiminde Kaynak Metinlerin Temalara Uygunluğu Yönünden Değerlendirilmesi* isimli doktora tezinde, araştırmacı, III. yüzyıldan XVII. yüzyıla kadar olan geniş bir alanı taranmış ve Türk Edebiyatında tesiri kuvvetli olan şark ve Türk klasiklerine ait 13 eserde 2006 Türkçe dersi öğretim programında yer alan temalara uygun özelliğe sahip metinler seçmiş ve 14 temaya ait 53 metin elde etmiştir. Bu metinlerin uzman görüşleri neticesinde “Kapsam Geçerlilik İndeksleri”ni hesaplayan ve metinlerin yine uzman görüşleri çerçevesinde öğrencilere kazandıracaklarını tespit ederek bu kazanımların yüzde ve frekans analizleri yapan Karakuş; ders kitaplarındaki eksikliklerin giderilmesi hususunda bu tezin kaynak teşkil edeceği üzerinde durmuştur.

Düzcan (2010) ise, Mevlana'nın *Mesnevi*'sinde yer alan anlatıma dayalı metinlerin Türkçe ders kitaplarında kaynak metin olarak kullanılabilirliğini incelediği yüksek lisans çalışmasında, *Mesnevi*'nin ilk üç cildinde 148 tane anlatıma dayalı metin tespit etmiştir. Bunların; 63'ünün hikâye, 13'ünün fabl, 2'sinin masal, 64'ünün fıkra ya da özlü söz ve 6 tanesinin de menkıbe türünde olduğunu belirten Düzcan, araştırmanın sonunda, bu metinlerin çocuklara birtakım hedef ve davranışları kazandırabilecek nitelikte olduğunu vurgulamıştır.

Ve son olarak Özden (2009)'in *Türkçe Kaynak Metinlerin Türkçe Öğretiminde Kullanılabilirliği* başlıklı doktora tezinde ise, araştırmacı, 14. yüzyıl mesnevi türü eserlerinden olan *Mantıku't-Tayr* ve *Garîb-nâme* isimli eserlerden 14 metin tespit etmiş

ve bu metinlerin çeviri yazılarını, dil içi çevirilerini yapmış; sözlüklerini hazırlamış ve bunları nesre dönüştürmüştür. Ayrıca araştırmacı tarafından, metinler, okunabilirliklerinin anlaşılması için Türkçe eğitimi alanında çalışan uzmanlara, çocuk edebiyatı yazarlarına, Türkçe eğitimi lisans öğrencilerine ve 11-15 yaş arasındaki çocuklara okutulmuştur. Metinlerin psikoloji, sosyoloji, kültür değerleri ve dil eğitimi alanlarındaki yerlerinin belirlenmesi ile çalışma tamamlanmıştır. Çalışmanın sonunda Özden, bu metinlerin çocuk edebiyatı ve dil eğitiminde kullanılabilir metinler olduğunu belirtmiştir.

2.2.2. Yurt dışında yapılan çalışmalar

Yazılı kaynaklar araştırma sürecinde Cengiz Aytmatov ile ilgili yabancı dilde yazılmış çalışmaların isimlerine de rastlanmıştır, bunlar: İrmtraud Guçke'nin 1976 yılında yazdığı *Aytmatov Yaratıcılığında Beşeri Sorunlar, Masallar ve Mitler* adlı doktora tezi; Djayvant Sinih Bathedja'nın *Cemile Hikâyesi'nin Modern Edebiyatta Okunuşu ve Hindi Diline Çevirilişi Sırasındaki Bazı Sorular* adlı doktora tezi; Hindistanlı bilim insanı Nasar Şakil Rumi'nin *Cengiz Aytmatov'un Düzyazılarında Psikoanaliz* [Психоанализ прозы Чингиза Айтматова] isimli tezi.

Askar Sekimov'un 1983 yılında yayımlandığı *Cengiz Aytmatov ve Kırgız sineması* [Чынгыз Айтматов и киргизское кино] adlı kitabında Cengiz Aytmatov'un sinemaya uyarlanmış eserlerinin ve filmlerinin özeti verilmiştir. Bunların dışında yazar, kitabında filmlerin çekim koşulları üzerinde durmuş ve yönetmenlerin çektikleri filmlerle ilgili görüşlerini de eklemiştir.

Kırgızistan'da Cengiz Aytmatov'un yaratıcılığı ile ilgili Mira Sıdıkbayeva'nın 1985 yılında savunduğu *Cengiz Aytmatov'un Kahramanlarının Psikolojik Portrelerini Oluşturma Yeteneği* [Чынгыз Айтматовдун каармандардын психологиялык портретин тузуу чеберчилиги] isimli doktora tezi ve Nurisa Aşırova'nın 2010'da savunduğu *Cengiz Aytmatov'un Eserlerindeki Sembollerin Sanatsal İşlevi* [Чынгыз Айтматовдун чыгармаларындагы символдордун идеялык- коркомдук кызматы] adlı doktora tezleridir.

Saginbekov (2000), *Kırgız Tenkidinde Cengiz Aytmatov* isimli yüksek lisans tezinde, Aytmatov hakkında yazılanlara değinilmiş ve Türk okuyucusuna, Sovyet Kırgız tenkidinde yazarın konumunun nasıl olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Komatsu (2002), *Cengiz Aytmatov'un 'Samançının Colu' Romanında Fiiller* isimli yüksek lisans tezinde, *Samançının Colu* adlı romanı Türkiye Türkçesine aktarmış ve bu eserdeki Kırgız Türkçesine ait fiilleri incelemiştir. Fiiller, inceleme bölümünde yapı ve çekim başlıkları altında incelenmiştir. Yapı bölümü “Basit Fiiller”, “Türemiş Fiiller”, “ Birleşik Fiiller” alt başlıklarından oluşmaktadır. Çekim bölümü ise, “Fiil Çekiminde Şahıs”, “Fiil Çekiminde Şekil ve Zaman”, “Sıfat-fiiller” ve “Zarf-fiiller” alt başlıklarını içine almaktadır.

Salıcan Cigitov’un 2004 yılında kaleme aldığı ve *Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan* isimli kitapta yayınlanan “Cengiz Aytmatov Edebiyat Meydanında Yeni Boy Gösterdiğinde...” başlıklı çalışmada, yazar, Aytmatov’la olan bazı anılarına, Aytmatov’un edebî ve insani yönüne dair kıymetli bilgileri paylaşmıştır. Türkiye Türkçesine Ayhan Çelikbay tarafından aktarılan çalışmada, aynı zamanda dönemin siyasi, sosyal, insani ve edebi durumuna yönelik aydınlatıcı bilgiler de mevcuttur.

Keneşbek Asanaliev’in “Cengiz Aytmatov’un Edebiyat Adamlığı Devri” isimli çalışması da *Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan* adlı kitapta yayınlanmış ve yine Ayhan Çelikbay tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bu makalede, Cengiz Aytmatov’un doğuştan gelen yeteneği, sanatsal duyarlılıktaki bütünlüğü, hayata karşı farklı bakış açıları ve yaşamı başka bir gözle algılama feraseti ön plana çıkarılmıştır.

Kalık İbraimov tarafından 2004 yılında kaleme alınan ve *Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan* adlı kitapta yayınlanan “Cengiz Aytmatov Fenomeni Hakkında Birkaç Söz” başlıklı makale ise, Muhittin Gümüş tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bu makalede yazar, Aytmatov’un millî unsurlardan yola çıkarak evrensel hitap ettiği üzerinde durur ve onun insani ve edebî yönünün kuvvetli oluşu sayesinde millî kalmaktan kurtuluşunu, eserlerinden yola çıkılarak anlatır ve Aytmatov gibi harikulade, sanatsal dehalara dünya edebiyatı ve uygarlık tarihinde çok nadir rastlandığını vurgular.

Luis Aragon tarafından 1959 yılında yazılan “Dünyanın Aşkı Anlatan En Güzel Hikâyesi” başlıklı makalesi ise, Kemal Göz tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmış ve 2004 yılında *Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan* adlı kitapta

yayınlanmıştır. Bu makalede Aragon, Aytmatov'un *Cemile* isimli hikâyesi ile tanışmasından ve bu hikâyenin kendisi üzerinde bıraktığı etkiden bahsederek, *Cemile* hikâyesini dünyanın aşkı anlatan en güzel hikâyesi ilan eder.

Cemile hikâyesinden etkilenerek ve bu etkilerden yola çıkarak makale oluşturan diğer bir isim ise, Kambaralı Bobulov'dur. Yazarın "Efsanevî Bir Aşk Hikâyesi" başlıklı çalışması 2004 yılında *Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan* adlı kitapta yayınlanmıştır. Bobulov tarafından 1959 yılında yazılan makalede, *Cemile* hikâyesi çeşitli yönleriyle irdelenmiş ve bu hikâyenin insanlar üzerinde bıraktığı etkilerle beraber bazı konularda toplumda oluşturduğu tartışmalara da değinmiştir. Kemal Göz tarafından Türkiye Türkçesine aktarılan makalede, Bobulov sonuç bölümünde, Aytmatov'un dilinde bazı kusurların da olduğunu belirtmiş ve onun bu kusurları ileride aşacağına da değinmiştir.

Cengiz Aytmatov'un hayatında çok önemli bir yere sahip olan Muhtar Avezov'un *Cemile* isimli hikâyeye ilgili değerlendirmesi de burada zikredilmesi gereken çalışmalar arasındadır. Avezov'un 1958 yılında yazdığı ve 2004 yılında *Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan* adlı kitapta yayınlan "Yolun Açık Olsun" başlıklı makalesi, Kemal Göz tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Avezov, bu makalede, *Cemile* adlı hikâyeyi çeşitli yönleriyle değerlendirir ve Aytmatov'un hikâyeciliğin kurallarına ve özelliklerine uygun olarak yazdığı bu hikâyenin Millî Edebiyat için de çok önemli olduğunu vurgular. Avezov, Aytmatov'un nesir türünde yakalamış olduğu bu başarı için son söz olarak "Genç adam, yolun açık olsun. Ak yol sana!" ifadelerini sarf ederek makalesini noktalar.

Georgiy Gaçev ise, "Yaşamak... ve Ölmek Hakkında..." başlıklı makalesinde, Aytmatov'un eserlerinde oluşturduğu karakterler üzerinden yola çıkarak Aytmatov'un dünya insanlarına nasıl hitap ettiğine değinir ve onun eserlerinde işlemiş olduğu fikirleri, değerleri çeşitli felsefe akımlarının süzgecinden geçirerek, bazı filozofların ve edebiyatçıların bakış açıları ile kıyaslayarak bunlarla olan benzerlikleri ve farklılıkları anlatma yoluna gider. 2009 yılında *Cengiz Aytmatov* adlı kitapta yayınlanan ve Farizat Kuramayeva tarafından Türkçeye çevrilen makalede yazar, Aytmatov'un tarihten çağdaşığa insan ve toplum yaşamının birçok evreleri ile tecrübelerini eserlerinde yansıttığını belirtir.

Galina Guseva'nın "Cengiz Aytmatov ve Kahramanları" başlıklı makalesinde ise, yazar, Aytmatov'un eserlerinde oluşturduğu kahramanları inceler ve bunlar üzerinden Aytmatov'un dünyaya, insana ve değerlere bakış açısını tespitte çalışır. 2009 yılında *Cengiz Aytmatov* adlı kitapta yayınlanan ve Naile Zakirova tarafından Türkçeye çevrilen makalede yazar, Aytmatov'a göre insanda en güzel şeyin vicdan olduğunu ve hayatın en zor anlarında dahi hayata tutunabilmek için Aytmatov'a güç veren şeyin de vicdan olduğunu belirtir.

Umut Asanova'nın "Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Kültürel Kriz ve Bunalım Felsefesi" başlıklı makalesinde ise, yazar, Aytmatov'un eserlerindeki değer ve kültür yozlaşmalarından yola çıkarak, eserlerdeki karakterlerin yaşadıkları kültürel krizlere ve bunların doğal sonucu olarak yaşadıkları bunalımlara değinir. 2009 yılında *Cengiz Aytmatov* adlı kitapta yayınlanan ve Lilia Alkaya tarafından Türkçeye çevrilen makalede yazar, Aytmatov'un ruhumuzu günlük çalkantı, gaile ve önemsiz şeylerden arındırdığını ve bizleri düşünmeye, ağlamaya; hatta isyan etmeye mecbur bıraktığını belirtir.

Değerler eğitimi ile ilgili dünyada yapılan çalışmalara genel anlamda göz atacak olursak aşağıdaki çalışmalara değinmek yerinde olacaktır:

Meaney'in 1979 yılında yaptığı çalışmasında, ilköğretim öğrencilerine öz saygı, kendini ifade edebilme, öz güven gibi değerleri kazandırmak için bir buçuk aylık bir değerler eğitimi programı uygulanmış ve çalışmanın sonucunda öğrencilerin davranışlarında ve tutumlarında, kazandırılmak istenilen değerler bağlamında, değişiklikler gözlenmiştir.

1988 yılında Jones, Ryan ve Bohlin tarafından, Amerika'daki öğretmen eğitim programlarına ilişkin yapılan bir çalışmada karakter eğitiminin müfredatta yeteri kadar önemsenmediği sonucu elde edilmiştir. (Akt. Milson ve Ekşi, 2003).

J. M. Halstead ve M. J. Taylor tarafından 1996 yılında *Values in Education and Education in Values* isimli kitapta "Values in Education" ve "Education in Values" adlı iki bölüm bulunmaktadır. Birinci bölümde; ahlaki ve manevi değerler, toplumsal değerler ve eğitim, demokratik değerler ve siyasi eğitimin temelleri, sanat ve sağlık gibi çeşitli konular işlenmişken, ikinci bölümde ise, öğrencilerin ahlaki ve kültürel

deneyimleri, vizyon, değerler ve erdemler, okulların misyonu ve ebeveynlerin algıları, çocukların kişisel gelişiminde değerlerin etkisi gibi konulara yer verilmiştir.

Suh ve Traigger'in 1999 yılında Amerika'da çocukların karakter eğitimine yönelik görüşlerini tespit etmek amacıyla, 40000 civarında çocukla yaptığı araştırmada ilginç sonuçlar elde edilmiştir. Görüşleri alınan çocukların büyük bir bölümü okul çağından çok daha önce aile ve okul iş birliği ile karakter eğitiminin verilmesi gerektiği kanaatindedir.

Davidson ve Stokes (2001)'in araştırmalarında ise, Kuzey Alabama'daki devlet okullarında öğretmenlerin ve yöneticilerin karakter eğitimine karşı bakış açıları ve tutumları incelenmiştir. Araştırmacılar, çalışmaları sonucunda hem öğretmenlerin hem de yöneticilerin karakter eğitimine karşı olumlu bir tutum sergilediklerini belirtmişlerdir.

Germaine'nin 2001 yılında Kanada'da gerçekleştirdiği *Values Education Influence on Elementary Students Self-Esteem* başlıklı doktora tezinde, değerler eğitiminin verildiği okullardaki öğrenciler ile bu eğitimin verilmediği okullardaki öğrenciler arasında benlik saygısı düzleminde bir farklılık olup olmadığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Yarı deneysel araştırma modelinin kullanıldığı çalışmanın sonuçlarına göre; her iki grubun benlik saygısı ölçümleri arasında anlamlı bir fark bulunamamış olmasına rağmen başarı, davranış, tutum ve okuldaki dönem başarısı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Gauld (2002) ise, çalışmasında karakter eğitiminin tutum ve davranışlar, diğerlerine ve topluma hizmet, dürüstlük, cesaret, model olma, güven, azimli olma ve onur gibi değerleri içerdiğini belirterek başarılı bir karakter eğitimi için okul-aile iş birliğine dikkat çekmiştir.

Chandler (2005)'in *The Effect of Character Education Program on Elementary Students Prosocial Competence* isimli doktora tezinde ise, araştırmacı, Florida'da bir ilköğretim okulunda 116 beşinci sınıf öğrencisine dört ayı aşkın bir süre boyunca bir karakter eğitimi programı uygulamıştır. Araştırmanın sonucunda kız öğrencilerin hem ön testlerde hem de son testlerde erkek öğrencilerden daha yüksek puan aldıkları görülmüştür.

El Hassan ve Kahil tarafından 2005 yılında Lübnan’da yapılan “The Effect of Living Values: An Educational Program on Behaviors and Attitudes of Elementary Students in a Private School in Lebanon” isimli araştırmada, “Yaşayan Değerler Eğitimi Programı”nın ilkokul öğrencilerinin kişisel ve kişilerarası zeka ile ilgili tutum ve davranışlarına etkisinin ön-test son-test grup tasarımıyla belirlenmesi amaçlanmıştır. Öğrencilerin barış, saygı ve sevgi değerleri bağlamında eğitilmesinin amaçlandığı araştırmada, örneklemler olarak 31 kız 44 erkek öğrenci belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, denenen grupların benlik saygısı algısı, tutum ve davranışlarında “Yaşayan Değerler Eğitimi Programının” uygulanmasından sonra belirgin farklar oluşmuştur.

Thornberg tarafından 2008 yapılan *The Lack of Professional Knowledge in Values Education* (Değerler Eğitiminde Mesleki Bilgi Eksikliği) adlı çalışmada ise, araştırmacı, öğretmenlerin değer eğitimi ile ilgili görüşlerini ve becerilerini tespit etmek amacıyla 13 öğretmenle görüşmüş ve görüşme sonuçlarını karşılaştırmalı analizle incelemiştir. Araştırmacı, çalışmasının sonucunda, öğretmenlerin değer eğitimi konusunda yeteri kadar bilgi sahibi olmadıkları sonucuna ulaşmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, kapsamı; araştırmada kullanılan veri toplama araçları ve toplanan verilerin nasıl analiz edildiği ele alınmıştır.

3.1. Araştırmanın Modeli

“Cengiz Aytmatov’un Eserlerinin Değerler Eğitimi Bağlamında İncelenmesi ve Ortaokul Türkçe Ders Kitapları İçin Metin Önerileri” isimli bu araştırma iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Cengiz Aytmatov’un eserlerindeki değerler tespit edilmiş, örneklendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Bu doğrultuda çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Denzin ve Lincoln’e (1994) göre nitel araştırma, çoklu öznel veri türleri ve kendi doğal ortamında belirli durumlardaki bireylerin incelenmesine dayanan yorumsamacı araştırma yaklaşımıdır.

Araştırmacının en önemli görevinin olayların iç yüzüne yönelik görüşleri tespit etmek olduğu nitel araştırmada, araştırma sorularının araştırma devam ederken gelişmesine veya değiştirilmesine izin verilir. Genellikle olguların keşfedilmesine odaklanan nitel araştırma, en çok yerel durumların anlaşılması ve tarifi ile teori geliştirmede faydalı olma eğilimindedir (Christensen, Johnson ve Turner, 2015).

Yıldırım ve Şimşek’e (2011, s. 39 - 40) göre ise nitel araştırma “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma”dır. Nitel araştırma, “araştırmacının esnek olmasını, toplanan verilere göre araştırma sürecini yeniden biçimlendirmesini ve gerek araştırma deseninin oluşmasında gerekse toplanan verilerin analizinde tümevarıma dayalı bir yaklaşım izlemesini gerektirir.”

Çalışmada nitel araştırmaya dayalı betimsel tarama modeli esas alınmıştır. Naturalistik paradigmaya dayanan betimsel tarama çalışmaları (Qualitative Descriptive

Study); olgubilim, gömülü teori, etnografi çalışmalarından farklı olarak verinin derinlemesine incelenmediği ve yorumlanmadığı, sadece görüşme, gözlem, doküman analizi yöntemleri ile sosyal olay ve olguların olduğu gibi değiştirilmeden ortaya konulduğu tasvir çalışmalarıdır (Arslantürk ve Arslantürk, 2013; Lambert ve Lambert, 2012; Walker, 2012).

Karasar (2014, s. 77) ise, betimsel tarama modeli için, “geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Bu modelde araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Bilinmek istenen şey vardır ve oradadır” der.

3.2. İncelenen Dokümanlar / Çalışmanın Kapsamı

Çalışmanın kapsamını Cengiz Aytmatov’un Türkçeye çevrilmiş bütün sanatsal eserleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda yazarın Türkçeye çevrilmiş roman, hikâye ve tiyatro kitapları araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır. Çalışmada yazarın eserlerinin güncel basımları ve son çevirileri kullanılmıştır. Buna göre araştırmada incelenen eserler ve künye bilgileri aşağıda verilmiştir:

İncelenen Romanlar

- *Toprak Ana* (2015, çev. Refik Özden, İstanbul: Ötüken Yayınları)
- *Elveda Gülsarı* (2015, çev. Refik Özden, İstanbul: Ötüken Yayınları)
- *Beyaz Gemi* (2015, çev. Refik Özden, İstanbul: Ötüken Yayınları)
- *Gün Olur Asra Bedel* (2015, çev. Refik Özden, İstanbul: Ötüken Yayınları)
- *Dişi Kurdun Rüyaları* (2015, çev. Refik Özden, İstanbul: Ötüken Yayınları)
- *Cengiz Han’a Küsen Bulut* (2015, çev. Refik Özden, İstanbul: Ötüken Yayınları)
- *Kassandra Damgası* (2013, çev. Ahmet Pirverdioğlu, Ankara: Elips Kitap)
- *Ebedî Gelin / Dağlar Yıkıldığı Zaman* (2012, çev. Ahmet Pirverdioğlu, Ankara: Elips Kitap)

İncelenen Hikâyeler

- *Gazeteci Dzyuyo* (2004, çev. Ayhan Çelikbay, *Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan*. Bişkek: Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.)
- *Devam Ediyoruz* (çev. Doğan Gürpınar, *Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan*. Bişkek: Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.)
- *Aşım* (çev. İbrahim Şahin, *Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan*. Bişkek: Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.)
- *Yüz Yüze* (2015, çev. Refik Özden, İstanbul: Ötüken Yayınları)
- *Cemile* (2015, çev. Refik Özden, İstanbul: Ötüken Yayınları)
- *Selvi Boylum Al Yazmalım* (2014, Ed. Yasin Toplaoğlu, Ankara: Elips Kitap)
- *İlk Öğretmen* (2014, Ed. Yasin Toplaoğlu, Ankara: Elips Kitap)
- *Deve Gözü* (2015, çev. Refik Özden, İstanbul: Ötüken Yayınları)
- *Kızıl Elma* (2015, çev. Refik Özden, İstanbul: Ötüken Yayınları)
- *Oğulla Buluşma* (2015, çev. Refik Özden, İstanbul: Ötüken Yayınları)
- *Asker Çocuğu* (2015, çev. Refik Özden, İstanbul: Ötüken Yayınları)
- *Sultanmurat (İlk Turnalar)* (2015, çev. Refik Özden, İstanbul: Ötüken Yayınları)
- *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (2015, çev. Refik Özden, İstanbul: Ötüken Yayınları)
- *Beyaz Yağmur* (2015, çev. Refik Özden, İstanbul: Ötüken Yayınları)
- *Yıldırım Sesli Manasçı* (2015, çev. Refik Özden, İstanbul: Ötüken Yayınları)

İncelenen Tiyatro Eserleri

- *Fuji-Yama* (2005, Ankara: Elips Kitap)
- *Sokrat'ı Anma Gecesi* (2000, çev. Ali Abbas Çınar, Ankara: Bilig Yayınları.)

3.3. Verilerin Toplanması

Nitel araştırma yaklaşımının benimsendiği çalışmalarda, araştırmacılar, doküman incelemesi, davranışları gözleme veya katılımcılarla mülakatlar yoluyla verileri toplarlar. Nitel araştırmacılar, bunun için bir protokol – verilerin toplanması için bir araç- kullanabilir, fakat bilgiyi gerçekte toplayan öncelikle araştırmacılarıdır. Nitel araştırmacılar, başka araştırmacılar tarafından geliştirilen araçlara veya ölçeklere bağımlı olmaya ve onları kullanmaya eğilimli değildirlir (Creswell, 2016).

Bu bağlamda, çalışmada veri toplama yöntemi olarak belge tarama ve doküman incelemesi yöntemleri kullanılmıştır. Belge tarama yöntemi, “Var olan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplamaya denir. Belge tarama, belli bir amaca dönük olarak, kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsar” (Karasar, 2000, s. 183). Doküman incelemesi ise, yazılı, görsel malzemenin toplanıp incelenmesi olarak tanımlanmaktadır ve bu yöntemde önemli olan araştırmacının neyi, neden, niçin, nasıl ve nerede arayacağını bilmesidir (Sönmez ve Alacapınar, 2014).

Yıldırım ve Şimşek (2011, s. 187) ise, doküman incelemesi yöntemini “Araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar” şeklinde tanımlamaktadırlar.

Çalışmaya başlamadan evvel çalışmanın amacı net biçimde ortaya konulmuş, sonrasında ise amaca uygun olarak kaynaklar temin edilmiştir. Öncelikle araştırmanın konusunu oluşturan Cengiz Aytmatov’un Türkçeye çevrilmiş tüm eserleri yayınevlerinden temin edilmiştir. Ayrıca Aytmatov’un muhtelif dergi ve gazetelerde yazdığı yazıları ve hakkında söylenenler kaynaklardan ve arşivlerinden derlenmiştir. Çalışmanın kuramsal çerçevesini yerine oturtmak adına ilgili alanyazın taranmış; çocuk, çocuk psikolojisi, çocuk gelişimi, çocuk edebiyatı, değerler eğitimi ve ders kitapları için kaynak metin hazırlama ile ilgili genel kaynak kitaplar incelenmiş; çocuk, eğitim ve değer temalı tezlere ulaşılarak bu hususta genel bir kanı edinilmiştir. Konuyla ilgili yapılan bilimsel çalışmalara Yükseköğretim Kurulunun internet sayfasından ulaşılmıştır. Çalışmalarda bilimsel değeri ve kabulü olan güncel kaynaklar takip edilmiştir.

Tüm bunlardan sonra, 2017 yılında yayınlanan *İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı*, 2017 yılında yayınlanan *İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Taslak*

Öğretim Programı, 2015 yılında yayınlanan *Türkçe Dersi (1-8. sınıflar) öğretim programı*, 2006 yılında yayınlanan *İlköğretim Türkçe Dersi(6,7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı* ve son olarak 2006 yılında yayınlanan ve MEB'in bir değerler listesi sunduğu ilk programlardan biri olan *Sosyal Bilgiler Öğretim Programı* incelenmiş ve bu programlardan yola çıkılarak, araştırmacı tarafından, aşağıda verilen değerler listesi oluşturulmuştur.

Adalet / Adil Olma	Eşitlik	Sadakat / Sadık Olma
Aile Birliğine Önem Verme	Fedakârlık / Fedakâr Olma	Sağlıklı Olmaya Önem Verme
Alçakgönüllülük (Tevazu)	Güven / Güvenilir Olma	Saygı
Arkadaşlık / Dostluk - Kardeşlik	Hoşgörü	Sevgi
Azimli ve Mücadeleci Olma	İşbirliği	Sorumluluk
Barış	İyilikseverlik	Sözünde Durma
Bilimsellik	Merhamet / Merhametli Olma	Tarihsel Mirasa Duyarlılık
Cesaret / Cesur Olma	Misafirperverlik	Temizlik
Cömertlik ve Kanaatkâr Olma	Özgürlük / Bağımsız Olma	Vatanseverlik
Çalışkanlık	Öz güven / Öz saygı	Vefa / Vefalı Olma
Dayanışma	Paylaşma	Vicdanlı Olma
Dürüstlük	Sabır / Sabırlı Olma	Yardımlaşma / Yardımseverlik

Cengiz Aytmatov'un eserleri, bu değerlerin eserlerde geçip geçmemesi yönüyle incelenmiş; eserlerde tespit edilen değerlerin geçiş sıklıkları ve yüzdelik dilimleri tespit edilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise; birinci bölümde tespit edilen değerler dikkate alınarak, ortaokul Türkçe ders kitapları için Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları'nda, Türkçe Öğretim Programı'nın Genel Amaçlar bölümünde yer alan ve millî, manevi, ahlaki değerlere uygun ve bu değerleri kapsayıcı nitelikte olan metin önerilerine yer verilmiştir. Bu bölümde, Aytmatov'un eserlerinde yer alan bazı bölümlerden seçilerek hazırlanan metinler, araştırmacı tarafından, 2017 yılında yayınlanan *İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı*'nda belirtilen, ders kitaplarında yer alacak metinlerin sahip olması gereken niteliklere göre düzenlenmiş ve metnin temasından, alt temalarından, konularından ve özelliklerinden yola çıkılarak, her metin için ayrı bir

“metnin kazandıracakları” listesi oluşturulmuştur. Daha sonra bu metinler ve her bir metin için ayrı ayrı hazırlanan “metnin kazandıracakları” listesi, 20 kişiden oluşan uzman grubunun görüşlerine sunulmuştur. Görüşlerine başvuru alan uzmanların akademik nitelikleri şu şekildedir:

Türkçe Eğitimi alanında Doçent	2 kişi
Türkçe Eğitimi alanında Doktor	5 kişi
Türkçe Eğitimi alanında Yüksek Lisans Mezunu	5 kişi
Eğitim Programları ve Öğretimi alanında Doktor	2 kişi
Eğitim Programları ve Öğretimi alanında Yüksek Lisans Mezunu	3 kişi
Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme alanında Doktor	2 kişi
Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme alanında Yüksek Lisans Mezunu	1 kişi
Toplam	20 kişi

Bu uzmanlardan elde edilen veriler Lawshe tekniği kullanılarak istatistiksel verilere dönüştürülüp, metinlere ve kazanımlarına yönelik kapsam geçerlilik indeksleri tespit edilmiştir. Daha sonra ise, bu indekslerden yola çıkılarak, metinlerin, ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer almalarının uygun olup olmadığı konusunda yorumlara yer verilmiştir.

Bu bağlamda Aytmatov’un eserlerinde yer alan bölümlerden ortaokul Türkçe ders kitapları için, kendi içerisinde gerek konu gerekse şekil ve tür açısından bir bütünlük arz ettiği düşünülen; Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları’nda, Türkçe Öğretim Programı’nın Genel Amaçlar bölümünde yer alan ve millî, manevi, ahlâkî değerlere uygun ve bu değerleri kapsayıcı nitelikte olan toplamda 26 adet metin uzman görüşüne sunulmuştur. Uzman grubunda yer alan her bir uzmandan bu metinleri; uyumluluk, tutarlılık, kabul edilebilirlik, katkı sağlayıcılık, kelime içeriği, metin türü kriterleri ile birlikte ders kitaplarında yer alacak metinlerin sahip olması gereken niteliklere göre değerlendirmeleri istenmiştir. Ayrıca araştırmacı tarafından metnin temasından, alt temalarından, konularından ve özelliklerinden yola çıkılarak, her bir metin için ayrı ayrı hazırlanan “metnin kazandıracakları” listesindeki her bir madde de, uygunluğunun ve geçerliliğinin tespit edilebilmesi için uzmanların görüşüne

sunulmuştur. Bu bağlamda her bir uzman, kendilerine verilen formda yer alan her bir kriter için “uygun”, “kararsızım” veya “uygun değil” seçeneklerinden birisini işaretleyerek o kriter ya da madde için kendi görüşünü belirtmiştir. Böylelikle tüm kriter ve maddeler için 20 uzmandan toplanan görüşler Lawshe tekniği ile analiz edilerek, metnin ve o metne ait her bir kazanımın kapsam geçerlilik indeksi tespit edilmiştir. Bu analizler neticesinde kapsam geçerlilik ölçütünün altında kalan metinler ve kazanım maddeleri elenerek çalışmadan çıkarılmış ve geriye Türkçe ders kitaplarında yer alması için uzmanlarca uygun görülen 20 adet metin kalmıştır. Geriye kalan bu 20 adet metin ise, araştırmanın sonuçlarından birisi olarak, Türkçe ders kitaplarında yer alması için önerilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Çalışmanın verileri, nitel veri analiz yöntemlerinden olan betimsel analiz ve içerik analizi ile çözümlenmiştir. “Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analizinde daha derin bir işleme tabi tutulur ve betimsel bir yaklaşımla fark edilemeyen kavram ve temalar bu analiz sonucu keşfedilebilir.” Burada amaç, “birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği biçimde organize ederek yorumlamaktır” (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 227).

“İçerik analizi ağırlıklı olarak metin analizinde kullanılan bir yöntemdir. Burada “hacimli olan nitel materyali alarak temel tutarlılıkları ve anlamları belirlemeye yönelik herhangi bir nitel veri indirgeme ve anlamlandırma çabası” (Patton, 2014, s. 453) vardır.

Çalışmaya konu olan eserler baştan sona ayrıntılı bir okumaya tabi tutulmuştur. Betimsel analizin kullanıldığı bu bölümde her eser için ayrı okuma, not alma, ileti çıkarma ve değerlendirme işlemleri yapılmıştır. Tespit edilen değerlerle ilgili iletilerin eserlerde nasıl verildiği ve değerlerin nasıl işlendiği ise içerik analizi yöntemi ile tespit edilmiştir. Ardından yorumlama yapılmış ve sonuçlara ulaşılmıştır. Eserleri inceleme aşamasında, saptanan bir değer için başka başlıkla ilintili olabileceği ihtimali göz önünde bulundurularak; başlıkları daha anlamlı kılma adına eserlerin kurgusu temel alınmıştır.

Ders kitapları için metin önerileri kısmında ise, uzmanlardan elde edilen verilerin çözümlenmesinde ve yorumlanmasında Lawshe tekniği kullanılmıştır. Uzman

görüşlerine dayalı nitel araştırmaların nicel çalışmalara dönüştürülmesinde kullanılan bu tekniğin (Yurdugül, 2005; Yurdugül ve Bayrak, 2012) 6 aşaması bulunmaktadır. Bu aşamalar aşağıdaki gibidir (Yurdugül, 2005, s. 1):

- a) Alan uzmanları grubunun oluşturulması
- b) Aday ölçek formlarının hazırlanması
- c) Uzman görüşlerinin elde edilmesi
- d) Maddelere ilişkin kapsam geçerlik oranlarının elde edilmesi
- e) Ölçeğe ilişkin kapsam geçerlik indekslerinin elde edilmesi
- f) Kapsam geçerlik oranları/indeksi ölçütlerine göre nihai formun oluşturulması

“Lawshe tekniğinde en az 5, en fazla 40 uzman görüşüne ihtiyaç vardır” (Yurdugül, 2005, s. 2). “Oluşturulan uzman grubunun maddeler ile ilgili görüşleri “gerekli”, “yararlı fakat gereksiz” ve “gereksiz” gibi üçlü kategoriler şeklinde derecelendirilir. Daha sonra da madde için “gerekli” diyen uzman sayısı üzerinden hesaplama yapılır” (Ayre ve Scally, 2014, s. 79). Kapsam geçerlilik oranları (KGO), herhangi bir maddeye ilişkin “Gerekli” görüşünü belirten uzman sayısının, maddeyle ilgili görüş belirten toplam uzman sayısının yarısına oranının 1 eksiği ile elde edilir “Bu tekniğe göre hesaplama yapılırken aşağıdaki formül kullanılır” (Lawshe, 1975, s. 567).

$$KGO = \frac{N_g}{N/2} - 1$$

Yukarıdaki formülde “KGO maddenin kapsam geçerlik oranını göstermek üzere, NG madde için “gerekli” diyen uzman sayısını, N ise toplam uzman sayısını göstermektedir” (Yurdugül ve Bayrak, 2012, s. 266). Kapsam geçerlik oranları +1 ile -1 arasında değerler alır. Eğer 0 ve negatif değerler elde edilmişse o madde direkt elenir (Yurdugül, 2005). Kapsam geçerlik oranlarının istatistiksel olarak anlamlılığı Tablo 3.1’de gösterilen minimum değerler üzerinden belirlenir.

Tablo 3.1.

Kapsam Geçerlilik Oranları İçin Minimum Değerler (Lawshe, 1975)

Uzman Sayısı	Minimum Değer
5	0,99
6	0,99
7	0,99
8	0,78
9	0,75
10	0,62
11	0,59
12	0,56
13	0,54
14	0,51
15	0,49
20	0,42
25	0,37
30	0,33
35	0,31
40	0,29

Bu çalışmada 20 uzmandan görüş alındığı için Kapsam Geçerlilik Ölçütü “0,42” olarak ele alınmış ve hesaplamalar bu ölçüte göre yapılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinin Değerler Eğitimi Bağlamında İncelenmesi

4.1.1. Adalet / adil olma değeri

Türkçe Sözlük'te (2011, s. 24) “Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması” olarak tanımlanan adalet değeri, aynı zamanda diğer değerlerin toplumda gerçekleşmesinin ve yer edinmesinin teminatıdır. Günümüz toplumunda sıkça tartışma konusu edilen adalet ve adil olma değerleri, demokratik toplum olabilme ülküsünün gerçekleşmesi için gerekli olan önemli öncüllerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. “Bütün aşırılıkların ortası ve genel olarak aşırılıklardan kurtulmayı sağlayan bir değer olduğu için bütün erdemlerin en tam olanı ve âdeta ortak olanı” (Çınar, 2013, s. 16) olarak ifade edilebilen adalet değeri, haiz olduğu bu önem sebebiyledir ki; Türk kültüründe de öne çıkan değerler arasındadır.

Cengiz Aytmatov, dünyanın acımasız olduğu dönemlerden birinde doğmuş, büyümüş ve hayatın tüm acılarını tatmış bir gönül insanıdır. İnsanın zerre kadar kıymetinin olmadığı, insanlık onurunun, insan olma şerefine ve adaletin, ideolojik ve siyasi görüşlerin tanklarının paletleri altında paramparça olduğu bir dönemde, Aytmatov; insan olmanın derin sancısını içinde hissetmiş bir dünya yazarıdır. Bu nedenden dolayı ki, Aytmatov, eserlerinde hep insanlığı, sevgiyi, saygıyı ve adaleti işlemiştir. Özellikle uğramış olduğu haksızlıklar ve zulümler, onu adalet konusunda duyarlı bir yazar hâline getirmiştir denilebilir. Dolayısıyla adalet konusu, Aytmatov'un eserlerinde ayrı bir yere sahiptir. Eserlerinde genelde adaletsiz bir düzen veya yapı tasviri yaparak adaletin önemini vermeye çalışan Aytmatov, yer yer doğrudan adaleti işlediği bölümlerle de karşımıza çıkmaktadır.

Aşağıda bunlara örnek teşkil edebilecek nitelikte bölümlerden bazıları verilmiştir:

- *O sırada telefon çaldı ve nöbetçi cevap vermek için içeri koştu. Yedigey kapının önünde yalnız kalmıştı. Kaşlarını çattı ve kaygılı bir yüzle, kapalı kapının öbür tarafına, bir gelen olup olmadığını anlamak için baktı. Sonra birden “Bu teğmen Tansıkbayev sakın o akdoğan bakışlı Tansıkbayev’in oğlu filan olmasın?” diye geçirdi aklından. “Yok canım, neden öyle olsun? Bu da nerden geldi aklıma? Soyadı Tansıkbayev olan binlerce insan var... o olamaz. Onun defteri çoktan dürüldü zaten. En iyisi aklımdan çıkarmalıyım onu... evet... ne de olsa, yeryüzünde bir gün geliyor, hak yerini buluyor, kimsenin yaptığı kötülük cezasız kalmıyor. Hak ve adalet var... ve dünya yok olup gidinceye kadar da hep olacak...” (Gün Olur Asra Bedel, s. 359).*

Gün Olur Asra Bedel romanından alınan yukarıdaki satırlarda, romanın başkahramanı olan Yedigey, bir yandan Ana-Beyit mezarlığına gidiş yolu üzerine sonradan yapılan askeri bölgenin kapısındaki nöbetçi ile konuşurken bir yandan da arkadaşı Kuttubayev’i haksız yere tutuklayan ve yargılamaya götüren Tansıkbayev’i hatırlıyor. Onun yapmış olduğu haksızlıkların cezasını çektiğini belirterek adaletin eninde sonunda tecelli ettiğini vurguluyor.

Yukarıdaki satırlarda, yeryüzünde adaletin hep olduğunu ve dünya yok oluncaya kadar da hep olacağını vurgulayan Aytmatov; haksızlıkların ve kötülüklerin asla karşılıksız kalmayacağını belirterek adalet değerine dikkat çekmektedir. Böylelikle, yeryüzünde kötülüklerin, haksızlıkların sürekli gizli kalamayacağı; adaletin, gerçeğin asla yok edilemeyeceği mesajı verilmektedir.

- *Bu yirmi beş ruble beklenmedik bir kısmetti onun için. Elbette Acı-Taş yolu da öyle kolay gidilir bir yol değildi. Çakıllı, bazı yerleri baş döndürecek kadar sarp bir yoldu, insanın düşüp boynunu kırması hiçtendi. Ama, dağ yolunda bunlar pek olağandı. Yine de, bu dar ve dik yolu tırmanmak, düz bir stadın etrafında koşarak dönmek ve madalyaları toplamaktan daha zordu. Tabii, zordu ama dünyada adalet yoktu ve hiç olmayacaktı. Senin, bütün yıl, katrandan yapılan yolları olmayan, akarsuyu, elektriği de olmayan bu yitik yerlerde boynuna kadar hayvan pisliğine gömülerek ana ağlasın, beyaz ayakkabılı bu genç açığızler de statlarda koşu yapsın, ya da gol atmak için top peşinde koşsunlar! Onları omuzlarda taşırlar, gazeteler göklere çıkarır. Sen ise sabahtan akşama kadar, haftanın yedi gününde hiç izin*

yapmadan, didinir durursun, senin gibiler karınlarını ancak doyurabilirler. Adalet miydi bu! (Dişi Kurdun Rüyaları, s. 271).

Romanda Bazarbay'a ait olan yukarıdaki ifadelerde Bazarbay, toplumdaki ve dünyadaki adaletsizlikten dem vurmaktadır. Çok daha rahat şartlar altında, çok daha kolay işleri yapan bazı insanların; gece gündüz durmadan çalışarak üreten insanlardan daha itibarlı olduklarını ve daha çok kazandıklarını düşünen Bazarbay, dünyada hüküm sürmekte olan bu adaletsiz düzene âdeta isyan etmektedir.

Dünyada uzun zamandan beri var olan ve çok az kişi tarafından eleştirilen bu durum, Aytmatov tarafından *Dişi Kurdun Rüyaları* isimli eserin yukarıdaki satırlarında dile getiriliyor. Konuyla ilgili olarak, düşüncelerine sözcü olması için romandaki kişilerden Bazarbay'ı seçen Aytmatov; toplumda ve dünyada hüküm sürmekte olan bu adaletsiz düzenin, sosyal hayatı ve huzuru derinden sarstığını vurgulamakta ve bu duruma karşı önlem alınmazsa toplumsal düzenin bozulacağı mesajını vermektedir. Böylelikle Aytmatov, adalet ve adil olma değerinin, toplumsal birlikteliğin ve yaşamın vazgeçilemez şartı olduğunu vurgulamaktadır.

- - *Ben ancak bu kadarını anlıyorum. Dünyada zenginlerin (Sen de biliyorsun, şimdi onlara oligark diyorlar.) olması da sır değil. Sanki gökten zembille inmişler. Canları cehenneme ama şunu anlamıyorum: Nasıl olur da Tanrı, iş adamlarının Tanrı'sı olur ve etrafta milyonlarca insan aç sefil dolaşır, onlardan sadece birisinin sahip olduğunun ufak bir kırıntısına bile sahip olamıyor? Bu nasıl adalet? İnsanın kanına dokunuyor. (Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman, s. 124).*

Dünyada hüküm sürmekte olan adaletsiz düzene isyanın olduğu bir başka bölüm de *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* adlı romanın yukarıdaki satırlarında karşımıza çıkmaktadır. Romandaki kişilerden Taştanbek'e ait olan bu satırlar, zenginler ve fakirler arasındaki maddi uçurumu göstermesi bakımından manidardır. Taştanbek, bir yandan milyonlarca aç ve sefil insan varken bir yandan da bu aç ve sefil insanların emeğini çalarak sınırsız bir lüks ve konfor içinde yaşayıp ve servetlerine servet katan insanların varlığına isyan etmektedir.

Yukarıdaki satırlar, Aytmatov'un sosyal düzenin tesisinde ve korunmasında sonsuz öneme sahip olan adalet ve adil olma değerine vurgu yaptığı onlarca bölümden sadece birisidir. Bu satırlarla Aytmatov, dünya gelirinin insanlar arasındaki adaletsiz

paylaşımına dikkat çekmektedir. Aytmatov, bu durumun, sosyal düzenin bozulması, zenginlerle fakirler arasında kaçınılmaz bir savaşın çıkması ya da ezilen insanların düzgün bir yaşam için yasa dışı yollara başvurmaları gibi tehlikeli durumlara sebep olabileceğini hatırlatmaktadır. Nitekim romanda da böyle bir durumla karşılaşmakta ve Taştanbek, arkadaşlarıyla birlikte ülkelerine gelen Arap turistleri fidye için kaçırmaktadırlar. Tüm bunlar, dikkatleri adalet ve adil olma değeri üzerine yoğunlaştırmaktadır. Çünkü tüm bu karmaşa ve kargaşanın yegâne çözüm yolu, adil olmaktan yani adaletten geçmektedir.

- *Herhangi bir insana bu sihirli formülle karşı çıkınca, artık geriye adım atılamazdı. O insan için bunun sonucu ancak idam ya da yirmi beş yıl, on beş yıl, en az on yıl hapis olurdu. Başka hiçbir sonuç öngörülüyordu ve hiç kimse başka bir çıkış yolu ümit edemezdi. Kurban da cellat da çok iyi biliyorlardı ki, çarklar bir kere dönmeye başlayınca, bu cehennem makinesi, cezalandıran eli haklı çıkarmakla kalmaz, düşmanları ve bütün başkaldıranları yok etmek için, onun her çareye başvurmasına izin ve imkân verirdi. Saniğin, kan içici Moloch'a kurban olarak sunulmasını, kurbanın da bunu mutlaka bir zorunluk olarak kabul etmesini isterdi. (Cengiz Han'a Küsen Bulut, s. 92).*

Cengiz Han'a Küsen Bulut adlı romandan alıntılanan bu satırlarda, adaletten uzak bir düzende, her şeyin ve herkesin, o haksız düzeni kuran kişi ya da kuruma hizmet ettiği gerçeği vurgulanmaktadır. Bu nedenle de böyle bir düzen içinde hâkim, savcı, asker, polis gibi diğer makam ve kurumların tamamı, kişinin suçsuz olma ihtimalini görmezden gelerek adaletsiz ve hukuksuz bir şekilde ceza keser, kendi sözde adaletlerini dağıtırlar. Dolayısıyla hiçbir zaman hak yerini bulmaz, adalet gerçekleşmez.

Bu satırlarla Aytmatov, dünya üzerinde sözde adalet dağıtanların gerçek adaletle asla bir ilişkilerinin olamayacağını belirtir ve gerçek adaletle olan özlemini hissettirir.

Yukarıdaki örneklerin haricinde adalet ve adil olma değerinin işlendiği başka bölümler de vardır. Aytmatov'un eserlerinde adalet ve adil olma değerinin hangi eserlerde kaç kez ele alınıp işlendiğiyle ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.1.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Adalet / Adil Olma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzelik Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIğI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	51, 74, 128, 157, 162.	5	6,849
Gün Olur Asra Bedel	32, 87, 120, 220, 225, 250, 260, 316, 359, 367, 375, 377.	12	16,438
Dişi Kurdun Rüyaları	51, 82, 174, 183, 231, 242, 271, 317, 329, 388, 389.	11	15,068
Kassandra Damgası	28, 125.	2	2,739
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	65, 78, 81, 111, 112, 124, 125, 138.	8	10,958
Elveda Gülsarı	45, 81, 130, 153, 155.	5	6,849
Cemile	16.	1	1,369
Sultanmurat	-	0	0
Toprak Ana	30, 80, 101.	3	4,109
Selvi Boylum Al Yazmalım	23, 49.	2	2,739
Cengiz Han'a Küsen Bulut	12, 23, 92, 94, 104, 107.	6	8,219
İlk Öğretmen	-	0	0
Yıldırım Sesli Manasçı	28.	1	1,369
Yüzyüze	60, 82.	2	2,739
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	132.	1	1,369
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	-	0	0
Gazeteci Dzyuyo	-	0	0
Devam Ediyoruz	217, 218.	2	2,739
Aşım	-	0	0
Sokrat'ı Anma Gecesi	22, 30, 35, 53, 54, 55, 57, 57, 65, 86.	10	13,698
Fuji Yama	171, 215.	2	2,739
Toplam		73	100

Tablo 4.1.'e göre; Aytmatov'un eserlerinde adalet / adil olma değerinin en çok işlendiği eser, 12 kez geçiş sıklığına sahip *Gün Olur Asra Bedel* (f 12) isimli eserdir.

Onu sırasıyla 11 kez geçiş sıklığıyla *Dişi Kurdun Rüyalari* (f 11); 10 kez geçiş sıklığıyla *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 10); 8 kez geçiş sıklığıyla *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 8); 6 kez geçiş sıklığıyla *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 6); 5 kez geçiş sıklıklarıyla *Elveda Gülsarı* (f 5) ve *Beyaz Gemi* (f 5); 3 kez geçiş sıklığıyla *Toprak Ana* (f 3); 2 kez geçiş sıklıklarıyla *Kassandra Damgası* (f 2), *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 2), *Yüzyüze* (f 2), *Devam Ediyoruz* (f 2) ve *Fuji Yama* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Cemile* (f 1), *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 1) ve *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 1) isimli eserler takip etmektedir. *Sultanmurat* (f 0), *İlk Öğretmen* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0), *Deve Gözü* (f 0), *Gazeteci Dzyuyo* (f 0) ve *Aşım* (f 0) isimli eserlerde ise adalet / adil olma değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.2. Aile birliğine önem verme değeri

Herkesçe bilinen en genel tanımıyla, toplumun en küçük tapı taşı olarak tanımlanan aile, *Türkçe Sözlük*'te (2011, s. 57) “evlilik ve kan bağına dayanan karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik” şeklinde ifade edilmektedir. Türk kültür hayatında, en eski tarihlerden beri yadsınamaz bir öneme sahip olan aile ve aile birlikteliği; gerek bireysel hayat gerekse toplumsal hayat için çok büyük bir öneme haizdir. Çünkü aile, bireylerin toplumsal yaşama hazırlandığı; sevgi, saygı, şefkat, merhamet, fedakârlık gibi değerlerin kazanıldığı bir hayat üniversitesidir. Bu nedenledir ki sağlıklı bir aile yapısı, sağlıklı bir toplumun vazgeçilmez öncüllerindedir.

Aile ve aile birlikteliği kavramları, bir dünya yazarı olan Cengiz Aytmatov'un eserlerinde de ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Türk kültür hayatında yüzyıllardan beri var olan gelen sağlam Türk aile yapısının izlerini, Aytmatov'un eserlerinde görmek mümkündür. Aile içi ilişkilerin nasıl olması gerektiğinden, aile bireyleri arasındaki duygusal bağlara kadar birçok önemli noktaya temas eden Aytmatov'un, eserlerindeki örneklerden bazıları aşağıda verilmiştir:

- *Yedigey'in böyle bir masal uydurmasına sebep, onların sabır güçlerini artırmak istemesiydi. Böylece yalanın gerçekleşmesine kadar dayanabilirlerdi. Abutalip'in döneceğinden emindi. Belki biraz gecikirdi ama dosyaların incelenmesi bittikten sonra onu serbest bırakırlardı ve o da bir an önce çoluğuna çocuğuna*

kavuşmak için saniye kaybetmezdi. İşte bunun için uydurmuştu o yalanı. Abutalip için ailesinden ayrı kalmanın ne demek olduğunu çok iyi biliyordu. Onun yerinde başkası olsa, ailesinden istemeden ayrılmış ama bir süre sonra döneceğini bilen bir kimse, bu ayrılığa daha kolay dayanırdı, ama Abutalip için en büyük işkence işte bu ayrılık idi. Ayrılık Abutalip için ölüm cezası kadar büyük bir ceza idi ve Yedigey bunun böyle olduğunu çok iyi biliyordu. İşte bu yüzden de yargılanmasının sonunu beklemeye gücünün yetip yetmeyeceği, buna dayanıp dayanamayacağı sorusu, Yedigey'i kaygılandırıyor. (Gün Olur Asra Bedel, s. 246).

Gün Olur Asra Bedel romanından alıntılanan yukarıdaki satırlarda, Abutalip'in ailesine olan düşkünlüğü ve sevgisi, Yedigey'in ağzından anlatılmaktadır. Abutalip için ailesinden ayrı kalmanın ölüm cezası kadar büyük bir ceza olduğunu belirten Yedigey, daha da ileri gidip Abutalip'in yargılanma süresince ailesinin özlemine dayanamayacağından korktuğunu söyleyerek Abutalip'teki aile birliğine önem verme değerine vurgu yapmaktadır. Burada Aytmatov tarafından çizilen bu portrede Abutalip, aile birliğine önem verme değerine sahip ve bu değeri hayatının tehlikede olduğu anlarda bile elden bırakmayan, ideal bir insan profili olarak karşımıza çıkmaktadır.

- *“Şimdi ise eve, eve... Şimdi ne güzel çalışacağım.” diye düşünüyor ve az sonra evde, kendi çalışma odasında, yazı masasının arkasında olacağı fikrinin zevkini çıkarıyordu. Bunları düşünüyor ve her zaman olduğu gibi zıt duygular geçiriyordu içinden: Her defasında, eve döndüğünde Jessi ile havaalanında karşılaşmanın verdiği mutluluk ve öte yandan bir haftalık yokluğunda kaybedilen günler için kendine duyduğu kızgınlık... Ama değerini çok sonraları anladığımız böylesine kaçırılmış günler o kadar çok ki... (Kassandra Damgası, s. 51).*

Kassandra Damgası isimli romandan alıntılanan bu satırlar, romandaki fütürolog Robert Bork'a ait ifadelerdir. Bu cümlelerde Bork'un eşine ve evine olan özlemi dile getirilmektedir. Bork'un eşinden ve evinden ayrı kaldığı zamanları bir kayıp olarak görmesi, bu nedenle de kendine kızması; ondaki aile birliğine önem verme değerini göstermektedir.

- *En küçük oğlum Caynak'a gelince, o, her bakımdan hem çok güzel hem çok iyi bir çocuktur. Yalnız, keyif kaçırın bir durumu vardı: Evde pek durmazdı. Kolhozda, Komsomol (Gençlik Kolu) başkanı seçilmişti. Bu yüzden toplantıdan toplantıya, kulüpten kulübe koşar, duvar gazetesinin yazılarıyla meşgul olur, bütün işleri izler, bir dakikası boş kalmazdı. Bazen onun gece gündüz eve uğramayışına kızar, çıkışırdım:*

- *Bana bak zıp zıp çekirge! derdim, madem ki aile sevgin bu kadar az, akordeonunu, yastığını al, tasını tarağını topla, kolhozdaki bürona git, nasıl olsa her yer bir senin için, ne anaya ihtiyacın var ne babaya! (Toprak Ana, s. 20-21).*

Toprak Ana romanının başkahramanı olan Tolgonay'a ait olan yukarıdaki ifadelerde Tolgonay, küçük oğlu Caynak'ın eve uğramamasına ve ailesini ihmal etmesine kızmakta ve ona çıkışmaktadır. Tolgonay'a göre oğlu Caynak'ın ailesini ihmal etmesi ve eve uzun süre uğramaması kabul edilebilir bir davranış değildir. Bu da Tolgonay'ın aile birliğine ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

Aytmatov, romanın başkahramanı Tolgonay'a böyle bir özellik yükleyerek aile birliğine önem verme değerine vurgu yapmakta ve aile fertlerinin bir arada bulunmaları, birbirlerine zaman ayırmaları gerektiği mesajını vermektedir.

- *"Vakit geçti, bana müsaade." dedim. Baytemir suratını astı: "Yok öyle şey! Misafirimizsin..." İşe bak, benim bir dakika vaktim yok. "Teşekkür ederim." dedim. "Eve gitmek istiyorum, karım merak eder." Yeni tanıştığımız şoför dostum: "Biraz kalmalısın, birer kadeh atarız bunun üstüne." Öteden Baytemir atıldı: "Bırakın." dedi. "Gitsin. Karısı bekler...." (Selvi Boylum Al Yazmalım, s. 47).*

Selvi Boylum Al Yazmalım romanından alıntılanan yukarıdaki satırlarda, başkahramanlardan biri olan İlyas, Baytemir'in ve diğer şoförün kendisini misafir etmek istemelerine karşın, eşinin beklediğini ve kendisini merak ettiğini söyleyerek onların bu teklifini reddetmektedir. İlyas'ın bu cevabına karşın Baytemir de ona hak vererek eşini bekletmemesi ve merakta bırakmaması gerektiğini düşünerek İlyas'ın gitmesini istiyor. İlyas'ın ve Baytemir'in bu tavırları ve düşünceleri, onların aile birliğine ne kadar önem verdiklerinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

- *Orozkul çay bardağını eliyle iterek:*

- *İstemem! diye bağırdı. Bana içki ver!*

Karısı yeni aldığı yarım litrelik şişeyi getirip bardağa doldurmaya başladı.

- *Ağzına kadar doldur! dedi Orozkul.*

Bir bardak içkiyi bir solukta içerek kürküne sarılıp yer keçasine uzanırken karısına:

- *Artık sen benim karım değilsin, ben de senin kocan değilim! dedi. Şimdi defolup git ve bir daha da bu eve adımını atma! Hemen defol yoksa kötü olur! (Beyaz Gemi, s. 90).*

Romanın kötü karakteri Orozkul, romanın genelinde zaten sürekli olarak içki içen ve karısını döven bir davranış içerisinde. Orozkul ile karısı Bekey arasında geçen yukarıdaki diyaloglarda ise, Orozkul, karısını evden kovmakta ve eve bir daha gelmemesini söylemektedir. Orozkul'un bu davranışları, onun aile olgusunun değerini anlamaktan uzak bir karakterde olduğunu göstermektedir.

Burada Aytmatov, Orozkul karakterinin bu davranışlarını vererek Orozkul'da olmayan aile birliğine önem verme değerine vurgu yapmaktadır. Böylelikle ailenin temelini en küçük tartışmalarda ya da kavgalarda yıkılmaması gerektiği, aksine aile fertlerinin en zor dönemlerde ve şartlarda bile dayanışma içinde olmaları gerektiği mesajı verilmektedir.

Yukarıda Aytmatov'un eserlerinde aile birliğine önem verme değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov'un eserlerinde aile birliğine önem verme değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.2.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Aile Birliğine Önem Verme Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	90, 134.	2	5,405
Gün Olur Asra Bedel	76, 125, 171, 178, 246, 263, 270, 276, 324, 381.	10	27,027

Dişi Kurdun Rüyaları	45, 318, 248.	3	8,108
Kassandra Damgası	51, 231, 232.	3	8,108
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	37.	1	2,702
Elveda Gülsarı	-	0	0
Cemile	-	0	0
Sultanmurat	-	0	0
Toprak Ana	21, 28, 30.	3	8,108
Selvi Boylum Al Yazmalım	47, 63, 68, 69, 71, 77, 78.	7	18,918
Cengiz Han'a Küsen Bulut	11, 12, 56, 107.	4	10,810
İlk Öğretmen	-	0	0
Yıldırım Sesli Manasçı	-	0	0
Yüzyüze	-	0	0
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	-	0	0
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	-	0	0
Gazeteci Dzyuyo	-	0	0
Devam Ediyoruz	-	0	0
Aşım	224	1	2,702
Sokrat'ı Anma Gecesi	-	0	0
Fuji Yama	165, 197, 214.	3	8,108
Toplam		37	100

Tablo 4.2.'ye göre Aytmatov'un eserlerinde aile birliğine önem verme değerinin en çok işlendiği eser, 10 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 10) romanıdır. Onu sırasıyla 7 kez geçiş sıklığına sahip *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 7); 4 kez geçiş sıklığıyla *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 4); 3 kez geçiş sıklıklarıyla *Kassandra Damgası* (f 3), *Dişi Kurdun Rüyaları* (f 3), *Toprak Ana* (f 3) ve *Fuji Yama* (f 3); 2 kez geçiş sıklığıyla *Beyaz Gemi* (f 2) ve 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 1) ve *Aşım* (f 1) eserleri izlemektedir. *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 0), *Elveda Gülsarı* (f 0), *Cemile* (f 0), *Sultanmurat* (f 0), *İlk Öğretmen* (f 0), *Yüzyüze* (f 0), *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 0), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla*

Buluşma (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0), *Deve Gözü* (f 0), *Gazeteci Dzyuyo* (f 0) ve *Devam Ediyoruz* (f 0) isimli eserlerde ise aile birliğine önem verme değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.3. Alçakgönüllülük (tevazu) değeri

Toplumda yaşayan insanlar arasındaki ilişkileri belirleyen ve düzenleyen ve en önemli ahlaki değerlerden biri olarak kabul edilen alçakgönüllülük, *Türkçe Sözlük*'te (2011, s. 86) “1. Kendi değerini olduğundan aşağı gösteren, başkalarını küçük görmeyen, büyüklenmeyen (kimse) 2. Engin gönüllü 3. Tevazulu” olarak tanımlanmaktadır. İslam kültürünün ve Türk medeniyetinin önemli değerlerinden biri olan alçakgönüllülük, gerek Kuran-ı Kerim’de gerekse Türk edebiyatının başucu kaynakları olma niteliğini taşıyan şaheserlerde konu edilmiş bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk kültür hayatında önemli yeri olan değerlerden biri olarak kabul edilen alçakgönüllülük, Aytmatov’un eserlerinde de kendine yer bulmuş ve insanlar, bu değerın önemini onun kaleminden de okuma fırsatına erişmişlerdir. Aytmatov, eserlerinde bazen doğrudan alçakgönüllü olmanın güzelliğini anlatarak bu değeri işlemeye çalışırken, bazen de kibirli bir insan profili oluşturarak ve kibirli olmanın iticiliğini belirterek alçakgönüllü olmanın önemini ve güzelliğini anlatma yoluna gitmiştir.

Aşağıdaki Aytmatov’un eserlerinde alçakgönüllü olma değerinin işlendiği bazı örnek bölümler dikkatlere sunulmuştur:

- *Köydeki aksakalların “Kıvrak Mümin” diye adlandırdıkları ihtiyarı çevrede herkes tanır ve onun da tanımadığı yoktu. Bu lakabı ona, uzak yakın herkesle çok iyi geçindiği, herkese güler yüz gösterip yardıma koştuğu için takmışlardı. Bununla birlikte, onun bu çabasına, bu iyiliğine kimse önem vermezdi. Eğer herkese karşılıksız dağıtacak olsalar altının da değeri olmazdı zaten. Onun yaştakilere gösterilmesi gereken saygıyı da çok görürlerdi ona. Onunla herkes pek rahat, kendi yaştıymış gibi konuşurdu. Bugu aşiretinin anlı-şanlı bir yaşlısı öldüğü zaman verilen yas şöleni için kurbanı o keser, ileri gelen konukları o karşılar, onların attan inmelerine o yardım eder, çayları o ikram eder, hatta bazen odun kırar, su taşırdı. (Mümin’in kendisi de Bugu aşiretinden idi, bununla övünür ve aşiretinden biri ölecek olsa o aileyi hiç yalnız*

bırakmazdı.) Her yandan konukların gelip doluştuğu böyle şölenlerde yapılacak çok iş olurdu. İşte o zaman her işe koşar, hiçbir işten kaçmaz, her şeyin üstesinden gelirdi. Avıla (köye) doluşan konukları ağırlamakla görevli taze gelinler Mümin'in yaptığı işleri görünce:

- Kıvrak Mümin olmasaydı hâlimiz nice olurdu! derlerdi. (Beyaz Gemi, s. 16)

Romanın başkahramanı çocuğun dedesi olan Mümin Dede'nin tanıtıldığı bu satırlarda, onun alçakgönüllü birisi olduğu vurgulanmak istenilmektedir. Nitekim Kıvrak Mümin, hiç de mecbur olmamasına rağmen herkese güler yüz gösteren, herkese yardım eden ve topluluğa hizmet etmekten geri kalmayan bir insan olarak tanıtılmaktadır. Onun böylesine çalışkan ve kibirsiz olması, yaşlılarının aksine saygı beklemeden faydalı olmaya çalışması; Kıvrak Mümin'i alçakgönüllü bir kişilik olarak karşımıza çıkarmaktadır. Böylelikle romanda Kıvrak Mümin üzerinden alçakgönüllü olma değerine vurgu yapılmaktadır.

- *Arabayı çok iyi tanıdığı bir çayhane işleticisine emanet ederek, babası Sultanmurat'ı pazara götürdü. Önce Bekbay'ın dostları yerli Özbeklerle komuşular biraz. Bekbay: "Esselamü aleyküm! Bakın bu benim büyük oğlum!" diye Sultanmurat'ı tanıtıyor, onlar da ayağa kalkarak ve ellerini göğüslerine, kalplerinin üzerine koyarak ona "Hoş geldin" diyorlardı. Bekbay gururlanıyor, "Ne kibar insanlar şu Özbekler, büyük küçük demeden herkese saygı gösteriyorlar" diyordu. (Sultanmurat, 98)*

Sultanmurat'ın babasıyla birlikte şehre gittiklerinde karşılaştıkları Özbeklerle olan diyalogunun verildiği bu satırlarda, Özbeklerin küçük çocuklara bile saygı gösterecek kadar alçakgönüllü insanlar oldukları vurgulanıyor. Nitekim Sultanmurat'la tanışan Özbekler ayağa kalkarak ellerini kalplerinin üzerine koyuyorlar ve büyük bir samimiyetle Sultanmurat'ı selamlıyorlar. Burada Aytmatov, Özbeklerin bu davranışlarını anlatıp alçakgönüllü olma değerinin ne kadar güzel bir davranış olduğunu okuyucularıyla paylaşarak, insanların yaşamları boyunca alçakgönüllü olmaları gerektiği mesajını vermektedir.

- *Çalışmaya müsait olan bu saatlerde Robert Bork'un hayalinde, bilgisayarın ekranı arkasında bir serap gibi saklanmış yüksek dağın zirvesinden görünen tüm dünya canlanıyordu. Bu saatte Bork, insanoğlunun kendine benzeyen varlıklar arasında doğuştan ölene kadar yakasını bırakmayan zorluklarla dolu*

hayatından, yaşamın temel anlamından bahsediyordu: İnsan yaratılıştan faziletli değildir, kesinlikle değildir ve bu fazilete, bu ideale erişmek için her defasında, her yeni doğuşta manevi gayret sarf etmek gerekiyor. İnsanoğlunun tüm varlığı buna yönelmelidir. Ancak o zaman, insandır. (Kassandra Damgası, s. 82)

Romanın başkahramanlarından biri olan Fütürolog Robert Bork'a ait olan bu satırlarda, insanın faziletinin doğuştan gelmediğini, aksine yaşamı boyunca bu ideale ulaşmak için sarf ettiği çaba ölçüsünde insanın faziletli olabileceği vurgulanmaktadır. Doğuştan faziletli olmayan insanın kibirli olmasının anlamsız olacağını belirttiği bu paragrafta Aytmatov, alçakgönüllü olma değerine dikkat çekmek istemektedir. Böylelikle Aytmatov, Robert Bork'un fikirlerinden yola çıkarak insanların alçakgönüllülük değerine sarılarak tüm varlığıyla fazilete ve ideale doğru gayret sarf etmeleri gerektiği mesajını vermektedir.

- *DOSBERGEN: Ayşe Abla, yemin ederim, bunları Fuji-Yama'dan kovacağım. Siz buraya akıllılık taslayıp kafa şişirmeye mi geldiniz? Ayşe Abla'yla bizi aptal yerine koyup zırvalarınızı dinletemezsiniz.*

AYŞE ABLA: Rahat bırak, Dosbergen. Konuşmaları bayağı ilgimi çekti.

DOSBERGEN: Hayır, böyle olmaz. Burada onlar konuk, ben ev sahibiyim. Konukların işi yiyip içmek, eğlenmektir. Oysa bunlar ne yapıyorlar? Bir bölümü kavga çıkarıp kaçtı, kalanlar da bir toplum bilimidir tutturdular. Kimsenin bilgi dağarcığına katkısı olmayan ben zavallı tarım uzmanı ise tek başıma kaldım. Dayanamayacağım buna, gidip kaçanları getireceğim. (Gider) (Fuji-Yama, s. 172)

Fuji-Yama isimli tiyatro eserinden alıntılanan yukarıdaki bölümde Dosbergen, arkadaşlarının tartışma konusunda birbirlerine akıllılık taslayarak üstün gelme çabalarını eleştirmektedir. İlaveten Dosbergen'in diğer arkadaşları gibi eğitim görmüş ve bilgili birisi olmasına rağmen kendisini "Kimsenin bilgi dağarcığına katkısı olmayan ben zavallı tarım uzmanı" olarak nitelendirmesi, onun alçakgönüllü birisi olduğunu göstermektedir.

Eserin yukarıdaki bölümünde Aytmatov, Dosbergen'i ve arkadaşlarını aynı yerde tasvir ederek alçakgönüllü olma değerine gönderimde bulunmak istiyor. Burada arkadaşlarının akıllılık taslamalarına karşılık Dosbergen'in mütevazı tutumu, alçakgönüllülük değerini sezdirmesi bakımından güzel bir hava oluşturmaktadır.

- *DELİKANLI: Ah, mutluluk!*

Bıkıp usanmadan, ararım seni,

Hiçbir yerde görmedim gölgeni.

Neredesin, hâldeşim olmazsın benim,

Sevincim, kederim, gençlik yıllarım!

MUTLULUK: Söyle, hatırında mı ak yazmalı anan,

Öleceğini hissettiği zaman,

Sana ekmek yaptı arpa unundan.

Toprağın kıymetini bilmeni istedi.

Ama... Surat asıp, doldun bir bulut gibi:

Dedin neme gerek bu kara çörek?

Reddettin o tatlı güzel nimeti,

Yitirdin o güzel günden sonra, sen mutluluğu...

Dostlukla, cana can vererek,

Bunu annenle etmişim sohbet...

Dedim hor bakmazsan kara çöreğe,

Çıkarsın benimle tarlaları gezmeye! (Sokrat'ı Anma

Gecesi, s. 24)

Burada Aytmatov, alçakgönüllülük değerini kibirli bir insanı anlatarak vermeye çalışmaktadır. Yukarıdaki diyaloglarda kibrini elden bırakmayan ve toprağın kıymetini bilemeyerek mutluluğu kaybeden bir delikanlı tasvir edilmektedir. Annesinin ona “kıymeti bil” diye nasihat ettiği toprağa “bu kara çörek neme lazım” diyerek sırt çeviren delikanlı, sonrasında mutluluğu kaybeder ve mutluluk ise kıymet bilen başka biriyle birlikte uzaklara gider.

Yukarıdaki diyaloglarda Aytmatov, kibrine yenik düşerek mutluluğu kaybeden delikanlının durumunu vererek insanların çevresindeki nimetlere, kişilere, hayvanlara ve

diğer canlı-cansız varlıklara alçakgönüllülük nazarıyla yaklaştıkları takdirde mutluluğu yakalayabileceklerini öğütlemektedir.

Yukarıda Aytmatov'un eserlerinde alçakgönüllülük değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov'un eserlerinde alçakgönüllülük değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.3.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Alçakgönüllülük (Tevazu) Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	16, 18, 65, 65, 66, 71, 72, 139, 140.	9	16,981
Gün Olur Asra Bedel	27, 32, 33, 43, 46, 47.	6	11,320
Dişi Kurdun Rüyaları	93, 174, 177, 180, 204, 333.	6	11,320
Kassandra Damgası	82, 154.	2	3,773
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	-	0	0
Elveda Gülsarı	-	0	0
Cemile	-	0	0
Sultanmurat	98.	1	1,886
Toprak Ana	-	0	0
Selvi Boylum Al Yazmalım	-	0	0
Cengiz Han'a Küsen Bulut	93.	1	1,886
İlk Öğretmen	-	0	0
Yıldırım Sesli Manasçı	-	0	0
Yüzyüze	-	0	0
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	-	0	0
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	-	0	0
Gazeteci Dzyuyo	205.	1	1,886
Devam Ediyoruz	-	0	0

Aşım	-	0	0
Sokrat'ı Anma Gecesi	24, 32, 34, 45, 46, 65, 79, 82.	8	15,094
Fuji Yama	166, 170, 172, 172, 173, 174, 179, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 189, 202, 203, 204, 205, 220.	19	35,849
Toplam		53	100

Tablo 4.3. incelendiğinde Aytmatov'un eserlerinde alçakgönüllülük (tevazu) değerinin en çok işlendiği eserin, 19 kez geçiş sıklığıyla *Fuji Yama* (f 19) isimli tiyatro oyunu olduğu görülmektedir. Onu sırasıyla 9 kez geçiş sıklığına sahip *Beyaz Gemi* (f 9); 8 kez geçiş sıklığıyla *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 8); 6 kez geçiş sıklıklarıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 6) ve *Dişi Kurdun Rüyaları* (f 6); 2 kez geçiş sıklığıyla *Kassandra Damgası* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 1), *Sultanmurat* (f 1) ve *Gazeteci Dzyuyo* (f 1) eserleri izlemektedir. *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 0), *Toprak Ana* (f 0), *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 0), *Elveda Gülsarı* (f 0), *Cemile* (f 0), *İlk Öğretmen* (f 0), *Yüzyüze* (f 0), *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 0), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0), *Deve Gözü* (f 0), *Devam Ediyoruz* (f 0) ve *Aşım* (f 0) isimli eserlerde ise alçakgönüllü olma değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.4. Arkadaşlık – dostluk / kardeşlik değeri

2006 Türkçe Öğretim Programında toplum hayatı ana teması altında ele alınan arkadaşlık değeri, *Türkçe Sözlük*'te (2011, s. 153) “Arkadaş olma durumu, arkadaşta yakışır davranış, omuzdaşlık, ünsiyet.” olarak tanımlanırken, arkadaş sözcüğü ise “1. Birbirlerine karşı sevgi ve anlayış gösteren kimselerden her biri, bacanak, eş, yâren, yoldaş. 2. Bir ortamda birlikte bulunanların her biri, hempa, refik.” şeklinde ifade edilmiştir.

2017 Türkçe Öğretim Programında “Erdemler” ve “Birey ve Toplum” ana temaları altında ele alınan kardeşlik ifadesi ise, kardeş kadar yakın görülen kimse, yakın dost, yakın arkadaş gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Kardeş sözcüğü, toplumda, yakın dostlar ya da arkadaşlar için kullanılmakla beraber, aynı ülkü ve hedef için bir araya gelmiş bir topluluğu oluşturan fertler arasındaki yakınlığı göstermek için de kullanılabilir. Böyle bir durumda ise kardeşlik ifadesi, yoldaşlık anlamı taşır.

Özünü hoşgörü, paylaşma, birliktelik, saygı ve sevginin oluşturduğu arkadaşlık – dostluk / kardeşlik değeri, sosyal bir varlık olan insanın çevresiyle iletişime geçme ihtiyacından doğmuş olgulardan sadece birisidir. Yetişkinlerde olduğu gibi çocuklarda da önemli bir ihtiyaç olarak karşımıza arkadaşlık / kardeşlik olgusu, çocuğun sosyal hayat içerisinde tecrübeler edinmesini, toplum tarafından kabul gören davranışlar sergilemesini sağlar.

Bireysel ilişkiler düzleminde kuvvetli bir bağ olarak karşımıza çıkan arkadaşlık / kardeşlik, sağlam bir toplum yapısı ve sosyal yaşam için de büyük önem arz etmektedir. Arkadaşların birbirlerini iyiliğe veya kötülüğe yönlendirebilme gücü, özellikle de günümüz gençlerinde çok rahat gözlemlenebilmektedir.

Bireysel ilişkileri ve toplumsal yaşamı yönlendirebilme gücüne sahip olan arkadaşlık-dostluk / kardeşlik değeri, Aytmatov'un eserlerinde de kendisine yer bulmuştur. Aşağıda Aytmatov'un eserlerinde arkadaşlık-dostluk / kardeşlik değerinin işlendiği bazı bölümler verilmiştir:

- *Tanabay bu çağrıya uyarak ertesi gün kolhoz bürosuna gitti. Çora da orada, parti örgütlenme dairesinde idi. İlkbahardaki durumuna göre biraz daha iyi görünüyorsa da, solgun dudakları ve zayıflığı, hastalığı tam atlatamamış olduğunu gösteriyordu. Neşesi yerine gelmiş gibiydi ama yine de işten başını kaşıyacak vakti yoktu. Yanına gelip gidenler pek çoktu. Tanabay arkadaşını öyle görünce sevindi. "Çok iyi, yine işlere yumulacak hâle gelmişsin." dedi içinden.*

Sonunda başbaşa kalabildiler. O zaman Çora, solgun ve buruşuk yanaklarını oğuşturarak arkadaşına bakıp gülümsedi:

- *Ey Tanabay, sen hiç yaşlanmıyorsun, yine eskisi gibisin. Görüşmeyeli ne kadar oldu? Bahardan beri görüşmüyoruz değil mi? (Elveda Gülsarı, s. 112-113)*

Romanda birçok yerde başkahraman Tanabay ile en yakın arkadaşı ve dostu Çora arasındaki ilişkiye değinilir. Bu yerlerden biri de yukarıda alıntılanan paragraftır. Burada çok iyi iki dost olan Tanabay ile Çora'nın uzun bir aradan sonra ilk kez bir araya gelmeleri anlatılmaktadır. Aradan uzun bir zaman geçmesine rağmen Tanabay ve Çora samimiyetlerinden ve arkadaşlıklarından hiçbir şey kaybetmemişlerdir. Birbirlerine olan sevgi ve saygıları devam etmektedir.

Yukarıdaki paragrafta olduğu gibi *Elveda Gülsarı* romanının muhtelif yerlerinde Aytmatov, Tanabay ile Çora arasındaki bu sıkı dostluğu dile getirmektedir. Romanda komünistlik yolunda, aynı ülkeye gönül bağlamış çok sıkı iki dost, kardeş ya da yoldaş olarak tasvir edilen Tanabay ve Çora ikilisi; arkadaşlık – dostluk / kardeşlik anlamında güzel bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Böylelikle Aytmatov eserindeki bu iki kişi üzerinden dostluk-arkadaşlık değerine vurgu yapmakta ve insanların iyi-kötü günlerinde yanlarında olabilecek dostları / kardeşleri olması gerektiği mesajını vermektedir.

- *Bilmem bu fikir kimindi. Herhâlde bunu Rus çocukları düşünmüş olsa gerek. Onların köylerindeki düğünlerde kamyon süsleme âdetleri vardır. Bizim kamyonu da kırmızı, mavi, yeşil kurdelelerle, ipek şalla, çiçek demetleriyle donattılar. Kamyon süslü püslü on kilometre mesafeden görünüyordu bu hâliyle. Aysel de ben de mutluyduk. Arkadaşlarımla gururlanıyordum. Diyorlar ki, arkadaşlık kötü anlarda belli olurmuş. Ama ben aksini söyleyeceğim. Mutlu günlerde de arkadaşın önemli bir yeri var insan hayatında. (Selvi Boylum Al Yazmalım, s. 39).*

Bu paragrafta hâkim olan arkadaşlık anlayışı, duruma farklı bir bakış açısı getirmektedir. Burada, arkadaşların kötü günlerde olduğu kadar iyi ve mutlu günlerde de insanın yanında olması gerektiği fikri işlenmektedir. Çünkü insan acıları ve hüznüleri kadar sevinçlerini ve mutluluklarını da paylaşmak ister. İyi günde ve kötü günde birbirinin yanında olmayı başarabilen insanlar, içinde buldukları toplumun diğer bireylerine de bu anlayışı yansıtacaktır. Bu nedenle romanda işlenen bu düşünce, sosyal hayata yönelik olarak pozitif etkileri de beraberinde getirecektir.

- *Bir gün komşum Ayşe de kısa bir ziyaret için eve geldi ve bir kâse taze tereyağı getirdi. Onu kapının eşiğinde görünce utancımdan yerin dibine batacaktım neredeyse. Yatağımda doğrulmuş, ne yapacağımı, ne diyeceğimi bilemiyor, sessizce duruyordum. Söze o başladı:*

- *Tolgonay, başına gelenleri düşünüp hiç canını sıkma, beni de davranışından dolayı bağışla. Sana zerre kadar kırgın değilim. Eğer gerekirse bilesin ki senin için hiç tereddüt etmeden canımı bile veririm. Bektaş artık iki eve de destek verecek bir delikanlı oluyor. O seni çok seviyor Tolgonay, benden çok seni seviyor. Artık inanıyorum ki adam olacak, hayatı anlayacak.*

- *Sağol Ayşe, dedim, bu güzel sözlerin için sana çok teşekkür ederim. (Toprak Ana, s. 90)*

Romanda hem komşu hem de çok iyi iki arkadaş olarak verilen Tolgonay ve Ayşe'ye ait yukarıdaki diyaloglarda, Aytmatov'un arkadaşlık / kardeşlik değerine vurgu yaptığına şahit olmaktadır. Arkadaşlık, dostluk ve kardeşlik duygularının insanları birbirlerine bağladığı ve iyi-kötü günlerde kenetlenmelerine yardımcı olduğu mesajının verildiği bu bölümde, Ayşe, “*Eğer gerekirse bilesin ki senin için hiç tereddüt etmeden canımı bile veririm.*” ifadeleriyle arkadaşlık / kardeşlik değerinin derin manasına göndermede bulunmaktadır.

- *İstasyondan gelip geçen trenlerin gürültüsü, tuhaf bir ses benzerliğiyle, Boranlı Yedigey'e, Aral denizinin fırtınalarını, bu fırtınaların uğultusunu hatırlattı. Yedigey o denizin kıyısında doğup büyümüş ve savaş yıllarına kadar orada yaşamıştı. Kazangap da Aral Kazakları'ndan idi ve çok sıkı dost olmalarının belki en önemli sebeplerinden biri de buydu. Sarı-Özek'te, Aral'dan, o doğup büyüdüğü vatandan, sık sık ve hasretle söz ederlerdi. Kazangap'ın ölümünden az önce, ilkbaharda, doğup büyüdüğü yeri görmek için oraya gitmişlerdi. Yedigey ihtiyar Kazangap'ın, dünya gözü ile oraları son bir defa daha görmek, Aral'la vedalaşmak istediğini şimdi çok iyi anlıyordu. (Gün Olur Asra Bedel, s. 52-53)*

Gün Olur Asra Bedel isimli eserde çok iyi iki arkadaş olarak tasvir edilen Yedigey ve Kazangap arasındaki dostluğun / kardeşliğin anlatıldığı bölümlerden birisi de yukarıdaki paragraftır. Burada çok sıkı iki dost oldukları belirtilen Yedigey ve Kazangap'ın bununla birlikte aynı topraklarda doğup büyüdüğü ve aynı kültürden beslendikleri de vurgulanmaktadır. Böylelikle Aytmatov, dostluk / kardeşlik değerini etkileyen bir unsura da dikkat çekmek istemiştir. Burada Aytmatov, Yedigey ile Kazangap arasındaki bu bağı anlatarak aynı vatanda büyüyen ve oranın suyuyla yoğrulup toprağıyla mayalanan insanların birbirlerini çok daha iyi anlayabilecekleri ve çok daha sağlam dostluklar / kardeşlikler kurabilecekleri mesajını vermek istemiştir. Bu durumu ise “*Kazangap da Aral Kazakları'ndan idi ve çok sıkı dost olmalarının belki en önemli sebeplerinden biri de buydu.*” ifadeleriyle açık bir şekilde belirten Aytmatov, böylelikle arkadaşlık / dostluk ve gerçek kardeşlik kavramlarını farklı bir boyutuyla gündeme getirmektedir.

• *Boston, Kiçibel'den döndükten sonra, Ernazar'a sonbaharda kendi ağulunun sahibi olması için nasıl yardım edeceğini düşünüyordu. Artık ona bir ekibin sorumluluğunu vermesinin ve geleceğini güven altına almasının zamanı gelmişti. Onu bu işin alt kademesinde bırakmak doğru olmazdı. Eğer o, yani Boston, müdür ya da hücrenin sekreteri olsaydı, kimi ne zaman, hangi işe tayin edeceğini çok iyi bilirdi. Ama, ne demişler “Bir kem dünya” (Bir kötü dünya). (Dişi Kurdun Rüyalari, s. 331)*

Romanda Boston, Ernazar'ın hem patronu hem de çok iyi bir dostu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ernazar ise eserde çalışkan ve işinde başarılı olan, aynı zamanda sadık ve güvenilir biri olarak tanıtılmaktadır. Eserin bu bölümünde ise Boston, arkadaşı Ernazar'ın işindeki başarısını göz önüne alarak onu hak ettiği yerlere getirmenin ve onun geleceğini güven altına almanın planlarını yapmaktadır.

Yukarıdaki paragrafta dostluk-arkadaşlık / kardeşlik ilişkisine farklı bir bakış açısı getiren Aytmatov, gerçek dostların birbirlerinin geleceklerini de düşünmeleri gerektiğini belirtmektedir. Boston ile Ernazar arasındaki ilişkiyi örnek gösteren Aytmatov, gerçek arkadaşlığın / dostluğun ve kardeşliğin sadece insanın iyi ve kötü günlerinde yanında bulunmak olmadığını, gerçek arkadaşların / dostların / kardeşlerin birbirlerinin emeklerini kollayıp korumaları gerektiğini vurgulamaya çalışmaktadır.

Yukarıda Aytmatov'un eserlerinde arkadaşlık – dostluk / kardeşlik değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov'un eserlerinde arkadaşlık - dostluk / kardeşlik değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.4.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Arkadaşlık - Dostluk / Kardeşlik Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	16, 19, 43, 134.	4	6,349
Gün Olur Asra Bedel	21, 42, 52, 124, 125, 126, 149, 182, 182, 206, 302, 325, 370, 371, 372, 375, 402.	17	26,984
Dişi Kurdun Rüyalari	331.	1	1,587
Kassandra Damgası	-	0	0
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	-	0	0

Elveda Gülsarı	107, 113, 117, 132, 196, 198, 223.	7	11,111
Cemile	-	0	0
Sultanmurat	120, 174, 176.	3	4,761
Toprak Ana	90.	1	1,587
Selvi Boylum Al Yazmalım	39, 39, 53, 70.	4	6,349
Cengiz Han'a Küsen Bulut	56, 58.	2	3,174
İlk Öğretmen	-	0	0
Yıldırım Sesli Manasçı	-	0	0
Yüzyüze	-	0	0
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	148, 161.	2	3,174
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	-	0	0
Gazeteci Dzyuyo	210.	1	1,587
Devam Ediyoruz	220	1	1,587
Aşım	227, 232.	2	3,174
Sokrat'ı Anma Gecesi	12, 15, 19, 20, 39, 40, 45, 55.	8	12,698
Fuji Yama	173, 182, 183, 183, 186, 188, 193, 196, 198, 208.	10	15,873
Toplam		63	100

Tablo 4.4. incelendiğinde Aytmatov'un eserlerinde arkadaşlık - dostluk / kardeşlik değerinin en çok işlendiği eserin, 17 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 17) isimli roman olduğu görülmektedir. Onu sırasıyla 10 kez geçiş sıklığına sahip *Fuji Yama* (f 10), 8 kez geçiş sıklığıyla *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 8), 7 kez geçiş sıklığıyla *Elveda Gülsarı* (f 7), 4 kez geçiş sıklıklarıyla *Beyaz Gemi* (f 4) ve *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 4), 3 kez geçiş sıklığıyla *Sultanmurat* (f 3), 2 kez geçiş sıklıklarıyla *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 2), *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 2) ve *Aşım* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Dişi Kurdun Rüyalari* (f 1), *Toprak Ana* (f 1), *Gazeteci Dzyuyo* (f 1) ve *Devam Ediyoruz* (f 1) isimli eserler izlemektedir. *Kassandra Damgası* (f 0), *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 0), *Cemile* (f 0), *İlk Öğretmen* (f 0), *Yüzyüze* (f 0), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0) ve *Deve Gözü* (f 0) isimli eserlerde ise

arkadaşlık – dostluk / kardeşlik değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.5. Azimli ve mücadeleci olma değeri

Genel anlamda bir iş karşısındaki engelleri yenme konusundaki kararlılık olarak tanımlanabilen azim, hayatımıza yön veren değerlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü insanları hayatta başarılı ya da başarısız kılan faktörlerden biri de azim ve mücadeleci ruhtur. Azimli insanlar bir işe koyulduklarında başarıya ulaşmak için sebat eder ve hedeflerinden sapmazlar. Bu durum da enin de sonunda başarıyı beraberinde getirir.

Azimli ve mücadeleci olma değeri, Cengiz Aytmatov'un eserlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Aytmatov, dünyanın en zor zamanlarından biri olan dünya savaşı zamanında, en çileli coğrafyalarından biri olan Sovyet coğrafyasında yaşamıştır. Her türlü insanlık dramına sahne olan bu dönemde, Aytmatov da diğer Kırgız Türkleri gibi birçok zorlukla mücadele etmiş ve hayata tutunmaya çalışmıştır. Birlikte yaşadığı insanlar ölüme, açlığa, savaşa ve daha birçok belaya karşı direnmiş; azimle mücadele etmiş ve hayatta kalarak ailesini, milletini ve vatanını korumaya çalışmıştır. Azimli olma değerini çevresinde ve kendi şahsında en güzel bir biçimde gözlemleyen Aytmatov, bunu eserlerine de yansıtmıştır. Onun eserlerinin kahramanları genelde, azimli ve mücadeleci kimlikleriyle ön plana çıkan tiplerdir.

Aytmatov, azimli olma değerini eserlerinde genelde, hayatta karşılaşılan zorlukları yenme konusunda azimli ve mücadeleci olma; insanlara yardım etme ve topluma faydalı şeyler yapma konusunda azimli ve mücadeleci olma ve kişinin kendine koyduğu hedeflere ulaşma konusunda azimli olma şeklinde işlemiştir.

Aşağıda Cengiz Aytmatov'un eserlerinde azimli ve mücadeleci olma değerine yönelik bazı örnek metinlere yer verilmiştir:

- *1952'de, Beyşenalı'nın 22 yaşındaki gencecik oğlu Samsalı, Sovyet halkının büyük zaferi sayesinde dikkate değer bir kişi hâline gelmişti. Volga-Don inşaatının bitimine yaklaşıyordu. Samsalı'nın da dâhil olduğu, dev kazı makinesinin ekibi, üzerinde çalıştıkları su dağıtım bölgesinin en son ayağındaydı. En iyi kazı makinesine haklı olarak en son ve en çok sorumluluk isteyen bölümü bıraktılar. Birkaç vardiya daha ve işte o zaman şu sözleri herkesin duyabileceği bir şekilde söylemek*

mümkün olacaktı: “Biz başardık!... Evet, biz henüz tarihin tanık olmadığı bir şeyi başardık.” (Devam Ediyoruz, s. 218).

Volga ve Don nehirlerinin birleşiminin konu edildiği hikâyenin yukarıdaki bölümünde, Samsalı ve arkadaşlarının azimli ve kararlı çalışmaları anlatılmaktadır. Samsalı ve arkadaşlarının azimle mücadeleleri sonucunda herkesin imkânsız dediği bir olay gerçekleşir ve Volga - Don nehirleri birleşir. Bu büyük olayı, Samsalı ve arkadaşlarının azmine bağlayarak anlatan Aytmatov; bunun üzerinden azmin önemine dikkat çekmek istemektedir. Böylelikle, Aytmatov, azimli olmanın ve mücadelecî bir karaktere sahip olmanın, tüm zorlukların üstesinden gelmek için yeterli olduğunun mesajını vermektedir.

- *Zaten, kötü olan ne varsa, yüzyıllardan beri ve evrensel olarak zayıflara dayanak teşkil eden sütunlar işte bu üç şeyde idi. Sun’i, temelsiz fikirler, insanlığı sarsan, yıkan dar görüşler hep bunlardan doğuyordu. Eski Filistinlilerin aşağılık ideolojisine ve kuvvetine galebe çalacak bir güç bu dünyada nasıl bulunacaktı? Nice soylu ve cesur düşüncelerin çarparak kırıldığı bu hissiz, biçimsiz engele karşı din bile ağırlığını koyamıyordu. Ve o, Abdias, iyi niyetin para kazanma hırsı karşısındaki çaresizliğini simgeleyen tam bir örnekti. Ama azimliydi ve kaderinin çağırdığı yöne görmeden gidiyor, Şefle görüşmeye, onunla mücadele için kuvvetini toplamaya hazırlanıyordu. (Dişi Kurdun Rüyalari, s. 138-139).*

Yukarıdaki paragraf, romanda, romanın başkahramanı Abdias’ın gençleri, uyuşturucu bağımlılığından kurtarmaya ve kolay yoldan zengin olmak için yasa dışı yollara başvurmalarını engellemeye çalıştığı bölümden alıntılanmıştır. Burada Abdias, para kazanma hırsından dolayı haşhaş toplayıcılığı yapan gençleri bu yoldan döndürmeye çalışmaktadır. Bu uğurda birçok tehlikeyi ve zahmeti göze alan Abdias, romanın sonunda, iyiliğin kazanması için canını bile feda edecektir. Abdias’ın iyilik yolundaki bu azimli mücadelesi, günümüz dünyasında yaşanan kötülüklerle mücadele edebilme kararlılığı anlamında çağdaş insana yol göstermektedir. Abdias’ın bu asil tavrından yola çıkan Aytmatov, burada, bir yandan insanlık için, iyilik yolunda, kötülüğün karşısında, azimle ve yılmadan mücadele etmek gerektiğini vurgularken bir yandan da bunun en büyük ve en anlamlı azim olduğunun mesajını vermektedir. Aytmatov bu mesajı eserlerinin birçok yerinde işleyerek insanları eğitime amacı

gütmektedir. Ona göre insana, insanlığa hizmet etmek ve onları eğitmek, bilinçlendirmek en büyük gayedir. Bu yüzden herkes bu uğurda karşısına çıkabilecek zorluklara katlanabilmeli ve insanlara yardım etme yolunda azimle mücadele etmelidir. O zaman dünya daha yaşanabilir bir yer hâline gelecektir. Aytmatov'un eserlerinde bu mesajın işlendiği bir diğer yer de *Selvi Boylum Al Yazmalım* isimli eserdir. İlgili yer aşağıda dikkatlere sunulmuştur:

- *Eskiden de dikkatimi çekmişti. Dolon yokuşu ne kadar da dik olsa motorda bir yedek kuvvet kalıyordu. Daima dikkatli davranıyorlardı kamyonlarımızı yükletirken. Elbet o anda bunları düşünmüyordum. İçimde ihtiraslı bir arzu vardı. Ne pahasına olursa olsun amacıma ulaşmak, insanlara yardımda bulunmak ve kamyonu yerine ulaştırmaktı. (Selvi Boylum Al Yazmalım, s. 45).*

Hikâyenin bu bölümünde, başkahramanlardan biri olan İlyas, yolda kalan insanlara yardım edebilmek için birçok şey düşünüyor ve çözüm üretmeye çalışıyor. En sonunda, tek bir kamyonun dahi çıkmakta zorlandığı Dolon yokuşunu, diğer kamyonu da arkasına bağlayarak aşmayı başarıyor ve yolda kalan insanları orada çaresiz bir şekilde kalmaktan kurtarıyor. İlyas'ın insanları zor durumdan kurtarmak için birçok zorlukla mücadele etmesi ve bunların hiçbirinden yılmaması onun azimli ve mücadelecî kimliğini göstermektedir.

Bu paragrafta Aytmatov, İlyas'ın bu azimli mücadelesini örnek göstererek, insanlara ve insanlığa yardım etme konusunda azimli olmanın, yılmamanın, pes etmemenin ve mücadelecî olmanın önemini vurgulamaktadır.

- *Bir keresinde kardan tıkanan yolları açmak için durup dinlenmeden tam kırk sekiz saat çalışmış, geceleyn önlerini bir lokomotifin farlarıyla aydınlatmışlardı. Kar dinmek bilmiyor, yine dinmek bilmeyen rüzgâr, onlar yolun bir yanını açarken öbür yanını karla dolduruyordu. Soğuk desen iliklerine işliyordu insanın. Yüzleri gözleri şişmiş, mosmor olmuştu. Arada bir soluk almak, biraz ısınmak için lokomotife çıkıp birkaç dakika kalıyor, sonra yine dönüyorlardı. Sarı-Özek'in o sonu gelmez, berbat işine. (Gün Olur Asra Bedel, s. 16).*

Yedigey ile Kazangap'ın Sarı-Özek istasyonunda birlikte çalıştıkları ve işlerine nasıl sahip çıktıklarının anlatıldığı bu paragrafta, Yedigey ve Kazangap, işlerini

yapabilmek için her türlü zorluğa göğüs gerip hiçbir şekilde bu zorluklardan yılmıyorlar ve büyük bir azim örneği sergileyerek sorumluluklarını yerine getiriyorlar

Burada, Aytmatov, Yedigey ve Kazangap'ın bu azimli ve mücadeleci kimliklerinden yola çıkarak, insanların sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için azimle çalışmaları gerektiğini belirtmektedir.

- *GÜLCAN: Bunları ilk kez işitiyorum. (İsabek'e) Niçin daha önce Sabur'dan hiç söz etmedin?*

İSABEK: Etsem ne olacaktı?

GÜLCAN: Ne olacağı var mı? Bunca yıl bir arada kalmışsınız. Başarı kazanmış arkadaşlar olarak buraya onu da çağıramaz mıydınız?

İSABEK: Aman sen de, Gülcan! Adam kendini iyice salmış. Karısı onu bırakıp gitti, kızı geçenlerde evlenirken babasını düğüne bile istemedi. (Susma) Çağırsak da gelmezdi zaten.

YUSUF TATAYEVİÇ: Hep kendi hatası... Sürgüne gönderilen yalnız o değildi ki. Pek çoğu geriye döndü, döner dönmez de günlük yaşama uydu. Bunda küsecek, darılacak ne vardı? Hem küssen kime küseceksin. Tarihe mi? Hangi büyük tarih kusursuzdur? Yaşamı kolay sanmayın. İnsan dediğin güçlüklerin üstesinden gelmesini bilmeli. Kendine güvenini, kişiliğini yitirmemek için derin anlayış ister. Oysa Sabur ne yaptı? Büyük bir değerken silindi gitti. (Fuji-Yama, s. 196-197).

Yukarıdaki karşılıklı konuşmalarda, Yusuf Tatayeviç'in hayata karşı insanların sergilemesi gereken tutumun ne olması gerektiğine yönelik konuşmaları, azim değerini vurgulaması bakımından önem taşımaktadır. Burada, Yusuf Tatayeviç, insanın hayatında karşılaştığı zorluklara karşı sabırlı olması ve azimle mücadele etmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Burada, Yusuf Tatayeviç'in ifadelerinden yola çıkan Aytmatov; azim değerinin insan hayatındaki önemini vurgulamak için, hayata küsmek ya da zorluklar karşısında pes etmek yerine, azimle çalışmanın ve direnmenin, insanı bu zorluklardan kurtaracağını belirtmektedir.

Yukarıda Aytmatov'un eserlerinde azimli ve mücadeleci olma değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov'un

eserlerinde azimli ve mücadeleci olma değerinin işlendiği başka bölümler de vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.5.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Azimli ve Mücadeleci Olma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	-	0	0
Gün Olur Asra Bedel	17, 19, 19, 88, 106, 106, 136, 138, 170, 181, 240, 250, 260, 402, 408, 409.	16	28,070
Dişi Kurdun Rüyaları	135, 138, 151, 152, 158, 340.	6	10,526
Kassandra Damgası	49, 129, 152, 153, 162, 164, 178, 263.	8	14,035
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	42, 42, 78.	3	5,263
Elveda Gülsarı	20, 48, 122, 223.	4	7,017
Cemile	-	0	0
Sultanmurat	89.	1	1,754
Toprak Ana	18, 20, 52, 63, 84.	5	8,771
Selvi Boylum Al Yazmalım	45, 83.	2	3,508
Cengiz Han'a Küsen Bulut	-	0	0
İlk Öğretmen	54.	1	1,754
Yıldırım Sesli Manasçı	-	0	0
Yüzyüze	-	0	0
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	-	0	0
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	62.	1	1,754
Deve Gözü	95.	1	1,754
Gazeteci Dzyuyo	-	0	0
Devam Ediyoruz	218, 219.	2	3,508
Aşım	-	0	0
Sokrat'ı Anma Gecesi	29, 38, 45.	3	5,263
Fuji Yama	197, 198, 202, 219.	4	7,017
Toplam		57	100

Tablo 4.5.'e göre Aytmatov'un eserlerinde azimli ve mücadeleci olma değerinin en çok işlendiği eser, 16 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 16) isimli eserdir. Onu sırasıyla 8 kez geçiş sıklığına sahip *Kassandra Damgası* (f 8); 6 kez geçiş sıklığıyla *Dişi Kurdun Rüyalari* (f 6); 5 kez geçiş sıklığıyla *Toprak Ana* (f 5); 4 kez geçiş sıklıklarıyla *Fuji Yama* (f 4) ve *Elveda Gülsarı* (f 4); 3 kez geçiş sıklıklarıyla *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 3) ve *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 3); 2 kez geçiş sıklıklarıyla *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 2) ve *Devam Ediyoruz* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Sultanmurat* (f 1), *İlk Öğretmen* (f 1), *Asker Çocuğu* (f 1) ve *Deve Gözü* (f 1) isimli eserler izlemektedir. *Beyaz Gemi* (f 0), *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 0), *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 0), *Cemile* (f 0), *Yüzyüze* (f 0), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0), *Gazeteci Dzyuyoy* (f 0) ve *Aşım* (f 0) isimli eserlerde ise azimli ve mücadeleci olma değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.6. Barış değeri

TDK tarafından “1. Barışma işi. 2. Savaşın bittiğinin bir antlaşmayla belirtilmesinden sonraki durum, sulh, hazar. 3. Böyle bir antlaşmadan sonra insanlık tarihindeki süreç. 4. Uyum, karşılıklı anlayış ve hoşgörü ile oluşturulan ortam.” (2011, s. 255) şeklinde tanımlanan barış sözcüğü; dünya tarihi boyunca insanların en çok muhtaç olduğu değerlerin başında gelmektedir. İnsanlık tarihinin kanlı savaşlarla dolu olması ve tarihin her döneminde insanların birbirlerini öldürmek için savaşmaları bu yargının kanıtı niteliğindedir. Maalesef ki; bu kadar kanlı tecrübeye rağmen günümüz insanlığı da barış değerine sahip olma konusunda çok iyi bir karneye sahip değildir. Hâlâ, devletlerin kendi çıkarları için hiç düşünmeden bir diğerine saldırdığı, kim daha güçlüyse onun haklı ve barışsever kabul edildiği bir dünya da yaşamaktayız. Dünyamızdaki bu ölümcül algı, ne yazık ki, tüm hızıyla can almaya devam etmektedir. Dünya tarihini sadece savaşlar tarihi olarak görenler yüzünden ve bunlara karşı sessiz kalanlar yüzünden insanlığın yakın bir tarihte tarihe karışacağını söylemek, malumun ilanı olmaktan öteye geçmeyecektir.

Aytmatov, tıpkı günümüz gibi, insanlığın barışa en çok muhtaç olduğu dönemlerden ve coğrafyalardan birinde yaşamış ve savaşın tüm acılarını en küçük hücrelerine kadar hissetmiş; ailesini ve sevdiklerini savaşa kurban vermiş ve böyle bir

ortamda barış için mücadele etmiş bir bilgedir. Bu nedenledir ki, barışın ne demek olduğunu, dünyada barışın kıymetine ulaşabilecek bir mücevherin bulunmadığını ondan daha iyi kimse bilemez ve de tecrübe edemez. Aytmatov; hemen her eserinde barışı işlemiş, barışı anlatmıştır. Hatta biraz daha ileri giderek onun, her eserini, barışın önemini ve kıymetini vurgulamak için yazdığını söylesek çok da yanılmış sayılmayız. Çünkü Aytmatov, barış için bedel ödemiştir.

Aytmatov eserlerinde barış değerini, üç farklı şekilde ele alıp incelemiştir. Bazen doğrudan barış değerini ve bu değerın insanlar için önemini anlatan Aytmatov, bazen de savaşın yıkıcılığı, tahribatı ve insanlıktan alıp götürdükleri üzerinden barış değerinin önemini anlatmıştır. Son olarak ise, insanların günlük hayatlarında karşılaştıkları problemleri çözerken kavgaya ve şiddete başvurmalarından yola çıkan Aytmatov; toplumu oluşturan her bir ferдин şiddeti ve kavgayı bir çözüm aracı olarak kabul etmemeleri gerektiğini vurgulayarak barışı ve barışçıl bir ortamın önemini anlatmaktadır.

Aşağıda Cengiz Aytmatov'un eserlerinde barış değerinin işlendiği bazı örnek metinler, dikkatlere sunulmuştur:

- *Dzyuyo kendisi bile farkına varmadan göstericilerin arasına karıştı ve herkesle birlikte yürüdü. Topluluktaki binlerce insan aynı anda nefes alıp veriyor gibiydi. Yüzler tam bir kararlılığı, tam bir öfkeyi ifade ediyordu.*

- *Barış! Barış!, sesleri yayıldı göstericilerden. Parlak kâğıtlardaki, afişlerdeki hiyerogliflerde "Japon halkı savaş istemiyor!", "Halka özgürlük ve bağımsızlık" sözleri göze çarpıyordu. (Gazeteci Dzyuyo, s. 207).*

Yukarıdaki ifadelerde Amerikan'ın işgali altında bulunan Japon halkının savaş karşıtı gösterisi anlatılmaktadır. Burada insanların savaşa girmek istememeleri, barış istemeleri ve bunun için bir araya gelip gösteri yapmaları; Japon halkının barışa olan ihtiyacını göstermesi bakımından manidardır.

Burada, Japon halkının içinde bulunduğu durumdan ve insanların barış için yürümelerinden yola çıkan Aytmatov, barışın, insanlığın ve dünyanın ihtiyacı olan tek şey olduğunu belirterek barış değerine vurgu yapmaktadır.

Burada olduğu gibi *Aşım* isimli eserde de, Aytmatov, insanların barış için bir araya gelmelerini konu edinir ve insanların sadece barış sayesinde mutlu olacaklarının mesajını verir. *Aşım* isimli hikâyede geçen ilgili yer aşağıda dikkatlere sunulmuştur:

- *Aşım, parti başkanından kalemi aldı, hokkaya bandırdı ve bu dakikada harmana çöken tören sessizliğinde imzasını koydu.*

O vakit harmanda olan herkes imzaladı; birkaç komsomol Barış Birliği'nin bildirgesini kaptıkları gibi köye koşturdular. (Aşım, s. 232).

Hikâyenin yukarıda verilen bölümünde bütün köylülerin harman yerinde toplanarak barış bildirgesini imzalamak için birbirleriyle yarıştıkları anlatılmaktadır. Bu durum, insanların savaştan ne denli nefret ettiklerini ve barışa ne kadar muhtaç olduklarını göstermesi bakımından manidardır. Burada, köylülerin bu durumunu örnek gösteren Aytmatov, barış değerine göndermede bulunmaktadır.

- - *Sevgili Toprak Ana, savaş, en çalışkan evlatları, en usta sanatçıları öldürüyor. İşte bunun için ben hayatım boyunca bu cinayetlerden, bu katliamlardan nefret ettim, savaşa karşı geldim. İnsanlar savaş yolunu kapatabilirler ve bunu yapmak zorundadırlar diyorum.*

- Savaş olunca benim acı çekmediğimi mi sanıyorsun Tolgonay? Çok, çok acı çekiyorum savaşlarda. Ölen köylülerin güçlü kollarını özliyorum hep. Tohum eken evlatlarımı yitirmiş olduğum için hep ağlıyorum. Onlar hiç gelmeyecek: Suvankul, Kasım, Caynak ve ölen bütün öteki askerler hiç gelmeyecek. (Toprak Ana, s. 77).

Romanda, Tolgonay'ın Toprak Ana ile konuştuğu bölümlerden alıntılanan yukarıdaki konuşmalarda, savaşın yıkıcılığı, insanlık ve medeniyet üzerindeki olumsuz etkisi ve barışın önemi anlatılmaktadır. Burada Aytmatov, savaşın yıkıcı etkisi üzerinden giderek barışı ve onun güzelliğini işleme yolunu tercih etmektedir. Yine burada, Tolgonay'ın sözleri, onun barış değerine sahip bir karakter olduğunu göstermektedir. Savaşın yıkıcılığının haricinde, Tolgonay'ın bu barışçıl kişiliği üzerinden de hareket eden Aytmatov, böylelikle barış değerinin dünya ve medeniyetler için olan önemine dikkat çekmektedir.

- *Bu gezegenin insanları, devlet denilen kurumun ne olduğunu bilmiyorlar. Para, savaş, silah gibi şeylerden haberleri bile yok. Belki uzak geçmişlerinde savaşmış, devletler kurmuş, para kullanmışlardır. Bunun sonucu olarak başka sosyal davranışlar içinde bulunmuşlardır. Ama bugünkü aşamada, devlet gibi zorlayıcı bir kuruluşu, savaş gibi mücadele biçimlerini bilmiyorlar. Eğer onlara, bizim gezegenimizde ardi ardına, kesilmeyen ve yıkıma götüren silahlı çatışmaların olduğunu söylesek, anlatmaya kalkışsak, şüphesiz bunu pek saçma bulacak ya da meselelerin çözümü için çok barbarca, çok vahşi bir usül olarak görecektir. (Gün Olur Asra Bedel, s. 116-117).*

Romanda, Orman Göğsü gezegenine giden kozmonotların, orada karşılaştıkları medeniyeti anlattıkları bölümden alıntılanan yukarıdaki paragrafta, bu gezegendeki insanların savaştan haberlerinin bile olmadığı belirtilmektedir. Meselelerini başka insancıl yollarla çözen ve silahlı çatışmayı asla bir mücadele yöntemi olarak kabul etmeyen Orman Göğüslüleri; barış içinde yaşayan model bir toplum olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada, Aytmatov, Orman Göğüslüleri üzerinden yola çıkarak savaşın asla hiçbir meselenin çözümü olamayacağını belirtmekte ve dünya insanlığının çok acil olarak savaşız – silahsız, meselelerin barış içinde çözülebileceği bir döneme başlaması gerektiğinin mesajını vermektedir.

- *Ve Kadiça çekildi gitti. Ben de kalktım arkasından yürüyecektim ki Cantay yeniden başını uzattı. Göz kırparak: “Nasıl? dedi. “Nasıl, güzel kadın değil mi?” Acele sözünü kestim. “Güzel, ama sana göre değil.” dedim kızgınlıkla. Sinirlenecek, üzerime atılacak dövüşeceğiz diyordum. Kavgaları sevmem gerçekten, ama şu Cantay’la her nedense bir yol kuvvetimi denemeye hazırdım. (Selvi Boylum Al Yazmalım, s. 22).*

Kavgacı ve şiddet taraftarı olmak, insanın kendi iç dünyasında savaş yanlısı ve barış değerinden yoksun bir kişi olduğunu gösterir. Barış değeri sadece dünya çapında toplumlar arasında hâkim olması gereken bir durum değildir. Aynı zamanda toplumda yaşayan bireyler de, kendi aralarında gerçekleşen meselelerinde kavgayı ve şiddeti bir çözüm yolu olarak reddetmelidirler. Çünkü gerçek barış, ancak, toplumu oluşturan fertlerin barış değerini içselleştirdikleri zaman ortaya çıkar. Bu nedenle gündelik yaşamda, problemlerini kavga ve şiddete başvurarak çözmeye çalışan bireyler, barış değerinden yoksun karakterler olarak karşımıza çıkmaktadırlar ki; bunlar, savaşın dünya

düzenini ve sağlığını bozduğu gibi içinde buldukları toplumun düzenini ve huzurunu bozarlar.

Romanın bu bölümünde İlyas, kavgaları gerçekten sevmediğini belirterek şiddet ve kavganın kötü bir davranış olduğu mesajını örtük bir şekilde vermektedir. Her ne kadar Cantay'a olan kızgınlığından dolayı onunla kavga etmek istediğini söylese de romanın genelinde İlyas, Cantay'ın yapmış olduğu onca kötülük ve saygısızlık karşısında, iradesinin elverdiği kadarıyla kavgadan uzak durmaktadır. Bu da İlyas'ın barış değerine sahip bir karakter olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Böylelikle burada, İlyas'ın bu barışçıl yönü üzerinden, kavga ve şiddetin hiçbir şeyi halletmeyeceği, aksine işleri daha da zorlaştıracacağı mesajı, yazar tarafından okuyucuya hissettirilmektedir.

Yukarıda Aytmатов'un eserlerinde barış değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmатов'un eserlerinde barış değerinin işlendiği başka bölümler de vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.6.

Cengiz Aytmатов'un Eserlerinde Barış Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	35, 54, 56, 88.	4	2,797
Gün Olur Asra Bedel	41, 65, 73, 74, 75, 78, 107, 117, 125, 129, 141, 146, 216.	13	9,090
Dişi Kurdun Rüyalari	77, 81, 83, 85, 86, 160, 167, 168, 169, 170, 170, 213, 260, 260, 367, 388.	16	11,188
Kassandra Damgası	32, 33, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 140, 141, 142, 159, 160, 160, 161, 186, 186, 188, 191, 206, 224, 225, 249.	23	16,083
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	107, 183, 191, 206, 209, 211, 224.	7	4,895
Elveda Gülsarı	19.	1	0,699
Cemile	10, 16, 32, 50.	4	2,797
Sultanmurat	167, 172, 197.	3	2,097
Toprak Ana	43, 57, 59, 63, 68, 70, 73, 76, 77, 78, 79, 89, 92, 102.	15	10,489

Selvi Boylum Al Yazmalım	22, 73.	2	1,398
Cengiz Han'a Küsen Bulut	19, 63.	2	1,398
İlk Öğretmen	54, 56, 58.	3	2,097
Yıldırım Sesli Manasçı	12, 25, 26, 29.	4	2,797
Yüzyüze	35, 37, 43, 52.	4	2,797
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	134.	1	0,699
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	27, 38.	2	1,398
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	71.	1	0,699
Deve Gözü	76.	1	0,699
Gazeteci Dzyuyo	207, 208, 208, 208, 209, 209, 210, 211.	8	5,594
Devam Ediyoruz	218.	1	0,699
Aşım	224, 230, 230, 232.	4	2,797
Sokrat'ı Anma Gecesi	48, 51, 52, 53, 54, 58, 81.	7	4,895
Fuji Yama	164, 165, 168, 177, 178, 180, 186, 190, 190, 190, 191, 192, 192, 193, 195, 197, 206.	17	11,888
Toplam		143	100

Tablo 4.6.'ya göre; Aytmatov'un eserlerinde barış değerinin en çok işlendiği eser, 23 kez geçiş sıklığıyla *Kassandra Damgası* (f 23) isimli eserdir. Onu sırasıyla 17 kez geçiş sıklığına sahip *Fuji Yama* (f 17); 16 kez geçiş sıklığıyla *Dişi Kurdun Rüyalari* (f 16); 15 kez geçiş sıklığıyla *Toprak Ana* (f 15); 13 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 13); 8 kez geçiş sıklığıyla *Gazeteci Dzyuyo* (f 8); 7 kez geçiş sıklıklarıyla *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 7) ve *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 7); 4 kez geçiş sıklıklarıyla *Beyaz Gemi* (f 4), *Cemile* (f 4), *Yüzyüze* (f 4), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 4) ve *Aşım* (f 4); 3 kez geçiş sıklıklarıyla *Sultanmurat* (f 3) ve *İlk Öğretmen* (f 3); 2 kez geçiş sıklıklarıyla *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 2), *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 2) ve *Oğulla Buluşma* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Elveda Gülsarı* (f 1), *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 1), *Devam Ediyoruz* (f 1), *Asker Çocuğu* (f 1) ve *Deve Gözü* (f 1) isimli eserler izlemektedir. *Kızıl Elma* (f 0) ve *Beyaz Yağmur* (f 0) isimli eserlerde ise barış değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.7. Bilimsellik değeri

Kelime anlamı olarak bilimsel olma durumu şeklinde ifade edilebilen bilimsellik; bilimsel verileri kullanma, bilimsel olmayan ya da bilimin açıklayamadığı farazi, batıl, hurafe şeylerden uzak olma anlamlarında da kullanılmaktadır. Bilimsellik değeri, bilgi çağı olarak nitelendirdiğimiz ve bilimin tavan noktasına ulaştığı günümüzde, her insanın sahip olması gereken ve yeni gelen neslin tüm bireyelerine de kazandırılması gereken bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü hür ve bilimsel düşünce gücü yüksek olan kişinin değerler dünyası ile uyumu da o denli yüksek olacaktır.

Bilimsellik değeri, Cengiz Aytmatov'un eserlerinde de yer almış ve yazar tarafından işlenmiştir. Aytmatov, eserlerinde bilimsellik değerini iki farklı şekilde işlemiştir. Bazen doğrudan bilimsellik değerine vurgu yapan ve bu değerın önemini anlatan Aytmatov, bazen de bilimsellik değerinden yoksun kişiler, batıl inançlar ve hurafeler üzerinden yola çıkarak bu değerın önemine göndermede bulunmaktadır. Yani bilimsel olmayan, bilimle bağdaşmayan ya da bilimin açıklayamadığı durumlar gibi bilimsellik değerinin tersi diye nitelendirebileceğimiz tasvirlerde bulunan Aytmatov, böylelikle bu tasvirler üzerinden bilimsellik değerinin yerini, önemini ve gerekliliğini açıklama yoluna gitmektedir.

Aşağıda Cengiz Aytmatov'un eserlerinde bilimsellik değerinin işlendiği bazı örnek metinler, dikkatlere sunulmuştur:

- *“Her şey oluşacak şartlara ve genel duruma bağlı olacak. Anthony Younger haklı, Filofey'in kendisini de bu işte kullanmak gerekmektedir. Onun başlıca avantajı Cassandra embriyolarının tehlike sinyallerini ortaya çıkararak bilimsel gözlemlerinin sonuçlarını elinde bulunmasıdır. O, bu sonuçları açıklamalı. Ve bütün bunları, biyolojik etkenlerden felsefi sonuçlara kadar her şeyi bir daha bir basın toplantısıyla açıklamak gerekiyor. Filofey'in kendisinin canlı yayında konuşması da oldukça önemli. Younger bu fikrini gerçekleştirebilirse çok iyi olur.” (Kassandra Damgası, s. 165).*

Romanın yukarıdaki paragrafında Robert Bork'un ve Anthony Younger'in insanları bilimsel verilerle ikna etme düşünceleri, onların bilimsellik değerine sahip insanlar olduklarını göstermektedir. Burada, dünya insanların Filofey'in buluşu olan

Kassandra embriyolarını kendi keyifleri için reddetmeleri ve tüm bilimsel nitelikteki delillere kulak tıkamaları ise, dünyada bilimsellik değerinin ne kadar yozlaştığını / aşındığını göstermesi bakımından manidardır.

Romanın bu bölümünde Bork ve Younger'in bilimsellik değerine sahip karakterleri üzerinden yola çıkan Aytmatov, bir yandan bilimsellik değerine vurgu yaparken bir yandan da günümüz insanının bilimi kendisine rehber edinmesi gerektiğinin mesajını vermektedir.

- *Kışın Beyşenalı'yı kolhozda zor bulursunuz çünkü bu dönemde kendisi bölge su işlerinin seminer çalışmalarına katılır. Elbette, kolhozda yaşlıların da daha çok şey öğrenmelerine engel olunmuyor. Doğrudur, herkes Beyşenalı'nın suyun dilinden çok iyi anladığını söylüyor, fakat bu işlerde biraz daha profesyonellik gerekiyor. Meselâ; yeni sulama sistemlerini, yeni teknikleri bilmek gibi. (Devam Ediyoruz, s. 213).*

Hikâyenin bu bölümünde, suyun dilinden çok iyi anlayan Beyşenalı'nın bile kendisini daha iyi yetiştirebilmek ve bu işin ilmî boyutunu öğrenebilmek için seminerlere katıldığı anlatılmaktadır. Beyşenalı'nın yeni aletleri, teknikleri ve buluşları öğrenmek için bu yaşlı hâliyle bile çalışması; onun bilime ve bilimselliğe verdiği önemin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Beyşenalı'nın bilimsellik değerine sahip bir kişi oluşundan yola çıkan Aytmatov ise, her insanın bilimi kendisine rehber edinmesi gerektiğini ve gündelik yaşamımız da dâhil olmak üzere hayatımızın her anında bilimden ve onun mahsullerinden yararlanmamız gerektiğini vurgulamaktadır.

- *Çora'nın da ayrılma vakti gelmişti artık. Her zaman hastalanıyordu. Tatili geçirmeye gelen oğlu Samansur da söylemişti: "Artık işten çekil" demişti. Çekilmesine çekilirdi ama, bunu bir ar-namus meselesi yapıyor, işleri yüüstü bırakarak çekilmek istemiyordu. Samansur akıllı bir çocuktü. Ülkede neler olup bittiğini, meseleleri, babasından daha iyi biliyordu. İşlerin nasıl yönetilmesi gerektiğini söyleyip duruyordu fırsat buldukça. Gençler iyi öğrenim görüyorlardı. Kimbilir, belki bir gün işler bilimsel olarak ele alınır ve düzelirdi. Ama bunu Çora görür müydü, yoksa görmez miydi? Herhalde göremezdi. (Elveda Gülsarı, s. 166).*

Romanın yukarıdaki bölümünde Tanabay'ın bilime önem veren tarafı ön plana çıkarılarak bilimsellik değerine vurgu yapılmak istenilmektedir. Burada, Tanabay, bir

türlü yoluna girmek bilmeyen işlerin düzeltilmesinin tek yolunun, işlerin bilimsel açıdan ele alınması olduğunu belirtmektedir.

Burada, Aytmatov, Tanabay'ın bilime önem veren kişiliğinden yola çıkarak, bir devlette ya da toplumda torpil, iltimas ve adaletsizlik yüzünden bozulan işlerin, liyakat ve bilimsel tutum ile düzeltilebileceğinin mesajını vermektedir.

- *Hatırlıyor musun, hani o gece, Kartanbay, kalktı birini getirdi. Kimi dersin? Büyücüyü. “Neden onu getirdin?” dedim. “Kızın yüreği oynadı. Bir şeyler yapsın.” dedi. “Kov onu!” dedim. “Sonunda bir koyun ister şimdi. Yoksul insanlarız biz. Atımız bile yok kurtlara yedirdik.” Sen uyuyordun daha. En sonunda kovdum büyüçüyü. (İlk Öğretmen, s. 43).*

Yukarıdaki pasajda da görüldüğü üzere, hikâyenin başkahramanlarından Duyuşen'in büyüçüyü kovması ve onun gibi insanların dolandırıcı olduklarına dair söylemleri, Duyuşen'deki bilimsellik değerini göstermesi bakımından önemlidir. Burada, Kartanbay'ın büyüçüden medet ummasına kızan ve büyüçüyü kovan Duyuşen, büyüçüden herhangi bir fayda göremeyeceklerini ve aksine bu tür insanların dolandırıcı olduklarını belirtmektedir. Tüm bunlardan dolayı Duyuşen'in burada bilimsel bir tavır takındığını ve bu pasajda da bilimsellik değerine vurgu yapıldığını söyleyebiliriz.

- *İnkamay-Apay çok ünlü bir iskambil falcısını görmek için gitmişti kasabaya. Bu ünlü falcı kâğıt açtığı zaman, fal iyi çıkarsa, buna kendisi de çok sevindiği ve mutlu olduğu için, fal baktırandan para almıyormuş. Onun için yalan söylemesi de mümkün değilmiş. İnkamay-Apay'a üç defa fal açmış ve oğlunun hayatta olduğunu söylemiş. Hem de ne tutsakmış ne de yaralı. Yalnız çok önemli bir görevdeymiş ve mektup yazmaması gerekiyormuş. Yazma izni alır almaz mektup yazacaktı annesine. Bundan hiç kuşkusu yokmuş. Falcı kadının söylediklerinde belki bir gerçek payı vardı. Ne derece doğru olduğu bilinemezdi. Ama, köydekileri kasabaya götürüp getiren arabacı bunları anlatmıştı. (Sultanmurat, s. 136).*

Romanda insanların savaşta olan yakınlarından bir haber alabilmeleri için ünlü bir falcıya müracaat etmelerinin anlatıldığı bölümden alıntılanan yukarıdaki paragrafta, başta İnkamay-Apay olmak üzere falcıya giden diğer tüm köylülerin bilimsellik değerinden yoksun olan bu tavırları ön plana çıkarılmaktadır. Burada, insanların batıl inançlarından ve toplumda yaygın olan hurafe niteliğindeki inançlardan yola çıkan

Aytmatov, bu tür inançların gerçekte hiçbir ilgilerinin olmadığını vurgulayarak bunların bilimle ve bilimsellikle örtüşmediğini belirtmektedir. Böylelikle Aytmatov, yukarıdaki paragrafta bahsi geçen İnkamay-Apay gibi bilimsellik değerinden yoksun karakterler üzerinden, bilimsellik değerine göndermede bulunmaktadır.

Yukarıda Aytmatov'un eserlerinde bilimsellik değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov'un eserlerinde bilimsellik değerinin işlendiği başka bölümler de vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.7.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Bilimsellik Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	44.	1	2,702
Gün Olur Asra Bedel	26, 28, 48, 56, 75, 281,	6	16,216
Dişi Kurdun Rüyalari	64, 92, 239.	3	8,108
Kassandra Damgası	53, 165, 205, 209, 228, 228, 229, 230, 231, 234, 243, 265.	12	32,432
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	217.	1	2,702
Elveda Gülsarı	84, 166.	2	5,405
Cemile	-	0	0
Sultanmurat	84, 136, 185.	3	8,108
Toprak Ana	95.	1	2,702
Selvi Boylum Al Yazmalım	-	0	0
Cengiz Han'a Küsen Bulut	-	0	0
İlk Öğretmen	43.	1	2,702
Yıldırım Sesli Manasçı	-	0	0
Yüzyüze	-	0	0
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	-	0	0
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0

Deve Gözü	-	0	0
Gazeteci Dzyuyo	-	0	0
Devam Ediyoruz	213.	1	2,702
Aşım	223, 226, 227.	3	8,108
Sokrat'ı Anma Gecesi	-	0	0
Fuji Yama	175, 218, 218,	3	8,108
Toplam		37	100

Tablo 4.7. incelendiğinde Aytmatov'un eserlerinde bilimsellik değerinin en çok işlendiği eserin, 12 kez geçiş sıklığıyla *Kassandra Damgası* (f 12) isimli roman olduğu görülmektedir. Onu sırasıyla 6 kez geçiş sıklığına sahip *Gün Olur Asra Bedel* (f 13); 3 kez geçiş sıklıklarıyla *Dişi Kurdun Rüyaları* (f 3), *Sultanmurat* (f 3), *Aşım* (f 3) ve *Fuji Yama* (f 3); 2 kez geçiş sıklığıyla *Elveda Gülsarı* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Beyaz Gemi* (f 1), *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 1), *Toprak Ana* (f 1), *İlk Öğretmen* (f 1) ve *Devam Ediyoruz* (f 1) isimli eserler izlemektedir. *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 0), *Cemile* (f 0), *Yüzyüze* (f 0), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 0), *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 0), *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0), *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 0), *Gazeteci Dzyuyo* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0), *Deve Gözü* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0) ve *Beyaz Yağmur* (f 0) isimli eserlerde ise bilimsellik değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.8. Cesaret / cesur olma değeri

Toplumlarda, üstün değerlerden biri olarak kabul edilen ve övülen cesaret, *Türkçe Sözlük*'te (2011, s. 455) "1. Güç veya tehlikeli bir işe girişirken kişinin kendinde bulduğu güven. 2. Yüreklilik, yiğitlik, yürek ve göz pekliği." olarak tanımlanmaktadır. Korkaklığın karşıtı olarak da ifade edilebilen cesaret, hayatta karşılaşılan zorluklarla mücadele etme duygusudur. Bu nedenledir ki, cesaret değeri sadece savaşta ya da kavgada söz konusu olan bir değer değildir. Cesaret değeri hayatın her safhasında insanların sahip olması gereken değerlerden biridir. Ticaret, eğitim, siyaset vb. alanlarda da cesaretli olmanın önemi bugün herkesçe kabul edilmektedir.

Aytmatov'un eserlerinde cesaret değeri önemli bir yer tutar. Hayatı mücadele ve zorluklarla geçen Aytmatov, bunu eserlerine de yansıtmıştır. Bu nedenle onun eserlerinin kahramanları sürekli zorluklarla mücadele eden ve hayata karşı her alanda

cesur davranmaya çalışan tipler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Aşağıda Aytmatov'un eserlerinde cesaret değerinin işlendiği bazı örneklere yer verilmiştir:

- - *Afedersin, sözünü kesiyorum Viktor Nikiforoviç, ama, diye itiraz etti Abdias. Aynı anda sinirli bir şekilde öğrenci cübbesinin düğmelerini yeniden iliklemeye başlamıştı. Devam etti: Buna çok gülmeni anlıyorum, ama şaka bir yana, bugün engizisyon hâlâ uygulansa idi, bu sapkınlığım yüzünden beni hemen yarın ateşe atacaktı olsaydılar bile, söylediklerimin bir tek kelimesini dahi inkâr etmezdim. (Dişi Kurdun Rüyaları, s. 95-96)*

Romanın başkarakteri olan Abdias, romanda doğruluk için mücadele eden ve insanları kötülüklerden uzak tutmaya çalışan biri olarak tasvir edilmektedir. İnsanları iyiliğe ve tövbe etmeye çağıran Abdias, inandığı yolda cesurca davranışlar sergileyen ve amacından asla sapmayan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Romanda birçok yerde olduğu gibi yukarıdaki bölümde de Abdias, bu cesurca tavrını ortaya koymakta ve kiliseden kovulmak hatta engizisyon dönemindeki gibi ateşte canlı canlı yakılmak pahasına dahi olsa kendi fikirlerinden ve doğrularından asla vazgeçmeyeceğini belirtmektedir.

Burada Aytmatov, eserinde başkahraman olan Abdias aracılığıyla cesur olma değerine dikkat çekmektedir. Böylelikle eserde insanların doğru ve hak olan için, kendi fikir ve değerleri için cesur olmaları gerektiği mesajı işlenmektedir.

- *Sonra gidip, dövüşürken çığneden elbiselerini aldı, tozunu silkti. Görevini yapmış, dersini vermiş bir insanın rahatlığıyla giyinmeye başladı.*

Her şeye rağmen bu kavgayı asıl kazananın ben olduğumdan onun da hiç şüphesi yoktu. Gerçi o balyoz gibi yumrukları yeyip yere serilen bendim. Bu kavgada ben, hak için, gerçek için dövüşmek gerektiğini anlamıştım. Sizi dövenle dövüşmenin bir görev olduğunu da anlamıştım. İşte benim zaferim bu idi. (Deve Gözü, s. 98-99)

Hikâyenin başkahramanı olan Kemal'in kötü karakter Abakir ile olan kavgasının anlatıldığı yukarıdaki bölümde, cesaretin ne olduğu ve cesur olmanın nasıl olması gerektiği çok güzel bir şekilde verilmektedir. Hikâyenin yukarıda verilen satırlarında Kemal, hak ve gerçek için dayak yiyeceğini bile kendinden daha güçlü olan Abakir ile kavga etmekten geri kalmamaktadır. Kemal bu davranışıyla insanın kendini ezmeye

çalışanlarla kavga etmesinin ve cesurca kendi hakkını savunmasının bir zorunluluk olduğunu anlatmaktadır.

Aytmatov, *Deve Gözü* hikâyesinin bu bölümünde asıl cesaretin hak ve doğruluk için, ezilmişler için, insanlara ve insanlığa saldıranlara karşı koymak için; dayak yiyeceğini ya da zarar göreceğini bile bile; hatta belki de öleceğini bile bile mücadeleye girişmek olduğunu anlatmaktadır. Böylelikle Aytmator, bu bilince sahip olarak yola çıkan insanların, kötülükle olan mücadeleleri sonunda yenseler de yenilseler de zaferi kazanan taraf olacakları mesajını vermektedir. Nitekim böylesine bir cesaret anlayışına sahip olmanın dünyadaki en kıymetli değerlerden biri olduğu gerçeği bugün her fert tarafından kabul gören bir durumdur.

- *Her şeye rağmen onun ruhu giderek daha fazla nefret ve intikam girdabına yuvarlanıyordu. Şimdi oligark dedikleri bir kodamanın seni ayakları altında çiğnemesine dayanmak çok zor. Bırak istedikleri kadar para kazansınlar, ama niçin herkes onların önünde eğilmeli, paralı katillikten tutun da vicdanını satmaya varıncaya kadar tüm kötü işlerde onlara hizmet etmeliymiş? Aldığı darbeye öyle bir darbeye karşılık vermeli ki gökteki tüm yıldızlar yeryüzüne dökülsün! (Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman, s. 42)*

Romanın başkahramanı olan Arsen Samançin'in kapitalizme ve bu sistem üzerinde yükselen düzene isyan ettiği yukarıdaki satırlarda Arsen Samançin, bu güçlü düzenin çarkları arasında ezilmeye ve yok olmaya razı olmak yerine mücadele etmek ve bu yolda cesur olmak gerektiğini anlatmaktadır. Nitekim Arsen Samançin zengin bir kodamanın kendisini çok zor durumda bırakmasına, en önemli hayalini bile elinden almasına hatta ölümle tehdit etmesine rağmen korkak davranarak köşesine çekilmemekte, intikam almak için plan yapmaktadır.

Arsen Samançin'in yukarıdaki paragrafta anlatılan cesurca tavrı ve düşüncesi sayesinde Aytmator, zalim ve zulüm karşısında cesur olmak gerektiğini anlatmaktadır. Aytmator'un eserlerinde cesaret kavramına vurgu yaptığı hemen her yerde verilen ortak mesaj; asıl cesaretin zalime ve zulme karşı korkusuzca mücadele etmek olduğu gerçeğidir. Böylelikle Aytmator, bir bakıma mazlumların da zalimler kadar cesur olmadıkları müddetçe düzenin değişmeyeceği gerçeğini vurgulamaya çalışmaktadır.

- *Kötü otları ayıklama işini (bu işi yapmak, Birliğin ayrı milletlerden oluşan yörelerinde yapmak daha uygun olsa bile) feodal-burjuva milliyetçiliğiyle suçlamak yoluyla yapmak gittikçe güçleşiyordu. Hakkında “şüpheli fikirleri var” şeklinde en küçük bir ihbar yapılan kimse, kim olursa olsun, kendisi de, yakınları da derhal baskı altına alınıyordu. Onun için insanlar, bunca acı deneyden, unutulmaz olaylardan sonra milliyetçiliğin “m”sini bile ağızlarına almamak, konuşmalarında ve yazılarında milliyetçiliği çağrıştıran bir sözcük kullanmamak için çok dikkatli davranıyorlardı. Aksine, herkes milliyetçilik aleyhinde, millî değerler, hatta ana dilleri aleyhinde atıp tutuyordu. İki bir ve yerli yersiz sadece Lenin’i göklere çıkaran, onun sözleriyle konuşan bir insanı nasıl ve ne ile suçlarsınız? ... (Cengiz Han’a Küsen Bulut, s. 18-19)*

İkinci Dünya Savaşı sonrası Rusya’da insanların köklerinden, milliyetinden ve kültüründen koparılmaya çalışıldığı ve bu yolda her türlü işkence ve zulmün mubah sayıldığı bir zamanın anlatıldığı yukarıdaki bölümde, insanlar çeşitli korkuları nedeniyle bu baskıya boyun eğmişlerdir. Bu paragrafta direnmek, mücadele etmek ve cesurca davranmak yerine özünü inkâr yolunu tercih edenler içten içe eleştirilmektedir ve cesaretsizlikle suçlanmaktadır.

Aytmatov’un eserlerinde vatan ve millet önemli değerler olarak karşımıza çıkarlar. Dolayısıyla Aytmatov için bu değerler uğrunda mücadele etmek ve korkusuzca davranmak çok önemlidir. Bu nedendir ki Aytmatov, o dönem insanını cesaretsizlikleri nedeniyle eleştirir. Burada Aytmatov bu insanların korkak davranışlarını anlatarak cesaret değerine dikkat çekmeye çalışmakta ve millî değerleri korumak için gösterilecek cesaretin gerekliliğine dikkat çekmektedir.

- *“Hadi vedalaşalım.” dedi Duyuşen, sımsıkı sarıldı bana. Alnımdan öptü. “Güle güle sevgili Altınay. Hiçbir şeyden korkma, cesur ol...” (İlk Öğretmen, s. 53)*

Romanda Altınay’ın şehre okumaya giderken tren garında Duyuşen ile aralarındaki son konuşmalarından alınan bu satırlarda, Duyuşen Altınay’dan cesur olmasını istemektedir. Duyuşen’in Altınay’a olan son nasihati olarak karşımıza çıkan cesur olma davranışı, romanın ideal insan tiplerinden biri olan Altınay’a yakıştırılarak gerçek hayatta da insanların cesur olması istenmektedir.

Romanın bu satırlarında Aytmatoov, cesaret değerinin insanı başarıya götüren bir anahtar olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim günümüz medeniyetlerinde de kesin olarak gözlemleyebildiğimiz bu gerçek, gerek bireysel başarının gerekse toplumsal gelişmişliğin ön koşulu olarak herkesçe kabul görmektedir.

Yukarıda Aytmatoov'un eserlerinde cesaret / cesur olma değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatoov'un eserlerinde cesaret / cesur olma değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.8.

Cengiz Aytmatoov'un Eserlerinde Cesaret / Cesur Olma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdelik Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIğI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	-	0	0
Gün Olur Asra Bedel	19, 149, 409.	3	3,896
Diği Kurdun Rüyalari	94, 96, 112, 151, 159, 175, 176, 182, 190,191, 330, 340.	12	15,584
Kassandra Damgası	49, 112, 129, 152, 153, 155, 162, 162, 171, 178, 193, 194.	12	15,584
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	42, 78, 194.	3	3,896
Elveda Gülsarı	48, 122,	2	2,597
Cemile	16, 20.	2	2,597
Sultanmurat	121, 169, 201.	3	3,896
Toprak Ana	63, 67, 92, 93.	4	5,194
Selvi Boylum Al Yazmalım	45.	1	1,298
Cengiz Han'a Küsen Bulut	19.	1	1,298
İlk Öğretmen	36, 46, 48, 53.	4	5,194
Yıldırım Sesli Manasçı	12, 20, 23.	3	3,896
Yüzyüze	75.	1	1,298
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	161, 176.	2	2,597
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0

Asker Çocuğu	68.	1	1,298
Deve Gözü	99.	1	1,298
Gazeteci Dzyuyo	208, 209, 210.	3	3,896
Devam Ediyoruz	-	0	0
Aşım	-	0	0
Sokrat'ı Anma Gecesi	29, 29, 48, 48, 49, 52, 53, 58, 70.	9	11,688
Fuji Yama	180, 181, 183, 184, 185, 186, 189, 189, 198, 219.	10	12,987
Toplam		77	100

Tablo 4.8. incelendiğinde Aytmatov'un eserlerinde cesaret / cesur olma değerinin en çok işlendiği eserin, 12 kez geçiş sıklıklarıyla *Kassandra Damgası* (f 12) ve *Dişi Kurdun Rüyaları* (f 12) isimli romanlar oldukları görülmektedir. Bunları sırasıyla 10 kez geçiş sıklığıyla *Fuji Yama* (f 10); 9 kez geçiş sıklığına sahip *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 9); 4 kez geçiş sıklıklarıyla *Toprak Ana* (f 4) ve *İlk Öğretmen* (f 4); 3 kez geçiş sıklıklarıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 3), *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 3), *Sultanmurat* (f 3), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 3) ve *Gazeteci Dzyuyo* (f 3); 2 kez geçiş sıklıklarıyla *Elveda Gülsarı* (f 2), *Cemile* (f 2) ve *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 1), *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 1), *Yüzyüze* (f 1), *Asker Çocuğu* (f 1) ve *Deve Gözü* (f 1) eserleri takip etmektedir. *Beyaz Gemi* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0), *Devam Ediyoruz* (f 0) ve *Aşım* (f 0) isimli eserlerde ise cesaret / cesur olma değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.9. Cömertlik ve kanaatkâr olma değeri

İnsanlar tarafından sosyal hayatın teminatlarından biri olarak kabul edilen cömertlik değeri, toplumsal birlikteliği ve kardeşliği de sağlamlaştıran bir değerdir. Farsça kökenli bir kelime olan cömert kelimesi, *Türkçe Sözlük*'te (2011, s. 471) "Para ve malını esirgmeden veren, eli açık, selek, semih, ahi, bonkör." Olarak tanımlanırken cömertlik kelimesi ise, "cömert olma durumu, eli açıklık, ahilik, semahat, mürüvvet." olarak ifade edilmiştir.

Türk boy ve topluluklarında en eski devirlerden beri önemli bir teşkilat olan ahilik teşkilatının da önemli öğretilerinden birisi cömert olmadır. Zaten Türk dili alanında önemli çalışmalara imza atmış birçok yerli ve yabancı bilim adamı da (Nadelyaev, Clauson, Alyılmaz, Toparlı, Karasoy, Gülensoy, Paçacıoğlu) eski Türkçe

eserlerinden yola çıkarak akı (ahi) sözcüğünü cömert, eli açık; akılık (ahilik) sözcüğünü cömertlik, eli açıklık; akı bol- fiilini cömert ol-; akı er tamlamasını cömert kişi, yiğit kişi, koçak kişi, ahi; akıla- fiilini ise cömert saymak şeklinde anlamlandırmışlardır (Alyılmaz, 2011).

Ahilik teşkilatının çıkış yeri hakkında Alyılmaz'ın belirttiği görüşler ise; ahiliğin yani cömertliğin, yiğitliğin, çalışkanlığın vb. değerlerin Türklerdeki yerini ve önemini göstermesi bakımından manidardır.

Ahilik teşkilatının fütüvvet teşkilatıyla ve tasavvufla ilişkisinin olduğu, birbirini tamamlayıp mükemmelleştirdiği doğrudur. Nitekim hem tarihî kaynaklar hem de konuyla ilgili eserlerin muhtevaları da bunu ortaya koyar niteliktedir. Ancak ahilik-fütüvvet arasındaki bu ilişki Türk boy toplulukları arasında öteden beri var olduğu bilinen akılık / ahilik teşkilatının tarihini daha önceye götürmeye engel teşkil etmez.

...

Türk boy ve topluluklarının tarihin her döneminde hem Asya hem de Avrupa kıtalarında egemenlik kurdukları; egemen oldukları bölgelere yaşayış ve inanışlarını, kültürel birikimlerini taşıdıkları; yaşanan coğrafyanın büyüklüğüne ve uzaklığına rağmen birbirleriyle sürekli ilişki hâlinde buldukları bilinmektedir. Birey, aile ve toplum hayatını düzenleyip devlet mekanizmasını güçlendiren dinî, sosyal ve kültürel değerlerin, kurum ve kuruluşların Orta Asya'dan Anadolu'ya; Anadolu'dan da Orta Asya'ya taşındığı göz ardı edilmeyecek bir gerçektir. Bu bağlamda ahilik ve fütüvvet teşkilatlarının da Anadolu'daki Türklerin toplum ve devlet hayatında olduğu kadar Asya'daki Türk devlet, boy ve topluluklarının da hayatında ayrı bir yere ve öneme sahip olduğu görülür. Nitekim akılık (cömertlik, yiğitlik, koçaklık, alçak gönüllülük, dayanışma, yardımlaşma, paylaşma...), eski Türk boy ve toplulukları arasında en büyük erdemlerden sayılmış; sosyal adaletin ve huzurun sağlanmasında da büyük rol oynamıştır (Alyılmaz, 2011, s. 43-44).

Arapça kökenli bir kelime olan kanaat sözcüğü ise, *Türkçe Sözlük*'te (2011, s. 1293) “elindekenden hoşnut olma durumu, kanıklık, yeter bulma, yetinme, fazlasını istememe, doyum” anlamlarına gelirken, kanaatkârlık sözcüğü ise, “yetingenlik hâli ve kanaatkâr olma durumu” şeklinde tanımlanmaktadır.

Cömertlik ve kanaatkârlık değerleri birbirleriyle iç içe olan değerlerdir. Her iki değer de birbirinin doğmasına ya da ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Şöyle ki; cömert olan bir insan elinde olanı paylaşarak ve ihtiyaç sahiplerine dağıtarak daha az ile yetinmesini öğrenirken, kanaatkâr olan bir insan ise az ile yetinmeyi ve yaşamayı bildiği için elinde fazladan olan her şeyi biriktirmek yerine başkalarıyla paylaşmayı öğrenecektir.

Aytmatov'un eserlerinde cömertlik ve kanaatkârlık değerleri birçok yerde işlenmiştir. Aytmatov, bazı yerlerde doğrudan cömertlik veya kanaatkârlığı anlatan bölümlere yer verirken bazı yerlerde de zıt bir yöntem tercih edip cimri / cimrilik, açgözlülük ya da tamahkârlık durumlarına değinerek, cömert ve kanaatkâr olma değerlerini işleme yoluna gitmiştir. Aşağıda Aytmatov'un eserlerinde cömertlik ve kanaatkârlık değerlerinin işlendiği bazı örnek bölümler dikkatlere sunulmuştur:

- *Zaten kadınlar fısıldaşıp duruyorlardı: Ne biçim oğuldu bu, babasının cenazesine misafir gibi gelmiş, cenaze aşısı için bir paket çay bile getirmemiş! Merhumun gelini olan o şehirli kadında zahmet edip cenazeye gelemez mi, birkaç damla gözyaşı döküp duaya katılamaz mıydı! Ne utanmaz arlanmaz insanlardı bunlar! Rahmetli sağ iken, iki sağmal devesi ve beş-on koyunu ile oldukça rahat bir hayat yaşarken sık sık ziyaret etmişti onu. Adamcağıza hayvanlarını sattırıp şehre, yanlarına götürmüşlerdi. Hayvanların parasıyla evlerinin mobilyasını düzmüş, bir de araba satın almışlardı. Adamı beş parasız bıraktıktan sonra da öylece ortada bırakmış, yüzüne bile bakmamışlardı! Kadınlar bütün bunları ve daha başka şeyleri yüksek sesle söylerlerdi ama Yedigey susturuyordu onları: Susun, ölenin ruhuna saygısızlık olur, böyle bir günde konuşulacak şeyler değil bunlar, karışmayın işlerine! diyordu. (Gün Olur Asra Bedel, s. 34)*

Kazangap'ın oğlu Sabitcan'ın anlatıldığı bu bölümde, Sabitcan'ın kötü özelliklerinden bazıları ön plana çıkartılmaktadır. Sabitcan romanda, babasının her türlü fedakârlığa katlanarak onu şehirlerde okutmasına ve yetiştirmeye çalışmasına rağmen o, kıymet bilmeyen ve özünü inkâr etmekte sıkıntı görmeyen biri olarak tasvir edilmektedir. Nitekim yukarıdaki paragrafta da Sabitcan, babasının cenaze şölenine âdeta bir misafir edasıyla katılması ve cenaze törenine gelen misafirlere de herhangi bir ikramda bulunmaması Sabitcan'ın cimri yönünü gözler önüne sermektedir. Aytmatov,

yukarıdaki paragrafta Sabitcan'ın cimri ve geleneklere uymayan yönünü ön plana çıkararak cömertlik değerine vurgu yapmaktadır. Bazen bir durumu ya da bir özelliği anlatabilmenin en iyi yollarından birisi de o durumun ya da özelliğin tam tersini vererek asıl anlatılmak istenilen mesajın verilmeye çalışılmasıdır. Bu yöntemi yukarıda cömertlik değerini vurgulamak için kullanan Aytmatov, yine yukarıdaki bölümde kanaatkârlık değerini vurgulamak için de aynı yöntemi kullanmaktadır. Romanın yukarıda alıntılanan kısmında Sabitcan, evinin mobilyalarını yenilemek ve bir araba satın almak için babasını kandırarak hayvanlarını satmakta; parayı aldıktan sonra ise babasını ortada beş parasız bırakmaktadır. Burada Aytmatov, kendi sahip olduklarıyla idare etmesini bilmeyen Sabitcan'ın, babasının parasını hile ile alacak kadar açgözlü ve az ile yetinmesini bilmeyen birisi olduğunu belirterek kanaatkâr olma değerine dikkat çekmek istemektedir. Böylelikle yazar, cömertlik ile kanaatkârlık arasındaki ilişkiye dikkat çekerek cömertliğin kanaatkârlığa, cimriliğin ise açgözlülüğe yol açabileceği mesajını okuyucuya vermektedir.

- *“Küçük çocuk mosmor oldu, soğuktan ölecek!” diye düşünen Seyde onu almaya davranmıştı ki Kurman kalabalığın arasından fırlayıp çocuğu aldı. Kar ve çamurdan kızaran ayaklarına uzun uzun baktı, sonra belinden kuşağını çözdü, yavruyu paltosunun içine sardı, kucaklayıp kendi evine doğru yürüdü. Bu sırada kuşağını düşürmüştü. Biri onu yerden alıp yeni ile çamurunu sildi. Seyde, yanından geçen Kurman'ın çocuğu sımsıkı bağrına bastığını, nefesiyle ısıtmaya çalıştığını gördü. “Sizi köyde paylaşır besleriz, bakar büyütürüz, asla terketmeyiz.” diye mırıldanıyordu Kurman. Islak sakalı titriyor, gözlerinden yaşlar akıyordu. (Yüzyüze, s. 77)*

Hikâyede Seyde'nin komşusu olarak anlatılan Totoy'un kocası savaşta ölmüştür ve çocuklarıyla birlikte çok zor şartlar altında yaşamaya çalışmaktadırlar. O zor günlerde aç çocuklarını doyurmak için Totoy'un elindeki tek ümit kapısı olan ineğin çalınması, bu aileyi artık yolun sonuna getirmiştir. Fakat köyün postacısı Kurman başta olmak üzere diğer köy ahalisi de bu ailenin acınacak hâllerine duyarsız kalmamakta ve kendileri de çok zor bir dönemden geçiyor olmalarına rağmen bu aileye yardım ellerini uzatmaktadırlar. Kurman'ın ve köylülerin bu davranışları onlardaki cömertlik değerinin bir nişanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle Aytmatov, en büyük cömertliğin paylaşmak olduğu mesajını vermektedir.

- *Sonra Orhan Ata kürekçilere de su verdi. Her biri için maşrabanın dörtte üçünü dolduruyor, Kirisk de onu onlara uzatıyordu. Kendisi susuzluğunu giderdiği için babasının ve Milgün'in istedikleri kadar su içmelerine bir itirazı yoktu. Ama Orhan Ata yine de onlara maşrabanın dörtte üçünü doldurarak vermesinin sebebini açıklamak gereğini duydu.*

- *Sen daha küçüksün, vücudun küçük yani. Ama onlara bak, ne kadar büyükler! Hem kürek çekmek çok susatır insanı.*

Gerçekten de kürekçiler sularını bir dikişte bitirmişlerdi. İkinci kez su vermek gerekmişti. Orhan Ata maşrabaya tekrar su koydu ama onları uyarmaktan da geri kalmadı:

- *Yavaş olun çocuklar, dere boyunda değilsiniz!*

“Emrayin ve Milgün cevap olarak sadece gülümsediler.” (Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek, s. 132)

Hikâyenin yukarıda alıntılanan kısmında sandalda seyir hâlindeyken susayan kürekçilere ve küçük Kirisk'e Orhan Ata'nın ellerindeki içme suyunu paylaşması anlatılmaktadır. Deniz ortasında bir sandalda seyir hâlindeyken içme suyunun sınırlı olduğunu ve ellerindeki suyu idareli kullanmazlarsa denizin ortasında susuz kalabileceklerini bilen Orhan Ata, suyu paylaşırma işini hem adaletli yapmaya dikkat ediyor hem de sandaldaki diğer kişileri kanaatkâr olmaları konusunda uyarıyor. Hikâyede Orhan Ata'nın bu tavrını ön plana çıkaran Aytmatov, böylelikle kanaatkâr olma değerine dikkat çekerek, zor günlerde ve durumlarda şartlara uyum sağlayabilme adına azla yetinmeyi bilmenin ne kadar önemli olduğu mesajını vermektedir.

- *Pırıl pırıl arabalara gelmeye başladı. Hatta bir de İntourist otobüsü geldi. Konser saatinin iyice yaklaştığını belli ediyordu bu durum. Salonun önünde de kalabalık artmıştı. İnsanlar birlikte aynı olayı beklerken, birbirlerine aynı ailedenmiş gibi görünürler. Ben de öyle görüyordum onları. Birkaç kişi orada bilet bulmaya çalıştı. İleri derecede miyop olduğu anlaşılan bir öğrenciye fazla biletimi vermek istedim, ama az sonra da buna pişman oldum. Çünkü herkesin içinde parasını vermeye kalktı, bozuk paralarını düşürdü, güçlükle topladı. Ona, parasını ödemeye gerek olmadığını, bu*

biletin bana hediye edildiğini söyledim ve salona doğru yürüdüm, ama kabul etmedi, peşimden koşup bilet parasını cebime soktu. (Dişi Kurdun Rüyalari, s. 69-70)

Romanın bu bölümünde başkahraman Abdias, gittiği bir kilise konserinde elindeki fazla olan konser biletini orada bulunan tanımadığı birisine karşılıksız vermek istiyor. Bu durum Abdias'ın sahip olduğu cömertlik değerinin bir nişanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Abdias'ın sahip olduğu bir şeyi paraya ihtiyacı olmasına rağmen karşılıksız olarak başka birisiyle paylaşma davranışı onun cömert bir insan olduğunu göstermektedir. Böylelikle Aytmatov burada, Abdias'ın bu davranışını vurgulayarak cömertlik değerini işlemektedir.

- *Eve doğru koştum. Kafam karmakarışıkta. Ama bir şeyin iyi anlamıştım: Maysalbek tren istasyonuna gelmemi istiyordu, beni görmek istiyordu! Koştum, ter içinde kaldım. Bir yandan da sayıklar gibi konuşuyordum:*

- *Ne istiyor canım evladım? Beni görmek istiyor. Seni görmek için bin kilometre koşarım ben! Kanatlanırım da gelirim!*

Ah analar..analar... Oğlumun istasyondan nereye gideceğini soramamıştım kendime.

Eve geldim ve ona yol yemeği hazırlamaya başladım. Hamur aşı yaptım, et kızarttım. Herhalde yanında arkadaşları da vardı, onlara da verecekti bu yiyeceklerden. Onun için bol bol pişirdim her şeyi. Sonra hepsini heybeye doldurdum. Aynı gün Aliman'la birlikte istasyon yolunu tuttuk. (Toprak Ana, s. 54)

Romanın başkahramanı konumunda olan Tolgonay'ın, oğlu Maysalbek'in telgrafı üzerine onu görmek için istasyona gitmesinin anlatıldığı bölümden alıntılanan yukarıdaki paragraflarda, Tolgonay'ın; oğlu Maysalbek'e vermek üzere evde yiyecek hazırlaması anlatılmaktadır. Tolgonay, oğlunun arkadaşlarını da düşünerek her şeyden bol bol pişirmektedir. Toplumun savaşta olmasına ve tüm insanların zor dönemlerden geçmesine rağmen Tolgonay, oğlu ve arkadaşları için bol bol yiyecek hazırlamakta yani geçim kaynaklarından fedakârlıkta bulunmaktadır. Tolgonay'ın oğlu Maysalbek'in arkadaşları için böyle bir fedakârlıkta bulunması ondaki cömertlik değerini göstermesi bakımından manidardır. Tolgonay'ın bu yönünü öne çıkaran Aytmatov, böylelikle cömertlik değerinin güzelliğine dikkat çekmektedir.

Yukarıda Aytmatov'un eserlerinde cömertlik / kanaatkâr olma değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov'un eserlerinde cömertlik / kanaatkâr olma değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir: Tablo 4.9.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Cömertlik ve Kanaatkâr Olma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	56, 64, 73.	3	12
Gün Olur Asra Bedel	19, 34, 94, 153, 178, 206, 301, 302.	8	32
Dişi Kurdun Rüyaları	69, 80.	2	8
Kassandra Damgası	160, 160.	2	8
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	-	0	0
Elveda Gülsarı	-	0	0
Cemile	-	0	0
Sultanmurat	-	0	0
Toprak Ana	54, 79, 90.	3	12
Selvi Boylum Al Yazmalım	-	0	0
Cengiz Han'a Küsen Bulut	-	0	0
İlk Öğretmen	37.	1	4
Yıldırım Sesli Manasçı	-	0	0
Yüzyüze	74, 77.	2	8
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	132.	1	4
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	-	0	0
Gazeteci Dzyuyo	-	0	0
Devam Ediyoruz	214.	1	4
Aşım	-	0	0
Sokrat'ı Anma Gecesi	24, 70.	2	8
Fuji Yama	-	0	0
Toplam		25	100

Tablo 4.9.'a göre; Aytmatov'un eserlerinde cömertlik ve kanaatkâr olma değerinin en çok işlendiği eser, 8 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 8) romanıdır. Onu sırasıyla 3 kez geçiş sıklıklarıyla *Beyaz Gemi* (f 3) ve *Toprak Ana* (f 3); 2 kez geçiş sıklıklarıyla *Kassandra Damgası* (f 2), *Dişi Kurdun Rüyalari* (f 2), *Yüzyüze* (f 2) ve *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *İlk Öğretmen* (f 1), *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 1) ve *Devam Ediyoruz* (f 1) isimli eserlerdir. *Fuji Yama* (f 0), *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 0), *Sultanmurat* (f 0), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 0), *Elveda Gülsarı* (f 0), *Cemile* (f 0), *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 0), *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0), *Deve Gözü* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0), *Gazeteci Dzyuyo* (f 0) ve *Aşım* (f 0) isimli eserlerde ise cömertlik ve kanaatkâr olma değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.10. Çalışkanlık değeri

En basit tanımıyla tembelin zıttı, tembel olmayan olarak tanımlanabilen çalışkan sözcüğü *Türkçe Sözlük*'te (2011, s. 487) "Gayretli, çalışmayı seven, faal." olarak anlamlandırılırken, çalışkanlık sözcüğü ise, "Çalışkan olma durumu, faaliyet." şeklinde ifade edilmiştir.

Çalışkanlık gerek İslam dininde ve kültüründe, gerekse Türk kültüründe övülmüş ve önemi birçok yerde vurgulanmış bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır.

İslam'da hem görev hem de ibadet olarak görülen çalışma veya çalışkanlık değeri, "İnsana kendi çalışmasından başka bir şey yoktur. Onun çalışması yakında görülecektir. İnsana karşılığı tastamam verilecektir." (Necm, 39-41); "Rableri, onlara şu karşılığı verdi: "Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelini zayi etmeyeceğim. Sizler birbirinizdensiniz. Hicret edenler, yurtlarından çıkarılanlar, yolumda eziyet görenler, savaşımlar ve öldürülenlerin de andolsun, günahlarını elbette örteceğim. Allah katından bir mükâfat olmak üzere, onları içinden ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Mükâfatın en güzeli Allah katındadır." (Âli İmrân, 195) gibi ayetlerde ve "Bir kimse kendi el emeğiyle çalışıp kazandığından daha hayırlı bir şey yememiştir." (Buhârî, Büyü 15); "İnsanın kazandıklarının en hayırlısı çalışıp kazanarak elde ettikleridir." (Müsned, 2/354, 357) gibi hadislerde önemle vurgulanmıştır.

Geleneksel kültürümüzde de çalışkanlık değeri önemle vurgulanmış ve birçok yerde övülmüştür. Ahilik teşkilatında çalışmanın öneminin ve gerekliliğinin anlatıldığı “Daima bir işle meşgul ol, bir sanat ustası yanında makul bir hâle gel. Tembel adamlar hiçbir şey elde edemezler.” (Arslan, 2007, s. 419) cümlelerinde ve Mustafa Kemal Atatürk’ün “Türk, öğün, çalış, güven.” vecizesinde, çalışkanlık değeri ve önemi anlatılmaktadır.

Çalışkanlık değeri, bir toplumdaki bireylerin sahip olması gereken ve gelecek nesillerini yetiştirirken onların da sahip olmasını istedikleri değerlerin başında gelir. Bu nedenle aileler çocuklarına çalışma becerisini küçük yaşlardan itibaren vermek istemektedirler. Çocuklara çalışma, çalışkanlık değerini kazandırmanın etkili yollarından birisi de onlara bu anlamda iyi, rol model olabilecek örnekler sunabilmektir. Rol model olabilecek örnekleri ise edebî ürünlerde bulmak mümkündür. Bu anlamda Cengiz Aytmatov’un eserleri birer başucu kaynağı olma özelliğine sahiptirler. Aytmatov’un eserlerinde çalışmanın ve çalışkanlığın övüldüğünü, çalışkanlık değerine sahip örnek insanlara yer verildiğini görmekteyiz. Aytmatov, eserlerinde çalışkanlık değerine vurgu yaparken bazen doğrudan konuyla ilgili açıklamalara ya da örneklere yer verir, bazen de tembellik üzerinden giderek çalışkan olmanın önemine değinir. Aşağıda Aytmatov’un eserlerinde çalışkanlık değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir:

- *Ağıla, annesi Cihangül’le gelirdi. Sovhoz Pastanesi’nde telefoncu olan annesi, her yıl koyun kırkma zamanında yardımcı işçi olarak çalışırdı orada. Bunun için yıllık iznini kırkma zamanına rastlatır, ekin ekme ve koyunların kuzulama dönemlerinde yaptığı fazla mesailerini de yıllık iznine ekler, böylece kırkma işinin son gününe kadar çalışırdı. Tabii bu iş için ek ücret alırdı ve bu da az sayılmazdı. (Asker Çocuğu, s. 62)*

Hikâyenin başkahramanı olan çocuğun annesi Cihangül, kocasını savaşta kaybetmiş ve küçük oğluyla birlikte yaşayan bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. Cihangül, iki kişilik ailesinin geçimini sağlamak ve oğlunu kimseye muhtaç etmemek için gece-gündüz çalışmaktadır. Cihangül’ün bu azmi ve çalışkanlığı onun çalışkanlık değerini içselleştirmiş birisi olduğunu göstermektedir. Kocasını kaybettikten sonra pes etmeyen ve kendi ayakları üzerinde durmayı başaran Cihangül karakteriyle yazar, çalışkan olma değerine dikkat çekmek istemektedir.

- *Güneş ısısını her gün biraz daha arttırıyordu. Sorokin de artık daha sık geliyordu bizi görmeye. Vaktimiz azdı. Sürülmüş yerler iyice kurumadan ekini ekmeli, işimizi bitirmeliydik. Sürülecek yeri bitirmek ve ekini ekmek için beş günümüz kalmıştı. Sorokin, ekinler kalktıktan sonra, sonbaharda hemen sürme işine başlayacağımızı, baharda yine ekim yapılacağını söylüyordu. Gelecek yıl birçok traktör gelecekti buraya. Sonra da bir TABOM (Tarım Aletleri Bakım ve Onarım Merkezi) kurulacaktı. Sorokin her şeyi düşünmüş, hesaplamıştı. Hiç durmadan bozkırın her yanını dolaşıyor; vadileri, tepeleri, çukurları inceliyordu. Bunları görüp tanımakla yetinmiyor, en küçük ayrıntıları bile iyice yerleştiriyordu kafasına. Bozkırdaki bir kum tanesini bile tanıyordu artık. (Deve Gözü, s. 110)*

Hikâyede tarım ekibinin başı olan Sorokin, çalışkan ve planlı bir kişilik olarak tanıtılmaktadır. Sorokin, hiç durmadan çalışmakta ve hedeflerine ulaşmak için her şeyi en ince ayrıntısına kadar hesaplamaktadır. Sorokin'in bu çalışkan hâli hikâyede çalışkanlık değerinin işlendiği bir bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Sorokin sayesinde yazar, çalışkanlık değerine vurgu yapmakta ve hedeflere ulaşmanın yegâne yolunun bıkmadan usanmadan çalışmaktan geçtiğini vurgulamaktadır.

- *Uzun süren öğrenim yıllarında çok güçlüklerle karşılaştım. Zaman zaman umutsuzluğa kapıldım. Böyle zamanlarda öğretmenimi hatırlıyor, ondan güç alıyordum, önüme çıkan güçlüklerden yılmadım. Arkadaşlarımın kolayca, bir defada anladıkları şeyi büyük çaba harcayarak anlayabiliyordum. Ben her şeye başından başlıyordum. (İlk Öğretmen, s. 54).*

Hikâyenin bu bölümünde başkahraman Altınay, eğitim yıllarında kendisinin arkadaşlarından çok geri olmasına rağmen bu dezavantajı çok çalışarak aştığını belirtmektedir. Çalışkan bir karaktere sahip olan Altınay, hiçbir zorluk karşısında yılmayıp, çalışarak en sonunda ünlü bir bilim adamı olmayı başarmaktadır. Çalışkan olmanın başarının anahtarı olduğu mesajının yazar tarafından çok net bir şekilde verildiği bir bölümdür yukarıdaki paragraf.

- *Küçük anne ve gelini sabahtan akşama kadar kolhozda çalışırlardı. Küçük anne mert, hatır sayan, kimseye kötülük düşünmeyen bir kadındı. Ark kazarken olsun, küçük su yolu açarken olsun, hiçbir işte gençlerden aşağı kalmazdı. Sözün kısası ketmene sıkıca yapışır ve onu çok iyi kullanırdı. Talih de yüzüne gülmüş, ona*

çalışkan bir gelin vermişti: Cemile, çalışkanlıkta annenin bir benzeriydi. Yorulmak nedir bilmez, her işten anlayan ama hareketleri biraz farklı bir kadın. (Cemile, s. 11)

Bu pasajda küçük anne ve Cemile'nin ne kadar çalışkan karakterler oldukları üzerinde durulmaktadır. Küçük anne de Cemile de hiçbir işten kaçmayan, çalışmayı çok seven ve çalışkanlık değerini şahsiyetlerinde eritmiş insanlar olarak tasvir edilmişlerdir. Böylelikle Aytmatov, romandaki bu iki karakter üzerinden çalışkanlık değerine göndermede bulunmaktadır.

• *İSABEK: Çalışıyorum tabii. Geceleri uyumuyorum, bütün gücümü işime veriyorum. İleri gelen birtakım yazarlarımızın, tutup, sizin dar çerçevenizi kırmanızı, yapıtlarınızın başka dillere çevrilmesini kiskanarak bütün yazdıklarınıza “döküntü” diyebilmeleri öyle kolay ki! Hepsinin üstüne bir çarpı koyarlar, tamam. Buna katlanmak çok zor. (Fuji-Yama, s. 202)*

Fuji-Yama isimli tiyatro eserinden alıntılanan yukarıdaki bölümde, İsabek isimli kişi işinde başarılı olmak için ne kadar çok çalıştığını anlatmaktadır. Bir yazar olan İsabek, başarıyı elde edebilmek için geceleri bile uyumadan çalışmaktadır. İsabek'in bu durumu eserde çalışkanlık değerine yazar tarafından yapılmış bir gönderme olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle yazar, başarının anahtarının çalışmak olduğunun mesajını vermektedir.

Yukarıda Aytmatov'un eserlerinde çalışkanlık değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov'un eserlerinde çalışkanlık değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.10.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Çalışkanlık Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	16, 16, 17, 22, 22, 23, 77, 143.	8	10,126
Gün Olur Asra Bedel	19, 23, 35, 85, 88, 101, 106, 124, 131, 170, 181, 191, 192, 326.	14	17,721
Dişi Kurdun Rüyalari	92, 121, 303, 305, 318, 321, 325, 354.	8	10,126
Kassandra Damgası	70.	1	1,265

Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	110, 158.	2	2,531
Elveda Gülsarı	48, 128, 139, 140, 144, 151, 154.	7	8,860
Cemile	11, 12, 16, 17..	4	5,063
Sultanmurat	84, 86, 110, 117, 121, 138, 157, 194.	8	10,126
Toprak Ana	11, 15, 20, 22, 28, 37, 38, 66, 130.	9	11,392
Selvi Boylum Al Yazmalım	78, 87.	2	2,531
Cengiz Han'a Küsen Bulut	-	0	0
İlk Öğretmen	27, 54.	2	2,531
Yıldırım Sesli Manasçı	-	0	0
Yüzyüze	-	0	0
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	-	0	0
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	62.	1	1,265
Deve Gözü	110.	1	1,265
Gazeteci Dzyuyo	205, 210.	2	2,531
Devam Ediyoruz	214, 218, 219.	3	3,797
Aşım	224, 227, 229.	3	3,797
Sokrat'ı Anma Gecesi	35.	1	1,265
Fuji Yama	178, 202, 218.	3	3,797
Toplam		79	100

Tablo 4.10.'a göre Aytmatov'un eserlerinde çalışkanlık değerinin en çok işlendiği eser, 14 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 14) romanıdır. Onu sırasıyla 9 kez geçiş sıklığıyla *Toprak Ana* (f 9); 8 kez geçiş sıklıklarıyla *Beyaz Gemi* (f 8), *Dişi Kurdun Rüyalari* (f 8) ve *Sultanmurat* (f 8); 7 kez geçiş sıklığıyla *Elveda Gülsarı* (f 7); 4 kez geçiş sıklığıyla *Cemile* (f 4); 3 kez geçiş sıklıklarıyla *Devam Ediyoruz* (f 3), *Aşım* (f 3) ve *Fuji Yama* (f 3); 2 kez geçiş sıklıklarıyla *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 2), *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 2), *İlk Öğretmen* (f 2), *Gazeteci Dzyuyo* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Kassandra Damgası* (f 1), *Asker Çocuğu* (f 1), *Deve Gözü* (f 1) ve *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 1) isimli eserler takip etmektedirler. *Yüzyüze* (f 0), *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 0), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 0), *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0) ve *Beyaz*

Yağmur (f 0) isimli eserlerde ise çalışkanlık değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.11. Dayanışma değeri

Bir toplumda yaşayan bireyler arasındaki bağı kuvvetlendirmenin en önemli yollarından biri olan dayanışma, *Türkçe Sözlük*'te (2011, s. 602) “bir topluluğu oluşturanların duygu, düşünce ve ortak çıkarlarda birbirlerine karşılıklı bağlanması” olarak tanımlanmıştır. Bireyleri bir araya getirerek onlara toplum olma bilinci aşıl原因an dayanışma değeri insanın maddi ve manevi anlamda daha huzurlu hissetmesinin de yolunu açar.

Öğretim programlarında üzerinde önemle durulan dayanışma değeri, Aytmatov'un eserlerinde de birçok yerde ele alınıp işlenmiştir. Eserlerinde özellikle savaş dönemindeki Kırgız toplumunun zor dönemlerini işleyen Aytmatov, birçok yerde toplumu oluşturan bireyler arasındaki dayanışmaya dikkat çekmiş ve dayanışma değerine yönelik güzel örnek olaylara yer vermiştir. Bunlardan bazıları aşağıda dikkatlere sunulmuştur:

- *Köye yaklaştığım zaman arkadan şoför mahallinin damını tıklattım. Şoför başını uzatarak: “Ne var?” dedi. “Durdur ineceğim.” “Burada, ova ortasında mı? Sabret şimdi köye varacağız!” “Teşekkür ederim. Yakınlaştık artık.” Diyerek yere atladım. “Yaya yürüyeceğim biraz.” Şoföre para uzattım: “Bırak.” dedi o. “Bizimkilerden almayız...” “Al, al, sizinkilerden olduğum alınımda yazılı değil ya.” “Yok. Tutumun böyle gösteriyor.” “İyi öyleyse, sağol.” Kamyon yürüdü gitti. (Selvi Boylum Al Yazmalım, s. 85).*

Romanın bu bölümünde aynı meslek gurubuna üye insanların kendi aralarındaki bir dayanışma örneği anlatılmıştır. Kamyon şoförü İlyas'ın şoför olduğunu anlayınca ondan yol parası almamaktadır. Kamyon şoförünün bu davranışı dayanışma değeri için güzel bir örnek teşkil etmektedir.

- *Gün geçtikçe Yedigey ile Abutalip arasında sıkı bir dostluk kuruldu. Abutalip zeki bir insandı. Çok güç bir durumda olmasına rağmen acınacak bir duruma düşmüyor, kaderine küsüp dert yanmıyordu. Alnı açık, başı dik, gururluydu. Olayları olduğu gibi kabul ediyordu. İşte Yedigey'i ona bağlayan bu özellikleri, bu hareketleri*

idi. Herhalde Abutalip yeryüzündeki kısmetinin bu olduğuna inanmıştı. Karısı Zarife de bunun bilincinde ve böyle düşünüyor olmalıydı. Kaderlerine razı, cezalarını çekmeye hazır, birbirlerine bağlı, tam bir dayanışma içinde idiler. Bu derin bağlılık, bu karşılıklı fedakârlık hayatlarına anlam ve güç veriyordu. Yedigey sonradan çok iyi anlamıştı onları ayakta tutan, onlara, zamanın şiddetli fırtınalarından kendilerini ve çocuklarını savunma azmi veren gücün bundan geldiğini. (Gün Olur Asra Bedel, s. 125)

Aytmatov'un dayanışma anlamında vurgu yaptığı durumlardan bir tanesi de karı - koca arasındaki dayanışma değeridir. Yukarıdaki paragrafta Abutalip ve ailesi çok zor şartlar altında yaşamak durumunda kalmalarına rağmen kendilerini ve çocuklarını koruyabilmeyi bu dayanışma değeri sayesinde sağlayabiliyorlar. Böylelikle Aytmator, aile içindeki dayanışma değerine dikkat çekerek, aile bireylerinin kendi aralarındaki dayanışmayı sağlayabilmeleri hâlinde her türlü zorluğun üstesinden gelebileceklerinin mesajını vermektedir.

- *Etrafındaki her şeyin üzerine tuhaf bir sis çökmüştü sanki. Gitmeye hazırlanan yolcuların yüzleri, silüetleri belli belirsizdi. Dalgın gözleriyle onlara, şekil değiştiren aynalara bakar gibi bakıyordu: Esniyor, geriniyor, yassılıyor, birbirlerinin üzerine yığılıyor gibiydiler. Bir ara içi bulandı. Beyni de zonkluyordu ve ona tamamen yabancı insanlarla dolu bu yerde nefes almakta güçlük çekiyordu. “Durumum gerçekten çok kötü,” diye düşündü, “insanlar da çok tuhaf, kimse kimsenin derdiyle ilgilenmiyor. Ne boşluktur bu! Hiçbir bağlılık, hiçbir dayanışma yok insanlarda...” (Dişi Kurdun Rüyalari, s. 233-234)*

Burada Aytmator, dayanışma değerini vermek için insanlar arasındaki dayanışma duygusunun azaldığı hatta yok olduğu bir örnek olayı kullanıyor. Romanın başkahramanı Abdias, kendisinin çok kötü durumda olmasına rağmen etraftaki insanların buna duyarsız kalmalarından dert yanıyor ve insanlar arasındaki dayanışma değerinin yok olmasının üzüntüsünü yaşıyor. Bu durum romanda dayanışma değerinin vurgulanması için kullanılan bir örnek olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu örnek olay sayesinde Aytmator, toplum içerisinde ve bireyler arasındaki dayanışma değerinin önemini okuyucuya sezdirmeye çalışmaktadır.

- *Çora eşikte bir an durdu, hatırladığı şeyi söyledi:*

- *Bak ne diyeceğim, bir gün sokaktan geçerken, senin evin dikkatimi çekti. Çok eskimiş, viran olmuş evin. Hiç ilgilenmiyorsun. Biliyorum, günlerin dağda geçiyor, evini bir bekleyen, bir bakan yok. Sen cephedeyken Caydar yapayalnızken bile o ev bakımsız değildi, Caydar çok iyi bakıyordu. Sen evine bir bak, neler gerektiğini söyle. Bahar gelince elbirliğiyle onaralım onu. Bizim Samansur yaz tatilinde buraya geldiği zaman senin evin hâlini görmüş, pek üzülmişti. Eline orağı aldı: “Tanabay ağanın bahçesini yaban otları sarmış, gidip biçeyim, ayıklayayım.” dedi. Sıvaları düşmüş, cam çerçeve kırılmış, odaların içinde, harman yeriymiş gibi, serçeler çöpleniyor, uçuşuyormuş. (Elveda Gülsarı, s. 117)*

Romanda çok iyi iki dost olarak tasvir edilen Çora ve Tanabay, aynı zamanda dava arkadaşları olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Romanın bu bölümünde Tanabay’ın evini eskimiş ve bakımsız gören Çora, bu duruma çok üzülmemektedir. Buna bir çare bulmak isteyen Çora, Tanabay’dan evin ne gibi ihtiyaçları olduğunu belirlemesini ve baharda elbirliğiyle evi tamir etmelerini öneriyor. Hatta Çora’nın oğlu Samansur’da tatil için köye geldiğinde Tanabay’ın evinin bahçesindeki yaban otlarını temizleyerek evin bakımını yapıyor. Tüm bunlar dostlar arasındaki dayanışma değerini göstermesi bakımından son derece manidardır. Burada Aytmatov, dayanışma değerine farklı bir boyut kazandırmakta ve dostlar arasındaki dayanışmaya dikkat çekmek istemektedir. Böylelikle yazar, dostlar arasındaki dayanışmanın sağlanmasının önemine dikkat çekerken aynı zamanda dayanışma değerinin işleri kolay kılmadaki gücüne de göndermede bulunmaktadır.

- *Yanlış anlamayın, geçici bir heves değil bu. Başka türlü olmayacak, anlıyorum ki tek başıma altından kalkamayacağım, gücüm, kuvvetim yetmeyecek. Yüreğimi dağılayan, elime fırça almaya zorlayan bu hikâye o kadar önemli ki tek başıma kucaklayamayacağım. Elime verilen dolu kadehi dökmeden götüremeyeceğimden korkuyorum. İnsanlar bana öğüt versinler, tavsiyelerde bulunsunlar, yanımda, sehpanın önünde dursun, heyecanlansın, sevinsinler. (İlk Öğretmen, s. 5-6)*

Hikâyedeki ressam kıza ait olan bu ifadelerde ressam kız üzerine aldığı sorumluluğu eksiksiz yerine getirememekten korktuğu için insanlardan yardım dilemekte ve bununla ilgili fikir belirtmelerini istemektedir. Yani burada ressam kız,

üzerindeki ağır yükü başarıyla taşıyabilmek için insanlarla dayanışma içerisinde olmaya ihtiyacı olduğunu belirtmektedir. Böylelikle sorumluluğunu daha rahat yerine getirebileceğini belirtmektedir. Burada Aytmatov, dayanışma değerine olan bakış açısını daha da genişleterek toplumdaki bireyler arasındaki dayanışma değerine dikkat çekmek istemektedir. Böylelikle Aytmatov, bir toplumun fertleri arasındaki dayanışmanın tüm şartlar altında sağlanabilmesi hâlinde toplumdaki her ferdin sorumluluklarını daha iyi ve kolay bir şekilde yerine getirebileceği mesajını vermektedir.

Yukarıda Aytmatov'un eserlerinde dayanışma değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov'un eserlerinde dayanışma değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.11.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Dayanışma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	-	0	0
Gün Olur Asra Bedel	26, 32, 35, 41, 53, 76, 77, 93, 115, 125, 137, 138, 182, 259, 263, 270, 286, 412.	18	31,578
Dişi Kurdun Rüyalari	234, 242.	2	3,508
Kassandra Damgası	-	0	0
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	95.	1	1,754
Elveda Gülsarı	117, 138, 139,	3	5,263
Cemile	10, 40.	2	3,508
Sultanmurat	108, 119, 142, 172, 174, 175, 177.	7	12,280
Toprak Ana	15, 31, 52, 63, 69, 90, 115.	7	12,280
Selvi Boylum Al Yazmalım	85.	1	1,754
Cengiz Han'a Küsen Bulut	-	0	0
İlk Öğretmen	5, 17, 29.	3	5,263
Yıldırım Sesli Manasçı	-	0	0
Yüzyüze	-	0	0
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	124, 148, 161.	3	5,263
Kızıl Elma	-	0	0

Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	-	0	0
Gazeteci Dzyuyo	207, 208, 209, 210.	4	7,017
Devam Ediyoruz	220.	1	1,754
Aşım	230, 232.	2	3,508
Sokrat'ı Anma Gecesi	-	0	0
Fuji Yama	183, 183, 186.	3	5,263
Toplam		57	100

Tablo 4.11.'e göre Aytmator'un eserlerinde dayanışma değerinin en çok işlendiği eser, 18 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 18) isimli romandır. Onu sırasıyla 7 kez geçiş sıklıklarıyla *Toprak Ana* (f 7) ve *Sultanmurat* (f 7); 4 kez geçiş sıklığıyla *Gazeteci Dzyuyo* (f 4); 3 kez geçiş sıklıklarıyla *Elveda Gülsarı* (f 3), *İlk Öğretmen* (f 3), *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 3) ve *Fuji Yama* (f 3); 2 kez geçiş sıklıklarıyla *Dişi Kurdun Rüyalari* (f 2), *Cemile* (f 2) ve *Aşım* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 1), *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 1) ve *Devam Ediyoruz* (f 1) eserleri takip etmektedir. *Beyaz Gemi* (f 0), *Kassandra Damgası* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0), *Deve Gözü* (f 0), *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 0), *Yüzyüze* (f 0), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 0), *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0) ve *Beyaz Yağmur* (f 0) isimli eserlerde ise dayanışma değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.12. Dürüstlük değeri

Sözcük anlamı olarak dürüstlük, Türkçe Sözlük'te (2011, s. 739) "Doğruluk" olarak tanımlanırken, dürüst kişi ise, "sözünde ve davranışlarında doğruluktan ayrılmayan kimse" (2011, s. 738-739) şeklinde ifade edilmektedir. Bir toplumu oluşturan bireyler arasındaki güvenin tesisi için birincil şart olarak karşımıza çıkan dürüstlük değeri, aynı zamanda ideal insan tipinin sahip olması gereken evrensel bir değerdir. Bu nedenle dürüst olma bilincinin toplumun her kesiminden insanlara kazandırılması büyük önem arz etmektedir.

Cengiz Aytmator'un eserlerinde önemle vurgulanan değerlerden birisi de dürüstlük değeridir. Aytmator, eserlerinde insanların en zor dönemlerinde bile dürüstlük değerinden taviz vermemeleri gerektiğinin altını çizmektedir.

Aşağıda Aytmatov'un eserlerinde dürüstlük değerinin işlendiği bazı örnek bölümler dikkatlere sunulmuştur:

- *Ben haylaz bir gözlemci değilim. Programım Uzay-Yer ikileminde kurulmuş. Ben -bunu söylemekten korkmuyorum- insanlığın bugünü ve geleceği için büyük sorumluluk üstlenen bir deneyciyim. Bunlar tumturaklı sözler değil, bir gerçek. Bundan dolayı benim, tümüyle gerçekleri yansıtmayan bir söz kullanmaya bile hakkım yok. Araştırmalarımın, kendi ruhumuzda yarattığımız yapay kıyameti ortadan kaldırmaya yöneldiğine içtenlikle inanıyorum. Ben, içimizdeki bencillik ve riyakârlığın kendi kendimize söylemeye bile müsaade etmediği şeyleri alenen konuşmaya çalışıyorum. (Kassandra Damgası, s. 37-38)*

Romanda uzay rahibi olarak bilinen Filofey'e ait yukarıdaki sözlerde Filofey, insanlığın bugünü ve geleceği için mücadele ettiğini belirtmekte ve dürüst davranarak gerçekle bağdaşmayan en ufak bir söz söylemediğini, kendisinin söylediklerinin insanların kendi vicdanlarına bile itiraf edemedikleri şeyler olduğunu vurgulamaktadır. Yazar, burada, bir yandan Filofey'in dürüst ve doğrucu kişiliğine dikkat çekerken diğer yandan da sebep oldukları kötülükleri kendi vicdanlarına dahi itiraf etmekten aciz olan, yalancı çağdaş insana dikkat çekmektedir. Böylelikle Aytmatov, bu iki zıt karakter örneğinden yola çıkarak aradaki büyük farkı gözler önüne sermeye çalışırken, aynı zamanda çağdaş toplumlarda, insanların kendi rahatları ve çıkarları için yozlaştırdıkları dürüstlük değerine de vurgu yapmaktadır.

- *Şarkıcılar, altlarında ölenin çocukları tarafından armağan edilen safkan atlar, başlarında samur papak, sırtlarında ipek kaftan, kapı kapı dolaşarak ve birbirleriyle yarışircasına, ölene ve onun çocuklarına övgü şarkıları okuyorlardı:*

- *Güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar nerede böyle bir mutlu hayat, böyle görkemli bir tören görülmüştür? diyordu biri.*

- *Dünya dünya olalı böyle bir tören görülmüş müdür? diyordu ikincisi.*

- *Bizden başka hiçbir yerde ölen büyüklere böyle görkemli bir tören yapılmaz, onun şanı şerefi böyle yüceltilmez, kutsal anısı böyle saygıyla anılmaz! diyordu üçüncüsü.*

- *Hey geveze ozanlar, neler saçmalıyorsunuz? Yeryüzünde rahmetlinin cömertliğini, şanını, şöhretini anlatabilecek laf bulunabilir mi hiç? diyordu dördüncüsü.*

İşte böyle, ozanların övgü yarışı gece gündüz devam ediyordu. (Ee, oğlum, ozanlar böyle övgü, böyle dalkavukluk yarışında bulunurlarsa, ozan, ozan olmaktan çıkar, şarkının, şiirin düşmanı hâline gelir.) (Beyaz Gemi, s. 65)

Beyaz Gemi romanından alıntılanan yukarıdaki bölümde yazar, toplumda örnek kişilikler olarak adlandırılan ozan, sanatçı, şair kişilerin dürüstlükten asla taviz vermemeleri gerektiğini, daima doğrunun ve gerçeğin yanında olmaları gerektiğini ve her ne karşılığında olursa olsun asla kimseye dalkavukluk yapmamaları gerektiğini belirtmektedir. Böylelikle Aytmatov, bu tür nitelikteki kişilerin gerçek görevlerinin dürüstlük değerine sahip çıkmak ve toplumu doğruya, iyiye, güzele yönlendirmek olduğunu vurgulamaktadır.

- *Bu sözler Oşondoy'u sanki kamçıladı:*

- *Neyi bilecekmişim? Sen de kim oluyorsun? Suratına tükürmek bile istemiyorum. Artık kadınlar bile senden köşe bucağ kaçıyorlar.*

- *Sana ne?*

- *Şu ki, kendi çöplüğünü bil! Bugün gazeteci, ahırdaki domuz gibidir; nasıl beslersen öyle öter. Gazeteciler de televizyondakiler de aynı... Kendini ne zannediyorsun? Rezil herif, eğer beş dakika içinde buradan defolmazsan, günah benden gitti. Kullanacak gücümüz var. Tamam! Bir daha sesini duymayayım! (Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman, s. 24)*

Aytmatov'un dürüstlük değerine yönelik üzüntüyle vurgulamak istediği önemli noktalardan birisi de toplumu yönlendirebilme gücüne sahip olan medya organlarının dürüstlük değerinden uzak kalmalarıdır. *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* isimli romandan alıntılanan yukarıdaki konuşmalarda restoran müdürü Oşondoy'un gazeteciler için söylemiş olduğu "*Bugün gazeteci, ahırdaki domuz gibidir; nasıl beslersen öyle öter. Gazeteciler de televizyondakiler de aynı...*" ifadeleri durumun vahametini özetler niteliktedir. Aytmatov, basın dünyasındaki bu durumu, yani dürüstlük değerinin yozlaşması durumunu öne çıkararak, toplum üzerinde yönlendirme

gücü bulunan böyle kişilerin-kurumların kendilerini satmamaları gerektiği mesajını vermektedir.

- *Şölenle en önemli şey yapılan konuşmalar, tebrik temenni sözleriydi. Kutlama töreni, bu törende söylenen sözler, bütün öteki duyguları silip süpüren bir neşe kaynağı olurdu. Hatta bu törende, kısa bir süre için de olsa, imrenmenin yerini nezaket, kıskançlığın yerini dostluk-kardeşlik, ikiyüzlülüğün yerini içtenlik alırdı. Herkes büyük bir beceri ile yüz değiştirir, birbirlerine övgü yağdırmakta yarışır, en güzel sözleri bulup söylemeye çalışırlardı. Ne kadar coşkulu, ne kadar ilginç idi bu törenler! Ganimet olarak alınan kristal avizeler altında, masal kuşlarının şahane tüyleri gibi süsler arasında tumturaklı nutuklar çeker, durmadan kadeh kaldırırlardı. (Cengiz Han'a Küsen Bulut, s. 15-16)*

Romanda Yargıç Tansıkbayev olarak bilinen kişi, başkahraman Abutalip'i haksız yere mahkûm etmeye çalışan, bu sayede de unvan elde etmeye çalışan bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Tansıkbayev'in çevresi de kendisi gibi dürüst ve adil olmayan insanlardan kuruludur. Yukarıdaki paragrafta da Tansıkbayev'in bir arkadaşının görevde yükselmesi nedeniyle evinde verdiği gösterişli davet yemeği ve o anki samimiyetsiz ortam anlatılmaktadır. Görevde yükselen arkadaşlarının daveti üzerine onun evine gelen insanların, dürüst olmayan ve kıskanç tavırları yine yukarıdaki paragrafta belirtilmek istenilen durumlardan biridir. Aytmatov, romanda tüm bunları vurgulayarak dürüstlüğün ve samimiyetin, makamlardan üstün olduğunu belirtmektedir.

- *Gazetecilik mesleğimle ilgili çok yerlere girip çıktım. Bu sebepten onun karşılaştığı insanlar hakkında birçok şeyler biliyorum. Hikâyeye bir şeyler katabilirdim yani. Ama yapmadım. Kanaatimce doğru hareket etmişim. Hikâyeyi kahramanların ağzından dinlemek en doğru yoldur. (Selvi Boylum Al Yazmalım, s. 11 - 12).*

Hikâyede bahsi geçen gazeteci, hikâyeyi değiştirme ya da ona bir şeyler katma fırsatı olduğu hâlde bunu yapmadığını belirterek ve hikâyenin aslına sadık kalmak için olayı kahramanların ağzından anlatmaya karar veriyor. Gazetecinin hikâyenin aslına olan bu sadakati ondaki dürüstlük özelliği ile açıklanabilir. Gazeteci bu hareketi ile dürüst bir kişi olduğunu gösteriyor. Böylelikle gazeteci üzerinden dürüstlük değeri vurgulanmak istenilmektedir.

Yukarıda Aytmatov'un eserlerinde dürüstlük değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov'un eserlerinde dürüstlük değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.12.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Dürüstlük Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	65, 72, 74, 77, 86, 134.	6	6,315
Gün Olur Asra Bedel	34, 101, 124, 216, 218, 220, 223, 225, 283, 377, 379.	11	11,578
Dişi Kurdun Rüyaları	96, 176, 178, 182, 190, 204, 270, 286, 330, 361,	10	10,526
Kassandra Damgası	38, 104, 112, 117, 121, 125, 127, 130, 138, 154, 156, 159, 160, 209, 226, 233, 265.	17	17,894
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	24, 212.	2	2,105
Elveda Gülsarı	123, 124, 143, 185, 188, 216.	6	6,315
Cemile	12, 17, 17.	3	3,157
Sultanmurat	-	0	0
Toprak Ana	43.	1	1,052
Selvi Boylum Al Yazmalım	12, 48, 55, 77, 126.	5	5,263
Cengiz Han'a Küsen Bulut	15, 19, 20, 83.	4	4,210
İlk Öğretmen	14.	1	1,052
Yıldırım Sesli Manasçı	-	0	0
Yüzyüze	-	0	0
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	123.	1	1,052
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	-	0	0
Gazeteci Dzyuyo	-	0	0
Devam Ediyoruz	-	0	0
Aşım	-	0	0

Sokrat'ı Anma Gecesi	22, 22, 34, 37, 54, 56, 58, 61, 72, 76, 79.	11	11,578
Fuji Yama	166, 167, 168, 177, 178, 179, 181, 183, 185, 188, 191, 192, 204, 220, 225, 225, 226.	17	17,894
Toplam		95	100

Tablo 4.12.'ye göre Aytmatov'un eserlerinde dürüstlük değerinin en çok işlendiği eserler, 17 kez geçiş sıklıklarıyla *Kassandra Damgası* (f 17) ve *Fuji Yama* (f 17) isimli eserlerdir. Bunları sırasıyla 11 kez geçiş sıklıklarıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 11) ve *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 11); 10 kez geçiş sıklığıyla *Dişi Kurdun Rüyaları* (f 10); 6 kez geçiş sıklıklarıyla *Beyaz Gemi* (f 6) ve *Elveda Gülsarı* (f 6); 5 kez geçiş sıklığıyla *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 5); 4 kez geçiş sıklığıyla *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 4); 3 kez geçiş sıklığıyla *Cemile* (f 3); 2 kez geçiş sıklığıyla *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Toprak Ana* (f 1), *İlk Öğretmen* (f 1) ve *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 3) isimli eserler takip etmektedir. *Sultanmurat* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0), *Deve Gözü* (f 0), *Yüzyüze* (f 0), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0), *Gazeteci Dzyuyyo* (f 0), *Devam Ediyoruz* (f 0) ve *Aşım* (f 0) isimli eserlerde ise dürüstlük değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.13. Eşitlik değeri

Türkçe Sözlük'te (2011, s. 825) "1. İki veya daha çok şeyin eşit olması durumu, denklik, müsavilik, müsavat, muadelet. 2. Kanunlar yönünden insanlar arasında ayırım bulunmaması durumu. 3. Bedensel, ruhsal başkalıkları ne olursa olsun, insanlar arasında toplumsal ve siyasi haklar yönünden ayırım bulunmaması durumu." olarak tanımlandırılan eşitlik, toplumsal düzenin huzuru ve bu huzurun devamı için vazgeçilmez şartlardan biri olarak kabul edilmektedir. Tarihin her döneminde eşitlik, insanlar tarafından hayal ve arzu edilen bir değer olmuş ve bu değere ulaşmak için de insanlık çok bedel ödemiştir. Bu nedenledir ki, eşitliği konu edinen birçok söz söylenmiş; birçok şiir, şarkı, türkü, hikâye, roman, tiyatro vb. edebî ürün yazılmıştır.

Eşitlik değeri, Aytmatov'un eserlerinde de kendine yer bulmuştur. Sosyalist rejim idaresinde yetişen Aytmatov, doğal olarak sosyalizmin fikirlerinden ve değerlerinden de etkilenmiştir. Bu etkilenme özellikle yazarın bazı eserlerinde çok açık bir biçimde görülebilmektedir. Bu anlamda Aytmatov'un etkilendiği önemli sosyalist değerlerden biri de eşitlik değeridir. Aytmatov, eserlerinin birçok yerinde eşitlik

değerini ele alıp işlemiştir. Bazı yerlerde doğrudan eşitlik değerine yönelik bilgi veya örnek olay paylaşan Aytmatov, birçok yerde de eşitsizlik ve eşitsizliğin oluşturduğu olumsuz durumlar ya da sonuçlar üzerinden yola çıkarak eşitlik değerini işleme yoluna gitmiştir. Aşağıda Aytmatov'un eserlerinde eşitlik değerine vurgu yapılan bazı bölümler paylaşılmıştır:

- *Orada kuruculukta bir kızla tanıştım. Seviyordum onu, yürekte hem de. Güzeldi, akıllıydı. Kuruculuk yerine bir köyden gelmişti. O günlerde bir Kırgız kızının böyle bir işte çalışması bir hadise sayılırdı. (Selvi Boylum Al Yazmalım, s. 112)*

Hikâyede yol ustası olarak karşımıza çıkan Baytemir'e ait olan bu sözlerde, Beytemir, eşi Gülbara ile nasıl tanıştığını anlatmaktadır. Gülbara'nın çalışmak için bir köyden geldiğini belirten Baytemir, o dönemdeki Kırgız toplumundaki bir algıdan da bahsetmektedir. Baytemir, o zamanlarda Kırgız toplumunda bir kızın, böyle bir işte çalışmasının bir hadise olarak algılandığını belirtmektedir ki; bu durum o dönem insanların zihnindeki eşitlik değerine aykırı anlayışın bir nişanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. O dönem toplumunun zihninde yer edinmiş, eşitlik değerine aykırı bu tutum, Aytmatov tarafından vurgulanarak kadının her alanda olduğu gibi iş alanında da erkeklerle eşit fırsatlara sahip olması gerektiğinin mesajı verilmektedir.

Böylelikle Aytmatov, eşitlik değerine aykırı bu durumu vurgulayarak eşitlik değerinin önemine dikkatleri çekmek istemektedir.

- *Vali, bu baldırı çıplağın çevirdiği dolapları iyice anlamaya çalışıyor, bunu hayal ediyordu. Aslında amacı açıktı: Yeni bir çağın açıldığını ilan ederek, kendi çıkarına olacak bir düzeni kurmak için ülkede isyan çıkartacaktı. Ne küstahlık! Kudretli Roma İmparatorluğu'nun bütün Anadolu eyaletleri genel valisi Pontius Pilatus olarak, kendisinin bile dile getirmeye cesaret edemediği böyle bir tasarıyı, bu sefil Yahudi'nin gerçekleştirmeye cüret edebileceğini kim düşünebilirdi? (Dişi Kurdun Rüyalari, s. 174)*

Romanda, Roma valisi ile Hz. İsa arasındaki konuşmalardan alıntılanan yukarıdaki paragrafta Roma valisinin Yahudileri küçük gören sözleri ve fikirleri, o dönemin toplum yapısındaki eşitsizliği gözler önüne sermesi bakımından manidardır. O dönem Roma toplumunda Yahudilerin sefil insanlar olarak görülmeleri ve ikinci hatta üçüncü sınıf insanlar olarak nitelendirilmeleri eşitlik değerine apaçık aykırı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar toplumsal manadaki bu eşitsizliği belirterek, eşitlik

değerine farklı bir boyutta dikkat çekmek istemektedir. Böylelikle Aytmatov, toplumsal düzenin refahı ve devamlılığı için toplumdaki her ferdin, hiçbir ayrıma tabi tutulmaksızın, eşit şartlarda bir yaşama sahip olmaları gerektiği mesajını vermektedir.

- *Biz dünyalılar böyle bir buluşmaya, karşılaşmaya hazır mıyız? Bu buluşmayı, bu görüşmeyi yapabilecek olgunlukta mıyız? Toplumlarımız arasında bunca uyuşmazlık, sürtüşme, çatışma sürüp giderken, Dünya adına, bütün insanlık adına hareket etmek, onları temsil etmek yetkisine sahip miyiz? İnsanlar, milletler arasında yeni bir uyuşmazlık, yeni bir üstünlük kavgası, üstünlük yarışı çıkmaması için, size çok rica ediyoruz, lütfen bu konuyu Birleşmiş Milletler Teşkilatı'ndan başka bir kuruluşa götürmeyin. Şunu da önemle diliyoruz ki, meseleyi BMT'na götürdüğünüz zaman herhangi bir devletin veto hakkını kullanması, daha doğrusu kötüye kullanması önlemlensin. Hatta veto hakkı bu seferlik tamamen kaldırılmalı. Uzayın uzak bir yerinde bulunduğumuz sırada böyle şeyleri düşünmek bize çok acı geliyor. Ama biz dünyalıyız ve dünyalıların huyunu suyunu çok iyi biliyoruz. (Gün Olur Asra Bedel, s. 120)*

Romanda uzayda farklı bir medeniyet ile iletişime geçen iki kozmonotun dünyaya göndermiş oldukları mesajdan alıntılanan yukarıdaki bölümde yazar, dünyadaki eşitlik değerine aykırı olan düzenden dert yanmaktadır. Aytmatov; dünyadaki insanların ve toplumların birbirlerine üstün gelme çabalarının ve güçlü olanın sırf güçlü olduğu için diğerlerinden daha üstün kabul edilmesinin, bunun neticesinde de dünya resmi düzeninin bile bu güç dengesine göre kurularak, tüm işlerin bu dengeye göre halledilmesini eleştirmektedir. Bu duruma örnek olarak Birleşmiş Milletler Teşkilatı'ndaki beş daimi ülkenin veto hakkını gösteren Aytmatov, bu durumun dünya üzerinde yaşayan ve teşkilata üye olan ya da olmayan diğer milletlere karşı bir haksızlık olduğunu belirtmektedir. Böylelikle Aytmatov, dünya üzerindeki bu haksız düzeni örnek göstererek eşitlik değerine dikkat çekmekte ve dünyada yaşayan tüm insanların eşit derecede söz hakkı olması gerektiği mesajını vermektedir.

- *Suvankul'un demir gibi ağır ve nasırlı elleri benim yüzümü, alnımı, saçlarımı okşarken yumuşacık gelirdi bana. Avuçlarında, kalbimin ateşli ve neşeli çarpışlarını duyar ve kulağına fısıldardım:*

- *Suvan, mutlu olacağız değil mi?*

Cevap verirdi:

- *Toprak ve su insanlar arasında eşit olarak paylaşılınca, kendi tarlamız olunca, kendi tarlamızı sürüp eker, kendi ürünümüzü kaldırıncaya, biz de mutlu olacağız. İnsanın çok büyük bir mutluluğa ihtiyacı yoktur Tolgonay. Bir çiftçi için mutluluk, kendi tarlasını sürüp ekmek ve ürün almaktır. (Toprak Ana, s. 13)*

Aytamatov'un eşitlik değerine vurgu yaptığı yerlerden birisi de *Toprak Ana* romanının yukarıda verilen bölümüdür. Yazar burada eşitlik değerinin topluma mutluluk getirmenin en önemli öncüllerinden birisi olduğunun mesajını vermektedir. Burada, toprağın ve suyun insanlar arasında eşit olarak paylaşılması, eşitlik değerinin vurgulandığı bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölüm sayesinde Aytamatov aslında, devletin sahip olduğu imkânların halkın her bir ferdi arasında eşit olarak paylaşılması gerektiğini vurgulamaktadır. Nitekim Sovyetler döneminde tüm topraklar ve su kaynaklarının tamamı devlete aitti ve insanlar devlet adına bu toprakları ekerlerdi. Bunun karşılığında da devletten ücret alırlardı. Aytamatov burada, toprak ve su ifadelerini kullanarak özelde Sovyetler döneminin imkânlarını kastederken, genelde de günümüzdeki devletlerin sahip oldukları tüm imkânları kastetmektedir. Bu imkânların insanlar arasından eşit olarak paylaşılmasının ise topluma huzur ve mutluluk getireceğini belirtmektedir.

- *Annemi kucaklamayı, yatıştırmayı, ona Danyar'ın nasıl bir adam olduğunu anlatmayı ne kadar isterdim. Ama buna cesaret edemedim. Çünkü hayatı boyunca çekeceği bir acı vermiş, onulmaz şekilde yaralamış olurdum.*

Yine de bu olaydaki masum payım gizli kalmadı.

Bir süre sonra Sadık dönmüştü. Bir gün, sarhoşken, Osman'a şöyle dediğini duydum:

- *Gitmekle iyi etti, nasıl olsa bir yerlerde geberip kalacak! Biz sağ iken karı mı bulunmaz! Altın saçlı bir kadın bile en aşağı bir erkekten daha aşağıdır. (Cemile, s. 70)*

Hikâyenin bu bölümünde, Cemile'nin askerdeki kocası Sadık'ın, özelde Cemile, genelde ise tüm kadınlar için sarf etmiş olduğu sözler ve kadınlara olan bakış açısı; toplumda kadınların karşılaştıkları problemlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sadık'ın tüm kadınların en aşağı erkekten daha aşağı olduklarını söylemesi, o dönem toplumundaki kadınlara yönelik genel algıyı gözler önüne sermesi bakımından manidardır. Toplumda var olan bu anlayış, eşitlik değeriyle açık bir şekilde ters

düşmekte ve toplumun temel dinamiklerine zarar vermektedir. Aytmatov, burada, yukarıdaki anlayışı eleştirerek hayatın her alanında kadın-erkek arasındaki eşitliğe vurgu yapmak istemektedir.

Yukarıda Aytmatov'un eserlerinde eşitlik değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov'un eserlerinde eşitlik değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.13.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Eşitlik Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	-	0	0
Gün Olur Asra Bedel	86, 120, 260, 316, 367, 375.	6	17,647
Dişi Kurdun Rüyaları	51, 52, 148, 174, 174, 183, 185, 186, 200.	9	26,470
Kassandra Damgası	209, 239.	2	5,882
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	81, 111, 125.	3	8,823
Elveda Gülsarı	-	0	0
Cemile	70.	1	2,941
Sultanmurat	-	0	0
Toprak Ana	13.	1	2,941
Selvi Boylum Al Yazmalım	23, 112.	2	5,882
Cengiz Han'a Küsen Bulut	18, 57.	2	5,882
İlk Öğretmen	24.	1	2,941
Yıldırım Sesli Manasçı	-	0	0
Yüzyüze	-	0	0
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	-	0	0
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	-	0	0
Gazeteci Dzyuyo	206, 207.	2	5,882

Devam Ediyoruz	-	0	0
Aşım	-	0	0
Sokrat'ı Anma Gecesi	17, 86.	2	5,882
Fuji Yama	177, 189, 191.	3	8,823
Toplam		34	100

Tablo 4.13. incelendiğinde Aytmatov'un eserlerinde eşitlik değerinin en çok işlendiği eserin, 9 kez geçiş sıklığıyla *Dişi Kurdun Rüyalari* (f 9) isimli roman olduğu görülmektedir. Onu sırasıyla 6 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 6); 3 kez geçiş sıklıklarıyla *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 3) ve *Fuji Yama* (f 3); 2 kez geçiş sıklıklarıyla *Kassandra Damgası* (f 2), *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 2), *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 2), *Gazeteci Dzyuyo* (f 2) ve *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Toprak Ana* (f 1), *İlk Öğretmen* (f 1) ve *Cemile* (f 1) isimli eserler takip etmektedir. *Beyaz Gemi* (f 0), *Elveda Gülsarı* (f 0), *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 0), *Sultanmurat* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0), *Deve Gözü* (f 0), *Yüzyüze* (f 0), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0), *Devam Ediyoruz* (f 0) ve *Aşım* (f 0) isimli eserlerde ise eşitlik değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.14. Fedakârlık / fedakâr olma değeri

Diğer adı özveri olan fedakârlık, genel anlamda bir kişi, bir olgu, bir varlık ya da bir hedef için, kişinin kendinden ve kendi haklarından vazgeçmesi olarak tanımlanabilir. Fedakârlık karşılık beklenmeden ve karşı taraftan gelen bir istek olmadan yapılan bir eylem olduğu için toplumlarda övülen bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüz toplumlarında insanların bencillik konusunda birbirleriyle yarıştıkları bir ortamda, fedakârlık değerinin can alıcı bir öneme sahip olduğu su götürmez bir gerçektir. Bir toplumu oluşturan fertlerin her birine aile, arkadaş, komşu, mensubu olduğu toplum, vatan, millet, insanlık gibi değerler için fedakârlık yapma bilincinin aşılması, o toplumun asli vazifeleri arasındadır. Bu nedenledir ki; toplumlar genç nesillerine bu değeri kazandırmalı ve onları bu bilince sahip bir şekilde yetiştirmelidir.

Fedakârlık değeri Cengiz Aytmatov'un eserlerinde de birçok yerde işlenmiştir. Aytmatov'un eserlerinde fedakârlık değeri; aile, arkadaş, sevgili, vatan, millet, toplum, devlet için yapılan fedakârlıklar gibi çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan bazıları aşağıda verilmiştir:

- *Kıvrak Mümin'in davetlilere hizmet etmesine kimse şaşmazdı. Hayatı boyunca taşıyacağı "Kıvrak" lakabını onun için vermişlerdi ona. Böyle kıvrak, böyle hamarat olmasının suçu kendisindeydi. Konuklardan biri, ölen kişinin evindeki konuklara hep onun yardım ettiğini görerek "Avılda yardım edecek gençler yok mu?" dediği zaman, Mümin onlara, "Merhum benim kardeşimdi" derdi. (O Buguların hepsini kardeş sayardı. Oysa, merhum öteki Bugularında kardeşiydi.) "Onun yas şöleninde ben çalışmayayım da kim çalışsın? Biz bunun için Bugu yaratıldık. Boynuzlu Maral Ana soyundanız biz. O kutsal Maral Ana, yaşayanlarımıza da ölenlerimize de dost olmamızı istedi bizden." (Beyaz Gemi, s. 16-17)*

Romanın başkahramanı olan çocuğun dedesi olan Kıvrak Mümin, çalışkan ve fedakâr bir karakter olarak tasvir edilmiştir. Yukarıdaki paragrafta da anlatıldığı üzere köydeki tüm işlere yardım eden, bir cenaze olduğunda tüm işlere koşan ve kimseye sıra vermeyen Mümin'in tüm bu hareketleri onun fedakâr birisi olduğunun nişanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Herhangi bir kimseden takdir veya teşekkür beklemeden, tamamen samimi bir şekilde bu işleri yapan Mümin Dede, zaten bu fedakâr davranışları yüzünden birilerinden takdir görmek şöyle dursun, kendi yaşlılarına gösterilen saygıyı bile görememektedir. Fakat o, buna rağmen bu yapısından ve tutumundan vazgeçmemekte, kimseden de bir karşılık beklememektedir. Aytmatov, burada, Mümin Dede gibi karakter yaratarak onun yukarıda sıraladığımız özellikleri sayesinde fedakâr olma değerine vurgu yapmakta ve asıl fedakârlığın karşılık beklenmeden yapılması gerektiğinin mesajını vermektedir.

- *Çora, at korasına doğru yola koyuldu. Tanabay da boş duran evine bakmaya gitti. Avluda dolaştı. Çora'nın öğrenci oğlunun biçtiği otlar kurumuş, tozlanmıştı. Yürürken kurumuş sapsar ayaklarının altında çatırıyordu. Bakımsız ev böyle olur elbet, diye düşünüyordu. Öbür yulcular dağa çıktıkları zaman evlerinde ya akrabalarını oturtuyor ya da bir bekçi bırakıyorlardı. Tanabay'ın da iki kız kardeşi vardı ama onlar başka köylerde oturuyorlardı. Ağabeyi Kulıbay'la araları açıktı, Caydar'ın akrabaları yoktu. Bu yüzden Tanabay'ın evi başsız-gözsüz kalmış ve harabeye dönmüştü. İşte şimdi de yulculuktan çobanlığa geçecekti. Bu ömrünü yine dağlarda geçirecek demekti. (Elveda Gülsarı, s. 117-118)*

Romanda iyi bir komünist olarak tanıtılan Tanabay, devrim için her türlü fedakârlığı yapmış; hatta abisinin bile tüm mal varlığına devlet namına kendisi el koymuştur. Sovyet rejimi için birçok zorluğa göğüs geren Tanabay, savaş bittikten sonra ise kolhozun ilerlemesi için birçok fedakârlık yapmıştır. Yukarıdaki paragrafta da Tanabay'ın kolhoz için yalıcılık ve çobanlık yaptığı, kendisinin ve ailesinin ömrünün dağlarda geçtiği, kolhoz için çalışmaktan kendi evine bile bakım yapamadığı anlatılmaktadır. Tüm bunlarla yazar, Tanabay'ın ve ailesinin ne kadar fedakâr insanlar olduğuna dikkat çekmektedir.

- - *Tamam çocuklar. Hepsini biliyorum. Sabahtan akşama kadar yalnız kolhozun işleriyle mi uğraştığımı sanıyorsunuz. Kimin askerde, kimin hastanede olduğunu biliyorum. Hepinizi tanıyorum. Onun için size başvuruyorum zaten. Anatay, sen de gideceksin baban için ekmek yetiştirmeye. Bu yüzden bir yıl, belki daha çok okulu bırakman gerekecek.* (Sultanmurat, s. 112)

Hikâyede Başkan Tinaliev'e ait olan bu sözlerde savaş döneminde çocuklar da dâhil olmak üzere tüm halkın ne denli fedakâr davranışlar sergilediği belirtilmektedir. Sadece büyükler değil çocuklar bile, cephedeki babaları için, aileleri için, vatanları için okullarını bırakarak tarlada ve türlü işlerde çalışmak zorunda kalıyorlar. Çocuklar dâhil toplumun her ferdi müthiş bir dayanışma ve fedakârlık örneği gösteriyorlar. Böylelikle yazar, burada, tüm bu anlatılanlardan yola çıkarak fedakârlık değerine vurgu yapmaktadır.

- *Sıra kendisine gelince Orhan Ata maşrabaya hiç su dökmedi. Tek kelime söylemeden tıpayı soktu fiçinin ağzına. Kirisk gözlerine inanamıyordu. Eğer fiçi onun elinde olsaydı, maşrabayı bir daha, bir daha ağzına kadar doldurur, kana kana içerdi. Sonra ne olursa olsun. Yeter ki bir defacık suya doysundu. Oysa Orhan Ata'sı, maşrabanın dibini ancak örten ve onun hakkı olan suyu içmemişt.*

Emrayin dayanamadı. Boğuk bir sesle:

- *Niçin böyle yapıyorsun ata? Herkes gibi sen de payını içmelisin. Dün de içmedin, ölmek gerekirse hep birlikte ölürüz! dedi.*

- *Ben içmesem de olur, dedi Orhan Ata soğukkanlılıkla. (Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek, s. 148)*

Hikâyede Orhan Ata'nın kendi payına düşen suyunu içmemesi, o suyu sandaldaki diğer kişiler için özellikle de küçük Kirisk için saklaması, onun fedakâr kişiliğini göstermesi bakımından manidardır. Denizin ortasında bir sandalda mahsur kalan Orhan Ata ve diğerleri, tüm problemlerin yanında bir de içme sularının azalması problemini yaşamaktadırlar ve sandaldaki herkes çok susamıştır. Herkese çok az miktarda bir su düşmektedir. Herkes kendi payına düşen azıcık suyu içip sıra Orhan Ata'ya gelince, o, kendi payına düşen suyu içmemekte ve sandaldaki diğerlerinin biraz daha uzun süre dayanabilmeleri için, kendi hayatı pahasına, payına düşen suyu diğerlerinin içmesi için saklamaktadır. Bu durum Orhan Ata'nın fedakârlık değerini ne denli içselleştirdiğini göstermektedir.

- *Ağla, annesi Cihangül'le gelirdi. Sovhoz Pastanesi'nde telefoncu olan annesi, her yıl koyun kırkma zamanında yardımcı işçi olarak çalışırdı orada. Bunun için yıllık iznini kırkma zamanına rastlatır, ekin ekme ve koyunların kuzulama dönemlerinde yaptığı fazla mesailerini de yıllık iznine ekler, böylece kırkma işinin son gününe kadar çalışırdı. Tabii bu iş için ek ücret alırdı ve bu da az sayılmazdı. Onun gibi bir asker dulu için, fazladan kazanılmış her kapık çok değerliydi. Gerçi ailesi kalabalık değildi, oğlu ve kendisinden ibaretti, ama yine de bir aileydi ve bu ailenin de ihtiyaçları vardı: Kış bastırmadan yakacak odun, fiyatlar artmadan un tedarik etmesi, üstlük-başlık, ayakkabı ve daha birçok şey alması gerekiyordu. (Asker Çocuğu, s. 62)*

Hikâyede, kocasını savaşta kaybeden Cihangül, çocuğunu kimseye muhtaç etmemek ve iki kişilik ailesinin ihtiyaçlarını karşılamak için gece-gündüz, yaz-kış aralıksız çalışmakta ve o işten bu işe koşmaktadır. Cihangül'ün çocuğu için katlandıkları tüm zorluklar onun fedakâr bir insan olduğunu göstermektedir. Çocuğu ve ailesi için türlü zorlulara göğüs geren Cihangül, kendi hayatından ve yaşantısından fedakârlıkta bulunmaktadır.

Yukarıda Aytmatov'un eserlerinde fedakârlık / fedakâr olma değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov'un eserlerinde fedakârlık / fedakâr olma değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.14.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Fedakârlık / Fedakâr Olma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	16, 40, 50, 139, 141.	5	6,578
Gün Olur Asra Bedel	13, 17, 19, 32, 41, 66, 77, 77, 78, 80, 106, 125, 138, 178, 178, 194, 369, 379.	18	23,684
Dişi Kurdun Rüyaları	122, 130, 212, 214, 244.	5	6,578
Kassandra Damgası	193, 262, 263.	3	3,947
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	194.	1	1,315
Elveda Gülsarı	15, 49, 118, 122, 127, 128.	6	7,894
Cemile	35.	1	1,315
Sultanmurat	108, 112, 131, 136, 172, 183.	6	7,894
Toprak Ana	29, 37, 51, 52, 54, 65, 67, 68, 69, 78, 83, 84, 84, 90, 92, 97.	16	21,052
Selvi Boylum Al Yazmalım	-	0	0
Cengiz Han'a Küsen Bulut	12, 77.	2	2,631
İlk Öğretmen	28, 45.	2	2,631
Yıldırım Sesli Manasçı	-	0	0
Yüzyüze	35, 60.	2	2,631
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	148, 157, 161, 175, 176.	5	6,578
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	62.	1	1,315
Deve Gözü	-	0	0
Gazeteci Dzyuyo	-	0	0
Devam Ediyoruz	-	0	0
Aşım	-	0	0
Sokrat'ı Anma Gecesi	-	0	0
Fuji Yama	177, 180, 186.	3	3,947
Toplam		76	100

Tablo 4.14. incelendiğinde Aytmatov'un eserlerinde fedakârlık / fedakâr olma değerinin en çok işlendiği eserin, 18 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 18)

isimli roman olduğu görülmektedir. Onu sırasıyla 16 kez geçiş sıklığıyla *Toprak Ana* (f 16); 6 kez geçiş sıklıklarıyla *Elveda Gülsarı* (f 6) ve *Sultanmurat* (f 6); 5 kez geçiş sıklıklarıyla *Dişi Kurdun Rüyalari* (f 5), *Beyaz Gemi* (f 5) ve *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 5); 3 kez geçiş sıklıklarıyla *Kassandra Damgası* (f 3) ve *Fuji Yama* (f 3); 2 kez geçiş sıklıklarıyla *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 2), *İlk Öğretmen* (f 2) ve *Yüzyüze* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 1), *Cemile* (f 1) ve *Asker Çocuğu* (f 1) isimli eserler takip etmektedir. *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 0), *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 0), *Deve Gözü* (f 0), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0), *Gazeteci Dzyuyo* (f 0), *Devam Ediyoruz* (f 0) ve *Aşım* (f 0) isimli eserlerde ise fedakârlık / fedakâr olma değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.15. Güven / güvenilir olma değeri

Türkçe Sözlük'te (2011, s. 1012) güven sözcüğü “Korku, çekinme ve kuşku duymadan inanma ve bağlanma duygusu, itimat.” olarak tanımlanırken güvenilir olma ise, “Güven duygusu veren, güvenilen, itimatlı.” şeklinde karşılık bulmaktadır. İnsanoğlunun ilk olarak doğduğu an annesinin kucağında hissettiği güven duygusu, aynı zamanda sosyal ve ekonomik hayat başta olmak üzere insan hayatının devamının garantörüdür. Çünkü güven olmadan insan hiçbir işe kalkışmaz. Güven duygusunu duyduğumuz şehirlerde yaşar; evlerde oturur; insanlarla ilişki kurar, arkadaşlık yapar, çalışır ve evleniriz.

Güvenilir olmak ve başkalarına güvenmek, toplumun fertlerini birbirine sıkıca bağlayan bir mekanizma gibidir. Güven duymak kadar güvenilir birisi olmak da insanlarda aranan özelliklerin başında gelir. Kimseye güvenmemenin günümüzde bir çeşit değer ve akıllıca bir davranış olarak kabul edilmesi, insanları küçülen bir dünyada yaşamaya mahkûm etmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayıdır ki; güven ve güvenilir olma, toplumlardaki en önemli değerlerden biri olarak kabul edilir.

Cengiz Aytmatov da eserlerinde güven ve güvenilir olmanın önemi üzerinde durmuş ve bu değerleri eserlerinde işleme gayreti içerisine girmiştir. Aşağıda verilen örnekler bu anlamda dikkate değer niteliktedirler:

- *ĞALIYE: İlk sözü de bizim Sokrat'a verelim. Aka ak, karaya kara diyen haysiyetli Kırgız isyankârlarından Sokrat'ı şahsen çok severim. Tam bir yıldır o, hayatın anlamı hakkındaki düşüncelerini şiirler dile getirmek ve bir tiyatrodaki aksettirmek istiyor, ama şansı yaver gitmiyor. Tiyatrosu kapandı. Bir türlü gerçekleşmeyen bu idealinin bir parçasını, tiyatro eserinin bir parçasını bizim için okusun istiyoruz. (Sokrat'ı Anma Gecesi, s. 22)*

Sokrat'ı Anma Gecesi isimli tiyatro metninden alıntılanan yukarıdaki tiratta, Ğaliye, Sokrat'ın ne kadar güvenilir birisi olduğunu belirtmek için “Aka ak, karaya kara diyen haysiyetli Kırgız isyankârlarından Sokrat'ı şahsen çok severim.” ifadelerini kullanıyor. Bu ifadeler Sokrat'ın çevresinde; sözünü esirgemeyen, doğrucu ve güvenilir birisi olarak tanındığını göstermesi bakımından manidardır.

- *DOSBERGEN: Değerli aydınlar, şu bilimsel konuşmaları kesin artık! Yokluğumda hiçbirinizin bir değeri kalmayacağına göre, maddi nimetlerin yaratıcısı olarak şimdi beni dinleyin! Niye öyle şaşkın şaşkın bakıyorsunuz yüzüme? Ayşe Abla, korkmayın, şaka söyledim. Deminki tartışmalardan dolayı sakın canınız sıkılmasın. Bizler dostuz, siz de benim öğretmenimsiniz. Şimdi size kendimden söz edeceğim. Bu bölgenin baş tarım uzmanıyım. Komünistliğim de evimde başlar. Çoluk çocuğumun karnı tok, sırtı pek olduğuna göre işler yolunda gidiyor demektir. Dünyada tek isteğim artık savaş olmasın. Kimseyi aldatmam, işimde hile yapmam, dalavereyle uğraşmam. Kendi emeğimle yaşarım, bundan da kıvanç duyarım.*

AYŞE ABLA: Çok güzel! İnsanın kendi emeğiyle övünmesinden daha iyi ne olabilir! (Fuji Yama, s. 178)

Dosbergen'in yukarıda kendisiyle ilgili olarak bahsettikleri şeyler onun güvenilir bir insan olduğunu göstermektedir. Dosbergen'in işinde hile yapmaması, kimseyi aldatmaması, dalavereyle uğraşmaması gibi özellikleri onu güvenilir bir insan olarak karşımıza çıkaran özellikleridir. Aytmatov, bu eserinde, Dosbergen gibi bir karakter çizerek bizlere güvenilir insan tipinin sahip olması gereken bazı önemli özellikler hakkında bilgi vermektedir. Böylelikle Aytmatov, Dosbergen üzerinden güvenilir olma değerine dikkat çekmek istemektedir.

- *Bu vahşileşmiş insanı ikna etmenin anlamsız olduğunu anlayan Arsen Samançin nihayet konuştu.*

- *Böyle karar verdiysen bilmiş ol: Eğer bir damla bile kan dökülürse hiçbir şey beni durduramaz!*

- *Tehdit etme! Ben de kan dökülmesini istemiyorum. Yirmi milyon ve sağ salim gidecekler. Söz veriyorum! Şimdi emrimi yerine getir! En fazla yirmi dakika zamanın var! Bir saniye bile fazla değil! Onları buraya, güya sürencilerle konuşmaya getir. Ters bir şey olursa ateş edeceğiz. Kaybedeceğimiz hiçbir şey yok! Unutma, seninle ancak onlar, iki misafir, pars avlamak için sanki... Parsın burada olduğunu, gözümüze kestirdiğimiz diğerlerinin ise daha sonra buraya sürüleceğini söyle. Diğerleri buldukları yerde beklesin. Anladın mı? Şimdi yap! (Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman, s. 188-189)*

Eserde, Taştanafgan ile Arsen Samançin arasında geçen yukarıdaki diyaloglarda, Taştanafgan, pars avına gelen Arap turistleri rehin alarak fidye almak istemektedir ve bunun için de bir plan ve ekip bile hazırlamıştır. İşin içine Arsen Samançin'i de çekmek isteyen Taştanafgan, ona, eğer dediklerini yapmazsa hem turistleri hem de Arsen Samançin'i vuracağını belirtmektedir. Taştanafgan'ın para için, turistlere ve çocukluk arkadaşına böyle davranması, onları tehdit etmesi; onun güvenilir bir insan olduğunun göstergeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Güvenilir olma değerinden uzak bir karakter yapısına sahip olan Taştanafgan ve onun gibi kişiler, toplumda huzuru ve mutluluğu yok edebilecek potansiyele sahip tipler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Burada Aytmatov, Taştanafgan gibi bir karakter tasvir ederek sosyal ilişkilerde ve toplumsal hayatta güven değerine dikkat çekmek istemektedir.

- *Ben asıl Filofey hakkında konuşmak istiyorum. Burada, salondaki mikrofonlardan konuşanların devamı olarak, onları biraz daha geliştirerek uzaydan bize yapılan psikolojik baskılar, genetik durumumuzu eleştiren fikirler hakkında konuşacağım. Ben, seçmenlerimin, halkımın fikriyle yaşadığım için ilk önce bunlar hakkında konuşmalıyım. İşte biz burada, bir aradayız ve benim için önemli olan da bu. Buradaki insanlar benim de samimiyetle katıldığım şeyleri söylediler. Amerikan demokrasisi için en yüksek değerler olan hak ve özgürlüklerimize uzaydan yapılan bu duyulmamış tecavüz hakkında ben de aynı şeyleri düşünüyordum. Filofey'in hayatımızı*

çökertmek istemesi hakkında burada söylenenlere ben de katılıyorum. Hatta şunu da eklemek isterdim: O, bizim demokrasimizi de çökertmeyi amaçlıyor. İnanılmasın güç bile olsa, bu böyle. Bu, kötü fikirlerle, insanlık dışı amaçlarla yapılmış bir plan. Biz bir kez daha şeytani tuzakların sınır tanımadığına şahit oluyoruz. Ben asıl bunları anlatmak istiyordum. Fakat konuşmamın başında daha önce görüştüğüm bazı yetkili kişilerin de fikirlerini aktarmayı gerekli buldum. Ama konuşmamın ikinci kısmına geçemeye, Filofey'in mektubuna kendi tavrımı bildirmeye, sizin de anladığınız gibi, fırsat bulamadım. Ben de asıl mikrofonlardan söylenenleri demek istiyordum. Bu açıdan sizin görüşleriniz ve benim görüşlerim aynıdır. (Kassandra Damgası, s. 117)

Romanda Amerika başkan adayı olarak karşımıza çıkan Ordok'a ait olan bu ifadeler de Ordok, Filofey'in mektubuyla ilgili olarak halkın görüşlerini benimsediğini ve onlarla aynı fikirleri paylaştığını belirtiyor. Oysaki Ordok toplantıdan önce Robert Bork ile bu konuyu konuşmuş ve konuyla ilgili onun fikirlerini alarak toplantı da Filofey'in fikirlerini savunacağını söylemiştir. Fakat toplantı sırasında insanların Filofey'e, doğal olarak da onunla aynı görüşü paylaşanlara karşı öfkeli olmaları, Ordok'u fikrinden caydırıyor ve onun tersi yönde bir tavır takınmasına sebep oluyor. Ordok'un kendi çıkarları için insanlara yalan söylemesi ve en yakın arkadaşlarından birisi olan Robert Bork'u hedef tahtasına koyması, onun güvenilmez birisi olduğunun nişaneleridir. Aytmatov, burada Ordok gibi güvenilmez bir karakter tasvir ederek devleti yönetenlerin veya yönetmeye aday olanların güvenilir olma değerine sahip insanlar olmaları gerektiğinin mesajını vermektedir.

- *Her şeyin rahat, kolay yola girdiğine seviniyorduk. Yalnız bir karşılaşma biraz keyfimizi kaçırdı. Bir dönemeçte Cantay önüme çıktı. Yalnız değildi, yanında Kadiça da bulunuyordu. Cantay bana el etti. Acele fren yaptım. Bu anda kamyonlar birbirine yapışır gibi yan yana mihlanıp kaldılar. Cantay pencereden başını uzattı: "Ne bu, düşüncü gibi niye süslemişsin böyle?" "Düşün ya, ondan öyle..." "Sahi mi?" diye sözünü tekrarladı ve Kadiça'ya doğru manalı bir bakış attı. "Biz gene seni arıyoruz." Ağzından kaçırdı bu sözleri. Kadiça sarardı, donup kaldı. (Selvi Boylum Al Yazmalım, s. 40 - 41).*

Sır tutamamak ya da diğer bir deyişle "gevşek ağızlı" olmak, ideal insan tipinde olmaması gereken bir özelliktir. Hikâyenin bu bölümünde Cantay'ın Kadiça'yla beraber

İlyas'ı aradıklarını ağzından kaçırmaması ve Kadiça'nın da bu olay karşısında zor duruma düşmesi, Cantay'ın sır saklama konusunda ne kadar güvenilir birisi olduğunu göstermektedir.

Yukarıda Aytmатов'un eserlerinde güven / güvenilir olma değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmатов'un eserlerinde güven / güvenilir olma değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.15.

Cengiz Aytmатов'un Eserlerinde Güven / Güvenilir Olma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	56, 75, 76, 86, 134, 135.	6	5,714
Gün Olur Asra Bedel	25, 34, 50, 81, 124, 220, 223, 260, 339, 379.	10	9,523
Dişi Kurdun Rüyaları	85, 96, 170, 170, 173, 176, 178, 182, 190, 270, 294, 312, 320, 321, 335, 368, 377.	17	16,190
Kassandra Damgası	19, 117, 121, 125, 127, 154, 162, 233.	8	7,619
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	24, 58, 129, 187, 188.	5	4,761
Elveda Gülsarı	49, 85, 86, 104, 143, 165, 185, 216.	8	7,619
Cemile	14, 17, 17, 59.	4	3,809
Sultanmurat	102, 121, 197.	3	2,857
Toprak Ana	-	0	0
Selvi Boylum Al Yazmalım	11, 19, 41, 46, 70, 73, 79, 126.	8	7,619
Cengiz Han'a Küsen Bulut	19, 24, 58, 104.	4	3,809
İlk Öğretmen	14, 45.	2	1,904
Yıldırım Sesli Manasçı	-	0	0
Yüzyüze	-	0	0
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	123.	1	0,952
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	116.	1	0,952

Gazeteci Dzyuyo	208.	1	0,952
Devam Ediyoruz	0	0	0
Aşım	223, 227.	2	1,904
Sokrat'ı Anma Gecesi	22, 37, 46, 54, 55, 58, 79, 79, 80, 82.	10	9,523
Fuji Yama	173, 174, 178, 179, 187, 198, 199, 200, 202, 204, 204, 213, 219, 220, 225.	15	14,285
Toplam		105	100

Tablo 4.15.'e göre Aytmatov'un eserlerinde güven / güvenilir olma değerinin en çok işlendiği eser, 17 kez geçiş sıklığıyla *Dişi Kurdun Rüyaları* (f 17) isimli eserdir. Onu sırasıyla 15 kez geçiş sıklığıyla *Fuji Yama* (f 15); 10 kez geçiş sıklıklarıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 10) ve *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 10); 8 kez geçiş sıklıklarıyla *Kassandra Damgası* (f 8), *Elveda Gülsarı* (f 8) ve *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 8); 6 kez geçiş sıklığıyla *Beyaz Gemi* (f 6); 5 kez geçiş sıklığıyla *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 5); 4 kez geçiş sıklıklarıyla *Cemile* (f 4) ve *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 4); 3 kez geçiş sıklığıyla *Sultanmurat* (f 3); 2 kez geçiş sıklıklarıyla *İlk Öğretmen* (f 2) ve *Aşım* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 1), *Deve Gözü* (f 1) ve *Gazeteci Dzyuyo* (f 1) isimli eserler takip etmektedir. *Toprak Ana* (f 0), *Yüzyüze* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0) ve *Devam Ediyoruz* (f 0) isimli eserlerde ise güven / güvenilir olma değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.16. Hoşgörü değeri

Tolerans ve müsamaha sözcükleriyle eş anlamlı olarak kullanılan hoşgörü ifadesi, sözcük anlamı olarak *Türkçe Sözlük*'te "Her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme durumu, müsamaha, tolerans" (2011, s. 1112) şeklinde anlamlandırılmıştır.

Hoşgörü her ne kadar kişisel bir tavır gibi görünse de aslında sonuçlarıyla toplumsal bir zeminde yankı bulmaktadır. Çünkü hoşgörülü bireylerden oluşan toplumlarda huzurun ve pozitif insan ilişkilerinin tesisinin daha kolay olacağı su götürmez bir gerçektir. Bunun aksine hoşgörü değerinden yoksun bireylerin çoğunlukta olduğu toplumlarda huzurun ve insan ilişkilerinin bozulması çok daha kolay olacaktır.

Gerek İslam dininde gerekse Türk kültüründe yadsınamaz bir yere sahip olan hoşgörü değeri, birçok değere de kaynaklık ettiğinden insanların barış içinde yaşaması için uygun ortam oluşturur.

Hoşgörü değerinin Türk kültüründeki yerine dair ise, M. Aydın'ın aşağıdaki ifadeleri dikkate değerdir:

Türklerin dünya medeniyetine sağladığı en önemli katkılardan biri, hoşgörü, karşılıklı anlayış, diğer kültürlerle diyalog ve çoğulcu kültüre saygıdır. Bu değerleri, Türkler kadar, dünyada hiçbir millet geliştirememiş ve bunlara sahip olamamıştır. Şüphesiz bunun nedenleri vardır:

Türklerin hoşgörü, anlayış, diğer kültürlerle saygılı olmasının iki önemli nedeni vardır: Birincisi, Türk gelenek ve karakteridir. İkincisi de İslamiyet'in değerler sistemidir. Türkler, ırki tolerans yapıları ile İslam'ın kültürel çoğulculuk anlayışını, kendi kültürel yapıları içinde yoğurmuşlar ve bunu evrensel bir boyut içinde insanlığa sunmuşlardır. İşte, Türk milletine has evrensel hoşgörü, bu iki kaynakla beslenerek gelişmiştir (Aydın, 1999, s. 7).

Hoşgörü değerinin Türk milletinin karakterinde yer edinmiş bir değer olduğu gerçeği, yabancı birçok tarihçi ve yazar tarafından da dile getirilmiştir. Bunlara örnek olarak şöhreti günümüze kadar devam eden ve tarafsızlığıyla tanınan büyük Arap edibi ve bilgini el-Cahiz gösterilebilir. el Cahiz, *Resâilü'l-Câhiz* adlı eserinin Menakibü't-Türk isimli bölümünde, Türklerin mezhepçilik, ırkçılık vb. şeyler için savaşmadıklarını vurgulamakta ve bu tür ayrılıkçı şeyler uğruna savaşmanın Türklerin hoşgörü anlayışına ters düştüğünü belirtmektedir (el-Câhiz, 1979).

Hoşgörü değeri bir dünya yazarı olan Aytmatov'un eserlerinde de birçok yerde ele alınıp işlenmiştir. Bu yerlerden bazıları aşağıda dikkatlere sunulmuştur:

- *Utancımdan, duyduğum acıdan bağırılmak için zor tuttum kendimi. Yüzümü ellerimle kapadım, başımı önüme eğdim. Yer yarılrsa yerin dibine geçsem. Özür dilemeli, suçumu kabul etmeliydim. Ama kıpırdayamıyordum. Başıma toplanan kalabalık susuyordu. Bana bağırıklarını, cezalandırmalarını bekliyordum. Ama herkes susuyordu. Bir kadın hıçkırığa hıçkırığa ağlamaya başladı. "Zavallı kadın, kocasına ya da kardeşine benzetti. Vah zavallı... Savaş başımıza neler getirmedi, neler yapmadı bize!" Makasçı ellerimi yüzümden indirerek: "Gelin yerinize götüreyim sizi. Hava soğuk."*

dedi. Koluma girdi, öbür kolumdan da bir subay tuttu. “Gelin kardeş, sizi anlıyoruz.” (İlk Öğretmen, s. 58).

Altınay’ın bir tren istasyonunda, makasçıyı Duyuşen’e benzettiğinden trenin acil fren kolunu çekerek treni durdurması, makasçıya doğru koşması ve sonunda onun Duyuşen olmadığını anlaması sonucunda duyduğu utancın anlatıldığı bu kısımda, Altınay; herkesin ona kızmasını ve onu azarlamasını beklerken olaylar tam tersi yönde gelişmektedir. Etraftaki insanlar, savaş dönemindeki herkesin böyle sorunlar yaşayabileceğini düşünerek Altınay’a kızmak yerine ona hoşgörülle yaklaşıyorlar ve ona kendine gelmesi için yardım ediyorlar. Bu durum ise, toplumsal hayat içinde birlikte yaşayan her bir bireyin birbirlerine hoşgörü nazarıyla yaklaşması gerektiğinin öğütleyen bir örnek olay olarak karşımıza çıkmaktadır.

- *Hasta yattığım günlerde pek çok kişi ziyaretime geldi, geçmiş olsun dediler. Onların hepsine teşekkür ediyorum. Özellikle de tohumluğu yitirmiş olmamla ilgili en küçük bir imada bulunmadıkları için teşekkür ediyorum onlara. Sanki hiçbir şey olmamış gibi davrandılar. Şüphesiz bütün bu olanların beni ne kadar üzdüğünü çok iyi anlıyorlardı. Boşa çıkan çabalarımızı, sürülüp de tohumuzluk yüzünden ekilemeyen tarlayı, gözü yaşlı çocukların elinden aldığım ve o rezillere ganimet olan buğdayları düşündükçe yüreğim tarifsiz acılarla doluyor, gözlerim kararıyor, başım dönüyor. (Toprak Ana, s. 89)*

Romanın başkahramanı Tolgonay’ın, savaşın toplumu ve insanları ezip yerle bir ettiği bir dönemde, köylülerden tarlaya ekmek için topladığı tohumluğu hırsızlara kaptırmasının ve kendisinin de ölümden dönmesinin anlatıldığı yukarıdaki bölümde yazar, köylülerin hoşgörülü olma değerlerine vurgu yapmaktadır. Çok zor dönemlerden geçen köylüler, ellerindeki azıcık buğdayı da hırsızlara kaptıran Tolgonay’a kızmıyorlar ve ona en ufak bir imada dahi bulunmuyorlar. Tolgonay’ın iyi niyetinden en ufak bir şüpheleri olmayan köylüler, ona karşı hoşgörülü davranarak ne kadar yüce gönüllü insanlar olduklarını gösteriyorlar.

- *İkisi, demir atölyesinin yakınındaki arkin kenarına çömelip oturmuş, konuşmuşlardı. Tanabay Çora’nın gençliğini hatırlamıştı. O zamanlar Çora köyün yakışıklıydı. Görgü ise görgülü, bilgi ise bilgili bir delikanlıydı. Yumuşak huylu, herkese iyi davranan bir gençti. Tanabay onun işte bu yumuşaklığını beğenmez, hatta*

böyle oluşuna kızardı. Onu, karşıt görüşte olanlara, yani komünizm idealine karşı çıkanlara gereksiz bir hoşgörü göstermekle suçlardı. Bu yüzden toplantılarda sık sık yerinden fırlar, gazetelerden okuyup öğrendiği cümlelerle ve acımasız bir şekilde atıp tutardı. Söylediklerinin hemen hemen hepsini, dinlediği siyasi nutuklardan öğrenmişti. Bazen öyle sözler söylerdi ki, kendisi bile ürkerdi söylediklerinden. Ama söyledikleri pek etkili olurdu. (Elveda Gülsarı, s. 22)

Yukarıdaki paragrafta çok iyi iki dost olan Tanabay ve Çora'nın hoşgörü konusundaki tutumları verilmiştir. Bilgili bir insan olan Çora, kendi görüşünde olmayan insanlara bile hoşgörü ile yaklaşırken bunun aksine Tanabay, çok eğitilmiş ve okumuş bilgili bir insan olmamasına rağmen hoşgörüden uzak, katı bir kişiliğe sahiptir. Romanda bu iki arkadaşı karşılaştıran Aytmatov, bir yandan hoşgörü değerine dikkat çekerken bir yandan da bilgili olan ve insanları seven kişilerin zaten hoşgörülü kişiler olacağını vurgulamaktadır. Böylelikle Aytmatov, bilgiyi ve hoşgörüyü aynı karakterde tasvir ederek hoşgörü değerinin önemini anlatmaktadır.

- - *Demek böyle ha sefil kukla! Bizi Tanrınla korkutmak istedin ha! Korkarız mı sandın sersem! Bizi kuş beyinli mi sandın! Tanrıyla manrıyla işimiz yok bizim! Ne sanıyorsun sen kendini? Biz sadece hükümetin emirlerini yerine getiriyoruz ve senin gibi bir papaz bozuntusu da hükümet planını bozmaya kalkışıyor! Sürüngenin birisin, bir halk düşmanısın sen! Halk ve devlet düşmanı! Senin gibi hainlere dünyada yer yok. "Bizimle olmayan bize düşmandır!" Stalin söyledi bunu. Senin gibi ayak takımlarını acımadan yok etmek gerekir. (Dişi Kurdun Rüyalari, s. 258)*

Romanda Boss diye tanıtılan kişiye ait olan yukarıdaki sözlerde Boss'un hoşgörüden ne kadar uzak bir kişilik olduğunu görmekteyiz. Boss, sırf kendisi gibi düşünmeyen Abdias'a işkence yapıyor ve en sonunda onu öldürüyor. Üstelik Boss, kendi fikirlerinin temelini Stalin'e dayandırarak vicdanı karşısında haklı çıkmaya da çalışıyor. Stalin'in "Bizimle olmayan bize düşmandır!" sözleri hem Stalin'in hem de Stalin'den sonra onun gibi düşünen takipçilerinin insanlara ve insanlığa karşı ne kadar hoşgörüden uzak bir tutum içerisinde olduklarının âdeta bir kanıtıdır. Örnek olarak romandaki Boss diye tanınan kişi, kendi gibi düşünmeyen birisini öldürmekten geri kalmıyor ve kendini büyük bir iş yapmış gibi görüyor. Burada Aytmatov, insanların kendisi gibi düşünmeyen kişilere karşı hoşgörülü olmaları gerektiğini belirtirken, aynı

zaman toplumları yönlendirecek ve yönetecek kişilerin de hoşgörü ve diğer insani değerlere sahip olması gerektiği, aksi hâlde bunun Stalin döneminde olduğu gibi dünya ve insanlık için bir yıkım olacağı mesajını vermektedir.

• - *Selamünaleyküm büyük tüccar! dedi yarı şaka yarı ciddi. Kazasız belasız getirdin mi kervanı? Alış-veriş iyi geçti mi? -Gülümseyerek satıcının elini sıkıyor, sallıyordu.- Görüşmeyeli çok oldu, hoş geldin!*

Satıcı Mümin'in konuşmalarına, perişan hâline, sahte deriden çizmelerine, karısının diktiği keten pantolona, iyice eskimiş ceketine, yağmurdan ve güneşten rengi solmuş keçe takkesine bakarak ve hoşgörü ile gülümseyerek cevap verdi: (Beyaz Gemi, s. 19)

Romanın yukarıda verilen bölümünde, satıcının Mümin Dede'nin perişan hâlini ve eski kıyafetlerini görmezden gelerek hoşgörülü bir tavır sergilemesi, onun hoşgörü değerine sahip bir insan olduğunu göstermektedir.

Yukarıda Aytmatov'un eserlerinde hoşgörü değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov'un eserlerinde hoşgörü değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.16.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Hoşgörü Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	19, 35, 40, 59, 93, 96, 134, 135, 140.	9	27,272
Gün Olur Asra Bedel	-	0	0
Dişi Kurdun Rüyaları	78, 258, 260.	3	9,090
Kassandra Damgası	161, 223.	2	6,060
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	199.	1	3,030
Elveda Gülsarı	22, 103, 194.	3	9,090
Cemile	-	0	0
Sultanmurat	-	0	0
Toprak Ana	89, 112.	2	6,060

Selvi Boylum Al Yazmalım	37, 76.	2	6,060
Cengiz Han'a Küsen Bulut	64, 64, 68, 69, 75.	5	15,151
İlk Öğretmen	22, 33, 58.	3	9,090
Yıldırım Sesli Manasçı	-	0	0
Yüzyüze	-	0	0
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	-	0	0
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	79.	1	3,030
Gazeteci Dzyuyo	-	0	0
Devam Ediyoruz	-	0	0
Aşım	-	0	0
Sokrat'ı Anma Gecesi	58.	1	3,030
Fuji Yama	184.	1	3,030
Toplam		33	100

Tablo 4.16.'ya göre Aytmatov'un eserlerinde hoşgörü değerinin en çok işlendiği eser, 9 kez geçiş sıklığıyla *Beyaz Gemi* (f 9) isimli romandır. Onu sırasıyla 5 kez geçiş sıklığıyla *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 5); 3 kez geçiş sıklıklarıyla *Dişi Kurdun Rüyalari* (f 3), *Elveda Gülsarı* (f 3) ve *İlk Öğretmen* (f 3); 2 kez geçiş sıklıklarıyla *Kassandra Damgası* (f 2), *Toprak Ana* (f 2) ve *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 1), *Deve Gözü* (f 1), *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 1) ve *Fuji Yama* (f 1) isimli eserler takip etmektedir. *Gün Olur Asra Bedel* (f 0), *Cemile* (f 0), *Sultanmurat* (f 0), *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 0), *Yüzyüze* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0), *Gazeteci Dzyuyo* (f 0), *Devam Ediyoruz* (f 0) ve *Aşım* (f 0) isimli eserlerde ise hoşgörü değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.17. İşbirliği değeri

İşbirliği sözcüğü *Türkçe Sözlük*'te (2011, s. 1223) “1. Amaç ve çıkarları bir olanların oluşturdukları çalışma ortaklığı, teşrikimesai. 2. Bir işin çeşitli kişilerce yapılması.” Şeklinde tanımlanmaktadır. İşbirliği, ortak amaç ve çıkarları bulunan insanları bir araya getirerek hedeflerine daha kolay bir şekilde ulaşmalarını sağlayan bir değerdir. Sosyal bir varlık olarak nitelendirilen insanların, birlik olmaları neticesinde ortaya çıkan bir değer olan iş birliği yapma değeri, kültürümüzde önemli bir yere sahiptir ve “Birlikten kuvvet doğar.”, “Bir elin nesi var iki elin sesi var.” gibi atasözlerinde de kendine yer bulmuştur.

İşbirliği değeri Cengiz Aytmatov'un eserlerinde de işlenmiştir. Bununla ilgili bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

- *Hemen hemen bütün köy halkı toplanmıştı Totoy'ların avlusunda. Korkunç bir olaydı bu. Evvelce de ineklerin, koyunların çalındığı olmuştu. Ama bu defaki basit bir hayvan hırsızlığı değildi. Hırsız, köyün en kutsal saydığı şeye tecavüz etmiş durumdaydı: “Baydalı'nın ailesine bu kötülüğü yapmaya kim cüret edebilmişti?” insanlar bir şey söylemeden duruyorlardı ama, her biri hırsızın bütün kalbiyle lanetliyor, kargışlıyordu. Mirzakul atıyla birkaç defa köy sokaklarını dolaştı, sonra ihtiyar Barpı ile geldi. Avluya, paltosunun eteği savrularak fırtına gibi girdi. Atının gemini hızla çekerek bağdı:*

“Haydi toplanın! Binebilenler atlara atlasın, ötekiler yaya gelsin, dağılıp bütün merayı, bütün vadileri arayacağız. Çalınan ineği de, çalan hırsız da bulmamız gerek!”

“Doğru, doğru!” diye bağırды kalabalık, hırsız pek uzağa gitmiş olamaz. Hayvanı kesmişse etini buluruz, kesmemişse herhalde bir kurganda saklanıyordur. (Yüzyüze, s. 77)

Hikâyede köy halkının köylerindeki meydana gelmiş olan bir kötülüğün müsebbibinin peşine düşmeleri ve bu uğurda atlı ya da yaya herkesin bir iş birliği içinde çaba sarf etmesi, köylülerdeki iş birliği yapma değerinin bir nişanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Köy halkının Totoy'un ineğini çalan hırsız ve ineği bulmak için bir araya gelmesi, iş birliği içerisinde bütün merayı aramaya başlamaları, köy halkının iş birliği yapma anlamında sahip oldukları olumlu anlayışı yansıtmaktadır. Böylelikle Aytmatov,

topluma ve bireylere, toplumsal düzeni bozan herhangi bir durum karşısında iş birliği yaparak o olumsuzluğu düzeltmek gerektiğinin mesajını vermektedir.

- *Eyerin üzerinde çaresizlik içinde sallanıp duran Orozmat ise:*

- *Yahu, ne tuhaf insanlarsınız! diyordu. Ah bacağımsa olsaydı, koltuk değneğiyle yürür olmasaydım, hiç buraya gelip size yalvarır mıydım? Eskiden olduğu gibi çuvalları kendim yüklesem, kendim taşısam ne iyi olurdu! Bunun kadın işi olmadığını ben de biliyorum, ama erkekleri nereden bulayım? Erkekler olmayınca asker karılarını çağırmaya karar vermişler. Siz gelininizi vermiyorsunuz, idare de bize söylemediğini bırakmıyor... askerlere ekmek gerek, biz ise plan hedeflerine ulaşamıyoruz. Bu iş nasıl yürür, sonu nereye varır? (Cemile, s. 13)*

Hikâyede savaş dönemindeki halkın iş birliği değerini sergilediği güzel örneklerden birisi olarak karşımıza çıkan yukarıdaki paragrafta, erkekler cephede savaşırken onların karılarının, annelerinin, kız kardeşlerinin ise tarlada çalışarak onlara ekmek ve yiyecek ürettikleri anlatılmaktadır. Normal şartlar altında erkeklerin yapacağı işler olarak görülen zor işler, savaş döneminde erkeklerin cephede olmaları nedeniyle kadınlara devrediliyor. Böylelikle kadınlar ve erkekler güzel bir iş birliği örneği sergileyerek düşmana karşı birlikte mücadele etmektedirler.

- - *Çocukların bozkıra gitmeleri konusuna gelince, demişti, bunda haksızsınız. Size hiç hak vermiyorum değilim, üzüntünüzü anlıyorum ama, elimden bir şey gelmez. Bu bir görevdir. Savaş cephesindeki gibi bir görev. İsteseniz de istemeseniz de bu görev yapılacaktır. İtiraz kabul edilmez. Kocalarınız cephede tam hücumla geçecekleri zaman, evde şu yok, bu yok, yiyecek yok, nasıl saldırırız düşmana diyebilirler mi? Deseler ne olur? Savaş sırasında böyle bir itirazı kim yapabilir? Aksay'da bir savaş alanıdır. Son gücümüzle saldırıya geçeceğiz. Okul çocuklarıyla yapacağız bu saldırıyı. Çünkü başka insan kalmadı. (Sultanmurat, s. 142)*

Aytmatov'un eserlerinde savaş dönemindeki halkın, kötü günleri atlatmak için sergiledikleri iş birliği değerine yönelik güzel örneklerden birisi de yukarıdaki paragrafta geçmektedir. Burada, iş birliği eylemine katılan taraf ise çocuklarıdır. Babaları cephede olan, anneleri ise ev ve kolhoz işleriyle günlerini geçiren çocuklar; ailelerine ve topluma destek olmak için okullarını bırakarak tarla sürmeye ve ekin yetiştirmeye gidiyorlar. Toplum çok zor bir dönemden geçtiği için, bu işleri yapacak

yetişkin kimse bulmak imkânsız olduğu için, Başkan Tinaliev; bu işi çocuklara yaptırma kararı almıştır. Çocuklar da babaları için, anneleri için ve halkı için tarlalara buğday yetiştirmeye gitmişlerdir. Bu durum o dönem çok zor şartlar altında yaşayan Kırgız halkı arasındaki iş birliği değerini göstermesi bakımından son derece güzel bir örnektir.

Böylelikle Aytmatov, toplumun fertleri arasındaki iş birliği değerinin önemine dikkat çekerek, zor dönemlerden geçen milletlerin gerçek bir iş birliği ve fedakârlık ortamı oluşturarak her türlü olumsuz durumun altından kalkabileceği mesajını vermektedir.

- *Yedigey devesinin yanına geldiği zaman, Sabitcan'la yaptığı konuşmanın etkisinden, kızgınlığından kurtulmuş değildi. Böyle bir durumla karşılaşacağını önceden anlamıştı zaten. Adam öz babasının cenazesine gelmekle Boranlılara iyilik ediyordu sanki. Bu onun için bir yük, bir külfetti ve bundan bir an önce kaçıp kurtulmak istiyordu. Yedigey boş yere çene çalmak istememişti onunla. Nasıl olsa bu işi komşularıyla birlikte o olmadan da yapabilirlerdi. Zaten komşular kendilerine düşen işleri yapmaya başlamışlardı. Demiryolunda görevli olanlar dışında herkes, cenazenin kaldırılması ve sonra verilecek yas yemeği için hazırlık yapıyordu.*

Kadınlar evlerden kapacak topluyor, semaverleri oğup parlatıyor, hamur yoğurup ekmek pişiriyorlardı. Erkekler ise su taşıyor, işe yaramaz eski traversleri kırıp yakacak odun hâline getiriyorlardı. Issız bozkırda bundan iyi yakacak bulmazlardı. Yalnız Sabitcan bir iş yapmadan gezinip duruyor, üstelik çalışanları da gereksiz konuşmalarıyla engelliyordu. (Gün Olur Asra Bedel, s. 35)

Kazangap'ın cenazesinin kaldırılması için yapılan hazırlıkların anlatıldığı yukarıdaki bölümde, köy halkının yapılması gereken işleri iş birliği içerisinde yaparak her şeyi hazırladıkları anlatılmaktadır. Yedigey başta olmak üzere tüm Boranlı halkı, Kazangap'ın cenazesi için yapılması gereken işleri, el birliğiyle yaparken, Kazangap'ın oğlu Sabitcan ise, kendi babasının cenazesinde hiçbir şey yapmadan boş boş dolaşmakta; hatta iş yapanları da boş konuşmalarıyla engellemektedir. Tüm bunlar, Boranlıların iş birliği yapma değerine sahip insanlar olduklarını gösterirken bunun aksine Sabitcan'ın ise tembel, umursamaz ve iş birliğinden uzak bir karakter olduğunun delilidir.

Burada Aytmatov, iş birliği yapma değeri sayesinde toplumdaki zor ve uzun işlerin kolaylaşacağını ve daha kısa sürede biteceğini vurgularken bir yandan da bu değere sahip olmayan insanların toplumsal düzeni ve ahengi bozacağı mesajını vermektedir.

- *O sırada Duyuşen'e nasıl molla olduğunu soran, yırtık gocuklu Satimkul konuşmaya başladı:*

- *"İyi öyleyse, okut. Aç okulunu, okut çocukları istiyorsan. Biz yasalara karşı değiliz."*

- *"Ama bir şey istedim ben sizden. Bana yardım etmelisiniz. Beylerin tavlasını onarmalıyız, dereye bir köprü yapmalı, kış için okula odun taşımalyız."*

Satimkul atıldı:

- *"Dur hele yiğit, o kadar aceleci olma..."* Dişleri arasından tükürdü. Gene nişan alır gibi bir gözünü yumarak: *"Okul açacağız diye öyle bir bağıryorsun ki, sesin ta köyden duyuluyor. Oysa ne sırtında gocuğun, altında atın ne de ovada sürülmüş bir avuç toprağın var. Kumesinde tavuğun, ahırında hayvanın yok. Böyle nasıl yaşayacaksın hiç düşündün mü? Herhâlde başkalarının hergelelerini çalacaksın... Bizim buralarda hergele de yok, dağdan indirmiyor olanlar da..."*

- *"Ben de yaşayacağım elbet. Aylık alacağım."*

- *"Ha şöyle, onu söyle."* Satimkul, durumdan memnun, atının üstünde doğruldu: *"Şimdi her şey ortada. Sen kendi işini kendin gör yiğit. Aylık alacaksın madem, okut çocukları, öğret. Hazinesinde para çok. Bizim de yakamızı bırak. Kendi derdimiz zaten başımızdan aşkın."* (İlk Öğretmen, s. 17 - 18).

Hikâyenin bu kısmında okul yapmak için köylülerden yardım isteyen Duyuşen'le Satimkul önderliğindeki köylüler arasında geçen konuşmaların bir bölümü yer almaktadır. Köylülerin çocuklarını okutmak için okul ve köprü yapmak isteyen Duyuşen'i hiçbir köylü dikkate almıyor ve ona yardım etmiyor. Köylüler işlerinin başlarından aşkın olduğu bahanesine sığınarak Duyuşen'le iş birliği yapmıyorlar ve çocuklarının eğitimi mevzusuna duyarsız kalıyorlar. Böylesine hayati bir konuya duyarsız kalan Satimkul önderliğindeki köylüler, Duyuşen'e de yardım etmiyorlar.

Köylülerin iş birliği değerinden uzak bu tavır ve davranışları, onların iş birliğinden ve duyarlılıktan ne denli uzak olduklarını göstermesi bakımından da manidardır.

Yukarıda Aytmatov'un eserlerinde iş birliği değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov'un eserlerinde iş birliği değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.17.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde İşbirliği Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	139, 145.	2	3,571
Gün Olur Asra Bedel	26, 35, 35, 53, 66, 66, 82, 101, 115, 118, 128, 182, 196, 286.	14	25
Dişi Kurdun Rüyaları	242, 321.	2	3,571
Kassandra Damgası	-	0	0
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	-	0	0
Elveda Gülsarı	63, 63, 117, 138, 139.	5	8,928
Cemile	10, 12, 13, 33, 40.	5	8,928
Sultanmurat	96, 108, 119, 121, 142, 146, 154, 178, 183, 184, 194.	11	19,642
Toprak Ana	15, 30, 31, 41, 52, 70.	6	10,714
Selvi Boylum Al Yazmalım	46.	1	1,785
Cengiz Han'a Küsen Bulut	-	0	0
İlk Öğretmen	5, 17, 29.	3	5,357
Yıldırım Sesli Manasçı	-	0	0
Yüzyüze	77.	1	1,785
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	120, 124, 131, 133.	4	7,142
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	-	0	0
Gazeteci Dzyuyo	-	0	0

Devam Ediyoruz	218, 219.	2	3,571
Aşım	-	0	0
Sokrat'ı Anma Gecesi	-	0	0
Fuji Yama	-	0	0
Toplam		56	100

Tablo 4.17. incelendiğinde Aytmatov'un eserlerinde iş birliği değerinin en çok işlendiği eserin, 14 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 14) isimli roman olduğu görülmektedir. Onu sırasıyla 11 kez geçiş sıklığıyla *Sultanmurat* (f 11); 6 kez geçiş sıklığıyla *Toprak Ana* (f 6); 5 kez geçiş sıklıklarıyla *Elveda Gülsarı* (f 5) ve *Cemile* (f 5); 4 kez geçiş sıklığıyla *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 4); 3 kez geçiş sıklığıyla *İlk Öğretmen* (f 3); 2 kez geçiş sıklıklarıyla *Beyaz Gemi* (f 2), *Dişi Kurdun Rüyaları* (f 2) ve *Devam Ediyoruz* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 1) ve *Yüzyüze* (f 1) isimli eserler takip etmektedir. *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 0), *Kassandra Damgası* (f 0), *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 0), *Fuji Yama* (f 0), *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 0), *Deve Gözü* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0), *Gazeteci Dzyuyo* (f 0) ve *Aşım* (f 0) isimli eserlerde ise iş birliği değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.18. İyilikseverlik değeri

Türkçe Sözlük'te (2011, s. 1237) iyilik sözcüğü, "Karşılık beklenilmeden yapılan yardım, kayra, lütuf, kerem, ihsan, inayet." olarak tanımlanırken, iyilikseverlik ise, "Hayırseverlik." şeklinde ifade edilmektedir. Toplumsal birlikteliği oluşturmak, geliştirmek veya korumak adına önemli bir yere sahip olan iyilikseverlik değeri, Cengiz Aytmatov'un eserlerinde de birçok yerde ele alınıp işlenmiştir. Bunlardan bazıları aşağıda verilmiştir:

- *Viktor Nikiforoviç sorgu hâkiminden daha birçok bilgiler almış, bunları bana aktarmıştı. Arkadaşım bu konuda konuşmamızdan önce doğrusu ben kendimi iyice hazırlanmış sanıyordum. Uzun zamandan beri, çağdaşlarımızın kalplerine ve kafalarına ulaşabilmek için yeni yollar aramıştım. Kendimi toplumun hizmetine vermek istiyordum. Böyle demekle, bunu bir ilahi takdir gibi görmekle, belki biraz "kendini beğenmiş" oluyordum ama, bu isteğimde samimi idim. Sanırım bunda geçmişimin de etkisi vardı.*

Bazı yazılarımda, genel deyimleri kullanarak da olsa, konuya yaklaşma fırsatını bulmuş, gençler arasında alkolizmin yaygınlaşması meselesine eğilmişim. Batıdaki acı gerçekleri ortaya koyarak uyuşturucunun zararları konusunda da bazı yazılar yazmışım. Ama yazdıklarım hep ikinci elden aldığım bilgilere dayanıyordu. Meseleyi daha somut, daha inandırıcı bir şekilde ele almak, sonunda kendi düşüncelerimi, herkesin bildiği ama birçoklarının da bătıllaşmış bir inançla gizlemeye çalıştığı, gençler ve özellikle yeni yetmeler arasındaki uyuşturucu belasını ciddi olarak ortaya çıkarmak istiyordum. (Dişi Kurdun Rüyaları, s. 60-61)

Romanın başkahramanı Abdias'a ait olan bu ifadelerde Abdias, gençler arasında yaygınlaşan alkolizm ve uyuşturucu hakkında çeşitli araştırmalar yaparak gençleri bu belalardan kurtarmak istemektedir. Bu yolda her türlü belaya ve zor şartlara katlanacak olan Abdias, bu amacından asla vazgeçmeyecektir. Onun tek ve samimi amacı; idarecilerin ve toplumların dikkatini bu konuya çekerek tedbir almalarını ve çözüm üretmelerini sağlamaktır. Abdias'ın hiçbir karşılık beklemeden böylesine fert ve toplum için çalışması onun iyiliksever bir insan olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Aytmatov, burada, Abdias'ın bu davranışlarını, amacını hatta bu uğurda hayatını kaybetmesini anlatarak iyiliksever olmanın ve topluma faydalı işler yapmanın önemine dikkat çekmektedir.

- *Bunları düşünen Robert Bork, aptalca bir politik kavgaya karışmanın ne kadar kolay olduğunu, yakıcı mücadele duygusunun insan ruhunu ne kadar sıkı sardığını aklından geçirdi. Ordok'la karşılaşmayı arzuladı. Ona yaklaşarak gözlerinin içine bakmak ve sesini hiç de yükseltmeden, ama çok etkileyecek bir şekilde ona "Adi aşağılığın tekiymişsin!" demek istedi. Sonra ise herkese Ordok'un aşağılık biri olduğunu, böyle birisini iktidara yaklaştırmamanın çok tehlikeli olacağını, bunun şeytanın iktidara gelmesi ile aynı anlama geleceğini ve en korkuncu, onun şeytan olduğunu hiç kimsenin anlamayacağını haykırmak istedi. Ama sonra Bork kendi düşüncelerinden iğrendi: "Hayır, bu olamaz, olmamalı. Değil devlet başkanı, ne isterse olsun, ama bensiz olsun. Politik mücadele bana göre değil, benim işim insanlara Cassandra işareti hakkında gerçeklerden kaçınarak cesaretsizlik gösterdiklerini, problemi derinleştirdiklerini ve kendi durumlarını biraz daha kötüleştirdiklerini anlatmak. Gerçeğin korkunç olduğuna, ama ona göz kapamak değil, çare yolları aramak gerektiğine insanları nasıl inandırabilirim acaba? (Kassandra Damgası, s. 148)*

Romanın başkahramanlarından biri olan Robert Bork'un Cassandra işaretleriyle ilgili olarak başkan adayını Ordok tarafından hedef tahtasına konulmasının ve Bork'un ise Ordok ile politik çatışmalara girmek yerine insanları doğru yola iletmek için, kendilerini bekleyen tehlike hakkında uyararak için çabaladığının anlatıldığı yukarıdaki bölümde, Robert Bork'un iyiliksever kimliği üzerinde durulmaktadır. Burada Bork, tüm toplumun nefreti ve öfkesi kendi üzerine yönelmiş olmasına rağmen gerçekleri söylemekten ve insanları Cassandra işaretleri hakkında mantıklı bir tutuma davet etmekten geri kalmamaktadır. Tüm tehlikelere ve sonunda hayatını kaybetmesine rağmen Robert Bork, insanlar için iyilik isteyen ve bunun için çabalayan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum da onun iyiliksever birisi olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

- *Sürülmüş tarlaların pulluk izinden gidiyorlardı. En önde Sultanmurat, onun iki yüz metre kadar gerisinden Anatay, beş yüz metre kadar gerisinden de Erkinbek geliyordu. Bugün tarlada yalnızdılar: Üç genç çiftçi ve karşularında koca dağlar! Üç genç çiftçi ve gerilerinde büyük bozkır! Başkan Tinaliev ilk gün kalmış ve sonra çok işi olduğu için çocukların başına ihtiyar Çekiş'i bırakarak gitmişti. Ama bugün Çekiş de dönmüştü köye. Ergeş ve Kubatkul takımlarını getirecekti Aksay'a. Böylece, gelişlerinin üçüncü günü üç çocuk kendi başlarına kalmışlardı: Pulluklarla, atlarla ve insanların karınlarını doyuracak ürünü almak için bir daha, bir daha sürüp ekecekleri Aksay bozkırıyla. (Sultanmurat, s. 180)*

Hikâyede komando ekibinin Aksay bozkırına gelişinin anlatıldığı yukarıdaki bölümde çocukların tüm bu zorluklara, savaş döneminde insanların karınlarını doyurmak için katlandıkları belirtilerek çocuklardaki iyilikseverlik değeri vurgulanmak istenilmektedir. İnsanlara ve topluma faydalı bir şeyler yapmak için okullarını bırakan çocuklar, iyiliksever olma değerinin nefes bulmuş güzel bir örneğini oluşturmaktadırlar. Böylelikle Aytmatov; çocuk, genç, yaşlı, erkek, kadın demeden tüm insanların öncelikli amacının insanlığa faydalı işler yapmak olması gerektiğinin mesajını vermektedir.

- *Birbirine bağlı iki araba yola düzüldü. İlk işler iyi gidiyordu. Ama Dolon'dan geçince yol tepelere tırmanıyordu. Dayan, diyordum motora, dayan, sende olan bütün güçten faydalanacağım. Eskiden de dikkatimi çekmişti. Dolon yokuşu ne kadar da dik olsa motorda bir yedek kuvvet kalıyordu. Daima dikkatli davranıyorlardı*

kamyonlarımızı yükletirken. Elbet o anda bunları düşünmüyordum. İçimde ihtiraslı bir arzu vardı. Ne pahasına olursa olsun amacıma ulaşmak, insanlara yardımda bulunmak ve kamyonu yerine ulaştırmaktı. (Selvi Boylum Al Yazmalım, s. 45)

Hikâyede İlyas'ın yolda kalan Baytemir ve arkadaşına yardım etmesinin anlatıldığı bölümden alıntılanan yukarıdaki paragrafta, İlyas, her türlü zorluğu göze alarak Baytemir ve arkadaşına yardım etmek ve onları oradan kurtarmak istemektedir. Baytemir'i ve arkadaşını dağ başında bırakmak istemeyen İlyas, onların kamyonunu kendi kamyonuyla çekmek gibi riskli bir işe girişerek ve onları orada çaresiz bırakmamaktadır. İlyas'ın bu davranışı onun iyiliksever bir insan olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

- - *İnanmıştım, umut bağlamıştım ona. İnanılacak, umut bağlanacak adam mıydı o! Nesine inanmış, nesine güvenmiştim onun? diye öyle bir inledi, öyle bağırdı ki, bozkır bile yankı yankı inledi bu acılarla. Hiçkırıklar arasında devam etti: “Çalışkan bir işçi diye düşündüm, zamanla yatıştır, durulur, içindeki kötülükler gider sandım. İyilikle, sevgiyle yüreğini yumuşatmaya, hırçınlığını gidermeye çalıştım. Nerde onda o ruh! O anlayış! At da çok çalışır, ama insan her şeyden önce bir insan olmalıdır. Ancak o zaman yaptığı işten mutluluk duyar, ancak o zaman yaptıklarının bir anlamı olur. Oysa Abakir bunu hiç anlamadı. Geldiği gibi çekip gitti. Ah, ah! Benim için ne utanç verici, ne alçaltıcı bir durum bu!...” (Deve Gözü, s. 116)*

Hikâyede Abakir'in Kalipa'yı bırakarak kaçtığı anlatıldığı bölümden alıntılanan yukarıdaki paragrafta, Kalipa'nın iyiliksever yönü vurgulanmak istenmiştir. Burada bir yandan Kalipa ve iyilikseverliği anlatılırken bir yandan da Abakir ve kötü oluşu anlatılarak iyiliksever olma değerine göndermede bulunmaktadır. Kalipa'nın Abakir'i iyilikle, sevgiyle yumuşatmaya çalışması Kalipa'nın iyiliksever olma değerine sahip birisi olduğunu gösterirken, Abakir'in tüm bunlara kayıtsız kalarak kötü bir insan olmayı tercih etmesi de onun iyilikseverlik değerinden uzak bir karakter olduğunu göstermektedir. Böylelikle Aytmatov, burada, insan olmaya dikkat çekerken, insan olmanın en temel şartının da iyiliksever olmaktan geçtiğinin mesajını vermektedir.

Yukarıda Aytmatov'un eserlerinde iyilikseverlik değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov'un eserlerinde iyilikseverlik

değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.18.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde İyilikseverlik Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	15, 16, 17, 40, 59, 67, 71, 72, 86, 87, 93, 140.	12	8,275
Gün Olur Asra Bedel	64, 66, 118, 137, 259, 279, 286, 306, 369, 377.	10	6,896
Dişi Kurdun Rüyaları	40, 55, 60, 60, 83, 93, 108, 108, 111, 112, 120, 122, 130, 133, 135, 138, 139, 151, 153, 159, 194, 214, 221, 242, 243, 244, 245, 264, 354, 355.	30	20,689
Kassandra Damgası	32, 34, 35, 37, 43, 57, 59, 60, 66, 82, 96, 97, 129, 130, 145, 148, 159, 159, 162, 165, 167, 176, 177, 199, 203, 204, 205, 207, 208, 217, 235, 236, 241, 242, 243, 245, 249, 249, 261.	39	26,896
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	17, 43, 95, 96, 129, 136, 138, 156, 158, 160, 172, 173.	12	8,275
Elveda Gülsarı	93, 108, 124, 163, 201, 208.	6	4,137
Cemile	11.	1	0,689
Sultanmurat	172, 180, 203.	3	2,068
Toprak Ana	67, 68, 76, 83, 92.	5	3,448
Selvi Boylum Al Yazmalım	36, 45, 56, 112, 126.	5	3,448
Cengiz Han'a Küsen Bulut	-	0	0
İlk Öğretmen	14, 21, 38.	3	2,068
Yıldırım Sesli Manasçı	18.	1	0,689
Yüzyüze	-	0	0
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	100.	1	0,689
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	53.	1	0,689
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	84, 99, 105, 116.	4	2,758
Gazeteci Dzyuyo	208, 209, 210.	3	2,068
Devam Ediyoruz	-	0	0
Aşım	228.	1	0,689
Sokrat'ı Anma Gecesi	14, 35.	2	1,379

Fuji Yama	178, 199, 204, 205, 205, 207.	6	4,137
Toplam		145	100

Tablo 4.18. incelendiğinde Aytmatov'un eserlerinde iyilikseverlik değerinin en çok işlendiği eserin, 39 kez geçiş sıklığıyla *Kassandra Damgası* (f 39) isimli roman olduğu görülmektedir. Onu sırasıyla 30 kez geçiş sıklığıyla *Dişi Kurdun Rüyalari* (f 30); 12 kez geçiş sıklıklarıyla *Beyaz Gemi* (f 12) ve *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 12); 10 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 10); 6 kez geçiş sıklıklarıyla *Elveda Gülsarı* (f 6) ve *Fuji Yama* (f 6); 5 kez geçiş sıklıklarıyla *Toprak Ana* (f 5) ve *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 5); 4 kez geçiş sıklığıyla *Deve Gözü* (f 4); 3 kez geçiş sıklıklarıyla *Sultanmurat* (f 3), *İlk Öğretmen* (f 3) ve *Gazeteci Dzyuyo* (f 3); 2 kez geçiş sıklığıyla *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Cemile* (f 1), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 1), *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 1), *Beyaz Yağmur* (f 1), *Aşım* (f 1) isimli eserler takip etmektedir. *Yüzyüze* (f 0), *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0) ve *Devam Ediyoruz* (f 0) isimli eserlerde ise iyilikseverlik değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanmamıştır.

4.1.19. Merhamet / merhametli olma değeri

Bir insanın sahip olabileceği en güzel değerlerden biri olarak kabul edilen merhamet, *Türkçe Sözlük*'te (2011, s. 1657) "Bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma." şeklinde tanımlanmaktadır. Bir canlının yaşadığı veya maruz kaldığı kötü bir durum neticesinde içimizde uyanan acıma, üzüntü, o canlının çektiği sıkıntıların dinmesini isteme gibi duyguların tamamı olarak da ifade edilebilen merhamet, insanın doğasında var olan bir değerdir. Zaten bir merhamet dini olan İslam da insanlara sürekli, merhametli olmayı nasihat etmiştir.

Aytmatov'un eserlerinde önemle işlenen değerlerden birisi de merhamet değeridir. Aytmatov, eserlerinin birçok yerinde merhamet değerine göndermede bulunurken, bunu bazen doğrudan merhameti ve merhametli olmayı işleyerek yapmış, bazen de tam tersi bir portre çizerek merhametsizlik ve zalimlik üzerinden yola çıkarak merhamet değerini işlemeyi tercih etmiştir. Bunlardan bazıları aşağıda dikkatlere sunulmuştur:

- *Satıcıyı uğurlamak için bir süre peşinden koşmayı düşünüyordu. O arada tembel, kılı köpeği Baltek'i çağırmıştı yanına. Orozkul hep öldürmek isterdi o köpeği. Ne gereği vardı bu işe yaramaz köpeği beslemenin? Dedesi ise yalvar-yakar, şimdilik ona dokunmamasını isterdi: "Bir çoban köpeği bulur bulmaz Baltek'i bir yere götürüp bırakırız." derdi. (Beyaz Gemi, s. 15)*

Romanda kötü karakter olarak karşımıza çıkan Orozkul merhametsiz bir insan olarak tanıtılmıştır. Orozkul hem çevresindeki insanlara hem de diğer canlılara karşı merhamet değerinden yoksun bir insan olarak karşımıza çıkmaktadır romanda. Yukarıdaki paragrafta da Orozkul'un köpeği öldürmek istemesi, onun merhamet değerinden yoksun birisi olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Orozkul'un aksine Mümin Dede ise, merhametli ve etrafındaki canlılara saygılı bir insan profilinde karşımıza çıkmaktadır. Mümin Dede, Orozkul'un köpeği öldürmesini yalvar-yakar engellemektedir. Onun bu davranışı Mümin Dede'nin merhametli kişiliğinin nişanesidir.

Burada Aytmatov, Orozkul gibi merhametsiz birisi ile Mümin Dede gibi merhametli birisini aynı yerde anlatarak merhamet değerine vurgu yapmakta ve merhametli olmanın insan olmanın bir gereği olduğunu mesajını vermektedir.

- *Daha önce hissettiği ve karısının ağzından da duyacağı şey önemliydi ama o anda onu şaşırtan başka bir şey oldu. Karısının yaşlandığını, artık kocadıklarını evvelce de fark etmişti. Ne var ki bu defa karısının biraz hızlı yürümekten nefesinin tıkanıp, göğsünden hırıltılar çıktığını, soluk aldıkça zayıf omuzlarının inip inip kalktığını görünce, pek üzüldü, yüreği parçalandı. Beyaz duvarlı kulübenin güçlü elektrik ışığında karısı Ukubala'nın morarmış yüzündeki derin kırışıklıklar pek belirgin görünüyordu (oysa, onun buğday renkli yüzü ne kadar düzgün, ne kadar lekesizdi.. gözleri de her zaman ıslık ıslık). Dişsiz ağzı da dikkatini çekti. Bu durum, kocamış bir kadının dişsiz kalmaması gerektiğini gösteriyordu (onu çoktan istasyona götürüp "metal" denilen dişlerden taktırması gerekirdi: Artık genç, yaşlı herkes metal diş taktırıyordu). Onun, başından kaymış yazmasının altından çıkarak yüzüne dağılan apak olmuş saçları da yüreğini yaraladı. Karısının böyle yaşlanmasında sanki suç onunmuş gibi, "Vah çileli karım, nasıl da ihtiyarlattım seni!" diye geçirdi aklından. Yedigey, karısına büyük şükran, minnettarlık duygusuyla susuyordu. Her şey için minnettardı*

ona: Birlikte geçirdikleri uzun yıllar için, kocasına duyduğu bağlılık ve saygıdan dolayı gece yarısı istasyonun en uzak noktasına kadar uzun bir yol yürüyerek Kazangap'ın ölüm haberini getirdiği için... Çünkü Ukubala, uzak yakın hiçbir akrabalığı olmasa da, herkes tarafından terkedilmiş bu zavallı ihtiyarın ölümüyle yalnız onun içten ilgileneceğini bilirdi. (Gün Olur Asra Bedel, s. 11-12)

Romanın yukarıdaki bölümünde Yedigey'in karısı Ukubala'nın yaşlanmasından dolayı duyduğu derin üzüntü anlatılmaktadır. Ukubala'nın yaşlanması, Yedigey'in yüreğini parçalamakta ve Yedigey bu konuda kendini suçlu hissetmektedir. Bu durum Yedigey'in eşine karşı ne kadar merhametli birisi olduğunu göstermesi bakımından manidardır. Ayrıca Yedigey'in arkadaşı Kazangap'ın cenazesıyla yürekten ilgilenebilecek tek kişi olması ve terkedilmiş bir ihtiyar olan Kazangap'a hak ettiği şekilde bir cenaze töreni düzenlemek için çabalaması, yine ondaki merhamet değerinin bir nişanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle Aytmatov, burada, insanın çevresindekilere karşı merhamet nazarıyla yaklaşması gerektiğini vurgulamak istemiştir.

- *Tanabay kamçının sapı ile arabayı karıştırarak dipteki boş çuvalı çıkardı. O çuvala gelinine patates götürmüştü. Çuvalın içindeki küçük bir çıkını aldı. Karısı yolda yemesi için pişi koymuştu o çıkına. Ama Tanabay onu yemeyi unutmuştu. Pişinin yarısını kendisine ayırdı, öbür yarısını da ufalayıp atın ağzına tuttu. Gülsarı pişinin kokusunu derin derin içine çekti ama ağzına alıp yiyemedi. O zaman Tanabay kırıntıları kendi eliyle soktu hayvanın ağzına. Gülsarı biraz durduktan sonra ağzındaki kırıntıları çiğnemeye başladı.*

- *Hadi yavrum, ye Gülsarım, biraz gayret edersek, bir durup bir giderek eve varırız değil mi? Bir vardık mı, korkulacak bir şey kalmaz. Bizim baybişe ile ben seni yine iyileştiririz.*

Tanabay'ın titreyen eline atın salyası aktı. Salya sıcaktı ve bu Tanabay'ı sevindirdi. Bundan sonra atı yularından tutup yürüttü.

- *Hadi Gülsarım, yürü. Durmak işimize gelmez, gayret et yavrum, yürü!*
(Elveda Gülsarı, s. 18)

Yukarıdaki paragrafta Tanabay'ın ölmek üzere olan ata karşı davranışları anlatılmıştır. Tanabay'ın, Gülsarı'ya kendi eliyle pişi yedirmesi, onunla güzel sözler kullanarak konuşması ve atı eve götürerek iyileştirmek istemesi; Tanabay'daki

merhamet değerinin göstergeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanabay'ın ölmek üzere olan ihtiyar dostuna gösterdiği vefa ve merhamet değeri, romanda merhamet değerinin vurgulandığı yerlerden birisidir.

- *Kasım, zavallı oğlum, insanüstü bir çaba ile bütün bu işleri tek başına bitirecekti sanki. Oysa günler çabuk çabuk geçiyor ve işler bitmiyordu. Ama o, çılginlar gibiydi, kendinden geçmişti. Biçerdöverini durup dinlenmeden çalıştırıyor, çalıştırıyordu. Gece demeden, gündüz demeden bir tarlayı bitirip öbürüne geçerek, iz yanında iz bırakıp biçerek, boğucu sıcak ve toz altında, bir uçtan bir uca gidiyor, geliyor... gidiyor, geliyordu. O günlerde biçerdöverin kumanda kollarını hiç bırakmadı. Gün boyu biçerdöverin platformunda, boğucu, kavurucu rüzgâr altında ayakta duruyor, atmaca bakışını ufukta kızıl şafaktan ayırmıyordu. O kızılığın ardında da biçilmeyi bekleyen buğday tarlaları vardı. Oğlumun saçı sakalına karışmış, avurtları çökmüş, güneşten iyice yanmış yüzüne bakarken yüreğim kan ağlıyordu. Kafesinden çıkacaktı sanki yüreğim. “Çalışmaktan ölecek yavrurum, kızgın güneşin altında yıkılıp kalacak!” diyordum kendi kendime. Yine de ona biraz dinlenmesini söyleyemiyordum. Bakışlarındaki öfkeden çok iyi anlıyordum ki sonuna kadar dayanacak, işinin başından son dakikaya kadar hiç ayrılmayacaktı.” (Toprak Ana, s. 37-38)*

Romanda Kasım'ın savaşa çağrılmadan önce tüm tarlaları sürmek için çabalamasının anlatıldığı bölümden alıntılanan yukarıdaki paragrafta, bir annenin oğluna olan merhametini görmekteyiz. Burada Tolgonay'ın oğlu Kasım'ın kızgın güneş altında ve toz toprak içinde ölesiye çalışmasından, saçını ve sakalının birbirine karışmasından, avurtlarının çökmesinden duyduğu endişe anlatılmıştır. Tüm bunlardan dolayı yüreği parçalanan Tolgonay, oğluna karşı merhamet nazarıyla bakmakta ve onun için endişelenip korkmaktadır. Böylelikle Aytmatov, burada, bir anne merhameti tasvir ederek merhamet değerine dikkat çekmektedir.

- *Bundan sonra yine sırtüstü, yüzü yine o korkunç elektrik ışığına dönük olarak yatardı. Gözkapaklarını kan çanağına dönmüş gözlerine indirir, kamaşan gözleri hiçbir şeyi göremez, bir mezar çukurundaymış gibi güçlükle nefes alır, beyni çalışmaz olurdu. ne uykusuzluk, ne dayak, ille de bu keskin ve burgu gibi delen ışık! Hiçbir gözetici, hiçbir sorgu yargıcı bundan daha büyük işkence yapamazdı ona.*

Gözeteciler nöbet değiştiriyor, başka başka gözeteciler geliyordu ama bunların hepsi aynı ölçüde acımasız idi. İçlerinden hiçbiri, bir kerecik olsun, tutuklunun yüzünü duvara dönmesine, gözlerini o ışıktan korumasına izin vermiyordu. Aksine, ona bağırıp çağırmak, en ağır küfürleri kusmak için duvara dönmesini fırsat biliyor, bunu bekliyorlardı. Umutsuzluk ve acılar içinde kıvransa da bazen kendi kendine sormadan edemiyordu: “Niçin böyle davranır bunlar? Görünüşe bakılırsa onlar da insan! İnsan insana nasıl bu kadar acımasız olur, bu kadar nefret duyar? Oysa onların hiçbirine en küçük kötülük yapmış değilim. Ne ben onları tanıyorum ne onlar beni. Ama yine de bana kin besliyor ve alınacak öçleri varmış gibi üzerime çullanıp pestilimi çıkarıyorlar! Niçin? Niçin? Nasıl böyle davranabiliyor, nasıl bu derece acımasız olabiliyorlar? Niçin işkence ediyorlar bana?” (Cengiz Han’a Küsen Bulut, s. 8-9)

Romanda sordu yargıcı Tansıkbayev’in Abutalip’e yaptığı işkencelerin anlatıldığı bölümden alıntılanan yukarıdaki paragrafta Abutalip’e işkence yapanların merhamet değerinden ne kadar yoksun olduklarını göstermektedir. Abutalip’i hiç tanımamalarına, Abutalip’in onlara bir kötülüğü dokunmamış olmasına rağmen, onların, işkencede sınır tanımamaları ve Abutalip’e çok sert davranmaları; bu insanların merhamet değerinden uzak kişiler olduklarını göstermeleri bakımından önemlidir. Burada Aytmatov, merhametsiz olmalarıyla ön plana çıkan bu insanları anlatarak merhametli olma değerine vurgu yapmak istemiştir.

Yukarıda Aytmatov’un eserlerinde merhamet / merhametli olma değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov’un eserlerinde merhamet / merhametli olma değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir: Tablo 4.19.

Cengiz Aytmatov’un Eserlerinde Merhamet / Merhametli Olma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	15, 40, 41, 49, 49, 50, 59, 69, 70, 71, 73, 77, 78, 86, 87, 88, 93, 96, 96, 98, 127, 131, 134, 134, 135, 140, 140.	27	15,254
Gün Olur Asra Bedel	11, 13, 74, 80, 82, 84, 86, 125, 125, 132, 137, 138, 143, 144, 145, 150, 157, 158, 159, 162, 162, 164, 165, 174, 240, 245, 251, 252, 279, 321, 344, 361, 367.	33	18,644

Dişi Kurdun Rüyaları	44, 78, 93, 95, 125, 154, 173, 212, 234, 234, 242, 254, 257, 258, 259, 262, 352.	17	9,604
Kassandra Damgası	142, 160, 161, 161, 193, 223, 223, 224.	8	4,519
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	87, 199.	2	1,129
Elveda Gülsarı	18, 22, 38, 42, 81, 93, 93, 108, 129, 143, 163, 194, 208.	13	7,344
Cemile	37, 40, 41, 41.	4	2,259
Sultanmurat	99, 130, 146, 149, 153, 176, 183, 186, 195, 203.	10	5,649
Toprak Ana	38, 40, 43, 61, 63, 67, 67, 68, 78, 78, 90, 118.	12	6,779
Selvi Boylum Al Yazmalım	76, 118, 120, 121.	4	2,259
Cengiz Han'a Küsen Bulut	9, 18, 57, 64, 64, 69, 69, 75.	8	4,519
İlk Öğretmen	22, 47, 58, 58.	4	2,259
Yıldırım Sesli Manasçı	22.	1	0,564
Yüzyüze	49, 50, 52, 54, 60, 65, 73, 74, 75, 75, 76, 77, 81.	13	7,344
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	108, 158, 175.	3	1,694
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	79, 116.	2	1,129
Gazeteci Dzyuyo	206, 208, 209, 210.	4	2,259
Devam Ediyoruz	215, 216, 217, 218.	4	2,259
Aşım	224.	1	0,564
Sokrat'ı Anma Gecesi	38, 48, 51, 54, 54, 58.	6	3,389
Fuji Yama	181.	1	0,564
Toplam		177	100

Tablo 4.19.'a göre Aytmatov'un eserlerinde merhamet / merhametli olma değerinin en çok işlendiği eser, 33 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 33) isimli romandır. Onu sırasıyla 27 kez geçiş sıklığıyla *Beyaz Gemi* (f 27); 17 kez geçiş sıklığıyla *Dişi Kurdun Rüyaları* (f 17); 13 kez geçiş sıklıklarıyla *Elveda Gülsarı* (f 13) ve *Yüzyüze* (f 13); 12 kez geçiş sıklığıyla *Toprak Ana* (f 12); 10 kez geçiş sıklığıyla *Sultanmurat* (f 10); 8 kez geçiş sıklıklarıyla *Kassandra Damgası* (f 8) ve *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 8); 6 kez geçiş sıklığıyla *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 6); 4 kez geçiş sıklıklarıyla *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 4), *Cemile* (f 4), *İlk Öğretmen* (f 4), *Gazeteci*

Dzyuyo (f 4) ve *Devam Ediyoruz* (f 4); 3 kez geçiş sıklığıyla *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 3); 2 kez geçiş sıklıklarıyla *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 2) ve *Deve Gözü* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Fuji Yama* (f 1), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 1) ve *Aşım* (f 1) isimli eserler takip etmektedir. *Beyaz Yağmur* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), ve *Oğulla Buluşma* (f 0) isimli eserlerde ise merhamet / merhametli olma değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanmamıştır.

4.1.20. Misafirperverlik değeri

Misafir sözcüğü, *Türkçe Sözlük*'te (2011, s. 1689) “Konuk.” olarak tanımlanırken misafirperverlik ise, “Konukseverlik.” şeklinde anlamlandırılmıştır. İnsanların birbirlerinden kopuk bir şekilde yalnız başlarına yaşamaya mahkûm edildikleri günümüz dünyasında, misafirperverlik gibi değerler, insanların birbirleriyle kaynaşması ve birbirlerini sevmesi için uygun ortamlar oluştururlar.

Misafirperverlik değeri, Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir ve Türkler misafirperverlikleriyle dünyada ün yapmışlardır. Kültürümüze göre misafir eve girdiği andan itibaren o evin en değerli ve en saygın kişisi hâline gelir. Yine Türk kültürüne göre; misafiri iyi ağırlamak, hizmette kusur etmemek, gönlünü hoş tutmak gibi eylemler, ev sahibinin asli vazifeleri arasındadır. Toplumda geniş kitlelere yayılmış ve benimsenmiş, “Misafir on kısımetle gelir, birini yer, dokuzunu bırakır.” ve “Misafir bereketi ile gelir.” gibi atasözleri; misafirperverlik değerinin Türk toplumunun genlerine işlenmiş bir değer olduğunu göstermesi bakımından manidardır.

Türk edebiyatının dünyaya sunmuş olduğu nadide hazinelerden biri olan Cengiz Aytmatov'da da misafirperverlik değeri, önemle vurgulanmış ve Aytmatov'un eserlerindeki yerini almıştır. Aşağıda bununla ilgili bazı örnekler verilmiştir:

- *YUSUF TATAYEVİÇ: Size ne denli teşekkür etsek azdır, Ayşe Abla. Nice iyi insan yetiştirdiniz. Anne olarak, öğretmen olarak övünebilirsiniz. İşte aramızda bulunan İsabek Mergenov'u ele alalım. Onu ülkede tanımayan var mı? Bizim Mehmet cumhuriyetimizin en değerli öğretmenlerinden biridir. Yeri gelmişken söyleyeyim, kendisinin artık başkentte bir okula gitmesi gerekiyor. Sonra, baş tarım uzmanımız, işinin ustası Dosbergen, bakın bizi Fuji-Yama'da nasıl ağırlıyor!*

DOSBERGEN: Bizler için büyük bir zevk bu... (Fuji-Yama, s. 205)

Eserde eski arkadaşlarını kendi sorumlu olduğu bölge içerisinde Fuji-Yama adını verdikleri bir dağda misafir eden Dosbergen'in misafirperverliğinin anlatıldığı yukarıdaki bölümde, Dosbergen'in arkadaşları onun misafirperverliğinden memnun olduklarını belirtmektedirler. Dosbergen ise, onları misafir etmenin kendisi ve eşi için bir şeref olduğunu belirtmektedir. Tüm bunlar Dosbergen'in ve eşinin ne kadar misafirperver insanlar olduğunu göstermesi bakımından manidardır. Yazar, eserde, misafirperver bir ev sahibi profili oluşturarak misafirperverlik değerine vurgu yapmaktadır.

- *TALAP: Tamamıyla haklısınız. Şimdi sizi bir dostumuzla tanıştıracayım: Adı Mindövlet. Adı kendisine yakışıyor, kendisi de adına. Kazakistan'ın en akıllı, en becerikli, doğuştan şanslı iş adamıdır. Bişkek'i söylemiyorum, Almatı'da dört sanayi kuruluşu, yedi fabrikası, beş restoranı var. Yakın bir zamanda, Amerika'da, New York'un merkezinde büyük bir mağaza aldı. Mindövlet, aynı zamanda, yanında duran Aysulu'nun kocasıdır. Neyse... hepimizin kardeşi, can ciğeridir. Dostumuz bizi bu yakınlarda bulunan restoranlardan birine davet ediyor. Çok misafirperver bir insandır. Bakın, hatta şu anda telefonla siparişleri veriyor. (Sokrat'ı Anma Gecesi, s. 15)*

Eserde Talap'ın Mindövlet'i diğer arkadaşlarına anlattığı bölümden alıntılanan yukarıdaki tiratta, Talap, Mindövlet'in misafirperver bir insan olduğunu belirtmektedir. Burada Aytmatov, misafirperver olma özelliği, eserde, Talap tarafından dile getirilen Mindövlet sayesinde, misafirperverlik değerine göndermede bulunmaktadır.

- *Baytemir ıslak bir havluyla yüzümdeki kanları sildikten sonra tentürdiyot sürdü. Canım yanmıştı.*

- *Sık dişini, delikanlı! dedi. Aslında böyle bir şey yaptığın için canını iyice yakmak gerek ama şurada konuğumsun ...*

Sesinde şakacı bir sertlik vardı.

- *Eh, oldu işte. Çok sürmez, kapanır yaraların. Asel, bize çay yapar mısın!*

- *Hemen şimdi!*

Baytemir yerdeki kilimin üstüne pamuklu bir yorgan serdi, yastık koydu.

- *Gel, şuraya otur da dinlen biraz, dedi bana.*

- Sağal, istemem.

- Hadi, otur, otur! Sıkılma canım! (Selvi Boylum Al Yazmalım, s. 95).

Burada Baytemir'in ne kadar misafirperver bir karakter olduğuna dair izler görmekteyiz. Baytemir, evine getirdiği misafiri İlyas'ın rahatı için her türlü hizmet ve ikramı yapmakta tereddüt etmemekte onun kendini evinde gibi hissetmesi için elinden geleni yapmaktadır. Böylelikle yazar, Baytemir'in bu davranışlarını ön plana çıkararak onun misafirperver bir kişi oluşuna ve misafirperverlik değerine vurgu yapmaktadır.

- *Altınay Süleymanovna, köye tören başlarken geldi. Köylüler, arabasını pencereden görür görmez fırladılar. Tanıyan, tanımayan, genç, yaşlı herkes elini sıkmak istiyordu. Böylesine bir karşılama beklemiyordu herhâlde. Biraz heyecanlandı gibi geldi bana. Ellerini göğsüne koymuş, sevgiyle eğiliyor, herkesi selamlıyor, güçlükle yol açıp sahneye kurulmuş masaya doğru yürüyordu. Altınay Süleymanovna, hayatında pek çok törene katılmış, her zaman böyle gösterilerle karşılanmıştır ama burada, bu sıradan köy okulunda, köylülerinin karşılaması pek duygulandırdı onu. Gözleri yaşarmıştı. Törenden sonra, kızıl boyun bağlı izciler değerli konuğun da boynuna bir boyun bağı taktılar. Çiçek verdiler ve onun adına yeni okulun onur defterini açtılar, öğrenciler güzel bir konser verdi. Okul müdürü, konukları, öğretmenleri ve kolhoz yöneticilerini evine davet etti. Altınay Süleymanovna'ya gösterilen saygı ve sevgi burada da sürüyordu. Halılarla süslü bir yerde oturtular onu. Onu memnun etmeye, sevgilerini göstermeye çalışıyorlardı. Coşkun bir hava vardı. Kadehler kaldırılıyor, dileklerde bulunuluyordu. (İlk Öğretmen, s. 10 - 11).*

Bu pasajda Altınay Süleymanovna'nın okulun açılışı için köye geldiği zaman, köylülerin ve okul personelinin onu memnun etmek için her türlü hizmet ve saygıda buldukları anlatılıyor. Bu paragraf, misafirperverlik değerinin güzel bir örneklendirilmesinin yapıldığı, köylülerin ve okul personelinin misafirperverliklerinin anlatıldığı bir bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır.

- *Oysa bir gazeteci olarak onların aktüel konulardaki fikirlerini dinlemeyi çok isterdi. Çünkü bunlar gibi özel kişilerin dünyaya bakış açıları da çok özel olmalıydı. Fakat pek çok beşerî problem, sosyal ve politik düşüncelere rağmen gelişmekteydi. Örneğin, ekolojik problemler. Bazen onlar çok yerel gözükebilirdi. Bir yerlerde olmuş da, bu bizi ilgilendirmez, etkilemez vs. Ama dünyanın herhangi bir noktasında olanlar,*

sonuçta bütün yeryüzünü etkilemekteydi. Arsen bu yüzden misafirlerle pek çok konuda sohbet etmek istiyordu. Lakin Bektur amcanın “Bizim işimizde önemli olan misafirperverliktir. Bu ise etiket ve nezaket demek.” sözleri onu engelliyordu. Terbiye sınırları aşılmayacaktı. Misafir kendini huzurlu ve rahat hissetmeliydi. (Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman, s. 177)

Yukarıdaki paragrafta pars avı için gelen Arap misafirleri iyi ağırlama konusunda Bektur amcanın söylemiş olduğu sözler romanda misafirperverlik değerine vurgu yapılan yerlerden birisidir. Bektur amcanın “Bizim işimizde önemli olan misafirperverliktir.” sözü ile Arsen Samançin’in “Misafir kendini huzurlu ve rahat hissetmeliydi.” sözü, Kırgız toplumundaki misafirperverlik anlayışını yansıtmaları bakımından manidardır. Böylelikle yazar, burada, misafirperverlik değerine vurgu yapmaktadır.

Yukarıda Aytmatov’un eserlerinde misafirperverlik değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov’un eserlerinde misafirperverlik değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.20.

Cengiz Aytmatov’un Eserlerinde Misafirperverlik Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	19, 42, 44, 64, 106, 122, 139.	7	16,666
Gün Olur Asra Bedel	42, 42, 206, 206, 207, 300, 301, 302, 370, 372.	10	23,809
Dişi Kurdun Rüyalari	210, 314.	2	4,761
Kassandra Damgası	-	0	0
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	167, 171, 177, 187.	4	9,523
Elveda Gülsarı	80, 81, 86.	3	7,142
Cemile	-	0	0
Sultanmurat	-	0	0
Toprak Ana	-	0	0
Selvi Boylum Al Yazmalım	31, 95, 110, 111.	4	9,523
Cengiz Han’a Küsen Bulut	-	0	0

İlk Öğretmen	10, 23, 34.	3	7,142
Yıldırım Sesli Manasçı	-	0	0
Yüzyüze	-	0	0
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	-	0	0
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	-	0	0
Gazeteci Dzyuyo	-	0	0
Devam Ediyoruz	-	0	0
Aşım	-	0	0
Sokrat'ı Anma Gecesi	15, 72, 87.	3	7,142
Fuji Yama	193, 200, 205, 206, 216, 226.	6	14,285
Toplam		42	100

Tablo 4.20.'ye göre Aytmatov'un eserlerinde misafirperverlik değerinin en çok işlendiği eser, 10 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 10) isimli romandır. Onu sırasıyla 7 kez geçiş sıklığıyla *Beyaz Gemi* (f 7); 6 kez geçiş sıklığıyla *Fuji Yama* (f 6); 4 kez geçiş sıklıklarıyla *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 4) ve *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 4); 3 kez geçiş sıklıklarıyla *Elveda Gülsarı* (f 3), *İlk Öğretmen* (f 3) ve *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 3); 2 kez geçiş sıklığıyla *Dişi Kurdun Rüyalari* (f 2) isimli eserler takip etmektedir. *Toprak Ana* (f 0), *Sultanmurat* (f 0), *Kassandra Damgası* (f 0), *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 0), *Cemile* (f 0), *Yüzyüze* (f 0), *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 0), *Deve Gözü* (f 0), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0), *Gazeteci Dzyuyo* (f 0), *Devam Ediyoruz* (f 0) ve *Aşım* (f 0) isimli eserlerde ise misafirperverlik değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.21. Özgürlük / bağımsız olma değeri

Tarihin en eski dönemlerinden günümüze kadar insanlığın uğruna çok fazla fedakârlıkta bulunduğu ve bedel ödediği bir değer olan özgürlük / bağımsız olma değeri, hâlâ üzerinde derin tartışmaların yapıldığı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. *Türkçe Sözlük*'te (2011, s. 1869) özgürlük sözcüğü, "1. Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama

durumu, serbestî. 2. Her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu, hürriyet.” şeklinde tanımlanmaktadır. Bağımsız sözcüğü ise, “Davranışlarını, tutumunu, girişimlerini herhangi bir gücün etkisinde kalmadan düzenleyebilen, özgür, hür.” (TDK, 2011, s. 226) olarak tanımlanırken bağımsızlık sözcüğü ise “Bağımsız olma durumu, istiklal.” (TDK, 2011, s. 227) şeklinde ifade edilmiştir.

Özgürlük değeri aslında iki boyutlu bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Birinci boyutu kişinin kimsenin etkisi altında kalmadan kendi kararlarını verebilmesi anlamındaki bireysel özgürlük oluşturur. İkinci boyutu ise millî ya da toplumsal özgürlük, bağımsızlık; istiklal oluşturmaktadır.

Özgürlük / bağımsız olma değeri ile ilgili bir şeyler söylenirken Türkleri zikretmeden geçmek yiğidin hakkını yemek olacaktır. Nitekim Türkler; tarih boyunca özgürlükleri için savaştan savaşa, mücadeleden mücadeleye koşmuş, nice nice devletler ile savaşmış, nice nice bedeller ödemiş ve nihayetinde kimsenin esareti altına girmeden günümüze kadar varlıklarını sürdürmeyi başarmış, dünya üzerindeki belki de tek millet olma özelliğini taşımaktadır. Türklerin özgürlüklerine / bağımsızlıklarına olan bu düşkünlükleri, bu milletin âdeta genlerine işlenmiş, kalıtsal bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki Orhun Yazıtlarında, Bilge Kağan “Üstte mavi gök çökmedikçe, altta yağız yer delinmedikçe senin ilini ve töreni kim bozabilir?” sözü ile sadece kıyamet gününde, dünya yok olduğunda ve yeryüzünde yaşayan tek bir canlı bile kalmadığında Türklerin özgürlüklerinden ve bağımsızlıklarından uzak kalacaklarını vurgulamıştır. Bunun haricinde, yeryüzünde bir tek Türk dahi kalsa, onun özgürlüğü ve bağımsızlığı için savaşacağı mesajını veren Bilge Kağan, bu söz ile özgürlüğün ve bağımsızlığın Türkler için ne ifade ettiğini veciz bir şekilde açıklamıştır.

Yine millî marşımızda, Akif’in yazdığı “Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım / Hangi çılgın bana zincir vuracakmış şaşarım!” satırları da, Türk milletinin özgürlük ve bağımsızlık değerlerini ne denli benimsediklerini göstermesi bakımında önemlidir.

Özgürlük ve bağımsız olma değeri, yukarıda bahsedilen her iki boyutuyla da Aytmatov’un eserlerinde ele alınıp işlenmiş ve bu değerle ilgili güzel örneklere yer verilmiştir. Bunlardan bazıları aşağıda dikkatlere sunulmuştur:

- *Sarı-Özek'in kızgın güneşine “mankurt” olmaları için bırakılan tutsakların çoğu ölür, beş-altı kişiden ancak bir-ikisi sağ kalmış. Onları öldüren açlık ya da susuzluk değil, başlarına geçirilen soğumamış deve derisinin güneşte kuruyup büzülmesi, başlarını mengene gibi sıkıp dayanılmaz acılar vermesiymiş. Bir yandan deve derisi büzülüyor, bir yandan kazınan saçlar büyüyüp başına battıyormuş. Asyalıların saçları fırça gibi sert olur zaten. Kollar üste doğru çıkmayınca içeri doğru uzar ve diken gibi batarmış. Bu dayanılmaz acılar sonunda tutsak ya ölür ya da aklını, hafızasını yitirmiş. Juan-Juanlar işkencenin beşinci günü, “sağ kalan var mı?” diye gelip bakarlarmış. Bir teki bile sağ kalmışsa, amaçlarına ulaşmış sayarlarmış kendilerini. Hafızasını yitirmiş tutsağı alır, boynundaki kalıbı çıkarır, ona yiyecek içecek verirlermiş. Köle zamanla kendine gelir, yiyip içerek gücünü toplarmış. Ama o bir mankurt imiş artık ve böyle bir köle, pazarlarda, güçlü kuvvetli on tutsak değerinde sayılırmış. Hatta Juan-Juanlar arasında bir gelenek varmış ki buna göre, aralarında çıkan bir kavgada bir mankurt öldürülürse, bunun için ödenecek bedel, hür bir insanın ölümü için ödenecek bedelden üç kat fazla olurmuş.*

Bir mankurt kim olduğunu, hangi soydan, hangi kabileden geldiğini, anasını, babasını, çocukluğunu bilmezmiş. İnsan olduğunun bile farkında değilmiş. Bilinci, benliği olmadığı için, efendisine büyük avantaj sağlarmış. Ağzı var, dili yok, itaatli bir hayvandan farksız, kaçmayı düşünmeyen, bu yüzden de hiç tehlike arzetmeyen bir köle imiş. Köle sahibi için en büyük tehlike, kölenin başkaldırması, kaçmasıdır. Ama mankurt isyanı, itaatsizliği düşünemeyen tek varlıkmiş. Efendisine köpek gibi sadık, onun sözünden asla çıkmayan, başkalarını dinlemeyen, karnını doyurmaktan başka bir şey düşünemeyen bir yaratık... En pis, en güç işleri, büyük sabır isteyen çekilmez işleri gık demeden yaparlarmış. Sarı-Özek'in ıssız, engin, kavurucu çöllerine ancak bir mankurt dayanabileceği için, buralarda deve sürülerini gütme işi onlara verilirmiş. Böyle yitik yerlerde, bir mankurt birkaç kişiye bedelmış. Yanına yiyeceğini, içeceğini verince, kış demeden, yaz demeden, o ilkel hayata dönüşten dolayı sızlanmayı düşünmeden kalabilirmiş bozkırda. Onun için önemli olan tek şey efendisinin emirlerini yerine getirmekmiş. (Gün Olur Asra Bedel, s. 144-145)

Aytmatov'un eserlerinde özgürlük değeriyle ilgili örnek gösterilebilecek en çarpıcı yerlerden birisi, hiç şüphesiz ki, *Gün Olur Asra Bedel* romanındaki “Nayman Ana Efsanesi”dir. Efsanede geçen mankurtlaştırılmış insan tipi, özgürlüğü ve bilinci

elinden alınmış bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Efsanede, Naymanların düşman komşuları olan Juan-Juanlar'ın tutsaklarına uyguladıkları mankurt işkencesi neticesinde tutsak olan kişinin hafızasını kaybetmesi; hangi soydan, hangi kabileden olduğunu dahi hatırlamaması; hatta insan olduğunun bile farkında olmaması, özgürlüğü elinden alınmış mankurt insanın içler acısı hâlini göstermesi bakımından önemlidir. Özgürlüğü, geçmişi ve bilinci elinden alınmış olan mankurt için en önemli şey, kendisini o hâle getiren efendisine hizmet etmektir.

Burada, Aytmatov, mankurtlaştırılmış insan profilini anlatarak özgürlük ve bağımsızlık değerlerine dikkat çekmektedir. Aytmatov'a göre tutsak insan, geçmişi, hafızası, bilinci ve doğal olarak geleceği elinden alınmış insan demektir ki, bu nedenden dolayı hiçbir insan tutsaklığa ve köleliğe boyun eğmemelidir. Özgürlüğü ve bağımsızlığı için mücadele edecek bilince ve anlayışa sahip olmayan insan, zaten zerre kadar merhameti olmayan düşman tarafından mankurtlaştırılarak köleleştirilmiş demektir. Bu düşüncelerden yola çıkan Aytmatov, Nayman Ana Efsanesi'yle özgürlük ve bağımsızlık değerinin önemine vurgu yapmak istemiştir.

- *Akbar, yabancı sürüler arasında onlara boyun eğerek yaşayacak bir yaradılıştaki değildi. Hür ve bağımsız olmayı her şeyden üstün tutardı. Ama, zamana karşı gelinemezdi. Ve zaman, yöreye yeni gelen bozkurlara, güçlerini, üstünlüklerini gösterme fırsatı verdi. Birçok amansız dövüşten sonra Isık-Göl dolaylarında fethettikleri toprakların kendilerine ait olduğunu kabul ettirdiler. Artık bu davetsiz konuklar bölgenin hâkimi idiler ve diğer kurtlar onların av sahasına girmeye cesaret edemiyorlardı. Şimdi talih onlara gülmüştü. (Dişi Kurdu'nun Rüyalari, s. 15)*

Romanda, sürünün başı olan dişi kurt Akbar'ın özgürlüğe ve bağımsızlığa olan düşkünlüğü anlatılarak özgürlük değerine gönderme de bulunmaktadır. Burada, Aytmatov, dişi kurt Akbar üzerinden, genelde tüm insanlara özelde ise Türk milletine nasihatle bulunarak, hayatta uğruna mücadele edilecek en önemli ve değerli şeyin özgürlük olduğu mesajını vermektedir. Çünkü özgürlüğü ve vatanı olmayan bir milletin sahibi olduğu diğer şeylerin hiçbir kıymeti yoktur, her şey ancak özgürlük ve vatanla anlamlıdır, değerlidir.

- *O gece bir defa daha çocuklarımı düşünmeye daldım. Herhalde çocuklarını düşünmek bir anaya özgü vazgeçilmez bir şeydir. Kasım artık yetişmiş, ayrı bir aile, bağımsız bir aile kuracak hâle gelmişti ve ben bunun için Tanrı'ya şükrediyordum. Gelecek baharda Aliman'la ikisi bizden ayrılacak, inşaatına başladıkları kendi evlerine taşınmış olacaklardı. Sonra çocukları olacaktı, torunlarım ... (Toprak Ana, s. 28)*

Burada Tolgonay'ın büyük oğlu Kasım'ın bağımsız bir aile ve ev kurması ve Tolgonay'ın da bununla övünerek tanrıya şükretmesi, bağımsızlık değerine yapılan bir göndermedir. Böylelikle Aytmatov, burada, insanların kendi ayaklarının üzerinde durabilmelerinin ve kendi düzenlerini kurabilmelerinin önemini hatırlatarak bağımsızlık değerinin önemine dikkat çekmektedir.

- *Ağıla, annesi Cihangül'le gelirdi. Sovhoz Pastanesi'nde telefoncu olan annesi, her yıl koyun kırkma zamanında yardımcı işçi olarak çalışırdı orada. Bunun için yıllık iznini kırkma zamanına rastlatır, ekin ekme ve koyunların kuzulama dönemlerinde yaptığı fazla mesailerini de yıllık iznine ekler, böylece kırkma işinin son gününe kadar çalışırdı. Tabii bu iş için ek ücret alırdı ve bu da az sayılmazdı. Onun gibi bir asker dulu için, fazladan kazanılmış her kapık çok değerliydi. Gerçi ailesi kalabalık değildi, oğlu ve kendisinden ibaretti, ama yine de bir aileydi ve bu ailenin de ihtiyaçları vardı: Kış bastırmadan yakacak odun, fiyatlar artmadan un tedarik etmesi, üstlük-başlık, ayakkabı ve daha birçok şey alması gerekiyordu. (Asker Çocuğu, s. 62)*

Hikâyede çocuğun annesi olan Cihangül'ün kocasını savaşta kaybetmesinden sonra, ailesini geçindirebilmek ve kimseye muhtaç olmamak için çok çalışması, Cihangül'ün bağımsızlık değerine önem veren bir karakter olduğunu göstermektedir. Kendinin ve çocuğunun ihtiyaçlarını karşılamak ve kendi ayakları üzerinde durabilmek için çok sıkı çalışan Cihangül sayesinde, yazar, bağımsızlık değerine vurgu yapmaktadır. Böylelikle bir yandan insanın bağımsız olmasının gerekliliğine dikkat çekilirken bir yandan da bağımsız olabilmek için mücadele etmek gerektiğinin vurgusu yapılmak istenmiştir.

• *Aslında ben buraya pullukçu olarak gelmişim. Kendi kendime: “Bahar boyunca traktörün yanında çalışır, onu çalıştırmasını öğrenir, sonra ben de bir traktör sürücüsü olurum” diyordum. Merkezde de böyle söylemişlerdi zaten. Anarkay’a işte bu umutla gelmişim. Gelince gördüm ki takımın pullukçusu varmış, öyleyse bana su taşıma işi kalıyormuş, güya onun için gönderilmişim. Tabii bu durum karşısında istersem işi kabul etmez, geri dönebilirdim. O güne kadar ne at koşmuş, ne araba sürmüştüm. Başka bir işte de çalışmış değildim. Yalnız haftada bir gün, cumartesi günleri, şeker fabrikasında çalışan anneme yardım ederdim. Babam savaşta ölmüştü ve onu hiç hatırlamıyordum. İşte bunun için bağımsız olmaya, kendi hayatımı kendim kazanmaya kararlıydım. (Deve Gözü, s. 75-76)*

Hikâyenin başkahramanı olan Kemal’in “*Babam savaşta ölmüştü ve onu hiç hatırlamıyordum. İşte bunun için bağımsız olmaya, kendi hayatımı kendim kazanmaya kararlıydım.*” sözleri, bağımsızlık değerine yapılan bir göndermedir. Böylelikle Aytmatov, Kemal’in bu sözleriyle hem bağımsızlık değerine vurgu yapmakta hem de kişinin kendi bağımsızlığını elde etmesi için çeşitli zorluklara katlanması gerektiğinin mesajını vermektedir.

Yukarıda Aytmatov’un eserlerinde özgürlük / bağımsız olma değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov’un eserlerinde özgürlük / bağımsızlık değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.21.

Cengiz Aytmatov’un Eserlerinde Özgürlük / Bağımsız Olma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	127.	1	1,724
Gün Olur Asra Bedel	48, 76, 85, 86, 128, 144, 165, 214, 215, 344, 384.	11	18,965
Dişi Kurdun Rüyaları	15, 95, 112, 154, 156, 159, 212, 258, 260, 318.	10	17,241
Kassandra Damgası	27, 112, 155, 235.	4	6,896
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	42, 78, 125, 125, 188.	5	8,620
Elveda Gülsarı	129.	1	1,724
Cemile	13, 17.	2	3,448

Sultanmurat	-	0	0
Toprak Ana	28, 105.	2	3,448
Selvi Boylum Al Yazmalım	121.	1	1,724
Cengiz Han'a Küsen Bulut	11, 19, 56, 107.	4	6,896
İlk Öğretmen	16, 48.	2	3,448
Yıldırım Sesli Manasçı	12.	1	1,724
Yüzyüze	-	0	0
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	-	0	0
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	62.	1	1,724
Deve Gözü	76.	1	1,724
Gazeteci Dzyuyo	207, 210, 211.	3	5,172
Devam Ediyoruz	-	0	0
Aşım	-	0	0
Sokrat'ı Anma Gecesi	17, 38, 44, 62.	4	6,896
Fuji Yama	177, 186, 198, 212, 212.	5	8,620
Toplam		58	100

Tablo 4.21. incelendiğinde Aytmatov'un eserlerinde özgürlük / bağımsız olma değerinin en çok işlendiği eserin, 11 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 10) isimli roman olduğu görülmektedir. Onu sırasıyla 10 kez geçiş sıklığıyla *Dişi Kurdun Rüyalari* (f 10); 5 kez geçiş sıklıklarıyla *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 5) ve *Fuji Yama* (f 5); 4 kez geçiş sıklıklarıyla *Kassandra Damgası* (f 4), *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 4) ve *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 4); 3 kez geçiş sıklığıyla *Gazeteci Dzyuyo* (f 3); 2 kez geçiş sıklıklarıyla *Cemile* (f 2), *Toprak Ana* (f 2) ve *İlk Öğretmen* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Beyaz Gemi* (f 1), *Elveda Gülsarı* (f 1), *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 1), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 1), *Asker Çocuğu* (f 1) ve *Deve Gözü* (f 1) isimli eserler takip etmektedir. *Sultanmurat* (f 0), *Yüzyüze* (f 0), *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0), *Devam Ediyoruz* (f 0) ve *Aşım* (f 0) isimli eserlerde ise özgürlük / bağımsız olma değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.22. Öz güven / öz saygı değeri

Türkçe Sözlük'te (2011, s. 1870) öz güven “İnsanın kendine güvenme duygusu.” olarak tanımlanırken, öz saygı “İnsanın kendine duyduğu saygı, onur, haysiyet, izzetinefis.” (2011, s. 1871) şeklinde anlamlandırılmıştır. Öz güven ve öz saygı, birbirlerini tamamlayan ve birbirlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan iki değer olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Öz güveni yüksek olan kişilerin kendilerine olan saygıları da yüksek olacaktır. Ve aynı zamanda kendine saygısı olan bir insan ise kendine güvenen bir birey olacaktır.

Toplumlar, genç nesillerini, öz güveni ve öz saygısı yüksek bireyler olarak yetiştirmek isterler. Bu nedenle öz güveni ve öz saygısı yüksek bireyler yetiştirmek, eğitimin birincil amaçları arasında yer alır.

Cengiz Aytmatov da eserlerinde öz güveni ve öz saygısı yüksek karakterler oluşturarak bu değerlere vurgu yapmaktadır. Aytmatov'un eserlerinde birçok yerde işlenen bu değerlerin ele alındığı örneklerden bazıları aşağıda verilmiştir:

- *Ernazar, o feci kazanın olduğu güne kadar, yani üç yıldan beri, Boston'un emrinde çalışmaktaydı. Çok iyi bir çobandı: Boston'un pek beğendiği ve güvenebildiği bir çoban. Bir sonbahar günü Beş-Küngöy merasına gelmiş, Boston'un çayını içmiş ve sonra, açık açık, bütün içtenliğiyle konuşmuştu: “Herhangi biriyle çalışmaktan bıktım artık, demişti, “bir ağıl reisi yapması gerekeni iyi yapmayınca, benim gibi çobanların bütün çabaları boşa gidiyor. Birkaç yıl içinde evlenme çağına girecek iki kızım var. Vakit çabuk geçiyor! Onları evlendirmek zorunda olacağım. Ölesiye bitesiyeye çalışıyorum, ama borçlanmaktan başka bir sonuç alamıyorum, hele kendime bir ev yapmaya kalktıktan sonra borç gırtlığı geçti. Bir evin neye mal olduğunu herkes bilir. Ama biliyorum ki Boske, senin yanında çalışan bir insanın emeği boşa gitmiyor. Kuzu, yün, et üretiminden bolca pirim alınıyor. İşte bunun için, bir itirazın yoksa müdürle konuşsan da, beni senin ekibine birinci çoban olarak naklettirsen, diyorum. Mükemmel bir sağ kol olurum sana. Kendime güvenmesem buraya gelmez, sana bunları asla söylemezdim...” (Dişi Kurdun Rüyalari, s. 320)*

Yukarıdaki paragrafta Ernazar'ın Boston'un karşısına çıkarak kendisini yanına aldırmasını istemesi ve iş konusunda kendisine güvenerek faydalı olacağını belirtmesi, onun öz güven sahibi bir insan olduğunu göstermektedir. Kendine güveni tam olan ve

başarılı olacağından en ufak şüphesi olmayan Ernazar, öz güven değerini içselleştirmiş bir karakterdir. Böylelikle Aytmatov, romandaki Ernazar sayesinde öz güven değerine vurgu yaparak, insanların kendilerine güvenmeleri gerektiği mesajını vermektedir. Çünkü öz güven, bir işte başarılı olmanın en değerli anahtarıdır.

- *“Ben asıl Filofey hakkında konuşmak istiyorum. Burada, salondaki mikrofonlardan konuşulanların devamı olarak, onları biraz daha geliştirerek uzaydan bize yapılan psikolojik baskılar, genetik durumumuzu eleştiren fikirler hakkında konuşacağım. Ben, seçmenlerimin, halkımın fikirleriyle yaşadığım için ilk önce bunlar hakkında konuşmalıyım. İşte biz burada, bir aradayız ve benim için önemli olan da bu. Buradaki insanlar benimde samimiyetle katıldığım şeyleri söylediler. Amerikan demokrasisi için en yüksek değerler olan hak ve özgürlüklerimize uzaydan yapılan bu duyulmamış tecavüz hakkında ben de aynı şeyleri düşünüyordum. Filofey’in hayatımızı çökertmek istemesi hakkında burada söylenenlere ben de katılıyorum. Hatta şunu da eklemek isterdim: O, bizim demokrasimizi de çökertmeyi amaçlıyor. İnanılması güç bile olsa, bu böyle. Bu, kötü fikirlerle, insanlık dışı amaçlarla yapılmış bir plan. Biz bir kez daha şeytani tuzakların sınır tanımadığına şahit oluyoruz. Ben asıl bunları anlatmak istiyordum. Fakat konuşmamın başında daha önce görüştüğüm bazı yetkili kişilerin de fikirlerini aktarmayı gerekli buldum. Ama konuşmamın ikinci kısmına geçmeye, sizin de anladığınız gibi, fırsat bulamadım. Ben de asıl mikrofonlardan söylenenleri demek istiyordum. Bu açıdan sizin görüşleriniz ve benim görüşlerim aynıdır. (Kassandra Damgası, s. 117)*

Yukarıdaki paragraf, romanda Amerikan başkan adayı olan Ordok’un bir televizyon programında, Filofey’in mektubu ve fikirleri ile ilgili yaptığı konuşmanın olduğu yerden alıntılanmıştır. Robert Bork ile arkadaş olan Ordok, Filofey’in mektubu ile ilgili Bork’un düşüncelerini almış ve yapacağı basın toplantısında Filofey’in fikirlerinde haklı olabileceği düşüncesini savunacağını Bork’a söylemiştir. Fakat televizyon programı esnasında insanların Filofey’in düşüncelerini reddettiğini ve Filofey ile birlikte onun fikirlerine destek veren kişilere karşı çok öfkeli olduklarını gören Ordok, hemen saf değiştirip ve arkadaşı Bork’u satarak, kendi çıkarları için Filofey’e düşman olan safta yerini almıştır. Kendi çıkarları için doğruları ve insanlığın geleceğini umursamayan, arkadaşını kızgın kalabalığa hedef gösteren Ordok, romanda, bencil ve kendine bile saygısı olmayan bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır.

Burada, ancak öz saygı değerinden yoksun karakterdeki bir kişinin Ordok gibi tavırlar sergileyeceği mesajını veren Aytmatov, öz saygının insan hayatında yer alması gereken çok önemli bir değer olduğu vurgusunu yapmaktadır. Çünkü kendine saygısı olan bir insanın, aynı zamanda gerçeklere, çevreye, insanlara ve diğer canlılara da saygılı olacaktır. Fakat öz saygı değerinden yoksun birisi, tüm kötü ve ahlaksız davranışları kendi sıfatları arasında görmekten rahatsızlık duymayacağı gibi toplum ve diğer canlılar için de büyük tehlike arz edecektir.

- *Her şeye rağmen onun ruhu giderek daha fazla nefret ve intikam girdabına yuvarlanıyordu. Şimdi oligark dedikleri bir kodamanın seni ayakları altında çiğnemesine dayanmak çok zor. Bırak istedikleri kadar para kazansınlar, ama niçin herkes onların önünde eğilmeli, paralı katillikten tutun da vicdanını satmaya varıncaya kadar tüm kötü işlerde onlara hizmet etmeliymiş? Aldığı darbeye öyle bir darbeye karşılık vermeli ki gökteki tüm yıldızlar yeryüzüne dökülsün! (Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman, s. 42)*

Yukarıdaki paragrafta verildiği üzere Arsen Samançin'in kendini ezmek isteyen kodaman adamlara ve kapitalist düzene karşı göstermiş olduğu cesur tavır ve bu yoldaki kendine olan güveni, kararlılığı; onun öz saygı ve öz güven değerlerine sahip bir kişi olduğunun delilleridir. Arsen Samançin'in kötülük karşısındaki mücadele azmi, cesareti ve öz güveni sayesinde, yazar, romanda öz güven değerine vurgu yapmaktadır.

- *Tanabay her sabah erkenden sürüyü koradan çıkarırken, gebe koyunların karnını tutup bakıyor, memelerini elliyordu. Eğer her şey uz giderse, kuzularla ilgili olarak verdiği sözü yerine getirebileceğini hesaplıyordu ama yün konusunda verdiği sözü yerine getirmesi mümkün olamayacaktı. Kışın tüyleri az uzuyordu. Uzaması şöyle dursun bazı koyunlar tüy dökmeye başlamıştı bile. Açlıktı, koyunların yeterince beslenememesiydi bunların sebebi. Yem verebilse, ot verebilse yün de alabilirdi. Tanabay üzüliyor, elinden bir şey gelmediği için kendi kendine kızıyordu: Ne diye dinlemişti Çora'yı! Ne diye vermişti o sözleri! Büyük büyük sözler eder, vaatte bulunursun ha! Hiç olmazsa böyle büyük sözler vermeseydi ya! Partiyi, vatani bu işe karıştırmamanın ne gereği vardı? Sıradan bir eski kolhoz işçisi değil miydi?... Yoo, bunları söylemeliymişim! Yerli yersiz söylenecek sözler miydi bunlar? Neden herkes böyle*

yapıyor, birilerine yaranmak için yapamayacağı şeyleri vadediyor?... (Elveda Gülsarı, s. 131-132)

Tanabay'ın sahip olduğu öz saygı değerini görebildiğimiz yukarıdaki satırlarda, Tanabay, kolhoz toplantısında verdiği sözleri yerine getiremeyeceğinden endişe etmekte ve arkadaşı Çora'ya uyararak böylesine tutamayacağı sözler verdiği için kendisine kızmaktadır. Üstelik kolhozda söz verirken parti ve vatan gibi kutsal şeyleri de işe karıştırdığı için Tanabay'ın üzüntüsü daha da artmaktadır. Tüm bunlar Tanabay'ın kendine saygısı olan bir birey olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Tanabay'ın tutamayacağı sözler vermekten dolayı kendisine kızması, en küçük durumlarda ve ufak olaylarda bile vatan, millet gibi yüksek değerleri işe karıştırmanın yanlış olduğunu düşünmesi; onun, kendine, çevresine, evrensel ve millî değerlere saygılı olduğunu göstermektedir. Yazar burada, Tanabay üzerinden kişinin kendine saygı duymasının önemine dikkat çekmekte ve öz saygının bireye katacaklarını vurgulamaktadır.

- *Bundan sonra Sultanmurat pantolonunu düzeltilti. Çünkü az sonra işler kızışacaktı. Nitekim sirk numarası başladı. Karayele, Hacımurat'ın yönetiminde çok kötü huylar edinmişti. Sultanmurat sırtına biner binmez kış atmaya, çifte savurmaya, koşmaya başladı. Binicisini sırtından atmasını çok iyi öğrenmişti küçük yaramaz. Sultanmurat'ı da attı sırtından ama o hemen kalktı, bir sıçrayışta tekrar bindi ve karnına sımsıkı yapıştı. Karayele bir daha fırlattı, Sultanmurat tekrar bindi, bir daha düştü, bir daha bindi...*

Sultanmurat çevikti, becerikliydi ve bu mücadeleden zevk alıyordu. (Sultanmurat, s. 89)

Hikâyede Sultanmurat'ın Karayele'yi eğitmesinin anlatıldığı yerlerden alıntılanan yukarıdaki paragrafta, Sultanmurat'ın kendine olan güveni vurgulanmaktadır. Sultanmurat'ın defalarca düşmesine rağmen tekrar tekrar denemesi, bu konudaki çevikliği, becerikliliği ve yaptığı işten zevk alması; onun kendine olan güveninin göstergeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle Aytmatov, burada, öz güvenin insanın yapacağı işten zevk almasını sağlayacağı mesajını vermektedir.

Yukarıda Aytmatov'un eserlerinde öz güven / öz saygı değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov'un eserlerinde öz güven /

öz saygı değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.22.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Öz güven / Öz saygı Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	16, 17, 26, 31, 54, 56, 56, 59, 65, 66, 69, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 96, 131, 134, 140.	21	11,797
Gün Olur Asra Bedel	17, 23, 34, 35, 38, 46, 50, 76, 87, 106, 125, 136, 138, 181, 218, 260, 321, 390, 402, 406, 408, 409, 411.	23	12,921
Dişi Kurdun Rüyaları	45, 52, 135, 138, 151, 157, 158, 168, 169, 171, 204, 248, 280, 294, 313, 318, 320, 340.	18	10,112
Kassandra Damgası	27, 76, 103, 117, 121, 125, 127, 129, 129, 130, 130, 140, 154, 156, 159, 160, 160, 161, 172, 178, 226, 228, 229, 230, 230, 231, 232, 232, 233, 234, 236, 239, 240, 242, 243, 245, 249, 261, 263.	39	21,910
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	42, 42, 126, 131, 187, 188.	6	3,370
Elveda Gülsarı	20, 116, 122, 124, 132, 216, 222.	7	3,932
Cemile	18, 59, 69.	3	1,685
Sultanmurat	89, 118, 167, 197.	4	2,247
Toprak Ana	18, 20, 22, 52, 63, 84, 118, 121.	8	4,494
Selvi Boylum Al Yazmalım	21, 41, 46, 53, 80, 121.	6	3,370
Cengiz Han'a Küsen Bulut	13, 20, 21, 40, 87.	5	2,808
İlk Öğretmen	20, 54.	2	1,123
Yıldırım Sesli Manasçı	-	0	0
Yüzyüze	81.	1	0,561
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	-	0	0
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	73, 95.	2	1,123
Gazeteci Dzyuyo	208, 209, 210.	3	1,685
Devam Ediyoruz	216.	1	0,561
Aşım	-	0	0

Sokrat'ı Anma Gecesi	22, 29, 33, 34, 37, 37, 46, 52, 53, 54, 54, 62, 79, 82, 86.	15	8,426
Fuji Yama	169, 173, 177, 184, 187, 193, 194, 194, 195, 197, 198, 202, 204, 204.	14	7,865
Toplam		178	100

Tablo 4.22. incelendiğinde Aytmatov'un eserlerinde öz güven / öz saygı değerinin en çok işlendiği eserin, 39 kez geçiş sıklığıyla *Kassandra Damgası* (f 39) isimli roman olduğu görülmektedir. Onu sırasıyla 23 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 23); 21 kez geçiş sıklığıyla *Beyaz Gemi* (f 21); 18 kez geçiş sıklığıyla *Dışı Kurdun Rüyaları* (f 18); 15 kez geçiş sıklığıyla *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 15); 14 kez geçiş sıklığıyla *Fuji Yama* (f 14); 8 kez geçiş sıklığıyla *Toprak Ana* (f 8); 7 kez geçiş sıklığıyla *Elveda Gülsarı* (f 7); 6 kez geçiş sıklıklarıyla *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 6) ve *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 6); 5 kez geçiş sıklığıyla *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 5); 4 kez geçiş sıklığıyla *Sultanmurat* (f 4); 3 kez geçiş sıklıklarıyla *Cemile* (f 3) ve *Gazeteci Dzyuyo* (f 3); 2 kez geçiş sıklıklarıyla *İlk Öğretmen* (f 2) ve *Deve Gözü* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Yüzyüze* (f 1) ve *Devam Ediyoruz* (f 1) isimli eserler takip etmektedir. *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0), *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0) ve *Aşım* (f 0) isimli eserlerde ise öz güven / öz saygı değerlerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanmamıştır.

4.1.23. Paylaşma değeri

Paylaşmak sözcüğü *Türkçe Sözlük*'te (2011, s. 1903) "1. Aralarında bölüşmek, pay etmek, üleşmek. 2. Benimsemek, onaylamak." şeklinde tanımlanmaktadır. Paylaşma değeri, gelişen teknoloji ile birlikte yalnızlaşan insanın nadir çıkar yollarından biridir. Çünkü paylaşma, karşıdaki kişinin durumunu anlama, o kişiyle aynı duyguları benimseme ve o kişiyle sahip olduklarını bölüşmek demektir. Çağımızın en büyük hastalıklarından biri olarak kabul edilen insanların birbirlerini anlamamaları ve birbirlerinin ne düşündüğünü önemsememeleri, paylaşma değeri ile aşılabılır. Çünkü hayat başkalarıyla paylaşılınca anlam kazanır.

İnsan maddi şeyleri paylaşabildiği gibi manevi şeyleri de paylaşabilir. Etrafımızda maddiyata muhtaç insanlar olduğu gibi maneviyata muhtaç insanlar da

vardır. İnsanlar maddiyatlarını ve maneviyatlarını bu muhtaç insanlarla paylaştıkları müddetçe mutluluğa, barışa ve huzura ereceklerdir.

Paylaşma değeri, Aytmatov'un eserlerinde de önemli bir yer tutmaktadır. Eserlerinde insanların en kötü ve buhranlı dönemleriyle birlikte en mutlu ve sevinçli oldukları dönemleri birlikte verebilmeyi başaran Aytmatov, insanlar arasındaki her türlü paylaşımına ait güzel örnek olaylara da eserlerinde yer vermiştir. Bunlardan bazıları aşağıda verilmiştir:

- *Seyde, İsmail'in ne zor şartlar altında olduğunu anlıyordu. Onu biraz rahatlatmak ve oyalamak isterdi, "Karı ve koca, iyi günlerde olduğu gibi kötü günlerde de beraber olmalıdır" diyordu kendi kendine. "Ne kadar ağır olursa olsun, ben olanlara katlanacağım. Önemli olan tek şey İsmail'in kurtulmasıdır. Elbet bir gün kurtulacak bu durumdan, o zamana kadar ben her şeyi yapar, her şeye katlanırım."* (Yüzyüze, s. 60)

Hikâyedeki başkahramanlardan biri olan Seyde'nin yukarıdaki sözleri ve düşünceleri, paylaşma değerine vurgu yapmaktadır. Seyde'nin kocası İsmail'in acılarını ve zor durumunu paylaşması, onunla birlikte zorluklara katlanması Seyde'nin paylaşma değerine sahip bir insan olduğunu göstermektedir. Bu hikâyede Aytmatov, paylaşma değerini; acıları ve mutlulukları paylaşma açısından değerlendirmektedir. Seyde'nin sözleri ve düşünceleriyle konuya giriş yapan Aytmatov, gerek aile hayatında gerekse toplumsal hayatta insanların duygularını paylaşmasının önemine dikkat çekmektedir.

- *Danyar'ı dinlerken, yere kapanarak toprağımızı, onu çok seven bir evlat gibi öpmek istiyordum. Çok seven insan böyle yapar. İşte o zamanlar ilk defa içimde bir şeyin, ad veremediğim ama zapt edilmez bir şeyin uyandığını hissettim. Bu duyduklarımı, düşündüklerimi ve gördüklerimi yalnız kendime saklamamak, onu bir yolla ifade ederek başkalarıyla da paylaşmak arzusu idi. Düşünce ve duygularımı, topraklarımızın güzelliğini, Danyar'ın yaptığı gibi, ateşli bir ilhamla başkalarına anlatmak istiyordum. Buna zorunlu hissediyordum kendimi. Kalbim, bilemediğim bir şey karşısında, bilinçsiz bir sevinç, bilinçsiz bir korku ile durmuştu sanki. O zamanlar resim yapmam için elime fırçayı almam gerekiyormuş. Ama be bunu anlamamıştım.* (Cemile, s. 49-50)

Duyguları ve hissiyatı paylaşmanın önemini anlatıldığı bir diğer yer ise, *Cemile* isimli hikâyeden alıntılanan yukarıdaki paragraftır. Romanın anlatıcısı ve başkahramanlardan Cemile'nin küçük kayını olan Seyit'e ait yukarıdaki sözlerde, Seyit'in, Danyar'ın söylediği türkülerden taşan duyguları ve hissiyatları başkalarıyla paylaşmak ve başkalarının da bu duyguların farkında olmasını istediğini görmekteyiz. Seyit'in bu düşüncesi ve arzusu onun paylaşımcı bir insan olduğunu göstermektedir. Böylelikle Aytmatov, burada, insanların duygularını birbirleriyle paylaşmasının önemine dikkat çekerken aynı zamanda bunun, insan ilişkilerini olumlu anlamda daha da sağlamlaştıracağına mesajını vermektedir.

- *Anatay oturduğu yerden kalktı ve bir kenara çekildiler. Sultamurat, heyecanlı, duygulu bir sesle kekeleyerek:*

- *Bak Anatay.. sakın yanlış anlama, dedi. Diyecektim ki.. şey.. istersen o mendili sana veririm, hep senin olsun.*

Anatay üzüntülü bir gülümseme ile ona baktı:

- *Yoo, Sultan olmaz! Sana ait o. Kimseye verme sakın. Ben.. ben senden özür diliyorum.. bütün yaptıklarım için özür diliyorum. Bağışla beni Sultan, bir daha olmaz.. artık hiçbir şey istemem.. hiçbir şeye ihtiyacım yok. Babam.. ah babam.. onu öyle özlemler bekliyorduk ki...*

Ve Anatay yine hıçkırma hıçkırma ağlamaya başladı.

Şimdi birlikte ağlıyorlardı. Birlikte yaşayıp büyüdükleri gibi, birlikte gözyaşı döküyorlardı. (Sultanmurat, s. 177)

Anatay'ın, babasının ölümü nedeniyle yaşadığı üzüntünün anlatıldığı bölümden alıntılanan yukarıdaki konuşmalarda, Sultanmurat da Anatay'ın acısını paylaşarak onunla birlikte ağlıyor ve ağıt yakıyor. Tıpkı o zamana kadar paylaştıkları sevinçleri, neşeleri, üzüntüleri ve sahip oldukları şeyler gibi bu acıyı da paylaşarak yaşıyorlar. Aytmatov'un insan ilişkilerinde ve toplumsal düzende paylaşmanın önemine vurgu yaptığı yerlerden birisi de bu paragraftır. Burada, yazar, Sultanmurat ile Anatay arasındaki konuşmalar üzerinden acıların, sevinçlerin, neşelerin, kederlerin, kısacası insanı insan yapan duyguların, paylaşıldıkça daha da anlamlı hâle geleceği mesajını vermektedir.

- İlk zamanlar karşılaştıkları bütün sıkıntılara, bütün güçlüklerle ve kupkuru Sarı-Özek'in ıssızlığına rağmen, iki şey Yedigey için çok yararlıydı: Temiz hava ve deve sütü. Hava tertemizdi ve böylesine temiz havayı başka yerlerde bulmak biraz zordu. Süte gelince, Kazangap iki sağmal devesinden birini onlara vererek şöyle demişti:

- Karımla ikimiz aramızda konuşup karar verdik. Bizim yeterince sütümüz var. Akbaş devenin sütünü de kendiniz için siz sağarsınız. Genç devedir Akbaş, sütü de boldur. Henüz ikinci yavrusunu doğurdu. Ona siz bakın, sütü de sizin olsun. Ama, yavrusu için de yeteri kadar süt bırakın. O yavruyu size "hoş geldin" armağanı olarak vermeyi kararlaştırdık. İyi besleyin onu. Bir de bakarsınız ileride bir sürü deveniz olur. Bir gün buradan ayrılmaya karar verirseniz, satarsın, paran pulun olur. (Gün Olur Asra Bedel, s. 93-94)

Yukarıdaki paragrafta paylaşma değerine başka bir açıdan yaklaşmaktadır. Kazangap'ın Boranlı'ya yeni yerleşen ve sağlık açısından sıkıntılı günler geçiren Yedigey'e, develerinden birisinin sütünün tamamını ve bir yavrusunu hediye etmesi, Kazangap'ın sahip olduklarını paylaşma konusundaki üstün özelliklerini göstermektedir. Burada, Aytmatov, Kazangap'ın paylaşımcı kişiliğini ön plana çıkararak, insanların sahip oldukları şeyleri, gerçek ihtiyaç sahipleriyle paylaşmasının, toplum düzeni ve sağlığı açısından önemine dikkat çekmektedir.

- Pırl pırl arabalara gelmeye başladı. Hatta bir de İntourist otobüsü geldi. Konser saatinin iyice yaklaştığını belli ediyordu bu durum. Salonun önünde de kalabalık artmıştı. İnsanlar birlikte aynı olayı beklerken, birbirlerine aynı ailedenmiş gibi görünürler. Ben de öyle görüyordum onları. Birkaç kişi orada bilet bulmaya çalıştı. İleri derecede miyop olduğu anlaşılan bir öğrenciye fazla biletimi vermek istedim, ama az sonra da buna pişman oldum. Çünkü herkesin içinde parasını vermeye kalktı, bozuk paralarını düşürdü, güçlükle topladı. Ona, parasını ödemeye gerek olmadığını, bu biletin bana hediye edildiğini söyledim ve salona doğru yürüdüm, ama kabul etmedi, peşimden koşup bilet parasını cebime soktu. (Dişi Kurdun Rüyalari, s. 69-70)

Bu paragrafta romanın başkahramanı Abdias'ın elindeki fazla konser biletini orada bulunan bir insana karşılıksız vermesi, yani sahip olduğu bir şeyi karşılık beklemeden paylaşmak istemesi onun paylaşma değerine sahip bir insan olduğunu

göstermektedir. Böylelikle yazar, Abdias'ın bu yönünü ön plana çıkararak paylaşma değerine vurgu yapmak istemiştir.

Yukarıda Aytmatov'un eserlerinde paylaşma değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov'un eserlerinde paylaşma değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.23.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Paylaşma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	-	0	0
Gün Olur Asra Bedel	39, 94, 118, 138, 185, 206, 283, 301, 302, 412.	10	35,714
Dişi Kurdun Rüyaları	69.	1	3,571
Kassandra Damgası	68.	1	3,571
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	95.	1	3,571
Elveda Gülsarı	197.	1	3,571
Cemile	50.	1	3,571
Sultanmurat	172, 175, 177.	3	10,714
Toprak Ana	63, 79, 90, 115.	4	14,285
Selvi Boylum Al Yazmalım	39.	1	3,571
Cengiz Han'a Küsen Bulut	-	0	0
İlk Öğretmen	-	0	0
Yıldırım Sesli Manasçı	-	0	0
Yüzyüze	60, 74, 77, 81.	4	14,285
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	-	0	0
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	-	0	0
Gazeteci Dzyuyo	-	0	0
Devam Ediyoruz	-	0	0

Aşım	232.	1	3,571
Sokrat'ı Anma Gecesi	-	0	0
Fuji Yama	-	0	0
Toplam		28	100

Tablo 4.23.'e göre incelendiğinde Aytmatov'un eserlerinde paylaşma değerinin en çok işlendiği eser, 10 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 10) isimli eserdir. Onu sırasıyla 4 kez geçiş sıklıklarıyla *Toprak Ana* (f 4) ve *Yüzyüze* (f 4); 3 kez geçiş sıklığıyla *Sultanmurat* (f 3); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Dişi Kurdun Rüyaları* (f 1), *Kassandra Damgası* (f 1), *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 1), *Elveda Gülsarı* (f 1), *Cemile* (f 1), *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 1) ve *Aşım* (f 1) isimli eserler takip etmektedir. *Beyaz Gemi* (f 0), *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 0), *Fuji Yama* (f 0), *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 0), *İlk Öğretmen* (f 0), *Deve Gözü* (f 0), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0), *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0), *Gazeteci Dzyuyo* (f 0) ve *Devam Ediyoruz* (f 0) isimli eserlerde ise paylaşma değerlerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.24. Sabır / sabırlı olma değeri

Sabır kavramı, *Türkçe Sözlük*'te (2011, s. 1996) "1. Acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç. 2. Olacak veya gelecek bir şeyi telaş göstermeden bekleme." şeklinde tanımlanmaktadır. Sabır değeri, genel algının aksine pasif bir eylem değil aktif bir eylem olma özelliğine sahiptir ki; acılara, üzüntülere, haksızlıklara boyun eğmemeyi ve onlara karşı direnmeyi ifade eder. İnsan yaşamı boyunca çok farklı sıkıntılarla mücadele etmek zorunda kalabilir. Bu sıkıntılar karşısında insanın psikolojik olarak bozulmadan ve dimdik ayakta kalmasını sağlayan değer, sabır değeridir.

Sabır değeri birçok değeri de içinde barındırır. Sabır değeri aynı zamanda insanlara olaylar karşısında mantıklı ve soğukkanlı bir tavır takınmayı da öğretir.

Sabır değeri Cengiz Aytmatov tarafından da ele alınıp eserlerinde işlenmiş bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla ilgili bazı örnek bölümler aşağıda verilmiştir:

- *Yedigey, kalbinin en ince yerinden ve derinden yaralanmıştı. Üzgündü, kırgındı, aşağılanmıştı. Aynı zamanda zapt edilmesi güç bir öfke kabarıyordu içinde. Hiddetten kanı beynine sıçırıyor, şakakları zonkluyordu. Ama, çok kızdığı zaman nasıl tehlikeli olduğunu bildiği için de, güçlük de olsa, kendini tutuyordu. Hem sonra, sevgili dostu Kazangap'ın cenazesini daha toprağa bile vermeden bu kadar kızmaya hakkı yoktu. Onun yaşında bir adama, hiddete kapılıp sesini yükseltmek de yakışmazdı. Bu yüzden, sözle ve hareketle öfkesini belli etmemek, duygularını dışarı vurmamak için dişlerini sıktı, sabretti... (Gün Olur Asra Bedel, s, 386)*

Romanda, Kazangap'ın cenazesinin Ana Beyit mezarlığına geçişine izin vermeyen Teğmen Tansıkbayev ile Yedigey 'in onu ikna etme çabalarının anlatıldığı bölümden alıntılanan yukarıdaki paragrafta, Yedigey'in öfkesine hâkim olması, Tansıkbayev'e ve etrafındaki diğer kişilerin duyarsızlıklarına karşı olan sabrı anlatılmaktadır. Yedigey'in tüm olumsuzluklara rağmen öfkesini kontrol edebilmesi, en kıymetli dostu olan Kazangap'ın cenazesinin Ana Beyit'e götürülmesine izin verilmemesinden dolayı yaşadığı büyük öfke ve hiddete rağmen sabretmesi; onun sabırlı olma değerini içselleştirmiş birisi olduğunu göstermektedir. Böylelikle Aytmatov, romanın ana karakteri Yedigey üzerinden sabır değerine dikkat çekmek istemiştir.

- *“Evet, Robert, sana bir savaş çağrısı yapılmış ve bu daveti kabul etmelisin. Bak, eğer sen ve Filofey haklıysanız her şeye rağmen bu gerçeği savunmak ve düşündüklerini herkese söylemek sizin hakkındır.”*

“Doğru söylüyorsun Jessi, insanlara bunu anlatmak lazım. Bu konuyu düşündüm. Tribün gazetesinde makalem yayınlandıktan hemen sonra basın toplantısı düzenleyeceğim. Bundan sonra ne yapacağımızı hayat gösterir. Makalenin büyük kısmı hazır, bilgisayara yüklendi. Ama bu mitingde olanlardan sonra kafamda, Filofey'in haklı olduğuna dair bazı fikirler daha oluştu. Bu açıdan makaleye bazı şeyler ekleyip bazı şeyleri değiştirmem gerekecek. Şöyle ki rolümü oynamadan, sahneyi terk etmeyi düşünmüyorum. Filofey haklı ve ben de onu destekleyeceğim.” (Kassandra Damgası, s. 129)

Yukarıdaki paragrafta romanın başkahramanlarından biri olan Robert Bork ile karısı Jessi'nin, Filofey'in haklı olduğu ve bu yolda ona destek olmak gerektiği

konusundaki görüşleri yer almaktadır. Jessi'nin ve Bork'un doğru olan için mücadele etmek ve bunun için ne lazımsa yapmak gerektiğini belirtmeleri, bu insanların sabır değerine sahip olduklarının nişaneleri olarak görülebilir. Çünkü sabır eylemi, mücadeleyi ve kararlılığı içinde barındıran bir eylemdir. Böylelikle, burada Aytmatov, doğruluk için, hak için, insanlara doğruyu anlatabilmek için sabretmenin yani mücadele etmenin önemine vurgu yapmak istemiştir.

- *Anarhay'da biz şoförlere şimdi bile istemediğin kadar iş var. Ama ben fazla duramadım, geri geldim. İnsan yaşamayan bölgelerde durmanın güç olduğundan değil. Biz Kadiça'yla güçlüklerden asla yılmazdık, yaşamımız kötü de değildi. Birbirimize saygımız vardı. Saygı başka, aşk sevgi gene başka. (Selvi Boylum Al Yazmalım, s. 83)*

İlyas'ın, kendisi ve Kadiça için söylediği “*Ama ben fazla duramadım, geri geldim. İnsan yaşamayan bölgelerde durmanın güç olduğundan değil. Biz Kadiça'yla güçlüklerden asla yılmazdık,*” gibi ifadeler, onların sabırlı olma değerine sahip insanlar olduklarını göstermektedir. İlyas'ın ve Kadiça'nın karşılaştıkları güçlükler karşısında yılmadan mücadele edebilmelerinin anlatıldığı yukarıdaki paragrafta, yazar, güçlükler karşısında sabırlı olmak gerektiğinin mesajını vermektedir.

- “*Çocuklar, ben size okumayı, saymayı öğreteceğim, sayıların, harflerin nasıl yazılıp okunduğunu göstereceğim.*” diyordu Duyuşen. “*Ne biliyorsam hepsini size öğreteceğim...*”

Gerçekten bütün bildiklerini büyük bir sabırla anlatırdı bize. Her öğrencinin ayrı ayrı başına geçip kalemin nasıl tutulacağını, daha anlamadığımız bir sürü şey anlatırdı. (İlk Öğretmen, s. 25)

Hikâyede, Duyuşen'in öğrencilere büyük bir sabırla bildiklerini anlatması ve bu amaç doğrultusunda hiçbir zorluktan korkmaması, onun ne kadar sabırlı bir insan olduğunu göstermektedir. Böylelikle, hikâyede, Duyuşen vasıtasıyla sabırlı olma ve zorluklara karşı mücadelecî olma değerine vurgu yapılmaktadır.

• *Onların hepsini baş başa vermiş, defterin ya da alfabenin üzerine eğilmiş, büyüclük yapar gibi görünce gülmekten kendimi alamıyordum:*

- *Rahat bırakın babanızı! diye bağırırdım çocuklara. Yoksa onu bir molla mı yapacaksınız? Suvankul, sen de bir taşla iki kuş vurmaya kalkışma: Ya molla ol, ya traktör sürücüsü.*

Suvankul kızardı. Bana bakmadan başını sallar, üzüntüyle iç çeker:

- *Yapma Allah aşkına, biz burda okuma-yazma öğrenmek gibi ciddi bir iş yapıyoruz, sen ise alay ediyorsun! derdi.*

Kısacası o işler hem karışık, hem pek eğlenceliydi. Ne kadar güç olursa olsun, sonunda Suvankul başardı, amacına ulaştı. (Toprak Ana, s. 17-18)

Romanda Suvankul'un okuma-yazma öğrenmeye çalıştığı yerlerden alıntılanan bu pasajda, Suvankul, mücadele ederek ve tüm zorluklar karşısında sabredip emek harcayarak, zor da olsa okuma-yazmayı öğrenmektedir. Suvankul'un okuma-yazma öğrenirken bu yolda yılmadan, emin adımlarla ilerlemesi, onun sabırlı olma değerine sahip bir karakter olduğunu göstermektedir. Böylelikle, yazar, Suvankul'un bu mücadelecisi, azimli ve sabırlı yönünü örnek göstererek, bir işte sabretmenin önemine dikkat çekmek istemektedir.

Yukarıda Aytmatov'un eserlerinde sabır / sabırlı olma değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov'un eserlerinde sabır / sabırlı olma değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.24.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Sabır / Sabırlı Olma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	-	0	0
Gün Olur Asra Bedel	17, 19, 19, 88, 106, 106, 136, 138, 170, 181, 240, 250, 260, 386, 408, 409.	16	29,090
Dişi Kurdun Rüyaları	135, 138, 158, 340.	4	7,272
Kassandra Damgası	49, 129, 152, 153, 162, 164, 178, 263.	8	14,545
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	42, 42, 78.	3	5,454

Elveda Gülsarı	20, 48, 122, 223.	4	7,272
Cemile	36.	1	1,818
Sultanmurat	89.	1	1,818
Toprak Ana	18, 20, 52, 63, 84.	5	9,090
Selvi Boylum Al Yazmalım	83.	1	1,818
Cengiz Han'a Küsen Bulut	-	0	0
İlk Öğretmen	25, 28, 30, 54.	4	7,272
Yıldırım Sesli Manasçı	-	0	0
Yüzyüze	-	0	0
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	-	0	0
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	95.	1	1,818
Gazeteci Dzyuyo	-	0	0
Devam Ediyoruz	-	0	0
Aşım	-	0	0
Sokrat'ı Anma Gecesi	29, 38, 45.	3	5,454
Fuji Yama	197, 198, 202, 219.	4	7,272
Toplam		55	100

Tablo 4.24.'e göre Aytmatov'un eserlerinde sabır / sabırlı olma değerinin en çok işlendiği eser, 16 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 16) isimli eserdir. Onu sırasıyla 8 kez geçiş sıklığıyla *Kassandra Damgası* (f 8); 5 kez geçiş sıklığıyla *Toprak Ana* (f 5); 4 kez geçiş sıklıklarıyla *Dişi Kurdun Rüyaları* (f 4), *Elveda Gülsarı* (f 4), *İlk Öğretmen* (f 4) ve *Fuji Yama* (f 4); 3 kez geçiş sıklıklarıyla *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 3) ve *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 3); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Sultanmurat* (f 1), *Cemile* (f 1), *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 1) ve *Deve Gözü* (f 1) isimli eserler takip etmektedir. *Beyaz Gemi* (f 0), *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 0), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 0), *Yüzyüze* (f 0), *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0), *Gazeteci Dzyuyo* (f 0), *Devam Ediyoruz* (f 0) ve *Aşım* (f 0) isimli eserlerde ise sabır / sabırlı olma değerlerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.25. Sadakat / sadık olma değeri

Türkçe Sözlük'te (2011, s. 2000) “1. İçten bağlılık. 2. Sağlam, güçlü dostluk.” şeklinde tanımlanan sadakat kavramı, özellikle kimseye güvenmemenin erdem sayıldığı günümüz dünyasında, insanlar arası ilişkilerin sağlam temeller üzerine oturtulması için gerekli olan değerlerden biridir. Sadakat insanlar arasında güvene dayanan birçok ilişkiyi düzenleyen bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Karı-koca arasında, arkadaşta, aileye, hocaya, vatana ve millete sadakat gibi birçok önemli ve kritik noktada karşımıza çıkan bu değer, mutlaka genç nesillere aktarılması gereken bir duygu ve bilinçtir.

Tarihin en eski dönemlerinden günümüze kadarki sürede, birçok esere ve yazara konu olan sadakat, Cengiz Aytmatov'un eserlerinde de ele alınıp işlenmiştir. Aytmatov eserlerinin bazı yerlerinde doğrudan sadakat ve sadık olmanın önemine dair örnek olaylar ve fikirler paylaşırken bazen de sadakatsizliği ve ihaneti işleyip, bunların kötü sonuçları üzerinden sadakat değerine göndermede bulunma yolunu tercih etmiştir. Aytmatov'un eserlerinde sadakat / sadık olma değerinin işlendiği bazı bölümler aşağıda verilmiştir:

- *Çocuk birdenbire boğazına bir şeylerin tıkanığını hissetti. O anda dedesinin ne kadar zayıfladığını anladı, elbisesinden gelen her zamanki kokuyu da almıştı. Çalışan insanın üzerine sinen kuru ot ve ter kokusuydu bu. Hayatta ona en büyük sadakat, en büyük ilgi gösteren ve kendisini canı kadar sevdiğinden emin olduğu tek kişi varsa o da dedesiydi. Biraz şaşkın olduğu için bazı kişiler ona Kıvrak Mümin adını takmışlardı. Ne olmuş yani? Ne derlerse desinler, insanın öyle bir dedesi, öz dedesi olması çok iyi bir şeydi. (Beyaz Gemi, s. 21)*

Kıvrak Mümin'in torununa olan sadakatının anlatıldığı yukarıdaki satırlarda, yazar, sadakat değerine göndermede bulunmak istemiştir. Burada, Kıvrak Mümin'in torununu çok sevmesi, her koşulda onu korumaya çalışması ve ona değer vermesi; dede-torun arasındaki sadakat ilişkisini göstermesi bakımından manidardır. Bu ilişkiyi ön plana çıkaran Aytmatov ise, insan ilişkilerinde sadakat değerinin önemine vurgu yapmaktadır.

- *Arkasına dönüp kulak kabarttıktan sonra devam etti:*

- *Tanrı yardımcı olsun. Evet, bütün güçlükleri anlıyorum. Sen, yüzbaşı, bu büyük, bu yenilmez orduda, binlerce askerin başına geçen bir kumandan, bir Noyan olabilirdin, şan şeref içinde geçirirdin ömrünü. O zaman da sen ve ben, şu an da olduğu gibi konuşamazdık birbirimizle. Sen bir subaysın, ben ise bir köle. Her şey apaçık. Ama sen kalbinin sesini dinledin ve ayrı bir yol tuttun. Ben atınla ilgilenmek zorundayım. Togulan'a da hizmet edeceğim ve bunun için buradayım. Zaten ona bütün kalbimle bağlanmış bulunuyorum. (Cengiz Han'a Küsen Bulut, s. 57)*

Yukarıdaki paragrafta, romanda, Cengiz Han'ın komutanlarından olan Erdene ve karısı Togulan'ın, emirlere karşı geldikleri için ordudan kaçmalarına yardım eden Altın isimli hizmetçinin, Erdene'ye ve Togulan'a olan sadakati anlatılmaktadır. Ordugâhta oldukları zamanlarda da Erdene ve Togulan'a hizmet etmekten geri kalmayan Altın, ölümü göze alarak bu karı-kocanın kaçmasına yardım etmektedir. Altın'ın Erdene ve Togulan'a olan bu sadakati, onun sadık bir insan olduğunu göstermektedir.

- *CENGİZHAN:*

Doğru...

Halkını sattın öptün el-etek,

Ama bil ki, leş yiyicisin sen a köpek!

Beyaz kar üstünde kara kargasın,

Zaman uymuşsun, satkın oğlusun.

Doğrudur, sert ve kinlidir askerlerim,

Onlarda bebeğe de yoktur, aman, kerim.

Evet, dehşetli ve canidir askerler,

Savaşmayı ölüm gibi öğrenirler.

Zulüm ve merhamet dost değil hem,

Gece gündüz anlatırım bunu ben.

Becerse de onlar yalnız öldürmeyi,

Vatanını, yurdunu satmaz hiçbiri.

Övgü, taltif gözlerdin ey aptal,

Yalnız, ölüm mükâfattır ihanete, sen onu al! (Sokrat'ı Anma Gecesi, s. 54)

Eserde, Cengiz Han'a ait olan yukarıdaki ifadelerde, Cengiz Han; sadakat değerine vurgu yaparken özellikle vatana sadakatsizliğin bağışlanamaz bir ihanet olduğunun altını çizmektedir. Cengiz Han yasalarına göre ihanetin her türüsü ölüm ile cezalandırılır. Özellikle vatana ihanet durumu ise, ölümlerin en aşağısına layıktır. Bu durum büyük hükümdar Cengiz Han'ın hüküm sürdüğü dönemde bir kanun olarak işlemekteydi. Aynı durum yukarıdaki ifadelerde de karşılık bulmuştur. Burada, yazar, Cengiz Han'ın bu ifadeleriyle, bir insanın sadık kalması gereken en önemli değerini vatan olduğunu vurgulayarak, vatani olmayan bir insanın, sadık kalacağı diğer şeylerini de kaybetmesinin an meselesi olduğu mesajını vermektedir.

- *ANVAR: Ne yaparsan değiştiremezsin onu. Talihsiz bir Don-Kişot! Fakat benim derdim yalnız o değil. Sen anlarsın... Hiçbir şey gizlemeden anlatacağım sana. Ne olursa olsun benim bir yakınımsın. Bu bölgeden, bu okuldan gitmemiz şart. Mehmet'le Almagül arasında bir ilişki var gibime geliyor. Hissediyorum bunu. (Ağlar) (Fuji-Yama, s. 173)*

Eserin bu bölümünde, yazar, karı-koca arasındaki sadakat duygusunun önemine dikkat çekmektedir. Kocasının kendisini aldattığını düşünen Anvar, o bölgeden kaçmak ve uzaklaşmak istemektedir. Burada, Aytmatov, karı-kocanın birbirlerine sadık olmaları gerektiğinin vurgusunu yaparak, sadakat değerine dikkat çekmektedir.

- *Tanabay öfkeyle elini kaldırdı. "Asla! Asla kalmazdım, yola yayan çıkar yine de geceyi o evde geçirmezdim." diye söylendi. "Bir kadın kaynatası ile öyle mi konuşur? Ne olursam olayım, nasıl olursam olayım, kocasının babası değil miyim? Ama çenesi durmuyor! -Ömür boyu koyun çobanlığı, yıldı çobanlığı yapacak olduktan sonra, hele şu kocamış çağında, "Artık işe yaramazsın." diye kovulacak olduktan sonra, ne akılla partiye üye olursun?- Bak sen şu karının dediğine! Oğluma gelince, onun da karısından geri kalır yanı yok! Karısı konuşurken o yere bakıyor ve ağzını açıp tek kelime bile söylemiyor. Basbayağı korkuyor karısından. Kadın: Babanı istemiyorum, dese, vallahi ağzını açmaz. Hay haddini bilmez hay! Gözü hep yukarılarda. Baş olmak, başkarma olmak istiyor. Ne diye nefes tüketiyorum ki! Bugünkü gençlerin hepsi öyle! İnsanlar çok değişti artık, çok!" (Elveda Gülsarı, s. 14-15)*

Romanın bu bölümünde, başkahraman Tanabay, gelininin ve oğlunun vefasızlıklarından ve sadakatsizliklerinden dem vurmaktadır. Tanabay'ın oğlunun ve gelininin ona kötü davranmaları, onu küçük görmeleri ve özellikle oğlunun bunlara sessiz kalması; bu insanların sadakat değerinden yoksun olduklarının kanıtı niteliğindedir. Aytmatov, burada, Tanabay'ın oğlunun ve gelininin bu davranışlarını vererek, sadakat değerinin insanlarda gittikçe kaybolduğunu belirtmektedir. Çünkü anne-babasına sadık olmayan insanların, hiçbir şeye sadık olamayacakları aşikârdır. Böylelikle Aytmatov, burada bir yandan sadakatsizliği örnek göstererek sadakat değerine vurgu yaparken, bir yandan da sadık olma değerinin insanlar arasında giderek yok olmasından duymuş olduğu büyük kaygıyı dile getirmektedir.

Yukarıda Aytmatov'un eserlerinde sadakat / sadık olma değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov'un eserlerinde sadakat / sadık olma değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.25.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Sadakat / Sadık Olma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzelik Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	21, 66, 67, 122.	4	12,121
Gün Olur Asra Bedel	12, 276.	2	6,060
Dişi Kurdun Rüyaları	92, 137, 209, 212.	4	12,121
Kassandra Damgası	19.	1	3,030
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	-	0	0
Elveda Gülsarı	15, 20, 69, 112.	4	12,121
Cemile	17.	1	3,030
Sultanmurat	-	0	0
Toprak Ana	-	0	0
Selvi Boylum Al Yazmalım	11, 48, 69, 77.	4	12,121
Cengiz Han'a Küsen Bulut	19, 57.	2	6,060
İlk Öğretmen	-	0	0
Yıldırım Sesli Manasçı	-	0	0

Yüzyüze	-	0	0
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	-	0	0
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	-	0	0
Gazeteci Dzyuyo	-	0	0
Devam Ediyoruz	-	0	0
Aşım	-	0	0
Sokrat'ı Anma Gecesi	52, 53, 54, 54, 55, 56, 56, 74.	8	24,242
Fuji Yama	173, 200, 211.	3	9,090
Toplam		33	100

Tablo 4.25. incelendiğinde Aytmatov'un eserlerinde sadakat / sadık olma değerinin en çok işlendiği eserin, 8 kez geçiş sıklığıyla *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 8) isimli tiyatro eseri olduğu görülmektedir. Onu sırasıyla 4 kez geçiş sıklıklarıyla *Beyaz Gemi* (f 4), *Dişi Kurdun Rüyaları* (f 4), *Elveda Gülsarı* (f 4) ve *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 4); 3 kez geçiş sıklığıyla *Fuji Yama* (f 3); 2 kez geçiş sıklıklarıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 2) ve *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Kassandra Damgası* (f 1) ve *Cemile* (f 1) isimli eserler takip etmektedir. *Toprak Ana* (f 0), *İlk Öğretmen* (f 0), *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 0), *Sultanmurat* (f 0), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 0), *Yüzyüze* (f 0), *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0), *Deve Gözü* (f 0), *Gazeteci Dzyuyo* (f 0), *Devam Ediyoruz* (f 0) ve *Aşım* (f 0) isimli eserlerde ise sadakat / sadık olma değerlerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.26. Sağlıklı olmaya önem verme değeri

“Mutlu, kendisiyle barışık ve başarılı olmanın temel taşlarından birisi de sağlıklı olmaktır. Sağlığı yerinde olmayan bir kişinin yaşadığı sağlık sorunları, yaşamının tüm kesitlerini, hatta çevresinde onunla birlikte yaşayanları da etkiler. Bu nedenle, sağlığın değerinin bilinmesi önemlidir” (Bridge, 2003, s. 21). Yukarıda Bridge'nin de belirttiği gibi mutlu bireyler oluşturmanın ve dolayısıyla da mutlu bireylerden oluşan mutlu bir toplum oluşturmanın yolu sağlığın değerinin kişilerce bilinmesinden geçmektedir. Yani sağlıklı olmaya önem verme değerini toplumdaki her bir ferde kazandırmak, mutlu bir

bireysel ve sosyal hayat inşa etmenin en önemli yollarından birisidir. Bu değeri bireylere kazandırmak, devlet, toplum ve eğitim kurumlarının sorumluluğunda olduğu kadar aynı zamanda kişinin öz sorumluluğundadır.

Aytmatov'un eserlerinde sağlıklı olmaya önem verme değeri birçok yerde işlenmiştir. Sağlığa büyük önem veren Aytmator, bu durumu eserlerine de yansıtmıştır ki, onun eserleri bu bağlamda zengin bir içeriğe sahiptir. Aytmator, sağlıklı olmaya önem verme değerini işlerken bazen doğrudan bu değer işlenip anlatıldığı bölümler oluşturarak, bazen de insanların bu değerden yoksun hareketlerini tasvir ederek mesajını verme yolunu tercih etmektedir.

Aşağıda Aytmator'un eserlerinde sağlıklı olmaya önem verme değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir:

- *“Demek, ihtiyarlık iyice omuzlarımıza çöktü artık” diye düşündü. “Şimdi iki ihtiyarcık olduk işte.” Sağlığından şimdilik bir şikâyeti yoktu. Doğuştan sağlam bir insandı. Nice gençler su dökemezdi eline. Ama yaşı ilerliyordu. Altmışını bitirmişti, altmış birine basmış bulunuyordu. “Dikkat et ha! İki-üç yıl sonra seni emekliye ayıracaklar!” dedi kendi kendine. (Gün Olur Asra Bedel, s. 16).*

Gün Olur Asra Bedel romanından alıntılanan yukarıdaki bölümde, roman başkahramanı Yedigey'in kendisiyle olan konuşmalarına yer verilmiştir. Burada Yedigey'in sağlığına dikkat eden bir kişi olduğu görülmektedir. Nitekim ilerlemiş yaşına rağmen sağlık açısından hiçbir sıkıntısı olmayan Yedigey, yaşlılarının aksine çalışmaya ve üretmeye devam etmektedir. Yedigey'in bu durumu, onun sağlıklı olmaya önem verme değerine sahip bir birey olduğunu göstermektedir. Burada Aytmator, Yedigey'in bu özelliğinden yola çıkarak bir yandan sağlıklı olmaya önem verme değerine vurgu yaparken bir yandan da insanların hangi yaşta olurlarsa olsunlar, yapmaları gereken ilk işin sağlıklarına dikkat etmeleri olduğu mesajını vermektedir.

- *Ekipte, Abdias dışında herkes alkolik ya da kendilerinin pek hoşlandığı bir deyimle “profesyonel ayyaş” idiler. Kepa onlardan bu tanıtımda da ayrılıyordu. Çünkü o bir sürücü idi ve sürücü belgesini kaybetmek istemiyordu. Hem, karısı içtiğini anlayacak olsa gözlerini oyardı. Ama o gece öbürleri gibi o da sarhoş olmuştu. Abdias'a gelince, onun içmesine görünürde bir engel yoktu. Bekardı, araba kullanmak gibi sorumluluk isteyen bir iş yapmıyordu. Ama küçük bir yudum içmeyi bile*

reddetmişti. (Dişi Kurdun Rüyalari, s. 43-44).

Yukarıdaki paragrafta roman başkahramanı Abdias'ın kötü alışkanlıklardan uzak durma konusundaki iradesine değinilmektedir. Ekipte yer alan herkesin içki içip sarhoş olmasına rağmen Abdias, küçük bir yudum içmeyi dahi reddederek bu zararlı ve kötü durumdan kendini uzak tutmaktadır. Bu durum, Abdias'ın sağlıklı olmaya önem verme değerini içselleştirmiş bir birey olduğunu göstermektedir. Romanda Abdias gibi bir karakter oluşturan Aytmatov, böylelikle hem sağlıklı bir yaşam için zararlı alışkanlıklardan uzak durmak gerektiğini vurgulamakta hem de insanların bu konuda mutlak bir iradeye sahip olmaları gerektiği mesajını vermektedir. Kötü alışkanlıklardan uzak durma konusunda iradenin önemini anlatıldığı bir diğer örnek bölüm de *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* isimli romanda yer almaktadır. İlgili bölüm aşağıda dikkatlere sunulmuştur:

- *Genelde cumayı cumartesine bağlayan akşamlarda, gece hayatı diğer günlere kıyasla daha erken başlıyordu. Akşama doğru Arsen Samançin artık yerindeydi. Restorandaki masanın arkasında oturmuş, siparişini vermiş ve sigara içmemek için kendini zorluyordu. Mücadele ediyordu. Sigarayı bırakmaya çalışıyordu ama her zaman olduğu gibi içmek istiyor, beklerken içinden bir şey çekiliyordu. (Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı, s. 17).*

Bu bölümde, Arsen Samançin'in sigarayı bırakmak için verdiği mücadele anlatılmaktadır. Bu yolda çok zorlanan Arsen Samançin yine de bu zararlı ve kötü düşmana karşı olan mücadelesinden vazgeçmeyerek bu konudaki iradesini göstermektedir. Bu durum, Arsen Samançin'in sağlıklı olmaya önem veren bir birey olduğunun kanıtı niteliğindedir. Bir sigara bağımlısı olmasına rağmen bu konuda güzel bir mücadele örneği sergileyen Arsen Samançin üzerinden yola çıkan Aytmatov ise, zararlı alışkanlıklardan korunma ve doğal olarak sağlıklı olmaya dikkat etme konusunda elzem olan mutlak iradenin önemini bir kez daha vurgulamaktadır.

- *Günün ikinci yarısında Bork eve dönüyordu. Arabanın direksiyonunda dikkatini zor toparlıyordu. Acele eve dönmek, Jessi'nin tansiyon ölçen aletini -bunun adı da neydi- bulmak istiyordu. Karısı ara sıra kendisinin, aynı zamanda da onun tansiyonunu ölçerdi. Tansiyonu her zaman normaldi ve sağlığı da yerindeydi, sadece sevgili karısının kaprislerine boyun eğerek ve gülümseyerek tansiyonunun ölçülmesine*

izin veriyordu. Şimdi ise, kendisi, her şeyin normal olduğunu öğrenmek istiyordu. Kendini hiç de iyi hissetmiyordu. (Kassandra Damgası, s. 88).

Kassandra Damgası isimli romandan alıntılanan yukarıdaki paragrafta, roman başkahramanlarından Robert Bork'un ve karısı Jessi'nin sağlık konusundaki hassasiyetleri anlatılmaktadır. Bu çiftin sağlıklarına dikkat etmeleri, sağlık konusunda bir oto kontrol oluşturmaları ve sağlıklarıyla ilgili en ufak bir olumsuz belirtide hemen harekete geçmeleri, bu insanların sağlıklı olmaya önem verme değerine sahip bireyler olduklarını göstermektedir. Bork ailesinin bu örnek davranışlarından yola çıkan Aytmatov ise, bir yandan insanların sağlıklarıyla ilgili her şeye dikkat etmeleri ve hiçbir şeyi göz ardı etmemeleri gerektiğini vurgularken bir yandan da her bireyin kendi sağlığından olduğu kadar ailesinin sağlığından da sorumlu olduğu gerçeğini hatırlatmaktadır.

- *Bir akşam Aliman çok gecikti. Bütün köy uykuya dalmıştı. Ben de yatmaya karar verdim ve lambayı kısıp yattım. Ama gözüme uyku girmedi. Huzurum iyice kaçmıştı. Pencere arkasından, dışarıdan gelen en ufak sese kulak kabartıyordum. O gece dolunay vardı ve gökyüzü ışıltı ışıltıydı. Ara sıra ince bulutlar dolunayı gölgeliyor, okşayıp geçiyordu. Durgun bir bahar havası vardı dışarıda. Ama ben üşüyor, titriyordum. Soğuktan ziyade yalnızlıktan idi bu. Sonunda kürküne sarılıp yattım ve daldım. Neden sonra korkular içinde uyandım. Ne göreyim? Aliman eşikteydi: Entarisinin düğmeleri kopmuş, göğüsleri çıplak, saçları karmakarışık ve gözleri bulanık... Sarhoştı! Onu ilk kez sarhoş görüyordum. Sallana sallana içeri girdi, düşmemek için güçlkle sobaya tutundu. Onu bu hâlde görünce tüylerimin diken diken olduğunu hissettim.*

Aliman başını kaldırdı:

- *Ne bakıyorsun bana öyle? dedi. Sarhoşum işte! Votka içtim işte! Yapacak başka şey mi var! Ben içmeyeyim de kim içsin? Ne susuyorsun, hadi söyle söyleyeceklerini! (Toprak Ana, s. 110-111).*

Toprak Ana romanından alıntılanan yukarıdaki bölümde Aliman'ın kocasının savaşa gitmesinin ve orada ölmesinin vermiş olduğu üzüntüden dolayı kendisini içkiye vermesi anlatılmaktadır. Onun bu davranışı sağlığını ihmal ettiğini göstermektedir ve aynı zamanda sağlıklı olmaya önem verme değerinden yoksun olduğunu

göstermektedir. Aytmatov, burada, Aliman üzerinden yola çıkarak hayatta karşılaşılabilecek tüm olumsuzluklara rağmen bireyin sağlığına dikkat etmesi gerektiğinin mesajını vermek istemektedir.

Yukarıda Aytmatov'un eserlerinde sağlıklı olmaya önem verme değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov'un eserlerinde sağlıklı olmaya önem verme değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.26.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Sağlıklı Olmaya Önem Verme Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	13, 22, 26, 32, 51, 76, 90, 130, 131, 134, 134, 143, 147, 151, 153.	15	9,146
Gün Olur Asra Bedel	16, 23, 31, 41, 44, 47, 50, 71, 73, 82, 84, 93, 98, 103, 191, 198, 206, 210, 210, 219, 279, 306, 307, 380, 380, 385.	26	15,854
Dişi Kurdun Rüyaları	43, 44, 45, 45, 45, 46, 50, 52, 54, 58, 64, 64, 80, 82, 82, 90, 90, 90, 92, 107, 110, 111, 113, 114, 127, 132, 155, 157, 163, 164, 165, 238, 256, 262, 270, 271, 272, 274, 275, 281, 289, 290, 317, 317, 366.	45	27,439
Kassandra Damgası	14, 56, 88, 239, 269.	5	3,048
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	17, 17, 20, 26, 36, 53, 94, 209, 222, 222.	10	6,097
Elveda Gülsarı	65, 91, 103, 116, 159, 187, 217.	7	4,268
Cemile	18.	1	0,609
Sultanmurat	-	0	0
Toprak Ana	20, 29, 111.	3	1,829
Selvi Boylum Al Yazmalım	6, 7, 9, 10, 11, 30, 47, 48, 51, 59, 67, 74, 74, 77, 85, 89, 90, 91, 91, 100, 104.	21	12,804
Cengiz Han'a Küsen Bulut	18, 24.	2	1,219
İlk Öğretmen	41, 42.	2	1,219
Yıldırım Sesli Manasçı	16.	1	0,609
Yüzyüze	55.	1	0,609
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	104, 119, 129, 133, 134, 159.	6	3,658
Kızıl Elma	12.	1	0,609

Oğulla Buluşma	34.	1	0,609
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	80.	1	0,609
Gazeteci Dzyuyo	-	0	0
Devam Ediyoruz	-	0	0
Aşım	226, 229.	2	1,219
Sokrat'ı Anma Gecesi	45.	1	1,219
Fuji Yama	161, 164, 165, 169, 179, 182, 182, 186, 196, 200, 205, 206, 209.	13	7,926
Toplam		164	100

Tablo 4.26. incelendiğinde Aytmatov'un eserlerinde sağlıklı olmaya önem verme değerinin en çok işlendiği eserin, 45 kez geçiş sıklığıyla *Dişi Kurdun Rüyalari* (f 45) isimli eser olduğu görülmektedir. Onu sırasıyla 26 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 26); 21 kez geçiş sıklığıyla *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 21); 15 kez geçiş sıklığıyla *Beyaz Gemi* (f 15); 13 kez geçiş sıklığıyla *Fuji Yama* (f 13); 10 kez geçiş sıklığıyla *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 10); 7 kez geçiş sıklığıyla *Elveda Gülsarı* (f 7); 6 kez geçiş sıklığıyla *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 6); 5 kez geçiş sıklığıyla *Kassandra Damgası* (f 5); 3 kez geçiş sıklığıyla *Toprak Ana* (f 3); 2 kez geçiş sıklıklarıyla *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 2), *İlk Öğretmen* (f 2) ve *Aşım* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Cemile* (f 1), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 1), *Yüzyüze* (f 1), *Kızıl Elma* (f 1), *Oğulla Buluşma* (f 1), *Deve Gözü* (f 1) ve *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 1) isimli eserler takip etmektedir. *Sultanmurat* (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0), *Gazeteci Dzyuyo* (f 0) ve *Devam Ediyoruz* (f 0) isimli eserlerde sağlıklı olmaya önem verme değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.27. Saygı değeri

Toplumda düzenin ve insanlar arasındaki birliğin sağlanması için en temel değer olarak kabul edilen saygı, *Türkçe Sözlük*'te (2011, s. 2047) "1. Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram. 2. Başkalarını rahatsız etmekten çekinme duygusu" olarak tanımlanmaktadır. Saygı değeri, toplumun huzurunun ve mutluluğunun teminatıdır. Birbirlerine saygılı insanlardan oluşan toplumlar, huzurlu ve mutlu bir şekilde yaşama ortamına kavuşurlar. Saygı, insanlar

arasındaki ilişkileri düzenleyen ve karşılıklı gerçekleşen bir değerdir. Bireyler arasındaki ilişkilerde her iki tarafında memnun kalması için saygı değerinin karşılıklı vuku bulması önemli bir öncüdür. Başkalarına saygı duymadan başkalarından saygı beklemek beyhude olacağı gibi bu durum, insan ilişkilerinin istenilen düzlemde ilerlemesini de baltalayacaktır.

Saygı insanlık görevi ve medeni olmanın bir gereğidir. Birey, etrafındaki tanıdık-yabancı, erkek-kadın, siyah-beyaz, yetişkin-çocuk, ırk-din, canlı-cansız vb. ayrımlara takılmadan, herkese ve her şeye saygı duymalıdır. Birey, karşı taraftan kendi değerlerine, erdemlerine, inançlarına, milliyetine, vatanına ve kutsalına saldırı ya da hakaret gelmediği müddetçe, yani karşı taraftan saygı gördüğü sürece saygı değerini elden bırakmamalıdır.

Saygı değeri, Cengiz Aytmatov'un eserlerinde de geniş bir şekilde ele alınıp incelenmiştir. Aşağıda Aytmatov'un eserlerinde saygı değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir:

- *Sohbet az sonra garip bir konu üzerinde yoğunlaştı. Yedigey bir gün fırlatılan uzay gemisini unutmuştu. Sofradakilerin aynı olayla ilgili konuşmalarını dinlerken hatırladı olayı. Gerçi yeni bir şey öğrenmedi ama onları dinlerken bu konuda ne kadar az şey bildiğine şaşırıp kaldı. Yine de pek üzülmedi, bundan bir utanç duymadı. Çünkü onları çok ilgilendiren uzay uçuşları kendisi için uzak bir konuydu, büyüleyici bir şey olsa da yabancı olduğu bir konu. Onun için bilmediği bir şey karşısında her zaman yaptığı gibi, gözleriyle gördüğü bu şaşırtıcı olay hakkındaki konuşmaları saygıyla dinledi. (Gün Olur Asra Bedel, s. 43)*

Burada Yedigey'in saygı değerini içselleştirmiş bir karakter olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Onun, kendinin bilmediği konularla ilgili konuşan insanları saygıyla dinlemesi, Yedigey'in saygı değerine sahip bir insan olduğunu göstermektedir. Böylelikle Aytmatov, burada, toplumsal hayatta insanlar arasındaki saygı ilişkisine dikkat çekmek istemiştir.

- - *Mılgın nasıl? dedi Orhan Ata.*

- *Hep aynı, yatıyor.*

- *Demek yatıyor...*

Bir an sustuktan sonra ihtiyar yine konuştu:

- *Kendine gelince şu söyleyeceklerimi ona iletir misin?*

- *İletirim ata.*

Emrayin'in sesi titriyordu, öksürüp sesini açmaya çalışarak devam etti:

- *Kelimesi kelimesine söylerim.*

- *Onu her zaman takdir ettiğimi, sevdiğimi söyle. Büyük bir avcı, iyi bir insandır o. Ona her zaman saygı duydum.*

Yine sustular. (Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek, s. 162)

Hikâyenin bu bölümünde Orhan Ata'nın Mılgın'a saygı duyduğunu belirtmesiyle, saygı değerine bir göndermede bulunulmak istenmiştir. Orhan Ata'nın Mılgın'ın avcılığına, kişiliğine ve iyi bir insan oluşuna saygı duyması; Orhan Ata'nın saygı değerine sahip bir insan olduğunu göstermektedir. Böylelikle Aytmatov, insanların yeteneklerine, iyi yönlerine ve fikirlerine saygı göstermenin önemine dikkat çekmek istemektedir.

- *Sonraları, oğlunu düşündüğü zamanlarda, onu niçin yalnız çok sevmekle kalmadığını (çünkü her baba çocuğunu severdi), ona saygı da duyduğunu anlamıştı. Çocukluğundan beri onu, biraz yaramaz olsa da, sağduyulu bir yaşıtı gibi kendisiyle bir tutuyordu. Kendisi de bilmiyordu bunun nedenini. Bu saygısı, oğlu öğretmen olduktan sonra daha da artmıştı. Çordon ona saygılı davranır, kendini görmeye geldiği zamanlarda izci kravatını çıkarmayı unutmuş olsa bile onu hep ciddiye alırdı. (Oğulla Buluşma, s. 39-40)*

Hikâyenin yukarıdaki bölümünde, başkahraman Çordon'un oğluna duyduğu saygı dile getirilmektedir. Onun oğluna saygı duyması, onun saygı değerine sahip bir insan olduğunu göstermektedir. Aytmatov, burada, bir yandan saygı değerine dikkat çekerken bir yandan da çocuk eğitiminde çocuklara saygı duymanın, yeri geldiğinde

onları bir yetişkinmiş gibi saygıyla dinlemenin; çocukların kişilik gelişimi için önemli olduğu mesajını vermektedir.

- *Altınay Süleymanovna, köye tören başlarken geldi. Köylüler, arabasını pencereden görür görmez fırladılar. Tanıyan, tanımayan, genç, yaşlı herkes elini sıkarak istiyordu. Böylesine bir karşılama beklemiyordu herhâlde. Biraz heyecanlandı gibi geldi bana. Ellerini göğsüne koymuş, sevgiyle eğiliyor, herkesi selamlıyor, güçlülükle yol açıp sahneye kurulmuş masaya doğru yürüyordu. Altınay Süleymanovna, hayatında pek çok törene katılmış, her zaman böyle gösterilerle karşılanmıştır ama burada, bu sıradan köy okulunda, köylülerinin karşılaması pek duygulandırdı onu. Gözleri yaşarmıştı. Törenden sonra, kızıl boyun bağı izciler değerli konuğun da boynuna bir boyun bağı taktılar. Çiçek verdiler ve onun adına yeni okulun onur defterini açtılar, öğrenciler güzel bir konser verdi. Okul müdürü, konukları, öğretmenleri ve kolhoz yöneticilerini evine davet etti. Altınay Süleymanovna'ya gösterilen saygı ve sevgi burada da sürüyordu. Halılarla süslü bir yerde oturtular onu. Onu memnun etmeye, sevgilerini göstermeye çalışıyorlardı. Coşkun bir hava vardı. Kadehler kaldırılıyor, dileklerde bulunuluyordu. (İlk Öğretmen, s. 10 - 11).*

İlk Öğretmen hikâyesinde saygı değerinin işlendiği yerlerden biri, Altınay'ın okulun açılışı için köye geldiği zaman, köylülerin ona olan ilgi ve teveccühlerinin anlatıldığı bölümdür. Köy halkının Altınay Süleymanovna'yı büyük bir sevgi, saygı ve misafirperverlik örneği göstererek ağırlamaları, saygı değeri ile ilgili okuyuculara önemli mesajlar vermektedir.

- *Yol boyunda en yakın arkadaşım olan Alibek Canturin'le de karşılaştık. O, iki yaş büyüktü benden. Akıllı bir adamdı Alibek, iyi bir şofördü. Merkezdeki arkadaşların, ona karşı büyük saygıları vardı. Onu meslek birliklerine bile üye yaptılar. Acaba o ne diyecekti bu işe diye üzülüp duruyordum. (Selvi Boylum Al Yazmalım, s. 39).*

Hikâyenin başkahramanlarından olan İlyas ve iş arkadaşlarının Alibek'e, onun mesleğindeki başarısından ve iyi bir insan olmasından dolayı saygı duyduklarının belirtilmesiyle, saygı değerine göndermede bulunan Aytmatov, aynı zamanda insanlara, işlerinde başarılı olanlara ve toplumda iyilikseverlikleriyle tanınmış kişilere saygı duymanın gerekliliğini vurgulamak istemiştir.

Yukarıda Aytmatov'un eserlerinde saygı değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov'un eserlerinde saygı değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.27.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Saygı Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	16, 17, 18, 40, 42, 49, 55, 66, 69, 70, 71, 72, 77, 78, 88, 96, 97, 106, 127, 128, 131, 139, 140, 149, 152, 157.	26	20,967
Gün Olur Asra Bedel	15, 34, 35, 38, 39, 41, 43, 46, 47, 51, 126, 138, 153, 169, 178, 182, 191, 207, 300, 325, 332, 355.	22	17,741
Dişi Kurdun Rüyaları	80, 95, 150, 151, 157, 165, 215, 258, 260, 330.	10	8,064
Kassandra Damgası	26, 112, 140, 159, 168, 170, 186, 195.	8	6,451
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	82, 169, 185.	3	2,419
Elveda Gülsarı	14, 15, 19, 84, 85, 129, 164, 194, 222.	9	7,258
Cemile	12, 17.	2	1,612
Sultanmurat	98, 184, 194.	3	2,419
Toprak Ana	29, 105, 122.	3	2,419
Selvi Boylum Al Yazmalım	37, 39, 45, 83.	4	3,225
Cengiz Han'a Küsen Bulut	15.	1	0,806
İlk Öğretmen	11, 23, 28, 45, 60.	5	4,032
Yıldırım Sesli Manasçı	-	0	0
Yüzyüze	38.	1	0,806
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	133, 150, 162.	3	2,419
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	36, 39, 42.	3	2,419
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	107.	1	0,806
Gazeteci Dzyuyo	207.	1	0,806
Devam Ediyoruz	-	0	0
Aşım	224, 229, 232.	3	2,419

Sokrat'ı Anma Gecesi	12, 55, 70.	3	2,419
Fuji Yama	158, 161, 162, 163, 169, 170, 171, 182, 188, 196, 205, 208, 208.	13	10,483
Toplam		124	100

Tablo 4.27.'ye göre Aytmatov'un eserlerinde saygı değerinin en çok işlendiği eser, 26 kez geçiş sıklığıyla *Beyaz Gemi* (f 26) isimli romandır. Onu sırasıyla 22 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 22); 13 kez geçiş sıklığıyla *Fuji Yama* (f 13); 10 kez geçiş sıklığıyla *Dişi Kurdun Rüyalari* (f 10); 9 kez geçiş sıklığıyla *Elveda Gülsarı* (f 9); 8 kez geçiş sıklığıyla *Kassandra Damgası* (f 8); 5 kez geçiş sıklığıyla *İlk Öğretmen* (f 5); 4 kez geçiş sıklığıyla *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 4); 3 kez geçiş sıklıklarıyla *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 3), *Sultanmurat* (f 3), *Toprak Ana* (f 3), *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 3), *Oğulla Buluşma* (f 3), *Aşım* (f 3) ve *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 3); 2 kez geçiş sıklığıyla *Cemile* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 1), *Yüzyüze* (f 1), *Deve Gözü* (f 1) ve *Gazeteci Dzyuyo* (f 1) isimli eserler takip etmektedir. *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0) ve *Devam Ediyoruz* (f 0) isimli eserlerde ise saygı değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.28. Sevgi değeri

İnsanlığın en yüce duygularından biri olan ve her değer başı ve sonu olarak kabul edilen sevgi değeri, *Türkçe Sözlük*'te (2011, s. 2081) “İnsanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu” şeklinde tanımlanmaktadır. Toplumsal bir yaşam biçimine sahip olan insan, bu yaşam biçimi içinde etrafındaki canlı-cansız birçok şeye yakınlık duyar, değer verir ve güvenir. Sevgi olarak adlandırılan bu duygular, aynı zamanda toplumsal huzurun, barışın ve birlikteliğin de temelini oluşturur.

Sevgi değeri, evrensel bir değerdir ve tüm dünya medeniyetlerinde ve kültürlerinde özel bir yere sahiptir. Dünya tarihi boyunca sevgiyi işleyen ve anlatan birçok şair ve yazar yaşamıştır. Bu şair ve yazarlar sevgi değerini işleyen çok kıymetli eserler bırakmışlardır. Dini, dili, rengi, cinsiyeti, ırkı ve mezhebi fark etmeksizin tüm insanların en derinden hissettikleri sevgi duygusu; âdeta bir insanlık mirasıdır ve bu miras, evrenin son anına kadar tükenmeyecek bir zenginliğe sahiptir. Çünkü paylaştıkça çoğalan ender şeylerden birisi de sevgi değeridir.

Sevgi değeri, gerek İslam dininde gerekse Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. İslam dini sevgi dinidir. İslam dini, değil terör ve şiddet, insanlar üzerinde fikri bir baskı kurulmasını dahi reddeder. İslam inancına göre tüm müminlerin kalpleri sevgi ile dolu olmalıdır. Aşağıda verilen ayetler, sevgi değerinin İslam dinindeki yerini göstermesi bakımından manidardır.

“Ve kalplerinin arasını sevgi ile birleştirdi. Yoksa yeryüzünde ne varsa hepsini harcasaydın, yine onların kalplerini birleştiremezdin. Fakat Allah, onların arasını sevgi ile birleştirdi...” (el-Enfal, 8/63).

“İnanıp salih ameller işleyenler için Rahmân, (gönüllere) bir sevgi koyacaktır” (Meryem Suresi, 96. Ayet).

Sevgi değeri Türk kültüründe de önemli bir yere sahiptir ve birçok yerde karşımıza çıkmaktadır. Mevlana'nın “Yaratılanı severiz yaratandan ötürü.” sözü ve Yunus Emre'nin “Ben gelmedim davi için / Benim işim sevi için / Dostun evi gönüllerdür / Gönüller yapmaya geldim.” ile “Gelin tanış olalım / İşin kolay kılalım / Sevelim sevilelim / Dünya kimseye kalmaz.” dörtlükleri, sevgi değerinin Türk kültür ve medeniyetindeki yerini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Bu örnekler, koca bir ummandaki küçük bir zerre kadardır. Böyle örnekleri daha birçok yerde görmemiz mümkündür. Bunlardan birisi de hiç şüphesiz Cengiz Aytmatov'dur. Aytmatov, bütün eserlerinde sevgi değerini işlemiştir. Dünyanın en karanlık ve kötü dönemlerinden birinde hayatını yaşamak zorunda kalan ve çok zor imtihanlardan geçen Aytmatov, tüm bu olumsuzluklara rağmen sevgi değerinin müthiş bir şekilde işlendiği eserlere imza atmayı başarmış bir Türk dünya yazarıdır.

Aytmatov, vatan ve millet sevgisi başta olmak üzere anne, baba, evlat, akraba, arkadaş, komşu, öğretmen, öğrenci, okul, lider, inanç, doğa, hayvan sevgisi gibi çok çeşitli düzlemlerde sevgi değerini işlemiş bir yazardır. Aşağıda bunlardan bazıları dikkatlere sunulmuştur:

- *Sonra pencereden uzaklaştı. Kızı Anara'ya bakmak için onun yattığı odaya girdi. Anara artık küçük bir çocuk değildi ama uyurken hep üstünü açardı. Bu yüzden onun üşümesinden, soğuk almasından korkuyordu İsbiekov. Bu defa Anara, kımıldamamış, üstünü açmamış, mışıl mışıl uyuyordu. Bütün gün koşup oynamıştı çünkü. Bugün babasına neler ettiğini hiç bilmiyordu. Ah Anara, Anara! Ne bilsindi*

babasının yüreğini parçaladığını! Ne bilsindi bu saatlere kadar onun niçin uyuyamadığını! Kızına şefkatle baktı ve fısıltı hâlinde konuştu onunla: “Böyle rahat uyuman büyük bir şans yavrum, ileride, büyüdüğün zaman, uykusuz geçireceğin günlerde olacak. O uykusuz geceler herkesin başına gelir, kimse kurtulamaz. Ama daha vakit var o günlere. Şimdi uyu, rahat uyu yavrum, güzel rüyalar gör.” (Kızıl Elma, s. 10)

Hikâyenin yukarıda verilen kısmında başkahraman İsabiekov’un kızı Anara’ya olan sevgisi anlatılmaktadır. Onun kızına olan şefkati, kızının hastalanmasından endişe etmesi, ileride yaşayacağı sıkıntılı günleri düşünmesi; İsabiekov’un kızına olan sevgisini göstermektedir. Böylelikle Aytmatov, burada, bir babanın kızına olan sevgisini anlatarak sevgi değerine vurgu yapmaktadır.

- *Kadın niçin öyle söylemişti? Amacı neydi? Belki düşünmeden, öylesine söyleyivermişti. Herhalde o asker ona kocasını hatırlatmış, çok etkilenmiş olmalıydı. O küçük budala da inanmıştı buna. Öyle duygulanmış, bu birdenbire gelen ve o güne tatmadığı sevinç onu öyle coşturmuştu ki, şimdi asker babası ile övünüyor, çocuksu bir gururlar dolup taşıyordu. İşte babası bu idi ve baba dediğin de böyle olurdu! Öbür çocuklar bazen ona babası olmadığı için takılıyorlardı ama babası vardı işte! Görsünlerdi şimdi! Çobanlar da görsünlerdi! (Asker Çocuğu, s. 65)*

Bu paragrafta hikâyedeki çocuk kahraman Avalbiyek’in baba özlemini ve sevgisini görmekteyiz. Hikâyede, babasını savaşta kaybetmiş olan Avalbiyek, diğer çocuklar tarafından dalga geçilen ve sürekli babasına özlem duyan bir çocuk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu özlemin ne kadar büyük olduğunun annesi de farkındadır. Bu nedenle annesi ona, izledikleri filmdeki askerin onun babası olduğunu söyler ve Avalbiyek de buna inanarak çok sevinir. Tüm bunlar Avalbiyek’in babasına olan özlemini ve sevgisini göstermesi bakımından önemlidir. Böylelikle Aytmatov, burada, bir çocuğun hiç görmediği babasına olan sevgisini anlatarak, sevgi değerine göndermede bulunmak istemiştir.

- *Bir konuda Anthony’nin şansı yaver giti: Hastaneden Dublin’e telefon açtı ve çıkmadan önce Cathy’yle konuşabildi. Çok heyecanlıydı. Çünkü nişanlısı gelince düğün hazırlıklarına başlayacaklardı.*

İşte bir saatte her şey böyle paramparça oldu. Bunu kim hayal edebilirdi ki? Belki de yalnız gök taşları zaman ve mekândan böylesine geçerek çarpışıyorlar.

Cathy'yle konuşmak da kolay olmadı. Cathy bu telefonu bekliyordu ve onun şen sesi Anthony'ye bir anlığına mutluluk denen şeyi yaşattı. Onun her şeyi -kirpiklerinin teması da, nefes alması da, yürümesi de- Anthony için ispata ihtiyacı olmayan bir mutluluktu. (Kassandra Damgası, s. 194-195)

Romandaki başkahramanlardan biri olan Anthony'nin nişanlısı Cathy'e duyduğu sevginin anlatıldığı yukarıdaki paragraflarda sevgi değerinin işlendiğini görmekteyiz. Anthony'nin nişanlısının her şeyini çok sevdiğini belirtmesi, iki insan arasındaki sevgi değerini göstermektedir. Burada, Aytmatov, sevgi değerine farklı bir açıdan yaklaşarak iki insan arasındaki aşkı anlatıp, sevgi değerini vurgulamak istemiştir.

- *Kocasına yemek ısıtmak için sobaya daha önce koyduğu odunları tutuşturdu, çay demledi. Kocasını çay tiryakisi idi. Sonra, eşikte ayak seslerini duymak için kulak kabarttı. Kocasının dönüşüne sevinmişti. Onun Kence'nin odasına girdiğini, çocuğu öptüğünü, soğuk bıyıklarının teması ile çocuğun kimildadığını ve yumuşak yatağında öbür tarafa döndüğünü görür gibi oluyordu. Normal olarak çocuğu yatağına Boston'un kendisi yatırır ve uzun bir merasimle yapardı bu işi. Çok defa banyosunu da o yaptırır. Önce ev iyice ısıtılır, kapılar pencereler sınıksız kapatılır, çocuk bundan sonra leğene sokulurdu. (Dişi Kurdun Rüyalari, s. 298)*

Yukarıdaki paragrafta Boston'un oğlu Kence'ye olan sevgisi anlatılmaktadır. Romanda birçok yerde vurgulanan bu sevgi Boston'un oğluna olan bağlılığını vurgulamak içindir. Bu paragrafta, Boston'un çocuğuna özlemle yaklaşarak onu öpmesi, onu uyutma ve banyo yaptırma işini kendinin üstlenmesi ve yoğun işlerine rağmen mutlaka çocuğuna zaman ayırması; onun Kence'ye olan sevgisinin delilleri niteliğindedir. Burada, Aytmatov, bir babanın oğluna duyduğu sevgiye dikkat çekerek sevgi değerine vurgu yapmak istemiştir.

- - *Evet, bizim gelin öyledir, derdi annem, doğruyu insanların yüzüne karşı söylemeyi sever. Böylesi dedikodu yapmaktan, dolaylı ve iğneli sözler söylemekten iyidir. Sizinkiler erdemli görünüp saman altından su yürütürler. Kokmuş yumurtalar da hep böylelerinden çıkar. Dıştan bakınca bembeyaz, ama içi burnunuzun direğini kırar!*

Babam ve küçük anne Cemile'ye hiç sert davranmamış, kaynana ve kaynatalarda var olduğu söylenen baskıyı ona asla yapmamışlardı. Ona iyi davranıyor, onu seviyor ve ondan yalnız bir şey istiyorlardı: Tanrıya ve kocasına sadık kalmasını. (Cemile, s. 17)

Yukarıdaki paragraflarda ise, Aytmatov, sevgi değerine yine farklı bir bakış açısından yaklaşarak, gelin-kaynana arasındaki sevgiyi anlatmaktadır. Cemile'nin kaynanasının ve kaynatasının, ona iyi davranmaları, onu sevmeleri ve onu başkalarına karşı savunmaları; onların Cemile'yi ne kadar sevdiklerinin göstergeleridir. Burada, Aytmatov, genelde var olan gelin-kaynana geçimsizliğine de dikkat çekerek, alışılmışın dışında bir gelin-kaynana ilişkisini anlatmıştır. Cemile ile onun kaynana ve kaynatası arasındaki sevgiye vurgu yapan Aytmatov, sevginin tüm çatışmaları çözebilecek güçte bir iksir olduğu mesajını vermek istemiştir.

Yukarıda Aytmatov'un eserlerinde sevgi değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov'un eserlerinde sevgi değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.28.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Sevgi Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	21, 35, 44, 45, 73, 134, 141.	7	5,303
Gün Olur Asra Bedel	66, 73, 196, 244, 246, 250, 260, 276, 283, 309, 317, 368, 369.	13	9,848
Dişi Kurdun Rüyaları	53, 239, 298, 381, 381.	5	3,787
Kassandra Damgası	56, 194, 195.	3	2,272
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	41, 42, 104, 152, 182.	5	3,787
Elveda Gülsarı	38, 51, 88, 112, 119, 125, 214, 222, 223.	9	6,818
Cemile	17.	1	0,757
Sultanmurat	84, 85, 102, 120, 126, 184, 191, 196.	8	6,060
Toprak Ana	13, 15, 23, 28, 29, 40, 43, 46, 54, 67, 95, 97, 107, 108, 120.	15	11,363
Selvi Boylum Al Yazmalım	49, 78, 83, 84, 90, 102, 115, 128.	8	6,060

Cengiz Han'a Küsen Bulut	11, 12, 15, 90.	4	3,030
İlk Öğretmen	6, 10, 34, 27, 30, 33, 41, 44, 49, 53.	10	7,575
Yıldırım Sesli Manasçı	14.	1	0,757
Yüzyüze	35, 36, 48, 58.	4	3,030
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	114, 133, 160, 162, 180, 181.	6	4,545
Kızıl Elma	9, 10.	2	1,515
Oğulla Buluşma	36, 45.	2	1,515
Beyaz Yağmur	48, 49.	2	1,515
Asker Çocuğu	65.	1	0,757
Deve Gözü	96, 100, 102, 108, 109, 115, 116.	7	5,303
Gazeteci Dzyuyo	-	0	0
Devam Ediyoruz	-	0	0
Aşım	225, 226, 227.	3	2,272
Sokrat'ı Anma Gecesi	29, 40, 42, 45, 55, 63.	6	4,545
Fuji Yama	158, 165, 170, 171, 182, 183, 183, 184, 185, 213.	10	7,575
Toplam		132	100

Tablo 4.28.'e göre Aytmatov'un eserlerinde sevgi değerinin en çok işlendiği eser, 15 kez geçiş sıklığıyla *Toprak Ana* (f 15) isimli romandır. Onu sırasıyla 13 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 13); 10 kez geçiş sıklıklarıyla *İlk Öğretmen* (f 10) ve *Fuji Yama* (f 10); 9 kez geçiş sıklığıyla *Elveda Gülsarı* (f 9); 8 kez geçiş sıklıklarıyla *Sultanmurat* (f 8) ve *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 8); 7 kez geçiş sıklıklarıyla *Beyaz Gemi* (f 7) ve *Deve Gözü* (f 7); 6 kez geçiş sıklıklarıyla *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 6) ve *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 6); 5 kez geçiş sıklıklarıyla *Dişi Kurdun Rüyaları* (f 5) ve *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 5); 4 kez geçiş sıklıklarıyla *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 4) ve *Yüzyüze* (f 4); 3 kez geçiş sıklıklarıyla *Kassandra Damgası* (f 3) ve *Aşım* (f 3); 2 kez geçiş sıklıklarıyla *Kızıl Elma* (f 2), *Oğulla Buluşma* (f 2) ve *Beyaz Yağmur* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Cemile* (f 1), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 1) ve *Asker Çocuğu* (f 1) isimli eserler takip etmektedir. *Gazeteci Dzyuyo* (f 0) ve *Devam Ediyoruz* (f 0) isimli eserlerde ise sevgi değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanmamıştır.

4.1.29. Sorumluluk değeri

Nitelikli bir toplum ve kaliteli bir ortak yaşamın oluşmasında hayati bir görev üstlenen ve her bireyin mutlaka sahip olması gereken bir değer olarak kabul edilen sorumluluk, *Türkçe Sözlük*'te (2011, s. 2142) “Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorum, mesuliyet.” şeklinde tanımlanmaktadır. Var olduğu andan itibaren hem kendine hem de çevresine karşı çeşitli sorumlulukları bulunan insan, bu bilinçle yoluna devam etmek zorundadır. Aksi hâlde toplumsal yaşam olumsuz etkilenir.

Öğretim programlarında doğrudan yer alan ve öğrencilere mutlaka kazandırılması gerektiğine inanılan sorumluluk değeri, çocuğa ilk olarak aile ortamında verilmelidir. Bu nedenle ebeveynler bu konuda azami dikkati ve çabayı göstermekle mükelleftirler.

Sorumluluk değeri, Aytmatov'un eserlerinde de işlenmiştir. Aşağıda buna dair bazı örneklere yer verilmiştir:

- *Yedigey, gelenin karısı olduğunu ve çok önemli bir haber getirdiğini hemen anladı. Önemli bir sebep olmasa o saatte gelmez, öyle yürümezdi. Karısının getirdiği haberi tahmin etmişti ve tahmini de doğru idi. Ama iş başında olduğu için yerinden kımlıdayamazdı. Son vagon da gelip geçtikten ve o son vagonun sahanlığındaki memura elindeki fenerle “her şey yolunda” işaretini verdikten sonra, dönüp hızlı adımlarla karısının yanına geldi. (Gün Olur Asra Bedel, s. 11)*

Yukarıdaki paragrafta sorumluluk değeri, romanın başkahramanı Yedigey üzerinden verilmeye çalışılmıştır. Yedigey'in, karısının önemli bir haber getirdiğini bilmesine rağmen görevinin başından ayrılmaması ve son vagonu da gönderdikten sonra karısının yanına gelmesi; onun sorumluluklarının bilincinde bir insan olduğunu göstermektedir. Böylelikle Aytmatov, romanın ideal kişisi Yedigey üzerinden, insanın işinin getirdiği sorumluluklarının farkında olması ve yaşamını bu sorumluluklarına göre düzenlemesi gerektiğini vurgulamak istemiştir.

- *En küçük oğlum Caynak'a gelince, o, her bakımdan hem çok güzel hem çok iyi bir çocuktur. Yalnız, keyif kaçıran bir durumu vardı: Evde pek durmazdı. Kolhozda, Komsomol (Gençlik Kolu) başkanı seçilmişti. Bu yüzden toplantıdan toplantıya, kulüpten kulübe koşar, duvar gazetesinin yazılarıyla meşgul olur, bütün işleri izler, bir dakikası boş kalmazdı. Bazen onun gece gündüz eve uğramayışına kızar, çıkışırdım:*

- *Bana bak zıp zıp çekirge! derdim, madem ki aile sevgin bu kadar az, akordeonunu, yastığını al, tasını tarağını topla, kolhozdaki bürona git, nasıl olsa her yer bir senin için, ne anaya ihtiyacın var ne babaya!*

Suvankul oğlunun savunmasını hemen üstlenirdi. Ama konuşmak için benim susmamı, biraz yatışmamı bekler, sonra hiçbir şey olmamış gibi konuşurdu:

- *Ana, ana, kendini üzme, sinirlerini bozmana hiç gerek yok. Bırak toplum hayatını, insanlarla beraber yaşamayı öğrensin. Eğer gerçekten bir serseri gibi amaçsız, sorumsuz yaşarsa, herkesten önce ben yapışırım yakasına. (Toprak Ana, 20-21)*

Romanın başkahramanı Tolgonay'ın en küçük oğlu olan Caynak'ın tanıtıldığı yukarıdaki paragraflarda, aynı zamanda sorumluluk değerine de vurgu yapılmaktadır. Caynak'ın Komsomol başkanı olmasının vermiş olduğu sorumlulukları eksiksizce yerine getirmesi, Suvankul'un, oğlunun sorumsuzca yaşamadığını belirtmesi, bir gün öyle olsa bile onun yakasına ilk yapışacak kişinin kendisi olacağını söylemesi; hem Caynak'ın hem de Suvankul'un sorumluluk bilincine sahip insanlar olduğunu göstermektedir. Böylelikle Aytmatov, burada, Suvankul ve Caynak üzerinden sorumluluk değerine vurgu yapmaktadır.

- *O sabah, o yolda, Sultanmurat kaygılardan uzak, çoşkulu bir mutluluk içinde yüzüyordu.*

- *Ee, uyandın mı artık? diye takıldı babası.*

- *Çoktaan uyandım.*

- *Al öyleyse dizginleri eline, sıkı tut.*

Sultanmurat, minnet duyarak gülümsedi. Sabırsızlıkla beklediği bir şeydi bu. Kendisi de isteyebilirdi dizginleri tutmayı ama babasının ona güvenmesi daha önemli ve ayrı bir kıvanç sebebiydi. Herhangi bir yolda değil, uzun yoldaydılar çünkü.

Atlar dizginlerin el değiştirdiğini hemen anladılar. Hızlarını kesmeden kulaklarını kısıp birbirlerini ısırmaya başladılar. Sanki böylece egemenlik zayıfladığına göre, başkaldırıp dövüşebileceklerini gösteriyorlardı. Ama Sultanmurat gereken cevabı hemen verdi onlara. Dizginleri sertçe çekip bağırdı:

- Deeh! Gösteririm ben size!... (Sultanmurat, s. 93)

Aytmatov, burada, sorumluluk değerine başka bir açıdan yaklaşarak çocuklara sorumluluk kazandırmanın önemine değinmektedir. Burada, Bekbay'ın Sultanmurat'a güvenerek ona bir iş vermesinin, Sultanmurat'ta oluşturduğu etki anlatılmaktadır. Böylelikle Aytmator, çocuklara sorumluluk vermenin onların kişilik gelişimlerine olumlu katkılar yapacağını vurgulamaktadır.

- *Tanabay söylendikçe hırslandı, hırslandıkça da bir ateş bastı ve gömleğinin yakasını çözüp derin derin solumaya başladı. Sonra ne yapacağını bilemeden arabanın çevresini hızlı adımlarla dolandı. Oysa varacağı yer uzak, gece yakın, at bitkin... Bütün bunları unutmuştu o anda. Oğlunun evindeyken gelini ile tartışmamak için kendini tutmuş, ağzını açmamıştı. Ama şimdi patlamıştı. Gelini burada olsa, aklından geçen bütün acı sözleri şamar gibi patlatırdı suratına: "Beni partiye kabul eden de sen değilsin, çıkarın da. O zaman işlerin nasıl olup bittiğini sen nereden bileceksin a budala gelin! Şimdi dilin bir karış, konuşursun elbet! Okutup adam ettik çünkü sizi! Oysa bizden laf değil, iş isterlerdi, iş! İş yaparken de babamızı yüzüstü bırakmazdık biz, saygıda kusur etmezdik, babamızın, anamızın, dostumuzun, düşmanımızın, hatta komşumuzun köpeğinin bile yaptıklarından sorumlu tutulurduk. (Elveda Gülsarı, s. 15)*

Gelinine sinirlenen Tanabay'ın kendi kendine söylendiği yukarıdaki paragrafta, Tanabay, kendi zamanlarındaki insanların sahip oldukları sorumluluk değerinden bahsetmektedir. O dönemlerde, insanların yaptıkları, sahip oldukları, tanıdıkları her şeyden ve herkesten sorumlu olduğunu belirten Tanabay, yeni neslin bu sorumluluk bilincinden uzak yetişmesi nedeniyle toplumda da bu sorumluluk bilincinin gittikçe yok olduğunu vurgulamaktadır.

• *İSABEK: Aradan çok zaman geçti. Gene de bu konuları konuşmak gelmiyor insanın içinden.*

YUSUF TATAYEVİÇ: Ne diye eskileri deşiyorsunuz, canım?

MEHMET: Deşmeyip de ne yapacaksın? Kendi geçmişimizi unutacak değiliz ya. Bir gün nasıl olsa bu konu açılacaktır. Sabur'un yazgısında hepimizin de payı vardır. (Fuji-Yama, s. 185)

Eserde geçen yukarıdaki diyaloglarda, Mehmet'in insanın geçmişi ile yüzleşmek gibi bir sorumluluğunun olduğunu belirtmesi ve eski konuları bu nedenle konuşmak gerektiğini söylemesi, onun sorumluluk bilincine sahip bir insan olduğunu göstermektedir. Böylelikle Aytmатов, burada, insanın geçmişte yapmış olduğu eylemlerinin sonuçlarına katlanma sorumluluğuna sahip olması gerektiğini belirterek, sorumluluk değerine farklı bir boyut kazandırmaktadır.

Yukarıda Aytmатов'un eserlerinde sorumluluk değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmатов'un eserlerinde sorumluluk değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.29.

Cengiz Aytmатов'un Eserlerinde Sorumluluk Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	74, 87, 127.	3	3,061
Gün Olur Asra Bedel	11, 16, 41, 43, 65, 183, 189, 191, 192, 281.	10	10,204
Dişi Kurdun Rüyaları	43, 59, 270, 298, 320, 364.	6	6,122
Kassandra Damgası	29, 31, 37, 38, 129, 157, 165, 166, 193, 194, 231, 255.	12	12,244
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	80.	1	1,020
Elveda Gülsarı	15, 80, 106, 110, 113, 122, 132, 133, 137, 138, 159, 161, 164, 166.	14	14,285
Cemile	12, 14, 19, 50.	4	4,081
Sultanmurat	93, 113, 120, 124, 128, 129, 131, 138, 141, 143, 146, 153, 171, 175, 179, 183.	16	16,326
Toprak Ana	9, 21, 35, 37, 72, 121.	6	6,122

Selvi Boylum Al Yazmalım	51, 68, 72, 89, 110, 111, 113.	7	7,142
Cengiz Han'a Küsen Bulut	-	0	0
İlk Öğretmen	5, 11, 14, 37, 60.	5	5,102
Yıldırım Sesli Manasçı	15.	1	1,020
Yüzyüze	-	0	0
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	-	0	0
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	110.	1	1,020
Gazeteci Dzyuyo	206, 210.	2	2,040
Devam Ediyoruz	-	0	0
Aşım	224, 230.	2	2,040
Sokrat'ı Anma Gecesi	-	0	0
Fuji Yama	166, 174, 177, 185, 215, 219, 221, 226.	8	8,163
Toplam		98	100

Tablo 4.29. incelendiğinde Aytmatov'un eserlerinde sorumluluk değerinin en çok işlendiği eserin, 16 kez geçiş sıklığıyla *Sultanmurat* (f 16) isimli hikâye olduğu görülmektedir. Onu sırasıyla 14 kez geçiş sıklığıyla *Elveda Gülsarı* (f 14); 12 kez geçiş sıklığıyla *Kassandra Damgası* (f 12); 10 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 10); 8 kez geçiş sıklığıyla *Fuji Yama* (f 8); 7 kez geçiş sıklığıyla *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 7); 6 kez geçiş sıklıklarıyla *Dişi Kurdun Rüyaları* (f 6) ve *Toprak Ana* (f 6); 5 kez geçiş sıklığıyla *İlk Öğretmen* (f 5); 4 kez geçiş sıklığıyla *Cemile* (f 4); 3 kez geçiş sıklığıyla *Beyaz Gemi* (f 3); 2 kez geçiş sıklıklarıyla *Gazeteci Dzyuyo* (f 2) ve *Aşım* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 1), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 1) ve *Deve Gözü* (f 1) isimli eserler takip etmektedir. *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 0), *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 0), *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 0), *Yüzyüze* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0) ve *Devam Ediyoruz* (f 0) isimli eserlerde ise, sorumluluk değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.30. Sözünde durma değeri

Söz kelimesi *Türkçe Sözlük*'te (2011, s. 2153), “Bir düşünceyi eksiksiz olarak anlatan kelime dizisi, lakırtı, kelam, laf, kaviil.” olarak tanımlanırken “sözünde durma” eylemi ise; “Verdiği sözü yerine getirmek, verdiği sözden dönmek, verdiği sözü tutmak” (2011, s. 2154) şekillerinde anlamlandırılmıştır. Sözünde durma değeri, toplumsal yaşamda bireyler arasındaki güven ortamını oluşturmak ve korumak için hayati öneme sahip bir değerdir. Temelini karşılıklı ilişkilerin oluşturduğu toplumsal yaşamda, insanlar arasında çeşitli anlaşmalar ve sözler yapılır. Bu anlaşmalar ve sözler toplumsal yaşamın zorunlu bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal ve ekonomik hayatın gelişip devam etmesi ise, bu anlaşmaların ve sözlerin gerçekleşmesiyle olur. Sözünde durma değerine sahip olmayan bireyler, bu anlaşmalara ve sözlere ihanet edecek ve toplumda hüküm sürmekte olan düzeni de baltalamış olacaklardır. Bu nedendir ki sözünde durma değeri, insan ilişkilerinde ve sosyal birliktelikte büyük önem arz etmektedir.

Sözünde durma değeri Türk kültüründe de üzerinde önemle durulmuş bir değer özelliğine sahiptir.

“Hayvan yularından, insan sözünden tutulur.”

“Er olan sözünde durur.”

“Allah bir, söz bir.”

“Söz namustur.”

“Söz verme, verdinse dönme!”

“Söz ağızdan çıkar.”

“Sözünün eri ol!”

“Tükürdüğünü yalamak [verdiği sözden dönmek] yiğide yakışmaz”, gibi deyimler ve atasözleri, sözünde durma değerinin Türk kültür ve medeniyetindeki hayati önemini göstermektedir.

Sözünde durma değeri, Aytmatov'un eserlerinde de kendine yer bulmuştur. Bununla ilgili örnekler aşağıda sıralanmıştır:

- *Ancak ocağın başına oturdukları zaman rahatladı Kartanbay. İcini çekti.*

“Alın yazımızda bu da varmış.” dedi. “Aldırma. Neden bu kadar geç kaldın?”

“Belediye kurulunda toplantı vardı. Beni partiye kabul ettiler.”

“Çok iyi. Peki gece orada kalıp gündüz gözüyle çıksaydın ya yola. Neden acele ettin?”

Duyuşen cevap verdi:

“Çocuklara söz verdim. Yarın okula gelecekler.” Kartanbay kızdı:

“Hay gidi akılsız hay... Duydun mu kocakarı o sümüklülere söz vermiş... Ya bir şey olsaydı sana? Aklın başında mı senin?”

“Bu benim görevim, benim uğraşım bu.” (İlk Öğretmen, s. 37).

İdeal insan tipinde bulunması gereken değerlerden olan sözünde durmak, bunun için her türlü zorluğa göğüs germek, görev ve sorumluluk duygusuyla hareket etmek özellikleri burada hikâyenin başkahramanlarından olan Duyuşen üzerinden vurgulanmıştır. Duyuşen’in çocuklara verdiği sözünde durması için ve ertesi gün okula giderek görevini yerine getirmesi için kurtlara bile yem olmayı göze alması, bu değerlere sahip olduğunun kanıtı niteliğindedir.

- *Çocuk epeyden beri susamıştı ama dişini sıkıyor, dayanıyordu. Babasının koyduğu yasağa, saf çocuk güveniyle uymaktaydı. Bir gün önce babası ona, denizde en az bulunan şeyin içme suyu olduğunu, evdeki gibi canı istediği zaman ve istediği kadar su içemeyeceğini söylemişti. Değil denizde, o üç adada bile bir damlacık içilecek su bulunmazdı. Kayığı da su ile dolduramazlardı ya! Herkes ne zaman içerse o da o zaman içecekti. (Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek, s. 131)*

Hikâyenin küçük kahramanı Kirisk’in denize açılmadan evvel babasına su içmeyle ilgili verdiği söze uyması ve bu yolda çaba sarf etmesi, Kirisk’in daha o yaşlarda sözünde durmaya önem veren bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir. Böylelikle Aytmatov, sözünde durma değerinin küçük yaşlardaki çocuklara mutlaka öğretilmesi gereken bir değer olduğunu vurgulamaktadır.

- *O, Boranlı Yedigey, yarın sabah, püsküllü örtüsü ile süslediği Karanar'a binecek, cenaze alayının önünde giderek, çok sevdiği Kazangap'ı, son ve ebedî dinlenme yerine, Ana-Beyit mezarlığına uğurlayacaktı. Issız Sarı-Özek bozkırını geçerlerken hep onu düşünecek, bu düşüncelerle, hayatta iken söz verdiği gibi, onu atalar mezarlığında toprağa verecekti. Evet, ona söz vermişti. Yol ne kadar uzun olursa olsun, onu bu kararından hiç kimse, rahmetlinin öz oğlu bile caydıramazdı.*

Bunun başka türlü olamayacağını, Karanar'ı bunun için süsleyip havutladığını gençler anlamalıydı. Yedigey, herkes görsün diye, Karanar'ı yularından tutup köyün içinden geçirdi ve sonra rahmetlinin evceğizi önüne getirip bağladı. Herkes görüp anlasındı. Boranlı Yedigey sözünde durmazlık edemezdi. (Gün Olur Asra Bedel, s. 38)

Yukarıdaki paragraflarda Yedigey'in sözünde durma değerine verdiği önemi görmekteyiz. Onun hayatta iken Kazangap'a verdiği sözleri yerine getirmedeki kararlılığı ve bu yoldaki mücadelesi onun sözünde durma değerine sahip bir karakter olduğunu göstermektedir. Burada, yazar, romanın başkahramanı Yedigey üzerinden sözünde durma değerine vurgu yapmaktadır.

- *Tanabay her sabah erkenden sürüyü koradan çıkarırken, gebe koyunların karnını tutup bakıyor, memelerini elliyordu. Eğer her şey uz giderse, kuzularla ilgili olarak verdiği sözü yerine getirebileceğini hesaplıyordu ama yün konusunda verdiği sözü yerine getirmesi mümkün olamayacaktı. Kışın tüyleri az uzuyordu. Uzaması şöyle dursun bazı koyunlar tüy dökmeye başlamıştı bile. Açlıktı, koyunların yeterince beslenememesiydi bunların sebebi. Yem verebilse, ot verebilse yün de alabilirdi. Tanabay üzülüyor, elinden bir şey gelmediği için kendi kendine kızıyordu: Ne diye dinlemişti Çora'yı! Ne diye vermişti o sözleri! Büyük büyük sözler eder, vaatte bulunursun ha! Hiç olmazsa böyle büyük sözler vermeseydi ya! Partiyi, vatani bu işe karıştırmanın ne gereği vardı? Sıradan bir eski kolhoz işçisi değil miydi?... Yoo, bunları söylemeliymişim! Yerli yersiz söylenecek sözler miydi bunlar? Neden herkes böyle yapıyor, birilerine yaranmak için yapamayacağı şeyleri vadediyor? ... (Elveda Gülsarı, s. 131-132)*

Yukarıdaki paragraflarda Tanabay'ın parti toplantısında vermiş olduğu sözleri yerine getirip getiremeyeceğine dair yaptığı hesaplamaları görmekteyiz. Tanabay, burada, partiye verdiği sözleri yerine getirememe ihtimalinden dolayı kendine kızmakta

ve hamasi duygulara kapılarak, sonunu düşünmeden söz verdiği için kendine hayıflanmaktadır. Tüm bunlar ve Tanabay'ın “*Neden herkes böyle yapıyor, birilerine yaranmak için yapamayacağı şeyleri vadediyor?*” ifadeleri, onun söz verme ve sözünü tutma eylemlerine karşı olan hassasiyetini göstermektedir. Tanabay romanda sözünde durmaya önem veren bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle Aytmatov, burada, insanların yerine getiremeyeceği sözler vermemesi gerektiğini vurgulayarak sözünde durma değerine dikkat çekmektedir.

- *GÜLCAN: Gördünüz mü, erkek konuşması dediğin böyle olur! Fuji-Yama'ya çıkmışken Tanrı önünde, vicdanımıza karşı dürüst olalım, gerçekleri söyleyelim. Ayşe Abla hoşlanacak bundan. Senden başlıyoruz, Yusuf Tatayeviç.*

YUSUF TATAYEVİÇ: Bana Yusufbay demenizi rica etmişim.

GÜLCAN: Bağışla. Senden başlıyoruz, Yusufbay. Aramızda görevi en yüksek olan sensin.

YUSUF TATAYEVİÇ: Sorun o değil. Ben verdiğim sözü tuttum. O nedenle... (Fuji-Yama, s. 167)

Yukarıdaki diyaloglarda Yusuf Tatayeviç'in verdiği sözü tutma konusundaki hassasiyetini görmekteyiz. Yusubay'ın bu hassasiyeti, onun sözünde durma değerine sahip bir insan olduğunu göstermektedir. Böylelikle yazar, burada, Yusufbay üzerinden sözünde durma değerine göndermede bulunmaktadır.

Yukarıda Aytmatov'un eserlerinde sözünde durma değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov'un eserlerinde sözünde durma değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.30.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Sözünde Durma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	-	0	0
Gün Olur Asra Bedel	38.	1	14,285
Dişi Kurdun Rüyaları	-	0	0

Kassandra Damgası	-	0	0
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	-	0	0
Elveda Gülsarı	131.	1	14,285
Cemile	-	0	0
Sultanmurat	-	0	0
Toprak Ana	-	0	0
Selvi Boylum Al Yazmalım	-	0	0
Cengiz Han'a Küsen Bulut	-	0	0
İlk Öğretmen	33, 37.	2	28,571
Yıldırım Sesli Manasçı	-	0	0
Yüzyüze	-	0	0
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	131.	1	14,285
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	-	0	0
Gazeteci Dzyuyo	-	0	0
Devam Ediyoruz	-	0	0
Aşım	-	0	0
Sokrat'ı Anma Gecesi	-	0	0
Fuji Yama	167, 175.	2	28,571
Toplam		7	100

Tablo 4.30. incelendiğinde Aytmatov'un eserlerinde sözünde durma değerinin en çok işlendiği eserlerin, 2 kez geçiş sıklıklarıyla *İlk Öğretmen* (f 2) ve *Fuji Yama* (f 2) isimli eserler olduğu görülmektedir. Bunları 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 1), *Elveda Gülsarı* (f 1) ve *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 1) isimli eserler takip etmektedir. *Beyaz Gemi* (f 0), *Dişi Kurdun Rüyalari* (f 0), *Kassandra Damgası* (f 0), *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 0), *Cemile* (f 0), *Sultanmurat* (f 0), *Toprak Ana* (f 0), *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 0), *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 0), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 0), *Yüzyüze* (f 0), *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0), *Deve Gözü* (f 0), *Gazeteci*

Dzyuyo (f 0), *Devam Ediyoruz* (f 0) ve *Aşım* (f 0) isimli eserlerde ise, sözünde durma değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.31. Tarihsel mirasa duyarlılık değeri

Atalarımızdan bize kalan geleneksel yapılarımız ve kültürel özelliklerimiz olarak tanımlayabileceğimiz tarihsel miras, millî bilincimizin gelişmesini etkileyen en önemli faktörlerdendir. Atalarımızın zor şartlar altında elde ettikleri değerler olan tarihsel mirasımız, onların torunları olan bizler tarafından korunmalı ve bizden sonrakilere aktarılmalıdır. Bu nedenle her Türk vatandaşı bu bilince ve hassasiyete sahip olmalı ve gelen her yeni nesil de bu şekilde yetiştirilmelidir. Çünkü geçmişinden ders alan ve geçmişine sahip çıkan bir millet, geleceğe daha sağlam adımlarla yürüyecektir.

Tarihsel mirasa duyarlı olma bilinç ve hassasiyeti Cengiz Aytmatov'da geniş bir yer tutmaktadır. Her fırsatta genç nesillere bu bilinç ve hassasiyeti aşlamaya çalışan Aytmatov'un eserlerinde tarihsel mirasa duyarlı olma değeri ile ilgili bazı örnek bölümler aşağıda dikkatlere sunulmuştur:

- *Sabahın alacakaranlığı ağarmış saçlarını, derin acıların izleri olan alnındaki kırışıklıkları göstermiyordu henüz. O anda gözleri doldu, derin bir ah çekti. Bir gün böyle bir durumla karşılaşacağı aklına gelir miydi? Kendini topladı, fısıltı hâlinde bir ayetin ilk sözlerini okudu: "Eşhedüen lâ ilâhe illallah!" Bundan sonra kararlı adımlarla devesine doğru yürüdü ve onu ıhtırdı, elindeki heybeyi hayvanın sırtına attı ve kendisi de üzerine oturdu. Akmaya tekrar doğruldu ve sahibini ta yukarıya kaldırarak yürümeye hazırlandı. Uzun bir yola çıkacaklarını o da anlamıştı.*

Nayman Ana'ya ev işlerinde yardım eden eltisinden başka, avılda onun yola çıktığını gören, bilen olmadı. Nayman Ana, esneye esneye kalkan eltisine bir gün önce torkunlarına (kendi akrabalarına), oradan da, kendisiyle birlikte gelmek isteyen olursa, Kıpçak ükesindeki evliya Yesevî dedenin türbesini ziyarete gideceğini söylemişti. (Gün Olur Asra Bedel, s. 154)

Romanın bu kısmında Aytmatov, büyük Türk-İslam âlimi Ahmed Yesevî'yi bizlere hatırlatmıştır. *Divan-ı Hikmet* isimli eserle tüm dünyada tanınmış bir mutasavvıf ve bilgin olan Yesevî, Türk ve İslam kültür tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Böylelikle Aytmatov, burada, Yesevî gibi bir şahsiyeti okuyucularıyla buluşturarak, onlarda tarihsel mirasa duyarlı olma değerini de yerleştirmek istemektedir.

- *Danyar'ın doğduğu köye dönüşünü herkes çok iyi karşıladı: "Yabancı diyarları ne kadar dolaşırsa dolaşsın, sonunda yine geldi işte, bana sorarsanız doğduğu köyün suyunu içmeye geldi o. Hem ana dilini de unutmamış, ara sıra Kazakça kelimeler söylüyor ama yine de çok düzgün konuşuyor..."*

"Tulpar yüz fersah uzaktan koşup kendi sürüsüne kavuşmuş. Öz vatanını, öz milletini kim sevmez! Dönüp gelen insan, yiğit, mert bir insandır. Senin dönmüş olmandan memnunuz, atalarının ruhu da memnundur." (Cemile, s. 27)

Romanın yukarıdaki kısmında Manas Destanı'na gönderimde bulunmaktadır. "Tulpar", *Manas Destanı*'nda geçen çok hızlı bir at türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıdaki paragraflarda ise köyün aksakalları, tulparı hatırlatarak okuyucuyu *Manas Destanı*'na götürmektedirler. *Manas Destanı*, Türk kültür tarihini başyapıtlarından birisidir ve her Türk gencinin mutlaka bilmesi gereken bir destandır. Burada, Aytmatov, bu bilinçle okuyucusuna *Manas Destanı*'nı hatırlatarak, onlarda tarihsel mirasa duyarlılık oluşturmak istemektedir.

- *Ertesi gün, Mayısın ikinci günü, "Kökpar Oyunu"nda, Gülsarı yine en güçlü at olduğunu gösterdi. Atlılar, geleneklere uyup uran salarak, nâra atarak, dağ göçüyormuş gibi bir gürültüyle, yarış meydanına, kalabalığın olduğu yere indiler. Bir gün önceki yarışı kazanıp bâygeyi (birincilik ödülünü) kazanarak halk arasında nam saldığı için, herkesin gözdesi, Gülsarı idi.*

At yarışlarının, atlı oyunların en heyecanlısı, en meraklısı kökpar idi. Kökparı kapın, "alaman bâyge" denilen ödülü kazanmış olurdu. Kimin atı deneyimli ve hızlı, kim daha hünerli, kurnaz ve güçlü ise, kökparı o kapar, eyerinin üzerine atıp onu kendi köyüne götürür, böylece 'alaman bâyge'yi kazanmış olma şerefini de götürmüş olurdu köyüne. Bu oyuna herkes katılabilir, atının ve kendisinin hünerini, gücünü, şansını sınavabilirdi. (Elveda Gülsarı, s. 59)

Yukarıdaki paragraflarda eski bir Türk oyunu olan "Kökpar" anlatılmaktadır. Bu oyun, at üstünde oynanan bir takım oyunudur. Taraflar, meydana bırakılan, içi saman doldurulmuş oğlak veya buzağı tulumunu kapmak, kendi takımına kazandırmak için mücadele ederler. Romanda bu oyunun hatırlatılması, Türk kültür tarihine ve zenginliğine yapılan bir vurgudur. Böylelikle yazar, burada, kökpar oyununu

hatırlatarak, okuyucuda tarihsel mirasa duyarlılık anlamında bir bilinç oluşturmak istemiştir.

- *Radyoda bir müzik vardı. Bilinen bir melodi çalınıyordu. Bir Kırgız melodisiydi ve ben bunu dinlediğim zaman onu alaca karanlıkta, bozkırlarda gezinen bir atlının söylediğini düşünürdüm. Yolu uzundu atlının. Düşünmeye, türküler düzmeye elverişliydi. Kalbinde olanlar uğruna rahat rahat türküler söyleyebilirdi. İnsan yalnız başına kalır, çevrede kimseler yok, sadece atın ayak seslerini dinlediği anda az mı şey düşünür! Ses telleri sakin, düz, renkli kayalar üzerinden berrak ırmak sularının akışı gibi nağme çıkarıyorlardı. Dinlerken insana öyle geliyordu ki, güneş az sonra tepeler ardına gizlenecek, yeryüzünü mor serinlik, sessiz sedasız kaplayacak, yol boyundaki mavimsi pelin hafif rüzgârdan ağır ağır sallanarak ince ince tozlar serpecek, ardından bozkırlar da atlının türküsünü dinleyerek hayallere dalacak ve sakin sakin onunla birlikte melodiye karışacaklar ... (SBAY, s. 8).*

Bu paragrafta bahsedilen Kırgız melodisi ve türküler kültürel unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Çünkü tüm Türk toplulukları asırlardır duygularını, düşüncelerini, hislerini, sevinçlerini, kederlerini, kaygılarını, umutlarını, beklentilerini ve daha birçok şeylerini türküler aracılığıyla dile getirmiş ve aktarmışlardır. Bu nedenle türküler, kültürel anlamda Türk toplumunun âdeta arşivi niteliğindedir. Bu yüzden de çok önemli kültürel unsurdur türküler. Yukarıdaki paragrafta geçen “ben bunu dinlediğim zaman onu alaca karanlıkta, bozkırlarda gezinen bir atlının söylediğini düşünürdüm.” ifadesiyle de diğer kültür unsurları olan “at ve bozkır” öğeleriyle türküler birleştirilmiştir. Bozkır kültürü ve at kültürü, tüm Türk topluluklarının kültür tarihlerinde yer alan temel öğelerdir. Bu iki temel öge Aytmatov tarafından türkü ögesi ile harmanlanarak bozkırlarda at ile gezinerek türkü söyleyen adam portresi oluşturulmaktadır. Böylelikle genelde tüm Türk toplulukları özelde ise Kırgız toplumunun önemli kültürel unsurlarına vurgu yapılmaktadır.

- - *Biliyor musun, bizim dağlarda şöyle bir gelenek var: Yazın mehtaplı bir gecede Ebedî Gelin’i özleyenler, yüksek bir dağın tepesinde bir araya gelerek, çok uzaklardan bile görünen bir ateş yakarlar. Kamlar davullarına vurarak dans eder ve ateşin yanına gelmeleri için onun ve kaybolmuş nişanlısının ruhlarını çağırırlar. Kadınlar da ateşin etrafında ağıtlar söyler ve ağlarlar. Anlattıklarına göre, o gelir,*

karanlık bir köşede durur, baş eğer ve kaybolur. Bir kez daha bara girmemizi ister misin? Azıcık viski?

- Artık orada bulunmuştuk ve sen de biraz sarhoş gibisin. Yeter, Arsen. Ben Ebedî Gelin için öylesine üzüliyorum ki sanki bu yüzden buraya gelmişiz.

- Belki de aynen böyledir. Bunun için de sana bu hikâyeyi anlatmak istiyorum. Ebedî Gelin için ateşler Çin tarafında da yakılıyor. Biliyor musun, sınır çizgisi Üzengili geçidinin arkasından geçiyor ve öbür tarafta da çok eskiden bize akraba olan Kırgız boyları yaşamaktalar. Ama biz hemen hemen hiç görüşemiyoruz. Dağlar ancak yazın geçit veriyor, o da her zaman değil. İşte bir yıl önce gazeteci olarak oralarda buldum. Ürgenç'ten uçakla, oradan da arabayla... Pek çok insanla görüştim ve gazetem için ilginç bir yazı çıktı. Ama söz konusu olan bu değil. Orada, Çin tarafından, dağlarda yaşayan Kırgızlar da Ebedî Gelin efsanesini biliyor. Her yıl yazın dolunayda ateşler yakarak ruhları Ebedî Gelin'e yardıma çağırma geleneği onlarda da var. Ama Çin Kırgızlarında bizdekinden farklı bir gelenek de var: Orada iki güzel kız, ateşin yanında bir eyerli atı Ebedî Gelin'e gerekebilir diye hazır bekletiyorlar. (Ebedî Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman, s. 56-57)

Romanın yukarıda verilen bölümünde, Kırgızların önemli efsanelerinden biri olarak kabul edilen Ebedî Gelin efsanesi hakkında bilgi verilmektedir. Romanın ilerleyen bölümlerinde Ebedî Gelin efsanesini de anlatan yazar, böylelikle Kırgız toplumuna ait önemli bir kültürel unsuru da okurlarıyla paylaşmaktadır. Böylelikle yazar, Kırgızların bu önemli efsanesini burada anlatarak, okuyucularında tarihsel mirasa duyarlılık anlamında bir bilinç oluşturmak istemektedir. Ayrıca romanın yukarıda verilen bölümünde önemle vurgulanmak istenilen bir diğer nokta da; Kırgızların sadece Kırgızistan'da değil Çin Halk Cumhuriyeti'nde de yaşadıkları gerçeğidir. Bugün birçok insan tarafından bilinmeyen Çin'deki bu Kırgız Türkleri, burada, yazar tarafından hatırlatılarak okuyucuda bir millî birliktelik bilinci oluşturulmak istenmiştir. Çünkü romanda bazı yerlerde Çin'deki bu Kırgızlar hatırlatılmakta ve onların da Kırgızistan'daki Kırgızlarla kardeş oldukları mesajı işlenilmektedir.

Yukarıda Aytmatov'un eserlerinde tarihsel mirasa duyarlılık değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov'un eserlerinde

tarihsel mirasa duyarlılık değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.31.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Tarihsel Mirasa Duyarlılık Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	18, 43, 44, 54, 64, 66, 73, 75, 108, 157.	10	6,802
Gün Olur Asra Bedel	152, 154, 186, 187, 188, 201, 308, 369, 370, 372, 393, 406.	12	8,163
Dişi Kurdun Rüyaları	333, 348, 364, 369.	4	2,721
Kassandra Damgası	-	0	0
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	43, 48, 54, 58, 59, 61, 65, 81, 91, 125, 157, 167.	12	8,163
Elveda Gülsarı	10, 14, 26, 47, 55, 58, 59, 62, 63, 88, 94, 95, 96, 96, 98, 106, 107, 111, 113, 198, 208, 211, 214, 221.	24	16,326
Cemile	10, 11, 11, 12, 16, 18, 23, 27, 49.	9	6,122
Sultanmurat	114, 120, 123, 137, 151, 183.	6	4,081
Toprak Ana	44, 106, 128.	3	2,040
Selvi Boylum Al Yazmalım	8, 10, 11, 14, 25, 38, 38, 39, 43, 48, 49, 50, 52, 55, 59, 70, 84, 111, 124, 125.	20	13,605
Cengiz Han'a Küsen Bulut	15, 37, 40, 59.	4	2,721
İlk Öğretmen	7, 13, 43, 48.	4	2,721
Yıldırım Sesli Manasçı	13, 14, 19, 20, 20, 21, 22.	7	4,761
Yüzyüze	54, 63.	2	1,360
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	90, 93, 94, 98, 102, 110, 129, 165.	8	5,442
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	33.	1	0,680
Beyaz Yağmur	58, 60.	2	1,360
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	77, 78.	2	1,360
Gazeteci Dzyuyo	-	0	0
Devam Ediyoruz	-	0	0
Aşım	-	0	0
Sokrat'ı Anma Gecesi	19, 21, 40, 44, 52, 55, 57, 61, 62, 65, 82, 82, 83, 83.	14	9,523
Fuji Yama	161, 164, 202.	3	2,040

Toplam	147	100
---------------	-----	-----

Tablo 4.31.'e göre Aytmatov'un eserlerinde tarihsel mirasa duyarlılık değerinin en çok işlendiği eser, 24 kez geçiş sıklığıyla *Elveda Gülsarı* (f 24) isimli eserdir. Onu sırasıyla 20 kez geçiş sıklığıyla *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 20); 14 kez geçiş sıklığıyla *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 14); 12 kez geçiş sıklıklarıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 12) ve *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 12); 10 kez geçiş sıklığıyla *Beyaz Gemi* (f 10); 9 kez geçiş sıklığıyla *Cemile* (f 9); 8 kez geçiş sıklığıyla *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 8); 7 kez geçiş sıklığıyla *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 7); 6 kez geçiş sıklığıyla *Sultanmurat* (f 6); 4 kez geçiş sıklıklarıyla *Dişi Kurdun Rüyalari* (f 4), *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 4) ve *İlk Öğretmen* (f 4); 3 kez geçiş sıklıklarıyla *Toprak Ana* (f 3) ve *Fuji Yama* (f 3); 2 kez geçiş sıklıklarıyla *Yüzyüze* (f 2), *Beyaz Yağmur* (f 2) ve *Deve Gözü* (f 2); 1 kez geçiş sıklığıyla *Oğulla Buluşma* (f 1) isimli eserler takip etmektedir. *Kassandra Damgası* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0), *Gazeteci Dzyuyo* (f 0), *Devam Ediyoruz* (f 0) ve *Aşım* (f 0) isimli eserlerde ise, tarihsel mirasa duyarlılık değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanmamıştır.

4.1.32. Temizlik değeri

Hem insan sağlığı bakımından hem de bireyin kendisine ve çevresine olan saygısı bakımından hayati bir öneme sahip olan temizlik, *Türkçe Sözlük*'te (2011, s. 2319) "Temiz olma durumu, arılık, saffet, nezafet." olarak tanımlanmaktadır. Sosyal bir varlık olarak adlandırılan insanın, bu sosyal yaşamı içerisinde sahip olması gereken en önemli değerlerden birisi de hiç şüphesiz temizlik değeridir. Toplum içinde yaşayan birey kendi kişisel temizliğiyle beraber çevresinin temiz olmasını da dikkat etmekle sorumludur.

Temizlik değeri çocuklara küçük yaşlardan itibaren öğretilmeli ve kişisel temizliğin önemi çocuklara kavratılmalıdır. Bununla beraber, en iyi temizliğin kirletmemek olduğu bilinci de çocuklara aşulararak, onların çevresine karşı duyarlı olmaları sağlanmalıdır.

Aytmatov'un eserlerinde temizlik değerinin vurgulandığı bazı örnek bölümler aşağıda verilmiştir:

- *Ölüyü yuyup temizleme işi bir buçuk saat kadar sürdü. Ama Yedigey yaptığı işten memnundu. Merhumu usul ve kaidesine göre iyice yıkamış, kollarını bacıklarını düzeltmişti. Keten beze acımadan geniş bir kefen biçti ve Kazangap'ı bu kefenle iyice sarıp sarmaladı. İşin her safhasını Adilbay'a gösteriyor, o da bu işlerin nasıl yapıldığını öğreniyordu.*

Yedigey ölüyü hazırladıktan sonra sıra kendisine de bir çeki düzen vermeye geldi. Elini yüzünü tertemiz yıkadı, özenle tıraş oldu, bıyıklarını düzeltti. Kaşları gibi bıyıkları da gürdü, ama kırılmaya başlamıştı. Yaşlanmıştı artık. Bundan sonra savaş madalyalarını, kahramanlık şeritlerini ve emek kahramanı nişanlarını çıkarıp ceketinin göğsüne iliştirdi. Şimdi, sabahleyin yapılacak cenaze töreni için hazırды. (Gün Olur Asra Bedel, s. 70)

Yukarıdaki paragraflarda temizlik ve ölüye saygı değerlerine vurgu yapıldığını görmekteyiz. Yedigey'in cenazeyi yıkayarak temizlemesi ve güzelce temiz bir kefene sarması, bundan sonra da kendine çeki düzen vermek adına temizce yıkanması ve tıraş olması; Yedigey'in temizliğe önem veren birisi olduğunu göstermektedir. Burada yazar, Yedigey'in temizlik konusundaki hassasiyetini vurgulayarak temizlik değerine göndermede bulunmaktadır.

- *Ayın parlak ışığında, onun çarmıha gerilmiş vücudu kanatlarını açmış büyük bir kuşa benziyordu: Havada uçarken öldürülmüş, öylece bir saksavulun dalları üzerine atılmış... O beş adama gelince, o hunharlığı yaptıktan ve iyice sarhoş olduktan sonra, oradan bir kilometre kadar uzaklaşmış, sayga ölüsüyle dolu kamyonu binip birbiri üzerine leş gibi yığılmış, kendi kusmuqları içinde uyuyorlardı. Vücutlarını saran hava, yüksek sesle horlamalarından çıkan pis kokularla dolmuştu. O Tanrı yanlısına verdikleri ders kusursuz olsun diye ve güçsüzlüğünü, akıbetinin kendi ellerinde olduğunu anlaması için, yapayalnız bırakmışlardı. Şüphesiz, terk edildiğini anlayınca korkudan ödü patlayacak, peşlerinden koşup gelmek için can atacaktı. Ağaca asılı geçirdiği o geceden sonra herhâlde Allah'ını inkâr edecek ve asıl güçlü olana, yani kendilerine boyun eğecekti. (Dişi Kurdun Rüyalari, s. 262)*

Yukarıdaki paragrafta, romanın başkahramanı olan Abdias'ı öldüren beş adamın temizlik değerinden ne denli uzak oldukları anlatılmaktadır. Romanda kötü karakterleriyle ön plana çıkarılan bu beş adam aynı zamanda temizliğe de asla dikkat

etmeyen ve pislik içinde yaşayan tipler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Yazar, burada, bu beş adamın temizlik değerinden uzak olmalarından yola çıkarak temizliğin önemine dikkat çekmekte ve her bireyin temizliğine son derece önem vermesi gerektiğinin mesajını vermektedir.

- *Temizlik yapmaya başladı. Bektur Ağa bir iş adamı ve ciddi bir patrondur, asla sözünü sakınmazdı. Bu yüzden de yönettiği kolhozda her zaman düzen vardı. İhmalkârlık yapan herkesi azarlıyor, hiçbir şeyi önemsiz görmüyordu: Niçin gübreyi yolun kenarına dökmüşsün? Kaldır! Dokurcun niçin eğri, o da senin gibi sarhoş mu? Bostandaki su arkını domuz ahırına dönüştürmüşsün, niçin temizlemiyorsun? Her işte köylülerinden bir düzen talep ediyordu ve haklıydı da.*

Bunları hatırlayan Arsen Samançin aceleyle koridorunu elektrik süpürgesiyle temizlemeye başladı. Dairenin her tarafına dağılmış gazeteleri, okunmuş ve okunmamış tüm dergileri toplayarak desteledi. Sonra dikkatlice aynanın ve özellikle açık kahverengi piyanonun cilalı yüzeyinin tozunu sildi. (Ebedî Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman, s. 80)

Yukarıdaki paragrafta Bektur Ağa'nın temizliğe verdiği önem anlatılmaktadır. Onun yaptığı her işte bir düzen ve özellikle de temizlik araması Bektur Ağa'nın temizlik değerini içselleştirmiş bir insan olduğunu göstermektedir. Onun bu özelliğini bilen Arsen Samançin'in de evini temizlemesi ve dağınık eşyaları toplaması, Bektur Ağa'nın temizlik değerine verdiği önemi göstermesi bakımından manidardır.

- *Evde kimse ağzını açıp bir laf söylemeye cesaret edemiyordu. Caydar tezek ateşinden çaydanlığı aldı, çayı koyu koyu demledi. Sonra yıkanması için kocasının ellerine su döktü. Temiz bir yaygı serdi. Şekerlemeler çıkardı. Küçük parçalar hâlinde sapsarı tereyağı da koydu sofraya. Yardımcı kadınları çağırdı ve hep beraber sofraya oturdular, tereyağlı çayı içmeye başladılar. (Elveda Gülsarı, s. 138)*

Yukarıdaki pasajda da temizlik değerine vurgu yapılmaktadır. Burada, Tanabay'ın sofraya oturmadan ellerini yıkaması ve eşi Caydar'ın ona su dökmesi, yine Caydar'ın sofraya için temiz bir yer ve sergi hazırlaması; bu ailenin temizlik değerine önem veren bir aile olduğunu göstermektedir. Böylelikle yazar, burada, temizliğin önemine dikkat çekmek istemektedir.

• *Şırıldayarak akan berrak bir dere gördük. Duyuşen: “İn attan Altınay! Elini yüzünü yıka.” dedi. Cebinden küçük bir sabun çıkardı, bana uzattı: “Buyur al Altınay! Ben gider atı otlatırım. Soyun, bir güzel yıkan şu dere, hiç utanma! Olanları unut, bir daha da hiç hatırlama. Yıkan Altınay, hafifleyeceksin.” (İlk Öğretmen, s. 51).*

Hikâyenin yukarıda verilen paragrafında temizlik değerine göndermede bulunmaktadır. Burada, Duyuşen’in Altınay’a yıkanmasını söylemesi ve Altınay’ın da dereye kendini yıkaması, bu iki kişinin temizlik değerine önem veren kişiler olduklarını göstermektedir. Yazar, burada, temizlik değerine farklı bir bakış açısı da getirmektedir. Duyuşen’in “*Buyur al Altınay! Ben gider atı otlatırım. Soyun, bir güzel yıkan şu dere, hiç utanma! Olanları unut, bir daha da hiç hatırlama. Yıkan Altınay, hafifleyeceksin.*” sözleri, temizliğin insanın sadece bedenini değil aynı zaman da ruhunu da hafifleteceği mesajını vermektedir. Böylelikle yazar, temizliğin insana verdiği huzuru vurgulamak istemiştir.

Yukarıda Aytmatov’un eserlerinde temizlik değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov’un eserlerinde temizlik değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.32.

Cengiz Aytmatov’un Eserlerinde Temizlik Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	-	0	0
Gün Olur Asra Bedel	70.	1	12,50
Dişi Kurdun Rüyaları	114, 114, 262.	3	37,50
Kassandra Damgası	-	0	0
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	80.	1	12,50
Elveda Gülsarı	138.	1	12,50
Cemile	-	0	0
Sultanmurat	-	0	0
Toprak Ana	10.	1	12,50
Selvi Boylum Al Yazmalım	-	0	0

Cengiz Han'a Küsen Bulut	-	0	0
İlk Öğretmen	51.	1	12,50
Yıldırım Sesli Manasçı	-	0	0
Yüzyüze	-	0	0
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	-	0	0
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	-	0	0
Gazeteci Dzyuyo	-	0	0
Devam Ediyoruz	-	0	0
Aşım	-	0	0
Sokrat'ı Anma Gecesi	-	0	0
Fuji Yama	-	0	0
Toplam		8	100

Tablo 4.32.'ye göre Aytmatov'un eserlerinde temizlik değerinin en çok işlendiği eser, 3 kez geçiş sıklığıyla *Dişi Kurdun Rüyalari (f 3)* isimli romandır. Onu 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Gün Olur Asra Bedel (f 1)*, *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman (f 1)*, *Elveda Gülsarı (f 1)*, *Toprak Ana (f 1)* ve *İlk Öğretmen (f 1)* isimli eserler takip etmektedir. *Beyaz Gemi (f 0)*, *Kassandra Damgası (f 0)*, *Cemile (f 0)*, *Sultanmurat (f 0)*, *Selvi Boylum Al Yazmalım (f 0)*, *Cengiz Han'a Küsen Bulut (f 0)*, *Yıldırım Sesli Manasçı (f 0)*, *Yüzyüze (f 0)*, *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek (f 0)*, *Kızıl Elma (f 0)*, *Oğulla Buluşma (f 0)*, *Beyaz Yağmur (f 0)*, *Asker Çocuğu (f 0)*, *Deve Gözü (f 0)*, *Gazeteci Dzyuyo (f 0)*, *Devam Ediyoruz (f 0)*, *Aşım (f 0)*, *Sokrat'ı Anma Gecesi (f 0)* ve *Fuji Yama (f 0)* isimli eserlerde ise, temizlik değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.33. Vatanseverlik değeri

Birlik ve beraberliğimizin perçinlendiği kutsal bir değer olma özelliğini taşıyan vatanseverlik, *Türkçe Sözlük'te* (2011, s. 2474) "Yurtseverlik" olarak tanımlanmıştır. Orhan Seyfi Orhon'a göre ise vatanseverlik, "İnsanın doğduğu yeri, evini, köyünü, müstakil devlet sınırları içinde memleketini sevmektir." (TDK, 2011, s. 2474). Diğer bir

tanımla ülkenin bekası için çalışma olarak da ifade edilebilen vatanseverlik değerinin insanları birleştirici bir boyutu bulunmaktadır.

Vatanseverlik değeri gerek İslam dininde gerekse Türk kültür medeniyetinde üzerinde önemle durulan bir değer olma özelliğine sahiptir.

Kuran-ı Kerim'de geçen “Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara âdil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli olanları sever. Allah, yalnız sizinle din uğrunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanız için onlara yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar. Kim onlarla dost olursa işte zalimler onlardır.”(Mümtehine süresi, 8-9. Ayetler) ayetleri ve peygamberimizin “vatan sevgisi imandandır” hadis-i şerifi, İslam’da vatan sevgisinin yerini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Vatanseverlik, en eski tarihlerden beri Türk kültür ve medeniyetinde de önemli bir yer tutmuştur. Hamilton’un “Türklerden başka dini ve vatani uğruna canını vermeye hazır asker görmedim.” sözü, bir yabancıdan gözünden Türk kültüründeki vatanseverlik değerini göstermesi bakımından manidardır. Türkler ve Türk kültürü üzerinde yaptığı araştırmalarla bilinen ve ünü günümüze kadar gelen el-Cahiz ise, Türklerdeki vatanseverlik değerini şu sözlerle ifade etmektedir:

Türkler öyle bir millettir ki; onlar yaltaklanma, tatlı sözlerle kandırma, nifak, kovuculuk, yapmacık davranma, dedikodu, riyakârlık, idarecilere karşı tantana, büyülenme, halifelere karşı kötülük ve entrika nedir bilmezler. Riya nedir tanımazlar. Heva, heves ve duygusal davranma, onların ahlak ve karakterini bozmamıştır. Hile-i şer’iyye ile başkalarının malını helal saymazlar. Onların tek kusurları vardır, -ki bu durum, onları başkalarından ayıran bir husustur- o da, vatanlarını çok sevmeleridir (el-Câhiz, 1979, s. 62).

Vatanseverlik değeri, yaratıcı tarafından Türk milletinin genetiğine kodlanmış bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yansımalarını gerek Türk tarihinde gerekse Türk kültür eserlerinde çok açık bir şekilde görebilmekteyiz. Türklerin tarih boyunca vatanlarına yöneltilen en küçük tehdide bile en sert şekilde karşılık vermesi ve bu uğurda milyonlarca şehit vermesi bu durumun tarih sayfalarına işlenmiş delili niteliğindedir. Yakın Türk tarihine göz atıldığında karşılaşılan Çanakkale ve Kurtuluş savaşları, bunun en yeni tezahürleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Vatanseverlik değeri, Türk kültür eserlerinde de çok geniş bir işleniş sahasına sahiptir. En eski döneme ait Türk yazıtları da dâhil olmak üzere, Türk kültür, ahlak ve yaşayış süzgecinden geçirilerek oluşturulmuş her eserde bu durum açıkça görülebilir. Bu anlamda Orhun Yazıtları, Yenisey Yazıtları, diğer Türk yazıtları başta olmak üzere bütün Türk destanlarında, efsanelerinde, masallarında, hikâyelerinde, şiirlerinde, mimari eserlerinde vb. sanat eserlerinde vatanseverlik değerini görmek mümkündür.

Mustafa Kemal Atatürk'ün “Vatan sevgisi, ruhları kurtaran en kuvvetli rüzgârdır.” sözü de vatanseverlik değerini, Ulu Önder'in ağzından ifade etmesi bakımından dikkate değerdir.

Vatanseverlik değeri birçok Türk şair, yazar, gazeteci, bilgin, âlim, siyasetçi ve bilim adamı tarafından işlendiği gibi, Cengiz Aytmatov tarafından da ele alınıp işlenmiştir. Vatanseverlik değeri, Aytmatov'un hemen hemen bütün eserlerine yayılmış bir temadır. Bu nedenle vatanseverlik değeri Aytmatov'un eserlerinde birçok yerde geçmektedir. Bunlardan bazıları aşağıda verilmiştir:

- *O gün, Isık-Göl Kırgızları arasında eli silah tutan herkesin, en iyi atların, uzakta, dağların ardında olduklarını nereden bilecekti Uçar? Eli silah tutanlar, yürüyerek üç günde varılan Talçuy vadisinde idiler ve orada yurtlarına saldıran Oyrat-Çungurları ile savaşıyorlardı. Savaş başlayalı beş gün olmuştu ve bu süre içinde hiçbir haber alamamışlardı onlardan. (Yıldırım Sesli Manasçı, s. 12)*

Hikâyede, yukarıdaki paragrafta da anlatıldığı üzere, Isık-Göl Kırgızlarının kendi vatanlarına saldıran Oyrat-Çungurları ile savaşmaya gitmeleri, Isık-Göl Kırgızlarının vatansever insanlar olduklarını göstermektedir. Hikâyede, Isık-Göl Kırgızlarının ellerindeki her şeyi feda ederek vatanlarını savunmaları, yazar tarafından vatanseverlik değerine yapılan bir göndermedir. Böylelikle yazar, burada, insanların hayattayken sahip oldukları şeylerin en değerlisinin vatan olduğu mesajını vermektedir.

- *Askerlik şubesinin avlusu büyüktü ama çağrılanların hepsini buraya sığdırmak imkânsızdı. Bu yüzden onları ilçenin ana yoluna büyük sıralar hâlinde dizdiler ve yüksek sesle yoklama yaptılar. Yoklama başlayınca büyük kalabalık sustu, nefesini tutup can kulağıyla dinledi. Ben gözlerimi cephe yolcularına çevirdim ve o anda yakıcı bir yumru boğazımı tıkadı. Bunların hepsi de gencecik, sağlıklı yiğitlerdi.*

Dolu dolu yaşama ve çalışma çağındaydı hepsi... Adları okunanlar “burada!” diye bağıyordu yüksek sesle ve aynı anda başlarını bize doğru çevirip bir göz atıyorlardı.

“Suvankulov Kasım!” adını duyunca ürperdim, gözlerimi sanki yakıcı bir yel yaladı geçti. Elimi şimdi daha sıkı tutan Aliman da “Ana!” diye fısıldamaktan kendini alamadı. Elden ne gelirdi ki. Bu ayrılığın onun için korkunç bir şey olduğunu biliyordum ama savaş yüzünden ve bütün milletin isteğiyle oluyordu bu, kimse karşı gelemezdi. Ah Aliman, benim küçük gelinim, bunun savaştan dolayı, vatan savunması için kaçınılmaz olduğunu anlıyordu elbet, ama kocasını çok seviyordu. Kocasını onun kadar seven bir başka kadın tanımadım ben. (Toprak Ana, s. 42-43)

Romanda, II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte insanların askere alınmalarının anlatıldığı bölümlerden alıntılanan yukarıdaki paragrafta, vatanını savunmak için askere giden gencecik insanları görmekteyiz. Bu gencecik insanlarla birlikte Tolgonay'ın en büyük oğlu olan Kasım'ın da vatan savunması için askere gitmesi ve geride kalanlarında vatan için her türlü fedakârlığı yapmaları; bu insanların vatansever olduklarını göstermektedir. Aytmatov, yukarıdaki gibi bir ortamı eserine taşıyarak vatanseverlik değerine göndermede bulunmak istemiştir.

- *İnsanların savaşa gitmek için düştükleri yollarda acılar, acı yakarışlar kalıyordu.*

Bütün bu yeryüzü güzelliklerini ve tasalarını gözlerimin önüne seren Danyar'ın türküleriydi. Bütün bunları nereden, kimden duyup öğrenmişti? Ancak vatanını çok seven ve uzun yıllar onun hasretini çeken bir insan söyleyebilirdi bu vatan türkülerini. Hasret çektiği için öğrenip söylediğini çok iyi anlıyordum şimdi. Türkü söylerken onu, bozkır yollarında koşup oynayan ya da bu yolları arşınlayan küçük bir çocuk olarak canlandırıyordum gözümde.

Belki bu vatan türkülerini o çocukluk günlerinde, savaşta, ateş altında, sonu gelmez yürüyüşler arasında doğmuştu ruhunda.

Danyar'ı dinlerken, yere kapanarak toprağımızı, onu çok seven bir evlat gibi öpmek istiyordum. Çok seven insan böyle yapar. İşte o zamanlar ilk defa içimde bir şeyin, ad veremediğim ama zapt edilmez bir şeyin uyandığını hissettim. Bu, duyduklarımı, düşündüklerimi ve gördüklerimi yalnız kendime saklamamak, onu bir yolla ifade ederek başkalarıyla da paylaşmak arzusu idi. Düşünce ve duygularımı,

topraklarımızın güzelliğini, Danyar'ın yaptığı gibi ateşli bir ilhamla başkalarına anlatmak istiyordum. Buna zorunlu hissediyordum kendimi. Kalbim, bilemediğim bir şey karşısında, bilinçsiz bir sevinç, bilinçsiz bir korku ile durmuştu sanki. (Cemile, s. 50-51)

Romanın yukarıdaki paragraflarında vatanseverlik değeri işlenmektedir. Burada, verilen Danyar'ın türküleriyle vatanını anlatması ve onu yaşaması, Seyit'in ise yine vatansever duygularını herkesle paylaşmak ve vatanının güzelliklerini herkese göstermek istemesi; bu kişilerin vatansever insanlar olduklarını göstermektedir. Böylelikle yazar, burada, vatanseverlik değerine vurgu yaparken aynı zamanda, vatanseverlik duygusunun toplumdaki herkesle paylaşılması, vatanının güzelliğinin her yerde dile getirilmesi gerektiği mesajını vermektedir.

- *AKKANAT: Allah'a şükür, bugünü de gördüm... (Derinden bir ah çeker) Sokrat, içime öyle doğuyor ki, bugün sizden tamamen ayrılacağım. Rica ederim, bana moral verme, iyileşeceksin vesaire deme. Gel vakit kaybetmeyelim, bir iki kelime sohbet edelim. Seninle uzun yıllar gerçek dost olduk. Ölmeden önce senden iki ricam var.*

SOKRAT: (Gözyaşlarını gizlemeye çalışır.) Söyle canım, söyle...

AKKANAT: Birinci ricam, Kırgızistan'ın delikanlıları ve kızları zor zamanlarımda yanımda oldular. Yardımlarını benden esirgemediler. Bu sebeple beni bu topraklara gömün. Bırakın da Manas'ın vatani beni kucaklasın. (Sokrat'ı Anma Gecesi, s. 40)

Yukarıdaki diyaloglarda Akkanat'ın vatansever kişiliği üzerinde durulmaktadır. Onun, son nefesinde kendisini Manas'ın vatanında yani Kırgızistan topraklarında gömmelerini istemesi, Akkanat'ın vatansever karakterini göstermektedir. Burada, yazar, Akkanat üzerinden vatanseverlik değerine vurgu yaparak, gerçek vatanseverlerin ölüm anında bile vatanlarını düşündüklerini belirtir.

- *AYŞE ABLA: Mesele kimin ilk geldiğinde değil. Üstelik bunun bir anlamı da yok. Beşi de aynı sınıftaydılar, aynı odada yatıp kalkıyorlardı. Odama beşi birden girdi. Ama Sabur bundan daha önce gelmiş, önemli bir iş için derslerden çıkma izni almıştı. Hep birden dönüp geldiklerinde, "Ayşe Abla, sizden önemli bir dileğimiz var." dediler. "Söyleyin bakayım, neymiş o dileğiniz?" dedim. "Askerlik şubesine gittik,*

fakat geri çevirdiler. Bizi askere gönüllü almaları için okuldan bir yazı gerekiyormuş. Yönetici olarak sizin itirazınız olmazsa askere gönderecekler. Ayrıca, hepimizin aynı birliğe verilmemizi de isteyebilirmişsiniz.” O anda başımdan bir kazan kaynar su döküldü sandım. Onlara nasıl, “Haydi, ölüme gidin!” ya da “Siz durun, başkaları gitsin!” diyebilirdim? “Yarın gelin.” diyerek başımdan savdım. Onlar gidince de derin derin düşünmeye başladım. Ne yapacaktım şimdi? Beşi de çocuktu bunların, ölür ya da sakat kalırlarsa vicdan azabını ben çekecektim. Cepheye gönderilmelerini önlesem bu sefer de genç yüreklerdeki, yurtlarını savunma ateşini söndürmüş olacaktım. Düşünmekten başım dönmeye başladı. Akşamleyin askerlik şubesine gidip her şeyi bir bir anlattım. Şube Başkanı dinledi, dinledi: “Öğretmen hanım, siz daha iyisini bilirsiniz.” dedi. Ertesi gün geldiklerinde yazıyı yazıp gönderdim şubeye. Sonra trene bindirip kendi elimle yolcu ettim. Görseniz, gidenlerin arasında en genci bunlardı. O gece aralıksız ağladım, “Ne ettim de kıydım çocuklara!” diyordum hep. (Fuji-Yama, s. 181)

Yukarıdaki bölümde eserdeki beş arkadaşın vatanseverlik özellikleri işlenmektedir. Bu beş arkadaşın daha gencecik iken her şeyden ve herkesten vazgeçerek vatanlarını savunma aşkına düşmeleri, onların vatansever insanlar olduklarını göstermektedir. Yazar, burada, bir yandan vatanseverlik değerine dikkatleri çekerken, bir yandan da eserde, Ayşe Abla olarak tanıtılan öğretmenin, “*Cepheye gönderilmelerini önlesem bu sefer de genç yüreklerdeki, yurtlarını savunma ateşini söndürmüş olacaktım.*” sözleriyle de çocuklardaki vatanseverlik duygusunu geliştirmenin ve hiçbir duyguyu vatanseverlik değerinin önüne geçirmemek gerektiğinin mesajını vermektedir.

Yukarıda Aytmatov’un eserlerinde vatanseverlik değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov’un eserlerinde vatanseverlik değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.33.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Vatanseverlik Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	43, 44.	2	3,636
Gün Olur Asra Bedel	16, 19, 52, 131, 147, 400, 405.	7	12,727
Dişi Kurdun Rüyaları	81, 83.	2	3,636
Kassandra Damgası	160.	1	1,818
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	223.	1	1,818
Elveda Gülsarı	132.	1	1,818
Cemile	27, 44, 45, 49.	4	7,272
Sultanmurat	142.	1	1,818
Toprak Ana	43, 43, 92, 93.	4	7,272
Selvi Boylum Al Yazmalım	114.	1	1,818
Cengiz Han'a Küsen Bulut	94.	1	1,818
İlk Öğretmen	-	0	0
Yıldırım Sesli Manasçı	12, 17, 20, 22, 22.	5	9,090
Yüzyüze	45.	1	1,818
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	135.	1	1,818
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	-	0	0
Gazeteci Dzyuyo	210.	1	1,818
Devam Ediyoruz	-	0	0
Aşım	-	0	0
Sokrat'ı Anma Gecesi	30, 40, 44, 49, 52, 52, 53, 54, 54, 56, 56, 57, 65, 74, 83, 84, 85.	17	30,909
Fuji Yama	180, 181, 183, 186, 189.	5	9,090
Toplam		55	100

Tablo 4.33. incelendiğinde Aytmatov'un eserlerinde vatanseverlik değerinin en çok işlendiği eserin, 17 kez geçiş sıklığıyla *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 17) isimli tiyatro eseri olduğu görülmektedir. Onu sırasıyla 7 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f

7); 5 kez geçiş sıklıklarıyla *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 5) ve *Fuji Yama* (f 5); 4 kez geçiş sıklıklarıyla *Cemile* (f 4) ve *Toprak Ana* (f 4); 2 kez geçiş sıklıklarıyla *Beyaz Gemi* (f 2) ve *Dişi Kurdun Rüyaları* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Kassandra Damgası* (f 1), *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 1), *Elveda Gülsarı* (f 1), *Sultanmurat* (f 1), *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 1), *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 1), *Yüzyüze* (f 1), *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 1) ve *Gazeteci Dzyuyo* (f 1) isimli eserler takip etmektedir. *İlk Öğretmen* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0), *Deve Gözü* (f 0), *Devam Ediyoruz* (f 0) ve *Aşım* (f 0) isimli eserlerde ise, vatanseverlik değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.34. Vefa / vefalı olma değeri

Türkçe Sözlük'te (2011, s. 2476) "Sevgiyi sürdürme, sevgi, dostluk bağlılığı" olarak tanımlanmıştır. Toplumsal birliktelik için büyük önem arz eden vefa değeri, tuğlaları bir araya getirip onları bir duvar hâline dönüştüren harç misali, insanlar arasındaki birlikteliği sağlayarak onların bir toplum, bir millet olmalarına yardım eder. Çağdaş dünyada insanlar arası ilişkilerin giderek zayıfladığı bir dönemde, vefa değerinin bir hayat felsefesi hâline getirilmesi insanlık için büyük bir çıkış yolu demektir. Bu nedenle toplumlar fertlerine vefa değerini öğretmekle sorumludurlar. Özellikle çocukların ve gençlerin bu değere sahip olmaları, toplumun geleceği için de önem arz etmektedir.

Vefa değeri Aytmatov'un eserlerinde de vurgulanmıştır ve Aytmatov, eserlerinde birçok yerde bu değere yönelik paylaşımlarda bulunmuştur. Bunlardan bazıları aşağıda verilmiştir:

- *İşte her şey asıl bundan sonra başladı. Boynuzlu Maral Ana'nın soyuna büyük felaket bundan sonra geldi. Hemen hemen herkes ormanda ak maral avına koştu. Her Bugulu, atasının mezarına bir ak maral boynuzu dikmeyi kendine borç bildi. Artık bu işi atalarına bir saygı olarak görmeye başladılar. Maral boynuzu bulamayanlara önemsiz, beceriksiz kişiler olarak bakıyorlardı. Artık Bugu soyundan, yani Boynuzlu Maral Ana soyundan olanlar bile, bu işin ticaretini yapmaya, maral boynuzu alıp satmaya, boynuz biriktirmeye başladılar. Bunu bir meslek hâline getirdiler. (Ee, oğlum, paranın hüküm sürdüğü yerde, güzel söze ve güzelliğe yer kalmaz.)*

Isık-Göl ormanlarında maral kırımı başladı. Hiç acımadan öldürüyorlardı onları. Ulaşılması zor kayalıklara kaçıyorlardı ama insanlar orada da avlıyorlardı onları. Üzerlerine köpek sürülerini salıyorlardı. Köpekler onları insanların pusu kurduğu yere doğru sürüyor ve orada avcıların oklarına hedef oluyorlardı. Sürü sürü öldürüldüler. Avcılar, boynuzunda en çok çatalı bulunan maralı vurmak için birbirleriyle yarışıyorlardı.

Ve böylece marallar tükendi. Dağlar maralsız kaldı. Artık gece yarılarında da, sabahın erken saatlerinde de maralların bağrıışmaları duyulmaz olmuştu. Ne düzlükte otlayan marallar, ne boynuzlarını arkaya yatırarak hendeklerden atlayan ve kuş gibi uçan marallar göze çarpıyordu. Öyle zamanlar geldi ki insanlar doğdukları günden öldükleri güne kadar bir tek maral göremez oldular. Artık maral adını yalnız masalarda dinliyor, boynuzlarını da yalnız mezarlarda görüyorlardı.

Peki, Boynuzlu Maral Ana'ya ne olmuştu?

O, insanlara küsmüştü. Çok gücenmişti onlara. Anlatılanlara göre, marallar köpeklerden ve avcılardan kurtulamadıkları için sayıları parmakla sayılacak kadar azalınca, Boynuzlu Maral Ana, en ulu dağın doruğuna çıkarak Isık-Göl'e veda etmiş, son kalan yavrularını toplayıp, büyük geçidi aşarak başka bir ülkeye, başka dağlara gitmiş. (Beyaz Gemi, s. 66-67)

Romanda geçen Boynuzlu Maral Ana efsanesinden alıntılanan yukarıdaki paragraflarda insanların vefasızlıklarından dem vurulmaktadır. Efsaneye göre, Enesaylıların soyunu yok olmaktan kurtaran ve insanlara çok büyük iyiliklerde bulunan Boynuzlu Maral Ana'ya karşı insanlar nankörlük ederek, sırf boynuzları için onun yavrularını öldürüyorlar ve daha da ileri giderek bu işi ticarete döküyorlar. Kendilerini yok olmaktan kurtarıp Isık-Göl'e getirdiği Bugulular bile, Boynuzlu Maral Ana'nın bu iyiliklerini ve fedakârlıklarını unutarak ona düşman oluyorlar. Burada yazar, insanların bu nankör davranışlarını anlatarak vefa değerine dikkat çekmek istemektedir. Böylelikle Aytmatov, insanların sahip olması gereken en önemli değerlerden birinin vefa değeri olduğu mesajını vermektedir.

- Çünkü Ukubala, uzak yakın hiçbir akrabalığı olmasa da, herkes tarafından terkedilmiş bu zavallı ihtiyarın ölümüyle yalnız onun içten ilgileceğini bilirdi.

İçeri girdiler ve Yedigey karısına:

- Otur, biraz soluk al, dedi.

- Sen de otur.

Oturdular.

- Ne oldu? Ne var?

- Kazangap öldü.

- Ne zaman?

- Şimdi oradan geliyorum. Bir uğrayayım da, hâlini hatırlı, bir şeye ihtiyacı olup olmadığını sorayım, demiştim. İçeri girdiğimde ışığı yanıyor, o da her zamanki yerinde oturuyordu, ama sakalı dimdik, yukarı kalkık idi. Yanına yaklaşp “Kazake!” dedim. “Canınızın istediği bir şey var mı, sıcak çay ister misiniz?” diye sordum. Ama gördüm ki o çoktan...

Ukubala sözünü bitiremedi. İnce ve kızarmış göz kapakları arasından yaşlar boşandı, içini çeke çeke ağlamaya başladı. Az sonra kendini tutarak devam etti konuşmaya:

- Zavallının sonu bu oldu işte! Ölüp gitti, yanında gözlerini kapayacak biri olmadan.

Şimdi hıçkırma hıçkırma ağlıyor ve kesik kesik konuşuyordu:

- Kimin aklına gelirdi böyle kimsiz, kimsesiz öleceği.

Ukubala, “sahipsiz bir sokak köpeği gibi ölüp gitti...” demek istemiş, ama dilini tutup bunu söylememişti. Apaçık anlaşılan bu durumu sözle de belirtmesine gerek yoktu zaten . (Gün Olur Asra Bedel, s. 12-13)

Ukubala'nın, Kazangap'ın ölümünü Yedigey'e haber vermesinin anlatıldığı yukarıdaki paragraflarda, yazar, vefa değerine vurgu yapmaktadır. Burada, Yedigey'in yakın akrabası olmamasına rağmen Kazangap'ın ölümüyle samimi bir şekilde

ilgilenecek tek kişi olması ve Ukubala'nın Kazangap'ın böyle kimsesiz ölmesinden duyduğu üzüntü; bu insanların vefa değerine sahip insanlar olduklarını göstermektedir. Çünkü Kazangap, Yedigey'in yakın arkadaşı ve iyi bir komşusu olarak, Yedigey'e ve eşi Ukubala'ya zor zamanlarda çok yardımda bulunmuş bir kişidir. Bu nedenle de Yedigey ve Ukubala, Kazangap'ın bu iyiliklerini ve dostluğunu unutmayıp, onun kimsesiz kalan cenazesıyla samimi bir şekilde ilgilenerek güzel bir vefa örneği göstermektedirler.

Ayrıca Kazangap'ın akrabalarının ve çocuklarını onu terk etmelerini de burada yazar, Ukubala'nın ağzından vurgulamak istemiştir. Kazangap'ın onlara yaptıkları fedakârlıkları ve iyilikleri unutan akrabaları ve çocukları, ömrünün son dönemlerinde onu terk edip yalnız başına kimsesiz bırakarak tam bir vefasızlık örneği göstermişlerdir. Aytmatov, onların bu davranışlarını belirterek vefa değerinin önemine dikkat çekip, insanların vefa değerine sahip olmaları gerektiğinin altını çizmektedir.

- *Geçen güz Tanabay, bir iş için hayvanların kışlağı olan merkeze uğramıştı. Buranın yeni başkarması genç tarım mühendisi onu görünce:*

- *Aksakal, at korasına bir uğrayın, demişti, size bir at vereceğiz. Yaşlı bir at ama işinizi görür.*

- *Nasıl bir at vereceksiniz, ahı gitmiş vahu kalmış bir iskelet mi?*

- *Gidin görün, onu tanırırsınız, bir zamanlar siz biniyormuşsunuz ona.*

Tanabay oraya yöneldi. Orada, o ünlü yorgayı o hâlde görünce yüreği sızladı. "Demek kader bizi bir kez daha birleştirdi." dedi; o binile binile binilmez hâle gelen yorgaya bakarak. Hayvana çok acımış "Ben bu atı almam." Diyememişti. Atı yedeğine alıp evine doğru yola koyuldu. Karısı, Gülsarı'yı zor tanıdı:

- *Haa! Bu gerçekten Gülsarı mı? diye şaştı kaldı. Tanabay gözlerini karısından kaçırarak:*

- *Gülsarı'nın ta kendisi... nesi varmış tanınmayacak? diye bir şeyler geveledi.*
(*Elveda Gülsarı*, s. 16-17)

Romanın yukarıda verilen paragraflarında yazar, vefa değerinin sadece insanlar arasında değil insanlar ile diğer canlılar arasında da olması gerektiği mesajını vermektedir. Burada, Tanabay'ın geçmişte çok zaman geçirdikleri ve iyi-kötü birçok

şeyi paylaştıkları yorga Gülsarı'yı yeniden yanına alması vefa değerine yapılan bir vurgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Gülsarı'nın çok yaşlanmış olması ve iş anlamında Tanabay'ın hiçbir işine yaramayacağı hâlde, Tanabay'ın onu reddedememesi, onun ne kadar vefalı bir insan olduğunu göstermektedir.

- *“Altınay Süleymanovna ...” dedim. “Köye gelseniz, köylülerle görüşseniz çok iyi edersiniz. Köyde herkes tanıyor sizi, övünüyorlar sizinle. Ama anlatılanlardan tanıyorlar sadece. Bazen de “Bizim ünlü bilginimiz unuttu bizi, köyün yolunu bilmez oldu...” diyorlar.” Gülümsedi: “Gitmeliyim tabi.” dedi. “Çoktandır gidip bir iki gün kalmak istiyordum. Akrabam yok köyde ama olmasın, önemli değil. Mutlaka gideceğim, gitmem gerek. Doğduğum yerleri çok özledim.” (İlk Öğretmen, s. 10).*

Hikâyenin bu bölümünde verilmek istenilen duygu, vefa duygusudur. Altınay, çok ünlü bir bilim insanı olmasına rağmen köyünü unutmuyor ve doğduğu topraklara olan özlemine dile getirerek, mutlaka gidip hem köylülerini hem de köyünü görmesini gerektiğini söyleyip köyüne ve hemşerilerine olan vefasını gösteriyor. Vefalı olma özelliği, romanın ideal insan tipi olan Altınay'a verilerek, ideal insan tipinde vefa duygusu olması gerektiği fikri işleniyor.

- *Bunları düşünürken Çordon, köye gitmesini gerektiren başka bir sebep daha bulmuş oluyordu. Gidip o adamı görmeliydi. Eğer ölmüşse mezarı başında bir dua okurdu, yaşıyorsa elini sıkarak, bir zamanlar oğluna gösterdiği yakınlıktan dolayı ona teşekkür ederdi. (Oğulla Buluşma, s. 37)*

Hikâyenin başkahramanı Çordon'un, bir zamanlar oğlunun öğretmenlik yapmak için gittiği köyde ona yakınlık gösteren avcıyı bulup ona teşekkür etmek istemesi, adam eğer ölmüşse mezarı başında bir dua okumak istemesi; Çordon'un vefalı bir insan olduğunu göstermektedir. Böylelikle yazar, burada, Çordon'un vefalı olma özelliğini anlatarak vefa değerine vurgu yapmaktadır.

Yukarıda Aytmatov'un eserlerinde vefa / vefalı olma değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov'un eserlerinde vefa / vefalı olma değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.34.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Vefa / Vefalı Olma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	66, 67, 122.	3	8,571
Gün Olur Asra Bedel	12, 13, 21, 216, 370, 402, 412.	7	20
Dişi Kurdun Rüyaları	-	0	0
Kassandra Damgası	-	0	0
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	107.	1	2,857
Elveda Gülsarı	15, 16, 18, 20, 26, 39, 194.	7	20
Cemile	-	0	0
Sultanmurat	-	0	0
Toprak Ana	72, 89, 93.	3	8,571
Selvi Boylum Al Yazmalım	128.	1	2,587
Cengiz Han'a Küsen Bulut	-	0	0
İlk Öğretmen	10, 52, 55, 59, 60.	5	14,285
Yıldırım Sesli Manasçı	-	0	0
Yüzyüze	-	0	0
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	-	0	0
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	29, 37.	2	5,714
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	-	0	0
Gazeteci Dzyuyo	-	0	0
Devam Ediyoruz	-	0	0
Aşım	-	0	0
Sokrat'ı Anma Gecesi	63, 83, 84.	3	8,571
Fuji Yama	162, 163, 185.	3	8,571
Toplam		35	100

Tablo 4.34. incelendiğinde Aytmatov'un eserlerinde vefa / vefalı olma değerinin en çok işlendiği eserin, 7 kez geçiş sıklıklarıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 7) ve *Elveda Gülsarı* (f 7) isimli romanlar olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla 5 kez geçiş

sıklığıyla *İlk Öğretmen* (f 5); 3 kez geçiş sıklıklarıyla *Beyaz Gemi* (f 3), *Toprak Ana* (f 3), *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 3) ve *Fuji Yama* (f 3); 2 kez geçiş sıklığıyla *Oğulla Buluşma* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 1) ve *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 1) isimli eserler takip etmektedir. *Dişi Kurdun Rüyalari* (f 0), *Kassandra Damgası* (f 0), *Cemile* (f 0), *Sultanmurat* (f 0), *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 0), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 0), *Yüzyüze* (f 0), *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0), *Deve Gözü* (f 0), *Gazeteci Dzyuyo* (f 0), *Devam Ediyoruz* (f 0) ve *Aşım* (f 0) isimli eserlerde ise, vefa / vefalı olma değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.35. Vicdanlı olma değeri

İnsanların sahip olmaları gereken ahlaki değerlerin başında vicdanlı olma değeri gelmektedir. Vicdan sözcüğü, *Türkçe Sözlük*'te (2011, s. 2485) “Kişiyi kendi davranışları hakkında bir yargıda bulunmaya iten, kişinin kendi ahlak değerleri üzerine dolaysız ve kendiliğinden yargılama yapmasını sağlayan güç.” olarak tanımlanmaktadır. Vicdan, bireye iyiye yönelme ve kötülükten kaçma sorumluluğunu yükleyen bir ahlak şuuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Vicdanlı olma, diğer değerlerin ortaya çıkmasını başlatan bir değerdir. Vicdanlı olduğumuz için adil olmaya, merhametli olmaya, saygılı olmaya vs. özen gösteririz. Vicdanımız olmasa bunlar umurumuzda bile olmayabilirdi.

Vicdanlı olma değeri, Cengiz Aytmatov'un eserlerinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Aşağıda bununla ilgili bazı örnek bölümlere yer verilmiştir:

- *Fazladan bir günah demekle neyi ima ettiğini anlıyorum, eğer burada işlenen suçlara müdahale etmeden kaçarsam, en büyük suçu işlemiş gibi utanç duyarım. Fikrimi değiştirmeye çalışma. Çünkü küçük Lenka'nın, Petruha'nın, bu gruptan olan bütün çocukların başına geleceklere karşı ilgisiz kalamam. Senin başına geleceklere karşı bile ... (Dişi Kurdun Rüyalari, s. 152)*

Yukarıdaki paragrafa romanın başkahramanı Abdias'ın uyuşturucu batağına saplanmış gençlerin hâline duyarsız kalamaması ve onların bu durumundan rahatsızlık duyması, Abdias'ın vicdan sahibi bir insan olduğunu göstermektedir. Böylelikle yazar, burada, vicdanlı olma değerine dikkatleri çekmektedir.

- *Fakat başka görüşler de var. Her taraftan, hamile kalan kadının kararına karışmama talepleri yükselmüyor mu? Güya ferdin ve toplumun menfaati için hiç tereddüt etmeden kürtaj yaptırmayı teşvik etmiyorlar mı? Çoğu zaman, henüz döllenmiş varlığı gelecek hayatında önceden şartlanmış kötülükler, yoksulluk ve hastalık, şiddet, sefalet ve hakaretler bekliyorsa bu düşünceye karşı koymak zorlaşıyor. Bundan dolayıdır ki kadın yürüyüşlerinde taşıdıkları “Benim rahmim benimdir.” Gibi pankartlarla kadınlar belki de şunu söylemek istiyorlar: “Hepiniz defolun başımdan!” Bazı hamile alkolik kadınların “Yine içerim, yarınsa bu pisliği, bu asalağı kendi içimden atarım ve yine keyfime bakarım. Tanrı’nız da, günahlarınız da bana vız gelir. Herkes bana tükürüyorsa ben de her şeye tükürürüm.” Şeklindeki hayâsız beyanlarına hiç kimse şaşırmıyor ve bu beyanlardan iğrenmiyor. Gelecek insanı, anında bir çöp gibi atıyorlar. Ve bu hareketlerine acımasız bir mantıkla bile olsa çok sayıda mazeret buluyorlar. (Kassandra Damgası, s. 27)*

Romanda, uzay rahibi Filofey’in Papa’ya yazdığı mektuptan alıntılanan yukarıdaki paragrafta Filofey, insanların vicdansız olmalarından yakınmaktadır. Bazı insanların kürtaj konusundaki görüşlerini eleştiren Filofey, insanların kendi keyifleri ve rahatları için hiç düşünmeden kürtaja başvurmalarını vicdansızlık ve hayâsızlık olarak değerlendirmektedir. Ayrıca bu davranışlarına çok sayıda mazeret bulmaları da, Filofey’e göre onların vicdansızlıklarının bir başka göstergesidir. Burada Aytmatov, insanların kürtaj konusundaki vicdansız davranışlarını vurgulayarak, vicdanlı olma değerine ve önemine dikkat çekmek istemiştir.

- *Bu işlerde böylesine ün yapan Sultanmurat, sıra kardeşinin sıpasına gelince elini bile oynatmamıştı. Hatta kardeşi birkaç defa sıpadan düşüp yüzü gözü morartılar içinde kalınca alay etmiş, çileden çıkarmıştı onu.*

- *Köpek gibi peşinden ayrılmıyor değil mi? Bak daha ne işler açacak başına! demişti.*

Böyle davranmakla hiç iyi etmemişti doğrusu. Hatasını da ancak çay sofrasında babasının dolaylı olarak uyarmasından sonra anlamıştı. Ne ayıptı küçük kardeşine böyle davranması! Üstelik şimdi kardeşinin haberi olmadan şehre gidecekti. Üzülyüyor, yaptıklarına pişman oluyordu. Kendisini bağışlatmak için kardeşinin her istediğini yapmaya hazırды şimdi. (Sultanmurat, s. 88-89)

Yukarıdaki paragrafta Sultanmurat'ın kardeşine yaptıklarından dolayı pişman olması, onun vicdan sahibi bir çocuk olduğunu göstermektedir. Böylelikle yazar, burada, hikâyenin başkahramanı Sultanmurat'ın vicdanlı olma özelliğini vurgulayarak, vicdanlı olma değerine göndermede bulunmaktadır.

- *Seyde olayı öğrenince nefret etti. İğrenç bir şeydi bu. Asantay'ın ateş istemeye geldiği günü, ineğin ilk sütü ile ilgili olarak yaptığı konuşmayı hatırladı. Çocuk ineğin doğurmasını harika bir olay, bir mucize gibi bekliyordu. Onu hâlâ incecik boynu ve babasının yırtık ceketiyle görür gibiydi. Ağzı talkan dolu olarak da görüyordu onu.*

“Kim yapabilir bunu? Kim bu kadar kötü, bu kadar vicdansız olabilir!” diyordu kendi kendine. Kar yüzüne vuruyor, eriyip boynundan vücuduna akıyor, ama o, annelerinin eteğine yapışıp hüüngür hüüngür ağlayan çocuklardan gözlerini ayıramıyordu. Öylece donup kalmıştı. (Yüzyüze, s. 76)

Yukarıdaki paragrafta, köyün yoksul ailesi olarak karşımıza çıkan Baydalı'nın ailesinin ineğinin çalınmasından dolayı, Seyde'nin duyduğu derin üzüntü anlatılmaktadır. Seyde'nin bu işi yapan kişiyi vicdansız biri olarak nitelendirmesi, hikâyede vicdanlı olma değerine yapılan bir gönderme olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar, burada, yoksul bir ailenin ineğini çalacak kadar vicdansız bir insan profili çizerek, vicdanlı olma değerine dikkat çekmek istemektedir.

- *Bana gösterilen sevgi yüzünden suçlu buluyordum kendimi. Yeni okulun açılış töreninde en önemli yerde ben olmamalıydım. Bu, ilk öğretmenimiz, köyümüzün ilk sosyalisti yaşlı Duyuşen'in hakkıydı. Ama öyle olmadı. Biz şenlik içinde, sofrada oturmuştuk. O değerli adam o anda mektupları yetiştirmek için acele ediyor, eski öğrencilerin telgraflarını ulaştırabilmek için çırpınıyordu. (İlk Öğretmen, s. 60).*

Bu paragrafta Altınay Süleymanovna, vicdanlı bir davranış sergileyerek köydeki okulun açılış törenindeki en önemli yerin Duyuşen'in hakkı olduğunu söylüyor. Bu yerde, Duyuşen'in yerine kendisinin bulunmasını ise vicdanına sığdıramıyor. Altınay'ın bu haksız durumdan rahatsız olması, onun vicdan sahibi bir insan olduğunu göstermektedir. Böylelikle yazar, burada, Altınay Süleymanovna üzerinden vicdanlı olma değerine vurgu yapmaktadır.

Yukarıda Aytmatov'un eserlerinde vicdanlı olma değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov'un eserlerinde vicdanlı olma değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.35.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Vicdanlı Olma Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	15, 82.	2	1,515
Gün Olur Asra Bedel	14, 15, 16, 21, 33, 34, 35, 51, 53, 80, 84, 87, 116, 122, 178, 270, 324, 379, 405, 406, 408.	21	15,909
Dişi Kurdun Rüyaları	60, 133, 151, 152, 153, 158, 165, 167, 168, 169, 171, 221, 234, 242, 245, 321.	16	12,121
Kassandra Damgası	26, 27, 30, 57, 136, 138, 139, 144, 154, 157, 159, 160, 162, 206, 207, 217, 232, 234, 236, 245, 254, 255, 261, 262, 263, 265.	26	19,696
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	125, 131, 173, 177, 185, 189, 194, 197, 199.	9	6,818
Elveda Gülsarı	22, 45, 110, 127, 132, 192, 195.	7	5,303
Cemile	37, 39, 41, 58.	4	3,030
Sultanmurat	88, 107, 130, 153, 175, 183, 185, 195.	8	6,060
Toprak Ana	67, 107, 115, 119.	4	3,030
Selvi Boylum Al Yazmalım	48, 126.	2	1,515
Cengiz Han'a Küsen Bulut	-	0	0
İlk Öğretmen	14, 17, 20, 29, 51, 58, 60.	7	5,303
Yıldırım Sesli Manasçı	-	0	0
Yüzyüze	76, 77, 81.	3	2,272
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	158.	1	0,757
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	103.	1	0,757
Gazeteci Dzyuyo	-	0	0
Devam Ediyoruz	-	0	0

Aşım	-	0	0
Sokrat'ı Anma Gecesi	19, 56, 79.	3	2,272
Fuji Yama	167, 169, 181, 187, 187, 188, 188, 190, 191, 193, 193, 194, 195, 198, 211, 215, 226, 227.	18	13,636
Toplam		132	100

Tablo 4.35.'e göre Aytmatov'un eserlerinde vicdanlı olma değerinin en çok işlendiği eser, 26 kez geçiş sıklığıyla *Kassandra Damgası* (f 26) isimli romandır. Onu sırasıyla 21 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 21); 18 kez geçiş sıklığıyla *Fuji Yama* (f 18); 16 kez geçiş sıklığıyla *Dişi Kurdun Rüyalari* (f 16); 9 kez geçiş sıklığıyla *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 9); 8 kez geçiş sıklığıyla *Sultanmurat* (f 8); 7 kez geçiş sıklıklarıyla *Elveda Gülsarı* (f 7) ve *İlk Öğretmen* (f 7); 4 kez geçiş sıklıklarıyla *Cemile* (f 4) ve *Toprak Ana* (f 4); 3 kez geçiş sıklıklarıyla *Yüzyüze* (f 3) ve *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 3); 2 kez geçiş sıklıklarıyla *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 2) ve *Beyaz Gemi* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 1) ve *Deve Gözü* (f 1) isimli eserler takip etmektedir. *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 0), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0), *Gazeteci Dzyuyo* (f 0), *Devam Ediyoruz* (f 0) ve *Aşım* (f 0) isimli eserlerde ise, vicdanlı olma değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

4.1.36. Yardımlaşma / yardımseverlik değeri

Toplum içinde yaşayan bireyler arasındaki ilişkileri ve bağları kuvvetlendirmenin önemli yollarından biri olarak kabul edilen yardımseverlik, *Türkçe Sözlük*'te (2011, s. 2536) "Hayırseverlik" olarak tanımlanırken yardım sözcüğü ise, "Kendi gücünü ve imkânlarını başka birinin iyiliği için kullanma, muavenet." (2011, s. 2535) şeklinde karşılık bulmaktadır. Toplumsal hayatta insanların yardımlaşmaları yaşamı kolaylaştırır ve bu; huzur, barış ve refah için hayati önem arz etmektedir. İnsan, çevresindeki herkese ve her şeye yardım etmenin insan olmanın getirdiği bir zorunluluk olduğunun bilincine varmalı ve kendi etrafına da bu bilinci aşılmalıdır.

Cengiz Aytmatov'un eserlerinde yardımseverlik değeri ile ilgili iletilere rastlanmıştır. Bunlardan bazıları aşağıda dikkatlere sunulmuştur:

- *Arsen Samançin'in yolu işte oralara, karlı zirvelere göklere yükselen dağlara doğruydı. Şimdi kendi "Niva"sıyla gittiği köyüne ancak yakın akrabalarının yası, düğünü, ev görmesi gibi olağan bahanelerle uğruyordu. Evlerinde kalmayı düşündüğü öz ablası -kocası demirciydi ve şimdi bu meslekte para yoktu- epeydir oğlu Oskon'u evlendirmeyi düşündüğünü ve evinin yanına bir oda daha çıkmak gerektiğini ima edip duruyordu. Eğer her şey düşündükleri gibi olsa, av başarılı geçse, mutlaka bu oda için para vermeliydi. Mutlaka, başka türlü olur mu hiç! (Ebedî Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman, s. 95)*

Bu paragrafta, Arsen Samançin'in ablasının ailesinin maddi durumlarının kötü olması sebebiyle o aileye para yardımında bulunmayı düşünmesi, onun yardımsever kişiliğinin bir göstergesidir. Böylelikle burada, yazar, Arsen Samançin'in yardımsever kişiliği sayesinde yardımlaşma değerine göndermede bulunmak istemiştir.

- *Büyükleri şaşırta bir şey yoktu denizde. Onlar her şeye alışmışlardı. Emrayin ve Mılgın uyumlu, ölçülü şekilde kürek çekmeye devam ediyor, kayık ilerliyordu. Zorlanıyorlardı ama yorgunluğa aldırıkları yoktu. Orhan Ata'nın biraz soluk almaları için yer değiştirme teklifini de kabul etmemiş, bu yardımı dönüşte, kayık yüklü iken yapmasını, şimdilik dümenin başında kalmasını istemişlerdi. İhtiyar Orhan, çıkıntılı gırtlığı ve uzun boynu ile avını gözleyen bir kartal gibiydi. Pek konuşmuyor ve daha çok kendi düşüncelerinde yüzüyordu. (Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek, s. 120)*

Hikâyenin yukarıda verilen paragrafında yardımlaşma değerine vurgu yapılmaktadır. Emrayin ve Mılgın'ın birbirlerine yardım ederek kayığı kullanmaları; Orhan Ata'nın onlara yardım etmek istemesi; bu insanlardaki yardımlaşma değerini göstermektedir. Burada, yardımlaşma değerine göndermede bulunan yazar, yardımseverlik değerinin işleri kolaylaştırmadaki etkisine de vurgu yapmaktadır.

- *Ah sevgili, iyi yürekli Aldey! Ben bana ayırdığı etli irmiği hiç ses çıkarmadan atıştırırken büyük bir üzüntü ve şefkatle bakıyordu yüzüme. Ben ise acele ediyordum. Ondan, gerektiği zaman kullanmak için bulundurduğumuz feneri istedim.*

- Ne yapacaksın feneri? diye sordu onu bana uzatırken.

- Pulluğun bıçaklarını değiştireceğim.

Aldey Abakir'e çıkıştı:

- *Bu da ne demek oluyor, bu kadarı da fazla. Bu çocuğun bu kadar horlanmasına, ezilmesine izin veremem.*

- *Sen istediğin kadar izin verme, umurumda değil! dedi Abakir karanlık köşesine yerleşerek.*

- *Sen karışma, dedi Sadabek karısına. Kemal ne yapacağını bilecek yaşta.*

- *Pekâla öyleyse, biz de sana yardım ederiz. Haydi, Eskirep, kalk gidelim.*

Kalipa benimle gelmek için ayağa kalkarken:

- *Hiç zahmet etmeyin, dedim, tek başıma üstesinden gelirim ben. (Deve Gözü, s. 95)*

Hikâyede geçen yukarıdaki diyaloglarda, Aldey'in, Kemal'in ezilmesine razı olmayarak isyan etmesi ve işinde ona yardım etmek istemesi; onun yardımsever bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Burada, yazar, Aldey gibi yardımsever bir kişiliği ön plana çıkararak, yardımlaşma değerine vurgu yapmaktadır.

- *Cemile çalışırken yine kendinden geçirdi. Ama harman yerinde mola verdiğimiz nadir dakikalarda, yerinde duramazdı. Tınaz savuranların arasına karışır, onlara yardım eder, tınazı ta yukarılara atar, sonra birden yabasını bırakarak saman yığınlarına doğru koşardı. Orada gölgeye oturur ve sonra yalnız kalmaktan korkar gibi beni yanına çağırırdı. (Cemile, s. 54)*

Romanın yukarıdaki paragrafında başkahraman Cemile'nin yardımsever kişiliği üzerinde durulmaktadır. Cemile'nin çalışırken harman yerinde mola verdiği zamanlarda bile başkalarına yardım etmesi, onun yardımsever karakterinin göstergesi niteliğindedir. Böylelikle yazar, burada, başkahraman Cemile aracılığıyla yardımlaşma değerinin önemine dikkat çekmektedir.

- *Şoför bu defa kaşlarını çatarak baktı: "Durumunuzu anlıyorum." dedi. "Ama kimseyi alamam, kusura bakmayın agay." Şaşırdım, şoför mahalli boştu. Bir kişi bindirse ne olurdu sanki!... "Ben gazeteciyim." dedim. "Çok acele işim var. Ne kadar para isterseniz vereceğim." Hiç istifini bozmadan: "Para önemli değil agay." dedi. Ve ayağı ile arka tekerleği hafifçe dürttükten sonra: "Başka zaman olsa parasız pulsuz da götürürüm ne olacak." dedi. "Ama şimdi olmaz, götüremem. Darılmayın bana. Yakında*

başka kamyonlarda gelecek buraya, onlar alabilirler. Ben maalesef...” (Selvi Boylum Al Yazmalım, s. 6).

Hikâyenin başında yer alan bu bölümde İlyas, onu götürmesini isteyen gazeteciye hayır cevabını veriyor. Fakat bunun nedeni İlyas’ın çok önemli bir işinin olmasıdır. Bu işinden dolayı İlyas, her ne kadar gazeteciye yardım edemese de onun “*Para önemli değil agay ... Başka zaman olsa parasız pulsuz da götürürüm ne olacak.*” sözleri İlyas’ın sahip olduğu yardımseverlik değerini göstermesi bakımından önemlidir. Romanın ilerleyen bölümlerinde de görüleceği üzere o an çok zor durumda olan İlyas, buna rağmen gazeteciye yanına alamadığı için ondan özür de dilemektedir. Tüm bunlar, normal şartlar altında İlyas’ın aslında yardımsever bir kişilik olduğunu gözler önüne sermektedir. Böylelikle Aytmatov, burada da romanın başkahramanı üzerinden yardımlaşma değerine vurgu yapmaya çalışmaktadır.

Yukarıda Aytmatov’un eserlerinde yardımlaşma / yardımseverlik değerinin işlendiği bazı örnek metinlere yer verilmiştir. Bunların haricinde Aytmatov’un eserlerinde yardımlaşma / yardımseverlik değerinin işlendiği başka bölümlerde vardır. Bunların hangi eserde ve ilgili eserin neresinde geçtiği ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4.36.

Cengiz Aytmatov’un Eserlerinde Yardımlaşma / Yardımseverlik Değeri İle İlgili Bulguların Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

ESERLER	SAYFA NUMARASI	GEÇİŞ SIKLIĞI (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	16.	1	2,127
Gün Olur Asra Bedel	82, 88, 94, 124, 125, 182, 182, 240, 279.	9	19,148
Dişi Kurdun Rüyaları	69, 93, 224, 234.	4	8,510
Kassandra Damgası	-	0	0
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	95.	1	2,127
Elveda Gülsarı	74, 94, 139.	3	6,382
Cemile	33, 54.	2	4,255
Sultanmurat	86, 87, 94, 96, 110, 175.	6	12,765
Toprak Ana	11, 105.	2	4,255
Selvi Boylum Al Yazmalım	6, 17, 45, 48, 92, 99, 116, 118.	8	17,021

Cengiz Han'a Küsen Bulut	-	0	0
İlk Öğretmen	-	0	0
Yıldırım Sesli Manasçı	-	0	0
Yüzyüze	56, 57, 81.	3	6,382
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	120.	1	2,127
Kızıl Elma	-	0	0
Oğulla Buluşma	-	0	0
Beyaz Yağmur	-	0	0
Asker Çocuğu	-	0	0
Deve Gözü	95.	1	2,127
Gazeteci Dzyuyo	-	0	0
Devam Ediyoruz	218.	1	2,127
Aşım	224, 228.	2	4,255
Sokrat'ı Anma Gecesi	39, 40.	2	4,255
Fuji Yama	196.	1	2,127
Toplam		47	100

Tablo 4.36.'ya göre Aytmatov'un eserlerinde yardımlaşma / yardımseverlik değerinin en çok işlendiği eser, 9 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 9) isimli romandır. Onu sırasıyla 8 kez geçiş sıklığıyla *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 8); 6 kez geçiş sıklığıyla *Sultanmurat* (f 6); 4 kez geçiş sıklığıyla *Dişi Kurdun Rüyalari* (f 4); 3 kez geçiş sıklıklarıyla *Elveda Gülsarı* (f 2) ve *Yüzyüze* (f 3); 2 kez geçiş sıklıklarıyla *Cemile* (f 2), *Toprak Ana* (f 2), *Aşım* (f 2) ve *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Beyaz Gemi* (f 1), *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 1), *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 1), *Deve Gözü* (f 1), *Devam Ediyoruz* (f 1) ve *Fuji Yama* (f 1) isimli eserler takip etmektedir. *Kassandra Damgası* (f 0), *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 0), *İlk Öğretmen* (f 0), *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 0), *Kızıl Elma* (f 0), *Oğulla Buluşma* (f 0), *Beyaz Yağmur* (f 0), *Asker Çocuğu* (f 0) ve *Gazeteci Dzyuyo* (f 0) isimli eserlerde ise, yardımlaşma / yardımseverlik değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

Aşağıda Cengiz Aytmatov'un eserlerinin incelenmesi neticesinde tespit edilen değerlerin, frekans ve yüzdelik dilimleri tablo hâlinde dikkatlere sunulmuş ve tabloda yer alan sayılar üzerinden yola çıkılarak genel bir değerlendirmeye yer verilmiştir:

Tablo 4.37.

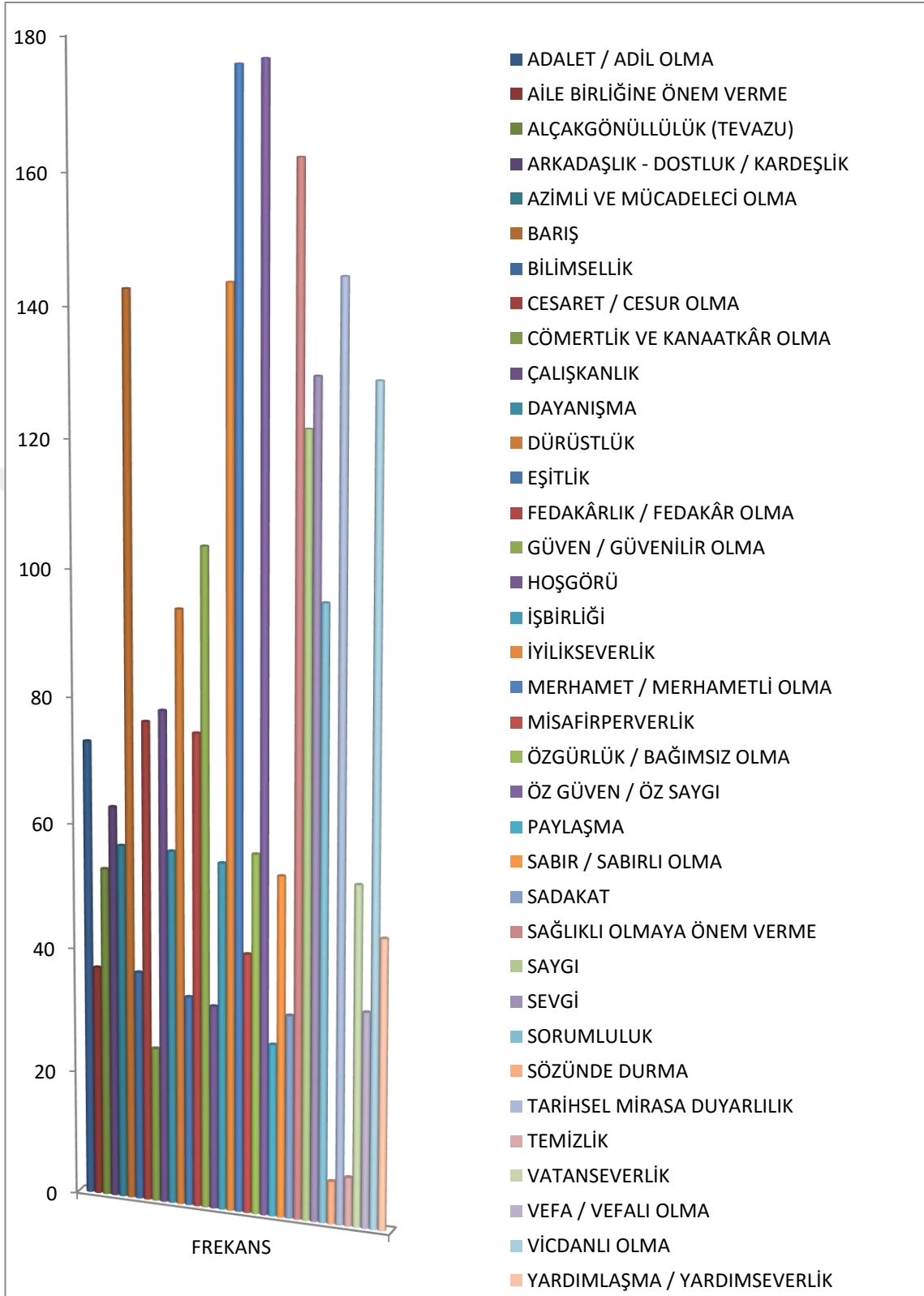
Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Tespit Edilen Değerlerin Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

DEĞERLER	FREKANS (f)	YÜZDE (%)
Adalet / Adil Olma	73	2,640
Aile Birliğine Önem Verme	37	1,338
Alçakgönüllülük (Tevazu)	53	1,916
Arkadaşlık – Dostluk / Kardeşlik	63	2,278
Azimli ve Mücadeleci Olma	57	2,061
Barış	143	5,171
Bilimsellik	37	1,338
Cesaret / Cesur Olma	77	2,784
Cömertlik ve Kanaatkâr Olma	25	0,904
Çalışkanlık	79	2,857
Dayanışma	57	2,061
Dürüstlük	95	3,435
Eşitlik	34	1,229
Fedakârlık / Fedakâr Olma	76	2,748
Güven / Güvenilir Olma	105	3,797
Hoşgörü	33	1,193
İşbirliği	56	2,025
İyilikseverlik	145	5,244
Merhamet / Merhametli Olma	177	6,401
Misafirperverlik	42	1,518
Özgürlük / Bağımsız Olma	58	2,097
Öz güven / Öz saygı	178	6,437
Paylaşma	28	1,012
Sabır / Sabırlı Olma	55	1,989
Sadakat / Sadık Olma	33	1,193
Sağlıklı Olmaya Önem Verme	164	5,931
Saygı	124	4,484
Sevgi	132	4,773
Sorumluluk	98	3,544
Sözünde Durma	7	0,253
Tarihsel Mirasa Duyarlılık	147	5,316
Temizlik	8	0,289
Vatanseverlik	55	1,989

Vefa / Vefalı Olma	35	1,265
Vicdanlı Olma	132	4,773
Yardımlaşma / Yardımseverlik	47	1,699
TOPLAM	2765	100

Tablo 4.37’de görüldüğü üzere araştırma konusu olan eserlerde değerlerimizle ilgili 2765 ileti tespit edilmiştir. Tablo 4.37 incelendiğinde Cengiz Aytmatov’un eserlerinde en çok işlenen değerler, 178 kez geçiş sıklığıyla “Öz güven / Öz saygı” (*f* 178) değeridir. Onu sırasıyla 177 kez geçiş sıklığıyla “Merhamet / Merhametli Olma” (*f* 177); 164 kez geçiş sıklığıyla “Sağlıklı Olmaya Önem Verme” (*f* 164); 147 kez geçiş sıklığıyla “Tarihsel Mirasa Duyarlılık” (*f* 147); 145 kez geçiş sıklığıyla “İyilikseverlik” (*f* 145); 143 kez geçiş sıklığıyla “Barış” (*f* 143); 132 kez geçiş sıklıklarıyla “Vicdanlı Olma” (*f* 132) ve “Sevgi” (*f* 132); 124 kez geçiş sıklığıyla “Saygı” (*f* 124); 105 kez geçiş sıklığıyla “Güven / Güvenilir Olma” (*f* 105); 98 kez geçiş sıklığıyla “Sorumluluk” (*f* 98); 95 kez geçiş sıklığıyla “Dürüstlük” (*f* 95); 79 kez geçiş sıklığıyla “Çalışkanlık” (*f* 79); 77 kez geçiş sıklığıyla “Cesaret / Cesur Olma” (*f* 77); 76 kez geçiş sıklığıyla “Fedakârlık / Fedakâr Olma” (*f* 76); 73 kez geçiş sıklığıyla “Adalet / Adil Olma” (*f* 73); 63 kez geçiş sıklığıyla “Arkadaşlık – Dostluk / Kardeşlik” (*f* 63); 58 kez geçiş sıklığıyla “Özgürlük / Bağımsız Olma” (*f* 58); 57 kez geçiş sıklıklarıyla “Azimli ve Mücadeleci Olma” (*f* 57) ve “Dayanışma” (*f* 57); 56 kez geçiş sıklıklarıyla “İşbirliği” (*f* 56); 55 kez geçiş sıklıklarıyla “Sabır / Sabırlı Olma” (*f* 55) ve “Vatanseverlik” (*f* 55); 53 kez geçiş sıklığıyla “Alçakgönüllülük (Tevazu)” (*f* 53); 47 kez geçiş sıklığıyla “Yardımlaşma / Yardımseverlik” (*f* 47); 42 kez geçiş sıklığıyla “Misafirperverlik” (*f* 42); 37 kez geçiş sıklıklarıyla “Aile Birliğine Önem Verme” (*f* 37) ve “Bilimsellik” (*f* 37); 35 kez geçiş sıklığıyla “Vefa / Vefalı Olma” (*f* 35); 34 kez geçiş sıklığıyla “Eşitlik” (*f* 34); 33 kez geçiş sıklıklarıyla “Sadakat / Sadık Olma” (*f* 33) ve “Hoşgörü” (*f* 33); 28 kez geçiş sıklığıyla “Paylaşma” (*f* 28); 25 kez geçiş sıklığıyla “Cömertlik ve Kanaatkâr Olma” (*f* 25); 8 kez geçiş sıklığıyla “Temizlik” (*f* 8) ve 7 kez geçiş sıklığıyla “Sözünde Durma” (*f* 7) değerleri takip etmektedir.

Aşağıda Cengiz Aytmatov’un eserlerinde tespit edilen değerlere ve frekanslarına ilişkin grafik dikkatlere sunulmuştur:

Grafik 4.1. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Tespit Edilen Değerler ve Frekanslarına İlişkin Kümelenmiş Silindir Grafik

Tablo 4.38.

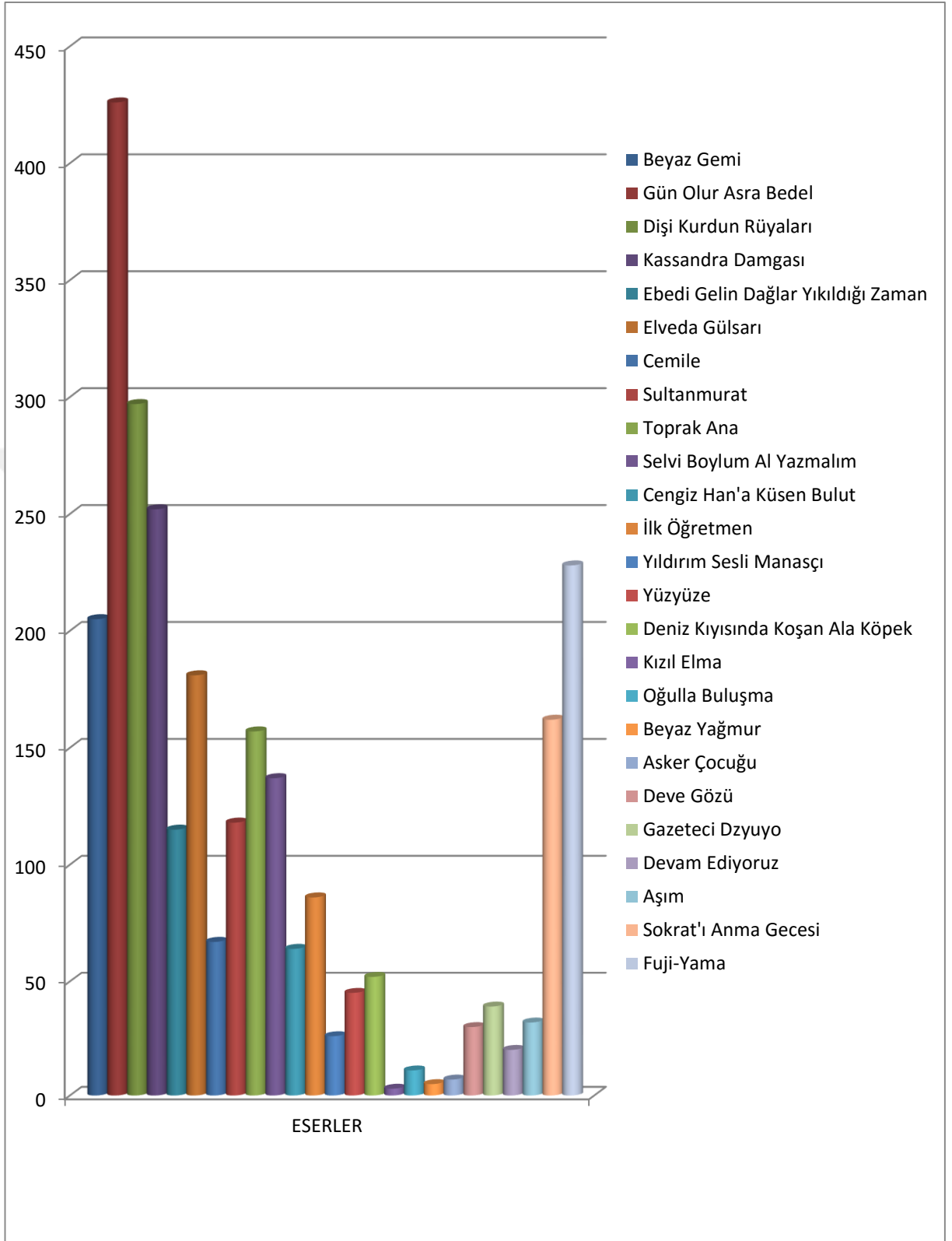
Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Tespit Edilen Değerlerin Eserlere Göre Dağılımının Frekans ve Yüzdeler Dilimleri

ESERLER	FREKANS (f)	YÜZDE (%)
Beyaz Gemi	205	7,414
Gün Olur Asra Bedel	426	15,406
Dişi Kurdun Rüyaları	297	10,741
Kassandra Damgası	252	9,113
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	115	4,159
Elveda Gülsarı	181	6,546
Cemile	67	2,423
Sultanmurat	118	4,267
Toprak Ana	157	5,678
Selvi Boylum Al Yazmalım	137	4,954
Cengiz Han'a Küsen Bulut	64	2,314
İlk Öğretmen	86	3,110
Yıldırım Sesli Manasçı	26	0,940
Yüzyüze	45	1,627
Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	52	1,880
Kızıl Elma	3	0,108
Oğulla Buluşma	11	0,397
Beyaz Yağmur	5	0,180
Asker Çocuğu	7	0,253
Deve Gözü	30	1,084
Gazeteci Dzyuyo	39	1,410
Devam Ediyoruz	20	0,723
Aşım	32	1,157
Sokrat'ı Anma Gecesi	162	5,858
Fuji Yama	228	8,245
Toplam	2765	100

Tablo 4.38 incelendiğinde Cengiz Aytmatov'un eserlerinde tespit edilen değerlerin %15,406'sı *Gün Olur Asra Bedel* (f 426) isimli romanda yer aldığı görülmektedir. Onu sırasıyla; %10,741'lik dilimle *Dişi Kurdun Rüyaları* (f 297); %9,113'lük dilimle *Kassandra Damgası* (f 252); %8,245'lik dilimle *Fuji-Yama* (f 228); %7,414'lük dilimle *Beyaz Gemi* (f 205); %6,546'lık dilimle *Elveda Gülsarı* (f 181);

%5,858'lik dilimle *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 162); %5,678'lik dilimle *Toprak Ana* (f 157); %4,954'lük dilimle *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 137); %4,267'lik dilimle *Sultanmurat* (f 118) ve; %4,159'luk dilimle *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 115); %3,110'luk dilimle *İlk Öğretmen* (f 86); %2,423'lük dilimle *Cemile* (f 67); %2,314'lük dilimle *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 64); %1,880'lik dilimle *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 52); %1,627'lik dilimle *Yüzyüze* (f 45); %1,410'luk dilimle *Gazeteci Dzyuyo* (f 39); %1,157'lik dilimle *Aşım* (f 32); %1,084'lük dilimle *Deve Gözü* (f 30); %0,940'lık dilimle *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 26); %0,723'lük dilimle *Devam Ediyoruz* (f 20); %0,397'lik dilimle *Oğulla Buluşma* (f 11); %0,253'lük dilimle *Asker Çocuğu* (f 7); %0,180'lik dilimle *Beyaz Yağmur* (f 5) ve %0,108'lik dilimle *Kızıl Elma* (f 3) isimli eserler takip etmektedir.

Aşağıda Cengiz Aytmatov'un eserlerinde tespit edilen değerlerin eserlere göre dağılımını gösteren grafik dikkatlere sunulmuştur:

Grafik 4.2. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Tespit Edilen Değerlerin Eserlere Göre Dağılımını Gösteren Kümelmiş Silindir Grafik

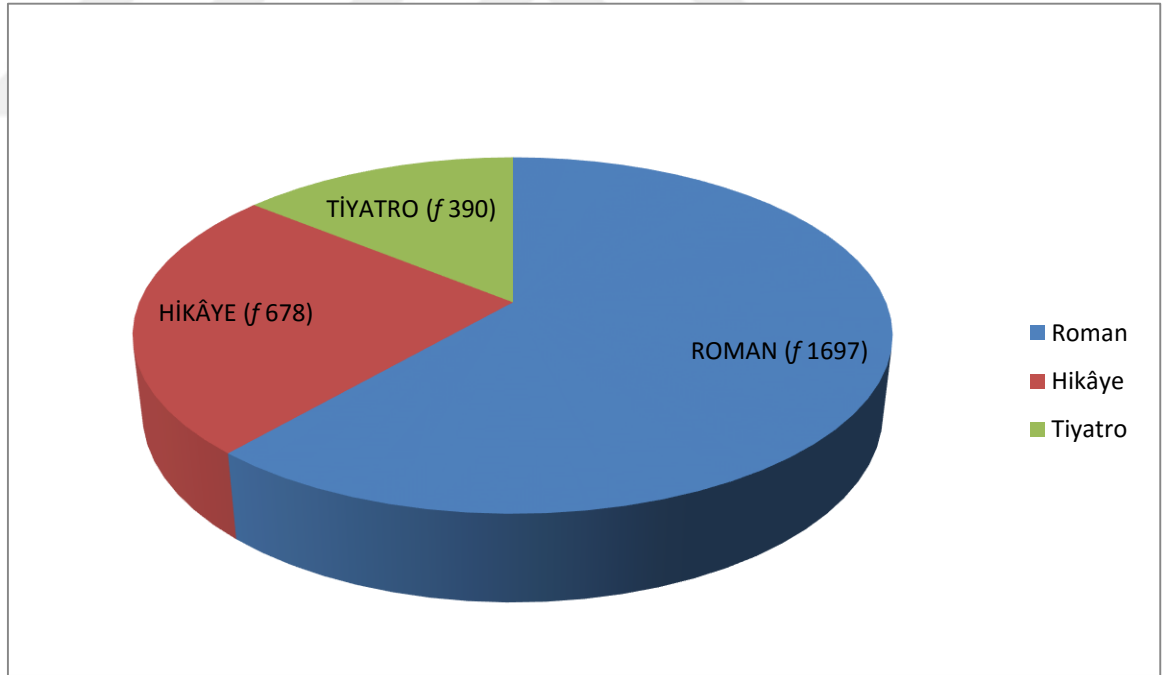
Tablo 4.39.

Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Tespit Edilen Değerlerin Edebî Türlerine Göre Dağılımının Frekans ve Yüzdeler Dilimleri

EDEBÎ TÜRLER	FREKANS (f)	YÜZDE (%)
Roman	1697	61,374
Hikâye	678	24,520
Tiyatro	390	14,104
Toplam	2765	100

Tablo 4.39'a göre; Cengiz Aytmatov'un eserlerinde tespit edilen değerlerin %61,374'ü Aytmatov'un romanlarında (f 1697), %24,520'si hikâyelerinde (f 678) ve %14,104'ü tiyatro eserlerinde (390) yer almaktadır.

Aşağıda Cengiz Aytmatov'un eserlerinde tespit edilen değerlerin edebî türlere göre dağılımını gösteren grafik dikkatlere sunulmuştur:

Grafik 4.3. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Tespit Edilen Değerlerin Edebî Türlerine Göre Dağılımını Gösteren Pasta Grafik

4.2. Ortaokul Türkçe Ders Kitapları İçin Metin Önerileri

Araştırmanın ikinci bölümünü oluşturan bu kısımda, Cengiz Aytmatov'un eserlerinden, ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alması için önerilebilecek metinler hazırlanmıştır. Seçim aşamasında öncelikle metinlerin kendi içerisinde gerek konu gerekse şekil ve tür açısından bir bütünlük arz edici; Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları'nda ve Türkçe Öğretim Programı'nın Genel Amaçlar bölümünde yer alan ve millî, manevî, ahlâkî değerlere uygun, Türk milletinin yüzyıllardan beri biriktire geldiği kültürel mirası yansıtıcı, evrensel değerleri kapsayıcı, edebî zevk ve yetkinlik olarak öğrenciye hitap edici nitelikte olmalarına dikkat edilmiştir. Daha sonra seçilen bu metinler üzerinde 2017 İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programında geçen aşağıdaki kriterler göz önünde bulundurularak bazı düzenlemelere gidilmiştir. Bu kriterler şunlardır:

1. Ders kitaplarına alanda yaygın olarak kabul görmüş yazar ve eserlerden, edebî değer taşıyan metinler alınmalıdır.
2. Seçilen metinler ikincil aktarımlar yerine yazarın eserinden alınmalıdır.
3. Ders kitaplarında "Bu kitap için yazılmıştır." ifadesini içeren metinler kullanılmamalıdır. Yalnızca 1.sınıf ders kitaplarında ders kitabının yazarı/yazarları tarafından yazılan en fazla iki metne yer verilebilir.
4. Aynı yayınevine ait kitaplarda bir sınıf düzeyi için seçilen metin, başka bir sınıf düzeyinde kullanılmamalıdır.
5. Öğrencilerin duygu ve düşünce dünyasını zenginleştirmek amacıyla aynı yazar ve/veya şairlerden (serbest okuma metinleri hariç, ders kitabı yazarı/yazarları tarafından yazılan metinler dâhil) en fazla iki metin seçilmelidir.
6. Dünya edebiyatından seçilen metinler, doğru ve nitelikli çevirilerden alınmalıdır.
7. Ders kitabında temaları destekler nitelikte edebî ve estetik değer taşıyan serbest okuma metinlerine yer verilmelidir.
8. Tamamı ders kitabına alınamayacak uzunluktaki roman, hikâye, tiyatro, destan gibi türlerdeki eserlerden yapılan alıntılarda eserdeki bağlamın yakalanabilmesi için metnin başında eserin seçilen bölümüne kadar olan kısmın kısa özeti verilmelidir. Seçilen metnin eserin hangi bölümünden alındığına dair kısa bir açıklama yapılmalıdır.

9. Metinlerdeki eğitsel yönden uygun olmayan ifadeler (argo ve küfür, olumsuz örnek oluşturabilecek davranışlar, cinsellik, şiddet vb. içeren unsurlar) metnin bütünlüğünü bozmamak kaydıyla çıkarılmalıdır.

10. Yazarın söyleyişinden ya da Türkçenin dönemsel söyleyiş özelliklerinden kaynaklı yazım farklılıkları hata olarak nitelendirilip düzeltilmez. Metin içerisinde yer alan dönemsel farklılıklara (yazım ve noktalama) yönelik açıklamalar dipnot şeklinde verilmelidir. Ayrıca bu hususlardan öğretim amaçlı olarak yararlanılabilir.

11. Ders kitabında gazete haberi, reklam, dilekçe, tutanak, öz geçmiş, ağ günlüğü (blog), sosyal medya uygulamalarında yer alan yazı türlerinde ders kitabının yazarı/yazarları tarafından üretilen metinler de kullanılabilir. Bu türler 3 ve 5. maddelerdeki açıklamalar kapsamında değerlendirilmez.

12. Metinlerde tema ve kazanımlara uygun olarak metnin bütünlüğü ve tutarlılığı korunmak kaydıyla bazı bölümler çıkarılarak kısaltmaya gidilebilir. Çıkarılan bölümler parantez içinde üç nokta ile gösterilmelidir.

13. Çeşitli metinler içinde yer alan kimi bağımsız ve kendi iç bütünlüğüne sahip anı, fıkra, anekdot vb. bölümler metin olarak seçilebilir.

14. Yazar ve şairlerin biyografilerinde yalnızca edebî yönleri ön plana çıkarılmalıdır. (MEB, 2017, s. 21).

Metinler üzerinde yapılan düzenlemeler sonucunda her bir metnin temasından, alt temalarından, konularından ve özelliklerinden yola çıkılarak, araştırmacı tarafından her metin için ayrı bir “metnin kazandıracakları” listesi oluşturulmuştur. Daha sonra bu metinler ve her metin için ayrı ayrı hazırlanan “metnin kazandıracakları” listesi, 20 kişiden oluşan uzman grubunun görüşlerine sunulmuş ve uzmanlardan elde edilen veriler Lawshe tekniği kullanılarak istatistiksel verilere dönüştürülüp, metinlere ve kazanımlarına yönelik kapsam geçerlilik indeksleri tespit edilmiştir. Daha sonra ise, bu indekslerden yola çıkılarak, metinlerin, ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer almalarının uygun olup olmadığı konusundan yorumlara yer verilmiştir.

4.2.1. Ortaokul öğrencileri için Cengiz Aytmatov’un eserlerinden seçilen kaynak metinlere yönelik uzman görüşü sonuçlarının analizi

4.2.1.1. “Boynuzlu Maral Ana” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi

Tablo 4.40.

“Boynuzlu Maral Ana” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi

Boynuzlu Maral Ana	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Uyumluluk	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
Tutarlılık	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
Kabul Edilebilirlik	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
Katkı Sağlayıcılık	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
Kelime İçeriği	18	90%	0	0%	2	10%	0,80
Metin Türü	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
Ortalama	18	90%	1,33	6,66%	0,66	3,33%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,80

Tablo 4.40.’a göre “Boynuzlu Maral Ana” isimli metne yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,80 olarak tespit edilmiştir. Buna göre “Boynuzlu Maral Ana” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu söylenilebilir. Aşağıda bu metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülecek tespit edilen 20 kazanıma yönelik kapsam geçerlilik oranlarına ve uzman görüşlerine yer verilmiştir.

Metnin Kazandıracakları

1. Türkiye dışında yaşamakta olan Türk boylarının tarihine ve kültürüne yönelik merak uyandırır.
2. Savaşın ve canlıları öldürmenin asla insancıl ve kabul edilebilir bir mücadele yöntemi olmadığını vurgular.
3. Yapıcı ve iyileştirici olmanın önemini anlatır.

4. Merhametli olmanın önemi vurgulanır.
5. Vatan kavramını ve önemini öğretici bir nitelik taşır, vatansız kalmanın ne kadar kötü bir durum olduğunu vurgular.
6. Millet olma bilinci aşılar.
7. Anadili bilinci ve sevgisi kazandırır.
8. Bir milleti millet yapan temel dinamiklere bağlı olmanın ve onlara saygı duymanın önemini vurgular.
9. Akılla değil de zenginlikle tanınmaya çalışmanın kötü sonuçlar doğuracağını anlatır.
10. Ozanların ve aydınların, ilim ve sanat yerine dalkavuklukta yarışmalarının, toplumu felakete sürükleyeceği anlatılır.
11. Zenginlik kadar mütevazılığın da çok kıymetli olduğu ve zenginliğin ancak böyle anlamlı olacağı vurgulanır.
12. Kibir, gösteriş ve şahsi çıkarlar uğruna doğaya ve çevreye zarar vermenin kötülüğü anlatılır.
13. Güzel ve iyi şeylerin paradan daha kıymetli olduğu ve insanların güzel ve iyi şeyleri kaybetmeden kıymetini bilmesi gerektiği vurgulanır.
14. Öğrencinin genel kültürünün gelişimine katkıda bulunur.
15. Anlatımdaki ustalık sayesinde öğrencilerin olayı zihinlerinde canlandırmalarını sağlar.
16. Kelime hazinesinin geliştirilmesine katkı sağlar.
17. Kişilik gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.
18. Zihinsel (Bilişsel) gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.
19. Sosyal gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.
20. Dil gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.

Tablo 4.41.

“Boynuzlu Maral Ana” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzelikleri

Boynuzlu Maral Ana	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
1. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
2. Kazanım	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
3. Kazanım	16	80%	2	10%	2	10%	0,60
4. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
5. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
6. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
7. Kazanım	15	75%	5	25%	0	0%	0,50
8. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
9. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
10. Kazanım	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
11. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
12. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
13. Kazanım	19	95%	1	5%	0	0%	0,90
14. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
15. Kazanım	16	80%	2	10%	2	10%	0,60
16. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
17. Kazanım	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
18. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
19. Kazanım	15	75%	4	20%	1	5%	0,50
20. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
Ortalama	17,55	87,75%	1,80	9%	0,65	3,25%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,75

Tablo 4.41.’e göre “Boynuzlu Maral Ana” isimli metnin kazandıracaklarına yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,75 olarak tespit edilmiştir. Bu metnin kazandıracaklarına yönelik olumlu görüş belirten uzmanların oranı, %87,75 olarak tespit edilirken olumsuz görüş belirten uzmanların oranı, %3,25 belirlenmiştir. Metnin kazandıracaklarına yönelik kararsız kalan uzmanların oranı ise, %9 olarak tespit edilmiştir.

4.2.1.2. “Danyar’ın Türküsü” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi

Tablo 4.42.

“Danyar’ın Türküsü” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi

Danyar’ın Türküsü	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Uyumluluk	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
Tutarlılık	15	75%	5	25%	0	0%	0,50
Kabul Edilebilirlik	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
Katkı Sağlayıcılık	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
Kelime İçeriği	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
Metin Türü	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
Ortalama	16,66	83,33%	2,66	13,33%	0,66	3,33%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,66

Tablo 4.42.’ye göre “Danyar’ın Türküsü” isimli metne yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,66 olarak tespit edilmiştir. Buna göre “Danyar’ın Türküsü” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu söylenilebilir. Aşağıda bu metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülmüş tespit edilen 11 kazanıma yönelik kapsam geçerlilik oranlarına ve uzman görüşlerine yer verilmiştir.

Metnin Kazandıracakları

1. Öğrencinin estetik zevk kazanmasına yardımcı olur.
2. Türk kültürünün önemli unsurlarından olan türkülere dikkat çekmektedir.
3. Vatan bilinci ve sevgisi işlenmektedir.
4. Kardeş Türk toplumlarının kültürel motifleri hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlar.
5. Gerçek aşkın hayat, tabiat, toprak, vatan ve millet aşkı olduğu mesajını verir.
6. Anlatımdaki ustalık sayesinde öğrencilerin olayı zihinlerinde canlandırmalarını sağlar.

7. Kelime hazinesinin geliştirilmesine katkı sağlar.
8. Kişilik gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.
9. Zihinsel (Bilişsel) gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.
10. Sosyal gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.
11. Dil gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.

Tablo 4.43.

“Danyar’ın Türküsü” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzelikleri

Danyar’ın Türküsü	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
1. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
2. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
3. Kazanım	16	80%	2	10%	2	10%	0,60
4. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
5. Kazanım	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
6. Kazanım	16	80%	4	20%	0	0%	0,60
7. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
8. Kazanım	15	75%	4	20%	1	5%	0,50
9. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
10. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
11. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
Ortalama	16,81	84,09%	2,36	11,81%	0,81	4,09%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,68

Tablo 4.43.’e göre “Danyar’ın Türküsü” isimli metnin kazandıracaklarına yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,68 olarak tespit edilmiştir. Bu metnin kazandıracaklarına yönelik olumlu görüş belirten uzmanların oranı, %84,09 olarak tespit edilirken olumsuz görüş belirten uzmanların oranı, %4,09 belirlenmiştir. Metnin kazandıracaklarına yönelik kararsız kalan uzmanların oranı ise, %11,81 olarak tespit edilmiştir.

4.2.1.3. “Lura Ördeği” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi

Tablo 4.44.

“Lura Ördeği” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi

Lura Ördeği	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Uyumluluk	16	80%	2	10%	2	10%	0,60
Tutarlılık	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
Kabul Edilebilirlik	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
Katkı Sağlayıcılık	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
Kelime İçeriği	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
Metin Türü	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
Ortalama	16,50	82,50%	2,5	12,50%	1	5%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,65

Tablo 4.44.’e göre “Lura Ördeği” isimli metne yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,65 olarak tespit edilmiştir. Buna göre “Lura Ördeği” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu söylenilebilir. Aşağıda bu metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 11 kazanıma yönelik kapsam geçerlilik oranlarına ve uzman görüşlerine yer verilmiştir.

Metnin Kazandıracakları

1. Mitoloji ile ilgili çeşitli bilgileri sezinler.
2. Farklı toplumlara ait kültürel ve mitolojik olgulara ilgi duyar.
3. Öğrencinin estetik zevk kazanmasına yardımcı olur.
4. Öğrencinin genel kültürünün gelişimine katkıda bulunur.
5. Farklı bir topluma ait olan bu efsaneyi, içinde yaşadığı topluma ait bir efsane ile karşılaştırma ve üzerinde yorum yapma fırsatı sağlar.
6. Okuduğu efsane ile kendi dünyasındaki gerçekleri kıyaslayabilir.

7. Öğrencinin, olaylara ve olgulara farklı açılardan bakabilmesine katkı sağlar.

8. Anlatımdaki ustalık sayesinde öğrencilerin olayı zihinlerinde canlandırmalarını sağlar.

9. Kelime hazinesinin geliştirilmesine katkı sağlar.

10. Zihinsel (Bilişsel) gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.

11. Dil gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.

Tablo 4.45.

“Lura Ördeği” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdeleri

Lura Ördeği	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
1. Kazanım	15	75%	5	25%	0	0%	0,50
2. Kazanım	15	75%	3	15%	2	10%	0,50
3. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
4. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
5. Kazanım	16	80%	1	5%	3	15%	0,60
6. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
7. Kazanım	16	80%	2	10%	2	10%	0,60
8. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
9. Kazanım	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
10. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
11. Kazanım	16	80%	4	20%	0	0%	0,60
Ortalama	16,45	82,27%	2,54	12,72%	1	5%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,64

Tablo 4.45.’e göre “Lura Ördeği” isimli metnin kazandıracaklarına yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,64 olarak tespit edilmiştir. Bu metnin kazandıracaklarına yönelik olumlu görüş belirten uzmanların oranı, %82,27 olarak tespit edilirken olumsuz görüş belirten uzmanların oranı, %5 belirlenmiştir. Metnin kazandıracaklarına yönelik kararsız kalan uzmanların oranı ise, %12,72 olarak tespit edilmiştir.

4.2.1.4. “Gülsarı” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi

Tablo 4.46.

“Gülsarı” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi

Gülsarı	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Uyumluluk	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
Tutarlılık	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
Kabul Edilebilirlik	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
Katkı Sağlayıcılık	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
Kelime İçeriği	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
Metin Türü	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
Ortalama	18,50	92,50%	1	5%	0,50	2,50%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,85

Tablo 4.46.’ya göre “Gülsarı” isimli metne yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,85 olarak tespit edilmiştir. Buna göre “Gülsarı” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu söylenilebilir. Aşağıda bu metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 12 kazanıma yönelik kapsam geçerlilik oranlarına ve uzman görüşlerine yer verilmiştir.

Metnin Kazandıracakları

1. Şöhretin gelip geçici olduğu anlatılır.
2. Kıskançlığın insanı ve toplumu sürüklediği olumsuz durumlar sezdirilmeye çalışılmıştır.
3. Türk tarihi, kültürü ve yaşam tarzına yönelik çeşitli bilgiler barındırır.
4. Centilmenliğin ve rakibe saygının önemi vurgulanmaktadır.
5. Öğrencinin geçmişle bugün arasında karşılaştırma yapmasına olanak sağlar.

6. Anlatımdaki ustalık sayesinde öğrencilerin olayı zihinlerinde canlandırmalarını sağlar.
7. Öğrencinin genel kültürünün gelişimine katkı sağlar.
8. Kelime hazinesinin geliştirilmesine katkı sağlar.
9. Öğrencinin kişilik gelişimi için faydalıdır.
10. Zihinsel (Bilişsel) gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.
11. Öğrencinin sosyal gelişimi için faydalıdır.
12. Dil gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.

Tablo 4.47.

“Gülsarı” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdeleri

Gülsarı	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
1. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
2. Kazanım	18	90%	0	0%	2	10%	0,80
3. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
4. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
5. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
6. Kazanım	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
7. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
8. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
9. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
10. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
11. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
12. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
Ortalama	17,41	87,08	1,91	9,58%	0,66	3,33%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,74

Tablo 4.47.'ye göre “Gülsarı” isimli metnin kazandıracaklarına yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,74 olarak tespit edilmiştir. Bu metnin kazandıracaklarına yönelik olumlu görüş belirten uzmanların oranı, %87,08 olarak tespit edilirken olumsuz görüş

belirten uzmanların oranı, %3,33 belirlenmiştir. Metnin kazandıracaklarına yönelik kararsız kalan uzmanların oranı ise, %9,58 olarak tespit edilmiştir.

4.2.1.5. “Kökpar Oyunu” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi

Tablo 4.48.

“Kökpar Oyunu” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi

Kökpar Oyunu	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Uyumluluk	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
Tutarlılık	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
Kabul Edilebilirlik	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
Katkı Sağlayıcılık	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
Kelime İçeriği	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
Metin Türü	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
Ortalama	18,50	92,50%	1	5%	0,50	2,50%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,85

Tablo 4.48.’e göre “Kökpar Oyunu” isimli metne yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,85 olarak tespit edilmiştir. Buna göre “Kökpar Oyunu” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu söylenilebilir. Aşağıda bu metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 19 kazanıma yönelik kapsam geçerlilik oranlarına ve uzman görüşlerine yer verilmiştir.

Metnin Kazandıracakları

1. Şöhretin gelip geçici olduğu anlatılır.
2. Kıskançlığın insanı ve toplumu sürüklediği olumsuz durumlar sezdirilmeye çalışılmıştır.
3. Türk tarihi, kültürü ve yaşam tarzına yönelik çeşitli bilgiler barındırır.
4. Türk kültürünün geleneksel oyunlarından biri olan “Kökpar” oyunu tanıtılmaktadır.
5. Zor bir durumla karşılaşıldığında akıllıca hareket etmenin sorunları çözmede ne kadar önemli olduğu anlatılır.

6. Geçmişte oynanan geleneksel oyunların yerine bugün başka türlü oyunlar oynanmaktadır. Bu yönüyle öğrencinin kıyaslama yapmasını sağlar.
7. Birlikte hareket etmenin önemine değinir.
8. Centilmenliğin ve rakibe saygının önemi vurgulanmaktadır.
9. Farklı coğrafyalarda yaşayan Türk toplumlarının kardeş toplumlar oldukları bilinci verilmeye çalışılmıştır.
10. Atalarımızın bizlere bıraktıkları miraslara vurgu yaparak, onlara saygı ve sevgi duymamız gerektiği belirtilmiştir.
11. Millî sporlarımızın gerçek hayatta hangi alanlarla ilişkilendirilebileceği hakkında bilgi verilmiştir.
12. Öğrencinin geçmişle bugün arasında karşılaştırma yapmasına olanak sağlar.
13. Anlatımdaki ustalık sayesinde öğrencilerin olayı zihinlerinde canlandırmalarını sağlar.
14. Öğrencinin genel kültürünün gelişimine katkı sağlar.
15. Kelime hazinesinin geliştirilmesine katkı sağlar.
16. Öğrencinin kişilik gelişimi için faydalıdır.
17. Zihinsel (Bilişsel) gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.
18. Öğrencinin sosyal gelişimi için faydalıdır.
19. Dil gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.

Tablo 4.49.

“Kökpar Oyunu” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzelikleri

Kökpar Oyunu	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
1. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
2. Kazanım	18	90%	0	0%	2	10%	0,80
3. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
4. Kazanım	18	90%	2	10%	0	0%	0,80

5. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
6. Kazanım	15	75%	5	25%	0	0%	0,50
7. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
8. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
9. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
10. Kazanım	15	75%	4	20%	1	5%	0,50
11. Kazanım	15	75%	5	25%	0	0%	0,50
12. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
13. Kazanım	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
14. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
15. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
16. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
17. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
18. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
19. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
Ortalama	17,21	86,05%	2,26	11,31%	0,52	2,63%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,72

Tablo 4.49.'a göre "Kökpar Oyunu" isimli metnin kazandıracaklarına yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,72 olarak tespit edilmiştir. Bu metnin kazandıracaklarına yönelik olumlu görüş belirten uzmanların oranı, %86,05 olarak tespit edilirken olumsuz görüş belirten uzmanların oranı, %2,63 belirlenmiştir. Metnin kazandıracaklarına yönelik kararsız kalan uzmanların oranı ise, %11,31 olarak tespit edilmiştir.

4.2.1.6. “Karagül” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi

Tablo 4.50.

“Karagül” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi

Karagül	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Uyumluluk	19	95%	1	5%	0	0%	0,90
Tutarlılık	19	95%	1	5%	0	0%	0,90
Kabul Edilebilirlik	15	75%	4	20%	1	5%	0,50
Katkı Sağlayıcılık	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
Kelime İçeriği	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
Metin Türü	19	95%	1	5%	0	0%	0,90
Ortalama	17,83	89,16%	1,83	9,16%	0,33	1,66%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,78

Tablo 4.50.’ye göre “Karagül” isimli metne yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,78 olarak tespit edilmiştir. Buna göre “Karagül” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu söylenilebilir. Aşağıda bu metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 10 kazanıma yönelik kapsam geçerlilik oranlarına ve uzman görüşlerine yer verilmiştir.

Metnin Kazandıracakları

1. Doğaya ve çevreye zarar vermenin sonunun herkes için kötü olacağı anlatılmaktadır.
2. Herhangi bir sebeple bir canlıyı öldürmenin cezasız kalmayacağı vurgulanmaktadır.
3. Doğadaki diğer canlıların da yaşam haklarının olduğuna dikkat çekmektedir.
4. Acımasızlığın ve merhametsizliğin dönüp dolaşıp kişinin kendisini bulacağı anlatılmaktadır.

5. Anlatımdaki ustalık sayesinde öğrencilerin olayı zihinlerinde canlandırmalarını sağlar.

6. Kelime hazinesinin geliştirilmesine katkı sağlar.

7. Öğrencinin kişilik gelişimi için faydalıdır.

8. Zihinsel (Bilişsel) gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.

9. Öğrencinin sosyal gelişimi için faydalıdır.

10. Dil gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.

Tablo 4.51.

“Karagül” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdeleri

Karagül	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
1. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
2. Kazanım	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
3. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
4. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
5. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
6. Kazanım	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
7. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
8. Kazanım	18	90%	0	0%	2	10%	0,80
9. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
10. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
Ortalama	18,30	91,50%	1,10	5,50%	0,60	3%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,83

Tablo 4.51.'e göre “Karagül” isimli metnin kazandıracaklarına yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,83 olarak tespit edilmiştir. Bu metnin kazandıracaklarına yönelik olumlu görüş belirten uzmanların oranı, %91,50 olarak tespit edilirken olumsuz görüş belirten uzmanların oranı, %3 belirlenmiştir. Metnin kazandıracaklarına yönelik kararsız kalan uzmanların oranı ise, %1,10 olarak tespit edilmiştir.

4.2.1.7. “Bitmez Tartışma” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi

Tablo 4.52.

“Bitmez Tartışma” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi

Bitmez Tartışma	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Uyumluluk	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
Tutarlılık	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
Kabul Edilebilirlik	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
Katkı Sağlayıcılık	15	75%	4	20%	1	5%	0,50
Kelime İçeriği	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
Metin Türü	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
Ortalama	16,66	83,33%	2,66	13,33%	0,66	3,33%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,66

Tablo 4.52.’ye göre “Bitmez Tartışma” isimli metne yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,66 olarak tespit edilmiştir. Buna göre “Bitmez Tartışma” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu söylenilebilir. Aşağıda bu metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 7 kazanıma yönelik kapsam geçerlilik oranlarına ve uzman görüşlerine yer verilmiştir.

Metnin Kazandıracakları

1. İnsan olduğumuz gerçeğini unutmamamız ve insana yakışır iyi hareketlerde bulunmamız gerektiğini anlatır.
2. Savaşta, zaferde, ecel anında kısacası hayatın her anında ahlaki kuralları ve evrensel değerleri göz ardı etmememiz gerektiği vurgulanmaktadır.
3. Öğrencide estetik zevkin oluşmasına katkı sağlar.
4. Öğrencinin kişilik gelişimi için faydalıdır.
5. Zihinsel (Bilişsel) gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.
6. Öğrencinin sosyal gelişimi için faydalıdır.
7. Dil gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.

Tablo 4.53.

“Bitmez Tartışma” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzelikleri

Bitmez Tartışma	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
1. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
2. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
3. Kazanım	15	75%	4	20%	1	5%	0,50
4. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
5. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
6. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
7. Kazanım	15	75%	3	15%	2	10%	0,50
Ortalama	16,42	82,14%	2,42	12,14%	1,14	5,71%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,64

Tablo 4.53.’e göre “Bitmez Tartışma” isimli metnin kazandıracaklarına yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,64 olarak tespit edilmiştir. Bu metnin kazandıracaklarına yönelik olumlu görüş belirten uzmanların oranı, %82,14 olarak tespit edilirken olumsuz görüş belirten uzmanların oranı, %1,14 belirlenmiştir. Metnin kazandıracaklarına yönelik kararsız kalan uzmanların oranı ise, %2,42 olarak tespit edilmiştir.

4.2.1.8. “Uzaydan Mektup” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi

Tablo 4.54.

“Uzaydan Mektup” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi

Uzaydan Mektup	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Uyumluluk	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
Tutarlılık	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
Kabul Edilebilirlik	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
Katkı Sağlayıcılık	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
Kelime İçeriği	16	80%	2	10%	2	10%	0,60
Metin Türü	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
Ortalama	16,66	83,33%	2,50	12,50%	0,83	4,16%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,66

Tablo 4.54.’e göre “Uzaydan Mektup” isimli metne yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,66 olarak tespit edilmiştir. Buna göre “Uzaydan Mektup” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu söylenilebilir. Aşağıda bu metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 16 kazanıma yönelik kapsam geçerlilik oranlarına ve uzman görüşlerine yer verilmiştir.

Metnin Kazandıracakları

1. Sorumluluk değerinin işlendiği bir metindir.
2. Ön yargıların yeni gelişmeleri ve buluşları engellediği belirtilmektedir.
3. İnsanlığa faydalı işler yapma ve bunun için sorumluluk alma bilinci işlenmektedir.
4. Bilgiye giden yolda cesur olma ve risk almanın önemi vurgulanmaktadır.
5. İnsanlığa zarar verebilecek herhangi bir durumda, bu durumu önlemek için her şeyi yapabilecek cesarete sahip olmak gerektiği mesajı verilmektedir.

6. Dünyadaki insanların hepsini sevmenin ve onları, aynı dünyayı paylaştığımız birer kardeşimiz gibi görmemiz gerektiği mesajı verilmektedir.
7. Uzay ve uzayla ilgili kavramlar hakkında bilgi sahibi olur.
8. Dünya dışında başka bir gezegende, yaşamın varlığı / yokluğu konusunda düşünür ve fikir üretir.
9. Soyut kavramların geliştirilmesine, anlaşılmasına ve algılanmasına yardımcı olur.
10. Öğrencinin genel kültürünün gelişimine katkı sağlar.
11. Öğrencinin farklı bakış açıları ile çevresini değerlendirmesine katkı sağlar.
12. Kelime hazinesinin geliştirilmesine katkı sağlar.
13. Öğrencinin kişilik gelişimi için faydalıdır.
14. Zihinsel (Bilişsel) gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.
15. Öğrencinin sosyal gelişimi için faydalıdır.
16. Dil gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.

Tablo 4.55.

“Uzaydan Mektup” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdeleri

Uzaydan Mektup	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
1. Kazanım	19	95%	1	5%	0	0%	0,90
2. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
3. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
4. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
5. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
6. Kazanım	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
7. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
8. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
9. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
10. Kazanım	16	80%	2	10%	2	10%	0,60

11. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
12. Kazanım	15	75%	4	20%	1	5%	0,50
13. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
14. Kazanım	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
15. Kazanım	15	75%	5	25%	0	0%	0,50
16. Kazanım	16	80%	2	10%	2	10%	0,60
Ortalama	17	85%	2,31	11,56%	0,68	3,43%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,70

Tablo 4.55.'e göre "Uzaydan Mektup" isimli metnin kazandıracaklarına yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,70 olarak tespit edilmiştir. Bu metnin kazandıracaklarına yönelik olumlu görüş belirten uzmanların oranı, %85 olarak tespit edilirken olumsuz görüş belirten uzmanların oranı, %3,43 belirlenmiştir. Metnin kazandıracaklarına yönelik kararsız kalan uzmanların oranı ise, %11,56 olarak tespit edilmiştir.

4.2.1.9. “Orman Göğsü Gezegeni” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi

Tablo 4.56.

“Orman Göğsü Gezegeni” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi

Orman Göğsü Gezegeni	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Uyumluluk	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
Tutarlılık	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
Kabul Edilebilirlik	15	75%	3	15%	2	10%	0,50
Katkı Sağlayıcılık	15	75%	4	20%	1	5%	0,50
Kelime İçeriği	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
Metin Türü	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
Ortalama	16,66	83,33%	2,33	11,66%	1	5%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,66

Tablo 4.56.’ya göre “Orman Göğsü Gezegeni” isimli metne yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,66 olarak tespit edilmiştir. Buna göre “Orman Göğsü Gezegeni” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu söylenilebilir. Aşağıda bu metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 22 kazanıma yönelik kapsam geçerlilik oranlarına ve uzman görüşlerine yer verilmiştir.

Metnin Kazandıracakları

1. Dünya dışında başka bir gezegende, başka akıllı yaratıkların kurmuş oldukları ileri derecede gelişmiş medeniyet ve onların gezegenlerine ait özellikler anlatıldığı için öğrencilerin hayal dünyasının gelişmesine katkı sağlar.

2. İnsanın bütün her şeyin ötesinde önemli olduğu, bu nedenle de yapılan ve yapılacak olan bilimsel-teknolojik çalışmaların amacının, dünyadaki tüm insanların yaşam standartlarını ve konforunu artırmak olması gerektiği mesajı verilmektedir.

3. Günümüz dünyasında henüz gerçekleşmemiş bilimsel ve teknolojik buluşlardan bahsedilerek, öğrencilerin bu konular üzerinde düşünüp fikir üretmelerini ve yorum yapmalarını sağlar.

4. Gezegelimizde yaşanan ya da yaşanması muhtemel bir felakete karşı önlem alınmasının ve buna yönelik çalışmalar yapmanın dünyadaki tüm devletlerin ve ülkelerin sorumluluğunda olması gerektiği mesajı verilmektedir.

5. Zor bir durumla karşılaşıldığında akıllıca hareket etmenin sorunları çözmede ne kadar önemli olduğu anlatılır.

6. İnsanın sadece kendisi ve bugünü için değil, kendinden sonrakiler ve yarınları için de çalışması gerektiği mesajını verir.

7. Savaşın problemleri çözmek yerine daha da derinleştiren ve içinden çıkılmaz hâle getiren, vahşi / insanlık dışı bir yol olduğu anlatılmaktadır.

8. Dünya üzerindeki bütün anlaşmazlıkların insanların birbirini dinleyip anlamadığı için olduğunu düşündürür.

9. İnsanlığın ve evrendeki diğer canlıların bekası için akıl-mantık yolunda ilerlemenin, bilgi-tecrübe alışverişinde bulunmanın bir zorunluluk olduğu vurgulanmaktadır.

10. Misafirperverlik değerine vurgu yapılmaktadır.

11. Uzay ve uzayla ilgili kavramlar hakkında bilgi sahibi olur.

12. Dünya dışında başka bir gezegende, yaşamın varlığı / yokluğu konusunda düşünür ve fikir üretir.

13. Birlik beraberliğin önemini vurgular.

14. Anlatımdaki ustalık sayesinde öğrencilerin olayı zihinlerinde canlandırmalarını sağlar.

15. Soyut kavramların geliştirilmesine, anlaşılmasına ve algılanmasına yardımcı olur.

16. Öğrencinin genel kültürünün gelişimine katkı sağlar.

17. Öğrencinin farklı bakış açıları ile çevresini değerlendirmesine katkı sağlar.

18. Kelime hazinesinin geliştirilmesine katkı sağlar.

19. Öğrencinin kişilik gelişimi için faydalıdır.
20. Zihinsel (Bilişsel) gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.
21. Öğrencinin sosyal gelişimi için faydalıdır.
22. Dil gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.

Tablo 4.57.

“Orman Göğsü Gezegeni” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdeleri

Orman Göğsü Gezegeni	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
1. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
2. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
3. Kazanım	19	95%	1	5%	0	0%	0,90
4. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
5. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
6. Kazanım	19	95%	1	5%	0	0%	0,90
7. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
8. Kazanım	16	80%	4	20%	0	0%	0,60
9. Kazanım	19	95%	1	5%	0	0%	0,90
10. Kazanım	15	75%	4	20%	1	5%	0,50
11. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
12. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
13. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
14. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
15. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
16. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
17. Kazanım	20	100%	0	5%	0	0%	1,00
18. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
19. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
20. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
21. Kazanım	15	75%	4	20%	1	5%	0,50
22. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
Ortalama	17,22	86,13%	2,18	11,13%	0,59	2,95%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,72

Tablo 4.57.'ye göre "Orman Göğsü Gezegeni" isimli metnin kazandıracaklarına yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,72 olarak tespit edilmiştir. Bu metnin kazandıracaklarına yönelik olumlu görüş belirten uzmanların oranı, %86,13 olarak tespit edilirken olumsuz görüş belirten uzmanların oranı, %2,95 belirlenmiştir. Metnin kazandıracaklarına yönelik kararsız kalan uzmanların oranı ise, %11,13 olarak tespit edilmiştir.

4.2.1.10. “Altın Mekre” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi

Tablo 4.58.

“Altın Mekre” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi

Altın Mekre	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Uyumluluk	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
Tutarlılık	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
Kabul Edilebilirlik	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
Katkı Sağlayıcılık	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
Kelime İçeriği	19	95%	1	5%	0	0%	0,90
Metin Türü	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
Ortalama	17,66	88,33%	1,83	9,16%	0,50	2,50%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,76

Tablo 4.58.’e göre “Altın Mekre” isimli metne yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,76 olarak tespit edilmiştir. Buna göre “Altın Mekre” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu söylenilebilir. Aşağıda bu metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 16 kazanıma yönelik kapsam geçerlilik oranlarına ve uzman görüşlerine yer verilmiştir.

Metnin Kazandıracakları

1. Aile birlikteliğine önem verme değeri vurgulanmaktadır.
2. Eşler arasındaki sevgi değerine vurgu yapılmaktadır.
3. Eşler arasındaki fedakârlık olgusuna dikkat çekmektedir.
4. Öğrencinin deniz, deniz hayvanları ve denizcilikle ilgili birçok bilgi edinmesine katkı sağlar.
5. Komşularımızın ve akrabalarımızın problemleriyle / ihtiyaçlarıyla ilgilenmemiz gerektiği mesajı verilmektedir.

6. İnsanın sadece ihtiyacı olduğu kadar avlanması gerektiği, zevk için doğadaki canlılara zarar vermenin yanlış olduğu anlatılmaktadır.
7. Hedefe ulaşmada sabırlı olmanın önemi vurgulanmaktadır.
8. Çalışabilecek gücü olanın sadece kendisi için değil, başkaları için de çalışması gerektiğini vurgular.
9. Öğrencide estetik zevkin oluşmasına katkı sağlar.
10. Öğrencinin genel kültürünün gelişimine katkı sağlar.
11. Anlatımdaki ustalık sayesinde öğrencilerin olayı zihinlerinde canlandırmalarını sağlar.
12. Kelime hazinesinin geliştirilmesine katkı sağlar.
13. Öğrencinin kişilik gelişimi için faydalıdır.
14. Zihinsel (Bilişsel) gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.
15. Öğrencinin sosyal gelişimi için faydalıdır.
16. Dil gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.

Tablo 4.59.

“Altın Mekre” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdeleri

Altın Mekre	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
1. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
2. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
3. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
4. Kazanım	15	75%	4	20%	1	5%	0,50
5. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
6. Kazanım	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
7. Kazanım	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
8. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
9. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
10. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60

11. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
12. Kazanım	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
13. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
14. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
15. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
16. Kazanım	16	80%	4	20%	0	0%	0,60
Ortalama	17,37	86,87%	2,06	10,31%	0,56	2,81%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,73

Tablo 4.59.'a göre "Altın Mekre" isimli metnin kazandıracaklarına yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,73 olarak tespit edilmiştir. Bu metnin kazandıracaklarına yönelik olumlu görüş belirten uzmanların oranı, %86,87 olarak tespit edilirken olumsuz görüş belirten uzmanların oranı, %2,81 belirlenmiştir. Metnin kazandıracaklarına yönelik kararsız kalan uzmanların oranı ise, %10,31 olarak tespit edilmiştir.

4.2.1.11. “Okuma Sevinci” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi

Tablo 4.60.

“Okuma Sevinci” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi

Okuma Sevinci	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Uyumluluk	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
Tutarlılık	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
Kabul Edilebilirlik	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
Katkı Sağlayıcılık	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
Kelime İçeriği	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
Metin Türü	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
Ortalama	18	90%	1,50	7,50%	0,50	2,50%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,80

Tablo 4.60.’a göre “Okuma Sevinci” isimli metne yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,80 olarak tespit edilmiştir. Buna göre “Okuma Sevinci” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu söylenilebilir. Aşağıda bu metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 16 kazanıma yönelik kapsam geçerlilik oranlarına ve uzman görüşlerine yer verilmiştir.

Metnin Kazandıracakları

1. Herhangi bir bahaneye sığınarak çocukların eğitim almalarına engel olmanın ya da duyarsız kalmanın, toplumların geleceği için çok yanlış bir davranış / anlayış olduğu mesajı verilmektedir.

2. Eğitim-Öğretimi sadece belli bir kesim insan için gerekliymiş gibi görme anlayışının yanlış olduğu üzerinde durulmaktadır.

3. Bilgisizlikten ve cahillikten kurtulmanın yolunun eğitim olduğu mesajı verilmektedir.

4. İyi ve güzel şeyleri başarabilmek için fedakâr davranmak gerektiğinin önemi belirtilmektedir.

5. İnsanlara faydalı şeyler yapma yolunda azimli ve mücadeleci bir tavır takınmanın önemi vurgulanmaktadır.

6. Duyarlılık değeri üzerinde durulmaktadır.

7. Okuma ve okul sevgisi vurgulanmaktadır.

8. Kişinin kendi hayatındaki kararları kendisinin vermesinin, bireyin hayatında önemli bir gelişme ve dönemeç olduğu mesajı verilmektedir.

9. Öğrencinin geçmişle bugün arasında karşılaştırma yapmasını sağlar.

10. Öğrencinin genel kültürünün gelişimine katkı sağlar.

11. Anlatımdaki ustalık sayesinde öğrencilerin olayı zihinlerinde canlandırmalarını sağlar.

12. Kelime hazinesinin geliştirilmesine katkı sağlar.

13. Öğrencinin kişilik gelişimi için faydalıdır.

14. Zihinsel (Bilişsel) gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.

15. Öğrencinin sosyal gelişimi için faydalıdır.

16. Dil gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.

Tablo 4.61.

“Okuma Sevinci” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdeleri

Okuma Sevinci	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
1. Kazanım	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
2. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
3. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
4. Kazanım	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
5. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
6. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00

7. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
8. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
9. Kazanım	16	80%	2	10%	2	10%	0,60
10. Kazanım	15	75%	4	20%	1	5%	0,50
11. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
12. Kazanım	15	75%	3	15%	2	10%	0,50
13. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
14. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
15. Kazanım	16	80%	4	20%	0	0%	0,60
16. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
Ortalama	17,25	86,25%	2	10%	0,75	3,75%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,72

Tablo 4.61.'e göre "Okuma Sevinci" isimli metnin kazandıracaklarına yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,72 olarak tespit edilmiştir. Bu metnin kazandıracaklarına yönelik olumlu görüş belirten uzmanların oranı, %86,25 olarak tespit edilirken olumsuz görüş belirten uzmanların oranı, %3,75 belirlenmiştir. Metnin kazandıracaklarına yönelik kararsız kalan uzmanların oranı ise, %10 olarak tespit edilmiştir.

4.2.1.12. “Oğula Veda” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi

Tablo 4.62.

“Oğula Veda” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi

Oğula Veda	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Uyumluluk	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
Tutarlılık	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
Kabul Edilebilirlik	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
Katkı Sağlayıcılık	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
Kelime İçeriği	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
Metin Türü	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
Ortalama	18,33	91,66%	1,33	6,66%	0,33	1,66%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,83

Tablo 4.62.’ye göre “Oğula Veda” isimli metne yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,83 olarak tespit edilmiştir. Buna göre “Oğula Veda” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu söylenilebilir. Aşağıda bu metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 15 kazanıma yönelik kapsam geçerlilik oranlarına ve uzman görüşlerine yer verilmiştir.

Metnin Kazandıracakları

1. Sevgi değeri işlenmektedir.
2. Saygı değeri işlenmektedir.
3. Çocuk yaşta cepheye gitmek de dâhil olmak üzere vatan için her türlü fedakârlığın yapılması gerektiği mesajı verilmektedir.
4. Duyarlılık değeri işlenmektedir.
5. Bireyin kendi iradesiyle almış olduğu kararlara destek olmak gerektiği üzerinde durulmaktadır.

6. Her ne şart altında olursa olsun cesur ve mert olmanın önemi vurgulanmaktadır.

7. Öğrencinin geçmişle bugün arasında karşılaştırma yapmasını sağlar.

8. Anlatımdaki ustalık sayesinde öğrencilerin olayı zihinlerinde canlandırmalarını sağlar.

9. Öğrencide estetik zevkin oluşmasına katkı sağlar.

10. Öğrencinin farklı bakış açıları ile çevresini ve olayları değerlendirmesine katkı sağlar.

11. Kelime hazinesinin geliştirilmesine katkı sağlar.

12. Öğrencinin kişilik gelişimi için faydalıdır.

13. Zihinsel (Bilişsel) gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.

14. Öğrencinin sosyal gelişimi için faydalıdır.

15. Dil gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.

Tablo 4.63.

“Oğula Veda” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdeleri

Oğula Veda	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
1. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
2. Kazanım	15	75%	5	25%	0	0%	0,50
3. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
4. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
5. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
6. Kazanım	17	85%	1	5%	2	10%	0,70
7. Kazanım	15	75%	5	25%	0	0%	0,50
8. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
9. Kazanım	17	85%	1	5%	2	10%	0,70
10. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
11. Kazanım	15	75%	5	25%	0	0%	0,50
12. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00

13. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
14. Kazanım	19	95%	1	5%	0	0%	0,90
15. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
Ortalama	17,06	85,33%	2,33	11,66%	0,6	3%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,70

Tablo 4.63.'e göre "Oğula Veda" isimli metnin kazandıracaklarına yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,70 olarak tespit edilmiştir. Bu metnin kazandıracaklarına yönelik olumlu görüş belirten uzmanların oranı, %85,33 olarak tespit edilirken olumsuz görüş belirten uzmanların oranı, %3 belirlenmiştir. Metnin kazandıracaklarına yönelik kararsız kalan uzmanların oranı ise, %11,66 olarak tespit edilmiştir.

4.2.1.13. “Sevda” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi

Tablo 4.64.

“Sevda” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi

Sevda	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Uyumluluk	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
Tutarlılık	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
Kabul Edilebilirlik	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
Katkı Sağlayıcılık	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
Kelime İçeriği	17	85%	1	5%	2	10%	0,70
Metin Türü	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
Ortalama	17,50	87,50%	1,66	8,33%	0,83	4,16%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,75

Tablo 4.64.’e göre “Sevda” isimli metne yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,75 olarak tespit edilmiştir. Buna göre “Sevda” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu söylenilebilir. Aşağıda bu metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 12 kazanıma yönelik kapsam geçerlilik oranlarına ve uzman görüşlerine yer verilmiştir.

Metnin Kazandıracakları

1. Sevgi değeri işlenmektedir.
2. Aşk ve sevgiyi bilmeyen bir insanın bahtsız bir insan olduğuna vurgu yapar.
3. Aşk ve sevgi yolunda her türlü acı ve ıstırapın fedakârlıkla karşılanması gerektiği mesajı verilmektedir.
4. Aşk ve sevgi yolunda çekilen acıların insanı olgunlaştırdığı mesajı işlenmektedir.
5. Öğrencileri aşkın ve sevginin ne olduğu konusunda düşünüp fikir üretmeye sevk eder.

6. Öğrencide estetik zevkin oluşmasına katkı sağlar.
7. Soyut kavramların geliştirilmesine, anlaşılmasına ve algılanmasına yardımcı olur.
8. Kelime hazinesinin geliştirilmesine katkı sağlar.
9. Öğrencinin kişilik gelişimi için faydalıdır.
10. Zihinsel (Bilişsel) gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.
11. Öğrencinin sosyal gelişimi için faydalıdır.
12. Dil gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.

Tablo 4.65.

“Sevda” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdeleri

Sevda	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
1. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
2. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
3. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
4. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
5. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
6. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
7. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
8. Kazanım	16	80%	2	10%	2	10%	0,60
9. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
10. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
11. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
12. Kazanım	16	80%	4	20%	0	0%	0,60
Ortalama	17,08	85,41%	2,25	11,25%	0,66	3,33%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,70

Tablo 4.65.'e göre “Sevda” isimli metnin kazandıracaklarına yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,70 olarak tespit edilmiştir. Bu metnin kazandıracaklarına yönelik

olumlu görüş belirten uzmanların oranı, %85,41 olarak tespit edilirken olumsuz görüş belirten uzmanların oranı, %3,33 belirlenmiştir. Metnin kazandıracaklarına yönelik kararsız kalan uzmanların oranı ise, %11,25 olarak tespit edilmiştir.

4.2.1.14. “Sultanmurat” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi

Tablo 4.66.

“Sultanmurat” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi

Sultanmurat	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Uyumluluk	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
Tutarlılık	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
Kabul Edilebilirlik	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
Katkı Sağlayıcılık	15	75%	3	15%	2	10%	0,50
Kelime İçeriği	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
Metin Türü	19	95%	1	5%	0	0%	0,90
Ortalama	18,50	92,50%	1	5%	0,50	2,50%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,85

Tablo 4.66.’ya göre “Sultanmurat” isimli metne yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,85 olarak tespit edilmiştir. Buna göre “Sultanmurat” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu söylenilebilir. Aşağıda bu metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 13 kazanıma yönelik kapsam geçerlilik oranlarına ve uzman görüşlerine yer verilmiştir.

Metnin Kazandıracakları

1. Sevgi değeri işlenmektedir.
2. Öğrencide estetik zevkin oluşmasına katkı sağlar.
3. Öğrencilerin doğaya ve çevresindeki diğer canlılara farklı bakış açıları geliştirmesine katkı sağlar.
4. Öğrencide doğayı ve çevresindeki diğer canlıları keşfetme merakının oluşmasına katkı sağlar.
5. Öğrencinin doğa ve çevre konusunda farklı bilgiler edinmesine olanak sağlar.
6. Baba ile oğul arasındaki güven ve sevgi bağına vurgu yapar.

7. Öğrencinin genel kültürünün gelişimine katkıda bulunur.
8. Anlatımdaki ustalık sayesinde öğrencilerin olayı zihinlerinde canlandırmalarını sağlar.
9. Kelime hazinesinin geliştirilmesine katkı sağlar.
10. Öğrencinin kişilik gelişimi için faydalıdır.
11. Zihinsel (Bilişsel) gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.
12. Öğrencinin sosyal gelişimi için faydalıdır.
13. Dil gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.

Tablo 4.67.

“Sultanmurat” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdeleri

Sultanmurat	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
1. Kazanım	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
2. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
3. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
4. Kazanım	19	95%	1	5%	0	0%	0,90
5. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
6. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
7. Kazanım	15	75%	5	25%	0	0%	0,50
8. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
9. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
10. Kazanım	16	80%	2	10%	2	10%	0,60
11. Kazanım	16	80%	4	20%	0	0%	0,60
12. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
13. Kazanım	15	75%	3	15%	2	10%	0,50
Ortalama	16,76	83,84%	2,53	12,69%	0,69	3,46%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,67

Tablo 4.67.'ye göre "Sultanmurat" isimli metnin kazandıracaklarına yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,67 olarak tespit edilmiştir. Bu metnin kazandıracaklarına yönelik olumlu görüş belirten uzmanların oranı, %83,84 olarak tespit edilirken olumsuz görüş belirten uzmanların oranı, %3,46 belirlenmiştir. Metnin kazandıracaklarına yönelik kararsız kalan uzmanların oranı ise, %12,69 olarak tespit edilmiştir.

4.2.1.15. “Şehir Gezisi” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi

Tablo 4.68.

“Şehir Gezisi” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi

Şehir Gezisi	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Uyumluluk	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
Tutarlılık	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
Kabul Edilebilirlik	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
Katkı Sağlayıcılık	15	75%	3	15%	2	10%	0,50
Kelime İçeriği	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
Metin Türü	19	95%	1	5%	0	0%	0,90
Ortalama	18,50	92,50%	1	5%	0,50	2,50%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,85

Tablo 4.68.’e göre “Şehir Gezisi” isimli metne yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,85 olarak tespit edilmiştir. Buna göre “Şehir Gezisi” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu söylenilebilir. Aşağıda bu metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 15 kazanıma yönelik kapsam geçerlilik oranlarına ve uzman görüşlerine yer verilmiştir.

Metnin Kazandıracakları

1. Sevgi değeri işlenmektedir.
2. Öğrencide estetik zevkin oluşmasına katkı sağlar.
3. Öğrencilerin doğaya ve çevresindeki diğer canlılara farklı bakış açıları geliştirmesine katkı sağlar.
4. Öğrencide doğayı ve çevresindeki diğer canlıları keşfetme merakının oluşmasına katkı sağlar.
5. Öğrencinin doğa ve çevre konusunda farklı bilgiler edinmesine olanak sağlar.

6. Öğrencide diğer kardeş milletlere ve kültürlerine karşı bir ilginin oluşmasına katkı sağlar.

7. Öğrencinin, sevdiklerimize hediye almanın güzel bir davranış olduğunun farkına varmasına katkı sağlar.

8. Baba ile oğul arasındaki güven ve sevgi bağına vurgu yapar.

9. Öğrencinin genel kültürünün gelişimine katkıda bulunur.

10. Anlatımdaki ustalık sayesinde öğrencilerin olayı zihinlerinde canlandırmalarını sağlar.

11. Kelime hazinesinin geliştirilmesine katkı sağlar.

12. Öğrencinin kişilik gelişimi için faydalıdır.

13. Zihinsel (Bilişsel) gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.

14. Öğrencinin sosyal gelişimi için faydalıdır.

15. Dil gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.

Tablo 4.69.

“Şehir Gezisi” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdeleri

Şehir Gezisi	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
1. Kazanım	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
2. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
3. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
4. Kazanım	19	95%	1	5%	0	0%	0,90
5. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
6. Kazanım	15	75%	4	20%	1	5%	0,50
7. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
8. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
9. Kazanım	15	75%	5	25%	0	0%	0,50
10. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
11. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
12. Kazanım	16	80%	2	10%	2	10%	0,60

13. Kazanım	16	80%	4	20%	0	0%	0,60
14. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
15. Kazanım	15	75%	3	15%	2	10%	0,50
Ortalama	16,60	83%	2,66	13,33%	0,73	3,66%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,66

Tablo 4.69.'a göre “Şehir Gezisi” isimli metnin kazandıracaklarına yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,66 olarak tespit edilmiştir. Bu metnin kazandıracaklarına yönelik olumlu görüş belirten uzmanların oranı, %83 olarak tespit edilirken olumsuz görüş belirten uzmanların oranı, %3,66 belirlenmiştir. Metnin kazandıracaklarına yönelik kararsız kalan uzmanların oranı ise, %13,33 olarak tespit edilmiştir.

4.2.1.16. “Toprak Ana” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi

Tablo 4.70.

“Toprak Ana” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi

Toprak Ana	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Uyumluluk	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
Tutarlılık	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
Kabul Edilebilirlik	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
Katkı Sağlayıcılık	15	75%	4	20%	1	5%	0,50
Kelime İçeriği	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
Metin Türü	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
Ortalama	16,83	84,16%	2,50	12,50%	0,66	3,33%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,68

Tablo 4.70.’e göre “Toprak Ana” isimli metne yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,68 olarak tespit edilmiştir. Buna göre “Toprak Ana” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu söylenilebilir. Aşağıda bu metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 17 kazanıma yönelik kapsam geçerlilik oranlarına ve uzman görüşlerine yer verilmiştir.

Metnin Kazandıracakları

1. Öğrencide estetik zevkin oluşmasına katkı sağlar.
2. Sevgi değeri işlenmektedir.
3. Yardımseverlik değeri işlenmektedir.
4. Çalışkanlık değerine ve emeğin önemine vurgu yapılmaktadır.
5. Öğrencide, doğayı ve çevresini keşfetme merakının oluşmasına katkı sağlar.
6. Öğrencinin doğaya ve çevresindeki diğer canlılara karşı farklı bakış açıları geliştirmesine olanak sağlar.

7. Adalet değerine vurgu yapılmaktadır.
8. Özel mülkiyet kavramının önemine vurgu yapılmaktadır.
9. İnsan için mutluluğun kaynağının kendi emeklerinin karşılığını almasıdır, mesajı verilmektedir.
10. “Ben” yerine “biz” kavramını öğretirken, paylaşımcı bir hayatın önemini de kavratır.
11. Öğrencinin genel kültürünün gelişimine katkıda bulunur.
12. Anlatımdaki ustalık sayesinde öğrencilerin olayı zihinlerinde canlandırmalarını sağlar.
13. Kelime hazinesinin geliştirilmesine katkı sağlar.
14. Öğrencinin kişilik gelişimi için faydalıdır.
15. Zihinsel (Bilişsel) gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.
16. Öğrencinin sosyal gelişimi için faydalıdır.
17. Dil gelişimi açısından öğrenciye katkı sağlar.

Tablo 4.71.

“Toprak Ana” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdeleri

Toprak Ana	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
1. Kazanım	16	80%	4	20%	0	0%	0,60
2. Kazanım	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
3. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
4. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
5. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
6. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
7. Kazanım	15	75%	3	15%	2	10%	0,50
8. Kazanım	15	75%	2	10%	3	15%	0,50
9. Kazanım	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
10. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80

11. Kazanım	15	75%	3	15%	2	10%	0,50
12. Kazanım	15	75%	4	20%	1	5%	0,50
13. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
14. Kazanım	17	85%	1	5%	2	10%	0,70
15. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
16. Kazanım	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
17. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
Ortalama	16,76	83,82%	2,29	11,47%	0,94	4,70%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,67

Tablo 4.71.'e göre "Toprak Ana" isimli metnin kazandıracaklarına yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,67 olarak tespit edilmiştir. Bu metnin kazandıracaklarına yönelik olumlu görüş belirten uzmanların oranı, %83,82 olarak tespit edilirken olumsuz görüş belirten uzmanların oranı, %4,70 belirlenmiştir. Metnin kazandıracaklarına yönelik kararsız kalan uzmanların oranı ise, %11,47 olarak tespit edilmiştir.

4.2.1.17. “İlk Traktör” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi

Tablo 4.72.

“İlk Traktör” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi

İlk Traktör	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Uyumluluk	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
Tutarlılık	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
Kabul Edilebilirlik	15	75%	5	25%	0	0%	0,50
Katkı Sağlayıcılık	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
Kelime İçeriği	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
Metin Türü	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
Ortalama	17,83	89,16%	1,83	9,16%	0,33	1,66	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,78

Tablo 4.72.’ye göre “İlk Traktör” isimli metne yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,78 olarak tespit edilmiştir. Buna göre “İlk Traktör” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu söylenilebilir. Aşağıda bu metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 18 kazanıma yönelik kapsam geçerlilik oranlarına ve uzman görüşlerine yer verilmiştir.

Metnin Kazandıracakları

1. Çalışkanlık değeri işlenmektedir.
2. Eğitimin yaşının olmayacağı, insanın her yaşta öğrenmeye açık olması gerektiği mesajı verilmektedir.
3. Azimli ve mücadeleci olmak gerektiği mesajı işlenmektedir.
4. Öğrencide estetik zevkin oluşmasına katkı sağlar.
5. Aile birlikteliğine önem verme değeri işlenmektedir.
6. Sevgi değeri işlenmektedir.

7. Öğrencinin genel kültürünün gelişimine katkıda bulunur.
8. Öğrencinin geçmişle bugün arasında karşılaştırma yapmasını sağlar.
9. İnsanın sadece kendisi ve bugünü için değil, kendinden sonrakiler ve yarınları için de çalışması gerektiği mesajını verir.
10. Anlatımdaki ustalık sayesinde öğrencilerin olayı zihinlerinde canlandırmalarını sağlar.
11. Toplum hayatını yansıtan bir metindir.
12. Çalışmanın, emeğin ne kadar önemli olduğunu vurgular.
13. Hayatta karşılaşılan güçlüklerin, onlara sabredildiğinde insanı güçlendireceği mesajını verir.
14. Kelime hazinesinin geliştirilmesine katkı sağlar.
15. Öğrencinin kişilik gelişimi için faydalıdır.
16. Öğrencinin zihin (bilişsel) gelişimi için faydalıdır.
17. Öğrencinin sosyal gelişimi için faydalıdır.
18. Öğrencinin dil gelişimi için faydalıdır.

Tablo 4.73.

“İlk Traktör” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdeleri

Toprak Ana	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
1. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
2. Kazanım	19	95%	1	5%	0	0%	0,90
3. Kazanım	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
4. Kazanım	15	75%	4	20%	1	5%	0,50
5. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
6. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
7. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
8. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
9. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80

10. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
11. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
12. Kazanım	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
13. Kazanım	15	75%	4	20%	1	5%	0,50
14. Kazanım	15	75%	5	25%	0	0%	0,50
15. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
16. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
17. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
18. Kazanım	15	75%	4	20%	1	5%	0,50
Ortalama	17,22	86,11%	2,27	11,38%	0,50	2,50%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,72

Tablo 4.73.'e göre "İlk Traktör" isimli metnin kazandıracaklarına yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,72 olarak tespit edilmiştir. Bu metnin kazandıracaklarına yönelik olumlu görüş belirten uzmanların oranı, %86,11 olarak tespit edilirken olumsuz görüş belirten uzmanların oranı, %2,50 belirlenmiştir. Metnin kazandıracaklarına yönelik kararsız kalan uzmanların oranı ise, %11,38 olarak tespit edilmiştir.

4.2.1.18. “Çalışmak” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi

Tablo 4.74.

“Çalışmak” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi

Çalışmak	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Uyumluluk	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
Tutarlılık	19	95%	1	5%	0	0%	0,90
Kabul Edilebilirlik	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
Katkı Sağlayıcılık	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
Kelime İçeriği	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
Metin Türü	19	95%	1	5%	0	0%	0,90
Ortalama	19	95%	0,83	4,16%	0,16	0,83%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,90

Tablo 4.74.’e göre “Çalışmak” isimli metne yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,90 olarak tespit edilmiştir. Buna göre “Çalışmak” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu söylenilebilir. Aşağıda bu metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 20 kazanıma yönelik kapsam geçerlilik oranlarına ve uzman görüşlerine yer verilmiştir.

Metnin Kazandıracakları

1. Çalışkanlık değeri işlenmektedir.
2. Çalışmanın, emeğin ne kadar önemli olduğunu vurgular.
3. Mücadeleci ve azimli olmanın önemi vurgulanmaktadır.
4. Okumayı ve kitapları sevdirici bir yönü vardır.
5. Sosyal hayatta aktif bir rol üstlenmenin önemi vurgulanmaktadır.
6. İnsanın hayatta amaçsız, sorunsuz bir serseri gibi yaşamasının doğru olmadığı mesajı verilir.

7. Sevgi değeri işlenmektedir.
8. Mutluluğun birden gelmeyeceği, hayatımızdaki ufak güzel şeylerin birikerek mutluluğa dönüştüğü mesajı işlenmektedir.
9. Mutluluğun; hayata ve çevremize bakış açımızla, çevremizdekilere davranış şeklimizle ilgili olduğunu belirterek, mutlu olmanın yolunun güzel işler yapmaktan geçtiğinin mesajını verir.
10. Öğrencide estetik zevkin oluşmasına katkı sağlar.
11. İdeal aile ilişkilerinin nasıl olması gerektiğine değinir.
12. Öğrencileri, aile bireyleri arasındaki ilişkilerin nasıl olması gerektiği konusunda düşünmeye ve fikir üretmeye sevk eder.
13. Öğrencinin genel kültürünün gelişimine katkıda bulunur.
14. Anlatımdaki ustalık sayesinde öğrencilerin olayı zihinlerinde canlandırmalarını sağlar.
15. Toplum hayatını yansıtan bir metindir.
16. Kelime hazinesinin geliştirilmesine katkı sağlar.
17. Öğrencinin kişilik gelişimi için faydalıdır.
18. Öğrencinin zihin (bilişsel) gelişimi için faydalıdır.
19. Öğrencinin sosyal gelişimi için faydalıdır.
20. Öğrencinin dil gelişimi için faydalıdır.

Tablo 4.75.

“Çalışmak” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdeleri

Çalışmak	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
1. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
2. Kazanım	19	95%	1	5%	0	0%	0,90
3. Kazanım	15	75%	5	25%	0	0%	0,50
4. Kazanım	16	80%	1	5%	3	15%	0,60

5. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
6. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
7. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
8. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
9. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
10. Kazanım	16	80%	4	20%	0	0%	0,60
11. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
12. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
13. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
14. Kazanım	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
15. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
16. Kazanım	16	80%	4	20%	0	0%	0,60
17. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
18. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
19. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
20. Kazanım	15	75%	3	15%	2	10%	0,50
Ortalama	17,15	85,75%	2,20	11%	0,65	3,25%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,71

Tablo 4.75.'e göre "Çalışmak" isimli metnin kazandıracaklarına yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,71 olarak tespit edilmiştir. Bu metnin kazandıracaklarına yönelik olumlu görüş belirten uzmanların oranı, %85,75 olarak tespit edilirken olumsuz görüş belirten uzmanların oranı, %3,25 belirlenmiştir. Metnin kazandıracaklarına yönelik kararsız kalan uzmanların oranı ise, %11 olarak tespit edilmiştir.

4.2.1.19. “Asker Şapkası” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi

Tablo 4.76.

“Asker Şapkası” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi

Asker Şapkası	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Uyumluluk	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
Tutarlılık	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
Kabul Edilebilirlik	19	95%	1	5%	0	0%	0,90
Katkı Sağlayıcılık	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
Kelime İçeriği	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
Metin Türü	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
Ortalama	18,16	90,83	1,33	6,66%	0,50	2,50%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,81

Tablo 4.76.’ya göre “Asker Şapkası” isimli metne yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,81 olarak tespit edilmiştir. Buna göre “Asker Şapkası” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu söylenilebilir. Aşağıda bu metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 12 kazanıma yönelik kapsam geçerlilik oranlarına ve uzman görüşlerine yer verilmiştir.

Metnin Kazandıracakları

1. Çalışkanlık değeri işlenmektedir.
2. Sevgi değeri işlenmektedir.
3. Anaların fedakârlıklarına göndermede bulunuluyor.
4. Savaşların toplumlarda açtığı derin yaralara ve insanlar üzerindeki olumsuz etkilerine göndermede bulunmaktadır.
5. Öğrencinin genel kültürünün gelişimine katkıda bulunur.
6. Öğrencinin geçmişle bugün arasında karşılaştırma yapmasını sağlar.

7. Anlatımdaki ustalık sayesinde öğrencilerin olayı zihinlerinde canlandırmalarını sağlar.

8. Kelime hazinesinin geliştirilmesine katkı sağlar.

9. Öğrencinin kişilik gelişimi için faydalıdır.

10. Öğrencinin zihin (bilişsel) gelişimi için faydalıdır.

11. Öğrencinin sosyal gelişimi için faydalıdır.

12. Öğrencinin dil gelişimi için faydalıdır.

Tablo 4.77.

“Asker Şapkası” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzelikleri

Asker Şapkası	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
1. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
2. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
3. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
4. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
5. Kazanım	15	75%	4	20%	1	5%	0,50
6. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
7. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
8. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
9. Kazanım	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
10. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
11. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
12. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
Ortalama	17,25	86,25%	2,25	11,25%	0,50	2,50%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,72

Tablo 4.77.'ye göre “Asker Şapkası” isimli metnin kazandıracaklarına yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,72 olarak tespit edilmiştir. Bu metnin kazandıracaklarına yönelik olumlu görüş belirten uzmanların oranı, %86,25 olarak tespit edilirken olumsuz görüş belirten uzmanların oranı, %2,50 belirlenmiştir. Metnin kazandıracaklarına yönelik kararsız kalan uzmanların oranı ise, %11,25 olarak tespit edilmiştir.

4.2.1.20. “Mutluluk ve Kaygı” isimli metnin kapsam geçerlilik indeksi

Tablo 4.78.

“Mutluluk ve Kaygı” İsimli Metin İçin Kapsam Geçerlilik İndeksi

Mutluluk ve Kaygı	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Uyumluluk	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
Tutarlılık	18	90%	2	10%	0	0%	0,80
Kabul Edilebilirlik	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
Katkı Sağlayıcılık	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
Kelime İçeriği	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
Metin Türü	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
Ortalama	18,33	91,66%	1,33	6,66%	0,33	1,66%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,83

Tablo 4.78.’e göre “Mutluluk ve Kaygı” isimli metne yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,90 olarak tespit edilmiştir. Buna göre “Mutluluk ve Kaygı” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu söylenilebilir. Aşağıda bu metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 20 kazanıma yönelik kapsam geçerlilik oranlarına ve uzman görüşlerine yer verilmiştir.

Metnin Kazandıracakları

1. İnsanın elindeki nimeti hor görmeyerek ona sahip çıkması ve kıymetini bilmesi gerektiği mesajını vermektedir.
2. İnsanın elindeki nimetin kıymetini zamanında bilmesi gerektiğini, aksi hâlde her şey için çok geç olabileceği vurgulanmaktadır.
3. Arzu ve ümit etmenin insanları güzel günlere götüreceği belirtilmektedir.
4. Kaygının, insanın yüreğine gizlice yerleştiği ve orada yer edindiği; insanın en zor anlarında karşısına dikilerek onu zor durumda bırakmaya, hata yapmaya yönelttiği anlatılmaktadır.

5. İnsanın, kaygının ona verdiği ümitsizliğe ve karamsarlığa yenilmemesi, kaygıdan korkmaması gerektiği mesajı verilmektedir.

6. Sevgi değeri işlenmektedir.

7. Hayatın bir mücadele olduğunun bilincinde olunması ve zorluklar karşısında mücadelecilik olmak gerektiği vurgulanmaktadır.

8. Her yerde ve her işte liyakatin önemine dikkat çeker.

9. Vatan bilinci ve sevgisi verilmektedir.

10. Hayattaki en büyük zenginliğin akıl, güzellik ve yiğitlik olduğunu anlatır.

11. Kadının sosyal ve bireysel hayattaki yerine-önemine dikkat çekerek öğrencinin bu yönde düşünmesine ve fikir üretmesine yardımcı olur.

12. Soyut kavramların geliştirilmesine, anlaşılmasına ve algılanmasına yardımcı olur.

13. Öğrencinin genel kültürünün gelişimine katkıda bulunur.

14. Anlatımdaki ustalık sayesinde öğrencilerin olayı zihinlerinde canlandırmalarını sağlar.

15. Kelime hazinesinin geliştirilmesine katkı sağlar.

16. Öğrencinin kişilik gelişimi için faydalıdır.

17. Öğrencinin zihin (bilişsel) gelişimi için faydalıdır.

18. Öğrencinin sosyal gelişimi için faydalıdır.

19. Öğrencinin dil gelişimi için faydalıdır.

Tablo 4.79.

“Mutluluk ve Kaygı” İsimli Metnin Kazandıracaklarına Yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri, Frekansları ve Yüzdeleri

Mutluluk ve Kaygı	Uygun		Kararsız		Uygun değil		KGO
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
1. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
2. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70

3. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
4. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
5. Kazanım	16	80%	4	20%	0	0%	0,60
6. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
7. Kazanım	17	85%	3	15%	0	0%	0,70
8. Kazanım	15	75%	3	15%	2	10%	0,50
9. Kazanım	15	75%	2	10%	3	15%	0,50
10. Kazanım	17	85%	2	10%	1	5%	0,70
11. Kazanım	15	75%	5	25%	0	0%	0,50
12. Kazanım	15	75%	2	10%	3	15%	0,50
13. Kazanım	15	75%	3	15%	2	10%	0,50
14. Kazanım	18	90%	1	5%	1	5%	0,80
15. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
16. Kazanım	20	100%	0	0%	0	0%	1,00
17. Kazanım	19	95%	1	5%	0	0%	0,90
18. Kazanım	19	95%	0	0%	1	5%	0,90
19. Kazanım	16	80%	3	15%	1	5%	0,60
Ortalama	16,89	84,47%	2,15	10,78%	0,94	4,73%	
Uzman Sayısı							20,00
Kapsam Geçerlilik Ölçütü							0,42
Kapsam Geçerlilik İndeksi							0,68

Tablo 4.79.'a göre “Mutluluk ve Kaygı” isimli metnin kazandıracaklarına yönelik kapsam geçerlilik indeksi 0,68 olarak tespit edilmiştir. Bu metnin kazandıracaklarına yönelik olumlu görüş belirten uzmanların oranı, %84,47 olarak tespit edilirken olumsuz görüş belirten uzmanların oranı, %4,73 belirlenmiştir. Metnin kazandıracaklarına yönelik kararsız kalan uzmanların oranı ise, %10,78 olarak tespit edilmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

5.1. Sonuç ve Tartışma

Tanımı ve kapsamı konusunda henüz uzmanlarca fikir birliğine varılamamış olan değer kavramı, *Türkçe Sözlük*'te (2015, s. 483) “Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü.” şeklinde tanımlanmaktadır.

Bilim adamlarınca üzerinde önemle durulan bir alan olarak karşımıza çıkan değer ve değer eğitimi konuları, özellikle günümüz dünyasında, yeni nesillerin, ait oldukları toplumun ve dünyanın değerlerinden yoksun bir şekilde büyümeleri ve erdemsiz bir kişiliğe sahip bireyler olarak yetişmeleri sebebiyle çok daha ciddi bir şekilde araştırılmalı ve incelenmelidir.

Dünya üzerinde yaşamakta olan hemen her toplumun büyük önem ve emek verdiği eğitim işi, genel anlamda, bireyi, toplumun istediği yönde yetiştirme ve kültürlenme faaliyeti olarak tanımlanabilir. Yani her toplum, kendi geleceğini oluşturan genç nesillerine yine kendi sosyal, kültürel, ekonomik, bilimsel ve hatta siyasi genlerini aktarmak ister. Bunu başarabilen toplumlar, sağlam bir toplumsal yaşamı ve geleceği tesis edebilirken bunu başaramayan toplumlar, kırılgan ve zayıf bir sosyal yaşam sürmekle beraber geleceğini de riske atmış olurlar. Dünya tarihi, bu anlamda birçok örnekle karşımıza çıkmaktadır. Tarih sayfaları, kendi genetik değerlerini koruyamadıkları için başka kültür, medeniyet ve toplumlarca asimile edilen ve sonunda yok olup giden birçok toplumdan bahsetmektedir.

Toplumların kendi değerlerini geleceğine taşımasının ve gelecek nesillerini bu değerlerle nasıl donatmasının en önemli yollarından biri de; yazınsal ürünlerdir. Çünkü yazınsal ürünler hem oluşturuldukları dönemin hem de ait oldukları toplumun değer haritasını içerisinde barındırır. Yani biz, bir edebî ürün vasıtasıyla o dönem toplumunun sevinçlerini, hüznelerini, kaygılarını, amaçlarını, yöntemlerini, düşünce şeklini,

hassasiyetlerini, sınırlarını, kısacası topluma ait her şeyi öğrenebiliriz. Bu nedenle yazınsal ürünler, değer aktarımında büyük önem arz etmektedir.

Ayrıca değer eğitimi üzerinde çalışan uzmanların birçoğu, değerlerin, öğrenciye ya da çocuğa doğrudan nasihat edilerek değil, sezdirilerek verilmesinin çok daha doğru ve etkili olacağını belirtmişlerdir. Bu durum, değer aktarımında ve eğitiminde yazınsal ürünlerin önemini bir başka açıdan vurgulamaktadır. Şöyle ki; genel anlamda kurgusal bir yapıya sahip olan yazınsal ürünler, vermek istediği mesajı doğrudan vermek yerine hedef kitleye sezdirme yoluna gider. Böylelikle okur, verilmek istenilen mesajı bulmak için hem çaba sarf eder hem de bu mesajı kendi zihninde çeşitli yönleriyle yoğurma imkânı elde eder. Neticede, mesajın okur üzerindeki kalıcılığı ve etkisi artmış olur. Çünkü okur, bir yazınsal ürün karşısında sadece bir okur olarak kalmaz. Okur, bir müddet sonra edebî ürünün içine girer ve oradaki havayı solumaya başlar. Yeri gelir bir romanın başkahramanı, yeri gelir bir hikâyenin figüranı, yeri gelir bir şiirin duygusu, yeri gelir bir tiyatronun sahnesi olur ve edebî üründeki diğer unsurlarla birlikte o ortamı yaşar. Böylelikle o edebî ürünü her zerresine kadar hisseden okur, verilmek istenilen mesajı ve anlatılmak istenilen değeri çok net bir şekilde kavrama imkânına kavuşur.

Yukarıda anlatılanlar, değer eğitiminde ve aktarımında yazınsal ürünlerin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Türk dünyası edebiyatı, dünya üzerinde yaşamakta olan ve milattan önceki dönemlere kadar bile yazılı metinlere sahip olan bir edebiyattır. Böylesine eski bir geçmişe sahip olan Türk edebiyatı, günümüze kadar sayısız denilebilecek kadar şair ve yazar yetiştirmiş ve yine sayısız denilebilecek kadar yazınsal ürün ortaya koymuştur. Seslerini binlerce yıl öncesinden günümüze kadar ulaştırmayı başaran bu şairler ve yazarlar ve onların birer başucu kaynağı olma özelliğine sahip eserleri; kadim Türk milletinin binlerce yıl öncesinden sahip olduğu erdemleri ve değerleri göstermesi bakımından büyük önem taşımaktadırlar. Bunlar sayesinde, Türk milletinin sahip olduğu kadim değerler, günümüze kadar gelebilmiş ve milletimizin değer haritası, geçirmiş olduğu sonsuz tehlikeye rağmen varlığını devam ettirebilmiştir.

Türk dünyası edebiyatının parlak geçmişinden gelen en güzel cevherlerden birisi de hiç kuşkusuz Cengiz Aytmatov'dur. Cengiz Aytmatov sadece Türk edebiyatı için değil dünya edebiyatı için de büyük bir hazinedir. Üstelik bu değeri, dünyada çeşitli

otoritelerce tanınmış ve kabul edilmiş ender hazinelerden biridir. Birçok yazınsal türde eser vücuda getiren ve siyasetçi, diplomat, bürokrat, yönetici, öğretmen, şair, yazar, çiftçi, işçi ve emekçi biri olan Aytmatov; yazdığı paha biçilemez eserleriyle Türk ve dünya edebiyatındaki eşsiz yerini sonsuza dek ayırmıştır. Birçok dilde eserler yazan ve yazdığı her eseri birçok dile çevrilen Aytmatov, çok zor şartlar altında hayatını sürdürmek zorunda kalmıştır. Aytmatov'un yaşadığı dönem ve yer, insanlık adına vahşetin ve zulmün kol gezdiği bir ortamdır. Babası da dâhil olmak üzere birçok masum insanın ölümüne, sağ kalanların ise açlık ve yoksulluktan perişan olduklarına şahit olan Aytmatov'un yüzündeki sertlik ve derin çizgiler; belki de tüm bu yaşadıklarının birer yansımasıdır. Dünyadaki en değersiz şeyin insan onuru ve canı olduğu ve insanların değersiz – erdemsiz bir şekilde yaşadığı bir dönemde ömür süren Aytmatov, tüm bunları eserlerinde de dile getirmiş ve işlemiştir. Onun eserlerinde savaş ve savaşın yıkıcılığı, yok ediciliği ile birlikte birçok millî ve evrensel değer, âdeta nakış gibi işlenmiştir.

Bu çalışmada da Cengiz Aytmatov'un eserlerinde hangi değerlerin ele alınıp işlendiği araştırılmıştır. Ayrıca değer aktarımını gerçekleştirmenin en güçlü yollarından birinin de metinler yoluyla yapılan aktarım olduğu gerçeğinden yola çıkarak, Aytmatov'un eserlerinden ortaokul Türkçe ders kitapları için çeşitli metinler hazırlanabilir mi sorusunun cevabı araştırılmıştır.

Araştırmanın hedef kitlesi ortaokul öğrencileri olduğu için değer kavramının tanımı ve kapsamının ne olduğu konusunda, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2017 yılında yayınlanan *İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı*, 2017 yılında yayınlanan *İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Taslak Öğretim Programı*, 2015 yılında yayınlanan *Türkçe Dersi (1-8. sınıflar) öğretim programı*, 2006 yılında yayınlanan *İlköğretim Türkçe Dersi(6,7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı* ve son olarak 2006 yılında yayınlanan ve MEB'in bir değerler listesi sunduğu ilk programlardan biri olan *Sosyal Bilgiler Öğretim Programı* programlarında verilen tanımlardan ve değerlerden yola çıkılmıştır. Böylelikle Aytmatov'un eserleri bu bağlamda oluşturulmuş değerlere göre incelenmiş ve elde edilen bulgulardan hareketle varılan sonuçlar sıralanmıştır.

Bu çalışma, Cengiz Aytmatov'un eserlerine yansıyan değerleri tespit edebilmek ve bu değerlerden hareketle, Cengiz Aytmatov'un eserlerinden, ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alabilmesi için çocuklara yönelik uygun metinler hazırlayabilmek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Bu bağlamda araştırmanın sonuç bölümü;

- I. Cengiz Aytmatov'un eserlerinin incelenmesi neticesinde ulaşılan değerlerden hareketle varılan sonuçlar,
- II. Tespit edilen değerlerin aktarımını sağlamak amacıyla Cengiz Aytmatov'un eserlerinden, ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alabilmesi için hazırlanan metinlerin, Lawshe tekniği ile uzman görüşüne sunulmasından elde edilen nicel verilerin analizinden ulaşılan sonuçlar olmak üzere iki ayrı başlık altında verilecektir.

5.1.1. Cengiz Aytmatov'un eserlerinin incelenmesi neticesinde ulaşılan değerlerden hareketle varılan sonuçlar

Araştırmanın hedef kitlesi ortaokul öğrencileri olduğu için değer kavramının tanımı ve kapsamının ne olduğu konusunda, Millî Eğitim Bakanlığının yayınlamış olduğu öğretim programlarından yola çıkılarak, araştırmacı tarafından bir değerler listesi hazırlanmıştır. Bu bağlamda; 2017 yılında yayınlanan *İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı*, 2017 yılında yayınlanan *İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Taslak Öğretim Programı*, 2015 yılında yayınlanan *Türkçe Dersi (1-8. sınıflar) öğretim programı*, 2006 yılında yayınlanan *İlköğretim Türkçe Dersi(6,7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı* ve son olarak 2006 yılında yayınlanan ve MEB'in bir değerler listesi sunduğu ilk programlardan biri olan *Sosyal Bilgiler Öğretim Programı* incelenmiş ve bu programlardan yola çıkılarak, araştırmacı tarafından, aşağıda verilen değerler listesi oluşturulmuştur.

Adalet / Adil Olma	Eşitlik	Sadakat / Sadık Olma
Aile Birliğine Önem Verme	Fedakârlık / Fedakâr Olma	Sağlıklı Olmaya Önem Verme
Alçakgönüllülük (Tevazu)	Güven / Güvenilir Olma	Saygı
Arkadaşlık / Dostluk	Hoşgörü	Sevgi
Azimli ve Mücadeleci Olma	İşbirliği	Sorumluluk
Barış	İyilikseverlik	Sözünde Durma
Bilimsellik	Merhamet / Merhametli Olma	Tarihsel Mirasa Duyarlılık
Cesaret / Cesur Olma	Misafirperverlik	Temizlik
Cömertlik ve Kanaatkâr Olma	Özgürlük / Bağımsız Olma	Vatanseverlik
Çalışkanlık	Öz güven / Öz saygı	Vefa / Vefalı Olma
Dayanışma	Paylaşma	Vicdanlı Olma
Dürüstlük	Sabır / Sabırlı Olma	Yardımlaşma / Yardımseverlik

- Cengiz Aytmatov'un eserleri, bu değerlerin eserlerde geçip geçmemesi yönüyle incelenmiş; eserlerde tespit edilen değerlerin geçiş sıklıkları ve yüzdelik dilimleri tespit edilmiştir. Araştırmanın sonunda Cengiz Aytmatov'un eserlerinin yukarıda verilen değerler bağlamında çok zengin bir içeriğe sahip olduğu görülmüştür. Aytmatov, eserlerinde bu değerleri işlerken bazen olumlu bazen de olumsuz örneklerden yola çıkarak mesajını verme yolunu tutmuştur. Şöyle ki; Aytmatov, bazen doğrudan bir değeri anlatan veya o değeri örnekleyen bölümleri verirken bazen de o değeri tersini ya da o değerden yoksun bir ortamı tasvir ederek anlatmak istediği mesajı vermektedir. Aytmatov böyle yaparak, insanlara iyiyi ve doğruyu göstermenin, insanları değer bakımından eğitmenin tek yolunun müspet ve doğru olanı göstermek olmadığını; bazen olumsuz durumlardan ve örnek olaylardan yola çıkarak da arzu edilen olumlu kazanımların sağlanabileceği mesajını vermektedir.
- Cengiz Aytmatov'un eserlerinde tespit edilen değerlerin toplam geçiş sıklıkları 2765'dir. Bu durum da Aytmatov'un eserlerinin değerler bağlamında zengin bir içeriğe sahip olduğunu göstermektedir. Buna paralel olarak Çırak (2013) da Cengiz Aytmatov'un "Beyaz Gemi", "Cemile", "Dişi Kurdun Rüyalari", "Gün Olur Asra Bedel" ve "Toprak Ana" isimli romanlarındaki değerleri tespit ettiği çalışmasında, toplamda

810 veriye ulaştığını belirterek, incelenen romanların değer eğitimi bağlamında zengin bir içeriğe sahip olduğunu belirtmiştir.

- Cengiz Aytmatov'un eserlerinde en çok işlenen değer, “Öz güven / Öz saygı” (f 178) değeridir. Onu sırasıyla “Merhamet / Merhametli Olma” (f 177), “Sağlıklı Olmaya Önem Verme” (f 164), “Tarihsel Mirasa Duyarlılık” (f 147), “İyilikseverlik” (f 145), “Barış” (f 143), “Vicdanlı Olma” (f 132), “Sevgi” (f 132), “Saygı” (f 124), “Güven / Güvenilir Olma” (f 105), “Sorumluluk” (f 98), “Dürüstlük” (f 95), “Çalışkanlık” (f 79), “Cesaret / Cesur Olma” (f 77), “Fedakârlık / Fedakâr Olma” (f 76), “Adalet / Adil Olma” (f 73), “Arkadaşlık – Dostluk / Kardeşlik” (f 63), “Özgürlük / Bağımsız Olma” (f 58), “Azimli ve Mücadeleci Olma” (f 57), “Dayanışma” (f 57), “İşbirliği” (f 56), “Sabır / Sabırlı Olma” (f 55), “Vatanseverlik” (f 55), “Alçakgönüllülük (Tevazu)” (f 53), “Yardımlaşma / Yardımseverlik” (f 47), “Misafirperverlik” (f 42), “Aile Birliğine Önem Verme” (f 37), “Bilimsellik” (f 37), “Vefa / Vefalı Olma” (f 35), “Eşitlik” (f 34), “Sadakat / Sadık Olma” (f 33), “Hoşgörü” (f 33), “Paylaşma” (f 28), “Cömertlik ve Kanaatkâr Olma” (f 25), “Temizlik” (f 8) ve “Sözünde Durma” (f 7) değerleri takip etmektedir. Çırak (2013)'ın çalışmasında ise tespit edilen 810 verinin değerlere göre dağılımına bakıldığında en çok geçiş sıklığına sahip değerlerin sırasıyla sevgi, duyarlılık, sorumluluk, dayanışma ve saygı değerlerinin olduğu görülmektedir. Yine aynı çalışmada en az geçiş sıklığına sahip değer ise temizlik değeri olduğu görülmektedir. Tüm bu verilere dayanarak araştırmanın sonuçlarının Çırak (2013)'ın çalışmasıyla paralellik arz ettiği söylenebilir. Araştırmanın sonuçlarıyla paralellik arz eden bir başka çalışma da Şen (2007) tarafından yapılmıştır. Şen'in çalışmasında MEB tavsiyeli 100 Temel Eser'i değerler eğitimi bakımından değerlendirmek amacıyla bu eserler içinden rastgele seçilen 29 yerli ve 29 yabancı eser incelenmiş ve toplamda 325 bulguya ulaşılmıştır. Şen'in çalışmasında en çok işlenen değerler sırasıyla; sevgi, duyarlılık, yardımseverlik, saygı ve sorumluluk değerleridir. Aynı çalışmada en az işlenen değerler ise; temizlik, sağlıklı olmaya önem verme, barış, bilimsellik, bağımsızlık ve

özgürlük değerleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüldüğü üzere araştırmanın sonuçları Şen'in çalışmasıyla belli ölçülerde paralellik arz etmesine rağmen bazı yönleriyle de farklılıklar söz konusudur. Şöyle ki; Şen'in çalışmasında sağlıklı olmaya önem verme, barış, bilimsellik, özgürlük ve bağımsızlık değerleri en az işlenen değerler arasında yer alırken, bu değerler Aytmatov'un eserlerinde yeterli ölçüde karşılık bulmaktadır.

- Cengiz Aytmatov'un eserlerinde tespit edilen değerlerin eserlere göre dağılımına baktığımızda ise, tespit edilen değerlerin %15,406'sı *Gün Olur Asra Bedel* (f 426) isimli romanda yer aldığını görmekteyiz. Onu sırasıyla; %10,741'lik dilimle *Dişi Kurdun Rüyalari* (f 297); %9,113'lük dilimle *Kassandra Damgası* (f 252); %8,245'lik dilimle *Fuji-Yama* (f 228); %7,414'lük dilimle *Beyaz Gemi* (f 205); %6,546'lık dilimle *Elveda Gülsarı* (f 181); %5,858'lik dilimle *Sokrat'ı Anma Gecesi* (f 162); %5,678'lik dilimle *Toprak Ana* (f 157); %4,954'lük dilimle *Selvi Boylum Al Yazmalım* (f 137); %4,267'lik dilimle *Sultanmurat* (f 118) ve; %4,159'luk dilimle *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 115); %3,110'luk dilimle *İlk Öğretmen* (f 86); %2,423'lük dilimle *Cemile* (f 67); %2,314'lük dilimle *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 64); %1,880'lik dilimle *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (f 52); %1,627'lik dilimle *Yüzyüze* (f 45); %1,410'luk dilimle *Gazeteci Dzyuyo* (f 39); %1,157'lik dilimle *Aşım* (f 32); %1,084'lük dilimle *Deve Gözü* (f 30); %0,940'lık dilimle *Yıldırım Sesli Manasçı* (f 26); %0,723'lük dilimle *Devam Ediyoruz* (f 20); %0,397'lik dilimle *Oğulla Buluşma* (f 11); %0,253'lük dilimle *Asker Çocuğu* (f 7); %0,180'lik dilimle *Beyaz Yağmur* (f 5) ve %0,108'lik dilimle *Kızıl Elma* (f 3) isimli eserler takip etmektedir.

Cengiz Aytmatov'un eserlerinde tespit edilen değerleri teker teker ele alacak olursak aşağıdaki sonuçları sıralamak mümkün gözükmemektedir:

- Aytmatov'un eserlerinde tespit edilen değerler arasında en çok geçiş sıklığına sahip değer; 178 kez geçiş sıklığına sahip "Öz güven / Öz saygı" (f 178) ve 177 kez geçiş sıklığına sahip "Merhamet / Merhametli Olma" (f 178) değerleridir. Bu durumu şu şekilde yorumlamak

mümkündür: Aytmatov'un eserlerinde işlenen en önemli unsur insandır. Aytmatov, insanı her yönüyle ele alır ve bazen güçlü, ideal insan profilleri oluşturarak bunlar üzerinden değer aktarımını sağlar, bazen de olumsuz insan profillerinden yola çıkıp onların istenmeyen özelliklerini belirterek ideal olana göndermede bulunmak ister. Aytmatov'un eserlerinde işlemiş olduğu dönemlerde yaşayan insanlar, birçok zorluğun üstesinden gelmeyi başarabilmiş güçlü karakterler olarak karşımıza çıkmaktadır ki; bunlar, Aytmatov tarafından öz güveni ve öz saygısı yüksek tipler olarak tasvir edilmişlerdir. Yine bu karakterlerin en belirgin özelliklerinden birisi de merhametli olmalarıdır. Çünkü bu karakterlerin yaşadıkları dönemler; insanlar arasında merhametin yok olmaya yüz tuttuğu, vahşetin ve yoksulluğun kol gezdiği dönemlerdir. Dolayısıyla böyle bir dönem içerisinde Aytmatov, bu özelliklere sahip karakterler oluşturarak aslında kafasındaki ideal insan portresini vermek istemektedir. Ona göre ideal insan kendine güvenen, kendine saygısı olan ve en önemlisi de merhamet duygusunu yitirmemiş insandır. Öz güven / öz saygı değerinin Aytmatov'un eserleri arasında en sık geçtiği eser, 39 kez geçiş sıklığıyla *Kassandra Damgası* isimli romandır. Aytmatov'un *Yıldırım Sesli Manasçı*, *Asker Çocuğu*, *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek*, *Beyaz Yağmur*, *Kızıl Elma*, *Oğulla Buluşma* ve *Aşım* isimli eserlerinde ise öz güven / öz saygı değerlerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanmamıştır. Öz güven değeri Aktan (2012)'in çalışmasında da araştırma konusu edilmiştir. Aktan, *100 Temel Eserlerde Yer Alan Değerlerle Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerlerin Uyumunu* isimli çalışmasında öz güven değeri ile ilgili 11 veriye ulaşmıştır. Bu durum, bu çalışmada öz güven / öz saygı değeri ile ilgili tespit edilen 178 veri göz önünde bulundurulunca, Aktan'ın çalışmasında incelediği eserlerin, öz güven değerine yönelik yetersiz bir içeriğe sahip olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda bahsedilmesi gereken bir diğer çalışma ise; Memiş (2013)'in *Âşık Şeref Taşhova'dan Derlenen Halk Hikâyelerinde Değerler Eğitimi* isimli çalışmasıdır. Memiş, bu çalışmasında Âşık Şeref Taşhova'dan derlediği halk hikâyelerinde öz güven değeri ile ilgili 2

veriye ulaşmıştır. Bu durum Memiş'in çalışmasında incelediği halk hikâyelerinin de öz güven değeri açısından yetersiz bir içeriğe sahip olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada öz güven / öz saygı değerine yönelik elde edilen veriler, hem Aktan'ın hem de Memiş'in çalışmalarında öz güven değerine yönelik elde edilen sonuçlara kıyasla Aytmatov'un eserlerindeki zengin içeriğin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

- Aytmatov'un eserlerinde en çok geçen değerlerden bir diğeri de yukarıda belirtildiği gibi 177 kez geçiş sıklığına sahip merhamet / merhametli olma değeridir. Merhamet / merhametli olma değerinin en çok geçiş sıklığına sahip olduğu eser, 33 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* isimli romandır. *Beyaz Yağmur*, *Asker Çocuğu*, *Kızıl Elma* ve *Oğulla Buluşma* isimli eserlerde ise merhamet / merhametli olma değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanmamıştır. Merhamet değerinin araştırıldığı çalışmalardan birisi de Aktan (2012)'in çalışmasıdır ve bu çalışmadaki geçiş sıklığı ise 84'tür. Bu bağlamda araştırmanın sonuçlarının Aktan'ın çalışmasında elde ettiği sonuçlarla paralellik arz ettiği ve her iki çalışmada da incelenen eserlerin merhamet / merhametli olma değeri ile ilgili zengin bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Merhamet değerinin ele alındığı araştırmalardan bir diğeri olan Çayır Çevik (2014)'in çalışmasında ise, araştırmacı Dede Korkut hikâyelerindeki değerleri araştırmış ve tespit ettiği toplam 416 verinin 26'sının merhamet değerine yönelik olduğunu belirtmiştir. Memiş (2013)'in çalışmasında incelenen eserlerde ise, araştırmacı merhamet değerine ilişkin 4 veriye ulaşmıştır. Bu durum ise, Aytmatov'un eserlerindeki merhamet / merhametli olma değerine yönelik zengin içeriğin aksine, Çayır Çevik'in ve Memiş'in çalışmalarında incelenen eserlerin bu anlamda yetersiz sayılabilecek bir içeriğe sahip olduklarını göstermektedir.
- Aytmatov'un eserlerinde en çok kullanılan ve vurgulanan değerlerden bir diğeri ise, sağlıklı olmaya önem verme değeridir. Aytmatov, eserlerinde bu değeri iki şekilde işlemektedir. Bunlardan ilki; doğrudan sağlıklı

olmaya önem verme değerini anlatan paragraflar veya durumlar oluşturarak, ikincisi ise; sağlıklı olmaya önem verme değerinin yozlaşmasının anlatıldığı durumlardan yola çıkarak. İkinci yöntemde Aytmatov, sigara, alkol, uyuşturucu gibi insan sağlığına zararı olan alışkanlıklardan yola çıkarak sağlıklı olmaya önem verme değerini anlatmayı tercih etmektedir. Aytmatov'un bu yolu tercih etmesinin altında ise, onun, eserlerinde, günümüz insanının problemlerini işleme yatmaktadır. Aytmatov, eserlerinde, bir yandan sigara, alkol ya da madde bağımlısı olmuş insanları tasvir ederek dikkatleri çağımız insanının en büyük problemlerine çekerken bir yandan da bunun üzerinden sağlığın ve sağlıklı yaşamın önemine vurgu yapmak istemektedir. Sağlıklı olmaya önem verme değeri, Aytmatov'un eserlerinde toplam 164 yerde vurgulanmıştır. Bu değer en çok geçtiği eser ise, 45 kez geçiş sıklığıyla *Dişi Kurdun Rüyalari* isimli romandır. *Sultanmurat*, *Beyaz Yağmur*, *Asker Çocuğu*, *Gazeteci Dzyuyo* ve *Devam Ediyoruz* isimli hikâyelerde ise, sağlıklı olmaya önem verme değerinin doğrudan anlatıldığı herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Sağlıklı olmaya önem verme değerinin araştırma konusu edildiği çalışmalardan olan Çırak (2013)'in çalışmasında ise, araştırmacı bu değere yönelik toplam 12 veriye ulaşmıştır. *Safahat*'ta değerleri araştıran Biçer (2013)'in çalışmasında ise, toplamda tespit edilen 607 verinin 21'i sağlıklı olmaya önem verme değeri ile ilgilidir. Son olarak Kumbasar (2011), Muzaffer İzgü'nün romanlarını değerler eğitimi bağlamında incelediği çalışmasında, sağlıklı olmaya önem verme değeri ile ilgili toplam 17 veriye ulaşmıştır. Bu sonuçlar, yukarıda bahisleri geçen çalışmaların, bu araştırmaya nazaran, sağlıklı olmaya önem verme değeri bağlamında yetersiz bir içeriğe sahip olduklarını göstermektedir.

- Aytmatov'un eserlerinde ele alınıp incelenen değerlerden bir diğeri ise; tarihsel mirasa duyarlı olma değeridir. Aytmatov'un eserleri, tarihsel mirasa duyarlı olma değeri bağlamında zengin bir içeriğe sahiptir. Çünkü Aytmatov, eserlerinde, Kırgız toplumu başta olmak üzere bütün Türk milletinin kaderini, kültürünü, tarihini, acısını, sevincini vb. işler. Bu

konuda hassas olan Aytmatov, milletinin zengin birikimin ve medeniyetini gelecek nesillere taşımak ve genç neslin, dedelerinin kendilerine bıraktıkları mirastan haberdar olmalarını istemektedir. Bu nedendir ki; onun eserlerinde Ahmed Yesevî'den *Manas Destanı*'na; Kökpar Serke'den çelik çomağa; türkülerden efsanelere, destanlara; Isık Göl'den Aral Deniz'ine kadar birçok şeyi bulmamız mümkündür. Kısacası Aytmatov, görmesini ve faydalanmasını bilenler için tarihî, kültürel ve millî bir hazinedir. Aytmatov'un eserlerinde toplamda 147 farklı yerde geçen tarihsel mirasa duyarlılık değerinin en fazla geçiş sıklığına sahip olduğu eser, 24 kez sıklığıyla *Elveda Gülsarı* isimli romandır. *Kassandra Damgası*, *Kızıl Elma*, *Asker Çocuğu*, *Gazeteci Dzyuyo*, *Devam Ediyoruz* ve *Aşım* isimli eserlerde ise, tarihsel mirasa duyarlı olma değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanmamıştır. Tarihsel mirasa duyarlı olma değerinin ele alınıp araştırıldığı çalışmalardan birisi de Kaynak (2012)'nin çalışmasıdır. Bu çalışmada Kaynak, Sevinç Çokum'un hikâyelerini değerler eğitimi bağlamında analiz etmiş ve tarihsel mirasa duyarlılık değeri ile ilintili olabilecek bulguları, “Geleneksel Unsurlara Bakış” başlığı altında sıralamıştır. Burada kaç veriyle karşılaştığına dair bir bilgi paylaşmayan yazar, başlık altında toplamda 10 adet örneğe yer vermiştir. Bir başka çalışmada ise, Akpınar (2015), *Yağmur* dergisinin 2004-2014 yılları arasında yayınlanan sayılarındaki hikâyeleri değerler eğitimi bağlamında analiz etmiştir. Bu çalışmada Akpınar, tarihsel mirasa duyarlılık değeri ile ilintili olabilecek verileri, “Kültürel Mirasa Sahip Çıkma” başlığı altında toplamış ve bu başlığa ilişkin toplamda 8 veriye ulaştığını belirtmiştir. Tarihsel mirasa duyarlılık anlamında zengin bir içeriğe sahip olduğunu belirttiğimiz Aytmatov'un eserlerine karşın, Sevinç Çokum'un hikâyelerinin ve *Yağmur* dergisinde yer alan hikâyelerin bu bağlamda yetersiz sayılabilecek bir içeriğe sahip oldukları söylenebilir.

- Aytmatov'un eserlerinde geniş bir yer edinen değerlerden birisi de iyilikseverlik değeridir. Eserlerde daha çok insanlara faydalı işler yapma, insanları kötülüklerden uzak tutmaya çalışma, hiçbir karşılık beklemeden

iyilik yapma, tüm zorluklara rağmen insanlar için iyi dileklerde bulunma ve bu dileklerin gerçekleşmesi için mücadele etme gibi farklı şekillerde karşımıza çıkan iyilikseverlik değeri, bazen de insanların iyiliklerden ve iyi davranışlardan uzaklaşması, kötülük yapma, kötülüğe yol açma gibi tam tersi durumların tasvir edilmesi aracılığıyla vurgulanmaktadır. Aytmatov birçok değerinde olduğu iyilikseverlik değerinde de bu yolu kullanmakta ve bir değeri vurgulamak için onun tersinden ya da olumsuz durumundan yola çıkmaktadır. Çünkü bir şeyi anlatmanın en etkili yollarından birisi de, o şeyin tersini ya da yokluğunu / eksikliğini anlatmaktır. Aytmatov'un eserleri iyilikseverlik değeri bağlamında zengin bir içeriğe sahiptir. Aytmatov'un eserlerinde toplamda 145 farklı yerde karşımıza çıkan iyilikseverlik değerinin en çok işlendiği eser, 39 kez geçiş sıklığına sahip *Kassandra Damgası* isimli romandır. *Cengiz Han'a Küsen Bulut*, *Yüzyüze*, *Kızıl Elma*, *Oğulla Buluşma*, *Asker Çocuğu* ve *Devam Ediyoruz* isimli eserlerde ise; iyilikseverlik değerinin doğrudan işlendiği herhangi bölüme rastlanılmamıştır. İyilikseverlik değerinin araştırıldığı çalışmalardan biri de, Akpınar (2015)'in çalışmasıdır. "İyilik" başlığı altında tespit ettiği verileri sıralayan Akpınar, bu değerle ilgili toplamda 5 veriye ulaşmıştır. Bu değer araştırıldığı çalışmalardan biri olan Kaynak (2012)'in çalışmasında ise, "İyilik" başlığı altında 6 adet örneğe yer verilmiştir. Memiş (2013)'in çalışmasında ise, "İyilik" başlığı altında toplamda 4 veriye ulaşıldığı belirtilmiştir. Yukarıda zikredilen çalışmaların hepsi de bu çalışmaya kıyasla iyilikseverlik değeri bağlamında yetersiz bir içeriğe sahiptir.

- Aytmatov'un eserlerinden elde edilen verilere göre eserlerde en çok geçiş sıklığına sahip değerlerden birisi de barış değeridir. Barış değeri, Aytmatov'un eserlerinde, insanlığın en çok muhtaç olduğu değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Aytmatov, yeri gelir dünyadaki manasız savaşlardan ve bunların insanlık üzerindeki yıkıcı etkisinden dem vurur, yeri gelir kimsenin ölmediği ve herkesin eşit kabul edildiği bir yaşam hayal eder. O, kâh *Toprak Ana* romanındaki Tolgonay olur ve üç evladını savaşa kurban vermenin acısıyla gözlerinden yaş akıtır; kâh *Gün Olur*

Asra Bedel romanındaki kozmonot gibi barışın hüküm sürdüğü bir dünya hayali ile yanıp kavrulur. Aytmatov, barışın kıymetini en iyi bilen insanlardan birisidir. Onun doğduğu ve yaşadığı dönem, dünyada savaşın kol gezdiği ve masum insanların can verdiği bir dönemdir. Aytmatov da tıpkı o dönemde yaşamış diğer birçok insan gibi, başta babası Töreku olmak üzere, birçok sevdiği insanı savaşa ve katliamlara kurban vermiş ve bunun acısını hayatı boyunca yüreğinin en derinlerinde hissetmiş bir bilgedir. Ölümünün üzerinden elli yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen, babasının mezarını ve kemiklerini bulduğunda, diz çöküp çocuklar gibi hüngür hüngür ağlaması, onca zamana rağmen yüreğinde hissettiği acının hâlâ ne kadar canlı olduğunu göstermesi bakımından manidardır. Aytmatov, savaş karşıtlığını ve barış özlemini eserlerine de yansıtmış ve eserlerinde bu bağlamda karakterler ve olaylar zinciri oluşturmuş bir yazardır. Barış değeri, onun eserlerinde toplamda 164 farklı yerde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum ise, onun eserlerinin barış değeri düzleminde ne kadar zengin bir içeriğe sahip olduğunu göstermektedir. Aytmatov'un eserleri arasında barış değerinin en çok işlendiği eser, 23 kez geçiş sıklığı ile *Kassandra Damgası* isimli romandır. *Kızıl Elma* ve *Beyaz Yağmur* isimli hikâyelerde ise, barış değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Barış değerinin araştırma konusu edildiği çalışmalardan olan Çırak (2013)'ın çalışmasında araştırmacı, barış değeriyle ilgili toplamda 12 veriye ulaştığını belirtmiştir. Biçer (2013) ise, kendi çalışmasında barış değeri ile ilgili toplamda 4 veriye ulaşmıştır. Ve son olarak Kumbasar (2011)'ın araştırmasında ise, barış değeri ile ilgili 3 bulgu yer almaktadır. Bu sonuçlar, yukarıda bahisleri geçen çalışmaların, bu araştırmaya nazaran, barış değeri bağlamında yetersiz bir içeriğe sahip olduklarını göstermektedir.

- Bu araştırmada en çok geçiş sıklığına sahip değerlerden bir diğeri ise, sevgi değeridir. Türk kültüründe ve medeniyetinde çok kıymetli bir yere sahip olan sevgi değeri, Aytmatov'un eserlerinde de kendine geniş bir yer bulmuştur. Eserlerinde vatan ve millet sevgisi başta olmak üzere anne, baba, evlat, akraba, arkadaş, komşu, öğretmen, öğrenci, okul, lider,

inanç, doğa, hayvan, toprak gibi çok çeşitli düzlemlerde sevgi değerini işleyen Aytmatov, bazen de, sevgi değerinin yozlaşmasının, sevgisizliğin, kinin ve nefretin ön plana çıkarıldığı bölümler sayesinde sevgi değerine göndermede bulunmaktadır. Aytmatov'un eserlerinde toplamda 132 farklı yerde karşımıza çıkan sevgi değerinin en çok işlendiği eser, 15 kez geçiş sıklığıyla *Toprak Ana* isimli eserdir. *Gazeteci Dzyuyo* ve *Devam Ediyoruz* isimli hikâyelerde ise, sevgi değerinin doğrudan ele alındığı bir bölüme rastlanılmamıştır. Sevgi değerinin araştırıldığı çalışmalardan biri olan Çırak (2013)'in çalışmasında, sevgi değeri ile ilgili 148 veriye ulaşılmıştır. Şen (2007)'in çalışmasında ise, sevgi değerine yönelik 255 bulguya ulaşıldığı vurgulanmıştır. Kumbasar (2011)'in Muzaffer İzgü'nün romanlarını değerler eğitimi bağlamında analiz ettiği çalışmasında ise, sevgi değeri ile ilgili 109 veriye ulaşılmıştır. Yukarıdaki verilen sayılar doğrultusunda bu araştırmayla birlikte Çırak (2013)'in, Şen (2007)'nin ve Kumbasar (2011)'in çalışmalarının da sevgi değeri bağlamında zengin bir içeriğe sahip oldukları görülmektedir.

- Aytmatov'un eserlerinde en çok geçiş sıklığına sahip değerlerden bir diğeri ise, vicdanlı olma değeridir. Eserlerde diğer birçok değerle ilintili olarak işlenen vicdanlı olma değeri toplamda 132 farklı yerde ele alınıp işlenmiştir. Vicdanlı olma değerinin en çok işlendiği eser ise, 26 kez geçiş sıklığına sahip *Kassandra Damgası* isimli eserdir. *Cengiz Han'a Küsen Bulut*, *Yıldırım Sesli Manasçı*, *Kızıl Elma*, *Oğulla Buluşma*, *Beyaz Yağmur*, *Asker Çocuğu*, *Gazeteci Dzyuyo*, *Devam Ediyoruz* ve *Aşım* isimli eserlerde ise, vicdanlı olma değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Vicdanlı olma değerinin araştırıldığı çalışmalardan biri olan Aktan (2012)'in çalışmasında, bu değerle ilgili 17 veriye ulaşılmıştır. Atmaca (2011)'nin *Çocuklara Mahsus Gazete*'nin 1-100 sayılarını, değerler eğitimi açısından incelediği çalışmasında ise, vicdanlı olma değerine yönelik 3 bulguya ulaşıldığı belirtilmiştir. Bu veriler göz önünde bulundurulduğunda Aktan'ın ve Atmaca'nın

çalışmalarının vicdanlı olma değeri bağlamında yetersiz bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir.

- Aytmatov'un eserlerinde geniş yer tutan değerlerden birisi de saygı değeridir. Aytmatov'un eserlerinde daha çok insanlara saygı, kadınlara saygı, yaşlılara saygı, çocuklara saygı, hayvanlara saygı, doğaya ve çevreye saygı, yöneticilere saygı, meslek erbaplarına saygı, cesarete saygı gibi çok farklı şekillerde işlenen saygı değeri, bu araştırmada toplamda 124 farklı yerde karşımıza çıkmaktadır. Saygı değerinin en çok işlendiği eser ise, 26 kez geçiş sıklığı ile *Beyaz Gemi* isimli romandır. *Yıldırım Sesli Manasçı*, *Beyaz Yağmur*, *Asker Çocuğu*, *Kızıl Elma* ve *Devam Ediyoruz* isimli eserlerde ise saygı değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Saygı değerinin konu edinildiği çalışmalardan biri olan Çırak (2013)'in çalışmasında, saygı değeri ile ilgili 57 veriye ulaşılmıştır. Çayır Çevik (2014)'in çalışmasında ise, ilgili değere yönelik 43 bulgunun varlığından bahsedilmiştir. Akbalık (2015)'in Hacı Bektaş-ı Veli'nin eserlerini eğitsel unsurlar bağlamında incelediği çalışmasında ise, saygı değerine yönelik 3 veriye ulaşıldığı belirtilmiştir. Bu sayılar göz önüne alındığında Çırak ve Çayır Çevik'in araştırmalarının muhtevaları göz önüne alındığında, bu iki çalışmanın, bu araştırmaya paralel olarak, saygı değeri bağlamında zengin sayılabilecek bir içeriğe sahip oldukları söylenilebilir. Bu araştırmanın aksine Akbalık'ın çalışması ise, saygı değeri bağlamında yetersiz kabul edilebilecek bir içerik arz etmektedir.
- Aytmatov'un eserlerinde geçiş sıklığı fazla olan değerlerden bir diğeri ise, güven / güvenilir olma değeridir. Eserlerde toplamda 105 kez ele alını işlenen güven / güvenilir olma değerinin en çok geçtiği eser, 17 kez geçiş sıklığı ile *Dişi Kurdun Rüyalari* isimli romandır. *Toprak Ana*, *Yüzyüze*, *Asker Çocuğu*, *Yıldırım Sesli Manasçı*, *Kızıl Elma*, *Oğulla Buluşma*, *Beyaz Yağmur* ve *Devam Ediyoruz* isimli eserlerde ise güven / güvenilir olma değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Güven / güvenilir olma değerinin araştırıldığı çalışmalardan olan Akpınar (2015)'in çalışmasında, bu değerle ilgili 3

veriye ulaşılmıştır. Aktan (2012)'in çalışmasında ise, güven / güvenilir olma değerine yönelik olarak 62 veriye ulaşıldığı araştırmacı tarafından belirtilmiştir. Buna göre; Aktan'ın çalışması, bu araştırmaya paralel olarak, güven / güvenilir olma değeri bağlamında zengin sayılabilecek bir muhteva içerirken; Akpınar'ın çalışması, bu araştırmanın sonuçlarının aksine güven / güvenilir olma değeri bağlamında yetersiz bir muhteva arz etmektedir.

- Aytmatov'un eserlerinin incelenmesi neticesinde ulaşılan değerlerden bir diğeri ise, sorumluluk değeridir. Eserlerde toplamda 98 farklı yerde karşımıza çıkan sorumluluk değerinin en çok işlendiği eser, 16 kez geçiş sıklığına sahip olan *Sultanmurat* isimli hikâyedir. *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek*, *Sokrat'ı Anma Gecesi*, *Cengiz Han'a Küsen Bulut*, *Yüzyüze*, *Kızıl Elma*, *Oğulla Buluşma*, *Beyaz Yağmur*, *Asker Çocuğu* ve *Devam Ediyoruz* isimli eserlerde ise, sorumluluk değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Sorumluluk değerinin araştırıldığı diğeri bir çalışma olan Çırak (2013)'in çalışmasında, sorumluluk değeri ile ilgili 81 veriye ulaşılmıştır. Şen (2007)'nin çalışmasında ise, araştırmacı tarafından, ilgili değere yönelik 61 bulguya ulaşıldığı belirtilmiştir. Kumbasar (2011)'in çalışmasında ise, aynı değere ilişkin toplamda 30 veri araştırmacı tarafından tespit edilmiştir. Bu istatistiki bilgiler ışığında, Çırak'ın, Şen'in ve Kumbasar'ın çalışmalarından elde ettikleri sonuçların, bu araştırmanın sonuçlarıyla paralellik arz ettiği ve adı geçen çalışmaların sorumluluk değeri bağlamında yeterli sayılabilecek bir içeriğe sahip oldukları söylenebilir.
- Araştırma neticesinde, Aytmatov'un eserlerinde tespit edilen değerlerden bir diğeri ise, dürüstlük değeridir. Yoğun bir şekilde, insanların her zaman dürüstlük değerine sınıksız sarılmaları gerektiğinin mesajını işleyen Aytmatov'un eserlerinde, dürüstlük değeri ile ilgili toplamda 95 veriye ulaşılmıştır. Dürüstlük değerinin en çok işlendiği eserler ise; 17 kez geçiş sıklıklarıyla *Kassandra Damgası* ve *Fuji-Yama* isimli eserlerdir. *Sultanmurat*, *Asker Çocuğu*, *Deve Gözü*, *Yüzyüze*, *Yıldırım Sesli Manasçı*, *Kızıl Elma*, *Oğulla Buluşma*, *Beyaz Yağmur*, *Gazeteci*

Dzyuyo, *Devam Ediyoruz* ve *Aşım* isimli eserlerde ise dürüstlük değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Dürüstlük değerinin araştırma konusu edildiği çalışmalardan biri olan Çırak (2013)'in çalışmasında, dürüstlük değeri ile ilgili 20 veriye ulaşılmıştır. Şen (2007)'nin çalışmasında ise, araştırmacı tarafından, ilgili değere yönelik 56 bulguya ulaşıldığı belirtilmiştir. Kumbasar (2011)'in çalışmasında ise, aynı değere ilişkin toplamda 25 veri araştırmacı tarafından tespit edilmiştir. Buna göre; Şen'in ve Kumbasar'ın araştırmaları neticesinde elde ettikleri sonuçların, bu araştırmanın sonuçlarıyla paralellik arz ederken; Çırak'ın çalışması neticesinde ulaştığı sonuçlar ile bu araştırmanın sonuçlarının uyuşmadığı söylenilebilir. Bu bağlamda Şen'in ve Kumbasar'ın araştırmaları, bu çalışmaya paralel olarak, dürüstlük değerine yönelik yeterli görülebilecek bir içerik arz ederlerken; bunun aksine Çırak'ın çalışması, dürüstlük değerine yönelik yetersiz bir içerik arz etmektedir.

- Çalışkanlık değeri de Cengiz Aytmatov'un eserlerinde yer verdiği bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazen çalışkan insan profilleri üzerinden bazen de tembel insan profilleri üzerinden yola çıkarak çalışkanlık değerini işleyen Aytmatov, eserlerinde bu değere yönelik zengin sayılabilecek bir içerik sunmaktadır. Aytmatov'un eserlerinde toplamda 79 farklı yerde karşımıza çıkan çalışkanlık değerinin en çok işlendiği eser, 14 kez geçiş sıklığı ile *Gün Olur Asra Bedel* romanıdır. *Yüzyüze*, *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek*, *Yıldırım Sesli Manasçı*, *Cengiz Han'a Küsen Bulut*, *Kızıl Elma*, *Oğulla Buluşma* ve *Beyaz Yağmur* isimli eserlerde ise çalışkanlık değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Çalışkanlık değerinin araştırma konusu edildiği çalışmalardan biri olan Çırak (2013)'in çalışmasında, çalışkanlık değeri ile ilgili 42 veriye ulaşılmıştır. Şen (2007)'nin çalışmasında ise, araştırmacı tarafından, ilgili değere yönelik 53 bulguya ulaşıldığı belirtilmiştir. Kumbasar (2011)'in çalışmasında ise, aynı değere ilişkin toplamda 53 veri araştırmacı tarafından tespit edilmiştir. Bu bilgiler ışığında yukarıdaki bahsedilen çalışmalardan elde edilen

sonuçlar ile bu araştırmanın sonuçlarının paralellik arz ettiği ve tüm bu araştırmaların alışkanlık değeri bağlamında zengin sayılabilecek bir içeriğe sahip oldukları söylenilebilir.

- Aytmatov'un eserlerinin değerler bağlamında analiz edilmesi neticesinde ulaşılan değerlerden biri de, cesaret / cesur olma değeridir. Aytmatov'un eserlerinde cesaret değeri önemli bir yer tutar. Hayatı mücadele ve zorluklarla geçen Aytmatov, bunu eserlerine de yansıtılmıştır. Bu nedenle onun eserlerinin kahramanları sürekli zorluklarla mücadele eden ve hayata karşı her alanda cesur davranan tipler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Aytmatov'un eserlerinde cesaret / cesur olma değeri ile ilgili toplamda 77 veriye ulaşılmıştır. Cesaret / cesur olma değerinin en çok işlendiği eserler ise, 12 kez geçiş sıklıklarıyla *Kassandra Damgası* ve *Dişi Kurdun Rüyaları* isimli romanlardır. *Beyaz Gemi*, *Kızıl Elma*, *Oğulla Buluşma*, *Beyaz Yağmur*, *Devam Ediyoruz* ve *Aşım* isimli eserlerde ise cesaret / cesur olma değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Cesaret / cesur olma değerinin araştırıldığı çalışmalardan birisi olan Kumbasar (2011)'in araştırmasında bu değerle ilgili olarak toplam 13 bulguya ulaşılmıştır. Bununla ilgili başvurulabilecek diğer bir çalışma olan Aktan (2012)'in araştırmasında ise, cesaret / cesur olma değeri ile ilgili toplamda 126 veri yer almaktadır. Çayır evik (2014)'in araştırmasında ise, bu değere yönelik toplamda 39 veri araştırmacı tarafından tespit edilmiştir. Buna göre; Aktan'm ve ayır evik'in araştırmalarından elde edilen sonuçlar ile bu çalışmanın sonuçlarının paralellik arz ettiği ve söz konusu araştırmaların, bu araştırmada olduğu gibi, cesaret / cesur olma değeri bağlamında zengin bir muhteva arz ettikleri söylenilebilir. Ayrıca Kumbasar'm araştırmasında cesaret değerine ilişkin ulaşılan sonuçların, bu çalışmanın sonuçlarına kıyasla, cesaret / cesur olma değeri düzleminde yetersiz bir içeriği işaret ettiği söylenilebilir.
- Fedakârlık / fedakâr olma değeri de Aytmatov'un eserlerinde ele alınıp işlenen değerler arasındadır. Eserlerde daha çok aile, arkadaş, sevgili, vatan, millet, toplum, devlet için yapılan fedakârlıklar gibi çeşitli

şekillerde karşımıza fedakârlık / fedakâr olma değeri, toplamda 76 farklı yerde karşımıza çıkmaktadır. Fedakârlık / fedakâr olma değerinin en çok işlendiği eser ise, 18 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* isimli romandır. *Selvi Boylum Al Yazmalım, Sokrat'ı Anma Gecesi, Deve Gözü, Yıldırım Sesli Manasçı, Kızıl Elma, Oğulla Buluşma, Beyaz Yağmur, Gazeteci Dzyuyo, Devam Ediyoruz* ve *Aşım* isimli eserlerde ise fedakârlık / fedakâr olma değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Bu değer araştırma konusu edildiği çalışmalardan birisi olan Çayır Çevik (2014)'in araştırmasında bu değerle ilgili olarak toplam 26 bulguya ulaşılmıştır. Bununla ilgili başvurulabilecek diğer bir çalışma olan Kumbasar (2011)'in araştırmasında ise, cesaret / cesur olma değeri ile ilgili toplamda 16 veri yer almaktadır. Aktan (2012)'in araştırmasında ise, bu değere yönelik toplamda 49 veri araştırmacı tarafından tespit edilmiştir. Bu bilgiler ışığında; Aktan'ın ve Çayır Çevik'in araştırmalarından elde edilen sonuçlar ile bu çalışmanın sonuçlarının paralellik arz ettiği ve söz konusu araştırmaların, bu araştırmada olduğu gibi, fedakârlık / fedakâr olma değeri bağlamında zengin bir içeriğe sahip oldukları söylenebilir. Ayrıca Kumbasar'ın araştırmasında fedakârlık değerine ilişkin ulaşılan sonuçların, bu çalışmanın sonuçlarına kıyasla, fedakârlık / fedakâr olma değeri düzleminde yetersiz bir içeriği işaret ettiği söylenilebilir.

- Aytmatov'un eserlerinin incelenmesi neticesinde ulaşılan değerlerden bir diğeri ise, adalet / adil olma değeridir. Adalet değeri, Aytmatov'un eserlerinde ayrı bir yere sahiptir. Eserlerinde genelde adaletsiz bir düzen veya yapı tasviri yaparak adaletin önemini anlatmaya çalışan Aytmatov, yer yer doğrudan adaleti işlediği bölümlerle de karşımıza çıkmaktadır. Cengiz Aytmatov'un eserlerinde toplamda 73 farklı yerde karşımıza çıkan adalet / adil olma değerinin en çok işlendiği eser, 12 kez geçiş sıklığına sahip *Gün Olur Asra Bedel* isimli eserdir. *Sultanmurat, İlk Öğretmen, Kızıl Elma, Oğulla Buluşma, Beyaz Yağmur, Asker Çocuğu, Deve Gözü, Gazeteci Dzyuyo* ve *Aşım* isimli eserlerde ise adalet / adil olma değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.

Adalet / adil olma değerinin araştırma konusu edildiği çalışmalardan biri olan Çırak (2013)'in çalışmasında, adalet / adil olma değeri ile ilgili 29 veriye ulaşılmıştır. Şen (2007)'nin çalışmasında ise, araştırmacı tarafından, ilgili değere yönelik 21 bulguya ulaşıldığı belirtilmiştir. Kumbasar (2011)'in çalışmasında ise, aynı değere ilişkin toplamda 20 veri araştırmacı tarafından tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, yukarıdaki bahsi geçen araştırmalardan elde edilen sonuçlarla, bu araştırmanın sonuçlarının uyuşmadığını ve bu araştırmanın aksine yukarıda bahsi geçen çalışmaların, adalet / adil olma değeri düzleminde yetersiz bir içeriğe sahip olduklarını göstermektedir.

- Aytmatov'un eserlerinde karşılaştığımız değerlerden birisi de arkadaşlık – dostluk / kardeşlik değeridir. Toplamda 63 yerde karşılaştığımız arkadaşlık – dostluk / kardeşlik değerinin en çok işlendiği eser, 17 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* isimli eserdir. *Kassandra Damgası*, *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman*, *Cemile*, *İlk Öğretmen*, *Yüzyüze*, *Yıldırım Sesli Manasçı*, *Kızıl Elma*, *Oğulla Buluşma*, *Beyaz Yağmur*, *Asker Çocuğu* ve *Deve Gözü* isimli eserlerde ise arkadaşlık – dostluk / kardeşlik değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Arkadaşlık / dostluk değerinin araştırıldığı çalışmalardan olan Kumbasar (2011)'in çalışmasında, “Arkadaşlık” başlığı altında toplam 21 veriye ulaşılmıştır. Bu bağlamda bakılabilecek diğer bir çalışma olan Aktan (2012)'in çalışmasında ise, “Dostluk” ve “Arkadaşlık” başlıkları altında toplam 192 veri tespit edilmiştir. Atmaca (2011)'in araştırmasında ise, arkadaşlık / dostluk değerine yönelik 3 veriye ulaşıldığı araştırmacı tarafından belirtilmiştir. Bu sonuçlara göre; Aktan'ın çalışmasının sonuçlarının, bu araştırmanın sonuçlarına kıyasla daha zengin bir içeriği işaret ettiği söylenilebilir. Kumbasar'ın araştırmasının sonuçlarının ise, bu çalışmada arkadaşlık / dostluk değerine yönelik elde edilen sonuçlarla paralellik arz ettiği ve her iki çalışmanın da bu değere ilişkin yeterli sayılabilecek bir muhtevaya sahip oldukları söylenebilir. Son olarak Atmaca'nın çalışmasından elde

sonuçlar ise, arkadaşlık / dostluk değeri düzleminde yetersiz bir içeriği işaret etmektedir.

- Özgürlük / bağımsız olma değeri de Aytmatov'un eserlerinde ele alınıp işlenen değerler arasındadır. Türk kültürünün, tarihinin ve medeniyetinin her aşamasında karşımıza çıkan ve bu milletin âdeta genlerine işlenmiş, kalıtsal bir özellik olan özgürlük / bağımsız olma değeri, Aytmatov'un eserlerinde de kendine yer bulmuştur. Aytmatov'un eserlerinde hem bireysel özgürlük hem de istiklal anlamındaki örnekleriyle karşılaştığımız özgürlük / bağımsız olma değeri, toplamda 58 yerde karşımıza çıkmaktadır. Aytmatov'un eserlerinde özgürlük / bağımsız olma değerinin en çok işlendiği eser, 11 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* isimli eserdir. *Sultanmurat*, *Yüzyüze*, *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek*, *Beyaz Yağmur*, *Kızıl Elma*, *Oğulla Buluşma*, *Devam Ediyoruz* ve *Aşım* isimli eserlerde ise özgürlük / bağımsız olma değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Özgürlük / bağımsız olma değerinin araştırıldığı çalışmalardan biri olan Çırak (2013)'ın çalışmasında, bu değer ile ilgili veriler "Özgürlük" ve "Bağımsızlık" başlıkları altında sıralanmış ve toplamda 29 veriye ulaşıldığı belirtilmiştir. Şen (2007)'nin çalışmasında ise, araştırmacı tarafından, ilgili değere yönelik bulguların "Özgürlük" ve "Bağımsızlık" başlıkları altında sıralandığı ve toplamda 14 bulguya ulaşıldığı belirtilmiştir. Kumbasar (2011)'in çalışmasında ise, aynı değere ilişkin "Özgürlük" başlığı altında toplam 27 veri araştırmacı tarafından tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre yukarıda bahsi geçen çalışmalardan elde edilen sonuçların, bu araştırmanın sonuçları ile paralellik arz ettiği ve bütün bu çalışmaların özgürlük / bağımsız olma değeri düzleminde yeterli görülebilecek bir içeriğe sahip oldukları söylenilebilir.
- Aytmatov'un eserlerinde azimli ve mücadeleci olma değeri ile de karşılaşmaktayız. Onun eserlerini incelediğimizde oluşturduğu karakterlerin ve kahramanların azimli ve hayat şartlarına karşı mücadeleci kişiler olduklarını görmekteyiz. Aytmatov'un yaşadığı dönemdeki şartlar, insanların bu değere sahip olmalarını zorunlu kılacak

kadar zor bir dönemdir. Nitekim açlıkla, savaşla, ölümlerle vb. birçok şeyle mücadele etmek zorunda kalarak hayata tutunan insanlarla doludur Aytmatov'un eserleri. Onun eserlerinde oluşturduğu; Tolgonay, Yedigey, Sultanmurat, Tanabay ve daha niceleri; azimli ve mücadeleci kimlikleriyle ön plana çıkan karakterlerdir. Azimli ve mücadeleci olma değeriyle ilgili Aytmatov'un eserlerinde toplam 57 veriye ulaşılmıştır. Bu değerin en çok işlendiği eser ise, 16 kez geçiş sıklığı ile *Gün Olur Asra Bedel* isimli eserdir. *Beyaz Gemi*, *Cemile*, *Cengiz Han'a Küsen Bulut*, *Yıldırım Sesli Manasçı*, *Yüzyüze*, *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek*, *Kızıl Elma*, *Oğulla Buluşma*, *Beyaz Yağmur*, *Gazeteci Dzyuyo* ve *Aşım* isimli eserlerde ise; azimli ve mücadeleci olma değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Bu değerin araştırma konusu edildiği çalışmalardan birisi olan Aktan (2012)'in çalışmasında azim başlığı altında 18 veriye ulaşılmıştır. Buna göre; bu çalışmanın azimli ve mücadeleci olma değeri bağlamında Aktan'ın çalışmasına nazaran daha geniş bir kapsama işaret ettiği söylenebilir.

- Aytmatov'un eserlerinin değerler bağlamında analiz edilmesi neticesinde ulaşılan değerlerden biri de, dayanışma değeridir. Eserlerinde özellikle savaş dönemindeki Kırgız toplumunun zor dönemlerini işleyen Aytmatov, birçok yerde toplumu oluşturan bireyler arasındaki dayanışmaya dikkat çekmiştir. Aytmatov'un eserlerinde dayanışma değerine yönelik toplam 57 veriye ulaşılmıştır. Aytmatov'un eserlerinde dayanışma değerinin en çok işlendiği eser, 18 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* romanıdır. *Beyaz Gemi*, *Kassandra Damgası*, *Asker Çocuğu*, *Deve Gözü*, *Sokrat'ı Anma Gecesi*, *Yüzyüze*, *Yıldırım Sesli Manasçı*, *Cengiz Han'a Küsen Bulut*, *Kızıl Elma*, *Oğulla Buluşma* ve *Beyaz Yağmur* isimli eserlerde ise dayanışma değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Dayanışma değerinin araştırma konusu edildiği çalışmalardan biri olan Çırak (2013)'in çalışmasında, dayanışma değeri ile ilgili 65 veriye ulaşılmıştır. Şen (2007)'nin çalışmasında ise, araştırmacı tarafından, ilgili değere yönelik 24 bulguya ulaşıldığı belirtilmiştir. Kumbasar (2011)'in çalışmasında ise,

aynı değere ilişkin toplamda 25 veri araştırmacı tarafından tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre yukarıda bahsi geçen çalışmalardan elde edilen sonuçların, bu araştırmanın sonuçları ile paralellik arz ettiği ve bütün bu çalışmaların dayanışma değeri düzleminde yeterli görülebilecek bir içeriğe sahip oldukları söylenilebilir.

- Aytmatov’un eserlerinde karşılaştığımız değerlerden birisi de iş birliği değeridir. Toplamda 56 yerde karşılaştığımız iş birliği değerinin en çok işlendiği eser, 14 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* isimli romandır. *Cengiz Han’a Küsen Bulut*, *Kassandra Damgası*, *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman*, *Fuji Yama*, *Sokrat’ı Anma Gecesi*, *Deve Gözü*, *Asker ocuğu*, *Yıldırım Sesli Manasçı*, *Kızıl Elma*, *Oğulla Buluşma*, *Beyaz Yağmur*, *Gazeteci Dzyuyo* ve *Aşım* isimli eserlerde ise iş birliği değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır.
- Aytmatov’un eserlerinin değerler bağlamında analiz edilmesi neticesinde ulaşılan değerlerden biri de, sabır / sabırlı olma değeridir. Cengiz Aytmatov’un eserlerinde toplamda 55 farklı yerde karşılaştığımız sabır / sabırlı olma değerinin en çok işlendiği eser, 16 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* isimli eserdir. *Beyaz Gemi*, *Cengiz Han’a Küsen Bulut*, *Yıldırım Sesli Manasçı*, *Yüzyüze*, *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek*, *Beyaz Yağmur*, *Asker ocuğu*, *Kızıl Elma*, *Oğulla Buluşma*, *Gazeteci Dzyuyo*, *Devam Ediyoruz* ve *Aşım* isimli eserlerde ise sabır / sabırlı olma değerlerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Sabır / sabırlı olma değerinin araştırıldığı çalışmalardan biri olan Kumbasar (2011)’in çalışmasında bu değere yönelik toplam 12 veriye ulaşılmıştır. Bir başka araştırmada ise Aktan (2012), çalışmasında sabır değerine ilişkin 34 bulguya ulaştığını belirtmiştir. Memiş (2013) ise, kendi araştırmasında “Sabırlı Olmak” başlığı altında 5 adet örnek sıralamıştır. Bu sonuçlara göre; Aktan’ın çalışmasından elde edilen sonuçlar ile bu araştırmanın sonuçlarının paralellik arz ettiği ve her iki çalışmanın da sabır / sabırlı olma değerine yönelik yeterli görülebilecek düzeyde bir içeriğe sahip oldukları söylenilebilir. Bunun aksine,

Kumbasar'ın ve Memiş'in araştırmalarının ise, sabır / sabırlı olma değeri düzleminde yetersiz bir içerik arz ettikleri görölmektedir.

- Aytmatov'un eserlerinde işlenen önemli değerlerden birisi de vatanseverlik değeridir. Vatanseverlik değeri, Aytmatov'un hemen hemen bütün eserlerine yayılmış bir temadır. Cengiz Aytmatov'un eserlerinde toplamda 55 farklı yerde karşılaştığımız vatanseverlik değerinin en çok işlendiği eser, 17 kez geçiş sıklığıyla *Sokrat'ı Anma Gecesi* isimli tiyatro eseridir. *İlk Öğretmen, Kızıl Elma, Oğulla Buluşma, Beyaz Yağmur, Asker ocuğu, Deve Gözü, Devam Ediyoruz* ve *Aşım* isimli eserlerde ise, vatanseverlik değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Vatanseverlik değerinin araştırma konusu edildiği çalışmalardan biri olan çırak (2013)'ın çalışmasında, vatanseverlik değeri ile ilgili 38 veriye ulaşılmıştır. şen (2007)'nin çalışmasında ise, araştırmacı tarafından, ilgili değere yönelik 27 bulguya ulaşıldığı belirtilmiştir. Kumbasar (2011)'ın çalışmasında ise, aynı değere ilişkin toplamda 27 veri araştırmacı tarafından tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre yukarıda bahsi geçen çalışmalardan elde edilen sonuçların, bu araştırmanın sonuçları ile paralellik arz ettiği ve bütün bu çalışmaların vatanseverlik değeri düzleminde yeterli görölebilecek bir içeriğe sahip oldukları söylenilebilir.
- Alçakgönüllülük (Tevazu) değeri de Cengiz Aytmatov'un eserlerinde yer verdiği bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Aytmatov, eserlerinde bazen doğrudan alçakgönüllü olmanın güzelliğini anlatarak bu değeri işlemeye çalışırken, bazen de kibirli bir insan profili oluşturarak ve kibirli olmanın iticiliğini belirterek anlatma yoluna gitmiştir. Toplamda 53 yerde karşılaştığımız alçakgönüllülük (tevazu) değerinin en çok işlendiği eser, 19 kez geçiş sıklığıyla *Fuji Yama* isimli tiyatro oyunudur. *Selvi Boylum Al Yazmalım, Toprak Ana, Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman, Elveda Gülsarı, Cemile, İlk Öğretmen, Yüzyüze, Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek, Yıldırım Sesli Manasçı, Kızıl Elma, Oğulla Buluşma, Beyaz Yağmur, Asker ocuğu, Deve Gözü, Devam Ediyoruz* ve *Aşım* isimli eserlerde ise alçakgönüllü olma (tevazu) değerinin doğrudan

işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Alçakgönüllülük (Tevazu) değerinin araştırıldığı çalışmalardan biri olan Kumbasar (2011)'in araştırmasında, bu değere yönelik herhangi bulguya araştırmacı tarafından rastlanılmamıştır. Aktan (2012)'in araştırmasında ise, alçakgönüllülük (tevazu) değerine ilişkin 10 veriye ulaşılmıştır. Alçakgönüllülük (Tevazu) değerinin konu edildiği diğer bir çalışma olan Memiş (2013)'in araştırmasında ise, yazar, ilgili değere yönelik 3 adet örneğe yer vermiştir. Bu sonuçlara göre; yukarıda bahsi geçen araştırmalardan elde edilen sonuçlarla, bu araştırmanın sonuçlarının uyumadığını görmekteyiz. Bu araştırma, alçakgönüllülük (tevazu) değeri bağlamında, bahsi geçen diğer araştırmalara kıyasla zengin bir muhtevaya sahiptir.

- Aytmatov'un eserlerinde karşılaştığımız değerlerden birisi de yardımlaşma / yardımseverlik değeridir. Toplamda 47 yerde karşılaştığımız yardımlaşma / yardımseverlik değerinin en çok işlendiği eser, 9 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* isimli romandır. *Kassandra Damgası*, *Cengiz Han'a Küsen Bulut*, *İlk Öğretmen*, *Yıldırım Sesli Manasçı*, *Kızıl Elma*, *Oğulla Buluşma*, *Beyaz Yağmur*, *Asker Çocuğu* ve *Gazeteci Dzyuyo* isimli eserlerde ise, yardımlaşma / yardımseverlik değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Yardımlaşma / yardımseverlik değerinin araştırma konusu edildiği çalışmalardan biri olan Çırak (2013)'in çalışmasında, yardımlaşma / yardımseverlik değeri ile ilgili 45 veriye ulaşılmıştır. Şen (2007)'nin çalışmasında ise, araştırmacı tarafından, ilgili değere yönelik 134 bulguya ulaşıldığı belirtilmiştir. Kumbasar (2011)'in çalışmasında ise, aynı değere ilişkin toplamda 55 veri araştırmacı tarafından tespit edilmiştir. Buna göre; Çırak'ın ve Kumbasar'ın araştırmalarından yardımlaşma / yardımseverlik değerine yönelik elde ettikleri sonuçların, bu araştırmanın sonuçları ile paralellik arz ettiği ve bu çalışma ile birlikte Çırak'ın ve Kumbasar'ın çalışmalarının, yardımlaşma / yardımseverlik düzleminde yeterli görülebilecek bir içeriğe sahip oldukları söylenilebilir. Bunun aksine Şen'in araştırması neticesinde yardımlaşma /

yardımsızlık değerine yönelik ulaşmış olduğu sonuç ise, bu araştırmanın sonuçlarının aksine daha zengin bir içeriğe işaret etmektedir.

- Aytmator'un eserlerinde karşılaştığımız değerlerden birisi de misafirperverlik değeridir. Toplamda 42 farklı yerde karşılaştığımız misafirperverlik değerinin en çok geçtiği eser ise, 10 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* isimli eserdir. *Toprak Ana, Sultanmurat, Cassandra Damgası, Cengiz Han'a Küsen Bulut, Cemile, Yüzyüze, Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek, Deve Gözü, Yıldırım Sesli Manasçı, Beyaz Yağmur, Asker Çocuğu, Kızıl Elma, Oğulla Buluşma, Gazeteci Dzyuyo, Devam Ediyoruz* ve *Aşım* isimli eserlerde ise misafirperverlik değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Misafirperverlik değerinin araştırma konusu edildiği çalışmalardan biri olan Çırak (2013)'in çalışmasında, misafirperverlik değeri ile ilgili 14 veriye ulaşılmıştır. Şen (2007)'nin çalışmasında ise, araştırmacı tarafından, ilgili değere yönelik 27 bulguya ulaşıldığı belirtilmiştir. Kumbasar (2011)'in çalışmasında ise, aynı değere ilişkin toplamda 28 veri araştırmacı tarafından tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre; Bu sonuçlara göre yukarıda bahsi geçen çalışmalardan elde edilen sonuçların, bu araştırmanın sonuçları ile paralellik arz ettiği ve bütün bu çalışmaların vatanseverlik değeri düzleminde yeterli görülebilecek bir içeriğe sahip oldukları söylenilebilir.
- Aytmator'un eserlerinin değerler bağlamında analiz edilmesi neticesinde ulaşılan değerlerden biri de, aile birliğine önem verme değeridir. Türk kültür hayatında yüzyıllardan beri var olan gelen sağlam Türk aile yapısının izlerini, Aytmator'un eserlerinde görmek mümkündür. Aile içi ilişkilerin nasıl olması gerektiğinden, aile bireyleri arasındaki duygusal bağlara kadar birçok önemli noktaya temas eden Cengiz Aytmator'un, eserlerinde toplamda 37 farklı yerde karşılaştığımız aile birliğine önem verme değerinin en çok işlendiği eser, 10 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* romanıdır. *Sokrat'ı Anma Gecesi, Elveda Gülsarı, Cemile, Sultanmurat, İlk Öğretmen, Yüzyüze, Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek,*

Yıldırım Sesli Manasçı, Kızıl Elma, Oğulla Buluşma, Beyaz Yağmur, Asker Çocuğu, Deve Gözü, Gazeteci Dzyuyo ve Devam Ediyoruz isimli eserlerde ise aile birliğine önem verme değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Aile birliğine önem verme değerinin araştırma konusu edildiği çalışmalardan biri olan Çırak (2013)'in çalışmasında, aile birliğine önem verme değeri ile ilgili 56 veriye ulaşılmıştır. Şen (2007)'nin çalışmasında ise, araştırmacı tarafından, ilgili değere yönelik 32 bulguya ulaşıldığı belirtilmiştir. Kumbasar (2011)'in çalışmasında ise, aynı değere ilişkin toplamda 35 veri araştırmacı tarafından tespit edilmiştir. Buna göre bu araştırmanın sonuçlarının Şen'in ve Kumbasar'ın araştırmalarının sonuçları ile paralellik arz ettiği söylenebilir de, Çırak'ın çalışmasında aile birliğine önem verme değerine yönelik elde edilen sonuçlar ile bu çalışmada ulaşılan sonuçlar, her iki çalışmanın da kapsamı düşünüldüğünde, birbirleriyle örtüşmemektedirler.

- Bilimsellik değeri de Aytmatov'un eserlerinde karşılaştığımız değerler arasında yer almaktadır. Aytmatov'un eserlerinde toplamda 37 farklı yerde karşılaştığımız bilimsellik değerinin en çok işlendiği eser ise, 12 kez geçiş sıklığı ile *Kassandra Damgası* isimli eserdir. *Cemile, Selvi Boylum Al Yazmalım, Cengiz Han'a Küsen Bulut, Yıldırım Sesli Manasçı, Yüzyüze, Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek, Kızıl Elma, Oğulla Buluşma, Beyaz Yağmur, Asker Çocuğu, Deve Gözü, Gazeteci Dzyuyo ve Sokrat'ı Anma Gecesi* isimli eserlerde ise bilimsellik değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Aytmatov'un bazen doğrudan bilimsellik tavrı üzerinden yola çıkarak vurguladığı; bazen de insanların asılsız, batıl, hurafe niteliğindeki inanmalarından yola çıkıp bilimsellik anlayışının yozlaşmasına dikkat çekerek anlattığı bilimsellik değeri, Çırak (2013)'in araştırmasında da konu edilmiş ve bu değerle ilgili 11 veriye ulaşılmıştır. Bu bağlamda bakılabilecek araştırmalardan bir diğeri olan Biçer (2013)'in çalışmasında ise, bilimsellik değerine yönelik 32 bulguya ulaşılmıştır. Son olarak Kumbasar (2011)'in çalışmasında ise, bilimsellik değeriyle ilgili 11 veri tespit edilmiştir. Bu

sonuçlara göre; bu çalışmadan bilimsellik değerine yönelik elde edilen sonuç, Biçer'in çalışmasıyla paralellik arz etmekte ve her iki çalışma da bilimsellik değeri düzleminde yeterli kabul edilebilecek bir içeriğe işaret etmektedir. Bunun aksine Çırak'ın ve Kumbasar'ın çalışmalarından elde edilen sonuçlar ise, bu iki çalışmanın, bilimsellik değeri bağlamında, bu araştırmanın sonucuna nazaran daha yetersiz görülebilecek bir içeriğe sahip olduklarını göstermektedir.

- Aytmatov'un eserlerinde karşılaştığımız değerlerden birisi de vefa / vefalı olma değeridir. Toplamda 35 yerde karşılaştığımız vefa / vefalı olma değerinin en çok işlendiği eserler, 7 kez geçiş sıklıklarıyla *Gün Olur Asra Bedel* ve *Elveda Gülsarı* isimli eserlerdir. *Dışı Kurduñ Rüyaları*, *Kassandra Damgası*, *Cemile*, *Sultanmurat*, *Cengiz Han'a Küsen Bulut*, *Yıldırım Sesli Manasçı*, *Yüzyüze*, *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek*, *Kızıl Elma*, *Beyaz Yağmur*, *Asker Çocuğu*, *Deve Gözü*, *Gazeteci Dzyuyo*, *Devam Ediyoruz* ve *Aşım* isimli eserlerde ise, vefa / vefalı olma değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Vefa / vefalı olma değerinin araştırma konusu edildiği çalışmalardan birisi olan Aktan (2012)'in çalışmasında 42 farklı yerde işlenmiştir. Akpınar (2015)'in araştırmasında ise, araştırmacı tarafından ilgili değere yönelik 5 veri tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre; Aktan'ın araştırmasından elde edilen sonuçlarla bu çalışmadan elde edilen sonuçların benzerlik gösterdiği ve her iki çalışmanın da vefa / vefalı olma değeri bağlamında yeterli görülebilecek bir içeriğe sahip oldukları söylenebilir. Bunun aksine Akpınar'ın araştırması neticesinde vefa / vefalı olma değerine ilişkin elde ettiği sonuçlar, çalışmanın, bu düzlemde yetersiz görülebilecek bir içerik arz ettiğini göstermektedir.
- Eşitlik değeri de Aytmatov'un eserlerinde işlenen değerlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı yerlerde doğrudan eşitlik değerine yönelik bilgi veya örnek olay paylaşan Aytmatov, birçok yerde de eşitsizlik ve eşitsizliğin oluşturduğu olumsuz durumlar ya da sonuçlar üzerinden yola çıkarak eşitlik değerini işleme yoluna gitmiştir. Cengiz Aytmatov'un eserlerinde eşitlik değerine yönelik olarak toplamda 34 veriye

ulaşılmakla birlikte, bu değerin en çok işlendiği eserin ise, 9 kez geçiş sıklığıyla *Dişi Kurdun Rüyalari* isimli roman olduğu görülmüştür. *Beyaz Gemi*, *Elveda Gülsarı*, *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek*, *Sultanmurat*, *Asker Çocuğu*, *Deve Gözü*, *Yüzyüze*, *Yıldırım Sesli Manasçı*, *Kızıl Elma*, *Oğulla Buluşma*, *Beyaz Yağmur*, *Devam Ediyoruz* ve *Aşım* isimli eserlerde ise eşitlik değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Eşitlik değerinin araştırıldığı çalışmalardan biri olan Aktan (2012)'in çalışmasında, araştırmacı tarafından, bu değere yönelik 3 veriye ulaşılmıştır. Bu anlamda başvurulabilecek çalışmalardan bir diğeri ise, Albayrak (2017)'in Köktürk ve Uygur dönemini eserlerini değerle eğitimi bağlamında analiz ettiği çalışmasıdır ki; bu araştırmada Albayrak, eşitlik değerine ilişkin 8 veriye ulaştığını belirtmiştir. Yukarıda bahsi geçen çalışmalardan elde edilen sonuçlarla, bu araştırmadan elde edilen sonuçların karşılaştırılması neticesinde, bu araştırmanın, bahsi geçen araştırmalara kıyasla, eşitlik değeri düzleminde daha zengin bir içeriğe sahip olduğunu görmekteyiz.

- Cengiz Aytmatov'un eserlerinde vurgulanan değerlerden bir diğeri olan hoşgörü değeri ile ilgili, eserlerde, toplamda 33 veriye ulaşılmıştır. Hoşgörü değerinin en çok işlendiği eser, 9 kez geçiş sıklığıyla *Beyaz Gemi* isimli romandır. *Gün Olur Asra Bedel*, *Cemile*, *Sultanmurat*, *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek*, *Yüzyüze*, *Asker Çocuğu*, *Yıldırım Sesli Manasçı*, *Kızıl Elma*, *Oğulla Buluşma*, *Beyaz Yağmur*, *Gazeteci Dzyuyo*, *Devam Ediyoruz* ve *Aşım* isimli eserlerde ise hoşgörü değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Hoşgörü değerinin araştırma konusu edildiği çalışmalardan biri olan Çırak (2013)'in çalışmasında, hoşgörü değeri ile ilgili 28 veriye ulaşılmıştır. Şen (2007)'nin çalışmasında ise, araştırmacı tarafından, ilgili değere yönelik 33 bulguya ulaşıldığı belirtilmiştir. Kumbasar (2011)'in çalışmasında ise, aynı değere ilişkin toplamda 14 veri araştırmacı tarafından tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre; Bu sonuçlara göre Şen'in, Kumbasar'ın ve Çırak'ın çalışmalarından elde edilen sonuçların, bu araştırmanın sonuçları ile paralellik arz ettiği ve bütün bu çalışmaların hoşgörü değeri

düzleminde yeterli görülebilecek bir içeriğe sahip oldukları söylenilebilir.

- Sadakat / sadık olma değeri de Cengiz Aytmatov'un eserlerinde yer verdiği bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Aytmatov eserlerinin bazı yerlerinde doğrudan sadakat ve sadık olmanın önemine dair örnek olaylar ve fikirler paylaşırken bazen de sadakatsizliği ve ihaneti işleyip, bunların kötü sonuçları üzerinden sadakat değerine göndermede bulunma yolunu tercih etmiştir. Toplamda 33 farklı yerde karşılaştığımız sadakat / sadık olma değerinin en çok işlendiği eser, 8 kez geçiş sıklığıyla *Sokrat'ı Anma Gecesi* isimli tiyatro eseridir. *Toprak Ana, İlk Öğretmen, Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman, Sultanmurat, Yıldırım Sesli Manasçı, Yüzyüze, Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek, Beyaz Yağmur, Asker Çocuğu, Kızıl Elma, Oğulla Buluşma, Deve Gözü, Gazeteci Dzyuyo, Devam Ediyoruz* ve *Aşım* isimli eserlerde ise sadakat / sadık olma değerlerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Bu bağlamda başvurulabilecek çalışmalardan biri olan Aktan (2012)'in çalışmasında, sadakat / sadık olma değerine ilişkin 44 veri yer almaktadır. Diğer bir araştırmada ise, Atmaca (2011), sadakat / sadık olma değeriyle ilgili 1 veriye ulaşabildiğini belirtmiştir. Akpınar (2015)'in araştırmasında ise, yazar, ilgili değere yönelik 1 veriye ulaşmıştır. Buna göre, bu araştırmanın sonuçlarının, Aktan'ın çalışmasının sonuçları ile paralellik gösterdiği ve her iki araştırma da sadakat / sadık olma değerine yönelik yeterli kabul edilebilecek bir içeriğin var olduğu söylenilebilir. Bunun aksine Atmaca'nın ve Akpınar'ın araştırmalarının ise, sadakat / sadık olma değeri bağlamında yeterli içeriğe sahip olmadıkları görülmektedir.
- Aytmatov'un eserlerinde karşılaştığımız değerlerden birisi de paylaşma değeridir. Aytmatov'un eserlerinde de önemli bir yer tutmaktadır. Eserlerinde insanların en kötü ve buhranlı dönemleriyle birlikte en mutlu ve sevinçli oldukları dönemleri birlikte verebilmeyi başaran Aytmatov, insanlar arasındaki her türlü paylaşma ait güzel örnek olaylara da eserlerinde yer vermiştir. Toplamda 28 yerde karşılaştığımız paylaşma değerinin en çok işlendiği eser, 10 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra*

Bedel isimli eserdir. *Beyaz Gemi, Sokrat'ı Anma Gecesi, Fuji Yama, Cengiz Han'a Küsen Bulut, İlk Öğretmen, Deve Gözü, Yıldırım Sesli Manasçı, Asker Çocuğu, Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek, Beyaz Yağmur, Kızıl Elma, Oğulla Buluşma, Gazeteci Dzyuyo* ve *Devam Ediyoruz* isimli eserlerde ise paylaşma değerlerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Paylaşma değerinin araştırıldığı çalışmalardan biri olan Kaynak (2012)'in araştırmasında, "Paylaşım" başlığı altında, paylaşma değerine yönelik 2 veri tespit etmiştir. Buna göre, bu çalışmada, paylaşma değerine ilişkin elde edilen sonuç ile Kaynak'ın çalışmasından elde edilen sonuç kıyaslanınca, bu araştırmanın paylaşma değeri düzleminde, Kaynak'ın araştırmasına göre daha zengin bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir.

- Cömertlik ve kanaatkâr olma değerleri de Aytmatov'un eserlerinde işlenen değerlerdendir. Cömertlik ve kanaatkârlık değerleri birbirleriyle iç içe olan değerlerdir. Her iki değer de birbirinin doğmasına ya da ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Şöyle ki; cömert olan bir insan elinde olanı paylaşarak ve ihtiyaç sahiplerine dağıtarak daha az ile yetinmesini öğrenirken, kanaatkâr olan bir insan ise az ile yetinmeyi ve yaşamayı bildiği için elinde fazladan olan her şeyi biriktirmek yerine başkalarıyla paylaşmayı öğrenecektir. Aytmatov'un eserlerinde cömertlik ve kanaatkârlık değerleri birçok yerde işlenmiştir. Aytmatov, bazı yerlerde doğrudan cömertlik veya kanaatkârlığı anlatan bölümlere yer verirken bazı yerlerde de zıt bir yöntem tercih edip cimri / cimrilik, açgözlülük ya da tamahkârlık durumlarına değinerek, cömert ve kanaatkâr olma değerlerini işleme yoluna gitmiştir. Cengiz Aytmatov'un eserlerinde, toplamda 25 farklı yerde karşılaştığımız cömertlik ve kanaatkâr olma değerlerinin, en çok işlendikleri eser, 8 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* romanıdır. *Fuji Yama, Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman, Sultanmurat, Yıldırım Sesli Manasçı, Elveda Gülsarı, Cemile, Selvi Boylum Al Yazmalım, Cengiz Han'a Küsen Bulut, Asker Çocuğu, Deve Gözü, Kızıl Elma, Oğulla Buluşma, Beyaz Yağmur, Gazeteci Dzyuyo* ve *Aşım* isimli eserlerde ise cömertlik ve kanaatkâr olma değerlerinin

doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Bu iki değer araştırıldığı çalışmalardan birisi olan Aktan (2012)'in çalışmasında, “Cömertlik” ve “Kanaat” başlıkları altında, toplamda 28 veriye ulaşıldığı belirtilmiştir. Bu anlamda göz atılması gereken çalışmalardan bir diğeri olan Çayır Çevik (2014)'in araştırmasında ise, yine “Cömertlik” ve “Kanaatkârlık” başlıkları altında toplam 23 veri yer almaktadır. Akpunar (2015)'in araştırmasında ise, diğer çalışmalarda olduğu gibi, “Cömertlik” ve “Kanaatkârlık” başlıkları altında toplam 4 veriye ulaşılmıştır. Buna göre; Buna göre, bu araştırmanın sonuçlarının, Aktan'ın ve Çayır Çevik'in çalışmalarının sonuçları ile paralellik gösterdiği ve bu çalışma ile birlikte Aktan'ın ve Çayır Çevik'in çalışmalarının cömertlik ve kanaatkâr olma değerlerine yönelik yeterli kabul edilebilecek bir içeriğin var olduğu söylenilebilir. Bunun aksine Akpunar'ın araştırmasının ise, cömertlik ve kanaatkâr olma değerleri bağlamında yeterli içeriğe sahip olmadığı görülmektedir.

- Bu çalışmada en az geçiş sıklığına sahip değerlerden birisi de temizlik değeridir. Aytmatov'un eserlerinde toplamda 8 yerde karşılaştığımız temizlik değerinin en çok işlendiği eser, 3 kez geçiş sıklığıyla *Dişi Kurdun Rüyalari* isimli romandır. *Beyaz Gemi*, *Kassandra Damgası*, *Cemile*, *Sultanmurat*, *Selvi Boylum Al Yazmalım*, *Cengiz Han'a Küsen Bulut*, *Yıldırım Sesli Manasçı*, *Yüzyüze*, *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek*, *Kızıl Elma*, *Oğulla Buluşma*, *Beyaz Yağmur*, *Asker Çocuğu*, *Deve Gözü*, *Gazeteci Dzyuyo*, *Devam Ediyoruz*, *Aşım*, *Sokrat'ı Anma Gecesi* ve *Fuji Yama* isimli eserlerde ise, temizlik değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Temizlik değerinin araştırma konusu edildiği çalışmalardan biri olan Çırak (2013)'in çalışmasında, temizlik değeri ile ilgili 5 veriye ulaşılmıştır. Şen (2007)'nin çalışmasında ise, araştırmacı tarafından, ilgili değere yönelik 16 bulguya ulaşıldığı belirtilmiştir. Kumbasar (2011)'in çalışmasında ise, aynı değere ilişkin toplamda 44 veri araştırmacı tarafından tespit edilmiştir. Buna göre; Çırak'ın çalışmasında elde edilen sonuçlar ile bu araştırmanın sonuçlarının paralellik arz ettiği ve her iki çalışmanın da temizlik değeri

düzleminde yetersiz bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Bunun aksine Şen'in ve Kumbasar'ın çalışmalarından elde edilen sonuçlar ise, bu iki araştırmanın, temizlik değeri düzleminde, bu araştırmaya kıyasla, daha zengin bir içeriğe sahip olduklarını göstermektedir.

- Bu araştırma da en az geçiş sıklığına sahip değer olan sözünde durma değeri ise, toplamda 7 yerde karşımıza çıkmaktadır. Aytmatov'un eserlerinde sözünde durma değerinin en çok işlendiği eserler ise, 2 kez geçiş sıklıklarıyla *İlk Öğretmen* ve *Fuji Yama* isimli eserlerdir. *Beyaz Gemi*, *Dişi Kurdun Rüyalari*, *Kassandra Damgası*, *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman*, *Cemile*, *Sultanmurat*, *Toprak Ana*, *Selvi Boylum Al Yazmalım*, *Cengiz Han'a Küsen Bulut*, *Yıldırım Sesli Manasçı*, *Yüzyüze*, *Sokrat'ı Anma Gecesi*, *Kızıl Elma*, *Oğulla Buluşma*, *Beyaz Yağmur*, *Asker Çocuğu*, *Deve Gözü*, *Gazeteci Dzyuyo*, *Devam Ediyoruz* ve *Aşım* isimli eserlerde ise, sözünde durma değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanılmamıştır. Bu değer araştırma konusu edildiği çalışmalardan birisi olan Aktan (2012)'in çalışmasında, bu değere yönelik 5 bulguya rastlanılmıştır. Akpınar (2015)'in araştırmasında ise, sözünde durma değeri ile ilgili toplamda 2 veriye ulaşıldığı belirtilmiştir. Bu sonuçlara göre; Bu sonuçlara göre; yukarıda bahsi geçen çalışmalarından elde edilen sonuçların, bu araştırmanın sonuçları ile paralellik arz ettiği ve bütün bu çalışmaların sözünde durma değeri düzleminde yetersiz görülebilecek bir içeriğe sahip oldukları söylenilebilir.

5.1.2. Tespit edilen değerlerin aktarımını sağlamak amacıyla Cengiz Aytmatov'un eserlerinden seçilen metinlerin, ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alabilmesine yönelik uzman görüşlerine ilişkin sonuçlar

Ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alması için, gerek kültür aktarımını sağlayacak gerekse Türkçe eğitime katkı sağlayacak ve programda belirtilen temalara uygun olacak yeni kaynak metinler hazırlamak zahmetli ve zor bir iş olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle değer ve kültür aktarımın / öğretiminin önem kazandığı yeni eğitim anlayışında, ders kitaplarında yer alacak metinlerin seçimi daha da zor bir hâle gelmektedir. Türk edebiyatı zengin geçmişi ile birlikte, bu bağlamda çok önemli bir

kaynak teşkil etmektedir. Türk edebiyatının en eski dönemlerinden başlayıp günümüze kadar geçen sürenin her safhasında, öğrencilere gerekli değer ve kültür aktarımına yardımcı olacak nitelikte metinler bulmak mümkündür. Nitekim bu bağlamda, Karakuş (2015)'un, Düzcan (2010)'ın, Özden (2009)'in, Bilgin (2014)'in, Sulak (2011)'ın ve Çay (2013)'ın araştırmaları dikkate değer çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Fakat geçmişten günümüze kadarki süreçte, Türkçe ders kitaplarında yer alan metinleri incelediğimiz de, çocuklarımıza ders kitaplarında okuttuğumuz metinlerin, yeteri kadar değer ve kültür aktarımını gerçekleştirilmekten uzak olduğunu görmekteyiz. Karakuş (2015)'un araştırmasında, yazar, 1945-2006 yılları arasında, ilköğretim ikinci kademe kullanılan Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin %12'sinin yabancı yazarlara ait olduğunu ve bu yabancı yazarların %92'sinin ise batı kökenli yazarlar olduğunu tespit etmiştir. Bu sonuç, kendi çocuklarımızın öz kültürlerine nasıl yabancı kaldıklarını göstermesi bakımından manidardır. Bu olumsuz sonuçlardan kurtulmanın yolu, kendi kültürümüzden çıkmış ve dünyada ses getirmiş eserlerimizden / yazarlarımızdan yararlanmaktır. Çünkü Türk toplum hayatıyla birlikte millî ve sosyal değerlerimizin genç nesillerimize aktarılması, ancak geleneksel kültürümüzdeki metinlerin kullanımıyla gerçekleşecektir.

Türk edebiyatının parlayan yıldızlarından olan ve taraflı-tarafsız birçok kişi tarafından “yüzyılın yazarı” olarak kabul edilen Cengiz Aytmatov da bu anlamda başvurulabilecek isimlerden birisidir. Cengiz Aytmatov'un araştırmaya konu olan roman, hikâye ve tiyatro türündeki eserleri de, gerek değer ve kültür aktarımı bakımından gerekse edebî zevk ve sanat bakımından, Türk edebiyatı tarihinde, zengin bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Buna rağmen 1945-2015 yılları arasındaki ilköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitaplarında, Cengiz Aytmatov'dan herhangi bir metne yer verilmemesi (Karakuş, 2015 ve Payza, 2015), milletimiz ve genç nesillerimiz için olumsuz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada, Cengiz Aytmatov'un roman, hikâye ve tiyatro türünde kaleme aldığı eserlerinden, Türkçe ders kitapları için kaynak metinler oluşturulmuş ve bu metinler uzman görüşüne sunulmuş, metinlerin ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer

alabilirlikleri araştırılmıştır. Bu bağlamda çalışmada elde edilen sonuçlar aşağıda dikkatlere sunulmuştur.

- Bu araştırmada, Türkçe eğitimine katkı sağlayacak ve değer ve kültür aktarımına ortam hazırlayacak 26 metin uzman görüşleri çerçevesinde değerlendirilmiş ve bunlardan 20'sinin, belirlenen amaçlara hizmet eder nitelikte metinler oldukları hususunda, bilimsel veriler elde edilmiştir.
- Çalışma neticesinde uzmanlardan geçer not alan 20 metnin; 6'sı hikâye, 6'sı roman, 2'si masal, 2'si şiir, 1'i efsane, 1'i mektup, 1'i gezi yazısı ve 1'isi de tiyatro türünde oluşturulmuş metinlerdir.
- Ortaokul Türkçe ders kitapları için değerlendirilen metinlerden “Boynuzlu Maral Ana” isimli metin; masal türünde oluşturulmuştur. “Millî Kültürümüz” teması ve “Vatan, Vatan sevgisi, Yurdumuz, Millet sevgisi” alt temaları altında işlenmesi için uygun görülen metne yönelik, uzman görüşleri neticesinde elde edilen ve en az 0,42 olması gereken kapsam geçerlilik indeksi, 0,80 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 20 kazanıma yönelik olumlu görüş belirten uzman sayısının oranı ise %87,75'tir. Buna göre “Boynuzlu Maral Ana” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu belirtilebilir.
- Ortaokul Türkçe ders kitapları için değerlendirilen metinlerden “Danyar'ın Türküsü” isimli metin ise; hikâye türünde oluşturulmuş bir metindir. “Millî Kültürümüz” teması ve “Kültürel miras, Vatan, Yurdumuz, Vatan sevgisi, Türk müziği, Türküler” alt temaları altında işlenmesi için uygun görülen metne yönelik, uzman görüşleri neticesinde elde edilen ve en az 0,42 olması gereken kapsam geçerlilik indeksi, 0,66 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 11 kazanıma yönelik olumlu görüş belirten uzman sayısının oranı ise %84,09'dur. Buna göre “Danyar'ın Türküsü” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu kaydedilebilir.
- Ortaokul Türkçe ders kitapları için değerlendirilen metinlerden “Lura Örneği” isimli metin; efsane türünde oluşturulmuştur. “Doğa ve Evren”

teması ve “Çevre, Evren, Doğa, Doğa olayları, Doğadaki fiziksel değişiklikler” alt temaları altında işlenmesi için uygun görülen metne yönelik, uzman görüşleri neticesinde elde edilen ve en az 0,42 olması gereken kapsam geçerlilik indeksi, 0,65 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 11 kazanıma yönelik olumlu görüş belirten uzman sayısının oranı ise %82,27’dir. Bu oranlar “Lura Ördeği” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğunu göstermektedir.

- Ortaokul Türkçe ders kitapları için değerlendirilen metinlerden “Gülsarı” isimli metin; hikâye türünde oluşturulmuştur. “Sağlık ve Spor” teması ve “Spor, Sportmenlik, Adil oyun, Eğlenme” alt temaları altında işlenmesi için uygun görülen metne yönelik, uzman görüşleri neticesinde elde edilen ve en az 0,42 olması gereken kapsam geçerlilik indeksi, 0,85 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 12 kazanıma yönelik olumlu görüş belirten uzman sayısının oranı ise %87,08’dir. Buna göre “Gülsarı” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu belirtilebilir.
- Değerlendirmeye tabi edilen bir diğer metin olan “Kökpar Oyunu” isimli metin ise, hikâye türünde oluşturulmuş bir metin olarak karşımıza çıkmaktadır. “Millî Kültürümüz” teması ve “Geleneksel sporlar, Gelenekler” alt temaları altında işlenmesi için uygun görülen metne yönelik, uzman görüşleri neticesinde elde edilen ve en az 0,42 olması gereken kapsam geçerlilik indeksi, 0,85 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 19 kazanıma yönelik olumlu görüş belirten uzman sayısının oranı ise %86,05’tir. Buna göre “Kökpar Oyunu” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu kaydedilebilir.
- Diğer bir metin ise, masal türünde oluşturulmuş “Karagül” isimli metindir. “Doğa ve Evren” teması ve “Çevre, Doğa, Çevrenin korunması,

Hayvanlar” alt temaları altında işlenmesi için uygun görülen metne yönelik, uzman görüşleri neticesinde elde edilen ve en az 0,42 olması gereken kapsam geçerlilik indeksi, 0,78 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 10 kazanıma yönelik olumlu görüş belirten uzman sayısının oranı ise %91,50’dir. Bu oranlar “Karagül” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğunu göstermektedir.

- Ortaokul Türkçe ders kitapları için değerlendirilen metinlerden “Bitmez Tartışma” isimli metin; şiir türünde oluşturulmuştur. “Kişisel Gelişim” teması ve “Kendini tanıma, Öz denetim, Öz saygı, Sorumluluk, Sosyal gelişim” alt temaları altında işlenmesi için uygun görülen metne yönelik, uzman görüşleri neticesinde elde edilen ve en az 0,42 olması gereken kapsam geçerlilik indeksi, 0,66 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 7 kazanıma yönelik olumlu görüş belirten uzman sayısının oranı ise %82,14’tür. Buna göre “Bitmez Tartışma” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu belirtilebilir.
- Değerlendirmeye tabi edilen bir diğer metin olan “Uzaydan Mektup” isimli metin ise, mektup türünde oluşturulmuş bir metin olarak karşımıza çıkmaktadır. “Bilim ve Teknoloji” teması ve “Keşif ve icatlar, Merak duygusu, Teknoloji, İletişim” alt temaları altında işlenmesi için uygun görülen metne yönelik, uzman görüşleri neticesinde elde edilen ve en az 0,42 olması gereken kapsam geçerlilik indeksi, 0,66 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 16 kazanıma yönelik olumlu görüş belirten uzman sayısının oranı ise %85’tir. Buna göre “Uzaydan Mektup” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu kaydedilebilir.
- Diğer bir metin ise, gezi yazısı türünde oluşturulmuş “Orman Göğsü Gezegeni” isimli metindir. “Doğa ve Evren” teması ve “Evren,

Gezegener, Dünya, Yeryüzü, Uzay, Yıldızlar” alt temaları altında işlenmesi için uygun görülen metne yönelik, uzman görüşleri neticesinde elde edilen ve en az 0,42 olması gereken kapsam geçerlilik indeksi, 0,66 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 22 kazanıma yönelik olumlu görüş belirten uzman sayısının oranı ise %86,13’tür. Bu oranlar “Orman Göğsü Gezegeni” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğunu göstermektedir.

- Ortaokul Türkçe ders kitapları için değerlendirilen metinlerden “Altın Mekre” isimli metin; hikâye türünde oluşturulmuştur. “Doğa ve Evren” teması ve “Çevre, Canlılar, Hayvanlar” alt temaları altında işlenmesi için uygun görülen metne yönelik, uzman görüşleri neticesinde elde edilen ve en az 0,42 olması gereken kapsam geçerlilik indeksi, 0,76 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 16 kazanıma yönelik olumlu görüş belirten uzman sayısının oranı ise %86,87’dir. Buna göre “Altın Mekre” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu belirtilebilir.
- Değerlendirmeye tabi edilen bir diğer metin olan “Okuma Sevinci” isimli metin ise, hikâye türünde oluşturulmuş bir metin olarak karşımıza çıkmaktadır. “Vatandaşlık” teması ve “Görev bilinci, Sorumluluk, Çalışma, Üretme, Paylaşma” alt temaları altında işlenmesi için uygun görülen metne yönelik, uzman görüşleri neticesinde elde edilen ve en az 0,42 olması gereken kapsam geçerlilik indeksi, 0,80 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 16 kazanıma yönelik olumlu görüş belirten uzman sayısının oranı ise %86,25’tir. Buna göre “Okuma Sevinci” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu kaydedilebilir.
- Diğer bir metin ise, yine hikâye türünde oluşturulmuş “Oğula Veda” isimli metindir. “Duygular” teması ve “Bağışlama, Heyecan, Kaygı, Korku, Mutluluk, Özlem, Sevgi, Takdir etme, Umut, Üzüntü, Veda,

Yalnızlık” alt temaları altında işlenmesi için uygun görülen metne yönelik, uzman görüşleri neticesinde elde edilen ve en az 0,42 olması gereken kapsam geçerlilik indeksi, 0,83 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 15 kazanıma yönelik olumlu görüş belirten uzman sayısının oranı ise %85,33’tür. Bu oranlar “Oğula Veda” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğunu göstermektedir.

- Ortaokul Türkçe ders kitapları için değerlendirilen metinlerden “Sevda” isimli metin; şiir türünde oluşturulmuştur. “Duygular” teması ve “Sevgi, İnsan sevgisi” alt temaları altında işlenmesi için uygun görülen metne yönelik, uzman görüşleri neticesinde elde edilen ve en az 0,42 olması gereken kapsam geçerlilik indeksi, 0,75 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 12 kazanıma yönelik olumlu görüş belirten uzman sayısının oranı ise %85,41’dir. Buna göre “Sevda” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu belirtilebilir.
- Değerlendirmeye tabi edilen bir diğer metin olan “Sultanmurat” isimli metin ise, hikâye türünde oluşturulmuş bir metin olarak karşımıza çıkmaktadır. “Doğa ve Evren” teması ve “Canlılar, Çevre, Doğa” alt temaları altında işlenmesi için uygun görülen metne yönelik, uzman görüşleri neticesinde elde edilen ve en az 0,42 olması gereken kapsam geçerlilik indeksi, 0,85 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 13 kazanıma yönelik olumlu görüş belirten uzman sayısının oranı ise %83,84’tür. Buna göre “Sultanmurat” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu kaydedilebilir.
- Diğer bir metin ise, yine hikâye türünde oluşturulmuş “Şehir Gezisi” isimli metindir. “Duygular” teması ve “Sevgi, Mutluluk, Heyecan, Özlem” alt temaları altında işlenmesi için uygun görülen metne yönelik, uzman görüşleri neticesinde elde edilen ve en az 0,42 olması gereken

kapsam geçerlilik indeksi, 0,85 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 15 kazanıma yönelik olumlu görüş belirten uzman sayısının oranı ise %83'tür. Bu oranlar “Şehir Gezisi” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğunu göstermektedir.

- Ortaokul Türkçe ders kitapları için değerlendirilen metinlerden “Toprak Ana” isimli metin; roman türünde oluşturulmuştur. “Vatandaşlık” teması ve “Çalışma, Emek, Eşitlik, İş birliği, Üretme” alt temaları altında işlenmesi için uygun görülen metne yönelik, uzman görüşleri neticesinde elde edilen ve en az 0,42 olması gereken kapsam geçerlilik indeksi, 0,68 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 17 kazanıma yönelik olumlu görüş belirten uzman sayısının oranı ise %83,82'dir. Buna göre “Toprak Ana” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu belirtilebilir.
- Değerlendirmeye tabi edilen bir diğer metin olan “İlk Traktör” isimli metin ise, yine roman türünde oluşturulmuş bir metin olarak karşımıza çıkmaktadır. “Bilim ve Teknoloji” teması ve “Teknoloji, Keşif ve icatlar” alt temaları altında işlenmesi için uygun görülen metne yönelik, uzman görüşleri neticesinde elde edilen ve en az 0,42 olması gereken kapsam geçerlilik indeksi, 0,78 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 18 kazanıma yönelik olumlu görüş belirten uzman sayısının oranı ise %86,11'dir. Buna göre “İlk Traktör” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu kaydedilebilir.
- Diğer bir metin ise, yine roman türünde oluşturulmuş “Çalışmak” isimli metindir. “Erdemler” teması ve “Aile, Aile sevgisi, Çalışkanlık” alt temaları altında işlenmesi için uygun görülen metne yönelik, uzman görüşleri neticesinde elde edilen ve en az 0,42 olması gereken kapsam geçerlilik indeksi, 0,90 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 20 kazanıma yönelik olumlu görüş belirten uzman sayısının oranı ise %85,75'tir. Bu oranlar

“Çalışmak” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğunu işaret etmektedir.

- Ortaokul Türkçe ders kitapları için değerlendirilen metinlerden “Asker Şapkası” isimli metin de roman türünde oluşturulmuştur. “Erdemler” teması ve “Aile, Aile sevgisi, Vefa, Sevgi, Sılayrahim” alt temaları altında işlenmesi için uygun görülen metne yönelik, uzman görüşleri neticesinde elde edilen ve en az 0,42 olması gereken kapsam geçerlilik indeksi, 0,81 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 12 kazanıma yönelik olumlu görüş belirten uzman sayısının oranı ise %86,25’dir. Bu sonuçlar “Asker Şapkası” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğunu göstermektedir.
- Bu bağlamda değerlendirmeye tabi tutulan son metin olan “Mutluluk ve Kaygı” isimli metin ise, tiyatro türünde oluşturulmuştur. “Duygular” teması ve “Mutluluk, Kaygı, Sevgi, Umut, Takdir etme” alt temaları altında işlenmesi için uygun görülen metne yönelik, uzman görüşleri neticesinde elde edilen ve en az 0,42 olması gereken kapsam geçerlilik indeksi, 0,83 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca metnin öğrencilere kazandıracakları düşünülerek tespit edilen 19 kazanıma yönelik olumlu görüş belirten uzman sayısının oranı ise %84,47’dir. Buna göre “Mutluluk ve Kaygı” isimli metnin, ortaokul Türkçe ders kitapları için uygun bir metin olma özelliklerine sahip olduğu belirtilebilir.

5.2. Öneriler

- Her toplumun kendi bekasını sağlamak amacıyla, kendi genetik yapısına uygun değerlere sahip bireyler yetiştirme kaygısı olduğunu göz önüne aldığımızda, değer eğitimi ve kültür aktarımı konularının, günümüzde her toplumda, gittikçe artan bir öneme sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle, gelecek nesillerimizi kendi kültürel ve millî yapımıza uygun bir şekilde yetiştirebilmek için, tüm toplumlarda olduğu gibi bizim ülkemizde de, değer eğitime ve kültür aktarımına yeteri kadar önemin verildiği öğretim programları oluşturulmalıdır. 2017 yılında yayınlanan 2017-2018 Eğitim – Öğretim yılında 5. ve 9. sınıflarda uygulanmaya

başlayacak olan 2017 Türkçe dersi öğretim programında değerler için ayrı bir başlık açılmış ve öğrenciye kazandırılması istenilen değerlerin ne olduğu, programda verilen temalar altında sıralanmıştır. Bu nedenle 2017 İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı, değerlerin Türkçe dersi içerisinde ele alınması bağlamında bir milat niteliği taşımaktadır. Değer eğitiminin ve aktarımının kapsamlı bir şekilde yapılabileceği yegâne ders konumunda olan Türkçe dersinin yeni öğretim programında, değerlerin bu şekilde ele alınması ümit vaad edici olsa da; değer eğitimi uygulama süreci başta olmak üzere, sürece ilişkin yöntem-teknik, kazanımlar, materyaller, etkinlikler gibi konuların kapsamlı bir şekilde incelenmesi ve planlanması gerekmektedir.

- Eğitim-öğretim süreci, birçok ayağı olan uzun soluklu bir süreç olduğundan, etkin bir değer eğitimi yapabilmek için, bu sürecin önemli ayaklarından birini teşkil eden öğretmenlerin de değer bağlamındaki eksikliklerini giderici nitelikte çalışmaların yapılması elzemdir. Bu nedenle öğretmen yetiştirme kurumları olan eğitim fakültelerinin müfredatları bu bağlamda yeniden gözden geçirilmeli ve gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.
- Etkin bir değerler eğitimi yapılabilmesi ve öz kültürünü sahiplenme bilincinde bir nesil yetiştirilebilmesi işi, birinci derecede eğitimin sorumluluğundadır ki; bunun gerçekleşmesi, karmaşık bir yapıya sahip olan eğitim olgusunun tüm unsurlarının birbirleriyle uyumlu bir şekilde işlenmesini gerekli kılar. Bu nedenle; bu konuda, öğretmenin, öğrencinin, öğretim materyallerinin, öğretim programının olduğu kadar ailenin de büyük sorumlulukları söz konusudur. Bu bağlamda ailelerin de gerekli eğitimleri almaları ve ailelere yönelik etkili kamu spotlarının oluşturulması gerekmektedir.
- Değer eğitiminin birey ve toplum yaşamı için önemini ortaya koyacak nitelikte çalışmalar yapılmalı ve etkili değer öğretimi ve kültür aktarımını gerçekleştirecek yeni yöntemlerin keşfi için, gerekli görüş alışverişinin sağlanabileceği bilimsel toplantılar düzenlenmelidir.
- Etkin bir eğitim sürecinin bir diğer önemli ayaklarından olan ders

kitaplarına seçilecek metinlerde, Türk milletinin binlerce yıllık birikimine ve kültürüne ters düşecek nitelikte unsurların olmamasına dikkat edilmelidir. Bu nedenle ders kitaplarına seçilecek metinler, daha çok Türk milletinin zengin kültürel birikiminden kopup gelen, Türk milletinin değer genetiğine uygun ve Türk medeniyetini / yaşayışını yansıtan nitelikteki unsurları içeren eserlerden ve yazarlardan seçilmelidir.

- Türk milletinin kültürel ve millî kimliğine uygun eserler üreten yazarlardan birisi de Cengiz Aytmatov'dur. Onun eserleri, değer bağlamında çok zengin bir içeriğe sahip olmakla birlikte, Aytmatov'un edebî, sosyal, siyasi, pedagojik vb. açılardan güçlü bir karaktere sahip olması, onun eserlerini, değer eğitimi ve kültür aktarımı düzleminde de vazgeçilmez kılmaktadır. Cengiz Aytmatov'un eserlerinde işlemiş olduğu konular ve kullanmış olduğu edebî dil, onun eserlerinin ortaokul öğrencileri için cazip hâle getirmektedir. Dolayısıyla Aytmatov'un eserlerinden eğitim süreci içerisinde, faydalanılmalıdır.
- Eğitim-öğretim süreci içerisinde Cengiz Aytmatov'un eserlerinden kaynak metin olarak da yararlanılmalıdır. Üzerinde gerekli çalışmalar ve düzenlemeler yapıldıktan sonra bu eserlerden elde edilen metinlere gerek ders kitaplarında gerekse okuma metinlerinde yer verilmelidir.
- Cengiz Aytmatov'un eserlerinden elde edilen kaynak metinlerin kullanımı sadece Türkçe ders kitapları ile sınırlandırılmamalı; diğer derslere ait ders kitaplarında da bu kaynak metinlerden farklı boyutlarda faydalanılmalıdır.
- Türk edebiyatının parlak mazisi, Cengiz Aytmatov gibi birçok hazine ile doludur. Bunlar üzerinde çalışmalar yapılmalı ve bu gibi çalışmalar çoğaltılmalıdır.
- Bunun gibi çalışmalar, ilgili kurumlarca takip edilmeli ve eğitim-öğretim süreciyle ilgili düzenlemelerde göz önünde bulundurulmalıdır.

6. KAYNAKÇA

- Abdildabekov, K. (Yay. Haz.) (1975). ЧЫНГЫЗ АЙТМАТОВ: очерки, статьи и рецензии о творчестве писателя [Cengiz Aytmatov: Yazarın Sanatsal Yaratıcılığı Hakkında Denemeler ve Yazılar]. Frunze.
- Ahmed b. Hanbel. *Müsned. I-VI*, İstanbul: Çağrı Yayınları. 1982.
- Ahmedov, Z. (1999). “Cengiz Aytmatov ve Kazak edebiyatı.” *Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.*
- Akarsu, B. (2006). *Değişen dünya değişen değerler*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Akayev, A. (2003). *Kırgız devlet geleneği ve Manas*, 1.bs., İstanbul: Da Yayıncılık.
- Akbalık, H. (2015). *Değerler eğitimi bağlamında Hacı Bektaş-ı Veli'nin eserlerinde yer alan eğitsel unsurlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Akbaş, O. (2008). “Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış”, *Değerler Eğitimi Dergisi: Cilt 6, No. 16, 9-27.*
- Akbaş, O. (2004). *Türk millî eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim II. kademedeki gerçekleşme derecesinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Akçay, A. ve Şahin, N. (2015). “Türk dilinin en eski yazılı örneklerinin ortaokul Türkçe ders kitaplarında metin olarak yer alabilirliğinin incelenmesi.” *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi. 1/1, 53-64.*
- Akgönenç, O. (2008). Aytmatov dosyası: cengiz aytmatov'un hayatı eserleri ve etkileri. *Türk Yurdu Dergisi, 28.*
- Akkaya, N. ve Susar Kırmızı, F. (2007). “Yeni program doğrultusunda hazırlanan ilköğretim 4. ve 5. sınıf Türkçe ders kitaplarının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi.” *Millî Eğitim, 174, 232-249.*

- Akmataliyev, A. (1999). “Çingiz Aytmatov’un eserlerinin evrensel özelliği.” *Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Akmataliyev, A. (1998). *Cengiz aytmatov dünyası*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Akmataliyev, A. (1991). *Чынгыз Айтматов: жизнь и творчество (краткий очерк)* [Cengiz Aytmatov: Hayatı ve Yaratıcılığı (deneme)]. (J. Burcubayeva, Kırgızca’dan Çev.). Bişkek: Mektep.
- Akpınar, A. (2015). *Yağmur dergisindeki hikâyelerde değerler eğitimi: 2004-2014*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Akpınar, Y. (1986). “Manas Destanı”. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.6. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Aksan, D. (1998). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dil bilim*. Ankara: TDK Yay.
- Aktan, O. (2012). *100 temel eserlerde yer alan değerlerle sosyal bilgiler öğretim programındaki değerlerin uyumu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce.
- Aktaş, Ş. (1999). Millî romantik duyuş tarzı ve Cengiz Aytmatov’un Gün Olur Asra Bedel romanı (yapı – kültür - anlatma tarzı). *Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni*, Ankara.
- Aktepe, V. ve Tahiroğlu, M. (2016). “Değerler eğitimi yaklaşımları ve etkinlik örnekleri.” *JASSS*. 42, 361-384.
- Akyüz, H. (1991). *Eğitim sosyolojisinin temel kavram ve alanları üzerine bir araştırma*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Albayrak, A. (2007). *Cengiz Aytmatov’un eserlerinde eski Türk dini*. Elazığ: Manas Yayıncılık.
- Albayrak, F. (2017). *Köktürk ve Uygur dönemi eserlerindeki değerler ve bu değerlere ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

- Alyılmaz, C. (2016). “Ünlü Kırgız ressam Baizak Alibayev ve sanatı üzerine”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 5/3, 1033-1062.
- Alyılmaz, C. (2015). ““Türk dünyası vatandaşlığı”na doğru”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 4/1, 69-76.
- Alyılmaz, C. ve Alyılmaz, S. (2014). “Amirbek Turatoviç Muratov’dan Yenisey’e sesleniş.” *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 3/1, 68-84.
- Alyılmaz, C. (2013). “(Kök)Türk harfli eski Türk yazıtlarının Kırgızlar açısından önemi”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 2/4, 1-26.
- Alyılmaz, C. (2010). “Türkçe öğretiminin sorunları.” *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 5/3, 728-749.
- Alyılmaz, C. (2009). “Kırgızistan’daki Arap harfli yazıtlar üzerine.” *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 4/8, 185-209.
- Alyılmaz, S. (2015). “Türk dünyası vatandaşlığı projesi”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 4/1, 77-85.
- Alyılmaz, S. (2011). *Risâle-î Mûze-dûzluk (İnceleme-Metin-Dizin)*. Ankara: Elik Yayınları.
- Alyılmaz, S. (2008). “Öğretmen adaylarına göre görgü kurallarına aykırı davranışlar.” *İzvestiya Vuzov*, 1-2, 136-142.
- Aragon, L. (1959). “Dünyanın aşkı anlatan en güzel hikâyesi”. (Fransızcadan Rusçaya çeviren: E. LISENKO, Rusçadan çeviren: Kemal Göz) *Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan*, 235-243.
- Argunşah, H. (1995). “Manas Destanı ve Yıldırım Sesli Manasçı hikâyesi.” *Manas Destanı’nın 1000. Yıl Paneli*. Kayseri.
- Arıcı, A. F. (2009). “İlköğretim altıncı sınıf Türkçe ders kitabındaki metinler üzerine bir inceleme.” *EKEV Akademi Dergisi*, 13 (38), 331-342.

- Arslan, M. (2007). “Türkiye’de İslam ve iş ahlakı”, (ed. Recep Kaymakcan ve Mevlüt Uyanık), *Teorik ve Pratik yönleriyle Ahlak*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Arslan, N. ve Durukan, E. (2014). “Yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarında söz varlığı unsurlarının incelenmesi.” *International Journal of Language Academy*. 2/4, 247-265.
- Arslantürk, Z. ve Arslantürk, A. (2013). *Uygulamalı sosyal araştırma: kavramlar, teknikler, metotlar, bilgisayar uygulamaları, spss*. (3. Baskı), İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Asanaliev, K. (2004). “Cengiz Aytmatov’un edebiyat adamlığı devri”. (Çev. Ayhan Çelikbay). *Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan*. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- Asanova, U. (2009). “Cengiz Aytmatov’un eserlerinde kültürel kriz ve bunalım felsefesi”. (Çev. Lilia Alkaya) *Cengiz Aytmatov* (Ed: Ramazan Korkmaz). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Aşa, H. E. (1997). “Muhtar Ömerhanoglu Avezov ve “Abay Yolu” romanının tercümelere ile ilgili bibliyografik bilgiler.” *Bilig*, 5/Bahar, 55-61.
- Aşırova N. (2010). *Чынгыз Айтматовдун чыгармаларындагы символдордун идеялык-көркөмдүк кызматы* [Cengiz Aytmatov’un eserlerindeki sembollerin ideolojik ve sanatsal işlevi]. Yayımlanmış tezi, Cusup Balasagin adındaki Kırgız Millî Üniversitesi, Bişkek.
- Atmaca, G. (2011). “Çocuklara Mahsus Gazete”de değerler eğitimi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Atsız, Y. (2008). Bozkırda bir eşkin at. *Türk Edebiyatı Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, 418.
- Avezov, M. (2004). “Yolun açık olsun”. (Çev. Kemal Göz). *Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan*. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.

- Aydın, M. S. (2011). *Devlet, demokratik değerler ve eski Türkler*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Aydın, M. (2003). “Gençliğin değer algısı: Konya örneği.” *Değerler Eğitimi Dergisi*, İstanbul: EDAM. C. 1; 3 (121–144).
- Aydın, M. (1999). “Türk toplumunda dinî hoşgörünün temelleri”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 8, ss. 7-17.
- Ayre, C. ve Scally, A. J. (2014). “Critical values for lawshe’s content validity ratio: Revisiting the original methods of calculation”. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 47(1), 79-86.
- Aytmatov, C. (2015). *Beyaz Gemi* (Çev. Refik Özdek). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aytmatov, C. (2015). *Gün Olur Asra Bedel* (Çev. Refik Özdek). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aytmatov, C. (2015). *Elveda Gülsarı* (Çev. Refik Özdek). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aytmatov, C. (2015). *Cengiz Han’a Küsen Bulut* (Çev. Refik Özdek). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aytmatov, C. (2015). *Toprak Ana* (Çev. Refik Özdek). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aytmatov, C. (2015). *Dişi Kurduñ Rüyalari* (Çev. Refik Özdek). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aytmatov, C. (2015). *Cemile - Sultanmurat* (Çev. Refik Özdek). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aytmatov, C. (2015). *Yıldırım Sesli Manasçı – Yüzyüze – Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (Çev. Refik Özdek). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aytmatov, C. (2015). *Kızıl Elma – Oğulla Buluşma – Beyaz Yağmur – Asker Çocuğu – Deve Gözü* (Çev. Refik Özdek). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aytmatov, C. (2014). *Selvi Boylum Al Yazmalım* (Ed. Yasin Topaloğlu). Ankara: Elips Kitap.

- Aytmatov, C. (2014). *İlk Öğretmen* (Ed. Yasin Topaloğlu). Ankara: Elips Kitap.
- Aytmatov, C. (2013). *Kassandra Damgası* (Çev. Prof. Dr. Ahmet Pirverdioğlu). Ankara: Elips Kitap.
- Aytmatov, C. (2012). *Ebedî Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (Çev. Prof. Dr. Ahmet Pirverdioğlu). Ankara: Elips Kitap.
- Aytmatov, C. (2005). *İlk Turnalar*. Ankara: Elips Kitap.
- Aytmatov, C. (2005). *İlk Turnalar – Fuji Yama*. Ankara: Elips Kitap.
- Aytmatov, C. (2004). *Gazeteci Dzyuyo* (Çev. Ayhan Çelikbay). *Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan*. Bişkek: Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- Aytmatov, C. (2004). *Devam Ediyoruz* (Çev. Doğan Gürpınar). *Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan*. Bişkek: Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- Aytmatov, C. (2004). *Aşım* (Çev. İbrahim Şahin). *Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan*. Bişkek: Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- Aytmatov, C. (2002). *Öğretmen Duyşen*. (Çev. Ülkü Tamer). İstanbul: Da Yayıncılık.
- Aytmatov, C. (2002). *Çocukluğum*. (Çev. M. Mertek). İstanbul.
- Aytmatov, C. ve Şahanov, M. (2002). *Şafak Sancısı* (Çev. Damira İbragim). İstanbul: Da Yayıncılık.
- Aytmatov, C. (2001). *Cemile - Sultanmurat* (Çev. Refik Özdek). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aytmatov, C. ve Şahanov, M. (2000). *Sokrat'ı Anma Gecesi* (Akt. Ali Abbas Çınar). Ankara: Bilig Yayınları.
- Aytmatov, C. ve Şahanov, M. (2000). *Kuz Başındaki Avcının Çılgılığı* (Çev. Banu Muhyeva). Ankara: Tolkun Yayınları.
- Aytmatov, C. (1993). *Kader Ağı (Kıyamet)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Aytmatov, C. (1992). “Her yazar kendi halkı için yazmayı nazarda tutar” (Mülakat: Sabiha Özen). *Dergâh Dergisi*. S.24.
- Aytmatov, C. (1988). [Selection English] Time to speak PL 65. K 59 A 373 New York.
- Aytmatov, C. (1982). *Benim Yaman Atım* (Çev. Özge Koşucu). İstanbul: Aydede Çocuk Kitaplığı.
- Aytmatov, C. (1976). *Yol Arkadaşı* (Çev. Zeyyat Özalpsan). İstanbul: Ararat Yayınevi.
- Aytmatova, R. (2009). Воспоминания о старшем брате [Kardeşim Hakkında Anılar]. “Aytmatov günleri” adlı konferansı, Çağdaş Türk Dilleri Fakültesi, Türksoy, Kırgızistan Kültür Bakanlığı, Ankara Üniversitesi.
- Aytmatova, R. (2008a). “Çontaş toplu mezarı nasıl bulundu?” (Akt. Nurgül Moldaliyeva). *Kardeş Kalemler*, Temmuz 2008, 27-28.
- Aytmatova, R. (2008b). “Şeceremiz” (Akt. Mayrambek Orozobayev). *Kardeş Kalemler*, Temmuz 2008, 35-38.
- Bacanlı, H. (2004). *Gelişim ve öğrenme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bacanlı, H. (1999). *Duyuşsal davranış eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Başaran, İ. E. (1997). *Eğitim psikolojisi: eğitimin psikolojik temelleri* (5. Baskı). İstanbul: Özgün Matbacılık.
- Bay, E.; Mert, O.; Alyılmaz, S. ve Albayrak F. (2012). “Eski Türk eserlerine ilişkin tutum ölçeği geliştirilmesi.” *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 1(2), 70 - 82.
- Bayraktar, S. (2002). *Cengiz Aytmatov'un eserlerinde halk edebiyatı ve folklorik unsurlar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Elazığ.
- Beil, B. (2003). *İyi çocuk, zor çocuk, 'doğru davranışlar çocuklara nasıl kazandırılır?* (Çev. Cuma Yorulmaz). Ankara: Arkadaş Kitapevi.

- Beşik, Y. (2011). *Geleneksel eğitimimiz açısından Cengiz Aytmatov'un eserlerindeki kıssalar (efsaneler) üzerine bir inceleme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Bıçer, S. (2013). *Değerler eğitimi açısından Mehmet Akif Ersoy'a ait "Safahat" adlı eserin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Bilgin, E. (2014). *Türkçe eğitimi ders kitaplarında Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin kullanılabilirliği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal psikolojide yöntem ve pratik çalışmalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Bobulov, K. (2004). "Efsanevi bir aşk hikâyesi". (Çev. Kemal Göz). *Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan*. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- Bridge, B. (2003). *Anlamlı yaşamak*. İstanbul: Beyaz Yayınları.
- Brudniy, D. (1961). Süyünün küçü [Aşkın Gücü]. *Sovetskiy Kırgızstan*. Baydur, M. (2004). *Sinema Yazıları*. (İletişim Yayınları: 1008, Mehmet Baydur Toplu Eserleri: 2). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buhari, (*Edeb-ül Müfred*) *Ahlak hadisleri*, (Tercüme ve Şerh: A. Fikri Yavuz), İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1974.
- Bulut, B. (1999). "İlköğretim 1.2.3. sınıf Türkçe ders kitaplarının öğretmen görüşleri açısından değerlendirilmesi." *IV. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri*, 15-16 Ekim 1998, Denizli.
- Buran, A. (2010). *Kurşunlanan Türkoloji*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Buran, A. (2008). Kırgızistan'da sovyet - Rus katliamı ve Cengiz Aytmatov. *Türk Edebiyatı Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, 418.
- Câhiz, Amr b. Bahr (1979). *Resâilü'l-Câhiz I* (Tahkik: Abdullah Muhammed Harun). Kahire.

- Camankulova, R. (2008). *Kırgız belgesel sinemasında propaganda*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Chandler, M. K. (2005). *The effect of a character education program on elementary students' prosocial competence*. Doktor of Philosophy, Master Thesis, Lynn University, (proquest Information). URL:<http://lynnlibrary.libguides.com/home>
- Christensen, L. B.; Johnson, R. B. ve Turner, L. A. (2015). *Research methods design and analysis* (Çev. Ed.: Ahmet Aypay). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Cigitov, S. (2004). "Cengiz Aytmatov edebiyat meydanında yeni boy gösterdiğinde...". (Çev. Ayhan Çelikbay). *Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan*. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- Creswell, J. W. (2016). *Research design qualitative, quantitative and mixed methods approaches* (Çev. Ed.: Selçuk Beşir Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- Cumakunova, G. (2008). Al oğlunu koynuna, toprak ana!. *Kardeş Kalemler Aylık Avrasya Edebiyat Dergisi*, Cengiz Aytmatov Özel Sayısı.
- Cumakunova, G. (2008a). Vefeyat, al oğlunu koynuna, toprak ana!. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, s. 159 – 164.
- Çağlar, A.(2005). Okul öncesi dönemlerde değerler eğitimi. *Erken çocuklukta gelişim ve eğitimde yeni yaklaşımlar 2*. (Ed. Sevinç). İstanbul. Morpa Kültür Yayınları.
- Çakmakçı, S. (2001). *Cengiz Aytmatov'un hikâyelerinin tematik bakımdan incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Elazığ.
- Çay, E. (2013). *Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi Sefaretnamesi'nden Türkçe ders kitaplarına metin aktarımı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çayır Çevik, Y. (2014). *Türkçe öğretim programlarında değerler ve Dede Korkut hikâyeleri'nin değerler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış

Yüksek Lisans Tezi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.

Çetin, M. (1994). *Cengiz Aytmatov'un eserleri ve eserlerinden sinemaya uyarlanan filmler üzerine bir inceleme*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Çetin, M. (1985). "Cengiz Törekuoviç Aytmatov". (*Cengiz Aytmatov Özel Bölümü*) *Nilüfer Dergisi*. Sayı: 3.

Çınar, A. (2013). *Değerler felsefesi ve psikolojisi*. Bursa: Emin Yayınları.

Çınar, Ali A. (1999). "Aytmatov'un eserlerinde halk kültürünün rolü." *Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Çınar, Ali A. (1997). "Muhtar Avezov ve sanatının kaynağı." *Bilig*, 5/Bahar, 11-19.

Çırak, E. (2013). *Cengiz Aytmatov romanlarının değerler eğitimine katkısı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

Çiftçi, N. (2003). "Kohlberg'in bilişsel ahlak gelişimi teorisi: ahlak ve demokrasi eğitimi." *Değerler Eğitimi Dergisi*, cilt 3, sayı 1, s. 43-77.

Çiftçi, Ö., Çeçen, M. A. ve Melanlıoğlu, D. (2007). "Altıncı sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin okunabilirlik açısından değerlendirilmesi." *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (22), 206-219.

Daghfous, N.; Petrof, J.V. ve Pons, F. (1999). "Values and adoption of innovations: a crosscultural study." *Journal of Consumer Marketing*, Vol.16, No.4, s.314-331

Dağlar, N. (2007). *1990-200 dönemi edebiyat dergilerinde roman*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Davidson, L. ve Stokes, L. (2001). *Educators' perceptions of character education*. (ERIC Document Reproduction Service No: ED461923).URL:<http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED461923.pdf>

- Demircioğlu, İ.H. ve Tokdemir, A.M. (2008). “değerlerin oluşturulma s¼recinde tarih eğitimi: amaç, işlev ve içerik.” *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 6, No. 15, 69-88.
- Demirel, . (2004). *Kuramdan uygulamaya eğitimde program geliştirme*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Denzin, N. K. ve Lincoln, Y. S. (Ed.). (1994). *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Dilmaç, B. (2012). *İnsanca değerler eğitimi*. (2. Basım). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Dilmaç, B. (2007). *Bir grup fen lisesi öğrencisine verilen insani değerler eğitiminin insani değerler leği ile sınanması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk ¼niversitesi Sosyal Bilimler Enstit¼s¼.
- Dilmaç, B. (1999). *İlköğretim ğrencilerine insani değerler eğitiminin verilmesi ve ahlaki olgunluk leği ile eğitimin sınanması*. Yayımlanmamış Y¼ksek Lisans Tezi, Marmara ¼niversitesi, Eğitim Bilimleri Enstit¼s¼, İstanbul.
- Doğan, H. (1997). *Eğitimde program ve ğretim tasarımı*. Ankara: nder Matbaacılık.
- Doğan, İ. (2007). *Sosyoloji: kavram ve sorunlar*. Ankara: Pegema Yayıncılık.
- Doğanay, A. (2006). Değerler eğitimi. (Ed. C. zt¼rk). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ğretimi “Yapılandırımacı Bir Yaklaşım*. Ankara: Pegem-A Yayıncılık.
- Dökmen, ¼. (2000). *İletişim atışmaları ve empati*. İstanbul: Sistem.
- Dönmez, B. (2011). “ğretmenlik mesleki değerlerinin aşınma s¼recine ilişkin bir değerlendirme.” *Eğitime Bakış*, Sayı:19,S.4.
- Durukan, E. (2011). “T¼rke ders kitaplarındaki metinlerin ğrenci gr¼řlerine göre değerlendirilmesi.” *Uludağ ¼niversitesi Eğitim Fak¼ltesi Dergisi*. 24(1), 209-216.
- Durukan, E. (2009). “7. Sınıf T¼rke ders kitaplarındaki metinleri anlamaya yönelik sorular ¼zerine taksonomik bir inceleme.” *Milli Eğitim*, 181, 84-93.

- Durukan, E. (2008). “İlköğretim ikinci kademe (2005) Türkçe dersi öğretim programında genel amaçlar – hedef / kazanımlar ilişkisi.” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 1/4, 149-158.
- Durukan, E. (2008a). *Türkçe Dersi Öğretim Programının (6-8. Sınıflar) Hedef ve Kazanımları Doğrultusunda 7. Sınıf Türkçe Dersi Öğrenci Çalışma ve Öğretmen Kılavuz Kitaplarının Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Düzcan, F. (2010). *Mevlana'nın Mesnevi'sinde yer alan anlatıma dayalı metinlerin Türkçe ders kitaplarında kaynak metin olarak kullanılabilirliği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- El Hassan, K. Ve Kahil, R. (2005). The effect of “living values: an educational program” on behaviors and attitudes of elementary students in a private school in Lebanon.” *Early Childhood Education Journal*. 33, 81–90.
- Elbir, B. ve Bağcı, C. (2013). “Değerler eğitimi üzerine yapılmış lisansüstü düzeyindeki çalışmaların değerlendirilmesi.” *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(1), 1321-1333.
- Erbay. N. K. (1997). *Cengiz Aytmatov'un eserlerinde tabiat*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erbay. N. K. (1997). *Cengiz Aytmatov'un eserlerinde tabiat*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ercan, İ. (2001). *İlköğretim sosyal bilgiler programında ulusal ve evrensel değerler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Ercilasun, B. (2008). Aytmatov dosyası: ilk yayınlar ve düşünceler. *Türk Yurdu Dergisi*, 28(253).

- Ercilasun, B. (1999). “Cengiz Aytmatov’un eserlerinde askerlik ve savaş.” *Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Erdentuğ, N. (1982). “Kişiliğin oluşması ve Türk kimliği.” *D.T.C.F. Atatürk’ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi*, 323. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Ergün, M. (1996), *Eğitim felsefesi*, Ankara: Ocak Yayınları.
- Erol, Emin E. (2014). *Tarık Buğra’nun hikâyelerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Ersoy, A. F. (2007). *Sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerin etkili vatandaşlık eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1756.
- Fernandes, L. (1999). Value personalisation: a base for value education. *International Conference on Teacher Education*. Beit Berl, Israel, 27 –1. <http://www.askeric.org/plweb-cgi>. E.T: 13.02.2013.
- Fichter, J. (2006). *Sosyoloji nedir* (Çev. Nilgün Çelebi). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gaçev, G. (2009). “Yaşamak... ve ölmek hakkında...”. (Çev. Farizat Kuramayeva) *Cengiz Aytmatov* (Ed: Ramazan Korkmaz). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ganiyans, M. (Haberci). (11 Haziran 2008). *В Киргизии попрощались с Чынгызом Айтматовым*. [Kırgızistan’da Cengiz Aytmatov ile Vedalaştılar]. [Haber]. Moskova: Rusya Haber Ajansı.
- Gauld, L. M. (2002). *The biggest job we’ll ever have: the hyde school program for character-based education and parenting*. New York: Library of Congress Cataloging-in Publication Data.
- Gemalmaz, E. (2010). *Türkçenin derin yapısı*. Ankara: Belen Yayıncılık.
- Germaine, R. W. (2001). *Values education influence on elementary students’ self-esteem*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. University Of San Diego. U.S.A.

- Geyikoğlu, H. (2001). “Tarih açısından Manas Destanı ve Sovyetler Birliği’ndeki Türklerin millî duygularına etkisi.” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 6, 201-207.
- Glinkin, P. (1968). *Cengiz Aytmatov* [ЫНГЫЗ АЙТМАТОВ]. Leningrad: Prosveşeniye.
- Guke, İ. (1976). *Общечеловеческие проблемы, сказки и мифы в творчестве Айтматова* [Aytmatov yaratıcılığında beşeri sorunlar, masallar ve mitler]. Yayınlanmamış doktora tezi
- Guseva, G. (2009). “Cengiz Aytmatov ve kahramanları”. (ev. Naile Zakirova) *Cengiz Aytmatov* (Ed: Ramazan Korkmaz). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Günay, D. (2003). *Metin bilgisi*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Günay, M. (2006). Değerler bağlamında insan. *Felsefe Ekibi İnternet Dergisi*, 5.
- Güngör, E. (2000). *Değerler psikolojisi üzerine araştırmalar*. İstanbul: Ötüken.
- Güngör, E. (1993). *Değerler psikolojisi*. Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Yayınları.
- Güven, A. Z. (2014). *Değerler eğitimi ve Türkçe derslerinde değerlerin kullanımı*. Konya: Palet.
- Halis, İ. (2002). *ğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*. Ankara: Nobel
- Halstead, J. M. Ve Taylor, M. J. (2000). “Learning and teaching about values: a review of recent research.” *Cambridge Journal Of Eucation*, 30(2), 169-202.
- Halstead, M. and Taylor, M. J. (1996). *Values in education and education in values*. London: The Falmer.
- Hökelekli, H. (2011). *Değerler psikolojisi ve eğitimi*. (1.Basım). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Iskakov, C. ve Bidanov, J. (1997). “Doğumunun 100. yıl dönümünde Muhtar Avezov.” (ev. Banu Muhyaeva). *Bilig*, 5/Bahar, 62-64.

- İbraimov, K. (2004). “Cengiz Aytmatov fenomeni hakkında birkaç söz”. (Çev. Muhittin Gümüş). *Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan*. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- İbrayev, Ş. (1999). “Cengiz Aytmatov ve folklor.” *Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- İnan, A. (1972). *Manas Destanı*. İstanbul.
- İşcan, C. Demirhan ve Demir, K. (2009). “Vatandaşlık eğitiminde değerler ve değerler eğitimi”, *I. Uluslararası AB. Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (123-132), Ankara: Pegem Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1998). *Kültürel psikoloji, kültür bağlamında insan ve aile*. İstanbul: Evrim.
- Kale, N. (2004). *Nasıl bir değerler eğitimi? Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu’nda sunulan bildiri*, İstanbul.
- Kaplan, M. (2000). *Kültür ve dil*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kaplan, M (1987). *Türk milletinin kültürel değerleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kaplan, M. (1985). *Kültür ve dil*. (3. Baskı). İstanbul: Dergâh Yay.
- Karakuş, N. (2015). *Türkçe öğretiminde kaynak metinlerin temalara uygunluğu yönünden değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi*. (27. Basım). Ankara: Nobel Yayınları.
- Karasar, N. (2000). *Araştırmalarda rapor hazırlama* (10. baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kavcar, C. (1999). *Edebiyat ve eğitim*. (3. Basım). Ankara: Engin.
- Kaymakcan, R ve Meydan, H. (2016). *Ahlak değerler ve eğitimi*. İstanbul: Dem.

- Kaynak, L. (2012). *Değerler eğitimi bağlamında sevinç çokum'un hikâyelerinin analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Ketenci, T.(1997). *Hartman'ın etiğinde değer(ler) kavramı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıç, R. (2012). *Değerin mahiyeti/neliği üzerine*. Değerler ve Eğitimi II, Dem Sempozyumu'nda sunulan bildiri, İstanbul.
- Kırgızistan–Türkiye Manas Üniversitesi [KTMÜ]. (2004). *Cengiz Aytmatov doğumunun 75. yılı için armağan* (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 57, Tanıtım Kitapları Dizisi: 3). Bişkek: KTMÜ.
- Kızılkaya, B. (2011). *Cengiz Aytmatov'un romanlarında kadın*. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Kinnier, R.T., Kernes, J.L. ve Dautheribes, T.M. (2000). *A short list of universal moral values. Counseling and Values*. October 1, 1-20. CK American Counseling Association (URL:<http://highbeam.com> adresinden 05/09/2010 tarihinde indirilmiştir.)
- Kirschenbaum, H. (2000). “From values clarification to character education: A personal journey.” *Journal of Humanistic Counselling Education and Development*, 39(1), 4-21.
- Kolcu, A. İ. (2015). *Bozkırdaki bilge Cengiz Aytmatov*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Kolcu, A. İ. (2008). *Cengiz Aytmatov üzerine yazılar*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Kolcu, A. İ. (1997). *Millî romantizm açısından Cengiz Aytmatov*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Komatsu, H. (2002). *Cengiz Aytmatov'un “Samançının Colu” romanında fiiller*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Korkmaz, R. (2009). "Suların sırrını ödünçleyen insan: Aytmatov". *Cengiz Aytmatov*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 11-19.
- Korkmaz, R. (2008). *Aytmatov anlatılarında ötekileşme sorunu ve dönüş izlekleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Korkmaz, R. (1999). "Cengiz Aytmatov'un romanlarında kaos'tan düzen'e ev / anne ve çevre / dünya izleği." *Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Köktürk, M. (2006). *Kültürün dünyası, kültür felsefesine giriş*. Ankara: Hece.
- Kuçuradi, İ. (1985). Felsefi açıdan eğitim ve Türkiye'de eğitim. İstanbul,17-18 Kasım.
- Kumbasar, E. (2011). *Muzaffer İzgü'nün romanlarının değerler eğitimi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Kuşdil, M. E. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). "Türk öğretmenlerin değerler yönelimi ve Schwartz değer kuramı." *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), 59-76.
- Küçükahmet, L. (2003). *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu*. Ankara: Nobel
- Lambert, V. A. and Lambert, C. E. (2012). Qualitative descriptive research: an acceptable design. *Pasific Rim International Journal of Nursing Research*, 16 (4), 255-256.
- Latifoğlu, N. (2013). "Çocuklara Mahsus Gazete"de değerler eğitimi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Lawshe, C. H. (1975). "A quantitative approach to content validity". *Personnel Psychology*, 28, 563-575.
- Leming, S. J. (1997). *Teaching values in social studies education past practices and current trends*.

http://www.usoe.k12.ut.us/curr/char_ed/fedproj/hist/teaching.htm
adresinden edinilmiştir.

- Marina, C. A. (1997). “Muhtar Avezov’un siyasi portresi.” (çev. Banu Muhyaeva). *Bilig*, 5/Bahar, 70-71.
- Meaney, M.H.(1979). *A guide for implementing values education in the primary grades*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Seattle University.
- MEB (2017). *İlkokul ve ortaokul Türkçe dersi öğretim programı (1 – 8. sınıflar)*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB (2017a). *İlkokul ve ortaokul Türkçe dersi taslak öğretim programı (1 – 8. sınıflar)*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB (2015). *Türkçe dersi (1-8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: MEB.
- MEB. (2009). *İlköğretim Türkçe öğretim programı ve kılavuzu (1-5.sınıflar)*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB. (2006). *İlköğretim Türkçe dersi (6,7 ve 8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- MEB. (2006). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programı*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- MEB. (1981). *İlköğretim okulları Türkçe eğitim programı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Memiş, Selim Y. (2013). *Âşık Şeref Taşlıova’dan derlen halk hikâyelerinde değerler eğitimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Mert, O.; Alyılmaz, S.; Bay, E. ve Akbaba, S. (2009). “Orhun yazıtlarındaki toplumsal değerlerin öğretmen adayları tarafından algılanma düzeyleri üzerine inceleme.” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(9), 279 - 287.
- Milson, A.J. ve Eksi H. (2003). “Öğretmenlerin karakter eğitiminde yetkin konusu duygusunda bir ölçme aracına doğru: karakter eğitimi yetkinlik

inancı skalası (KEYIS) ve Türkçe uyarlama çalışması.” *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (4), ss. 99-130.

Mirza Ahmedov, P. (1999). “Cengiz Aytmatov’un romanlarında dil ve üslûp.” *Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Musakulov, A. (1997). “Muhtar Avezov’la ilgili hatıraların ilmî çalışmalar için önemi.” (çev. Banu Muhyeva). *Bilig*, 5/Bahar, 65-69.

Navikov, V. V. (1978). Aytmatov’un düz yazısı üzerine notlar. *Novy Mir*. S.12.

Nerimanoğlu, K. V. (2011). Sovyet ve dünya edebiyatı bağlamında Cengiz Aytmatov fenomeni. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/3 Summer 2011, p. 69-73.

Özden, M. (2009). *Türkçe kaynak metinlerin türkçe öğretiminde kullanılabilirliği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Özgüven, İ.E. (2003). *Psikolojik testler*. Ankara: PDREM Yayınları.

Özgüven, İ. E. (2001). *Ailede iletişim ve yaşam*. Ankara: PDREM Yayınları.

Özgüven, İ.E (1994). *Psikolojik testler*. Ankara.

Özlem, D. (2002). “Değerler sorununda nesnelcilik/mutlakçılık ve öznelcilik/rölativizm tartışması üzerine.” *Bilgi ve Değer: Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri* (Ed. Şahabettin Yalçın, ss. 282-312). Ankara: Vadi Yayınları.

Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (3. baskıdan çeviri). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Payza, T. (2015). *Ortaokul 5. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin incelenmesi*. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Reboul, O. (1995). “Değerlerimiz evrensel midir?” (Çev. H. Izgar). *Eğitim Yönetimi*, 1(3), 363-374.

- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: The Free.
- Sagımbekov, B. (2000). *Kırgız tenkidinde Cengiz Aytmatov*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sancak, Y. (2011). *Mevlana'nın Mesnevi adlı eserinin sosyal bilgilerde değer kazanımındaki rolü*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Schwartz, S. (1996). Value priorities and behaviour. In C. Seligman, J.M. Olson ve M.P.
- Sekimov, A. (1983). Чингиз Айтматов и киргизское кино (в помощь лектору) [Cengiz Aytmatov ve Kırgız sineması]. Frunze: Znaniye.
- Selçuk, Z. (2000). *Gelişim ve öğrenme*. Ankara: Nobel Basım Yayın.
- Seyyar, A. (2003). *Ahlaki terimler sözlüğü*. İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Sıdıkbayeva, M. (1985). Чынгыз Айтматовдун каармандардын психологиялык портретин тузуу чеберчилиги [Cengiz Aytmatov'un kahramanlarının psikolojik portrelerini oluşturma yeteneği]. Yayımlanmamış doktora tezi, Kırgız Devlet Üniversitesi, Bişkek.
- Sims, M. (2003). "Value-based education for pre-service students in children and family studies." *Journal of Educational Enquiry*, 4, (1) pp. 68-79. Retrieved July, 04, 2008 from www.literacy.unisa.edu.au/jee/Papers/JEEVol4No1/Paper%205.pdf.
- Sinih Bathedja, D. (t.y.). *Повесть «Джамия» в контексте современной литературы и некоторые вопросы ее перевода на хинди [Cemile Hikâyesi'nin modern edebiyatta okunuşu ve Hindi diline çevirilişi sırasındaki bazı sorular]*. Yayımlanmamış doktora tezi
- Soucek, S. (1981). National color and bilingualism in the work of Chingiz Aitmatov. *Journal of Turkish Studies* Vol. 5, s. 70 – 98, "Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Millî Renk ve İkidillilik", Çev: Orhan Söylemez.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2014). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.

- Söylemez, O. (2010). *Cengiz Aytmatov: tematik incelemeler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Söylemez, O. (2008). Fujiyama ve Aytmatov'un aydınları. *Türk Yurdu*, S. 253, ss. 52-55.
- Söylemez, O. (2002). *Cengiz Aytmatov hayatı ve eserleri üzerine incelemeler*. Ankara: Karam Yayıncılık
- Söylemez, O. (2002a). Türkiye'de Cengiz Aytmatov'u anlamak. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 2, 191 - 208
- Sulak, S. (2011). *Kaynaklardan ders kitaplarına aktarma Kutb'un Husrev ü Şîrîn'inin metin çeviri ve sözlüğü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Şen, Ü. (2007). *Millî eğitim bakanlığının 2005 yılında tavsiye ettiği 100 temel eser yoluyla Türkçe eğitiminde değerler öğretimi üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şen, Ü. (2008). Altıncı sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin ilettiği değerler açısından incelenmesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (5), 763-769.
- T. C. Kültür ve Turizm Kültür Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. (2009). *Cengiz Aytmatov* (R. Korkmaz, Haz.). (Kültür ve Turizm Kültür Bakanlığı yayınları: 3226, Anma ve Armağan Kitapları Dizisi: 13). Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Tahiroğlu, M. (2014). "Sosyal bilgiler dersinde değer eğitimi etkinlik örnekleri: ilkokul 4. sınıf." (Ed. R. Turan ve K. Ulusoy.). *Farklı yönleriyle değerler eğitimi*, Ankara: Pegem-A Yayıncılık, ss.339-366.
- Tanabayevev, Ö. (1997). "Muhtar Avezov eğitimci âlim." (çev. Culzira Tanabayevev). *Bilig*, 5/Bahar, 72-75.

- Taşpınar, M. (2009). Eğitimde örtük program ve değerler eğitimi. *I. İyilik Sempozyomu Bildiri Kitabı* (s. 25-30). Elazığ: Elazığ Valiliği İl Millî Eğitim Müdürlüğü ve Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- TDK, (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK Yay.
- TDK, (2015). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK Yay.
- TDK. (2010). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Temur, N. (2012). *Manas Destanı'ndaki tipler üzerine bir inceleme*. Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Thornberg, R. (2008). "The lack of professional knowledge in values education." *Teaching and Teacher Education*, 24, 1791-1798.
- Timuçin, A. (2000). Tarihin içinde insan, *Felsefelogos*, S. 10, s. 147.
- Tokdemir, M. A. (2007). *Tarih öğretmenlerinin değerler ve değerler eğitimi hakkında görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tolan, B. (1996). *Toplum bilimlerine giriş*. Ankara: Murat & Adım Yayıncılık.
- Tural, S. (1992). *Kültürel kimlik üzerine düşünceler*. Ankara: Ecdad Yayınevi.
- Türk Kültürüne Hizmet Vakfı. (1997). *Türk dünyası kültür atlası, İslam öncesi dönem*. (Yay. Haz. Y. Tiryaki). Cem Ofset.
- Ulusoy, K. ve Dilmaç, B. (2012). *Değerler eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Useev, N. (2017). "Manas (Semetey) Destanı'nda geçen Türk kelimesi ve kahraman-at-silah bütünlüğü." *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6/1, 52-64.
- Useev, N. (2016a). "Manas Destanı'nda "bark" kelimesi ve eski Türk mezar geleneği." *Türk Dünyası Dergisi*, 42. Sayı, 173-191.
- Useev, N. (2016b). "Manas Destanı'nda Türk kelimesi ve ağaç, koyun / koç kültleri." *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5/4, 1611-1626.

- Useev, N. (2016c). "Manas Destanı'nda "türkü til" kavramı." *Türk Dünyası Dergisi*, 41. Sayı, 203-223.
- Uzun, G. (1998). *Cengiz Aytmatov'un Türkçeye çevrilmiş eserlerinde mitolojik unsurlar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı
- Ünalın, Ş. (2005). *Dil ve kültür*, 3. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Walker, R. (2012). "Naturalistic research." *Research Methods and Methodologies in Education*. (Ed. James Arthur, Michael Woring, Robert Coe and Larry V. Hedges.). (s. 76-93). California: SAGE.
- Vardar, B. (1980). *Dilbilim ve dilbilgisi terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK yayınları.
- Yaman, H.; Taflan S. & Çolak, S. (2009). "İlköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitaplarında yer alan değerler." *Değerler Eğitimi Dergisi*. 7, (18), 107-120.
- Yapıcı, A., Kutlu, M. O. ve Bilican, F. I. (2012). "Öğretmen adaylarının değer yönelimleri." *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(42), 129-151.
- Yazıcı, K. (2006). *Değerler eğitime genel bir bakış*. Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi, 19, 499-522.
- Yazıcı, O. (2002). "Yüzyılın yazarı: Cengiz Aytmatov". *Türk Edebiyatı Dergisi*
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (8. Basım). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldız, N. (1999). "Cengiz Aytmatov ve Manas Destanı." *Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Yılmaz, E. (2010). *Uygulamalı metin bilgisi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Yılmaz, K. (2008). *Eğitim yönetiminde değerler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Yoloğlu, G. (1999). "Cengiz Aytmatov'un yaratıcılığında şamanizm." *Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

- Yörükoğlu, A. (2003) “Çocuğun kişilik gelişimi eğitimi ve ruhsal sorunları.” *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Yurdugül H. (2005). “Ölçek geliştirme çalışmalarında kapsam geçerliği için kapsam geçerlik indekslerinin kullanılması”. *XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*.
- Yurdugül, H. ve Bayrak, F. (2012). “Ölçek geliştirme çalışmalarında kapsam geçerlik ölçüleri: Kapsam geçerlik indeksi ve kappanın istatistiğinin karşılaştırılması”. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı 2, 264-271.
- Zal, Ü. (1999). *Kırgız türkçesinde edatlar _ Cengiz Aytmatov'un “Cemile” romanındaki edatlar üzerine karşılaştırmalı bir çalışma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

EKLER

EK 1. Ortaokul Türkçe ders kitapları için Cengiz Aytmatov'un eserlerinden seçilen kaynak metinlerin 2017 İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda belirtilen ders kitaplarına alınacak metinlerin sahip olması gereken niteliklere göre uygun metinler hâline getirilmesi

Metin 1: Boynuzlu Maral Ana

Metin Türü: Masal

Tema: Millî Kültürümüz

Alt Tema: Vatan, Vatan sevgisi, Yurdumuz, Millet sevgisi.

Çok eskiden olmuş bu olay. Çok, çok eski zamanlarda, yeryüzünde ormanların otlardan ve bizim ülkemizde de suların karalardan çok olduğu çağlarda, derin ve serin suyu olan bir nehir kıyısında, bir Kırgız kabilesi yaşarmış. Bu nehrin adı Enesay imiş. O zaman Enesay boylarında her çeşit millet yaşarmış. Hayatları zormuş; çünkü birbirleriyle sürekli savaş hâlindeymişler. Kırgız kabilesinin çevresi de düşmanlarla doluymuş. Bir gün biri saldırırmış, bir gün öteki. Bazen de Kırgızlar onlara baskın yaparmış. Malları yağmalar, evleri yakar, insanları kovarlarmış. Önerine kim çıksa öldürür, kimseye aman vermezlermiş. O zaman böyle bir zamanmış.

Bir gün Enesay kıyısında, Kırgızlar, ölen yaşlı başbuğlarını gömüyorlarmış. Uzun yıllar Kırgızları yöneten Batır Kulçe, nice nice seferler düzenlemiş ve her savaştan sağ çıkmış, zafer kazanmış. Ama sonunda ecele yenilmiş. Kırgızlar, başbuğları için iki gün yas tutup ağladıktan sonra üçüncü gün onu gömmeye karar vermişler.

Enesaylılar birbirleriyle ne kadar kanlı bıçaklı olurlarsa olsunlar, bir başbuğun cenaze töreninde komşularına saldırmazlardı. Ama o gün, düşman komşulardan biri, hiç görünmeden Kırgız ordugâhını kuşatmıştı. Birden ve her yandan hücumla geçtiler. Hiçbir Kırgız; atına binecek, kılıç kuşanacak vakit bulamadı. Görülmemiş derecede korkunç bir soykırım başladı. Düşman cesur, savaşçı Kırgızları yok etmek için böyle bir günü fırsat bilmiş, böyle bir kalleşlik etmişti. Hepsini, hepsini öldürdüler Kırgızların. Hiçbiri sağ kalıp bu olayı hatırlatmasın, kalleşliklerini duyurmasın ve öğ almaya kalkışmasın, törelere aykırı bu olay unutulup gitsin, bütün izler savrulan kumlar arasında yok olup silinsin istiyorlardı.

Düşman zafer çığlıkları atıyordu: "Artık bütün bu topraklar bizim! Bu ormanlar ve bütün bu sürüler bizim!" diyorlardı. Zengin ganimetlerle çekilen düşman askerleri

ormandan çıkıp gelen biri kız, öteki erkek iki çocuğu fark etmemişlerdi. Bu iki afacan, büyüklerini dinlemeyip, sabahın erken saatinde ağaç kabuğu toplamak ve sepet örmek için gizlice ormana gitmişlerdi. Güle oynaya, hiç farkına varmadan ormanın ta içlerine dalmışlardı. Bir süre sonra, dövüş, hayhuy sesleri ve çığlıklar duyunca, koşa koşa geri döndüler; ama hiçbir canlıyla karşılaşmadılar. Ne babalarını sağ buldular ne analarını, ne ağabeylerini, ne de ablalarını. Soyları soplaları, kimseleri yoktu artık. Ağlaya ağlaya ata-baba yurduna döndüler. Bir kül yığınınından öbür kül yığına koştular ve tek canlıya rastlamadılar. Bir saat içinde öksüz kalıvermişlerdi. Şimdi dünyada yapayalnızdılar. Ta uzaklarda bir toz bulutu yükseliyordu. Kanlı baskından sonra onların hayvanlarını sürüp götüreren düşmanlardı bu toz bulutunu kaldıranlar. Çocuklar hemen o toz bulutunun ardına düştüler. Ağlaya ağlaya acımasız düşmanlarına bağıyor, onlara yetişmeye çalışıyorlardı. Ancak çocukların yapacağı bir şeydi bu: Katillerden kaçıp saklanacakları yerde onlara yetişmeye, onlarla birlikte gitmeye çalışıyorlardı. İki çocuk el ele tutuşarak soyguncuların ardından kendilerini de götürmeleri için yalvarıp yakarıyorlardı. Ama o kargaşada, atların kişnemeleri ve toynak gürültüleri arasında onların cılız seslerini kim duyabilirdi? Yavrucaklar umutsuzca koşmaya devam ettiler ve sonunda yorgunluktan oldukları yere yığılıp kaldılar. Gözlerini açtıkları zaman sabah olmuş, güneş parlıyor, kuşlar şakıyordu. Kalkıp yine soyguncuların izine düştüler. Az gittiler, uz gittiler ve üçüncü gün bir dağın tepesine ulaştılar. Oradan bakınca aşağıda, yemyeşil bir çayırdaki büyük bir şölen verildiğini gördüler. Ne kadar çadır vardı orada? Sayısız. Ne kadar ateş yanıyordu? Sayısız. Ne kadar adam vardı? Sayısız. Bunlar, zaferlerini kutlayan düşmanlardan başkası değildi. Tepenin başında ayakta duran oğlan ve kız, bu insanların yanına gitmeye cesaret edemiyorlardı. Ama açtılar. Burunlarına gelen kızarmış et, taze et ve yabani soğan kokusu dayanılacak gibi değildi. Sonunda dayanamayıp dağdan aşağı indiler. Şölendekiler onları görünce pek şaştılar ve hemen başlarına toplanıp sorular sormaya başladılar.

- Kimsiniz siz? Nereden geliyorsunuz?

- Karnımız çok aç, bize yiyecek verin, dedi çocuklar.

Konuşmalarından çocukların kim olduklarını hemen anlamışlardı. Çocukları yaka paça, ite kaka Han'ın huzuruna, önünde gümüş baltalı muhafızların beklediği büyük, kırmızı bir otağa doğru götürdüler. Han; en büyük, en ünlü kumandanlarıyla, kar gibi beyaz keçelerin üzerinde oturmuş, bal karıştırılmış kımızını içiyor, bir yandan da

kendisini öven şarkıları dinliyordu. Kalabalığın geliş sebebini öğrenince hiddetle köpürdü: “Sizi korkaklar sizi! Şu korktuklarınıza da bakın hele! Hey Çopur Topal Nine, buraya gel!” Topal ve çopur ihtiyar kadın kalabalığın arasında kendine yol açıp önüne gelince ona emretti:

- “Al bunları, ormana götür, öyle bir şey yap ki onlarla birlikte Kırgız soyu da yok olup gitsin! Adları, sanları, izleri bile kalmasın! Haydi ihtiyar Topal Çopur, buyruğumu yerine getir.” Topal Çopur Nine sessizce boyun eğdi ve sonra küçük kızla küçük oğlanı ellerinden tutup oradan çıkardı. Orman içinde az gittiler uz gittiler ve sonunda, Enesay’ın kıyısında, çok derin bir uçurumun başına gelip durdular. Topal Çopur Kadın, çocukları uçurumun kenarına getirip yan yana durdurdu. Nehrin dalgaları çağıl çağıl, uğul uğul akıyordu. Çopur Topal Nine çocuklara:

- Haydi, yavrularım, son bir defa kucaklaşıp vedalaşın, dedi. Böyle derken, ikisini birden kolayca itebilsin diye kollarını sıvıyordu. Konuşmaya devam etti: Beni bağışlayın sevgili yavrularım. Ee, ne yapalım, kaderiniz böyleymiş. Bilesiniz ki asla isteyerek yapmıyorum bu işi. Ama sizin iyiliğiniz için böylesi... İhtiyar kadın cümlesini bitirmeden yanı başlarında bir ses duyuldu:

- Bekle ey ulu bilge kadın! Bu günahsız yavruların canına kıyma! Topal Çopur Nine ardına dönüp baktı ve gözlerine inanamadı: Şaşakalmıştı. Çünkü orada durup konuşan bir ana maral (geyik) idi.

- Sen de kimsin? Niçin insanların diliyle konuşuyorsun? dedi Topal Çopur Nine.

- Ben Ana Maral’ım. Maralların Anası. İnsanların diliyle konuşmasam ne dediğimi anlamaz, beni dinlemezsin.

- Peki ne istiyorsun Ana Maral?

- Serbest bırak bu çocukları ey ulu bilge kadın. Onları bana ver.

- Ne yapacaksın onları?

- İnsanlar ikizimi, iki küçük yavrumu öldürdü. Bu çocukları evlat edineceğim.

- Onları emzirmek, sütüyle beslemek mi istiyorsun?

- Evet, ulu bilge yaratık. Çopur Topal Nine katıla katıla gülererek yine sordu:

- İyice düşündün mü Maral Ana? İnsan yavruları bunlar, insan! Büyüdükleri zaman senin yavrularını öldürürler!

- Hayır, büyüyünce benim maral yavrularımı öldürmezler. Ben onların anaları olacağım, onlar da benim çocuklarım. İnsan öz kardeşlerini öldürür mü? Çopur Topal Nine acı acı başını salladı:

- Öyle deme Maral Ana, insanları tanımazsın, orman hayvanları şöyle dursun, birbirlerini öldürmekten bile çekinmez onlar. Sözlerimin doğruluğunu anlayasın diye bu çocukları sana verirdim, verirdim ama insanlar bu çocukları da öldürürler. Ne diye çekeceksin böyle büyük bir acıyı?

- Onları hiç kimsenin bulamayacağı uzak bir ülkeye götüreceğim. Acı bu yavrulara ulu bilge kadın. Serbest bırak onları. Topal Çopur Nine biraz düşündü ve:

- Pekâlâ, dedi, senin dediğin olsun. Al ve hemen götür bu yetimleri, bir an önce senin o uzak ülkeye ulaştır. Ama bu uzun yolculuğa dayanamaz, ölürlerse ya da karşılaşacağınız haydutlar onları öldürürse, evlat edindiğin bu insancıklar sana nankörlük ederlerse, suç senindir, bilesin! Maral Ana, Topal Çopur Nine'ye teşekkür etti ve çocuklara şöyle dedi:

- Bundan böyle ben sizin ananızım, siz de benim çocuklarımsınız. Sizi uzak bir ülkeye götüreceğim. Orada, ormanla örtülü karlı dağların koynunda, ılık, ıssı bir deniz var: Isık-Göl denilen bir deniz. Çocuklar çok sevindiler ve Boynuzlu Maral Ana'nın yanına koşular, güle oynaya onun peşine düştüler. Sonunda bir gün Boynuzlu Maral Ana çocukları Isık-Göl'e ulaştırdı. Bir tepenin üzerine çıkıp hayran hayran baktılar. Her taraf karlı sıradağlarla, yeşil ormanlarla kaplıydı. Yeşil ormanla kaplı dağların arasından göz alabildiğine bir deniz uzanıyordu. Bu denizin koyu mavi yüzeyinde beyaz dalgalar koşuyordu.

- İşte yeni yurdunuz burasıdır, dedi Boynuzlu Maral Ana. Artık burada yaşayacak, ekin ekecek, balık avlayacak, hayvan yetiştireceksiniz. Orada, barış ve huzur içinde, binlerce yıl yaşayın. Soyunuz, nesliniz çoğalsın; her tarafa yayılsın. Sizden gelenler sizin dilinizi hiç unutmasınlar. Analarının, babalarının diliyle konuşmaktan, şarkı söylemekten zevk alsınlar. İnsan gibi yaşayın. Ben her zaman sizinle, sizin çocuklarınızla, sizin torunlarınızla beraber olacağım. Gelecek zamanlarda hep sizinle olacağım. İşte böylece, bir kız ve bir erkek çocuktan ibaret olan son Kırgızlar, ebedî ve kutsal Isık-Göl'ün kıyısında kendilerine yeni bir vatan buldular. Zaman çok çabuk geçti. Erkek çocuk güçlü bir delikanlı oldu, kız çocuk ise yetişkin bir kadın. O zaman evlenip karı koca oldular. Boynuzlu Maral Ana da Isık-Göl' den ayrılmadı, hep Isık-Göl'ün

ormanlarında yaşadı. Bir gün, tan ağarırken, Isık-Göl iyice kabardı, dalgalar uğul uğul coştı. Genç kadının da doğum sancıları tuttu ve acılarla kıvrılmaya başladı. Genç adam ise korkuya kapıldı. Koşup yüksek bir kayalığın tepesine çıkarak olanca gücüyle bağırmaya başladı:

- Maral Anaa! Maral Anaaa! Neredesin? Isık-Göl'ün coştüğünü, taşıdığını duymuyor musun? Kızın doğuruyor, kızın! Çabuk gel, bize yardım et! İşte o zaman uzaklardan, kervan çingiraklarını hatırlatan şingır şingır bir ses duyuldu. Bu ses yaklaştı, yaklaştı ve birden Boynuzlu Maral Ana görüldü. Koşa koşa geliyordu. Boynuzuna bir beşik takmıştı. Ak kayından yapılmış bir bebek beşiği idi bu. Beşiğin kemerine asılmış gümüş bir çingirak şingırdıyordu. Boynuzlu Maral Ana, şingır şingır çingirak sesiyle gelir gelmez genç kadın çocuğunu doğurdu.

- Bu beşik ilk çocuğunuz için, dedi Maral Ana. Çok çocuğunuz olacak: Yedi kız, yedi erkek. Anne ve baba çok sevindiler. Boynuzlu Bugu (Maral) Ana'nın şerefine ilk doğan çocuklarına Bugubay adını verdiler. Bugubay büyüdü. Kıpçak kabilesinden güzel bir kızla evlendi. Bugu soyu, Boynuzlu Maral Ana soyu, türeyip çoğalmaya başladı. Bugular Isık-Göl çevresinde büyük ve güçlü bir toplum oldular ve Boynuzlu Maral Ana'yı kutsal bir varlık saydılar. O zamanlar Isık-Göl ormanları ak marallarla doluydu. Gökteki yıldızlar bile kıskanırdı onların güzelliğini. Bunların hepsi Boynuzlu Maral Ana'nın çocuklarıydı. Onlara kimse dokunmaz, kimsenin onları rahatsız etmesine izin verilmezdi. Bugulu insanlar bir maralla karşılaşacak olsalar, hemen atlarından iner, ona yol verirlerdi. Delikanlı erkekler sevdiklerinin güzelliğini ak maralın güzelliğine benzetirlerdi. Çok zengin, anlı şanlı birinin ölümüne kadar bu böylece sürüp gitti. Ölen adamın bin kere bin koyunu, bin kere bin atı vardı. Çevredeki bütün insanlar ona çobanlık ederdi. Bu adamın çocukları büyük bir yas töreni, büyük bir yas şöleni düzenlediler. Dünyanın dört bucağından anlı şanlı insanları törene davet ettiler. Davetliler için Isık-Göl'ün kıyısına bin yüz çadır kurdular. Kesilen koyunların, içilen kımızların, yenilen nefis Kaşgar yemeklerinin haddi hesabı yoktu. Ölen zenginin çocukları kendi aralarında şöyle konuşuyorlardı: Ölen babamızın ne kadar zenginlik ve cömert evlatlar bıraktığını herkes görüp anlasın, babalarının hatırasına nasıl saygılı davranıyorlar, desin. (Ee oğlum, insanlar akılları ile değil de zenginlikleriyle tanınmaya, büyüklenmeye kalkışırsa, bunun sonu kötü olur.) Şarkıcılar, altlarında ölenin çocukları tarafından armağan edilen safkan atlar, başlarında samur papak, sırtlarında ipek kaftan,

kapı kapı dolaşarak ve birbirleriyle yarışarcasına, ölene ve onun çocuklarına övgü şarkıları okuyorlardı.

İşte böyle, ozanların övgü yarışı gece gündüz devam ediyordu. (Ee, oğlum, ozanlar böyle övgü, böyle dalkavukluk yarışında bulunurlarsa, ozan, ozan olmaktan çıkar, şarkının, şiirin düşmanı hâline gelir.) Ölen zenginin gösteriş meraklısı çocukları, bu gösterişte herkesi geçmek, başkalarını gölgede bırakmak, kendi ünlerini bütün dünyaya yaymak istiyorlardı. Sonunda, babalarının mezarına bir maral boynuzu dikmek istediler. Ta ki bütün dünya bunu görüp, ölenin kutsal Boynuzlu Maral Ana soyundan olduğunu anlasın. (Ee, oğlum, eski zamanda atalarımız, zenginlik gururlanmayı, böbürlenmeyi, gururlanma-böbürlenme ise baştan çıkmayı, çılgınlığı getirir, derlermiş.) Zenginin çocukları babalarının anısına görülmemiş, duyulmamış şeyler yapmaya karar vermişlerdi bir kere. Onlara kimse engel olamazdı. Ne derlerse olurdu. Avcıları ormana saldılar. Avcılar da büyük bir maralı öldürdüler ve boynuzunu alıp getirdiler. Ama ne boynuz! Gerilmiş kartal kanadı kadar geniş. Çocuklar onu çok beğendiler: Boynuzun tam on sekiz çatalı vardı. Demek ki o maral on sekiz yaşındaydı. Şaşılacak kadar büyük. Ustalara emir verip bu boynuzu babalarının mezarına dikmelerini istediler. Bugu kabilesinin yaşlıları homurdanmaya başladı:

- Bu maralı ne hakla öldürürsünüz? Boynuzlu Maral Ana'nın soyuna el kaldırmaya kim cüret etti? Ölen zenginin çocukları da şu cevabı verdi:

- Bu maral bizim topraklarımızda vuruldu. Topraklarımızda yürüyen, sürünen, uçan, kaçan ne varsa, uçan sinekten koşan deveye kadar hepsi bizimdir. Bize ait bir marala ne yapacağımızı ancak biz biliriz. Haydi defolun! İşte her şey asıl bundan sonra başladı. Boynuzlu Maral Ana'nın soyuna büyük felâket bundan sonra geldi. Hemen hemen herkes ormanda ak maral avına koştu. Her Bugulu, atasının mezarına bir ak maral boynuzu dikmeyi kendine borç bildi. Artık bu işi atalarına bir saygı olarak görmeye başladılar. Maral boynuzu bulamayanlara önemsiz, beceriksiz kişiler olarak bakıyorlardı. Artık Boynuzlu Maral Ana soyundan olanlar bile, bu işin ticaretini yapmaya, maral boynuzu alıp satmaya, boynuz biriktirmeye başladılar. Bunu bir meslek hâline getirdiler. (Ee, oğlum, paranın hüküm sürdüğü yerde, güzel söze ve güzelliğe yer kalmaz.) Isık-Göl ormanlarında maral kırımını başladı. Hiç acımadan öldürüyorlardı onları. Ulaşılması zor kayalıklara kaçıyorlardı ama insanlar orada da avlıyorlardı onları. Üzerlerine köpek sürülerini salıyorlardı. Köpekler onları insanların pusu kurduğu yere

doğru sürüyor ve orada avcılarının oklarına hedef oluyorlardı. Sürü sürü öldürüldüler. Avcılar, boynuzunda en çok çatalı bulunan maralı vurmak için birbirleriyle yarışıyorlardı. Ve böylece marallar tükendi. Dağlar maralsız kaldı. Öyle zamanlar geldi ki insanlar doğdukları günden öldükleri güne kadar bir tek maral göremez oldular. Artık maral adını yalnız masalarda dinliyor, boynuzlarını da yalnız mezarlarda görüyorlardı.

Peki, Boynuzlu Maral Ana'ya ne olmuştu? O, insanlara küsmüştü. Çok gücenmişti onlara. Anlatılanlara göre, marallar köpeklerden ve avcılardan kurtulamadıkları için sayıları parmakla sayılacak kadar azalınca, Boynuzlu Maral Ana, en ulu dağın doruğuna çıkarak Isık-Göl'e veda etmiş. Son kalan yavrularını toplayıp, büyük geçidi aşarak başka bir ülkeye, başka dağlara gitmiş. Boynuzlu Maral Ana giderken, bir daha bu yerlere asla dönmeyeceğini söylemiş.

Metin 2: Danyar'ın Türküsü

Metin Türü: Hikâye

Tema: Millî Kültürümüz

Alt Tema: Kültürel miras, Vatan, Yurdumuz, Vatan Sevgisi, Türk müziği, türküler.

Gece çok güzeldi. Boğazdan geçiyorduk. Çayıra döndüklerini bildikleri için atlar pek keyifli koşuyor, tekerleklerin altında çakıl taşları gıcırdayıyordu. Rüzgâr bozkırdan çiçeklenmiş pelinlerin genzi yakan kokusunu, çok az duyulan olgun arpa kokusunu getiriyordu. Bütün bunlar terleyen atların koşum kokularına, koşumların katran kokusuna karışarak insanın hafifçe başını döndürüyordu.

Serin havada yol almak, atların dalgalı bellerini seyretmek, Ağustos gecesini dinlemek ve kokularını içine çekmek, çok büyük bir zevk verir insana! Cemile arabasını benim önümde sürüyordu. Dizginleri gevşetmiş, iki yanına baka baka türkü söylüyordu yavaştan. Anladım ki sessizlik onu da duygulandırmış. Böyle bir gecede susup durmak imkânsızdır. Öyle bir gecede insan şarkı söylemek ister!

Şimdi yüksek sesle türkü söylemeye başlamıştı. Sesi güzeldi, alaycı idi ve hep kendi köyümüzün türkülerini söylüyordu.

"Küçük ipek mendilimi

Senin için salladım..."

Ya da:

"Sevgilim uzak yollarda..."

gibi türkülerdi bunlar. Çok türkü, çok mani biliyor ve bunları hissederek söylüyordu.

Onu dinlemek bir zevkti. Ama birden durdu ve Danyar'a seslendi:

- Hey Danyar, sen de bir türkü söylesene! Sen yiğit değil misin yani!

Danyar atlarını durdurarak biraz mahcup, cevap verdi:

- Söyle Cemile söyle, can kulağımla dinliyorum seni!

- Ne yani, bizim kulağımız yok mu? Anlaşıldı, söylemek istemiyorsun. Pekâlâ...

Ve Cemile söylemeye devam etti. Türkü söylemesini niçin istemişti acaba?

Belki öylesine istemişti, belki de onu konuşurmak istiyordu. Az sonra tekrar türküsünü kesip bağırdı:

- Hey Danyar, sen hiç âşık oldun mu?

Böyle dedi ve gülmeye başladı.

Danyar soruya cevap vermiyor ve susuyordu. Cemile de sustu.

"Birine türkü söyletmenin iyi bir yolu bu" diye düşündüm ve güldüm.

Dereyi geçtikten sonra Danyar kamçısını şaklattı ve birdenbire türkü söylemeye başladı. Ürkek bir sesle söylüyor, tekerlekler bir çukurdan geçerken sesi kesiliyordu:

Ey benim Karlı morlu dağlarım!

Milletimin, ecdadımın toprağı!

Bu iki mısradan sonra hemen ara verdi türküye, uzun uzun öksürdü. Sonra, kısık ama içli bir sesle iki mısra daha söyledi:

Ey benim Karlı morlu dağlarım!

Ey benim beşiğim, benim vatanım!..

Yine sustu. Bir şeyden korkmuş, çekinmiş gibiydi.

Ben onun o anda ne kadar utandığını, sıkıldığını çok iyi anlıyordum. Ama yavaş sesle, kesik kesik söylenen bu türkü de bile çok dokunaklı, coşkulu, benim anlatamayacağım bir şey vardı. Şüphesiz güzel bir sesi vardı Danyar'ın. Doğrusu, Danyar'dan umulmayacak bir şeydi bu.

Bak gördün mü Danyar'ı! dedim kendimi tutamayarak.

Cemile de susmuştu. Sonra birden bağırdı:

- Yahu sen neredeydin bugüne kadar? Hadi söyle, adam akıllı söyle!

İlerimizde bir açıklık görüldü. Orada boğaz bitiyor, geniş vadiye çıkıyorduk. Hafif bir rüzgâr esiyordu. Danyar yine başladı türküsüne. Önce yine tutuk, güvensiz söylüyordu. Ama yavaş yavaş sesi gürleşti, bütün boğazı doldurdu ve uzak kayalıklarda yanmaya başladı.

Beni çok şaşırtan şey, bu türkülerin melodisindeki coşku, tutku ve yakıcılık idi. Buna nasıl bir ad vereceğimi bilemiyordum. Bu, yalnız bir ses miydi, yoksa onun yüreğinden taşan daha önemli başka bir şey mi?

Bu türküde kelimeler yok gibiydi. Kelimelere gerek kalmadan, insanın engin ruhunu ardına kadar açan bir büyü, bir kudret vardı bu seste, bu ezgi de. O güne kadar böyle etkileyici bir şarkı dinlemedim ben. Ne Kazak ne de Kırgız türkülerine benziyordu, ama her ikisi de vardı bu türkülerde. Danyar'ın türküsünde bu iki kardeş milletin en güzel nağmeleri birleşip erimiş, tek türkü oluvermişti ve bunu başkasının söylemesi de mümkün değildi. Hem dağların, hem bozkırların musikisi idi bu. Bazen

Kırgız dağları gibi yankı yankı yükseliyor, bazen kazak bozkırları gibi dalga dalga yayılıyordu.

Dinliyor ve şaşır kalıyordum: "Meğer neymiş bu Danyar! Kim umardı onda böyle bir meziyet olduğunu! Sonunda anladık işte" diyordum.

Bozkırda, basılmış, yumuşak bir yolda gidiyorduk. Danyar'ın türküsü şimdi daha gür yayılıyordu. Birbirinden güzel yeni yeni nağmeleri şaşılacak bir kıvraklıkla, bir akıcılıkla söylüyordu. Böylesine zengin miydi bu konuda! Sanki kendini göstermek için bugünü, bu saati bekliyormuş!

Birden her şey aydınlandı kafamda. Bazılarını kuşkulandıran, bazılarının alaya almalarına sebep olan o yabaniliğinin, bu tuhaflığın sebebini; onun bir hayal adamı, yalnızlığı, suskunluğu seven bir insan oluşunun sebebini; şimdi çok iyi anlıyordum. Akşam vakitlerini niçin nöbet tepesinde geçirdiğini, bütün gece çay kenarında niçin yapayalnız durduğunu, başkalarının işitemediği seslere niçin hep kulak kabarttığını, bazen birdenbire gözlerinin niçin parladığını, kaşlarını yukarı kaldırdığını anlıyordum şimdi: Danyar âşık. Denizler kadar derindi onun aşkı. Bunu iyice seziyordum, ama başkalarının aşkına hiç benzemiyordu. Çok büyük bir aşkı bu. Hayat aşığı, toprak aşığı, tabiat aşığı idi. Bu aşkını içinde saklıyor ve türkülerde duyup yaşıyordu. İlgisiz bir insan, âşık olmayan bir insan, sesi ne kadar güzel olursa olsun, böyle şarkı, böyle türkü söyleyemez.

Türkünün son yankısı da sönüp gidiyor sandığımız bir anda, yürek oynatan yeni bir ezgi ile sanki atılım yapıyor ve uyuyan bozkırı uyandırıyor.

Danyar, kendinden geçmişti. Uzun uzun türkü çağırırdı. Ağustos, mest olmuş dinliyordu onu. Atlar bile nice zamandan beri uygun adımla yavaş yavaş yürüyor ve sanki aksayıp bu mucizeyi bozmaktan korkuyorlardı.

Danyar, ezginin en yüksek perdesinde, sesinin en gür ve yankılı yerinde, birden türküsünü kesti. Gece kuşu çılgınlığına benzer bir sesle atları dehledi ve dörtnala kaldırdı. Hemen ardından Cemile'nin de aynı şeyi yapacağını sanıyor ve ben de hazırlanıyordum. Ama Cemile kımıldamadı bile. Oturduğu yerde başını omuzuna eğmiş ve öylece kalmıştı. Sanki hâlâ soğumamış, hâlâ havada bir yerde yüzen o sesi duymak için kulağını kabartmış dinliyordu. Danyar uzaklaşıp gitti. Köye varıncaya kadar ağzımızı açıp tek kelime konuşmadık. Hem konuşmaya ne gerek vardı? İnsan her şeyi anlatamaz, zaten kelimeler de her şeyi anlatmaya yetmez.

O günden sonra hayatımızda bir değişiklik olduğu belliydi. Ben artık sürekli olarak iyi bir şeyin olacağını bekliyor, bunu istiyordum. Sabah erkenden arabalarımızı yüklemek için harman yerine gidiyor, oradan istasyonun yolunu tutuyor, sonra bir an önce dönmek için sabırsızlanıyorduk. Dönüş yolunda Danyar'ın türkülerini dinlemek içindi sabırsızlığımız. Onun sesi içime doluyor ve nereye gitsem beni bırakmıyordu. Akşam olunca, boğazı geçerken, her defasında başka bir dünyada sanırdım kendimi. Gözümü kapar, Danyar'ı dinlerdim.

Metin 3: Lura Ördeği

Metin Türü: Efsane

Tema: Doğa ve Evren

Alt Tema: Çevre, Evren, Doğa, Doğa olayları, Doğadaki fiziksel değişiklikler

Geceleyin, deniz kıyısı ayazının ve yoğun yoğun bir nemin çöktüğü sahillerde sonsuzdan beri sürüp gelen, iki doğa gücünün savaşı vardı: Denizin saldırılarını önleyen karanın ve durmadan saldıran dalgaların savaşı.

Dalgalar karanlıkta kayalara çarptıkça parçalanıyor, sanki acıdan kıvranıyordu. Denizin dayanılmaz vuruşlarına karşı koyan taş sertliğindeki toprak ise dalgalar dövdükçe inim inim inliyordu.

Yaratılıştan düşman güçlerdi kara ile deniz. Gecelerin geceleri, gündüzlerin gündüzleri doğurduğu çağlardan başlayıp, karanın ve denizin var olacağı bütün geceler, bütün gündüzler boyunca boğuşacaklardı.

Oysa bir zamanlar bambaşkaydı dünya. Evet, sonsuz çağlar öncesinde Lura adında bir ördek yaşamasaydı, dünya başka türlü kurulacak; kara denize, denizde karaya karşı böyle kinle, savaşmak zorunda kalmayacaktı. Gerçek şu ki; sonsuz zamanlar öncesinde doğada kara denen bir şey yoktu. Toprağın zerresi bile... Yeryüzünü çepeçevre sular kuşatmıştı. Denizin karanlık uçurumlarından, eşsiz derinliklerinden, dönen burgaçlarından kudurmadan sular kaynaşıyordu. O çağların uçsuz bucaksız okyanuslar dünyasında dalgalar dalgaları kovalıyor, dalgalar bir engel ile karşılaşmaksızın dört bir yana yayılıyordu.

Lura ördeği tek başına dolanıp duruyor, yumurtlayacak bir kovuk arıyordu. Yeryüzü yalnız sulardan oluştuğu için yuvasını örecek bir sap ot bile bulamamıştı.

Lura ördeği bağıyor, yumurtasını tutamayıp denizin dipsiz derinliklerine düşüreceği korkusuyla çığlık üstüne çığlık atıyordu. Zavallı Lura nereye uça su, her yer su. Ne kıyısı, ne başlangıcı, ne sonu olan su... Kanat sallamaktan yorulmuştu, koca dünyada yuvasını yapacağı bir avuç toprak yoktu.

O zaman denizin üstüne kondu, göğsünden yolduğu bir tutam tüyden kendine bir yuva yaptı. İşte bu yüzden yuvadan ilk toprak oluşmaya başladı. Toprak genişledikçe

genişledi, çeşitli canlı yaratıklar ardı ardına ortaya çıktı. Bu yaratıklar arasından insan denen varlık hepsine üstün geldi; kayakla karlarda gezmesini, kayıkla denizlerde yüzmesini öğrendi. Karada yaban hayvanı, denizde balık avladı, karnını doyurdu, üredi. Sonsuz denizler ortasından karanın çıkmasıyla yaşamın bu derece güçleşeceğini nereden bilecekti Lura ördeği? Evet, toprak oluşalı beri denizin dinginliği sona ermişti. O günden beri deniz karaya, kara denize karşı çarpışıyor. İnsanoğlu da karayla deniz, denizle kara arasında didinip duruyor. İnsanın toprağa daha çok bağlı olduğunu bilen denizin onu sevmemesi işte bu yüzdendir.

Sabah olmak üzereydi. Bir gece daha sona eriyor, bir gün daha doğuyordu Kara ile denizin birleştiği yerlerde soğuk zerrelere dönüşmüş bulutlar uçuşuyordu, kıyıları gümbürtü ile durmaksızın dövüyordu dalgalar.

Ardı arası kesilmeyen bir boğuşmaydı bu. Dalgalar sahillere birbirinin peşinden çullanıyor; yıkanmış kumların oluşturduğu soğuk, sert toprağa, yosun bağlamış kaygan kayalara olanca güçleriyle çarparak göklere yükseliyordu. Sonra, güçleri tükenmişçesine geriliyorlar, artlarında hemen sönen köpükler, çürümüş deniz otları bırakarak denize doğru çekiliyorlardı.

Arada bir dalgalarla birlikte kıyıya buz parçaları da vuruyordu. Kim bilir okyanusun hangi ılınan köşesinden kopup gelen bu buzlar kumların üstünde bir süre umarsız, yabancı, yadırgı duruyorlar; sonra yeni bir dalganın sürükleyişiyle denizin kucağına dönüyorlardı.

Metin 4: Gülsarı

Metin Türü: Hikâye

Tema: Sağlık ve Spor

Alt Tema: Spor, Sportmenlik, Adil oyun, Eğlenme

Tanabay için de, yorga için de çok güzel bir dönemdi o. İhtiyar Turgay'ın dedikleri oldu. O yılın baharında yorganın yıldızı iyice parladı. Genci yaşlısı herkes tanıdı onu. Bilmeyen kalmadı: "Gülsarı!" "Tanabay'ın yorgası!", "Köyün övüncü, gururu..." diyor, onu dillerinden düşürmüyorlardı.

Daha 'R' sesini bile telaffuz edemeyen, henüz koşup tozlu topraklı sokaklarda atçılık oynamaya başlayan çocuklar bile hep "Gülsarı" olmak isterlerdi. "Ben Gülsarı'yım" derdi biri. "Hayır, Gülsarı benim!" diye itiraz ederdi öteki: Annee, baksana şuna, Gülsarı'nın ben olduğumu söyle! Hadi Gülsarı, deeeh! Zuvvv!" Şöhretin ne olduğunu, onun nasıl bir yücelik ve güç getirdiğini, Gülsarı, o büyük yarıştan sonra öğrendi. 1 Mayıs'ta yapılmıştı o yarış.

Bayram töreninden sonra çayın karşı kıyısındaki düzlükte gösteriler başladı. Çok büyük bir kalabalık toplanmıştı. Tanabay, o sabah erkenden kalkıp atını eyerledi; başlığını, üzengileri, kolanları her zamankinden daha dikkatli, daha özenli olarak taktı. Gülsarı sahibinin gözlerinin parıltısından ve ellerinin titremesinden olağanüstü bir şeylerin olacağını seziyordu. Sahibi çok heyecanlıydı:

-Hadi bakalım Gülsarı, sana güveniyorum, yüzümü kara çıkarma, beni küçük düşürme. Kendini rezil mi edeceksin? Göreyim seni! diyordu.

O gürültülü kalabalıkta sabırsız, heyecanlı, meraklıydı. Komşu çiftliklerden gelenler atlarını eyerlemeye başladılar.

Çocuklar, kimisi at üstünde, kimisi yaya, öteye beriye koşuyor; yarışın bir an önce başlamasını istiyor; heyecanla bekliyorlardı.

Sonra atlılar çayın karşı tarafında bir araya geldiler.

Yarışa katılacak biniciler atlarını bir araya getirdiler, toplu hâlde durdular. Atlar sabırsızlanıyor, ön ayaklarının toynaklarıyla yeri eşeliyor, bir an önce fırlayıp koşmak

istiyorlardı. Yarışı düzenleyen ve yöneten aksakallar da atlarıyla dolanıp duruyorlardı onların yanında.

Gülsarı kaslarının gerildiğini, gücünün arttığını hissetti.

Vücudunu odlara salan bir ruha bürünmüştü. Bundan bir an önce kurtulmak için ok gibi fırlamak, olanca gücüyle koşmak istiyordu.

Sonunda aksakallar yarışçıların beklediği işareti verdiler.

Tanabay atın gemini gevşetti ve yorga fırlayıp çıktı ortaya.

Önce, ne yana gideceğini bilemeden, toynaklarıyla toprakları sıçratarak, şöyle bir kendi ekseninde döndü. Ve o anda, uğul uğul bir ses çıktı kalabalıktan: "İşte Gülsarı! Gülsarı! Gülsarı!"

Yarışa katılacak elli kadar atlı vardı.

Toybaşı yarışçılara seslendi:

-"Haydi, şimdi bir Fatıha okuyalım, hayır dua edelim", dedi.

Bunun üzerine, yüzlerce el kalktı, açıldı, dua edildi ve bütün kalabalık "Amin!" diye yüzlerini sıvazlayarak ellerini indirdiler.

Bundan sonra yarışçılar atlarını dokuz kilometre ilerideki başlama noktasına doğru dörtnala sürdüler.

Başlama noktasına giderken Gülsarı gemi dişliyor, diliyle itiyor, sahibinin dizgini serbest bırakıp kendini niye salıvermediğini anlayamıyordu.

Sonunda, başlama çizgisinde başlarını bir hizaya getirerek dizildiler. Toybaşı, atıyla, yarışçıların bir ucundan öbür ucuna giderek son denetimini yaptı; biraz yana açılarak elindeki beyaz mendili havaya kaldırdı ve büyük yarış başladı. Atların hepsi birden ok gibi fırladılar. Gülsarı da fırlamıştı elbet. Şimdi toynaklar yeri dövüyor, yer sarsılıyor, gerilerinde bir toz bulutu yükseliyordu. Yarışçılar uran salıp atlarını dörtnala sürüyor, uçuyorlardı. Ama Gülsarı dörtnala gitmesini bilmiyor, yorga gidişini hızlandırıyor sadece. Onun güçsüzlüğü de gücü de bu yorga gidişiydi işte. Atlar, bir süre yan yana idiler; sonra aralanmaya, açılmaya başladılar. Gülsarı bu durumu pek fark etmedi. O yalnız öbür atların kendisini geçip gittiğini, tarladan ana yola çıktıklarını, atların toynaklarından sıçrayan kilin, çamurun, çakılın yüzüne gözüne geldiğini fark

ediyordu. Sağından solundan geçen atlıların bağırışlarını, kamçı şaklatmalarını duyuyordu.

Koşu, yolun yarısına kadar böylece sürdü. On kadar at ileriye doğru arayı iyice açmış, Gülsarı'nın yetişemeyeceği kadar uzaklaşmışlardı. Ötekiler Gülsarı'dan da gerideydiler. Artık, karışıklık, gürültü, patırtı dinmiş gibiydi. Gülsarı kendini geçip giden atları görüyor, sahibi ise dizginleri hâlâ sıkı tutuyor, bu da Gülsarı'yı çileden çıkarıyordu. Sıcak ter içinde kalmıştı. Ama ne kadar ter atarsa o kadar hafifliyordu sanki. Kanatlanıp uçmak istiyordu. Sonunda, önde giden atların yavaşladıkları, yorulmaya başladıkları görüldü. Oysa yorga gücünü harcamamıştı daha. Birden sahibinin "Haydi Gülsarı!" dediğini duydu. O andan itibaren de güneştopu üzerine daha hızlı düşmeye başlamıştı sanki. Gülsarı öndeki atlara bir bir yetişip onları geride bırakıyordu. O atlara binmiş olanların yüzlerinden öfke fişkırıyor, kamçılar şaklıyor, ağızları açılıp dişleri görünen atları geçip gidiyordu. Gülsarı, binicisinin ve eyerin ağırlığını hissetmez olmuştu. İçini saran yarış hırsı onu bir Döldül yapmıştı şimdi. Ama önünde biri Karakök, öbürü Ciyren cinsi iki at daha vardı.

Binicilerinin şaklayan kırbaçları altında hırsla koşuyor; ama birbirlerini bir baş kadar bile geçemiyorlardı. İyi atlardı. Gülsarı'nın onlara yetişmesi epeyce uzun sürdü. Ama bir yokuşa geldiklerinde yetişti onlara. O yokuşu, dev bir dalganın köpükleri gibi taşıp tırmandı ve sonra, bir an, yerle gök arasında, ağırlığını tamamen yitirmiş gibi oldu. Soluğu kesilmişti. Yokuş aşağı giderken güneş daha çok kamaştırıyordu gözlerini. Onları geçmişti ama az sonra ardından toynaklarının sesini yine duydu.

Karakök ve Ciyren peşinden yetiştiler, ikisi iki yanından onunla bir hizada koşmaya başladılar.

Şimdi atbaşı gidiyorlardı. Sanki koşmuyor da yan yana öylece donup kalmış gibiydiler. Gülsarı iki atın gözlerini, uzanıp duran başlarını, gemlerini, gem kayışlarını görüyordu. Karakök inatçıydı. Ciyren at, heyecanla, kuşkuyla iki yanına bakınıyordu.

Sonunda Ciyren atın hızı kesildi. Bir an sağına soluna suçlu suçlu baktı ve sonra Gülsarı onu göremez oldu. Gülsarı'nın Karakök'ü geride bırakması hiç de kolay olmadı. Çok hırslıydı Karakök. Öfkeden gözleri donuklaşmış, güçsüz kalan ayakları üzerinde ölürcesine koşuyordu. Doğrusu pek acıklı bir durumdu bu. Sonunda çaresiz o da yenilgiyi kabul etti. Gülsarı onu da geçmişti.

Önündeki atları geçip geride bıraktıktan sonra Gülsarı rahat bir soluk aldı. Şimdi ileride çayın parıltısını, çayırı görüyor, bunlar gözünde halkalanıyordu. Derken, insanların haykırışlarını duydu. Ama o kadar uzak görünüyordu ki o uzun yolun sonu! Birden soluğu kesildi. Gerisinde neler olduğunu, o iki atın kendisine yetişip yetişemediklerini bilemiyordu. Düşüp bayılacaktı nerdeyse.

Ama önündeki kalabalık dalgalanıyor, coşkun naralar atıyor, iki kola açılıp ona yaklaşıyordu. Şimdi daha yakından daha açık seçik duyuyordu onların sesini. "Gülsarı! Gülsarı! Gülsarı!" diye bağıryorlardı. O sesler Gülsarı'ya yeni bir güç verdi. Yüreklenip ok gibi atıldı ileri doğru. Şu insanların verdiği güce bir bakın!

Sarı yorga, yeri göğü inleyen ve etrafını bir çit gibi çeviren insanların önünden koşarak çayırı bir dolandı.

İş bu kadarla bitmiyordu. Şimdi, o coşkun kalabalık, Gülsarı'yı da sahibini de aralarına almıştı. Onları kendi hâllerine bırakmıyorlardı. Gülsarı biraz soluk alıp kendini toparlayınca, çevresini saran kalabalık biraz açıldı. Büyük ödülü kazanan tulpar ile binicisine yer açtılar. "Gülsarı! Gülsarı! Gülsarı!" diye yorgayı, "Tanabay! Tanabay! Tanabay!" diye de sahibini alkışlıyorlardı. Bu sesler atın üzerindeki etkisini yine gösterdi. Yarış alanına gözleri alev alev yanarak, büyük bir zafer kazanmış kumandan edasıyla girdi. Artık, güzel, güçlü ve ünlü olduğunu anlamıştı.

Zaferi kazanan Tanabay, ellerini kaldırarak şükür duasını yaptı. Bütün kalabalık ellerini kaldırarak ona uydu ve akarsular gibi yüzlerini sıvazlayarak bir ağızdan "Âmin!" dediler.

Metin 5: Kökpar Oyunu**Metin Türü:** Hikâye**Tema:** Millî Kültürümüz**Alt Tema:** Geleneksel sporlar, Gelenekler

Tanabay için de, yorga için de çok güzel bir dönemdi o. İhtiyar Turgay'ın dedikleri oldu. O yılın baharında yorganın yıldızı iyice parladı. Genci yaşlısı herkes tanıdı onu. Bilmeyen kalmadı: "Gülsarı!" "Tanabay'ın yorgası!", "Köyün övüncü, gururu..." diyor, onu dillerinden düşürmüyorlardı.

1 Mayıs'ta düzenlenen büyük yarışta birinci gelerek herksin gözdesi ve ilgi odağı olan Gülsarı, ertesi gün yapılan "Kökpar Oyunu"nda da yine en güçlü at olduğunu gösterdi.

Mayısın ikinci günü, Atlılar, geleneklere uyup uran salarak, nâra atarak, dağ göçüyormuş gibi bir gürültüyle, yarış meydanına, kalabalığın olduğu yere indiler. Bu defa da yıldızı parlayan, herkesin gözdesi, Gülsarı idi.

At yarışlarının, atlı oyunların en heyecanlısı, en meraklısı kökpar idi. Kökparı kapan, "alaman bâyge" denilen ödülü kazanmış olurdu. Kimin atı deneyimli ve hızlı, kim daha hünerli, kurnaz ve güçlü ise, kökparı o kapar, eyerinin üzerine atıp onu kendi köyüne götürür, böylece 'alaman bâyge'yi kazanmış olma şerefini de götürmüş olurdu köyüne. Bu oyuna herkes katılabilir, atının ve kendisinin hünerini, gücünü, şansını sınavabilirdi.

Kırgız ve Kazak atlılar, akın akın doluyordu oyun alanına. Bunlar meydana bırakılan bir kökparı eyerden eğilip kapmak, onu kapanın elinden almak için at koşturuyor, itişip kakışıyor, geniş meydanda asıl mücadeleyi verecekleri "alaman-bâyge" için hazırlanıyorlardı. Böylece epey vakit geçti. Güneş batmak üzere olduğu ve gölgelerin iyice uzadığı bir sırada, aksakallar 'alaman-bâyge'ye izin verdiler. Kökpar serke denilen içi saman doldurulmuş oğlak tulumunu, alanın ortasına bırakan toybaşı "Alaman!" diye bağırdı. Kökparcılar bir anda kökpar serkeyi kapmak için atıldılar. Çekişme, itişip kakışma başladı. Böyle güçlü ve çok rakip arasından kökparı yerden kaldırıp almak hiç de kolay değildi. Atlar birbirlerini sıkıştırarak, dişlerini göstererek

oldukları yerde dönüyorlardı. O zorlu, o büyük çekişmede Gülsarı atların arasında eziliyor, boğuluyor gibi oluyor, açığa çıkmak istiyordu.

Ve Tanabay o oğlağı bir türlü ele geçiremiyordu. O sırada bir ses yükseldi: "Kazaklar kaptı! Tutun, engelleyin!" Heybetli bir küren ata binmiş, sırtındaki asker gömleği, rakiplerinin çekiştirmesinden parça parça olmuş bir Kazak yiğidi, o kadar atlının arasından oğlağı çekip almış, bacağının altına sıkıştırmış, batıya doğru gidiyordu.

- Tutun! Küren atı yakalayın! diye bağıyordu Kırgızlar. "Tanabay! Onu ancak sen yakalayabilirsin, çabuk!"

Küren ata binmiş Kazak, şimdi baldırlarının üzerine aldığı kökparın üzerine kapanmış, batmak üzere olan güneşe doğru uçuyordu. Gülsarı, sahibinin hâlâ dizgini için gevşetmediğini anlayamıyordu.

Ama Tanabay işini biliyordu. Kazak yiğide, kendini kovalayan Kırgızlardan ve yardımına koşacak Kazak hemşerilerinden uzaklaşması için zaman bırakıyordu. Kazak hemşerileri onun bindiği atın çevresini sarıp ona siper olurlarsa bir daha onu yakalayamaz ve kökpar Kazaklara giderdi. Tek kazanma umudu teke tek çekişmeyi.

Kazak yiğidin bindiği küren at ok gibi fırlayıp Kazakları da Kırgızları da geride bırakmaya başlayınca Tanabay Gülsarı'nın dizginini salıverdi. Gülsarı uçtu. Kaçan güneşi yakalayacakmış gibi bir hızla süzüldü. Şimdi bağırmalar ve öbür atların toynak sesleri gittikçe geride kalıyor ve küren atla aralarındaki mesafe kapanıyordu. Kökparı da taşıdığı için küren atın yükü ağırdı ve Gülsarı'nın ona yetişmesi zor olmadı. Tanabay Gülsarı'yı küren atın sağına geçirdi. Kazak yiğit kökparı o tarafında tutuyordu. Gülsarı ile küren at atbaşı hizaya gelince Tanabay kökparı yakalamak için uzandı. Ama Kazak hemen sol yanına geçirdi kökparı. Tanabay şimdi onun soluna geçmek zorundaydı. Bu yüzden biraz geride kalıp bu kez solundan yetişti küren aygıra. Yırtık asker gömleklili Kazak da kökparı bu kez sağa geçirmekte gecikmedi.

- Aferin! Gerçekten çok iyisin! diye bağırarak onu övmekten kendini alamadı Tanabay.

İki at yan yana, güneşe doğru koşmaya devam ediyordu. Tanabay, Gülsarı'yı yeniden geriletip sağa geçmeyi göze alamadı. Kazak aynı şeyi yapacak, kökparı öbür tarafına geçirecekti. Onun için Gülsarı'yı küren ata yapışırçasına yaklaştırdı ve bir anda

Kazağın eyerine asıldı. Kazak uzaklaşmak istedi ama Gülsarı'yı geçmek ne mümkün! Tanabay, Gülsarı'nın hızı ve kendi çevikliği sayesinde küren aygırın boynuna kapandı. İtişip kakıştılar ama yine de kökparı yakaladı ve çekmeye başladı. Tanabay'ın iki eli de boş olduğu için daha kolay hareket etmişti. Şimdi ikisi birden asılıyordu kökpara.

- Hadi Kazak kardeş, kolla kendini! diye bir nara attı Tanabay.

- Yok arkadaş! Alamazsın! dedi Kazak.

Asıl çekişme, itişip kakışma şimdi başlamıştı. Bir avı paylaşamayan iki kartal gibiydiler. Körük gibi soluyor, hırıldıyor, bağırişiyorlardı. Kollarını birbirlerine dolamışlardı. Birbirlerinin ellerine ve kökpara pençe gibi geçiriyorlardı tırnaklarını. İkisinin de birkaç tırnağı sökülmuş, elleri kan içinde kalmıştı. Onlar böylesine bir çekişme, kapışma içindeyken iki at da olanca güçleriyle ve hırsıyla koşuyor, güneşi yakalamaya gidiyorlardı!

Bir kahramanlık, yiğitlik ve beceri oyunu olan kökparı bize armağan eden atalarımız nur içinde yatsınlar! Ruhları şad olsun!

İki at yan yana koşuyor ve kökpar serke ikisi arasında gerilip hırpalanıyordu. Artık varış çizgisine pek yakındılar. Yarışçılar şimdi bağırip çağırılmayı bırakmış, canlarını dişlerine takmış, kökparı bütünüyle ele geçirip, üzengi kayışının altına almak ve sonra fırlayıp uzaklaşmaktan başka bir şey düşünmüyorlardı. Kazak yiğidi güçlüydü, kolları uzun ve çekiç gibiydi. Ama Tanabay'ın da tecrübesi vardı. Tanabay birden sağ ayağını üzengiden çıkardı. Bir yandan kökparı sınıksız tutarken, ayağı ile küren atı itmeye başladı. Sonunda Kazak gencinin parmakları çözüldü. Kazak kökparı bırakırken hasmını uyarmaktan geri kalmadı:

- Sıkı tutun! diye bağırdı.

Gerçekten de Tanabay, olanca gücüyle kökparı çektiği ve küren atı da ittiği için, salıverilen kökparla birlikte atın öbür tarafına düşmekten güç kurtuldu. Ama kökpar elindeydi artık. Onu kolu ve ayağıyla sağlama aldıktan sonra bir zafer narası attı ve Gülsarı'yı olduğu yere çevirerek küren attan uzaklaştırmaya başladı. Şimdi Kırgızlara, kendi takım arkadaşlarına doğru koşuyordu. Atlı arkadaşları bağırişiyordu:

- Gülsarı! Gülsarı aldı!

Kazak takımından bir grup Tanabay'ın önünü kesmek için atıldı.

Bunlar:

- Yakalayın! Tutun! Bırakmayın! diye bağıyorlardı birbirlerine.

Tanabay bunların, yardımına gelecek kendi takım arkadaşlarının önünü kesmelerine fırsat vermemeliydi.

Atını olduğu yerde bir kez daha çevirdi ve Kazaklardan kaçmaya başladı. Gülsarı onun her hareketinden ne istediğini hemen anlıyor ve isteneni yapıyordu.

"Sağ ol Gülsarım! Canım ciğerim benim! Sağ ol" dedi Tanabay.

Gülsarı bir kez daha olduğu yerde dönüp koşarken, Tanabay takım arkadaşlarının korumasına girmişti. Arkadaşları yetişip çevresini sardılar ve hep birlikte koşmaya başladılar.

Şarıl şarıl akan çaya yaklaşmışlardı. Gür çalıkların arasından onun parlak köpüklerini görüyorlardı. Sonuna geliyorlardı artık. Çayın öbür yakasındaki Kırgız köyüne varacaklar ve oyun bitecekti.

Tanabay ve onu çembere alan kökparcı arkadaşları, yine birlikte koşuyorlardı. Gülsarı ortada amiral gemisi, öbürleri de onu korumakta görevli refakatçilerdi sanki. Gülsarı çok yorgundu. Çok zor, çok ağır bir gün geçirmişti. Bacakları titriyor, yıkılacak gibi oluyordu. İki yanında iki yiğit başlığandan tutup götürüyordu onu. Öbürleri de Tanabay'ın yanlarından ve ardından gelerek onu kolluyorlardı. Tanabay da çok yorgundu. Eyere attığı kökpar serkenin üzerine kapanmış başı ileri geri sallanıyor, kendini zor tutuyordu. Yanında kollayanlar olmasa, Gülsarı da Tanabay da adım atamazlardı. Belki eski zamanlarda, vuruşarak büyük zafer kazanan, yaralanan yiğitleri de düşman eline düşmesin diye savaşçı arkadaşları böyle getiriyor, kurtarıyorlardı.

İşte, çay hemen önlerindeydi. İki yiğit, Gülsarı'yı yedekleyip karşı tarafa geçirdiler. Ne gam! Yenmişler, bâygeyi almışlardı. Yiğitlerden biri Tanabay'ın elinden kökpar serkeyi alıp köye koşturdu atını.

Kazaklar çayı geçmeden kıyıda durup onları uğurladılar. Kırgızlar ise:

-Yarış için çok teşekkür ederiz, sağ olun! diye seslendiler.

-Siz de sağ olun hoşça kalın. Güz gelince yine karşılaşıyoruz! dediler ve atlarının başını çevirip kendi köylerine yollandılar.

Metin 6: Karagül

Metin Türü: Masal

Tema: Doğa ve Evren

Alt Tema: Çevre, Doğa, Çevrenin korunması, Hayvanlar

Çok, çok eski bir zamanda, yaşlı bir avcının yiğit bir oğlu varmış. Yaşlı avcı, genç oğluna avcılığın bütün hünerlerini, inceliklerini öğretmiş ve delikanlı avcılıkta babasını geçmiş. Attığı ok boşa gitmezmiş. Yerde kaçan, havada uçan hiçbir canlı kurtulamazmış onun okundan. Yakın dağlardaki bütün av hayvanlarını öldürmüş, gebe hayvanları da yeni doğmuş yavruları da acımadan vurmuş. Genç avcı, Boz Geyik'in sürüsünü de kırıp geçirmiş. Geride yalnız dişi Boz Geyik'le onun yaşlı erkeği kalmış.

Boz Geyik genç avcıya, gözyaşları dökerek yalvarmış: "Geyik soyunu kırıp tükettin. Soyumuzun tamamen yok olmaması için eşim Tav-Teke'yi sağ bırakmanı istiyorum. Bunun için yalvarıyorum sana. Onu vurma!". Ama genç avcı onu dinlememiş. Nişan almış ve bir atışta Tav-Teke'yi de vurmuş. Vurulan Tav-Teke yardan aşağı yuvarlanıp gitmiş. O zaman Boz Geyik, acıdan inim inim inlemiş. Sonra genç avcıya dönmüş: "Hadi beni de vur, yüreğime nişan al, hiç kıvıldamayacağım. Ama vuramayacaksın! Bu senin son atışın olacak, senin de sonun olacak!".

Genç avcı yaşlı geyiğin bunadığını, ne söylediğini bilmediğini düşünmüş ve gülmüş, nişan almış. Gerçekten kıvıldamadan duruyormuş Boz Geyik. Oku fırlatmış. Ok, geyiğin ön ayağını sıyırıp geçmiş, onu sadece hafifçe yaralamış. Oysa bugüne kadar, genç avcının başına hiç böyle bir şey gelmemiş, hiçbir zaman attığı ok hedefinden şaşmamış. "Gördün mü, demiş Boz Geyik, şimdi ben total ayağımla kaçacağım, yakalayabilirsen yakala, vurabilirsen vur bakalım!"

Genç avcı yine gülmüş: "Sen de kaçabilirsen kaç bakalım! Benden vebal gitti. Yakaladığım zaman kafanı koparacağım seni bunak hayvan!"

Total Boz Geyik kaçmaya başlamış. Genç avcı da peşine düşmüş. Dağ taş, dere tepe, kar buz... Bir kovalamaca başlamış. Geyik kaçmış, avcı kovalamış ve kovalamaca günlerce sürmüştü. Genç avcı total geyiği yakalayamıyormuş. Yayı düşürmüştü, üstü başı parça parça olmuş. Boz Geyiğin onu dik kayalara sürüklediğini fark etmemiş. Öyle bir yere gelmiş ki; oradan ne aşağı gidebilir, ne yukarı çıkabilirmiş. Ne sağa gidecek yol

varmış ne sola. Gelip durduğu yerden hiçbir tarafa adım atamaz, hiçbir yana gidemez durumda kalmış.

Boz Geyik onu orada bırakmış ve gitmeden önce de şöyle demiş:

"Artık buradan hiçbir yere gidemeyeceksin! Hiçbir kimse de seni kurtaramayacak! Soyumu kırıp yok ederek beni nasıl dayanılmaz acılar içinde bırakmışsan, senin baban da yüreğini parçalaya parçalaya, dağlar taşlar arasında koş koş, öyle acılar içinde ağlasın! Bunu diliyorum. Kargışlarım tutsun seni Karagül, Kargışlarım tutsun! Lanet sana!"

Boz Geyik böyle lanet okuduktan sonra, kayadan kayaya, dağdan dağa sekerek, ağlaya ağlaya gitmiş.

Genç avcı, her yanı derin bir uçurum olan bir kayanın üzerinde, kımıldayamadan kalmış, oraya nasıl geldiğini bilemiyormuş. İnilemez, çıkılamaz, ulaşılamaz, baş döndürücü bir yermiş. Çömelip yüzünü kayaya dayamış. Ne yukarı, ne aşağı, ne sağa, ne sola bakabiliyor; kımıldamaya korkuyormuş. Biraz kımıldayacak olsa uçuruma yuvarlanırmış.

Babası oğlunu aramaya çıkmış. Her yana bakmış; dağlara, kayalara tırmanmış. Yolda oğlunun yayını bulunca, başına bir bela geldiğini anlamış. Zavallı baba korkular içinde, gece dememiş, gündüz dememiş; dik kayalardan, karanlık dar boğazlardan geçerek, gözyaşlarını seller gibi akıtarak bağıırıyormuş:

"Karagüüül! Neredesin? Karagüüül! Ses ver bana!" Ona yalnız kendi sesinin yankıları cevap veriyormuş:

"Karagüüül! Neredesin!"

Birden, tepelerin birinden "Buradayım baba!" diye bir ses gelmiş kulağına. Yaşlı baba sesin geldiği yana bakmış. Bir de ne görsün! Oğlu dimdik bir kayanın tepesinde tünemiş, yaralı bir kuş gibi kımıldamadan, kımıldamaya korkarak duruyor! Başında börkü, sırtında kürkü kalmamış. Elbisesi lime lime. Başını çevirip bakamıyor bile. Düştü, düşecek!

- Ah zavallı oğlum, oraya nasıl çıktın?

- Sorma baba, hiç sorma! Kargışlandım, lanetlendim.

Acımasızlığımın cezasını çekiyorum. Boz Geyik beni buraya, aldatarak sürükledi. Pek ağır kargışladı ve bırakıp gitti. Günlerden beri burada böyle bekliyorum. Ne yeri, ne gökyüzünü, ne de güneşi görebiliyorum. Senin yüzünü de göremiyorum baba! Vur beni baba! Kurtar bu işkenceden! Hadi baba, çek okunu! Kurtar beni bu acıdan. Yalvarırım, öldür de kurtar beni!

Zavallı baba ne yapsın? Çığlık çığlık inletmiş dağları. Oraya koşmuş, buraya koşmuş. Ama hiçbir çare yokmuş oğlunu kurtarmak için. Oğlu acılar içinde inleyerek yalvarıyormuş: "Haydi baba, vur beni! Daha fazla acı çekmek istemiyorsan, bana acıyorsan, elini çabuk tut! Vur beni! Vur beni! Sonra da yıka ve göm!"

Onun yalvarışı ve o hâli, zavallı babanın yüreğini yolup yolup koparıyor, parça parça ediyormuş. Ama eli varmıyor, oğlunu kendi eliyle öldürmeye gönlü razı olmuyormuş. Akşama kadar karar verememiş. Sonunda, güneş batmak üzereyken, kalkmış, nişan almış ve vurmuş oğlunu. Sonra da okunu taşlara vurarak parçalamış. Gidip yere düşen cesedin üzerine kapanmış ve başlamış bozlamaya:

Seni ben öldürdüm, Karagül botam!
 Yalnızım, kendimi soldurdum botam!
 Felek beni böyle kargadı botam,
 Kader beni böyle arbadı botam!
 Avcılığı sana öğrettim botam,
 Sen de yüreğimi kül ettin botam!
 Ciğerimi yoldun, kanattın botam!
 Yaradılanları yok ettin botam,
 Neslini kuruttun, tükettin botam!
 Bu eleme beni sen attın botam!
 Seni ellerimle öldürdüm botam,
 Yalnızım, kendimi soldurdum botam!

Metin 7: Bitmez Tartışma**Metin Türü:** Şiir**Tema:** Kişisel Gelişim**Alt Tema:** Kendini tanıma, Öz denetim, Öz saygı, Sorumluluk, Sosyal gelişim

Hayır, bitmez bir tartışmadır bu:

İnsan nasıl insan olmalıdır?

Savaşta bile aynı tartışma:

İnsan nasıl insan olmalıdır?

Zafer çığlıklarında aynı tartışma:

İnsan nasıl insan olmalıdır?

Ecel çığlıklarında aynı tartışma:

İnsan nasıl insan olmalıdır?

Yensek de gene o tartışma:

İnsan nasıl insan olmalıdır?

Başımıza kim sardı,

Kim gönderdi bu bitmez tartışmayı:

İnsan nasıl insan olmalıdır?

Metin 8: Uzaydan Mektup

Metin Türü: Mektup

Tema: Bilim ve Teknoloji

Alt Tema: Keşif ve icatlar, Merak duygusu, Teknoloji, İletişim

Değerli meslektaşlar,

Yörünge üssü Parite'den, tamamıyla olağandışı, hiç görülmemiş şekilde ayrılmak üzere olduğumuz şu anda, size bu davranışımızın sebeplerini açıklamayı bir borç biliyoruz. Ayrılışımız belirsiz bir süre içindir. Belki hiç dönmeyiz. Her şey, atıldığımız bu macerada karşılaşacağımız durumlara, faktörlere bağlı.

Bir süre önce en kısa dalga bandından yayınlanan bir sinyal almaya başladık. Çevremizi kuşatan uzay alanından, özellikle de gürültülerle, parazitlerle dolu dünya iyonosferinden gelen bu sinyal dalgası çok dar olduğu için kolayca zapt edilebiliyordu. Sinyal, hep aynı saatlerde aynı aralıklarla ve çok düzenli olarak geliyordu. Önceleri buna pek önem vermedik. Ama evrenin aynı noktasından ısrarla veriliyor ve özellikle bizim yörünge istasyonuna yöneltmiş olduğu anlaşılıyordu. Şimdi kesin olarak biliyoruz ki bu yayın bir buçuk yıldan beri yapılmıştı. Parite bir buçuk yıldan fazla bir süreden beri yörüngede olduğuna ve biz üçüncü ekip olduğumuza göre, bizden önceki ekiplere de gönderilmiş bu sinyaller. Uzaydan gelen bu sinyallerle ilk defa bizim ilgilenmiş olmamızın sebebini bilemiyoruz. Belki çok büyük bir rastlantı idi bu. Neyse, gözlem ve incelemelerden sonra, bunun tabii bir kaynaktan gelmediğini, suni olduğunu kabul etmeye başladık, giderek bu inancımız pekişti.

Yine de şüpheler içindeydik, bu sonucu kabul etmemiz pek kolay olmadı. Evrenin bilinmeyen derinliklerinden gelen bir sinyale dayanarak ve elimizde bir kanıt olmadan Dünya dışında başka bir uygarlığın varlığını nasıl kabul edebilirdik? Bu yüzden bizim varsayımlarımızı tahminlerimizi size duyurmak istemedik, buna cesaret edemedik.

Dünyadan başka bir gezegende düşünen yaratıkların varlığını kesinlikle kanıtlayan bir durumla karşılaştığımız zaman da artık size duyurmak da çok geç kalmış bulunuyorduk. Çünkü bilincimiz de bir sıçrama olmuş, evrenin düzeni konusundaki anlayışımız tamamen değişmişti. Artık, o günden sonra bambaşka ölçülerde, bambaşka boyutlarda düşünmeye başladığımızı da fark ettik. Evrenin yapısı konusunda bize

öğretilmiş olandan farklı yeni anlayış, uzayda hayat bulunan yeni bir gezegenin bulunması gerçeği, yeni bir bilinç enerjisi ocağının bulunması, bizi dünyalılar adına kaygılandırdı ve bu yüzden keşfimizi bir süre açıklamamak gerektiğine karar verdik. Bu karara dünyamızın çağdaş topluluğunun çıkarlarını düşünerek vardık.

Şimdi asıl konuya gelelim: Bu olay nasıl meydana geldi:

Bir gün, sırf merak güdüsü ile sürekli ve düzenli radyo dalgalarının geldiği noktaya cevap sinyali göndermeye karar verdik. Bir mucize oldu! Sinyalimizi hemen aldılar. Hem yakalamış hem de anlamışlardı. Alıcımız, her zamanki radyo sinyalini bu defa çift olarak aldı, sonra bir üçüncüsü daha geldi. Bu üçlü sinyal, selam sinyalleriydi. Evrenden gelen eş zamanlı bu selam sinyalleri, galaksimiz dışından, akıl almaz bir uzaklıkta, kendilerine benzeyen akıllı varlıkların bulunduğunu ve bunlarla ilişki kurulduğunu müjdeleyen zafer marşlarıydı sanki. Demek ki biz uzayın akla sığmaz sonsuz boşluklarında yalnız değildik! Evrende dünyadaki insanlardan başka akıl ve ruh taşıyan yaratıklar da vardı!

Keşfimizin gerçekliğini doğrulamak için başka bir mesaj daha gönderdik onlara. Bununla, ta yaradılıştan bugüne hayat beşiğimiz olan yer küresinin yapısı ile ilgili formülü bildirdik. Ve cevap olarak, onların gezegeninin kütle yapısını gösteren formülü aldık. Bunu çözünce, gezegenlerinin bizim gezegene benzediğini anladık. Fakat onların gezegeni oldukça daha büyüktü ve dolayısıyla da daha kuvvetliydi.

Dünya dışındaki akıllı yaratıklarla ilk ilişkimiz ve bilgi alışverişimiz işte böyle oldu.

Dünya dışında, başka bir gezegende yaşayan bu akıllı yaratıklar, ilişkileri arttırmak, geliştirmek için çok istekliydi. Onların çabaları sayesinde, karşılıklı olarak bilgilerimizi arttırdık. Böylece onların ışık hızıyla hareket eden bir uzay araçları olduğunu da öğrendik. Bütün bu bilgi alışverişini başlangıçta matematik ve kimya formülleri ile yapıyorduk. Sonra bize konuşma dilleri olduğunu da bildirdiler. Dünyalılar kendi gezegenlerinin yerçekiminden kurtulup uzaya açıldıkları ve uzayda uzun süre kalmaya başladıkları zamandan beri, astronomik dinleyici dedikleri ve çok uzaklardaki sesleri zapt eden çok güçlü bir aygıtla bizim konuşmalarımızı dinlemişler. Uzay ve dünya arasında kurulan konuşma bağlantılarını zapt etmiş, karşılaştırma ve analiz yoluyla, kelimelerin ve cümlelerin anlamını öğrenmişler. Bizimle İngilizce ve

Rusça konuşarak anlaşmaya çalıştıkları zaman söylediklerine daha çok inandık. Bu bizim için akıl almaz bir olay, bir gerçek idi.

Şimdi işin özüne dönelim: Biz dünya dışı bir uygarlığa sahip o gezegene gitmeye karar verdik. Gezegenlerinin adı "Orman Göğsü" idi. Yaptığımız konuşmalara göre, gezegenlerinin adı aşağı yukarı bu anlama geliyordu. Fikir onlardan geldi, Orman Göğsüslüler bizi kendileri davet ettiler. Biz de düşünüp taşındıktan sonra daveti kabul ettik. Işık hızıyla giden uzay araçlarının bizim uzay istasyonumuza 26-27 saatte varabileceğini bildirdiler. Dönmek istediğimiz zaman aynı süre içinde istasyona getireceklerine dair güvencede verdiler. Kenetlenme konusunda kaygılandığımızı anlayınca bunun bir mesele olmadığını, çünkü uzay araçlarının herhangi bir cisimle, yapısı ve şekli nasıl olursa olsun, kolayca birleşip kenetlenebileceğini bildirdiler. Herhâlde araçlarının elektromanyetik kenetlenme özelliği vardı. Bunun üzerine biz, onların gemisinin, bizim uzaya çıkış kapısına yanaşmasının uygun olacağını, bu şekilde onların aracına daha kolay geçebileceğimizi düşündük. Her şey yolunda giderse, dönebilirsek, istasyona geçişimiz de aynı yoldan olacaktı.

İşte şimdi biz, Parite istasyonuna böyle bir mesaj bırakıyoruz. Bu bir çeşit açıklama, bir açık mektup, bir dilekçedir. Ama konumuzda asıl mesele bu değil. Biz ne yaptığımızın, ne kadar ağır bir sorumluluk yüklendiğimizin bilincindeyiz. Biz, insanlığa tasavvur edilemeyecek kadar büyük bir hizmet etme şansı bulduğumuza, talihin bize böyle eşsiz bir fırsat verdiğine de inanıyor, bunun önemini anlamış bulunuyoruz.

Bununla beraber görev sorumluluğunu, disiplini, bağlılık, borçluluk duygusunu bir yana bırakmak bizi çok üzüyor. Gelenekleri, yasaları ve toplumun ahlak kurallarını çiğner duruma düşmek ve bu duyguyu yenmek hiç de kolay olmadı. Ortak Yönetim Merkezi'nin yöneticilerine, genel olarak dünyalılardan hiç kimseye haber vermeden, bu konuda hiç kimsenin iznini almadan ayrılıyoruz. Bundan, yeryüzündeki sosyal hayat kurallarını küçümsediğimiz anlamını çıkarmayın. Biz buna mecburduk. Düşünün ki, bir hokey maçında bile bir gol atıldığında bunu bir siyasi zafer gibi gören ve bundan kendi sosyal düzenlerinin üstünlüğü sonucunu çıkaran güçler harekete geçtiği zaman, ne çelişkilerin ne kıskançlıkların ortaya çıkacağını, çekememezlik ve çekişmelerin olacağını çok iyi biliyorduk. Gezegenimizin gerçeklerini maalesef çok iyi biliyoruz. Dünya dışı bir uygarlıkla ilişki kurulduğu zaman, bunun, yeryüzünde yaşayan insanlar arasında yeni bir iç savaş, yeni bir geçimsizlik sebebi olmayacağını kim iddia edebilir?

Yeryüzünde siyasi çatışmalardan uzak kalmak çok zor, belki imkânsız bir şey. Ama uzun zamandan beri, günlerce, haftalarca gezegenimizden uzakta yaşadktan ve yerküreyi bir otomobil tekerleği kadar küçülmüş hâliyle seyrettikten sonra, Şu kanıya vardık ki; toplumları öfke ve umutsuzluğa sürükleyen, bazı ölkeleri atom bombasına sarılma durumuna getiren son yılların enerji bunalımı, aslında büyük çapta bir teknik meseledir ve ölkelerin birbirleriyle anlaşp uzlaşmalarında daha önemli değildir. Bu durumu görüp anlamak bize üzüntü veriyor. Dünyalılardan zaten zor olan durumlarını daha da karışık bir hâle sokmaktan çekindiğimiz için, bu misli görölmemiş sorumluluğu üzerimize alıyoruz. Bütün insanlık adına, dünya dışında uygarlık kuranların karşısına çıkacağız. Gönüllü olarak üstlendiğimiz bu görevi inançla ve layıkıyla yerine getireceğimize güvenimiz tamdır.

Biz bir meçhule doğru yola çıkıyoruz. Bizi oraya çeken şey bilgiye susamışlık, insanoğlunun başka dünyalarda kendisi gibi akıllı yaratıklar bulunca, mantığı mantıkla birleştirme konusundaki arzu ve hayalidir. Bununla beraber, bizim başka bir dünyanın uygarlığı ile ilişki kurmamızın iyilik mi yoksa kötölük mü getireceğini kimse bilemez. Biz bu konuda tam tarafsız, objektif bir değerlendirme yapmaya çalışacağız. Bu keşfimizde yerküre için tehlikeli, yıkıcı olacak bir şey ya da durum hissederseniz, bu tehlikeyi önlemek için kendi hayatımıza son vermeye de ant içtik.

Son bir söz daha: Size veda ediyoruz, istasyonun penceresinden bakıyor, uzayın karanlık denizinde pırlanta gibi parlayan dünyayı görüyoruz. Dünya güzel, masmavi, ışıl ışıl, harikulade. Yeni doğmuş bir bebeğin başı gibi de nazik görünüyor. Buradan, insanları, aralarında iken hissetmemiş olsak bile, Şimdi kardeşlerimiz olarak görüyoruz ve onlarsız bir hayatı düşünmeye cesaret edemiyoruz.

Yeryuvarlağına "Elveda" diyoruz. Birkaç saat sonra Trampfen yörüngesinden ayrılacağız ve yerküre görünmez olacak. Başka gezegenlerden gelenler, Orman Göğüslüleri, yola çoktan çıktılar bile. Bizim yörüngemize yaklaşıyorlar ve yakında burada olacaklar. Çok az bir zaman kaldı. Onları bekliyoruz.

Bir de Şunu ilave ediyoruz: Ailelerimize yazdığımız mektupları da bırakıyoruz buraya. Bu mesele ile meşgul olacaklardan, onları adreslerine göndermelerini rica ediyoruz.

Kozmonot Parite 1-2

Kozmonot Parite 2-1

Metin 9: Orman Göğsü Gezegeni

Metin Türü: Gezi Yazısı

Tema: Doğa ve Evren

Alt Tema: Evren, Gezegenler, Dünya, Yeryüzü, Uzay, Yıldızlar

Dünyalıların dilinde adları bile olmayan şeyleri anlatmak çok zor, yine de bizim gezegenimizle Orman Göğsü gezegeninin birçok ortak noktası bulunmaktadır.

Buradaki insanlar esmer tenli, mavi saçlı, mor yeşil gözlü. Kirpikleri ince ince, yumuşak ve bembeyaz. Yörünge istasyonumuza Yaklaştıkları zaman onları tamamen saydam bir tulum elbise içinde gördük. Uzay gemilerinden bize gülümsediler ve gelmemizi işaret ettiler. Ve biz bir uygarlıktan öbürüne geçtik.

Pervaneli uçuş aracı istasyondan ayrıldı. Araç ışık hızı ile uçuyor ve biz içinde olduğumuz hâlde bunu hissetmiyorduk. Böylece zaman akışını yenerek uzayın derinliklerine daldık. Bizi ilk şaşırtan şey ağırlığımızın değişmemiş olmasaydı ve bu bizi rahatlatmıştı. Mavi saçlı bu yaratıkların boyları iki metreye yakındı. Dördü erkek biri kadın olmak üzere beş kişiydiler. Erkeklerden üçü uçan aracın pilotu, dördüncü erkek ve kadın ise dünya dillerinin uzmanı idiler.

Parite'den ayrılışımızdan 11 saat sonra güneş sisteminin dışına çıktık. Kendi yıldız sistemimizden çıkıp başka bir sisteme geçtiğimiz farkına bile varmadık. Çünkü evrenin yapısı her yerde aynı. Önümüzde, gittiğimiz yönde, gittikçe büyüyen kızılıklar gördük. Yangını andıran bu kızılıklar genişliyor, uçsuz bucaksız al şafaklar hâlinde yayılıyordu. Bir tarafı karanlık, öbür tarafı aydınlık gezegenlerin yakınından geçtik. Görüş alanımızın içinde birçok güneş ve ay vardı.

Sonra, birdenbire, geceden gündüze çıkmış gibi olduk, uçsuz bucaksız, göz kamaştırıcı bir aydınlığa daldık. O güne kadar görmediğimiz o parlak gökyüzünü, çok büyük, çok güçlü ışık saçan bir güneş aydınlatıyordu.

Dil uzmanı kadın:

- Şimdi bizim galaksidedeyiz. Bakın şu gördüğünüz bizim İye'miz, cazip ya da Kral yıldızımız, yani güneşimizdir. Az sonra bizim gezegenimiz olan Orman Göğsü'ne varmış olacağız.

Gerçekten de uzayın akıl almaz yüksekliklerinde, onların "İye" adını verdikleri ve bizim için yeni olan o büyük güneşi gördük. Bu güneş, hem ışıklarının parlaklığı hem de boyutları bakımından bizim güneşimizi kat kat geçiyordu. Orman Göğsü gezegeninde bir gün 28 saat sürüyor.

Orman Göğsü gezegeni, uzaktan tıpkı bizim dünyamız gibi görünüyor. Dünyayı olduğu gibi onun çevresini de atmosfer tabakaları kuşatmış. Gezegene 5-6 bin metre yaklaştığımız zaman, rehberlerimiz bizim için gezegenleri etrafında özel bir tur yaparak, Orman Göğsü'nü panoramik olarak seyrettirdiler. Manzara çok, çok güzel, olağan dışı idi. Sıra sıra dağları, büyük dağların doruklarını gördük. Dağlar, tepeler koyu yeşil ormanla kaplıydı. Denizler, göller, nehirler de çoktu. Gezegenin bazı yerlerinde, özellikle kutup bölgelerinde, çıplak, ıssız alanlar da vardı ve buralarda sürekli kum fırtınaları esiyordu. Ama bizi en çok şaşırtan, en çok etkileyen, şehirler ve kasabalar oldu. Gezegenin tabii güzellikleri arasında yükselen bu yüksek yapılar, orada şehirciliğin, şehirleşmede ulaştıkları düzeyin çok yüksek olduğunu gösteriyordu. Mavi saçlı uzaylıların şehirleri yanında, Manhattan bile çok sönük kalır.

Bizim anladığımıza göre Orman Göğsü'lülerin, evrendeki akıllı yaratıklar arasında, çok orijinal, çok üstün bir yeri var. Burada kadınların gebeliği on bir ay sürüyor. Tabii Orman Göğsü gezegeninin on bir ayı. Ortalama insan ömrü de oldukça uzun. Yine de onlar için en büyük mesele, en önemli mesele insan ömrünü uzatmak imiş. Ortalama insan ömrü 130-140 yıl. Ama içlerinde 200 yıl yaşayanlar da var. Gezegenin toplam nüfusu 10 milyarı aşmış.

Güneş enerjisinden, daha doğrusu İye'nin enerjisinden yararlanıyor, ısı ve elektrik elde ediyorlar. Santrallerinin verimlilik oranı da bizim hidroteknik usulde elde ettiğimiz orana göre çok daha yüksek. Bundan da önemlisi, gece ile gündüz arasındaki ısı farkını da enerjiye dönüştürüp biriktirebiliyorlar.

İklimi denetim altına almayı da öğrenmişler. Bize gezegenlerini tanıtmak için yaptıkları uçuş sırasında, uzay gemisinin önüne çıkan sis ve bulutları bir anda ıslınlayıp dağıtıverdiler. Ayrıca, yoğun hava akımlarını, deniz ve okyanuslardaki su akıntılarını yönlendirdiklerini, böylece gezegenlerindeki havanın nem oranını ve ısını ayarladıklarını da öğrendik. Bundan başka yer çekimini de denetim altında tutabiliyorlar ki bu da onlara yıldızlar arası uçuşlarda büyük kolaylık sağlıyor.

Bütün bunlara karşılık bizim yeryüzünde henüz karşılaşmadığımız bir problemleri var. İklimi denetleyip kuraklık meselesini çözmüş olmalarına, nüfusları dünya nüfusunun iki katı olduğu hâlde, besin azlığı veya beslenme güçlüğü gibi sıkıntıları da bulunmamasına rağmen, üstesinden gelemedikleri bir mesele ile karşı karşıya bulunuyorlar: Gezegenlerinin bir bölümü yavaş yavaş yaşanmaz hâle geliyor. O bölümde bütün canlılar ölüp gidiyormuş. Kendilerinin "iç kuraklık" dedikleri bir olaydan ileri geliyormuş bu durum. Orman Göğsü gezegeninin o bölümünde, her yıl, Büyük Sahra'dan daha geniş bir çöl, adım adım genişliyor, mavi saçlıların hayat veren topraklarını kaplıyormuş. Onların karşı karşıya buldukları en büyük felaket bu imiş. Gezegenin derinliklerinde meydana gelen bu olayı denetim altına alamıyorlarmış. Bu korkunç iç kuraklık afetiyle mücadele için gezegenin en büyük bilginleri, bilimsel, teknik, pratik bütün imkânları seferber edilmiş. Onların gezegeninin bizim Ay'ımız gibi bir uydusu yok. Ama bizim Ay'ı biliyorlar. Hatta Ay'a inmiş, inceleme yapmışlar. Söylediklerine göre Ay da şimdi onların gezegeninde karşılaşılan türden bir felakete uğramış. Bu bizi bir hayli düşündürdü. Çünkü Ay dünyamıza çok yakın. Biz de aynı felaketi göğüslemeye hazır mıyız? İnsanlar sonu gelmez çekişmeler, kavgalar yüzünden ne kadar geri kaldıklarını, entelektüel gelişme bakımından ne kadar zararlı çıktıklarını anlayabilecekler mi? Şimdi Orman Göğsü'nde, bilim çevrelerinde, gezegen çapında bir tartışma var: İç kuraklığın sırrını çözmek ve kurumayı durdurmak, böylece felaketi önlemek için çalışmaları arttırmak mı daha yerinde olur; yoksa evrende uygun bir gezegen bulup Orman Göğüslüleri zaman içinde oraya göç etmeye, orada uygarlıklarını sürdürmeye hazırlamak mı?

Şimdilik böyle bir gezegen bulup bulmadıklarını ya da hangi gezegene gitmeyi düşündüklerini bilmiyoruz. İşin bizi çok şaşırtan yanı şu: Orman Göğüslüleri gezegenlerinde daha milyonlarca yıl öyle bir tehlikeye maruz kalmadan yaşayabilirler. Buna rağmen, sanki gezegende yaşayanlar o tehlike ile bugün karşı karşıya imişler gibi, bunu en önemli mesele sayıyor ve önlemek için kolları sıvamış bulunuyorlar. Şimdilik sinsi sinsi genişleyen çölün çevresinde binlerce kilometre uzunluğunda engelleme duvarları yapmayı tasarlıyorlar. Bunun için, çok derin kuyular açacak, bu kuyuları çok dayanıklı nötr maddelerle dolduracak ve iç kurumayı azaltacaklarmış.

Şüphesiz onların da sosyal hayatta insan mantığını ta ilk çağlardan beri ağır baskı altında tutan, çok düşündürten, ahlaki, fikri konularda büyük problemleri var.

Uygarlık ve refah düzeyi ne kadar yüksek olursa olsun, on milyardan fazla insanın bir arada, hiçbir meseleleri olmadan yaşayabilmesi o kadar kolay bir şey değil. Bununla beraber, karşılaştığımız bir gerçek bizi büyük bir şaşkınlık içinde bıraktı: Bu gezegenin insanları devlet denilen kurumun ne olduğunu bilmiyorlar. Para, savaş, silah gibi şeylerden haberleri bile yok. Eğer onlara, bizim gezegenimizde ardı ardına, kesilmeyen ve yıkıma götüren silahlı çatışmaların olduğunu söylesek, anlatmaya kalkışsak, şüphesiz bunu pek saçma bulacak ya da meselelerin çözümü için çok barbarca, çok vahşi bir usul olarak görecektirler.

Onların gezegeninde hayat, bambaşka ilkelere, esaslara göre kurulmuş ve biz dünyalılar kendi düşünce tarzımızla bunu kolay kolay anlayamayız. Orman Göğüslüleri öyle yüksek düzeyde bir ortak yaşama bilincine varmışlar ki; savaşı bir kavga, bir mücadele şekli olarak kesinlikle reddediyorlar.

Biz, birbiriyle karşılaştırılması mümkün olmayan şeyleri karşılaştırmaya kalkıyoruz. Zamanla dünyalılar da ilerleyip bu düzeye geleceklerdir. Şimdiden bu umudu ve övüncü veren belirtiler var. Yine de bizi karamsarlığa iten şu düşünceden kurtulamıyoruz: Ya yeryüzündeki insanlar, trajik bir yanılma ile tarihin ancak bir "savaşlar tarihi" olduğuna kendilerini inandırırırlarsa? O zaman ta başından beri yanlış, çıkmaza sürükleyen bir yol tutmuş olmuyor muyuz? Bu durumda nereye gideriz? Sonumuz ne olur? İnsanlar, tuttukları yolun felakete götürdüğünü, mertçe kabul etmek cesaretini gösterebilecekler mi?

Orman Göğüslüleri, onlar için uzayın epeyce uzak bir noktasında Dünya gezegeninin bulunduğunu biliyor ve dünyalılarla sık temaslar kurmayı, ilişkiler içinde bulunmayı çok istiyorlar. Bu onlarda sadece bir merak değil, temas kurmayı sırf meraklarını gidermek için düşünmüyorlar. Onlar bunu, iki uygarlık arasında tecrübe alışverişi yapmak, ortak yarar için düşünce ve ruhun gelişmesinde yeni bir çizgi başlatmak, akıl ve mantığın zaferini kutlamak için istiyorlar. Onların dünya ile temas kurmada, bizim hayal bile edemeyeceğimiz beklentileri var. Evrensel aklın iki ayrı dalındaki gelişmelerini birleştirerek, evrende insanların sonsuza kadar var olma yolunu bulabileceklerini düşünüyor, bunu umuyorlar. Çünkü gezegenlerde, önünde sonunda her tür enerjinin tükeneceğini ve bir tedbir alınmazsa, gezegenin ve o gezegendeki hayatın sona ereceğini düşünüyorlar.

İşte böyle, milyarlarca yıl öncesinden, "dünyanın sonu" problemi üzerinde duruyor ve şimdiden, evrende bulunan bütün canlılarla ilişki kurmak, bütün canlıların bekasını sağlamak amacıyla bir uzay haberleşme üssü kurmaya hazırlanıyorlar.

İsteseydiler, ellerinde bulunan ışık hızındaki gemilerle, dünyaya çoktan çıkabilirdiler. Ama bunu, Dünyalılarının rızası ve daveti olmadan yapmak, davetsiz konuk olmak istemiyorlar. Çoktan beri bizlerle temas kurmak istediklerini anlamış bulunuyoruz. Bizim uzay istasyonlarımız uzun süre yörüngede kalmaya başlayınca, temasa geçme zamanının geldiğine karar vermiş, bunun için uzun uzun hazırlanmış ve sonunda teşebbüse geçmişler. Kısmet bizimmiş. Yörünge istasyonunda sinyalleri ilk defa algılayıp değerlendiren biz olduk.

Bizim Orman Göğsü gezegenine gelişimiz burada büyük bir heyecan yarattı. Bizim gelişimiz dolayısıyla ancak çok önemli günlerde ve olaylarda devreye sokulan, televizyonla bölgeler arası uzaktan temas sistemi kuruldu. Çevremizi kuşatan aydınlık havada, aslında binlerce kilometre uzağımızda bulunan insanları ve nesnelere, hemen yanı başımızda, karşımızda gördük. Yalnız görmekle kalmadık, onlarla konuştuk, el sıkıştık, gülüştük, şakalaştık, sevinç çılgınlıkları attık. Orman Göğüslüleri güzel insanlar doğrusu. Birbirlerinden çok farklılar. Bölgelere göre saçlarının rengi de koyu maviden açık maviye kadar değişiyor. Yaşlıların saçları bizde olduğu gibi ağarıyor. Her bölge ayrı bir etnik gruptan oluştuğu için, insan tipleri de bölgeden bölgeye değişiyor.

Şimdi en önemli konuya geliyoruz, Orman Göğüslülerinin bizden bir ricaları var. Dünyalılarının uygun gördükleri bir zamanda gezegenimize gelip gezmek istiyorlar. Bu arada, Orman Göğsü ile Dünya yolunun tam ortasında, gezegenler arası bir istasyon kurma çalışmalarına başlamayı öneriyorlar. Bu istasyon başlangıçta ön görüşmeler, buluşmalar için kullanılacak, sonra da iki gezegen arasında geliş gidişler için sürekli üs olacak. Onların bu önerisini size iletmeye söz verdik. Ancak bu konuda bizi çok kaygılandıran noktalar var. Biz Dünyalılar böyle bir buluşmaya, karşılaşmaya hazır mıyız? Bu buluşmayı, bu görüşmeyi yapabilecek olgunlukta mıyız? Toplumlarımız arasında bunca uyuşmazlık, sürtüşme, çatışma sürüp giderken, Dünya adına, bütün insanlık adına hareket etmek, onları temsil etmek yetkisine sahip miyiz? Uzayın uzak bir yerinde bulunduğumuz sırada böyle şeyleri düşünmek bize çok acı geliyor. Ama biz dünyalıyız ve dünyalılarının huyunu suyunu çok iyi biliyoruz.

Size, bugüne kadar bilmediğimiz "İye" güneşinin galaktik sisteminden haber ulaştırdık. Mavi saçlı Orman Göğüsler çağdaş uygarlıkların en yükseğini yaratmışlar. Onlarla buluşup görüşmek, bizlerin bütün hayatını ve insanlığın kaderini değiştirebilir. Her şeyden önce dünyanın çıkarlarını düşünerek böyle bir işe cüret edebilecek miyiz?

Yabancı gezegende yaşayanların, Orman Göğüslülerin, bizim için asla bir tehlike, bir tehdit oluşturmadığına inanıyoruz. Onların tecrübelerinden yararlanmasını bilirsek, dünyadaki hayatımızı değiştirebiliriz. Dünyamızı kuşatan maddelerden enerji elde etmesinden tutun da, silahsız, zorlamasız, savaşız yaşamaya kadar çok şey öğrenebiliriz. "savaşız yaşamak" deyimini belki size tuhaf, saçma gelebilir. Ama biz burada akıllı yaratıklar olan Orman Göğüslülerin böyle yaşadıklarına tanık olduk.

Dünya dışı bir uygarlıkla şaşkına dönen, gözleri kamaşan ve etkilenen bizler, yine de, bir an önce dünyamıza dönmek, galaksimiz dışında İye güneşinin gezegenlerinden birinde gördüklerimizi anlatmak için sabırsızlanıyoruz. (Kozmonot Parite 1-2, Kozmonot Parite 2-1)

Metin 10: Altın Mekre

Metin Türü: Hikâye

Tema: Doğa ve Evren

Alt Tema: Çevre, Canlılar, Hayvanlar

Balıkçılık yaptığı zamanlarda, Yedigey ile karısı Ukubala arasında geçen bir olaydı bu. Herhâlde insanın başına ömrü boyunca ancak bir defa gelebilecek bir olay.

Evlendikten sonra Yedigey balık avından çabuk dönmeyi adet edinmişti. Karısını çok seviyordu ve karısı da onu çok sevdiği için dört gözle bekliyordu gelmesini. Ukubala'yı merakta bırakmak istemediği için çabuk dönüyordu balıktan. Karısından başka kimseyi düşünmez, ondan başkasını gözü görmezdi. Balığa çıkar çıkmaz karısını düşünmeye başlar, bir an önce eve dönmek isterdi. Ukubala kendinde birtakım değişiklikler hissedip hamile kaldığını anlayınca, Yedigey'in bir an önce karısının yanında bulunmak için gösterdiği sabırsızlık daha da arttı. İlk çocuklarının dünyaya gelmesini de büyük bir heyecan ve sabırsızlıkla bekliyordu çünkü.

Bir gün Ukubala, Yedigey'e "Altın Mekre" denilen balığın nasıl bir balık olduğunu sordu. "Böyle bir balıktan söz edildiğini duydum ama hiç görmedim" dedi. Yedigey ona bunun çok az rastlanan Mersinbalığına benzer bir cins olduğunu, derin sularda yaşadığını, en çarpıcı özelliğinin ise güzelliği olduğunu söyledi: "Hemen hemen her yeri mavimsi beneklerle süslü, başının üst kısmı, yüzgeçleri ve sırtı, baştan kuyruğuna kadar altın renginde bir balık, saf altın gibi parlıyor, bu yüzden "Altın Mekre" demişler" dedi.

Ukubala bir başka gün Yedigey'e, rüyasında bir "Altın Mekre" balığı gördüğünü söyledi. Balık yanı başında yüüyor, o da onu tutmaya çalışıyormuş. Onu yakalayıp sonra da bırakmak için yanıp tutuşuyormuş. Altın Mekre'yi eline almak, altın renkli vücuduna dokunmak, onun kokusunu almak isteği o kadar büyükmüş ki, rüyasında balığın ardından koşup durmuş. Ama yakalanmıyormuş balık. Ukubala uyanınca bunun bir düş olduğunu anlıyormuş ama bir türlü heyecanı geçmiyormuş. Çünkü Altın Mekre'yi çok önemli bir amaç, onu kaçırmamasını da bu amaca ulaşmamak şeklinde yorumluyormuş.

Ukubala rüyasına hem gülüyor hem de Altın Mekre balığını eline alamadığı için üzülüyor ve bu istekten vazgeçemiyordu.

Yedigey ise bir türlü aklından çıkarmıyordu karısının gördüğü rüyayı. Onun gerçekten de o balığı görmek, tutmak istediğini anlamıştı. Denizde ağını çekerken hep bunu, bu Altın Mekre'yi nasıl tutacağını düşünüyordu. Ukubala'nın karşı koyamadığı güçlü isteği, hamile kadınların aşermesi gibi bir istek idi. Yedigey, hamile bir kadın isteğine kavuşmazsa bunun doğacak çocuk için bir zarar getireceğini de işitmişti.

Ukubala'nın bu güçlü isteği hiç de olacak gibi değildi. Bu yüzden Altın Mekre'yi çok istediğini kocasına söylemiyor, Yedigey de bunun lafını etmek istemiyordu. Bununla beraber onu nasıl yakalayacağını düşünüyordu bütün gün. Yakalarsa getirip karısına gösterecekti.

Bir gün Yedigey erkenden kalktı ve denize açıldı. Aral'ı buzlar kaplamadan ev için biraz balık tutmak istediğini akşamdan karısına söylemiş, karısı da onu bu fikrinden caydırmaya çalışmıştı:

- Ev balık dolu, ne gereği var, bu soğukta çıkılır mı? demişti.

Ama Yedigey kafasına koymuştu bir kere, vazgeçmedi:

- Evdeki balıklar evin, ama sen kendin söyledin Sağın Hala'nın hastalanıp yatağa düştüğünü. Onun için en iyi ilaç taze balık haşlaması, sıcak balık çorbasıdır. İhtiyar kadının balık getirecek kimsesi yok ki.

İşte böyle bir bahane ile Yedigey Altın Mekre avlamak için denize açıldı. Av malzemesini, gerekli her şeyi akşamdan hazırlamış, sandalın burun kısmına yerleştirmişti. Kalın elbiselerini giymiş, başlıklı yağmurluğunu da almıştı.

Sonbaharla kış arasında her zaman görülen kapalı, güvenilmez bir hava vardı. Yedigey dalgaları aşa aşa, gölün ortasına Altın Mekre balığının bulunabileceğini düşündüğü yere doğru açıldı. Elbette her şeyi şansa bağlıydı. Zaten balık tutmak, hele oltayla avlanmak, tamamen bir şans işiydi. Bugün Yedigey şansına güveniyordu. Çünkü her zamanki işini yapmak için çıkmış değildi balığa. Hamile karısının, Tanrı'nın takdiri ile görmeyi, eline almayı çok istediği Altın Mekre balığını tutmak için çıkıyordu.

Yedigey sağlam yapılı, güçlü kuvvetliydi. Küreklere asıldı. Yandan vuran kıvrım kıvrım dalgaları yara yara, hiç yorulmadan, Aral'ın ortalarına geldi. İki saat sonra

sandalı durdurdu, kürekleri yukarı aldı, demir attı ve oltaları hazırladı. Sonra kürekleri tekrar indirdi. Akıntıyı, rüzgârı hesaba katarak, özellikle de sicimleri karıştırmamaya dikkat ederek sandalı uygun duruşta tutmaya çalıştı.

Sonra beklemeye geçti. Altın Mekre denilen o nadir balık ona göre bu sulara bulunmalıydı. Bilgiden, tahminden ziyade bir sezgiydi bu. Gelecekti Altın Mekre, gelmeliydi! Onu tutmadan dönemezdi. Av tutkusu için, zevki için değil, hayatında en büyük önemi verdiği kişinin isteğini karşılamak için istiyordu bunu.

Balıklar yavaş yavaş oltaya vurmaya, geldiklerini belli etmeye başladılar. Önce bir levrek yakaladı. Yedigey daha çekerken anlamıştı bunun Altın Mekre olmadığını. Altın Mekre bir çekişte yakalanmazdı oltaya. İkinci olarak tuttuğu balık büyük bir Bıyıklı Balık idi. Bu, Aral'ın en lezzetli balıklarından biriydi. Onu sersemletip sandalın dibine attı. Böylece hasta Sağın Hala için gerekli balığı fazlasıyla tutmuş sayılırdı. Sonra oltaya bir Aral Çapağı takıldı. Genel olarak yüzeye yakın yerlerde bulunan bu çapak ne arıyordu o kadar derinde? Neyse, o da nasipmiş. Bundan sonra uzun uzun bekledi. Hiçbir balık vurmuyor ama Yedigey de umudunu yitirmiyordu. "Hayır, bekleyeceğim, diyordu kendi kendine. Ukubala'ya söylemedim ama yine de benim Altın Mekre avlamak için çıktığımı biliyor. Tutmalıyım bu balığı yoksa doğacak çocuğumuz mutsuz olur. Çocuğumuz istiyor onun o güzel Altın Mekre'yi görmesini ve ona dokunmasını. Bebeğin bunu niçin istediğini kimse bilemez, ama o istiyor diye annesi de aynı istekle yanıp tutuşuyor. Ben de baba olduğuma göre bu isteklerini yerine getirmeliyim."

Hareketsiz durduğu için Yedigey üşümeye başlamıştı, ama yine de gözünü sicime bağladığı ve suda yüzen çatal sopadan ayıramıyordu. Onun kımıldamasını, sürüklenmesini bekliyordu her dakika. Ama hayır, gelmiyordu balıklar. Yine de sabırla, umutla bekliyordu. Önünde sonunda gelecekti Altın Mekre. Buna inanıyordu. Soğuktan tüyleri diken diken olsa da üşüyüp titrese de gözlerini oltalardan ayırmıyor, o sevgili balığın gelmesini bekliyor ve zihninden onunla konuşuyordu: "Haydi bakalım nazlanma, gel artık! Korkma, gel. Yemin ederim ki korkacak bir şey yok. Gel, seni yine sulara atacağım. Bunu hiçbir balıkçı yapmaz diyorsun değil mi? Yaptığını düşün. Ben seni yemek için avlamıyorum ki. Ev, her çeşit yiyecek, her çeşit balıkla dolu. Üç tane de şimdi tuttum, işte kayığın dibinde duruyor. Eğer yemek için olsaydı bu kadar bekler

miydin? Bak, Altın Mekre, bizim ilk çocuğumuz olacak, sen karımın rüyasına girmişsin. Seni rüyasında görelili rahatı, huzuru kalmadı. Bunu kendisi söylemiyor; ama ben anlıyorum. Sebebini anlatamam ama biliyorum ki, ne pahasına olursa olsun seni görmek, elleriyle tutmak istiyor. Söz veriyorum, karım seni görsün, sana dokunsun, sonra bırakacağım denize. Az bulunur bir balıksın sen. Başın, kuyruğun, yüzgeçlerin, sırtın boydan boya altın renginde, pırıl pırıl parlayan altın sarısı... İşte bunun için görmek istiyor seni. Anlamaya çalış. Seni görmek, sana dokunmak istiyor. Sadece bir balık olduğunu, insanlarla bir ilişkin olamayacağını söyleme sakın. Evet, bir balıksın ama öz kardeşi gibi özlem duyuyor, hasretle bekliyor seni. Çocuğumuz dünyaya gelmeden mutlaka görmek istiyor. İnan, karnındaki bebek de çok sevinecek buna. İşte bütün mesele bu! Kurtar bizi bu durumdan Altın Mekre. Haydi, yaklaş artık, söz verdim, sana bir şey yapmayacağım. Eğer niyetim kötü olsaydı bunu hissederdin. Hiç merak etme yanımda kocaman bir deri tulum da getirdim. İçini su dolduracağım. Seni yakalar yakalamaz tulumun içine koyacağım. Ölmeyeceksin, tekrar denize dönüncüye kadar orada kalacaksın. Bu denizden seni almadan gitmem, bunu da bilmiş ol. Pek vaktimiz de kalmadı ha! Fırtına beklemez! Dalgaların hırçınlaştığını, rüzgârın şiddetlendiğini hissetmiyor musun? İlk çocuğumuzun babasız, yetim doğmasını mı istiyorsun yoksa? Bunu düşün ey güzel balık! Bana yardım et!

Deniz gittikçe daha da kabarıyor, rüzgâr uğul uğul esiyor, dalgalar güldür güldür yuvarlanıyordu. Dalga uçlarından püsküren sular Yedigey'in yüzüne çarpıyor, kürek çeken elleri soğuktan, ıslanmaktan şişip kabarıyordu.

Ukubala, kıyıda, bir o yana bir bu yana gidip geliyordu. Kocası gecikince endişeye kapılmış, onu karşılamak için çıkmıştı kıyıya. Hava kararmış, deniz de kudurmaya başlamıştı.

Ukubala, birden, köpükler arasında inip kalkan kürekleri, sonra dalganın üzerine çıkan sandalı gördü. Şalına iyice bürünerek kıyıya daha da yaklaştı. Karnı epeyce şişmişti. Orada durup bekledi.

Yedigey yaklaştı. Geriden gelen büyük bir dalga sandalı Kumsal itti. Yedigey de hemen atlayıp indi sandaldan. Bir boğayı çekip götürür gibi, sürükleye sürükleye onu karaya çıkardı. Sonra doğruldu. Tuzlu suya batmış, sıırıslıklam olmuştu.

Ukubala kocasına yaklaştı. Kollarını soğuktan kaskatı olmuş muşambanın altından geçirip kocasının boynuna sarıldı.

- Baka baka gözlerim karardı, niye böyle geciktin? dedi.
- Sabahtan beri bekledim gelmedi, ancak akşam olurken geldi.
- Ne diyorsun? Yoksa Altın Mekre'yi avlamaya mı gitmiştin?
- Evet ya, çok yalvardım, sonunda razı ettim onu benimle gelmeye. Bak...

Yedigey sandaldan su dolu büyük deri tulumu çıkardı, ağzını çözdü. Altın Mekre'yi su birikintili kıyı çakıllarının üzerine bıraktı. İri, güçlü ve güzel bir balıktı. Çırpınmaya, altın renkli kuyruğunu oynatarak çakılları sıçratma ya başladı. Pembe ağzını kocaman açıyor, ana yurdu olan denize bakıyor, besbelli yakınına kadar gelen dalgalara kavuşmak istiyordu bir an önce. Ama Yedigey onu yüzgeçlerinden tutup kaldırdı ve Ukubala'ya:

- Haydi uzat ellerini, al onu, alttan tut, dedi.

Ukubala balığı, yeni doğmuş bebeği kucağına alır gibi tutup göğsüne bastı:

- Nasıl da diri! Nasıl da çevik! Kütük gibi de ağır, ama deniz kokusu var vücudunda. Ne kadar da güzel bir balık yarabbi! Yedigey, al onu artık, gördüm ve kucakladım onu. Bu kadar yeter. İsteğim oldu çok şükür. Onu yine denize bırak.

Yedigey Altın Mekre'yi aldı, dizlerine kadar batarak suda biraz yürüdü ve sonra eğilip balığı usulca kaydırıverdi. Balık suya düşer düşmez, başından kuyruğuna kadar altın yaldızlı rengiyle, suyun mavi derinliğinde ışıldadı, sonra kıvrak vücuduyla suları yararak, dalıp gözden kayboldu.

O gece büyük bir fırtına koptu geldi bir yerlerden. Kıyıları çarparak kükreyen dalgaların sesi sabaha kadar devam etti. Vakit gece yarısıydı. Yarı uyur yarı uyanık dalgaların sesini dinleyen Yedigey, o güzel Altın Mekre'yi düşünerek gülümsüyordu. Bu güzel balığın hâli niceydi şimdi? İnşallah iyi durumdadır, diyordu, fırtına şiddetli olsa da suyun derinlikleri çalkantılı olmazdı. Şimdi o güzel altın balık, suyun derinliklerinde, yüzeyde koşuşturan dalgaların gürültüsünü dinliyor olmalıydı. Bunu düşününce dudaklarında mutlu bir gülümseme belirdi ve elini usulca karısının karnına koyarak gözlerini yumdu. Ama birden elinin altında bir kımılta, bir hareket hissetti. Bu,

doğacak ilk çocuklarının, orada olduğunu belli edercesine attığı bir tekme idi. Dudaklarında tekrar bir gülümseme belirdi ve sakin, mutlu bir uykuya daldı.

Metin 11: Okuma Sevinci

Metin Türü: Hikâye

Tema: Vatandaşlık

Alt Tema: Görev bilinci, Sorumluluk, Çalışma, Üretme, Paylaşma

1924 yılıydı. Evet, tam o yıldıydı. Şimdi tarım işletme kooperatifinin bulunduğu yerde, yoksul insanların oturduğu küçücük bir köy vardı. O zamanlar ben 14 yaşındaydım, ölen babamın amcasının evinde oturuyordum. Annem de ölmüştü. Güzün zenginlerin kışlamak için dağlara çekildikleri sırada, köye sırtında asker paltosu, genç bir yabancı geldi. Palto, iyi hatırlıyorum, siyah bir kumaşandı. Yollardan uzak, dağ eteklerine yaslanmış köyümüzde, üniformalı birinin belirmesi büyük bir olaydı.

İlkin onun orduda komutan olduğu, köye de başkan olacağı söylendi. Ama sonra komutan filan olmadığı, kıtlık yıllarında köyden ayrılıp demir yolunda çalışmaya giden, bir daha da geri dönmeyen Taştanbek'in oğlu olduğu anlaşıldı. Adı Duyuşen'di. Köye okul açmaya, çocuklara ders vermeye gönderilmişti.

Günün birinde, köy halkı toplantıya çağrıldı. Toplantının yapılacağı tepeye soluk soluğa tırmandık. Kimi atlı, kimi yaya gelen köylülerin önünde o solgun yüzlü, siyah paltolu genç konuşuyordu. İyi duyabilmek için tam yaklaşıyordu ki, yırtık gocuklu bir ihtiyar, uykudan uyanır gibi, ansızın bağıra bağıra konuşmaya başladı:

"Dinle beni oğlum." dedi kekeleyerek. "Eskiden çocuklarımızı mollalar okuturdu. Babanı iyi tanırım, bizim gibi çıplağın biriydi o da. Söyle Allah aşkına, baban böyle biriyken sen nasıl molla olabildin?"

Duyuşen cevap verdi:

"Ben molla değilim, aksakal, ben öğretmenim. Çocukları bundan böyle mollalar okutmayacak, öğretmenler okutacak. Okuma yazmayı da orduda öğrendim, önceden de bir şeyler biliyordum. Bununla molla sayarsan beni...."

"Bu başka şey tabi"

"Aferin çocuğa"

"Beni buraya çocukları okutayım diye gönderdiler. Bir yapı gerekecek. Bana yardım edin, şu tepedeki eski at ahırını onaralım diyorum, ne dersiniz?"

"Dur bakalım oğul." diye biri sol gözünü yumarak, konuşmaya başladı.

"Okul neyimize bizim?"

"Nasıl neyimize?"

Kalabalık doğruladı.

"Doğru tabi, neyimize gerek?"

Bir ağızdan konuşup karşı çıkmaya başladılar.

"Biz köylüyüz. Eskiden beri toprak doyuruyor bizi. Çocuklarımız da bizim gibi yaşayacak. Neden okusunlar? Okuma yazma memur takımına gerek, biz basit köylüleriz, işimize karışmasan daha iyi olur."

Sesler birer ikişer kesildi.

"Peki, istemezsek mesela, zorla mı okutacaksın bizi? O zamanlar geçti. Artık hürüz, nasıl istersek öyle yaşarız."

Duyuşen'in yüzü sarardı. Titreyen parmaklarıyla paltosunun cebinden dörde katlanmış bir kâğıt çıkardı, açtı, başının üstüne doğru kaldırarak:

"Demek ki siz bu kâğıda, çocukların okuması gerektiğini yazan ve hükümetin mührünü taşıyan bu kâğıda karşı çıkıyorsunuz? Kim bağısladı size toprağı, suyu, özgürlüğünüzü? Devletin yasalarına kimler karşı çıkıyorlar? Söyleyin!"

Sesi sıcak güz durgunluğunu kurşun gibi deldi, kayalıklara çarptı, yankılar yaptı. Herkes sesini kesti. Başlarını önlerine eğmişlerdi.

Duyuşen bu defa sakın sakın:

"Yoksul insanlarız biz." diye başladı. "Bütün ömür boyu ezmişler bizi, aşağılamışlar... Bilgisizlik içindeyiz. Bugün devlet bizim de ışığa kavuşmamızı, okuma yazma öğrenmemizi istiyor, işte bunun için çocuklarımızı okutmalıyız."

Duyuşen sustu. Cevap vermelerini bekliyordu. O sırada Duyuşen'e nasıl molla olduğunu soran, yırtık gocuklu Satimkul konuşmaya başladı:

"İyi öyleyse, okut. Aç okulunu, okut çocukları istiyorsan. Biz yasalara karşı değiliz."

"Ama bir şey istedim ben sizden. Bana yardım etmelisiniz. Eski at ahırını onarmalıyız, dereye bir köprü yapmalı, kış için okula odun taşımalıyız."

Satimkul atıldı:

"Dur hele yiğit, o kadar aceleci olma."

Dişleri arasından tükürdü. Gene nişan alır gibi bir gözünü yumarak:

"Okul açacağız diye öyle bir bağıryorsun ki, sesin ta köyden duyuluyor. Oysa ne sırtında gocuğun, altında atın ne de ovada sürülmüş bir avuç toprağın var. Kümesinde tavuğun, ahırında hayvanın yok. Böyle nasıl yaşayacaksın hiç düşündün mü?"

"Ben de yaşayacağım elbet. Aylık alacağım."

"Ha şöyle, onu söyle."

Satimkul, durumdan memnun, atının üstünde doğruldu:

"Şimdi her şey ortada. Sen kendi işini kendin gör yiğit. Aylık alacaksın madem, okut çocukları, öğret. Hazineye para çok. Bizim de yakamızı bırak. Kendi derdimiz zaten başımızdan aşkın."

Satimkul, atının başını çevirdi, köye doğru uzaklaştı. Ardından öbür köylüler de yürüdüler. Duyuşen, elindeki kâğıdı sıkılmış, kalakalmıştı. Ne diyeceğini bilemiyordu zavallı.

Duyuşen'in hâline çok acıdım. Gözlerimi ayıramıyordum ondan.

Ertesi gün, kızlar toplanıp suya gittiğimizde, derenin yanında Duyuşen'le karşılaştık. Elinde kürek, balta ve eski bir ağaç kovayla derenin öte yanına geçiyordu.

O günden sonra siyah paltosuyla Duyuşen, yapayalnız, her sabah keçi yolunu tırmanarak tepeye, eski tavlaya gidiyordu. Köye akşamın geç saatlerinde iniyordu. Sırtında bir bağ deve otu ya da samanla yürüdüğünü görüyorduk sık sık. Onu ta uzaktan böyle geliyor görünce köylüler, ellerini gözlerine siper edip, şaşarak konuşuyorlardı:

"Bu sırtında ot taşıyan adam Öğretmen Duyuşen ha?"

"Evet, ta kendisi."

"Vah zavallı, öğretmen olmak da öyle pek kolay bir iş değil anlaşılın."

“Ya ne sandın, bak nasıl kamburlaşmış.”

Günün birinde köyün üst tarafından topladığımız tezek dolu çuvalarla eve dönüyorduk. Okula uğradık, öğretmenin ne yaptığını merak ediyorduk. Samanlı çamurla sıvalı eski samanlık bir zamanlar beylerin at ahırıydı. Kış günleri gebe kısraklar burada dururdu. Sonra beyler başını aldı gitti, ahır da boş kaldı. Oralara kimseler uğramadığından her tarafı dikenli otlar sarmıştı. Şimdi bütün otlar dibinden kesilmiş, bir tarafa yığılmış, avlu temizlenmişti. Yağmurdan yıkılan, harap olan duvarlar çamurla sıvanmış, kuruyup eğildiğinden her zaman açık duran kapı onarılmış, yerine takılmıştı.

Biraz dinlenmek için çuvaları sırtımızdan indirdik. Üstü başı çamur içinde, Duyuşen kapıda göründü. Bizi görünce ilkin şaşırды, sonra sevgiyle gülümsedi:

"Nereden çıktınız kızlar?" dedi.

Biz çuvallarımızın yanında oturuyor, utanarak birbirimize bakıyorduk. Duyuşen sıkıldığımızı anladı:

"Çuvaları da kendilerinden büyük." dedi. "Çok iyi ettiniz de geldiniz. Siz okuyacaksınız değil mi? Okulumuz hemen hemen hazır. Köşeye soba gibi bir şey yerleştirdim, tepeye de bir baca bile yükselttim. Görüyor musunuz? Şimdi kışlık odun bulmaya geldi sıra. Bulamazsak çevremizde bir sürü deve otu var. Onları yakarız. Yerlere de saman döşeriz kaba kaba. Ders yapmaya başlarız. Siz okumak istiyor musunuz? Gelecek misiniz okula?"

Arkadaşlarımın en büyük olduğumdan cevap vermek bana düşerdi: "Teyzem izin verirse, elbette geleceğim."

"Neden bırakmasın teyzen? Bırakacak elbet. Adın ne senin?"

Yırtık eteğimden görünen dizimi elimle örtmeye çalışarak cevap verdim:

"Altınay."

"Altınay, ne güzel adın var."

Öyle güzel gülümsedi ki, yüreğime bir sevgi, sıcaklık yayıldı.

"Kimin kızıydın peki?"

Sustum. Bana acımalarını istemezdim.

"Öksüzdür o. Amcasının yanında oturuyor." diye cevap verdi kızlar.

"Peki Altınay!" yeniden gülümsedi Duyuşen. "Başka çocukları da topla getir okula, olur mu? Siz de kızlar hepiniz gelin."

"Olur, amca, geliriz."

"Amca değil, öğretmenim deyin bana. Okulu görmek ister misiniz şimdi? Çekinmeyin."

"Yok, gidelim artık, evden merak ederler."

"Peki öyleyse. Ben de deve otu toplamaya gideceğim şimdi. Karanlık basmadan gidip geleyim."

Duyuşen, ipini orağını aldı, aşağılara doğru indi, gitti. Birden bir şey geldi aklına. Arkadaşlarına bağırdım:

"Durun kızlar. Hadi tezekleri okula dökelim. Kışa hazır olsunlar."

"Ya eli boş nasıl döneriz eve? Akıllıya bak."

"Gider yeniden toplarız."

"Olmaz geç oldu artık, evden kızarlar."

Beni beklemedi bile kızlar, yürüyüp gittiler.

Böyle bir karar vermem için neydi beni etkileyen, hâlâ çözemedim.

Söylediğimi yapmadıkları için kızlara darıldığımdan mı, yoksa küçük yaşlardan beri bütün isteklerim kaba insanların tokatları ile karşılandığı için, bana böyle sıcak, içten gülümseyen, yüreğimi ısıtan Duyuşen'e teşekkür etmek istediğimden mi, bir şeyler yapmalıydım. Ve ben iyi biliyorum inanıyorum da buna, hayatımın akışı, ömrüm boyunca duyduğum sevinç ve acılar o günkü bir çuval tezek olayına bağlıdır. Böyle kesin konuşuyorum. Çünkü o gün, hayatımda ilk defa düşünmeden, başıma geleceklerden korkmadan, önemli saydığım, uygun gördüğün bir iş yaptım. Okula döndüm, çuvalı kapının önüne boşaltıp var gücümle tepelere koştum. Tezek toplamaya başladım yeniden.

Nereye olduğunu bilmeden koşuyor, yüreğimde coşan bir gücün ateşiyle yürüyordum. Yüreğim bir hoş çarpıyordu, büyük bir kahramanlık yapmış gibi rahattım.

Güneş de neden mutlu olduğumu biliyordu sanki. Evet, neden böyle coşkun bir sevinçle koştuğumu, uçacak gibi olduğumu biliyordu o. Küçük, ama insanlar için iyi bir şey yapmışım.

Gün tepelerin ardına devriliyordu artık. Ama bana batmak istemiyor, oyalanıyor, yolumu aydınlatıyor gibi geliyordu. Güz havasında sararmış toprak, allara boyanmış, uçsuz bucaksız uzanıyordu. Kurumuş otlar gün ışığı altında yanıyor, güneş düğmelerime vurmuş parılıyordu. Ben, yüreğim şen, ötelere doğru durmadan koşuyor, toprağa, havaya, rüzgârlara dönerek, "Bana bakın, görün ne kadar mutluyum!" diye haykırıyordum. "Ben okuyacağım, okula gideceğim artık."

Metin 12: Oğula Veda**Metin Türü:** Hikâye**Tema:** Duygular

Alt Tema: Bağışlama, Heyecan, Kaygı, Korku, Mutluluk, Özlem, Sevgi, Takdir etme, Umut, Üzüntü, Veda, Yalnızlık

Çordon'un hiç aklına getirmek istemediği tek bir olay vardı. Aslında, hatırlamak istemediği o olayı defalarca, tekrar tekrar düşünmüştü. Uzun zamandan beri o konuda haklı mı, haksız mı olacağını yalnız Allah'ın bilebileceğini kabul etmişti sonunda. Eğer öbür dünyada oğlu ile karşılaşacak olursa ona her şeyi anlatacaktı; ama af dilemeyecekti ondan. O olaydan sonra, şehirde oturan kızları yüzüne karşı onu suçladıkları zaman, Çordon yine bir pişmanlık duymamış, bir şey de söylememişti. O acıklı olaydan bugüne kadar kızları onu hâlâ affetmiş değillerdi. Bu, Sultan'ın cepheye gönderilmek üzere şehir istasyonuna gittiği zaman olmuştu. Ekim 1941'de, iş yerinde demir döverken, biri koşarak gelmiş ve ona hemen eve gitmesini, oğlunun veda etmek üzere geldiğini söylemişti. Çordon, kirli ve yanık demirci önlüğüyle hemen koşmuştu. Örs ve çekiç sesi hâlâ kulağındaydı. Hızlı gidiyordu. Önce kulaklarına inanmamıştı. Oğlu çok gençti çünkü askere gidecek yaşa gelmemişti daha. Ama doğrudu, çağırılmışlardı onu cepheye: Sultan, bölge şefliğinden temin ettiği bir atı dörtnala sürerek hasta annesini görmeye gelmişti. Annesi altı aydan beri hastaydı ve iyileşemiyordu. Babasının da şehre gelmesini ve istasyona beraber gitmesini istemişti Sultan. Birbirleriyle uzun uzun konuşacak ve gereği gibi vedalaşacak vakitleri olmamıştı. Çordon atını dörtnala sürerek şehre geldi. Şehre gelince ilk gördüğü ve onu şaşkına çeviren şey, istasyonun önündeki büyük kalabalık ve tıkanıklık oldu. Demiryolunda lokomotifler durmadan keskin düdüklarını çalıyor, vagonların tekerlekleri gıcırdıyordu. Bu kalabalığın ortasında, mezralardan, köylerden, şehirden gelen insanlar kaynıyordu. Yaşlılar, gençler, çocuklar... Çordon atından indi ve hemen oğlunu aramaya koyuldu. Önündekileri ite kaka ilerliyor, askere gidenlerin nerede olduklarını soruyordu herkese. Ona, sevk edilecek askerlerin gar parkında, ayrı bir yerde tutulduklarını, oradan ayrılamadıklarını ve az sonra da hareket edeceklerini söylediler. Hemen o tarafa koştu. Orada askerleri sıraya sokuyorlardı. Adları okunuyor, emirler veriliyordu bir yandan. Çordon çaresizdi. O kalabalıkta aradığını nasıl bulacaktı? Ağaçlar da sıradaki askerleri görmesine engel

oluyordu. Birden, hemen yakınında, “Baba, baba! Bu tarafa gel!” diye çağırın sesler duydu. Bağırp el sallayarak çağırınlar kızlarıydı. Parkın hemen gerisindeydiler. Güç bela kendine bir yol açarak onların yanına vardı ve parmaklıkların gerisinde, cepheye sevk edilecekler arasında oğlunu gördü. Oğlu da onu görmüş, gülümseyerek el sallamıştı. Ama gülümseyişinde bir burukluk, bir üzüntü vardı. Çordon’un yüreği sızladı oğlunu görünce. Daha çok gençti oğlu. Bıyıkları bile çıkmamıştı. Öbürleriyle aynı boydaydı ama omuzları, görünümü ile bir çocuktur. Henüz büyüme çağını doldurmamıştı, daha büyüyecekti. Çordon bunu biliyordu. Oğlu iri ve güçlü olacaktı. İki yıl daha gerekiyordu yakışıklı, güçlü bir adam olması için. Çordon kızlarının yanına varınca kızları onu bir kenara çektiler. Ter içindeydiler, öfkeliydiler ve erkek kardeşlerine pek de yüksek olmayan bir sesle bağırarak onu kahramanlık taslamakla, aptallıkla suçluyorlardı. Büyük bir kalabalığın ortasında idiler. Kızları telaşlanıyor, sinirleniyorlardı. O kalabalığın, o kargaşanın arasında baba ile kızlar arasında bir tartışma başladı:

- Biliyor musun, oğlun gönüllü yazılmış!

- Nee? Nasıl olur bu?

- Bölge askerlik şubesine telefon ettik, öğrendik ki askere gitmeyi kendisi istemiş, her tarafa başvurmuş bunun için. Hatta hemen cepheye, savaşa gönderilmesini de istemiş! Anlıyor musun? Öbür kız devam etti:

- Askerlik yaşı da gelmedi daha!

- Demek buna mecbur olmuş, gerekli görmüş bunu. Kızların ikisi birden gürlledi:

- Mecbur mu? Gerekli mi?

- Baba, anlamıyorsun! İkimizin kocası da askerde, yetmez mi? Dönüp dönmeyeceklerini bir Allah bilir. Yapayalnız kaldık. Evin son erkeği, en küçüğü de bir an önce cepheye varmak için sabırsızlanıyor.

- Bir çocuk gibi yitip gidecek orada!

- Baba, bir şey söylesene, niçin susuyorsun?

- Ne diyebilirim, elimden ne gelir ki?

- Git konuş onunla, yanına gitmen için izin alırız. Git, böyle çekip gitmeye hakkı olmadığını söyle. İş işten geçmeden caydırmaya çalış. Vazgeçebilir ve henüz geç değil. Yalnız sen caydırabilirsin onu!

- Yoo, durun! diye kekeledi. O ortamda, o kargaşada kararını vermiş birini bu kararından caydırmaya çalışmanın imkânsız olduğunu, doğru da olmayacağını kızlarına anlatmakta güçlük çekiyordu. Oğlu verdiği sözden nasıl dönebilirdi? Sözüden caymaya kalkışsa, aynı sıradaki asker arkadaşlarının yüzüne nasıl bakardı? Sonra onun için ne derlerdi? Ve kendisini ne duruma düşürür, kendisi için ne düşündürdü? Ne derdi?

- Bunu yapmamalı, utanç verici olur.

- Nee? Utanç verici ha!

- Kimden utanacak, kim tanıyor onu burada?

- Aman Tanrım, onun var ya da yok olmasından kime ne? Kimin ihtiyacı var onun kim olduğunu bilmeye?

- Kendisinin! Kendisi kim olduğunu bilecek ya! En önemlisi budur işte! Kendisinden kaçamaz! dedi Çordon.

- Yapma baba, durdur onu! Bir çocuk o daha. Hadi, vakit varken caydır onu!

Bu sırada kalabalık dalgalandı. Bir hay huy içinde insanlar sağa sola açıldılar. Bando bir marş çalmaya, kızıl bayraklar dalgalanmaya ve askerler sıra hâlinde parktan çıkmaya başladılar. Trene binecekleri anons edildi. Çordon'un kızları kollarına asılarak, bando sesi ve yüzlerce insanın bağışmaları arasında onu sıkıştırmaya, yalvarmaya devam ediyorlardı:

- Çabuk, sorumlu subayı görelim, subay istasyonda. Oğlunu kurtarmalısın!

- Baba, hasta annemin hatırı için, onun canı için! Annemizin hasta olduğunu, ölmek üzere olduğunu söyle subaya! Bu sözler Çordon'u iyice sarstı. Onu kalabalığın arasından çekip, acemi sevkinden sorumlu subayın bulunduğu yere doğru sürüklediler. Kızlarının, sadece kardeşleri Sultan'ı sevdiğini ve kendilerine göre onu korumaya çalıştıklarını çok iyi anlıyordu; ama yine de onlara kızılıyordu. Çünkü oğlunun hür ve bağımsız davranmasına engel olmasını istiyorlardı ondan. Oğlunun insanlık gururunu öldürme suçunu onun sırtına yüklemek istiyorlardı! Ama kızlar, o itiş kakış arasında,

kendilerine basamak basamak yol açarak yukarı doğru sürüklüyorlardı onu. Merdivenin sonuna geldikleri zaman, Çordon oğlunun da bulunduğu sıralanmış askerleri gördü. Çordon oğlunu hemen fark etti ve onun başını dört yana çevirerek bakındığını gördü. Babasını ve ablalarını arıyordu besbelli. Şimdi istasyon şefinin odasına gelmişlerdi. Yetkili subay oradaydı. Kızları onu büronun kapısına doğru ittiler: Hadi, gir içeri! Ona babası olduğunu söyle, annemizin hasta olduğunu da. Onun henüz bir çocuk olduğunu, düşünmeden hareket ettiğini anlat. Her şeyi açık açık söyle, ayırsınlar onu konvoydan.

- Hadi baba! Daha ne duruyorsun? Her dakikanın çok büyük önemi var şimdi! Çordon, onlara aldırış eder olmasa da o kalabalık içinde utanç duymaya başlamıştı. Askerler, siviller kendi işlerinin telaşı içinde, o yana bu yana koşuşturmaktaydılar. Çordon silkindi, ayak diretti:

- Hayır, dedi, ben böyle bir şey yapamam, böyle davranmak benim huyuma suyuma uymaz! Oğluma kötülük edemem!

- Baba, gireceksin içeri!

- Evet baba, girmelisin, sen girmezsen biz gireriz, her şeyi anlatırız!

Kızların sabrı taşmıştı. Kapıya dayandılar. İçeri girecekleri sırada Çordon kollarından tuttu ve çekti:

- Hayır, buna izin veremem! dedi.

Bundan sonra merdivene doğru yürüdü, kalabalığı yararak ve onları korkunç bir kuvvetle ellerinden çekerek merdivenden indi. İşte o zaman, hiçbir babanın duymak istemediği ya da istisna sayılacak kadar az babanın duyduğu sözleri işitti onların ağzından:

- Oğlunu ölüme gönderiyorsun!

- Lânet olsun, bir baba değilsin sen!

- Hayır, sen artık bizim babamız değilsin! diye ekledi öteki. Çordon'un yüzü bembeyaz oldu. Sıkılan yumruklarını gevşetti, kızların kollarını bıraktı ve tek kelime söylemeden, insanları ite kaka, meydana doğru ilerledi. Oğluna veda etmek için o insan ormanını yara yara, o çığlıklar, hay huy arasında bindirme yerine koşmak istiyordu.

Ama geçit kapanmıştı bile. Peronun önünde parmaklığa dayanan Çordon, insan başlarından oluşan bu denizin üzerinden, ucu görünmeyen kırmızı vagonlara baktı.

- Sultan! Sultan! Oğlum, buradayım! Görüyor musun beni? Diye bağırıyordu elini kolunu sallayarak. Sultan onu nasıl duysun ki! Parmaklığın yanında duran bir demiryolcu ona sordu:

- Atın var mı?

- Evet, dedi ordon.

- Aktarma istasyonunun nerde olduğunu biliyor musun?

- Evet, öbür tarafta.

- Öyleyse babalık, hemen atına atla, drtнала sr. Beş kilometrelik bir yol gideceksin. Yetişsin. Katar orada bir dakika duracak. Oğlunu görebilir, uğurlayabilirsin. Ama abuk ol, dikilip durma orada! ordon atını bulmak için oraya buraya koştu. Atını nasıl bulduğunu değil, tek bir hareketle yuları nasıl öz düğünü, üzengiye nasıl bastığını, kamçısını nasıl şaklattığını ve hayvanın nasıl fırladığını, başını ne eğerek demiryolu boyunca onu nasıl drtнала sürdüğünü hatırlıyordu yalnız. “Allah vere de vaktinde yetişsem! Haydi, yetiştir beni! Oğluma söyleyeceğim çok şey var!” diye düşünüyor ve dua okuyordu. Yolu geçtikten sonra rayların kenarındaki dolguların yanında bir patıkaya girdi. Yine kırbaladı atını. Aktarma istasyonuna girmek üzereydi ki, geriden, ona yetişmekte olan trenin sesini duydu. Tren, drtнала giden Çordon’un yanından gelip geçti. At da bütün gücünü kullanıyordu. Ama yine de tren orada duracaksa yetişebilecekti. Artık pek az bir mesafe kalmıştı. Trenin orada durmaması ihtimali, bu kaygı, bu korku, ona Allah’ı hatırlattı: “Allahım! Sana yalvarıyorum, durdur bu treni!” Çordon yavaşlayan katarın son vagonuna yetiştiği zaman tren durmuştu. Oğlu da onu görmüş, trenden atlamış, koşuyordu. ordon da onu görünce atından atladı. Tek kelime söylemeden birbirlerinin kucağına atıldılar ve her şeyi unutarak, öylece hareketsiz kaldılar. Sonra: “Baba, beni bağışla gönüllü olarak gidiyorum.” dedi Sultan.

- Biliyorum oğlum, biliyorum.

- Ablalarıma saygısızlık ettim baba, mümkünse onlar da bağışlasınlar beni.

- Seni bağışladılar oğlum. Onlara kızma, onları unutma, yaz, anlıyor musun?

Annemi de unutma.

- Peki baba.

İstasyonun kampanası çaldı. Birbirlerinden ayrılma zamanı gelmişti. Oğlunun yüzüne son kez baktı ve onda, bütün hatlarıyla kendini gördü. O, tam kendisiydi, kendisinin gençliği. Sonra onu sımsıkı bağrına bastı. O anda bütün benliğiyle baba sevgisini oğluna aktarmak istiyordu. Oğlunu böyle kucaklayan Çordon şunları söyledi ona:

- Bir erkek, bir adam ol oğlum. Nerede olursan ol, erkek ol, mert bir erkek olarak kal! Vagonlar kımıldadı.

- Ey Çordonoğlu, gidiyoruz! diye bağırdı kumandan. Sultan'ı kolundan çekip hareket eden trene bindirdiler. O zaman Çordon kollarını indirdi, gidip köpükler içinde kalan atının boynuna sarıldı ve başladı hüngür hüngür ağlamaya. Atın boynuna sımsıkı sarılarak ağlıyor, öyle sarsılıyordu ki; onun üzüntüsünün ağırlığı altında atın toynakları olduğu yerde kayıyordu. Demiryolcular yanından sessizce gelip geçtiler. Onlar, o günlerde insanların niçin ağladıklarını çok iyi biliyorlardı. Yalnız, istasyona gelen çocuklar birden duruyor, çocuksu bir merak ve acıma duygusuyla, o yaşlı adamın ağlamasını seyrediyorlardı.

Metin 13: Sevda

Metin Türü: Şiir

Tema: Duygular

Alt Tema: Sevgi, İnsan sevgisi

Sevda hicrandır, sevda hicret,

Aşka inanmayan bedbahttır, bedbaht,

"Sevgi yoktur" diyenin gözleri ködür,

Ne kalbi, ne hissi, ne de duygusu vardır.

İnsanlık gayrettir yürekte yaşar,

Sevda muhabbettir, yürekte yaşar...

"Azapsız aşka" bir hiçtir deyin,

Namesi olur mu sadasız ney'in...

Metin 14: Sultanmurat

Metin Türü: Hikâye

Tema: Doğa ve Evren

Alt Tema: Canlılar, Çevre, Doğa

Babası omuzundan tutup kulağına usulca fısıldadığı zaman yataktan fırladı.

- Kalk Sultanmurat, gidiyoruz, demişti babası.

Yatağından sıçrayıp kalkarken bir an, saniyeden daha kısa bir zaman, babasına karşı bir minnet, bir sevgi dalgası kabardı içinde. Belki bu, babasının sert bıyığının kulağına dokunmasından, belki ona fısıldadığı sözlerden idi.

Annesi kalkalı çok olmuştu. Ona temiz bir gömlek, başına biraz büyük gelen yeşil bir kasket ve onun için sakladığı bir çift yeni ayakkabı verdi. Kasket, şeflerin kasketine benziyordu. Onu da ayakkabıları da geçen yıl babası Çuy kanalından getirmişti.

- Giy bakalım, ayağını sıkacak mı? dedi annesi.

- Hayır sıkıyor.

Aslında biraz sıkıyordu ama zamanla açılırdı.

Annesine "sağlıkla kal" deyip avludan çıktılar. Araba, dibi taşlı büyük arktan gürültüyle geçerken Kalbi küt küt atmaya başladı. Sevinçten ürperiyordu: Atların ayaklarından sıçrayan serin sular yüzüne çarpınca irkilmiş ve rüya görmediğini anlamıştı. Rüya değildi, gerçekten gidiyordu şehre.

Yol, dere tepe aşarak, uzaktaki mor dağlara doğru uzanıyordu. Oradan da ta bozkıra kadar uzanıp kaybolacaktı. Cambul işte o mor dağların ardındaydı. Oraya gidiyorlardı.

Karınları tok atlar uygun adımlarla tırıs geçmişlerdi. Koşumların ağırlığını hissetmeden ara sıra başlarını kaldırıp perçemlerini sallayarak ve pofurdayarak, pek rahat gidiyorlardı. Defalarca gelip gittikleri, çok iyi tanıdıkları bir yoldu bu. Oturma yerinde yine sahipleri vardı ve dizginleri tutuyordu. Yanında bir de çocuğun bulunması

hiç önemli değildi onlar için. Zaten onu da tanıyorlardı ve o kendilerine fazla bir ağırlık vermezdi.

O sabah, o yolda, Sultanmurat kaygılardan uzak, coşkulu bir mutluluk içinde yürüyordu.

- Ee, uyandın mı artık? diye takıldı babası.

- Çoktaan uyandım.

- Al öyleyse dizginleri eline, sıkı tut.

Sultanmurat, minnet duyarak gülümsedi. Sabırsızlıkla beklediği bir şeydi bu. Kendisi de isteyebilirdi dizginleri tutmayı ama babasının ona güvenmesi daha önemli ve ayrı bir kıvanç sebebiydi. Herhangi bir yolda değil, uzun yoldaydılar çünkü.

Atlar dizginlerin el değiştirdiğini hemen anladılar. Hızlarını kesmeden kulaklarını kısıp birbirlerini ısırmağa başladılar. Sanki böylece egemenlik zayıfladığını göre, başkaldırıp dövüşebileceklerini gösteriyorlardı. Ama Sultanmurat gereken cevabı hemen verdi onlara. Dizginleri sertçe çekip bağırdı:

- Deeh! Gösteririm ben size!

Eğer insan için mutluluk geçmişte ya da gelecekte değil de yalnız yaşanan zamanda varsa, işte o gün, o yolculukta Sultanmurat bunu tam olarak duyuyor, yaşıyordu. Bir an bile keyfini kaçırmanın bir şey olmadığı. Mutlu, gururlu idi babasının yanında. Her şey, her şey güzellik ve mutlulukla dolup taşıyordu. Ama o, mutluluğu düşünmüyordu. Çünkü insan mutlu ise onu düşünmez. O, bundan güzel bir dünya, babasından iyi bir baba olmadığını düşünüyordu yalnız.

Başları kara, böğürleri sarı tarla kuşları bile, çalıların, dikenlerin arasında ötüşüyor, hep o çok iyi ezberledikleri şarkıyı söylüyorlardı. Ötüşleri sebepsiz değildi. Niçin ve kim için öttüklerini çok iyi biliyorlardı. Sultanmurat'ın onları ne kadar çok sevdiğini biliyordu bu kuşlar. Bu küçük kuşlara saraygır (sarı aygır) derler. Durmadan ıslık çalıp sarı aygırı sürüyor gibi öttükleri için vermişler bu adı onlara: tçu tçu saraygır! tçu tçu saraygır! diye öterler. Çok güzel, harika kuşlardır. Fakat ötüşleri her dilde başka söylenir. Bir gün köye sinema operatörü olan neşeli bir Rus delikanlısı gelmişti. Sultanmurat onun başından ayrılmadı. Bobinleri taşımada yardım etti. Akşam olunca da mükâfatını gördü: Kolu çevirip dinamoyu ilk çalıştıran o oldu.

İşte bu operatör kulak verip dinledikten sonra:

- Şu öten kuşun adı ne? Demişti.

- O bir saraygır.

- Peki, ne diyor öterken?

- Tçu tçu saraygır! diyor.

- Anlamı ne?

- Bilmem ama Rusçası " deh deh sarıtay" demek galiba.

- Sarı renkli at olmaz bu bir. Hadi oldu diyelim, neden hep "saraygır tçu tçu" diye ötsün?

- Çünkü bu kuş kendisini bir sarı aygıra binmiş, düğüne gidiyor sanıyormuş. Ama düğün uzaktaymış ve bir türlü varamıyormuş. Onun için de "saraygır tçu tçu" diye bağırmış durmadan.

- Ben de başka türüsünü işittim: Bu saraygır pazar yerinde kâğıt oynuyormuş, az daha üç ruble kazanacaktı ama kazanamamış. Onun için de durmadan "üç ruble ütecektim! üç ruble ütecektim!" diye ötermiş.

- Ne zaman ütecekti üç rubleyi?

- Hiçbir zaman. Sizininki nasıl düğüne yetişemiyorsa, bizimki de öyle, rubleleri hiç ütemeyecek.

- Çok hoş.

Gerçekten de bu kuş pek kimsenin dikkatini çekmez; ama ne kadar ünlü olduğunu görüyorsunuz işte.

Saraygırlar yol boyunca durmadan öttüler. Sultanmurat onlara gülümsedi:

- Saraygırlar, gelin bizimle, pazara gider o üç rubleyi kazanınız.

Kuşlar durmadan ötüyordu: tçu tçu saraygır! Bazen de "üç ruble ütecektim!" diyorlardı.

Sultanmurat şehre bir an önce ulaşmak için sabırsızlanıyor, atları hızlandırıyor:

- Saraygır tçu tçu! diyordu Çabdar'a.

Sonra ötekine sesleniyordu:

- Toraygır tçu tçu!

Babası biraz engel oldu:

- O kadar hızlı sürme. İşlerini bilir onlar. Hem koşarlar hem de çok yorulmamak için kendilerini idare ederler.

- Ata, bunların hangisi daha iyi? Çabdar mı Çontoru mu?

- İkisi de iyidir. Hem hızlıdırlar hem de çok iyi çekerler. Makine gibi uyumlu çalışıyorlar. Yeter ki yem saatini geçirme, karınlarını iyi doyur, koşumlarına iyi bak. Seni hiç yolda bırakmazlar. Tam güveneceğin atlardır bunlar. Çabdar ve Çontoru, ayarlanmış bir saat gibi, aynı hızla koşuyorlardı. Onlardan söz edilmesi umurlarında değildi sanki. Göğüsleri terlemiş, kulakları ıslanmıştı. Yollarında uçan sinekleri kovmak için ikide bir başlarını kaldırıp perçemlerini sallıyorlardı.

- Ata, bunların hangisi daha yaşlı? Çontoru mu, Çabdar mı?

- Çontoru üç yaş daha büyük: Yaşlandığının farkındayım, bazen geri kalıyor. Çabdar ise en güçlü zamanında. Hem güçlü hem hızlı. Yarışa çıkarsan birçok atı geride bırakır. Eskiden bu gibi atlara "yiğit atı" derlerdi. Sultanmurat buna da memnun oldu. Çünkü o daha çok Çabdar'ı seviyordu. Kır benekli çok güzel bir rengi vardı bu atın. İyi huylu, güzel, güçlü bir at idi.

- Ben daha çok Çabdar'ı seviyorum. Çontoru biraz huysuz. Çok tuhaf bakıyor insana.

Babası gülümsedi:

- Huysuz değil, zekidir o. Sebepsiz yere rahatsız edilmekten hoşlanmaz.

Biraz sessizlikten sonra ilave etti:

- İkisi de iyidir.

Oğlu da aynı düşünceydi:

- İkisi de iyi, dedi atları dehleyerek.

Çok geçmeden şehrin kenarındaki bağlar, bahçeler göründü. Yol canlandı ve babası dizginleri aldı. Dizginleri almakla iyi etmişti. Şimdi Sultanmurat ne dizginlere bakıyordu ne de atlara. Şehir görünmeye başlamıştı çünkü: Gürültüsü, renkleri ve insanı şaşırtan kokularıyla karşılarında idi şehir. Sanki onu coşkunun bir sele bırakmışlardı ve bu sel onu dalgaları üzerinde döndüre döndüre alıp götürüyordu.

Metin 15: Şehir Gezisi**Metin Türü:** Hikâye**Tema:** Duygular**Alt Tema:** Sevgi, Mutluluk, Heyecan, Özlem

Sultanmurat, ilk kez şehre gelmişti. Babasıyla birlikte şehre geldikleri o gün... Ne mutlu bir gündü o yarabbi! O günlerde, Cambul şehrinin Atsabar denilen hayvan pazarında, bir de çeşit çeşit hayvanları gösteren eğlence panayırı kurulmuştu. Ne güzel bir rastlantı: İlk defa bir şehre geliyorsun ve orada çeşit çeşit vahşi hayvanlar, atlıkarıncalar, güldüren aynalar görüyorsun.

Sultanmurat kakhaha sarayına üç kez girip çıktı. Katıla katıla gülüyor, sonra biraz dinleniyor ve bir daha bir daha gidip bakıyordu eğri aynalara, o dev aynalarına. Aynadaki o suratlar görülecek şeydi doğrusu. İnsan ne kadar beyin patlatsa böyle şeyler icat edemez!

Arabayı çok iyi tanıdığı bir çay hane işleticisine emanet ederek, babası Sultanmurat'ı pazara götürdü. Önce Bekbay'ın dostları yerli Özbeklerle konuştular biraz. Bekbay:

"Esselamu Aleyküm! Bakın bu benim büyük oğlum!" diye Sultanmurat'ı tanıtıyor, onlar da ayağa kalkarak ve ellerini göğüslerine, kalplerinin üzerine koyarak ona "hoş geldin" diyorlardı. Bekbay gururlanıyor, "ne kibar insanlar şu Özbekler, büyük küçük demeden herkese saygı gösteriyorlar" diyordu.

Sonra, tezgâhların önünden geçip mağazalarda biraz alışveriş yaptılar ve bundan sonra da gezici hayvanat bahçesine gittiler. İtişip kakışarak ve kendilerine güçlkle yol açarak her kafese baktılar: Kocaman bir fil, ayılar, maymunlar, şebekler... Daha ne hayvanlar!

Sultanmurat'ın hiç unutmadığı hayvan o iri fil idi. Otları yanmış büyük bir tepeye benziyordu bu fil. Bulunduğu yerde durmadan ayaklarını kaldırıp indiriyor ve hortumunu sallıyordu. Görülecek şeydi! Onu seyrederken bu hayvan hakkında çok meraklı şeyler anlatıyorlardı. Bu koca fil, küçücük fareden korkmuş. Ama onunla eğlenmeye, onu kızdırmaya kalkanın vay hâline! Zincirlerini koparır, her şeyi çiğner

ezer, şehrin altını üstüne getirmiş. Sultanmurat'ın en çok hoşuna giden yaşlı bir Özbek'in anlattıkları oldu. Bu Özbek'in dediğine göre, fil dünyanın en zeki hayvanı imiş. Ormanda kesilen koca koca tomrukları hortumu ile kaldırmış. Yine o hortumuyla, büyükleri yanında olmayan küçük bir çocuk yılan ya da başka bir tehlike ile karşılaşırca, tutup havaya kaldırır, tehlikeden korurmuş.

Bu anlatılanlar babasının da hoşuna gidiyordu. Başını sallayarak ve diliyle tze tze gibi bir ses çıkararak "bak duydun mu, diyordu, şu dünyada ne şaşılacak işler oluyor!"

O koca fil gibi kakhaha sarayını da hiç unutmuyordu Sultanmurat. İnsan orada kendi kendine istediği kadar gülebilirdi.

Hayvanat bahçesinden ve kakhaha sarayından sonra bitpazarına gittiler. Armağanları buradan aldılar. Hacımurat'a yepyeni, gıcır gıcır bir mantar tabanca alındı. Kızlara ise çok renkli, zıplayan lastikli toplar. Toplar lastik iplere bağlıydı. Lastiğin ucundan tutup çekince zıp zıp zıplıyor, aşağı yukarı gelip gidiyordu. Annesi için oyalı yazma ve birçok şekerleme...

Pazarı dolaşp ne varsa gördüler. Sultanmurat'ın yapmadığı tek şey atlıkarıncaya binmek idi. Babası da teklif etmemişti. Bebekler biner atlıkarıncaya demişti, sen bir yiğit oldun artık, iki yıl sonra evlendiririz seni, diyet takılmıştı ona. Atlıkarıncanın yanında durup bir süre baktılar. Sonra babası acele etti: "Hangara gidip petrol varillerini doldurmalıyız, sonra da döneriz, epey vakit geçti" diyordu. Gerçekten de hangara geldikleri zaman güneş şehrin ardından kaybolmaya başlamış, gölgeler iyice uzamıştı.

Varilleri doldurduktan sonra hangardan ayrıldılar. Bir yol üstü çay hanesinde pilav yiyerek karınlarını doyurdular. Bundan sonra da şehrin kenarından geçip dönüş yoluna girdiler.

Alacakaranlık bastığı zaman şehir girişine yakın bahçeleri de geçmiş, sabahleyin geldikleri ana yola çıkmışlardı. Ilık bir yaz akşamıydı. Havayı güzel ot kokuları doldurmuştu. Yola yakın arklarda kurbağalar vıraklamaya başlamışlardı. Oturduğu yerde uyukluyordu Sultanmurat. Yorgundu. Nasıl yorulmasın öylesine dolu geçen bir günde. Yazık ki arabada uzanıp yatacak bir yer yoktu. Babasının omuzuna yaslandı ve daldı gitti. Ara sıra çukur yerlerde sarsıntıdan gözlerini açıyor ama yine dalıyordu. Dalmadan önce, her defasında, "dünyada babaların olması ne iyi" diye düşünecek bir

zamamı oluyordu. Tam bir güven ve huzurla yaslanıyordu babasının güçlü omuzuna. Bu arada araba tangur tungur ilerliyor, atların toynakları yeri dövüyordu.

Sultanmurat, araba birden durduğu zaman ne kadar yol aldıklarını bilmiyordu. Tekerleklerin sesi kesilmiş, sonra tam bir sessizlik olmuştu. Babası onu kucağına alarak indirdi arabadan:

- Ufff! Amma da ağırlaşmışsın, taşımak ne zor. Büyüdün artık, diyordu babası onu göğsüne basarken.

Sultanmurat'ı bir ot yığınına yatırdı, üstünü yün fanilesiyle örtü ve:

- Sen uyu, dedi, ben atları çözeceğim, biraz otlasınlar.

Uyku öyle bastırılmıştır ki, Sultanmurat gözlerini bile açamıyordu. Yine de "dünyada insanın babası olması ne iyi" diye düşündü o anda.

Babası, bağlarını çözüp ayağından ayakkabılarını çıkarırken de uyandı. Bütün gün ayağını nasıl da sıkıyordu bu ayakkabılar! Babası da bunu nasıl anlamıştı.

Şimdi çok rahattı ve tekrar uykuya daldı. Karşı konulmaz bir akıntıya bırakıvermişti sanki kendisini. Tatlı bir rüzgâr uçsuz bucaksız kırların otlarını yalayarak esiyor, oda bulutların arasına dalıyor, koşuyordu. Sessiz yıldızlar da iniyordu gökten bu yüksek, bu dalga dalga otların üzerine. İşte şuraya, sonra başka yerlere, sessizce bir yanan yıldız düşüyordu; ama o yanına gelinceye kadar yıldız sönmüş oluyordu. Anlıyordu düş gördüğünü. Bazen uyanıyor, köstekli atların körpe otları ta diplerinden kopardığını, onların ayak sesini, gevşetilmiş gemlerinin şakırtısını duyuyordu. Babasının da yanı başında yattığını, geceyi açık havada geçirdiklerini, gözlerini açıverse kayan yıldızları gerçekten göreceğini biliyordu.

Ama uyku o kadar tatlıydı ki, gözlerini açmak istemiyordu. Gece yarısından sonra hava serindi. Sultanmurat o zaman babasına iyice sokuldu. Babası da onu, uyku arasında şefkatle, sımsıkı kucaklayarak bağrına bastı. Kırdan, arabanın yanında, ışıltılı yıldızların altında uykuya daldılar. Yine de evlerinde başlarını yumuşak bir yastığa koyarak uyumak başkaydı.

Metin 16: Toprak Ana

Metin Türü: Roman

Tema: Vatandaşlık

Alt Tema: Çalışma, Emek, Eşitlik, İş birliği, Üretme

Evet, ilk gelişimi hayal meyal hatırlıyorum. Küçük bir çocukken hasat zamanı beni buraya getirirler, biçilmiş buğday saplarından oluşan bir yığının gölgesine oturturlardı. Ağlamayayım diye de elime bir dilim ekmek tutuştururlardı. Daha sonra biraz büyüyünce, yine burada, ekilecek tohumlara bekçilik etmeye başladım. İlkbaharda yaylaya çıkan sürüler buradan geçerlerdi. Çocukluğumun kaygısız, pek neşeli günleriydi o zamanlar. Hatırlıyorum: Sarı Vadi'den ilerleyen ve ardı arkası kesilmeyen sürüler, yeni otlaklar bulmak için serin yaylalarda dolaşırlardı hep. Düşünüyorum da, o yaşlarda çok aptalmışım doğrusu. Yılkı sürüleri bozkırdan bir çığ gibi ilerlerdi, önlerine çıkacak olsanız bir anda sizi ezip tozunuzu bile bırakmazlardı. Havalandırdıkları toz bulutu kilometrelerce uzar giderdi. Ben sersem, onlar gelirken buğday demetleri arkasına saklanır, sonra, vahşi küçük bir hayvan gibi birden önlerine çıkar, onları ürkütürdüm. Atlar birden yön değiştirir ve çobanlar da başlardı beni kovalamaya:

-Seni çalı saçlı yaramaz seni!

Ama kolay değildi beni yakalamak. Arkların arasından kaçıp ellerinden kurtulurdum. Sırtlarına kırmızı boya çalınmış koyun sürülerinin buradan geçmeleri günlerce sürerdi. Koyunlar ayaklarıyla toprağı dolu gibi döver, ağır ve yağlı kuyruklarını toz toprakta sürükler, durmadan akarlardı. Sonra zengin ailelerin deve kervanları gelirdi. Genç kızlar ve genç kadınlar en güzel elbiselerini giyer, bindikleri devenin yürüyüşüne göre sallana sallana, yemyeşil çayırlar ve dupduru ırmaklar üzerine yakılmış türkülerini söylerlerdi. Onlara bazen hayran hayran bakarken her şeyi unuttur, uzun süre arkalarından koşardım.

Sonra onlar gözden kaybolurdu ve ben kendi kendime “Ah benim de onlarınki kadar güzel fistanlarım, onlarınki gibi püsküllü başörtülerim olsa!” diye iç çekerdim imrenerek. O zamanlar yalın ayak başıkabak küçük bir çocuktum daha. Hiçbir zaman çiçekli fistanım olmadı; ama büyüyünce güzel, albenili bir genç kız oldum.

Gölgemi seyretmekten zevk alırdım. Sokakta yürürken arada bir gölgeme göz atar, kendimi aynadaymış gibi görür ve çok beğenirdim. İşte öylesine tuhaf bir kızdım ben. Bir hasat mevsiminde Suvankul'la karşılaştığım zaman on yedi yaşındaydım. O yıl Suvankul, Yukarı Talas'tan bizim oraya çalışmak için gelmişti. Gözlerimi kapayınca onun o günkü hâlini çok iyi hatırlarım. On dokuz yaşındaydı. Giyecek bir gömleği bile yoktu ve çıplak omuzlarının üzerinde eski beşment vardı sadece İlk bakışta onu cılız, çelimsiz ve güçsüz sanırdınız. Oysa güçlü omuzları, tunçtan dökülmüş gibi güçlü kolları vardı. Hiç kimse onun kadar hızlı çalışamaz, onun kadar iş üretemezdi. Çok kolay, çok rahat biçerdi buğday saplarını. Onun yanından geçerken tırpanın başaklara çarparak çıkardığı hışırtıdan, biçilen sapların devrilirken çıkardığı yumuşak sestten başka bir şey duymazdınız. Bu yaratılışta insanlar vardır. Onları çalışırken görmek zevk verir insana. Suvankul işte onlardan biriydi. Ben de hızlı, çabuk biçen bir işçi olarak ün yapmıştım; ama onunla çalışırken hep gerilerde kalırdım. Çok defa Suvankul öne doğru epey uzaklaşırdı. Öyle zamanlarda durur; geriye, benim yanıma gelir; ona yetişmem için bana yardım etmek isterdi. Ben ise buna alınır, kızardım.

-Kendi işine baksana sen, yardıma ihtiyacım yok benim! derdim.

Hiç darılmazdı. Hafifçe gülümser "öyle olsun" der gibi başını sallar, başka hiçbir şey söylemeden giderdi. Ona kızmam için hiçbir sebep yoktu. Ne aptalmışım! Her gün önce biz ikimiz işbaşı yapardık. Doğmakta olan güneşin kızıl aydınlığı yeni yeni yayılırken ve herkes henüz tatlı uykusundayken biz ikimiz buğday biçmek için yola koyulurduk. Suvankul köyün çıkışında her zaman beni bekler ve görünce de:

-Geldin mi? derdi.

Bensiz asla gitmeyeceğini bildiğim hâlde ona:

-Senin çoktan gittiğini sanıyordum, diye cevap verirdim.

O yazın şafakları aslında bizim aşkıımızdı. Her gün pırıl pırıl yeniden doğan aşkıımızın şafakları. Birlikte yürürken gözümüzde bütün dünya değişirdi ve biz bir masal âleminde yüzerdik. Ve her tarafı sürülmüş boz toprak, dünyanın en güzel tarlası olarak görünürdü bize. O sırada önümüzden kalkan bir boz serçe de havalanırdı aydınlardan gökyüzüne doğru. Çok yüksekler kadar çıkar, gökyüzünde bir nokta gibi görünür ve bir insan yüreği gibi çırpınarak mutlu mutlu ötmeye başladı.

-Bak, bizim serçemiz ötüyor! derdi Suvankul. Ne güzel değil mi?

Bir serçemiz de vardı bizim. Hele o dolunaylı gece! Belki böyle bir gece bir daha hiç olmayacak. O gece biz ikimiz, geç vakitlere kadar çalışmak için tarlada kaldık. Ay bütün görkemiyle doğup, uzakları sınırlayan dağın tepesini aşınca, gökyüzünün bütün yıldızları gözlerini açtılar. Bütün yıldızlar bize bakıyordu sanki.

-Suvan, mutlu olacağız değil mi? Cevap verirdi:

-Toprak ve su insanlar arasında eşit olarak paylaşılınca, kendi tarlamız olunca, kendi tarlamızı sürüp eker, kendi ürünümüzü kaldırıncaya, bizde mutlu olacağız. İnsanın çok büyük bir mutluluğa ihtiyacı yoktur Tolgonay. Bir çiftçi için mutluluk, kendi tarlasını sürüp ekmek ve ürün almaktır.

Ne de çok yıldız vardı o gece! O aydınlık mavi gecede, bizim gibi toprak da mutluydu. O da bizim gibi sessizliğin ve serinliğin tadını çıkarıyordu. Tatlı bir huzur yayılıyordu bozkırdan. Arkta su şarıl şarıl akmaya devam ediyordu. Bazen bozkırın kuru rüzgârlarına özgü sıcak bir nefes bize kadar ulaşıyor, tarlanın kıyısındaki başaklar hışırtılarla sallanıyordu.

Böyle bir gece herhâlde bir defa görünürdü. Gecenin tam ortasında gökyüzünü seyre daldım. Ve yukarıda Başak Burcu Yolunu, Samanyolu'nu gördüm. Gümüş parlaklığında ki serpintilerini yıldızların arasına yayarak ufuk boyunca uzanıyordu. Suvankul'un sözlerini hatırladım ve düşündüm ki, başak toplayıcı oradan elinde kocaman bir sepetle o gece geçmiş, o çok büyük kucağındaki sap ve samanı saça saça gitmişti. Sonra birdenbire kendi kendime şöyle dedim: Eğer hayallerimiz gerçekleşecekse, benim Suvankul'um, ilk biçtiği buğday saplarını tıpkı böyle kucaklayıp evimize getirecekti.

Bu, onun biçtiği ilk buğday, ilk ürün olacaktı. Kucağımda bu kokulu buğday saplarını taşıırken, geçtiği yerlere döküp saçacak ve gerisinde parlak bir iz bırakacaktı.

Ben işte böyle hayaller kuruyordum ve yıldızların da benimle birlikte benim gibi hayal kurduklarını düşünüyordum. Her şeyin hayal ettiğim gibi olmasını dilerken, birden, bizi besleyen kara toprakla insanmış gibi, insan sözleriyle konuşmaya başladım:

-Kara toprak, sevgili toprak ana, hepimizi sinesinde barındıran sensin! Bizlere mutluluk vermeyeceksen neye yarar senin Toprak Ana oluşun? Dünya'ya niçin geliyoruz? Biz senin çocuklarınız, bize mutluluk ver, bizi mutlu kıl Toprak Ana!

Sabahleyin uyandığımda yanımda Suvankul'u göremedim. Ne zaman kalktığını da bilmiyordum. Herhâlde çok erken kalkmış olmalı.

Çevrem, yeni biçilmiş buğday yığınlarıyla doluydu. Buna darıldım doğrusu. Günün ilk saatlerinde onunla birlikte çalışmayı çok isterdim.

-Suvankul, beni niye uyandırmadın? diye çıktım.

-Biraz daha uyumanı istedim.

-Ya sen niye uyumadın biraz daha?

-Ben artık ikimiz için çalışıyorum.

Bu cevap karşısında neredeyse kızacak, hatta ağlayacaktım; ama içten içe, beni düşünmüş olmasına seviniyordum. Ona şöyle dedim:

-Dün bana ne söylediğini unuttun mu? Artık her zaman, her şeyde, aynı ve tek kişiymiş gibi eşit ve beraber olacağımızı söylemiştin.

Suvankul tırpanını bir yana attı, koşup yanıma geldi.

-Bundan sonra her yerde beraber olacağız, tek vücut olacağız, canım benim, küçük boz torgayım, sevgilim...

Beni kollarında taşıyor, boztorgayım diyor, daha birçok tuhaf isimler veriyordu bana. Gerçekten gülünç buluyordum bunu. Çünkü yalnız çocuklara boztorgay derler. Ama yine de onun ağzından bunları duymak çok güzeldi.

Dağın ardında güneş başını kaldırmış, ilk ışınlarını salmaya başlamıştı. Suvankul omuzlarımı tuttu ve şöyle seslendi güneşe:

-Ey güneş, bak, bu benim karımdır! Ne kadar güzel değil mi? Yüz görümlüğü olsun diye ışınlarını gönder, sıcaklığını, aydınlığını ver!

Böyle konuşurken ciddi olup olmadığını bilmiyorum; ama birden hüngür hüngür ağlamaya başladım. Yüreğimi dolduran mutluluk dalgalarına dayanamamıştım. O günü hatırlayınca hâlâ ağlarım ve niçin ağladığımı bilmem. Ne kadarda aptalım değil mi?

Ama o ilk ağladığım zaman döktüğüm yaşlar başkaydı. İnsan o yaşları hayatında ancak bir defa döker.

Hayatımız hayallerimizdeki gibi oldu mu?

-Evet oldu. Suvankul ve ben bu hayatın çatısını kendi ellerimizle kurduk, kendi temiz ellerimizle yoğurduk bu hayatı. Yaz demedik, kış demedik, elimizden çapa, orak ve yabayı düşürmedik. Kan ter içinde kalarak çalıştık. Çektiğimiz zahmetin ölçüsü yoktu doğrusu. Artık yeni bir çağ da başlıyordu. Kendimize ev yaptık, sağılacak koyunlarımız oldu. Kısacası biz de insan gibi yaşamaya başladık.

Metin 17: İlk Traktör**Metin Türü:** Roman**Tema:** Bilim ve Teknoloji**Alt Tema:** Teknoloji, Keşif ve icatlar

Buraya ilk defa hep birlikte geldikleri günü sık sık hatırlarım. Suvankul'un traktör sürmeye başladığı ilk gündü. Sonbahar ve kış boyunca çayın öte yakasındaki Zareçye'de traktör ve motor kursuna katılmıştı. O günlerde biz henüz traktörün ne menem şey olduğunu pek bilmiyorduk. Zareçye uzakça olduğu için Suvankul bazen hava iyice karardıktan sonra geç vakitlerde gelirdi. Buna kızar, üzülür ve çıkışırdım:

-Hayatını zehir edecek kadar çok çalışmana ne gerek var? Sen bir ekip başısın, bu yetmez mi?

O zaman her zamanki güleçliği ile cevap verirdi:

-Endişe etme Tolgonay, biraz sabret, hele bir ilkbahar gelsin, bak nasıl hak vereceksin bana. Biraz sabret.

Aslında onu suçlamıyor, bunları kızgınlıktan söylemiyordum. Ne var ki üç çocuklu bir evin bütün işlerini yapmak, bu arada tarım üretim kooperatifindeki işi de aksatmamak hiç de kolay gelmiyordu bana. Ama Suvankul'a bakınca hemen sakinleşirdim: O; uzak yoldan üşümüş, iyice yorulmuş ve acıkmış olarak gelirdi. Onu öyle görünce söylediklerime pişman olur, üzülür, her şeyi bağışlayan insanların edasıyla mırıldanırdım:

-Hadi, hadi, ocağın yanına otur da yemeğini ye, çoktan soğumuştur bile.

Suvankul'un boş şeylerin peşinde olmadığını bilmiyor değildim. Bütün köyde akşam kurslarına katılacak kadar okuması yazması olan bir tek adam bile yoktu. O yüzden de Suvankul ortaya atılıp bir öneride bulunmuştu: Ben kurslara katılmak istiyorum, okumayı ve yazmayı öğrenmek de istiyorum; ama bunun için benim yerime ekip başı olması için başka birini atamalısınız. Söylemesi kolaydı, ama işe başladıktan sonra çekmediği sıkıntı kalmadı. O heyecanlı günleri de sık sık hatırlarım: Okuma yazmayı babalarına çocuklar öğretiyordu. Kasım ve Maysalbek, gündüz okula gidip öğrencilik, akşam eve dönünce babalarına öğretmenlik yapıyorlardı. O yıllarda masa

filan yoktu bizim evlerde. Suvankul yere yüzükoyun yatarak bir deftere harfleri yazmaya çalışır, üç çocuk onun başına çöker, hepsi de söyleyecek bir şey bulurdu: Baba, kalemi daha dik tutmalısın; bak, satır ne kadar çarpık oldu. Elin de titriyor, rahat ol. Bak, şöyle yazmalısın, defteri de şöyle tutmalısın. Çocuklar bazen kendi aralarında tartışır, her biri bu işi en iyi bilen kendisi olduğunu iddia ederdi. Başka zaman olsa Suvankul çocukları azarlayıp sustururdu; ama şimdi onları gerçek öğretmenler gibi saygıyla dinliyordu. Bir tek kelime yazmak onu perişan ediyor, yorgun düşürüyordu. Alnından yüzünden ter akıyor, sanki yazı yazmıyor da koca koca buğday demetlerini sırtlanıp batöze taşıyordu. Onların hepsini baş başa vermiş, defterin ya da alfabenin üzerine eğilmiş, büyücülük yapar gibi görünce gülmekten kendimi alamıyordum:

- Rahat bırakın babanızı! diye bağırdım çocuklara. Yoksa onu bir molla mı yapacaksınız? Suvankul, sen de bir taşla iki kuş vurmaya kalkışma: Ya molla ol, ya traktör sürücüsü.

Suvankul kızardı. Bana bakmadan başını sallar, üzüntüyle iç çeker:

-Yapma Allah aşkına, biz burada okuma yazma öğrenmek gibi ciddi bir iş yapıyoruz, sen ise alay ediyorsun! derdi.

Kısacası o işler hem karışık hem pek eğlenceliydi. Ne kadar güç olursa olsun, sonunda Suvankul başardı, amacına ulaştı.

İlkbaharın ilk günlerinden biriydi. Karlar henüz erimiş, havalar güzelleşmeye başlamıştı. Birden, köyün giriş yolunda, zincirleme patlamaları andıran ama patlama da denmez büyük bir gürültü işittik. O tarafta bulunan bir at sürüsü ürktü. Atlar geriye dönüp dörtlüye kaçışmaya başladılar. Ben de sokağa attım kendimi. Bahçelerin ötesinden köye doğru kocaman, kapkara bir traktör geliyordu dumanlar saça saça. Oldukça da hızlı geliyordu. Köyün her yanından çıkıp gelen kimisi atlı, kimisi yaya bir kalabalık da traktörün iki yanında ve gerisinde bağrışa çağrışa gelmekteydiler. İtişip kakışıyor, bir panayırdymış gibi neşe içinde koşuyorlardı. Ben o kalabalıkta, önce, traktörün üzerinde, babalarının yanındaki üç oğlumu gördüm. Birbirlerine sıkıca tutunmuş, dimdik duruyorlardı. Traktörün yanında konuşan öbür çocuklarda sevinç çığlıkları atıyor, şapkalarını havaya fırlatıyor, ıslık çalıyorlardı. O ne büyük mutluluk, o ne büyük gururdu çocuklarım için! Ciddiydiler. Gözlerinde; yüzlerinde zafer ışıltısıyla dönen kahramanlar gibiydiler. Nasıl da bir anda değişmişti afacanlar! O gün traktörle

geleceğini bildikleri babalarını karşılamak için erkenden kalkmışlar; ama nereye gittiklerini bana belli bile etmemişlerdi. Belki gitmelerine izin vermem diye söylememişler bana. Onları traktörün üzerinde öyle ayakta durur görünce, düşerler, başlarına bir kaza gelir diye korktum ve bağırmaya başladım:

-Kasım, Maysalbek, Caynak! Düşeceksiniz, inin oradan!

Motorun sesi benim sesimi bastırıyor, kimse ne dediğimi anlamıyordu. Ama Suvankul anladı ne demek istediğimi ve bana bakıp gülümsedi, korkma, bir şey olmaz der gibi bir de baş işareti yaptı. Traktörü gururla sürüyor ve pek mutlu görünüyordu. Birdenbire gençleşivermişti sanki. Aslında o zamanlar hâlâ genç, kara bıyıklı bir yiğit idi. O anda birden fark ettim ki; oğullarımın üçü de babalarına benziyorlar. Sanki dört kardeş idiler. Hele büyükleri, yani Kasım ve Maysalbek'i babalarından ayırmak güçtü doğrusu: Babaları gibi boylu ve çeviktiler. Koyu kıvılcık bakıra çalan elmacık kemikleri de pek belirgindi. Küçük oğlum Caynak'a gelince, o daha çok bana benziyordu: Daha açık tenli, kara gözlü, yumuşak bakışlı.

Traktör, köyün içinden durmadan geçti; öbür baştan çıkıp tarlalara girdi. Hepimiz traktörün tarlayı nasıl süreceğini, toprağı nasıl yaracağını merak ediyorduk. Traktörün gerisindeki üç soklu büyük saban yere yapıştı, üç keskin demir toprağı kolayca saplandı, dişlediği toprağı kesek kesek ve bir tay yelesi gibi yana düşürerek, derince bir iz bırakıp ilerledi. Herkes hayran olmuş, coşkular içinde o ize baka baka yürüyor, birbirini itip geçiyordu. Atlı olanlar atlarını kırbaçladı, yaya olanlar nefes nefese koşmaya devam etti. Neden bilmem, ben herkesten ayrı kalmış, herkesin beni geçip gitmesine aldırılmamış, olduğum yerde yapayalnız bulmuştum kendimi. Kımıldamadan duruyor, ileriye doğru bir adım atamıyordum. Traktör gittikçe uzaklaşıyor, ben gücümü yitirmiş hâlde, onu gözlerimle takip ediyordum. Yine de o anda dünyanın en mutlu insanı ben olduğumu söyleyebilirim. Ama beni en çok sevindiren, mutlu eden şeyin ne olduğunu bilmiyordum:

Suvankul'un köye ilk traktörü getirmiş olması mı, o gün çocuklarımızın nasıl büyümüş olduklarını, babalarına nasıl da çok benzediklerini görmek mi? Yaşlı gözlerle onları uzaktan izliyor ve mırıldanıyordum: Hep böyle bir arada, babanızın yanında olun sevgili evlatlarım! Onun gibi sağlıklı, becerikli olun, başka bir şey dilemiyorum.

Benim analık yıllarımın en güzel yılıdır o yıl. Ellerim hâlâ güçlüydü ve çalışmayı seviyordum. İnsanın eli ayağı tutuyorsa, sağlığı yerindeyse, çalışmaktan daha iyi ne vardır onun için?

Metin 18: Çalışmak**Metin Türü:** Roman**Tema:** Erdemler**Alt Tema:** Aile, Aile sevgisi, Çalışkanlık

Benim analık yıllarımın en güzel yılıdır o yıl. Ellerim hâlâ güçlüydü ve çalışmayı seviyordum. İnsanın eli ayağı tutuyorsa, sağlığı yerindeyse, çalışmaktan daha iyi ne vardır onun için?

Zaman su gibi aktı, oğullarım aynı yıl dikilmiş kavak fidanları gibi büyüyüp geliştiler. Sonra, her biri kendi yolunu seçti: Kasım, babasının izinden giderek onun gibi traktör sürücüsü oldu ve daha sonra biçerdöver kullanmasını öğrendi. Bir yaz boyu, dağın eteğinde bulunan Kayındı tarım kooperatifine gidip geldi. Bunun için çayı aştı, düzde yürüdü, yokuşu tırmandı. İşte orada öğrendi biçerdöver kullanmasını. Bir yıl sonra da biçerdöver ustası diplomasını aldı.

Bir ana için bütün çocukları birdir, hepsini aynı duygu ve şefkatle karnında ve kucağında büyütmüş, beslenmiştir. Ama yine de, bana öyle geliyor ki, Maysalbek için bir zaafım vardı galiba. Onunla pek gururlanırdım. Belki bu, bizden sık sık ayrı kalmasından, onu özlememden dolayıdır. Çabuk palazlanıp yuvayı ilk terk eden bir yavru kuş idi o. Aile ocağından erken ayrıldı. Okulun daha ilk sıralarından itibaren iyi bir öğrenci oldu. Okumayı çok sever, her zaman kitaplara dalıp giderdi. Onun en çok sevdiği şey, ona en değerli ödül kitaptı. Köy okulunu bitirdikten sonra öğrenimini sürdürmek için kente gitti. Çünkü Maysalbek öğretmen olmak istiyordu.

En küçük oğlum Caynak'a gelince, o, her bakımdan hem çok güzel hem çok iyi bir çocuktü. Yalnız, keyif kaçırın bir durumu vardı: Evde pek durmazdı. Tarım üretim kooperatifinde Gençlik Kolu Başkanı seçilmişti. Bu yüzden toplantıdan toplantıya, kulüpten kulübe koşar, duvarı gazetesinin yazılarıyla meşgul olur, bütün işleri izler, bir dakikası boş kalmazdı. Bazen onun gece gündüz eve uğramayışına kızır çıkışırdım:

-Bana bak zıp zıp çekirge! derdim, madem ki aile sevgin bu kadar az, akordiyonunu, yastığını al, tasını tarağını topla, bürona git, nasıl olsa her yer bir senin için, ne anaya ihtiyacın var ne babaya!

Suvankul oğlunun savunmasını hemen üstlenirdi. Ama konuşmak için benim susmamı, biraz yatışma mı bekler, sonra hiçbir şey olmamış gibi konuşurdu:

-Ana, ana, kendini üzme, sinirlerini bozmana hiç gerek yok. Bırak toplum hayatını, insanlarla beraber yaşamayı öğrensin. Eğer gerçekten bir serseri gibi amaçsız, sorunsuz yaşarsa, herkesten önce ben yapışırım yakasına.

Bu arada Suvankul eski işine dönmüş, yine ekip başı olmuştu. Traktör sürücülüğü gençlere kalmıştı artık. Bundan kısa bir süre sonra aile için çok önemli bir olay yaşadık. Bu, Kasım'ın evlenmesiydi. Onun evlenmesiyle ilk gelin, evimizin eşliğinden içeri adım atmış oluyordu. Nasıl tanıştıklarını, bu evliliğe nasıl karar verdiklerini hiç sormadım. Herhâlde Kasım'ın yaz boyu Zareçye köyünde biçerdöver sürücüsü olarak çalıştığı günlerde karşılaşmış, birbirlerini sevmişlerdi.

Adı Aliman olan gelinimiz dağ köyü Kayındı'dan gelmişti. Yanık tenli, körpeçik bir dağlıydı Aliman. Bu kadar güzel, saygılı ve hamarat bir gelinim olduğu için başlangıçta onu beğenmekle yetindim. Sonra iyice sevdim ve bağlandım. Herhâlde gizliden gizli bir kız çocuğumun olması için dua ettiğim ve Aliman'ın gelişini de bu arzumun karşılanması gibi gördüğüm için onu öz kızım yerine koydum. Üstelik gelinim çok zeki, çalışkan ve billur gibi duru, temiz idi. Evet, dedim ya, öz kızım gibi sevdim onu.

Genellikle aynı evde oturan gelin kaynana pek geçinemezler, ama bu konuda ben şanslıydım doğrusu. Evde onun gibi bir gelin olması gerçek bir mutluluk idi. Yeri gelmişken benim anladığım gerçek mutluluğunda bir raslantı sonucu olmadığını, yaz yağmuru gibi birdenbire başımıza düşmediğini söylemeliyim. Gerçek mutluluk, yavaş yavaş, azar azar gelir ve bu bizim hayata bakış açımızla, çevremizle, çevremizdekilere karşı davranışımızla doğrudan doğruya ilgili ve orantılıdır. Mutluluk, birbirini tamamlayan ufak tefek şeylerin birikmesinden doğuyor.

Aliman'ın bize gelin geldiği yılı unutamam. O yaz başaklar erken olgunlaştı, yakınımızdaki çay vaktinden önce taştı. Hasadı kaldırmamızdan birkaç gün sonra dağlara sellerce yağmur yağdı. Ama o sellerce yağmurdan sonra hava iyice açtı, ısındı ve işte o zaman başladı buğdaylar gelişip olgunlaşmaya. Sapların altı yeşil, tepelerindeki başaklar dolgun ve altın rengini alıyorlardı. O yaz, altın başaklı tarlaların ucu bucağı görünmüyordu. Henüz hasat başlamamıştı; ama biçerdöverlere yol açmak

için tarlaların kıyılarında bazı yerleri orakla, tırpanla biçmiştik. Bu biçme işinde Aliman'la ben yan yana idik, aynı hızla ilerliyorduk. Bazı kadınlar bana takılıyor, hatta beni ayıplıyorlardı:

-Gelininle yarışacağına evinde oturup keyfine baksana! İnsan bu yaşta daha ağırbaşlı ve kendisine saygılı olmalı.

Ben hiç de onlar gibi düşünmüyordum. Evde tembel tembel oturmanın özsaygı ile ne ilgisi vardır? Ben çalışmadan durabilecek bir insan değildim ve ekin biçmeyi de çok seviyordum. Söylenenlere aldırmandan gelinim ile birlikte çalışmaya devam ettik. İşte o günlerde ben, asla unutamayacağım bir şeye tanık oldum.

Tarlının kenarında, buğday sapları arasında, özellikle o yaz pek güzel açmış beyaz, pembe renkli; iri yapraklı gülhatmi çiçekleri vardı. Ekinleri biçerken onlar da devriliyordu önümüzde. Aliman işte bu çiçeklerden koca bir demet toplamıştı. Bunları, bana göstermemeye çalışarak bir yere götürüyordu. Onu gizli bakışlarla izledim ve gördüm ki koşup gittiği yer biçerdöverin durduğu yerd. Biçerdöverin yanına geldi, çiçek demetini usulca sürücü basamağına bıraktı ve yine koşa koşa döndü. Biçerdöver çalışmaya hazır, bugün yarın tarlalara dalacaktı. Ama o sırada hiç kimse yoktu orada. Kasım bir yerlere gitmiş olmalıydı. Hiçbir şeyi görmemiş, anlamamış gibi davrandım. Utanıp sıkılmasını istemiyordum. Hâlâ pek utangaç idi. Hiçbir şeyi belli etmedim; ama içten içe pek sevindim, gururlandım: Gelinim oğlumu gerçekten seviyordu.

Çok iyi, çok iyi, sağ olası sevgili gelinim, sağ olası diyordum içimden. Onun o günkü hâli bugün bile gözümün önünde: Başında bir al yazma, üzerinde beyaz bir entari, kucığında koca bir demet gülhatmi, yanakları al al, gözleri sevinçten ışıltılı... Ah gençlik ne güzel şey! Ah benim unutulmaz küçük gelinim! Küçük kız çocukları gibi çiçekleri çok severdi, bayılırdı onlara. İlkbaharda karlar henüz tamamen erimeden, kardelenler çıkardı. Ve Aliman, sevgili güzel gelinim, bunları toplar getirirdi. Ah Aliman! Ah canım gelinim!

Metin 19: Asker Şapkası

Metin Türü: Roman

Tema: Erdemler

Alt Tema: Aile, Aile sevgisi, Vefa, Sevgi, Sılayırahim.

Her zaman şafakla beraber ayakta, tarım kooperatifinin avlusunda olurdum. Sonra bütün gün at üstünde dolaşırdım: Bozkırdan vadilere, vadilerden dağlara, her yere giderdim. Akşamları geç saatlere kadar tarım kooperatifinin idare odasında kalırdım. Böylece, günün nasıl akıp geçtiğini anlayamazdım bile. Belki kendimi böylesine işe vermek kurtarmıştır beni. Evin üç erkeği cephede idi. Bunları düşünmeden edemiyorduk. İki aydan beri Kasım'dan mektup gelmiyordu. Bu yüzden Aliman'la göz göze gelmekten kaçınıyor, bu konunun açılmasından, Kasım'a ne oldu? diye ağzımdan bir laf kaçırmaktan korkuyordum. Havadan sudan, günlük işlerden söz ediyorduk hep. Sözde Kasım'ı andıracak hiçbir imada bulunmamaya çalışıyorduk. Bir kış sabahı, demirhaneye gitmek, nallanacak tarım kooperatifinin atları için yardım etmek üzere evden çıktım. Ne göreyim? Başkarma Usanbay, atını bana doğru dörtlüye koşturmuyor mu? Elinde avuç içi kadar bir kâğıt olduğunu da görüyordum. Yanıma gelip durdu, bu kâğıdı bana uzattı, acele telgrafın var dedi. Telgraf! Nefesim kesilecekti nerdeyse. Demirhaneden çekiç sesleri geliyordu kulağıma, ama çekiçler örse değil de benim göğsüme göğsüme iniyordu sanki. Herhâlde limon gibi sararmış olmalıyım.

-Neyin var Tolgonay teyze? dedi Başkarma. Korkma, telgraf Maysalbek'ten geliyor. Gel hadi, korkma, al telgrafını, dedi ve eyerden eğilip kâğıdı bana verdi:

-Hemen tren istasyonuna git, oğlun oradan geçecek ve geçerken seni görmek istiyor. Senin için bir araba koşmalarını, atlar için arabaya ot ve yulaf koymalarını emrettim. Daha ne duruyorsun Tolgonay teyze, eve gidip biraz hazırlık yapmayacak mısın?

Tepeden tırnağa mutluluğa gömülmüş gibiydim. Sevinç ve heyecandan uçacaktım nerdeyse.

Eve doğru koştum. Kafam karmakarışık. Ama bir şeyi iyi anlamıştım: Maysalbek tren istasyonuna gelmemi istiyordu. Beni görmek istiyordu! Koştum, ter içinde kaldım. Bir yandan da sayıklar gibi konuşuyordum:

-Ne istiyor canım evladım? Beni görmek istiyor. Seni görmek için bin kilometre koşarım ben! Kanatları da gelirim!

Eve geldim ve ona yol yemeği hazırlamaya başladım. Hamur aşısı yaptım, et kızarttım. Herhâlde yanında arkadaşları da vardı, onlara da verecekti bu yiyeceklerden. Onun için bol bol pişirdim her şeyi. Sonra hepsini heybeye doldurdum. Aynı gün Aliman'la birlikte istasyon yolunu tuttuk.

Gelinimin heyecanını görmeliydiniz. Son zamanlarda onu hiç bu kadar sevindiren bir şey olmadı. Mutluluktan uçacaktı nerdeyse. Gözleri ışıltılı, yanakları al al olmuştu. Benden daha çok sabırsızlanıyor ve beni sıkıştırıyordu:

-Hadi anacığım, işte kürkün, işte yün şalın, çabuk giyin, gidelim hemen. Giderken yerinde duramıyordu:

-Daha hızlı! Daha hızlı! diye bağırdı sürücüye. Bununla da yetinmiyor, arabacının elinden dizginleri kaparak atları dehşetliyor, kamçıyı şaklatıyordu. Araba kalınlaşan ve katılaşan kar üzerinde hızlı gidiyor, atlar keyifle tırıs kalkıyor, tekerleklerin sağır edici takırtıları yeni yağlanmış dingillerde boğuluyordu.

İstasyona geldiğimiz zaman akşam olmuştu. Araba durur durmaz ikimiz birden atlادık, demiryoluna doğru koşmaya başladık. Sanki Maysalbek'de tam o sırada gelecekmiş gibi... Ama ortalıkta kimsecikler yoktu. Sağa, sola, her tarafa baktık. Sonra, üzüntüler içinde, iki öksüz gibi kalakaldık. Ne yapacağımızı, nereye gideceğimizi bilemiyorduk. Biz o güne kadar istasyona tren beklemeye, tren karşılamaya hiç gitmemiştik. İlgili memurlara sorup bilgi almak da gelmiyordu aklımıza. Bu sırada bir siren sesi işittik, hemen ardından bir trenin istasyona girmekte olduğunu gördük:

-Ana, geliyor! İşte geliyor! diye bağırdı Aliman. Bütün vücudum tiril tiril titredi. Bir korku, bir kuşku düştü yüreğime. Tren hızla yaklaştı, lokomotif bizim önümüzden ve karları savura savura geçti, az sonra durdu. Biz katar boyunca koşmaya başladık. Vagonlar tıklım tıklım doluydu. Kadınlar, çocuklar ve pek çok da asker vardı. Kimdi bu askerler? Nereden gelip nereye gidiyorlardı? Hemen her vagonun önünde durup soruyorduk:

-Suvankul oğlu Maysalbek var mı? Allah aşkına söyleyin, Suvankul oğlu Maysalbek bu trende mi? Bazıları bilmediklerini söylediler, bazıları cevap bile vermedi.

Bazıları da alaylı alaylı güldüler yüzümüze. Biz vagon dan vagon a koşarken tren hareket etti. Bu istasyonda sadece üç dakika durmuştu. Sanki elimizdeki kuşu kaçırmış gibi olduğumuz yerde kalakaldık. İşte o sırada, sırtında siyah bir gocuk, ayaklarında keçe çizme bulunan yaşlı bir demiryolu çalışanı bize yaklaştı. Aslında trenin gelişi sırasında da fark etmiştim onu. Bize kimi beklediğimizi sordu. Ona uzun uzun anlattık, sonra da Maysalbek'ten gelen telgrafi gösterdik. Gözlüğünü takıp, dudaklarını kımıldıta kımıldıta, ama sessiz, telgrafi okudu ve şöyle dedi:

-Oğlunuz askeri trenlerden biriyle gelecek, ama hangi trenle geleceğini ve buradan hangi saatte geçeceğini bilemem. Eğer bir gecikme olmazsa, bu gece veya yarın erken saatlerde bir askeri tren geçecek. Belki geçmiştir de, bilemem. Her gün geçiyor bu trenler. O yandan bu yana, bu yandan o yana durmadan geçip gidiyorlar. Ekspres trenler bunlar. Tam bir hayal kırıklığına uğramıştık. Tarifsiz üzüntüler içindeydik.

-Ah bu savaş! Bu savaş! diye iç çekti demiryolu çalışanı. Bu savaş her şeyi alt üst etti. Neyse, rüzgârın altında dikilip durmayın, bekleme salonuna gidin. Orada oturur, beklersiniz, tren geçerken de çıkıp bakarsınız. Başka yapabileceğiniz bir şey yok. Bekleme salonunda bir bankın uç tarafına henüz oturmuştu ki bir trenin gelmekte olduğunu duyup fırladık dışarıya. Rüzgâr kürkümüzün eteklerini, kol ve yakalarını savuruyordu. Bir yük treniydi gelen. Vagonlarda ne asker görünüyordu ne sivil. Biz yine de vagon dan vagon a koşarak bağırma ya başladık:

-Suvankul oğlu Maysalbek var mı?

-Suvankul oğlu Maysalbek trende mi?

Bize hiç karşılık veren olmadı. Çaresiz, yine bekleme salonuna döndük. Aliman:

-Ana, sen biraz uzan, dinlen, dedi. Ben gelen trenleri gözlerim. Başımı gelinimin omuzuna yasladım, sözde biraz kestirmek istedim, ama ne gezer! Uyumam mümkün değildi. Trenin yaklaştığını yalnız kulağımızla değil, yüreğimizle, zihnimizle algılıyor, kilometrelerce uzakta olsa da yer sarsıntısını ayaklarımızın altında hissediyorduk. Döşeme belli belirsiz sarsıldığı bir sırada fırlayıp çıkıyorduk dışarı. Trenin hangi yönden geldiğine bakmıyorduk bile. Heybeyi kaptığımız gibi yol kenarında buluyorduk kendimizi. Trenler geldi geçti, Maysalbek hiç birinde yoktu.

Tam güneş doğarken ve fırtınanın ansızın dindiği bir sırada, çok tuhaf bir tren geldi istasyona: Vagonların yanları yanmış, çatıları delik deşik olmuş, kapıları uçmuş! Tren boyunca tek canlı görünmüyor. Dün bizimle konuşan demiryolu çalışanı, elinde bir fenerle bu trene yaklaşırken Aliman sordu:

-Ne biçim tren bu? Ne olmuş bu trene?

-Bombalanmış, düşman bombalamış, diye fısıldadı demiryolcu.

-Peki nereye götürüyorlar bu vagonları?

-Tamir atölyesine, tamir edecekler.

Yüreğim kaygılarla dolu olarak, giden trenin ardından bakakaldım. Maysalbek de oraya, bu trenin bombalandığı yere gidecekti. Ortalık aydınlandı. Artık bizim de dönmemiz gerekiyordu. Atların yiyeceği bitmiş, bir tutam ot kalmamıştı. Ama ya Maysalbek geçmemişse, bundan sonra geçecek trenlerden birindeyse? Onu, yüreğimiz ağzımıza gelerek bunca saat bekledikten sonra görmeden nasıl gidebilirdik? Bu soru ikimizin de aklından çıkmıyor, dönmeyi hiç istemiyorduk. Birden bire gökyüzünü kaplayan bulutlar dağılıverdi, güneş bütün parlaklığıyla çıktı ortaya. Ah, ah! Bulutların ardından çıkıveren şu güneş gibi oğlum da gözümün önünde parlayıverse, bir kerecik, sadece bir kerecik görünürse! diyordum içimden. Tam bu sırada uzaklardan bir tren sesi duyduk. Doğudan geliyordu. İki uzun ve keskin düdük sesiyle iyice yaklaştığını belli etti. Ayaklarımızın altındaki toprak bir kere daha sarsıldı, raylar bir kere daha homurdandı. Art arda koşulmuş iki lokomotif, buhar ve duman püskürterek büyük bir uğultu ile geçtiler. Bu sırada, elinde sarı kırmızı bayraklar tutan bir adam koşup yanımıza geldi ve ağzını kulağıma dayayarak bağırdı:

-Tren durmayacak! Durmayacak! Çekilin rayların üzerinden, başka tren geçecek bu yoldan, çekilin! Böyle dedi ve bizi kenara doğru itti. İşte tam bu anda, hemen yakınımızda bir ses, bütün sesleri bastırarak kulağıma çarptı:

-Anaaa!... Alimaaaaaan!... Allahım! Allahım! Maysalbek idi bu! Tam yanımızdan hızla geçiyordu. Kapı penceresinden beline kadar dışarı sarkmış, bir eliyle kapıya tutunuyor, öbür eliyle asker şapkasını sallıyordu. Bağıra bağıra bir şeyler söylüyor, bize veda ediyordu. Ben sadece Maysalbeek! Maysalbeek! diye olanca sesimle bağırdığımı hatırlıyorum. Ama o çok kısa zamanda, oğlumu şaşılacak kadar net bir şekilde

görebilmiştım. Rüzgâr saçlarını karıştırmış, paltosunun yakasını kanat gibi sallıyordu. Yüzünde ve gözlerinde hem sevinç vardı hem keder, hem acıma vardı hem de veda bakışları! Onu gözümünden hiç ayırmadan koşmaya başladım. Trenin son vagonu büyük bir uğultu ve takırtıyla beni geçip gittikten sonra da traverslerin üzerinde koşmaya devam ettim. Sonra... Sonra düşüp kaldım. Yolun üzerinde inim inim inliyor, ağlıyordum. Oğlum savaş meydanına gidiyordu ve ben onu, donmuş rayları kucaklayarak, sıkarak uğurluyor, veda ediyordum! Aliman, düşüp kaldığım yere geldiği zaman kendi gözyaşlarında boğulmuş gibiydi. Eğilip beni kaldırmak istedi ama kaldıramadı. Hıçkıra hıçkıra ağlıyor, elleri kolları tiril tiril titriyor ve beni kaldırarak gücü bulamıyordu kendinde. O sırada, o istasyonun kadın makasçısı da geldi. O da bana, tıpkı Aliman gibi ana! ana! diyor, beni kucaklıyor ve benimle birlikte ağlıyordu. Sonunda ikisi güçlerini birleştirip beni kaldırabildiler, raylardan uzaklaştırdılar. İstasyona doğru yürürken Aliman bana bir asker şapkası uzattı:

-Al ana, al bunu. Maysalbek sana bıraktı.

Ben onun bulunduğu vagonun peşinden koşarken elinde salladığı şapkasını bana attığını böylece öğrenmiş oldum. Dönüş yolunda arabada otururken, o şapkayı kalbimin üstüne sım sıkı bastırdım ve hiç unutmadım. O şapka hâlâ bende, evimizin duvarında asılı duruyor. Haki renkli, kulaklıklılı; bildiğimiz asker şapkalarından biri: Alnın biraz yukarısına rastlayan yerinde bir yıldız var. Bazen o şapkayı ellerime alır, yüzüme sürerim ve oğlumun kokusunu bulurum onda.

Metin 20: Mutluluk ve Kaygı

Metin Türü: Tiyatro

Tema: Duygular

Alt Tema: Mutluluk, Kaygı, Sevgi, Umut, Takdir etme.

İlk Rüya

(Rüya âleminde, mutluluk güzel bir kız görünümünde ortaya çıkar. Bütün giysileri beyazdır.)

Delikanlı:

Ah, mutluluk!
Bıkıp usanmadan, ararım seni,
Hiçbir yerde görmedim gölgeni.
Neredesin, hâldeşim olmazsın benim,
Sevincim, kederim, gençlik yıllarım!

Mutluluk:

Söyle, hatırında mı ak yazmalı anan,
Öleceğini hissettiği zaman,
Sana ekmek yaptı arpa unundan.
Toprağın kıymetini bilmeni istedi.
Ama... Surat asıp, doldun bir bulut gibi:
Dedin neme gerek bu kara çörek?
Reddettin o tatlı güzel nimeti,
Yitirdin o güzel günden sonra, sen mutluluğu...
Dostlukla, cana can vererek,
Bunu annenle etmiştim sohbet...
Dedim hor bakmazsan kara çöreğe,
Çıkarsın benimle tarlaları gezmeye!

Delikanlı:

Gelmiştim ben yanına,
O gün değil, bir gün sonra,

Beklemedin beni sen, gittin hangi yana?

Mutluluk:

Başka arabayla gittim koşarak,
Başkası ile nice yerler aşarak.
Geldi çağırma, başka birisi,
Geldi yanıma koşup koşarak.

Delikanlı:

Mutluluk!
Seni izliyorum ta gençliğimden,
Söyle, seni nasıl bulayım ben?
Oturmuştum evde sıkılıyordum,
"Mutluluk geliyor" diye biri bağırdı...
Hemen ben bahtı kara sokağa çıktım,
Her yere, her yana dört gözle baktım,
Yazık ki yine de çoğaldı derdim,
Nerede gizlenmişin, söyle, görmedim?

Mutluluk:

Ha ha ha!
Pınarlar gibi çılgın yaratılışın,
Yüreğin tertemiz bakışın dalgın,
Işıklı gözlerinle görmedin beni,
Hışımla geçtin, görmedin seni seveni
Görmedin,
O bendim o ben!
Ha ha ha!
Sana elveda!
(gülüşü yankılanır)

Sokrat:

Arzu insanları yükseklere çıkarır,
Ümit güzel günler için vardır.

Ümidin ardından kaygı gelir,
Yüreklerde gizlice bir yol eder.

İkinci Rüya

(Sahne değişir. Bir dağ yamacı. Rüya âleminde, siyah giysili Kaygı ile elinde çiçek demeti tutan Delikanlı karşılaşır.)

Kaygı:

Çiçekli dostluk olursa yiğitlik nerede?
Ha ha ha,
Karşındaki kimdir, tanıyor musun, söyle?

Delikanlı:

Çalılıkta görmüştüm...

Kaygı:

Evet, karşılaşıyoruz her akşam, her seher,
Bilirim yüreğinde var büyük keder.
Yüz yüze gelsek de sen beni unutmuşsun,
Garip yaratık sen uyumuşsun.
Cihana yayılmış benim şöhretim,
Çölde, dağda, denizdeyim her zaman.
Ey yiğit şimdi beni tanıdın mı?
Adımı söyleyeyim: Adım Kaygı!

Yankı:

Adım Kaygı!... Adım Kaygı!...

Kaygı:

Tökezledin mi? Hazır olurum,
Yanı başına hemen gelirim,
Taze taze filizlendiğin zaman,
İnan karşılaşırım seninle her zaman...
Baban öldü, onunla vedalaşırken,
Son sözleri, öğüdü ben idim veren.

Genç ömrünün ilk ağrısı oldum ben,
 Acı zulüm gibi kalbine doldum.
 Bilirim, benden nefret edersin,
 Benden kaçıp kurtulmaktır niyetin.
 Gizlemiyorum, benim emelim idi,
 Dost ihanetini sana gösterdim.
 Yalnızlıktan sıkıldığında ben gelirdim,
 Düşüncelerine ortak olup gülerdim.

Delikanlı:

Söyle, peki şimdi neden geldin?
 Bu dağda boşu boşuna gezmezsın...

Kaygı:

Dağa çıkmışsın güneş doğmadan,
 Bu sırrı duydum ben arkadaşından.
 Dağlara çıkarsın, sabah erkenden
 Toplarsın çiçekleri kime, neden?
 Doğruyu söyle eğer yiğitsen.

Delikanlı:

Bugün kıza açacağım aşkımı.
 Çok sabrettim adım da korkak oldu.
 O kıza verilecek bu çiçek,
 Aşkım benim gün gibi gerçek.

Kaygı:

Onu sen sevmiyorsun sadece,
 Gönül vermiş o da birçok gence,
 Bu durum bana da büyük işkence.
 Ümit eder hepsi, çeker eziyet,
 Yiğit, boş ümitlerden sen el çek.
 Hayatta kendine bambaşka bir yol aç,
 Sevginin keskin kılıcından kaç,

Meramım sana olmaktır ilaç.

Delikanlı:

Hayır, teşekkürler, kesin benim kararım,
Korkmuyorum mücadeledir hayat,
Kalbim ister o kızı heyhat,
Vermeyeceğim kimseye, herkese inat,
Acıman olmasın sen beni bırak.
Evet, Kaygım! Korkmuyorum senden,
En zor anımda bile gelsen,
İki rakip gibi gelsek yüz yüze,
Dövüşsek, savaşsak, kan çıksa bile,
En zor saatte, en korkunç vakitte,
İnanıyorum bahta korkmuyorum yine de.

Kaygı:

Sözlerin ağır, sesin çok sert
Doğruyu söylüyorsun; çok mertsin çok mert!
Gençsin, bense bıkmışım hayattan,
Yorulmuşum bin yıllık eziyetten, azaptan.
Giderdim, mutlu olsaydınız bensiz,
Ancak beni bırakmıyorsunuz siz.

(Delikanlı çıkar Kaygı da onun arkasından gider. Sahne Karanlığa bürünür.)

Sokrat:

Otrar'da kadim şehirde,
Liyakat bayrağı dalgalanırdı,
Korkusuz bir yiğit,
Benzersiz hüner ile,
Kurtardı zulümden yüce vatanı.
Bunu gören o kadir Tanrı,
Sesleniverdi, dedi ki ona:
"Üç servet veririm sana;

Ama seçmelisin birini bana."
 Birincisi akıl, hikmet nişanı,
 Hayrette bırakır herkesi,
 Ama bil; yalnızlık gözler seni.
 İkinci lütfum güzellik,
 Göz kamaştırır,
 Yaratır kıskançlık.
 Üçüncüsü yiğitlik,
 Benzer sınırsız çöle,
 Dosta çevirir düşmanı bile.

Delikanlı:

Ey ilahi, her üçü de iyidir derim,
 Bunların yerine bir kadın verin.
 Toplansın onda, dediklerin.
 İnsanım ben, benzerim bir deli sele,
 Coşup kaynağımdan çıktığımda,
 Başka sahilleri yıktığımda,
 Bırak beni alsın öylece.
 İnsanım ben ağırdır eziyetim,
 Kendini beğenmiş, inatçının biriyim.
 Çarçabuk inanırım yalana.
 Öyle kadın ver ki bana,
 Sadık olsun ben canına,
 Bakmasın zayıf tarafıma,
 Götürsün beni kahramanlıklara.

Sokrat:

Asırlar geçti,
 Durmadı zamanın geçişi,
 Şimdiye kadar her şey kadın etrafında döndü,
 Bu arzu ile yandı binlerce kişi.
 Her şey verilmişse birine;

Cömertlik, akıl ve güzellik...
İradesizlik bahane bu adama,
Ulaşamazsa arzusuna.
İkincisini yoldan çıkardı hemen,
Azgın nefsi ile o,
Yazık, gördüğü, ilk kadına,
Hemen tutulup gitti,
Ömrünü derbeder etti.
Üçüncüsü güçlü kişiydi,
Gücüne inanırdı çok,
Mülayimlik ise yoktu, hiç yok.
Böyle insan yaprakları dökülmüş,
Ağaca benzer,
Yalnız kalıp, tek başına gezer.
Dördüncüsünün,
Yetmedi cesareti,
Ve bununla da,
Muhabbetini lekeledi.
Yalnız beşinci kişi inanır ki,
Sabah ulaşacak
Kendi azaplı arzusuna;
Uğurlar olsun ona,
Ben çoktandır arzularım,
Mutlu insanın düğününde oynamaya.

(Hepsi alkışlar)

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı ve Soyadı	Nurullah ŞAHİN
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum – Horasan / 10.06.1986
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü / 2009
Yüksek Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı / 2012
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce (KPDS: 67.50)
Bilimsel Faaliyetleri	<ol style="list-style-type: none"> 1. Şahin, N. (2013). Türkiye’de Fuarcılığın İlk Adımlarından 1909 Bursa Sergisi. <i>Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi</i>, 2/3, ss. 191-205 2. Şahin, N. (2014). Fazıl Ahmet Bahadır’ın “Tarih Türkçe Konuşur” Adlı Şiirinin Metinlerarasılık Bağlamında İncelenmesi, <i>Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi</i>, 3/3, ss. 185-195 3. Akçay, A. ve Şahin, N. (2015). Türk Dilinin Eski Yazılı Örneklerinin Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alabilirliğinin İncelenmesi. <i>Uluslararası Eğitim, Bilim ve Teknoloji Dergisi</i>, 1/1, ss. 53-64. 4. Koçak, B.; Çermik, F.; Polat, S. ve Şahin, N. (2016). Öğretmen Adaylarının Kitap Okuma Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. <i>Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi</i>, 5/1, ss. 395-411. 5. Şahin, N. (2017). Dede Korkut Hikâyelerindeki Metaforlar. <i>Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi</i>, 6/1, ss. 84-114. 6. Şahin, N. (2011). “Yabız” ve “Yablak” Kavram İşaretleri Üzerine. III. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi 2010, 135-150. 7. Polat, S. ve Şahin, N. (2015). Öğretmen Adaylarının Kültür Kavramına İlişkin Metaforik Algıları. VII. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi, 28-31 Mayıs, s. 95. 8. Şahin, N. ve Özcan, M.F. (2016). Orhun Yazıtlarındaki Metaforlar. III. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu, 25 – 27 Mayıs Bakü, 513-518. 9. Şahin, N. (2016). Dîvân-ı Hikmet’te Sosyal Hayata İlişkin Görüşler. II. <i>Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi</i>

	<p><i>Bildiri Kitabı</i>, 12-14 Ekim Ağrı, 693-719.</p> <p>10. Şahin, N. (2016). Mehmet Akif Ersoy'un "Çanakkale Şehitlerine" Adlı Şiiri İle Fazıl Ahmet Bahadır'ın "Çanakkale" Adlı Şiirinin Metinlerarasılık Bağlamında İncelenmesi. <i>II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Kitabı</i>, 12-14 Ekim Ağrı, 720-729.</p> <p>11. Macun, B.; Koçak Macun, B.; Safalı, S. ve Şahin, N. (2017). Zekâ Türlerine Göre Öğretmen Adaylarının Öğretmen Öz Yeterlik İnanç Düzeylerinin İncelenmesi. <i>International EJER Congress. 11 – 14 Mayıs 2017 Denizli / Türkiye</i>.</p> <p>12. Özcan, M. F.; Özkan, A. ve Şahin, N. (2017). The Influence Of The Augment Reality Application On Students Performances In Ottoman Turkish Readings. <i>International Conference on Advances in Natural and Applied Sciences (ICANAS). 17-21 Nisan 2017 Antalya / Türkiye</i>.</p> <p>13. Akçay, A.; Şahin, N. ve Safalı, S. (2014). Eski Türkçe Metinlerinin Ders Kitaplarında Yer Alabilirliğinin İncelenmesi. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (BAP).</p>
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	<p>Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi ABD. (Araştırma Görevlisi / 2011-2013)</p> <p>Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi ABD. (Araştırma Görevlisi / 2013-Devam Ediyor)</p>
İletişim	
E-Posta Adresi	nsahin.86@gmail.com
Tarih	Eylül, 2017